

МО ЯН
МУСАЛЛАС
МАМЛАКАТИ

Роман

ТОШКЕНТ
«O'ZBEKISTON»
2018

УЎК 821.581-31
КБК 84(5Хит)7
Я60

Хитой ва рус тилларидан
Амир ФАЙЗУЛЛА,
Севара АЛИЖОНОВА
таржимаси.

Я60 Ян, Мо.
Мусаллас мамлақати [Матн]: роман / М. Ян. — Тошкент:
«O‘zbekiston» НМИУ, 2018. — 392 б.
ISBN 978-9943-25-437-4

Замонавий хитой ёзувчиси, 2012 йили адабиёт бўйича Нобель мукофоти совриндори Мо Яннинг мазкур мукофотга лойиқ топилган «Мусаллас мамлақати» романининг ўзбек тилига таржима қилиниши ўзига яраша маданий воқеа бўлди, десак, муболаға бўлмас. Ўйлаймизки, мазкур роман мутолаасидан сўнг адабиёт ҳамда ҳаёт ҳақидаги тасаввурларингиз янада кенгаяди.

Азиз китобхонлар, сизларни Мо Ян оламига чорлаймиз.

УЎК 821.581-31
КБК 84(5Хит)7

ISBN 978-9943-25-437-4

© А. Файзулла, С. Алижоновна (тарж.), 2018
© «O‘ZBEKISTON» НМИУ, 2018

БИРИНЧИ БОБ

I

Провинция прокуратурасининг махсус бўлими терговчиси Динг Гоуэр кўмир ташувчи юк машина кабинасида чайқалиб борарди. Текширув ўтказиш учун Лошан шахтасига йўл оларкан, ўйлар миясида ғужғон ўйнарди. Илгарилари лойиқ келган эллик саккизинчи ўлчамли жигарранг бейсбол кепкаси негадир ҳозир бошини қискичдай қисарди. Охири бўлмади, шартта бош кийимини ечди, қараса, у жикқа терга ботибди. Димоғига бошқа аллақандай ҳид аралаш ёғли сочнинг бадбўй иси урилди. Намхуш ва муздек туюлган ҳид ниманики эканини тусмоллаёлмай, ўқчиб, томоғидан ушлади.

Шахтагача қўл чўзса етгулик масофа қолганди, қоронғи йўлда ғадир-будур ва ўйдим-чукур жойлар кўзга ташлана бошлади. Ўқдай учиб кетаётган юк машинаси тезлигини пасайтиришга тўғри келди. Улов бир у ёнга, бир бу ёнга чайқалар, Динг Гоуэрнинг боши эса тинимсиз кабина шифтига уриларди. Кўҳлиқкина ёш ҳайдовчи қиз йўлни ҳар қанча териб юришга уринмасин, бефойда эди, эркакчасига ғудраниб сўкинар ва бисотидаги барча ҳақорат сўзлар тилининг учида турарди. Терговчи беихтиёр кизга тикилиб қолди. Қиз хаворанг кийимда бўлиб, либос тагидан чиқиб турган пушти кўйлагининг ёқаси унинг оппоқ бўйнини яшириб турарди. Қоп-қора кўзлари чакнар, сочи калта қилиб қирқилган, қоралигидан ялт-юлт қиларди. Оқ қўлқопли кўли чамбарни маҳкам ушлаб олган, бутун диққати йўлда – ўйдим-чукурлардан чаққон айланиб ўтишда эди. Машина чапга бурилганда қизнинг оғзи чапга, ўнгга юрса – ўнгга қараб қийшайрди. Хуллас, ҳайдовчи қиз нари бориб-бери келаётганди. Шўрликнинг бурнидан тер чиқиб, пешонасида тиришлар пайдо бўла бошлади. Манглайи

энсизгина, ияги қаттиқ ва дум-думалок, қалин лаблари унинг оташин ва эҳтиросли эканини айтиб турарди. Юк машинаси қаттиқ чайқалди-ю, бехос иккисининг танаси бир-бирига тегиб кетди. Терговчида қизга яқин сурилиб, уни қўллари билан ушлаш истаги пайдо бўлди. Малакали, қирқ саккиз яшар терговчи учун бундай ҳис-туйғулар одатда ғалати туюлади, айни вақтда эса ёқимли эди. У бошини силтаб, қиздан кўзини олиб қочди.

Йўл эса тобора ёмонлашиб борарди. Машина бир чуқурдан иккинчисига тушар, ҳар гал у ёқдан-бу ёққа қаттиқ чайқалар ва ғичирларди. Бирок у олдинга юришдан тўхтамас, худди панжалари ана-мана шилиниб тугайдиган баҳайбат махлуққа ўхшарди. Ниҳоят, турнақатор юк машиналарининг охиридан келиб жой олди. Ҳолдан тойган қиз ўзини хотиржам ҳис этиб, оёқларини узатди, моторни ўчирди, қўлқопларини ечди, рул чамбарини туртиб қўйди-да, терговчига ёвқараш қилиб:

– Онангни... яхшиямки, қорнимда болам йўқ! – деди.

Терговчи титраб тушди ва қизнинг кўнгли учун мингиллаб қўйди:

– Бола бўлгандаям аллақачон тушиб қоларди.

– Тушса, тушиб ўлсин эди, – жиддий оҳангда эътироз билдирди ҳайдовчи қиз. – Бир ўлик болага икки минг юан¹ беришади, – шундай дея у терговчига еб қўйгудек ўқрайди. Барибир ҳам, «Хўш, бунга нима дейсан?» – дегандек қараб турарди.

Динг Гоуэрни ёқимли кўрқув ва қизиқиш камраб олганди. Озгина бемаза суҳбат давомида у бутун вужуди билан қизга боғланиб қолганди. Жинслар орасидаги парда аллақарга ғойиб бўлган, иккиси ўртасида энди ҳеч қандай масофа йўқ эди. Ҳайдовчи қизнинг сўзлари замирида ундаги кечинмага нисбатан нимадир мавжудлигини ҳис этиб, бирдан юрагида шубҳа ва кўрқув пайдо бўлди. У қизга сергаклик билан қаради, қиз эса лабларини бурди. Буни кўриб, терговчининг ҳафсаласи пир бўлди. Ахир, ҳозирги журъатли, бир сўзли, ғалати қиз қаёққа ғойиб бўлди? Аммо нафис дудокларнинг бетакаллуф жилмайиши терговчининг кўнглига оғир ботди. Қизнинг юз

¹ Юан – Хитой пул бирлиги (изоҳлар таржимонларники).

ифодасидан ўзининг ҳеч ким эмаслиги, калтабинлиги, дардларини айтиб, бошини оғритишга арзимаслигини англади.

– Фарзанд кутяпсанми? – кутилмаганда сўради терговчи.

Танишувнинг барча қонун-қоидаларини бир четга суриб, қиз хиёл шармсизларча шундай деди:

– Мен шўрхоқ ерман, ҳамма бало шунда.

«Сен тажрибали терговчисан, – ўйлади Динг. – Зиммангга катта масъулият юкланган, бироқ аёл зиммасидаги масъулият ҳаммасидан катта. – Тўсатдан у жамоага қандай кулги бўлгани ҳақида эслади: «Динг Гоуэрга ўхшаганлар ишни зумда очиб ташлайди». «Катта кетганга яхшигина дашном». У чўнтагидан мусалласли идишини олди, қопқоғини бураб очди, бир култум ичиб, қизга узатди.

– Аслида қишлоқ хўжалиги бўйича мутахассисман, хусусан, мелиорация бўйича.

Қиз зарб билан сигнални босди, бироқ жудаям паст, бўғик овоз эшитилди, холос.

– Онангнинг киндигини боссанг бўларди! – деди ғазаб билан бошқа юк машинасидан тушиб, уларнинг олдида келган ҳайдовчи.

Қиз шишани олди, сифатини билмоқчидай ҳидлаб кўрди, сўнг бошини кўтарди-да, кулкуллатиб охиригача сипқорди. Динг Гоуэр уни мақтамоқчи бўлди, лекин мусаллас мамлакатада туриб мусалласнинг сифатига баҳо бериш қалай бўларкин, деб чурқ этмади. Терговчи оғзини артди ва қизнинг лўппи, мусалласдан намланган, қип-қизил лабидан кўзини узмай, дадиллик билан:

– Кел, лабларингдан битта бўса олай! – деди.

Қиз бирдан қип-қизариб кетди-да, шаллакилик билан бақира бошлади:

– Мендан эмас, бориб онангдан ол бўсани!

Эсанкираб колган Динг Гоуэр шошиб атрофга қулоқ солди, нариги юк машинаси ҳайдовчиси аллақачон кабинага кириб олган, улар билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди. Олдинда машиналар турнақатор бўлиб тизилган, орқада эшак қўшилган арава турибди, ундан кейин – тиркамали юк машинаси. Эшакнинг ясси пешонасидаги яп-янги, қип-қизил шокиласи зим-

зиё тунни ёлкиндай ёритиб турарди гўё. Йўлнинг ҳар икки четида чўзилган зовур, ўсиб кетган йўсинлар орасидан пастак, таналари касалванд дарахтлар кўринади. Дарахт баргларию ўт-ўланлар чангдан қоп-қора тусга кирган. Кузнинг сўнгги кунлари: зовурларнинг нарёғида ястаниб ётган сарғиш-яшил ангишлар¹ узра улугвор сукунатга халал бермай ғиз-ғиз шамол эсади, манзарани қувончли деб ҳам, қайғули деб ҳам бўлмайди. Атрофда шахталар ўлкаси, сарғиш тутунлар орасида терриконлар² қад кўтарган. Шахта қудуғи олдида чиғирлар тинимсиз айланади, бу сирли ва ғалати туюлди. Унинг ярми кўриниб турар, қолган ярми юк машинаси панасида эди.

Ҳайдовчи қиз пичинг қилиб: «Мен сенга бўса берайми? Ҳаҳ, онангдан олгин бориб!» – такрорлади жойидан қимир этмаганча. Унинг қичқириб айтган сўзлари ҳар қанча кўрқинчли бўлмасин, Динг Гоуэр қаҳ-қаҳ уриб кулиб, кўрсаткич бармоғи билан қизнинг кўксига нукиди. Бу гўё «старт тугмачаси»ни босиш бўлди-ю, қиз унга ўзини ташлаб, бутун гавдаси билан ўзига тортди, муздек қўллари билан унинг бошидан чангаллади-да, лабларини чўзди. Дудоғи совуқ ва юмшоқ, эхтироссиз, бамисоли момикнинг ўзи. Терговчининг ҳафсаласи пир бўлиб, бирдан унга қизиқиши сўнди ва ўзидан нари итарди. Бироқ бу дарғазаб шервачча унга қайта-қайта ташланиб, тинмай бидирларди:

– Ҳаҳ, онангни эмгур, эркакмисан ўзи-йўқми?

Терговчи қўл-оёқларини типирчилатганча, ўзини олиб қочишга уринди. Жинойтчиларни тинчлантирадиган усул билангина қизни инсофга келтиришга муваффақ бўлди.

Иккиси ҳам оғир-оғир нафас оларди. Динг Гоуэр қизнинг билакларидан маҳкам тутганча, унинг қаршилигини енгишга ҳаракат қиларди. Қиз терговчининг кучоғидан қочиб чиқишга бор кучи билан уринар, бутун бадани пружинадек эшиларди. Бир нималар деб ғўлдираб, бузоққа ўхшаган овоз чиқарарди. Бундан терговчи яна кулиб юборди.

– Нимага куляпсан? – тўсатдан сўради қиз.

¹ Ангиш – экини ўриб олинган ер.

² Террикон – қондан қазиб чиқарилган рудалар чиқиндиси.

Қизнинг қўлларини қўйиб юбориб, терговчи чўнтагидан ташриф қоғози чиқарди:

– Мен кетдим, хонимча. Хоҳласанг, мени шу манзилдан топасан!

Қиз унга бошдан-оёқ разм солиб қаради, сўнг чегарачи сайёхнинг паспортига кўз солгандек, ташриф қоғозига қаради. Кейин яна бошқатдан тикилиб қолди.

Динг Гоуэр кизнинг бурнидан чимчилаб қўйди-да, чарм сумкасини қўлтиғига кистириб, машина эшиги туткичидан ушлади:

– Хайр, қизалоқ. Шўрхоқ ербоп олий навли ўғитларим бор!

Машинадан энди тушган ҳам эдики, қиз унинг кийими четидан тутди. Қиз саросималаниб қараб тураркан, терговчи унинг ҳали ёш бола эканини, турмушга чиқмаган, ҳеч қачон эркак зоти билан ҳам бирга бўлмаганини англади. Маъсумалигидан ичи ачишди: Динг унинг қўлини силаб қўйди-да, сасимийлик билан:

– Азизам, мен отанг қаториман-а, – деди.

– Ёлғончи! – деди қиз жаҳл билан пишқириб. – Машина устакхонасигача дегандинг-ку!

– Деярли етиб келдик, – жилмайди терговчи.

– Жосус!

– Ҳа, бўлса бордир.

– Жосуслигингни билганимда, машинага чиқармаган бўлардим!

Динг Гоуэр бармоғини тикиб, сигарет тополмаган бўш қутини қизга томон ирғитди:

– Бўпти, жаҳлинг чиқмасин.

Қиз унинг мусаллас идишини зовурга улоқтирди.

– Тагин эркак эмиш, идиши қуриб ётибди-ку.

Динг Гоуэр йўл четига сакраб тушди, эшикни қарсиллатиб ёпди-да, олға одимлаб кетди.

– Ҳой, жосус! – ортидан кизнинг овози янгради. – Йўлда қанча фалокат рўй берганини билмайсанми, мабодо?

Динг Гоуэр орқасига ўгирилиб, кизнинг ойнадан бошини чиқариб турганини кўрди-да, мийиғида қулиб қўйди, аммо ҳеч нима демади. Қизнинг қўлмоқ гулига ўхшаган чехраси

бир дақиқагина сақланди, холос, сўнг қадахга қуйилган пиво кўпикларидай йўқ бўлиб кетди. Кўмир конига олиб борувчи йўл ифлос ва тор, узунчакдай бир-бирига айқаш-уйқаш бўлиб ётарди. Юк машиналари, тракторлар, ҳўкиз қўшилган уловлар – барчаси ўз думини ўзи ғажиган даҳшатли махлукқа ўхшарди. Баъзи машиналар чироғи ўчирилган, баъзилариники эса йўқ. Олдинда трактор капотлари устига, орқада эса автомобилларнинг пастки қисмига ўрнатилган қувурлардан кўкиштон тутунлар паға-паға бўлиб чиқарди. Чала ёнган бензин ва солярка жониворларнинг бадбўй хиди билан қоришиб, ҳавода осилганча, нафасни бўғарди. Терговчи шахта томон ҳаракатланаркан, гоҳ машиналарга яқин бориб қолар, гоҳ пастак дарахтларнинг каллакланган шохларига ўзини уриб оларди. Кабинада ўтирган деярли барча ҳайдовчилару арава шотисига суяниб олган аравакашлар баравар мусалласхўрлик қиларди. Бу ерда рулдаги одамнинг ичиши тақиқланмагандек. «Буларнинг охири борми ёки йўқми?» – дея у ғазаб билан юқорига қаради: қазилаётган коннинг марказий қисмида ниҳоятда баланд кўтаргич хартумининг учдан икки қисми кўзга ташланарди. Кумуш рангли пўлат трос ғилдирак устидан текис ҳаракатланар, кўтаргичнинг ўзи эса ё занги сабабми, ёки бўёқданми, куёш нурида тўқ қизил ва исқирт кўринарди. Катта қора блок ҳам хунук кўринар, тўхтовсиз сирпанаётган трос жуда чақноқ бўлмаса-да, ваҳимали кумушранг учқунлар сачратарди ва шу туришида у заҳарли илонни эсга соларди.

Ранг ва жилваларнинг бу ўйинига монанд равишда айланаётган блокнинг ғичирлаши, таранг тортилган пўлат троснинг ғириллаши ва ер ости портлашларнинг бўғиқ гув-гувлаши кулоқни қоматга келтирарди.

Кон ёнидаги суйри майдон ҳам машина ва араваларга лиқ тўла эди, йўл четидаги қатор қайинларни кўмир чанги қоплаган. Бошдан-оёғи ифлосланган барглардан чимдиш учунми ёки тумшуғини ишқалаб қашиш учунми, каштан шохлари орасига бош сукқан от бирдан пишқириб юборди. Бир арава ёнида талай одам тўпланганди. Юзлари офтобдан қорайган, бошларини қийиқча билан танғиган, кийимлари титилиб кетган, белларига камар ўрнига чилвир боғлаб олган дилар. Аравага қўшилган от ясси тўқима саватдаги пичанни

ғурт-ғурт чайнар, эгалари эса майхўрлик билан овора эдилар. Каттакон тўқ бинафшаранг шиша давра бўйлаб айланар ва ҳар ким унга ошкора суқ билан ёпишарди. Барчалари навбати билан ёпқи устидаги катта оқ турпдан карсиллатиб узиб оларди. Ҳузур қилиб кавшагач, ўшандай карсиллатиб узиб олгани тагин интилишарди. Динг Гоуэрни ҳаммадан кўп ичади деб бўлмасди, лекин ичишни хуш кўрарди. Мусалласнинг қайси бири яхши-ю, қайси ёмонлигини ажратоларди, ҳавони тутган бадбўй ҳиддан англадики, мана бу шишадаги ичимлик у қадар мактагулик эмас. Шолғомли ароқ ҳиди, лоф эмаски, одам ели ҳидидан ҳам бадбўйроқ эди. Мусалласхўрларнинг кийимларию еб-ичаётган нарсалари уларнинг Жюгуо атрофидаги деҳқонлар эканини яққол билдирарди. Терговчи улар олдидан ўтиб кетаётганда, биттаси хирилдоқ овозда сўради:

– Соатинг неча бўлди, ўртоқ?

Соатига қараб, Динг Гоуэр жавоб берди.

Кўзлари қизил ва малларанг соқолли ёш деҳқон йигитнинг чехрасида шундай ғазабли ифода зоҳир эдики, терговчининг юраги шиг этиб кетди ва у қадамларини жадаллатди.

– Дарвозани тезроқ оча қолишса бўлмайдими, қоврилиб кетдик-ку, – орқадан луқма ташлаб қолди деҳқон йигит.

Хўрликдан у ўзини йўқотай деди, аммо тан олиш керакки, бунинг учун асослар йўқ эмасди. Ўн бирдан чоракта ўтибди-ю, аммо коннинг бақувват қулф урилган темир панжарали дарвозаси ҳамон ёпик эди – қулф ҳам нақ тошбақанинг косасидай келарди ўзиям. Дарвозанинг ўзига саккизта пўлат варақ қопланганди. Уларга қизил бўёқда йирик-йирик иероглифлар билан ёзилган «Қорхонада хавфсизликка риоя қилинг!» ва «Биринчи май байрами билан табриклаймиз!» сўзлари аллақачон унниқиб кетганди. Куз кунининг мафтункор ёғдусида кўп нарсалар тароватли кўринарди, коп-қора кон узра кўм-кўк осмон янада кўркавроқ акс этарди. Жойнинг баланд-пастлигига қараб бир кўтарилиб-бир тушган кўйи ҳудуд атрофида одам бўйидан сал баландроқ қулранг ғиштин девор чувалиб кетган. Дарвоза табақасидаги эшик қия очик, унинг ортида каттакон малларанг кўппак эриниб, ағанаб ётарди, унинг боши узра кузги япроқдек нимжон капалак қанот коқарди.

Динг Гоуэр эшикни очмокчи бўлганди, кўппак ғазаб билан унга ташланди, сал бўлмаса нам тумшуғи билан кафтининг орқа томонига тегиб кетаёзди. Тўғрироғи, итнинг тумшуғи кафтига келиб тегди, чунки терговчи унинг салкинини аниқ хис этди; ранги билан у нофармон каракатица¹ ёки личининг² пўстлогини эслатарди.

Бироқ кутурган кўппакнинг тажовузкорлиги шу заҳоти кўрқув билан алмашди. У йўлакдаги сояга ўзини отди, сўлиган софора³ буталари орасига сингиди ва ангиллаганча тўрт-бурчак бошини силкиди.

Динг Гоуэр лўкидонни сурди, эшикни итарди, орқаси билан муздек темирга тиранганча бирпас турди ва кўрқиб кетган кўппакка ачиниб қараганча ичкарига қадам қўйди. Қўлига тикилди: суяклари ўйнаб, кўк томирлари бўртган; қонида алкоголь йўқ эмас, аммо унда на қувват, на айтарли нарса кўзга ташланарди. «Нега аввалига ташланиб, энди мендан қочяпсан?» – деб сўрагиси келиб кетди унинг кўппакдан.

Ювиниш тоғорасидаги илиқ сув ҳавода чайқалиб ёйилди. Ранг-баранг ва ола-була шаршара. Шундай бир капалакки, у ёлғиз қолишни истамайди. Кўпик ва куёш. Умид. Бир дақиқача бўйнидан сув оқди, сўнг шабада келиб урилди ва ҳаммаёқ салқин тортди. Кўп ўтмай кўзлари оғирлашди, оғзи арзон атир-упа таъмини берувчи шўр нарса билан тўлди. Шу заҳоти анчадан бери ювилмаган юз ҳиди ва бужмайган руҳий тажаллий уйғунлик касб этгандай туюлди. Шу лаҳзада кабинадаги ҳайдовчи қиз терговчининг хотирасидан қайтмас бўлиб ўчди. Увадага ўхшаган дудоклар ҳам ғойиб бўлди... Лекин кейин қўлида унинг ташриф қоғозини тутган аёл аниқ ва кескин равишда шуури юзасига қалқиб чиқди, гўё олис туманли тоғлар акс этган табиат манзараси чизилган сувратдай. *«Итдан тарқаган!»*

¹ Каракатица – денгиз моллюскасининг бир тури.

² Личи – Хитой олхўриси.

³ Софора – дуккакли ўсимлик.

– Ўлгинг келдими, итдан таркаган? – унинг олдида кўлларида тоғорача билан турган навбатчи жаҳл билан депсинди.

Динг Гоуэр бу билан унинг ўзига шама қилаётганини тушунди. Бошидан сув томчиларини силкиб ташлагач, кир дастрўмоли билан бўйнини артди, томоғини кириб, тупурди. Бу қийин аҳволдан чиқиш учун кўзларини пирпиратди, ўзининг асл ҳолатига қайтди ва навбатчига тешиб юборгудек тикилди. Турли катталиқдаги, кўмирдай коп-қора, ҳаёсиз, тўпори кўзлар, дўлана мевасига ўхшаш дум-думалоқ қизил бурун, кўкарган лаблар ва қайсарларча қисилган тишлар. Куйдиргувчи қандайдир тўлқин бамисоли илон ёки чувалчангдай эшилиб-тўлғониб аъзойи баданини силаб ўтди. Ғазаб туғён урди, унинг алангаси тобора авж олиб борарди, бош чаноғи ўчоқдаги писта кўмир ё яшин каби оппоқ тусга кирди ва кўксида орият хисси ғуфрон урди.

Худди итга ўхшаб, навбатчининг қаттиқ ва қора увадалари ҳар томонга қараб осилиб ётарди. Афт-ангори билан Динг Гоуэр унинг ўтакасини ёриб юборгани кўриниб турарди. Бурун катакларидан чиқиб турган туқлар қалдирғоч думини эслатарди. «Бу лаънати қора қалдирғоч ўша ерда ин қурганга ўхшайди, – кўнглидан кечирди у. – Ин қурган, тухум кўйган, бола очган». У ўша қалдирғочни нишонга олди ва тепкини босди. Яна босди. Яна.

Жарангдор ва тиниқ ўқ товушлари кон дарвозаси олдидаги сукунатни бузди. Ўқ товушлари каттакон малла кўппак хуришини босиб кетди ва дехқонлар эътиборини тортди. Энди кабиналардан сархуш хайдовчилар сакраб-сакраб туша бошладилар. Эшакнинг юмшоқ лаблари каттиқ қайин игналаридан жишга айланганди. Аравага қўшилган ҳўкиз вазмин бошини кўтарди-да, кавшашдан тўхтади. Аввалига ҳамма қотиб қолди, кейин эса воқеа содир бўлган жойга ёпирилиб келишди. Соат ўндан ўттиз беш дақиқа ўтганда Лошаннинг йўлак шахтаси навбатчиси бошини чангаллаганча ерга қулади. Оғзидан оппоқ кўпик чиқди, танаси жон талвасасида силкинарди. Юзида кинояли табассум ўйнаган ва қўлида ялтироқ тўппонча тутган Динг Гоуэр Ҳимолай чўққисидек қалқайиб турарди. Тўппонча оғзидан чиқаётган кўкимтир тутун уни ўраб олмакдайки.

Дарвозанинг темир панжараларидан тутганча, оломон хангу манг қараб турарди. Чийиллаган овоз янграб улгургунча жуда кўп вақт ўтганга ўхшаб туюлди:

– Ўлдирдилар! Навбатчи Лао Люйни ўлдирдилар!

Мана бу кўкиш-қора Ҳимолай заранги, яъни Динг Гоуэр захархандалик билан тиржайди.

– Бу қари кўппак қилган ёмонликларнинг санаб саноғига етиб бўлмайди.

– Ошпазлик академиясига, махсус ошпазлик бўлимига сотиш керак!

– Уни пиширишнинг ўзи бўладими, қари кўппак-ку!

– Махсус ошхоналарга оппоқкина, баррагина ўғил болаларни олишади, бу чандир кимга керак?!

– Ҳайвонот боғига бериш керак, бўриларга озуқа!

– Бунақа озуқа билан бўриларнинг кўнглини олиб бўлсан.

– Унда махсус турдаги гиёҳлар учун тажриба ерлари бор-ку, қайта ишлаб, ўғит қилишсин!

Динг Гоуэр тўппончани хавода ўйнатди. Ялтироқ сирти кумуш кўзгудай чараклаб кетди. Тўппончани илиб олиб, кафтига қўйганча уни дарвоза ортида турганларга кўрсатди. Ихчам, нафис, чиройли чизиклар тортилган тўппонча револьверга ўхшарди.

– Ваҳимага тушманглар, дўстлар, – мийиғида кулди у. – Ахир, бу болалар ўйинчоғи-ку!

Тугмачани босиб, у тўппончани иккига ажратди, унча катта бўлмаган, тўқ қизил дискни қаттиқ пластикдан суғуриб олди-да, йиғилганларга намойиш қила бошлади.

– Ҳар бир тиш қоғоз кобиқдаги мош донасидек келади-ган ўқни қисиб қолади, – тушунтирди у. – Тепкини босасан, диск айланади, ўқ товуши янграйди. Бу ўйинчокдан театрда бутафория реквизити, спорт мусобақаларида старт тўппонча сифатида фойдаланиш мумкин. Бунақалари ҳар бир универмага сотилади. – Шу сўзларни айтиб, у барабан тарновига ўқ суқди ва тўппончани йиғиб, тепкини босди: пак!!!

– Ана шунақа, – деди у мойфурушларга ўхшаб. – Ишонмасангиз, қаранг. – Шундай дея у тўппонча оғзини енгига олиб борди-да, яна тепкини босди.

– Ван Лян Жюй! – деди хайдовчилардан бири. Афтидан, у бир вақтлар «Намунали «Қизил фонус» пьесасини кўрганди.

– Бу ҳақиқий тўппонча эмас! – Динг Гоуэр кўлини кўтарди. – Қаранглар-а, агар ҳақиқий бўлганида, ўқ бу ёғидан кириб, у ёғидан тешиб чиқарди, тўғрими? – Унинг енидаги сарғиш доғ қуёш нурида кўринди, ундан ўткир ўқ-дори хиди келарди.

Терговчи тўппончани чўнтагига жойлади, ерда йиқилиб ётган навбатчи олдига борди-да, уни бир тепди:

– Тур ўрнингдан, ошна, ўликка ўхшаб ётганингдан иш чиқмайди.

Ўша-ўша бошини чангаллаганча навбатчи ўрнидан турди. Унинг юзи обдан пиширилган нянгаога¹ ўхшаб, касалмандлардай сарғайиб кетганди.

– Сени ўлдириб нима барака топардим, пўписа қилдим, холос, – давом этди Динг Гоуэр. – Ҳокимиятни суиистеъмол қилиб бўлмайди. Соат ўн бир бўлди, дарвозани аллақачон очишинг керак эди!

Навбатчи кўлларини юзига олиб борди-да, сийпалай бошлади. Сўнг ишонмагандек, яна бошини туртиб кўрди, кўлларига яна бир карра қараб чиқди. Қон кўринмасди. Тириклигига ишонч ҳосил қилгач, у чуқур хўрсинди ва ҳамон ҳадикли овоз билан сўради:

– Сен-чи, сен бу ерда нима қилиб турибсан?

Динг Гоуэр айёрона жилмайди:

– Мен коннинг янги директориман, шаҳардан юборишди!

Навбатчи қоровулхонага ўқдай учиб кетди. Қўлида катта-кон ялтироқ калит билан қайтиб келди-да, отнинг калласидай келадиган кулфни буради ва дарвозани ғийқиллатиб очди. Халқ шодон қийқириб юборди, ҳамма машиналар томон чопди, бир неча дақиқа ўтиб-ўтмай кўча моторларнинг гувиллашига тўлди.

Машиналар аста-секин, бир-бирига эргашиб, шарақ-шуруқ қилганча зич қатор билан дарвозадан кира бошлади: турган-битгани баҳайбат ва жирканч кўпоёкли занжир тасма. Динг Гоуэр шартта ўзини бир четга олди: юрагида тўсатдан

¹ Нянгао – гуручдан тайёрланувчи Янги йил таоми.

англаб бўлмас ғашлик пайдо бўлди. Кейин тўғри ичаги шунақанги бурадики, томири лўқ-лўқ ура бошлади, оғрик тутди ва тушундики, бавосил хуружи зўрая бошлади. «Яна ўша, оғрик ва ичимдан қон кетиши». Бироқ юрагидаги ғашлик анча босилди. Пешонангга битилганидан қочиб қутулиб бўлмайди. Бавосил муқаррар бўлганидек, тартибсизлик ҳам муқаррар, фақат илоҳийлик моҳиятининг барҳақлиги бор, холос. Бу сафар эзгу моҳият нимада намоён бўларкин?

Навбатчи тўхтовсиз тавба қиларди, унинг юзида мутлақо ғайритабиий табассум жилла бўлса ҳам кўринмасди:

– Марҳамат, муҳтарам раҳбар, навбатчилар хонасига марҳамат қилинг, у ерда лоақал ўтиргани жой бор-ку.

Вазиятга қараб муносабатни ўзгартиришга суяги йўқ Динг Гоуэр навбатчи орқасидан эргашиди.

Кенг хона. Каравот. Қора адёл. Иккита металл термос. Баҳайбат буржайка печкаси. Катталиги итнинг бўйи баробар келадиган тошқўмир бўлаклари уюми. Деворда осиглиқ янги йил сувратида унсиз кулганча оғзини очиб турган қип яланғоч, юзлари кизил, қўлларида умрбоқийлик рамзи бўлмиш шафтолини ушлаб олган гўдак тасвирланганди. Юраги бир тутам бўлди ва ичаги яна каттиқ тортиб оғриди.

Хона ичи чидаб бўлмас даражада иссиқ экан. Печкадаги олов гуриллаб ёнарди, азбаройи оловнинг зўридан мўрининг ярми-ю, печканинг бутун танаси чўққа айланганди. Иссиқ ҳаво оқимлари остида бурчакдаги ўргимчак тўри оҳиста чайқаларди. Шу заҳоти бадани кичишиб, бурни ачишди.

– Совукми, ўртоқ директор? – хушомад қилиб унга қаради навбатчи.

– Даҳшатнинг ўзи! – ғижиниб тўнғиллади Динг Гоуэр.

– Ташвишланманг, ҳозир кўмирнинг хўрозидан ташлаймиз...

Эгилиб, навбатчи каравот остидан жигарранг-кизил сопли ўткир болтани олди. Терговчи қўлини беихтиёр белига олиб борди: у ерда ҳақиқий тўппонча яшириб қўйилганди. Навбатчи энкайганча печка ёнига борди, чўккалади ва ёстикдай келадиган кўмир харсангни аста кўтарди. Уни бир қўли билан ушлаб туриб, болта билан солган эди, харсанг қоқ иккига бўлиниб кетди. Текис бўлинган бўлак ялт-юлт қиларди, бами-

соли чеккалари симоб билан қоплаб чиқилгандай. Навбатчи харсангни уришда давом этаркан, ялтироқ кўмир парчалари ҳар томонга сачрарди. У печка эшикчасини очди ва худди шамол келиб теккандек у ердан гуриллаганча лаққа чўғлар отилиб чиқди. Терговчи юзларидан тер куйилиб кўмирни ичкарига ташлаётган навбатчини кузатиб турди.

– Ҳозир ўт олади, – ўзича минғирлади навбатчи узр сўрагандек. – Бизда кўмир юмшоқ, тез ёнади, бетиним ташлаб туриш керак.

Динг Гоуэр ёкасига такалиб турган тугмаларини ечди ва пешонасидаги реза терларни сидириб ташлади:

– Сентябрданоқ печка ёкасизларми?

– Совуқ, ўртоқ директор, совуқ... – навбатчининг овози титрарди. – Совуқ... кўмир эса кўп, ана, тоғ-тоғ бўлиб ётибди.

Унинг қуриган юзи бўғирсоққа ўхшарди, Динг Гоуэр уни бир кўрқитмоқчи бўлди.

– Мен ҳеч қанақа директор-пиректор эмасман, – деди у. – Иш билан келганман. Шунинг учун дадилроқ ёкавер!

Девордаги гўдак тирикдай қикир-қикир кула бошлади. Қошини чимириб, Динг Гоуэр маъсум болакайга қараб қолди. Навбатчининг бирдан юзи ўзгарди ва болтага қўл чўзди:

– Ўзингни директор қилиб кўрсатасан-да, одамларни тўппончадан отиб ўлдирасан... Қани, юр-чи, ҳозир сени муҳофаза бўлимига олиб бораман.

– Борди-ю, ростданам директор бўлсам-чи, унда нима бўларди? – мийиғида кулди Динг Гоуэр.

Хайрон бўлиб қолган навбатчи бир неча марта жиддий оҳангда хихилаб кулди, болтани қайта каравот остига тикди ва бир йўла у ердан бир шиша мусаллас олди. Ғадир-будур тишлари билан пўкакни суғуриб ташлади, ўзи ҳам яхши ўрнашиб ўтириб олди, кейин эса хушомадгўйларча шишани Динг Гоуэрга узатди. Мусалласда одамгиёхнинг оқ-сарик илдизлари ва найзасиз, узун думли еттита қора чаён сузиб юрарди.

– Ичинг, ўртоқ директор, – синовчан таклиф қилди у. – Бу мусаллас етмиш икки дардга даво!

Динг Гоуэр ундан шишани олди-да, чайқади. Чаёнлар одамгиёх чўплари орасида айланди, шиша ичидан эса ғалати

хид анкирди. Шиша бўйнига лабларини теккизиб қўйиб, уни навбатчига қайтарди.

Навбатчи нима қилишини билмай, унга синовчан тиккиди:

- Ичмайсизми?
- Ичолмайман.
- Бундан чикди, маҳаллий эмас экансиз-да?

Динг Гоуэр девордаги Янги йил сувратига ишора қилди:

- Оппоккина, нозиккина гўдак эканми, а, бобой?

У навбатчининг юз ифодасини диққат билан кузатди. Навбатчи индамай яна бир културм ичди ва тушунарсиз гўдранди:

- Буни қара-я, арзимаган кўмир ёниб битибди... Шугина нарса минг юан туришини кўриб, кулгинг қистайди.

Иссиқ тобора ёндирмоқда эди, Динг Гоуэр девордаги гўдак сувратига ачиниш билан қараб қўйди, эшикни очди ва қуёш нурига интилди. Ташқарида ёкимли шабада мунтазир эди, бундан терговчи ўзини анча яхши ҳис этди.

Динг Гоуэр 1941 йилда туғилган. Олтмиш бешинчи йилда уйланган. Уйланганидан кейин ҳаёти бир текис, равон кечди, хотини билан «кўш ҳўкиз» бўлди, битта ўғил фарзанд кўрди. Бирда меҳрибон, бирда «ит-мушук» ўйинини ёқтирувчи жазмани ҳам бор эди. Қуёш бўлиб чарақлаган, ойдек ярақлаган кунлари кўп бўлди. Бир қарасанг, мушукдай мулойим, бир қарасанг, қопагон ит. Гоҳ ажойиб мусаллас, гоҳ аччиқ-тахир дори. Хотини билан қўйди-чикдиларгача борган, аммо яна бу ишидан қайтган. Жазмани билан ҳам худди шундай: бир қарасанг, муҳаббати аланга олган, бир қарасанг, совиган ошдек қўнгли колган. Тоби қочиб колганда, ҳар гал саратонга йўлиқдим, деб ваҳима кўтаради, касал бўлишдан саратондан кўрққандек кўрқади. Ҳаётни ўлгудай севарди, аммо энди ҳаётининг ҳам путури кетиб бўлганди. Шунинг учун ўзини ўтга-чўққа ургани-урган, бир жойда кўним топгани тоқати йўқ. Гоҳо тўппончасини чаккасига тираган кунлар ҳам бўлган, аммо тепкини босишга журъати етмаган. Неча марталаб тўппончани кўкси ёки юрагига қадаб, иродасини синаб ҳам кўрган. Ҳаётда ягона қувончи – касби бўлиб қолаверган, бу иш сира жонига тегмайди. Прокуратурада у энг қобилиятли терговчи ҳисобланиб, уни турли ишларга

қўйиш мумкин эди; юқоридаги бошлиқлардан баъзилари уни яхши биларди ҳам. Бўйи бир метру етмиш беш сантиметр, қотмадан келган, қорача, кўзлари иргиб чиққан. Кашанда-лигига гап йўқ, ичишдан қочмайди, бироқ тез кайфи ошиб қолади. Тишлари нотекис. Билиб-билмай ишга кечикишни ҳам қотиради. Мўлжал олиши ҳар доим бирдек эмас: кайфияти жойидалигида ўқ нақ кўзлаган нуқтасига бориб тегади, кайфияти ночноғ маҳалларда эса – расвойи радди маърака. Жиндай иримчилиги ҳам йўқ эмас, омадга ишонади. Омади кулган вақтлар ҳам бўлган.

Прокуратура бошлиғи унга итқитган «Жунхуа» сигаретасидан биттасини суғуриб олган ўша тушликдан буён унча кўп вақт ўтганича йўқ эди. Чақмоқтошни ёқиб, Динг Гоуэр бошлиққа тутди, сўнг ўзи ҳам тутатди. Сигарета ту-туни шунаканги хушбўй ва тотли эдики, ҳолвадай оғзида эриб кетмоқда эди. Бошлиғи сигарета чекишда нўноқ эди – ҳаммаёкни тутун қилиб юборарди. *«Бобой сигарета чекишни билмайди, яхши сигареталар эса столда саргайиб қолмайди»*. Бошлиқ ғаладонни тортди, қандайдир хатжилд олди, у ёқ-бу ёғига қаради-да, Динг Гоуэрга узатди.

Бу фош этувчи хат бўлиб, ҳойнаҳой, ўнг қўлда эмас, чап қўлда ғоят хунук ва бепарволик билан ёзилганди. Динг Гоуэр уни тез ўқиб чикди. *«Имзо – Минишэн. Кўриниб турибдики, бу – лақаб»*. Хат мазмунини аввалига ҳанг-манг қилиб қўйди, кейин фикрини бир жойга тўплаб ўйлашга тўғри келди. У матнга яна бир бор тез кўз югуртирди. Бошлиқнинг ҳошияларда йирик-йирик қилиб ёзган кўрсатмаларини такрор ўқиб чикди. У бошини кўтариб, бошлиққа қараганда, рахбар дераза раҳида-ги ёсуман гулларини томоша қиларди. Оппоқ гуллардан билинар-билинемас бўй тараларди.

– Бундай бўлиши мумкин эмас, – деди Динг Гоуэр. У гўё ўзи билан ўзи гаплашмоқда эди. – Бунга қандай қўли борди? Буни қаранг-а, «Гўдакларнинг гўштидан таом пишириб, едилсин»миш!

– Котиб Ван терговга айнан сени жўнатишни тавсия этди, – атайлаб илиқ оҳангда минғирлаб гап бошлади бошлиқ.

Динг Гоуэр ич-ичидан суюнди, бироқ ташида:

– Бунақа ишлар билан нега биз, прокуратура, шуғулла-
нарканмиз? Жамоат хавфсизлиги вазирлигидагилар ухлаб
қолганми, нима бало? – деб ўзини гўлликка солди.

– Бу ерда – кўлимда машхур Динг Гоуэр ишлаганидан
кейин ким айбдор бўларди! – тиржайди бошлиқ.

– Қачондан ишга киришилarkan? – хиёл хижолат тортди
терговчи.

– Ўзинг қара! Сен-чи, ажрашдингми-йўқми? Ажраш-
маслик учун ҳам матонат керак бўлади. Биз, албатта, бу хат-
нинг бошдан-оёқ тухмат эканига умид қиламиз. Ҳаммасини
мутлақо сир сақлаш шарт. Ҳар қандай услубни қўллашга рух-
сат этилади, аммо қонун доирасида.

– Кетсам бўладими? – ўрнидан кўтарилди Динг Гоуэр.

Бошлиқ ҳам ўрнидан турди, очилмаган «Жунхуа»
кутисини олди ва стол устидан унга томон суриб қўйди.

Динг Гоуэр кутини олди-да, эшикка йўналди. Лифтга шо-
шиб кирди. Кўчага чиқди. Ўғли кирган мактабга йўл олди.
Қаршисида машхур Ғалаба хиёбони ястанган. Ҳар икки
йўналишда машиналар турнакатор югуради, кўчани кесиб
ўтишнинг имкони йўқ. Кутишга тўғри келди. Нариги томон-
да, чапроқда катта йўлни бир гуруҳ боғча болалари кесиб ўта
бошлади. Кунгабоқарларга ўхшаб, юзларини офтобга беткай
тутган бари – куёш нуридан йилт-йилт қилади. Болаларга
яқинроқ бориш учун у шартта машиналар юрадиган қисм
ёқалаб беихтиёр одимлаб кетди. Ёнгинасидан унга тегай-те-
гай деб велосипедчилар шувиллаб ўта бошлашди. Чарақлаган
куёш остида уларнинг юзлари кўринмасди – ҳаммаси бир те-
кисда оппоқ қўланкалар эди, холос. Болаларнинг бари яхши
кийинган, лўппи юзлари оппоқ, маъсум кўзлари кулиб туриб-
ди. Худди тизимчадаги балиқлардек, барчалари қора чилвир-
дан ушлаб олган. Банди шохга маҳкам ёпишган хил-хил ме-
валарга ўхшайди. Автомобиль тутунлари орасида куёшнинг
антрацитдай¹ чакноқ нури остида улар иштаҳани қитикловчи
зираворлар билан қовурилган жўжаларни эслатарди. Бола-
лар – ватанимиз келажаги, хаёт гули, дунёдаги бебаҳо ёмби.
Уларни ким босиб кетгиси келарди? Машиналар юришини

¹ Антрацит – тошкўмирнинг энг яхши нави.

секинлаштиради, ғийқиллатиб тормоз беради ва тўхтади. Гуруҳнинг бошида ва охирида оқ халат кийган иккита аёл одимлаб боради. Юзлари тўлган ойдек дум-думалоқ, лаблари чўғдек қип-қизил, ўткир оппоқ курак тишлари худди эгизак қизларга ўхшарди, уларнинг ҳар бири чилвирнинг икки учидан ушлаб олиб, бетакаллуфона қичкирардилар:

– Чилвирни маҳкам тутинг! Қўлларимизни қўйиб юбормаймиз!

Динг Гоуэр йўлка чеккасида, барглари сарғайган дарахт тагида тураркан, болалар катта йўлни эсон-омон кесиб ўтишди. Машиналар оқими тўлқин-тўлқин бўлиб олға интилди. Унинг олдида келганда болалар сафи чалкашиб кетди ва чумчуқ галаси каби улар чуғурлаша кетишди. Ҳар бирининг билаги қизил мато парчаси билан чилвирга боғлаб қўйилган, гарчи аралаш-қуралаш бўлиб кетишса-да, мато чилвирда қолаверди. Мураббийлар чилвир учларини тортиб қўйишгани ҳамон барча болалар яна сафга тизилишарди. Терговчи ҳозиргина «Чилвирни маҳкам тутинг! Қўлларимизни қўйиб юбормаймиз!» деган ҳайкирикни эслади ва ўзича қаҳри қайнаб: «Шуям иш бўлди-ми?! Боғлаб қўйилгандан кейин қўлини қандай бўшатиб олиш мумкин?» – деб дилидан ўтказди.

У деворга суянганча жиддий оҳангда чилвирнинг олдинги учидан тутган мураббийга мурожаат қилди:

– Уларни нега боғлаб қўйдинглар?

Мураббий тундлик билан жеркиб:

– Ким бўласан ўзи? – деб сўради.

– Ким бўлишим билан ишингиз бўлмасин. Илтимос, саволимга жавоб беринг: болаларни битта қилиб боғлаш нимага керак бўлиб қолди?

– Тентак! – бўш келай демасди мураббия.

– Тен-так, тен-так! – унга қараб болалар жўрликда такрорлай кетишди.

Ҳар бўғинни улар чўзиб-чўзиб талаффуз қилишарди: ким билсин, ё уларда бундай қилиш одат тусига кирган, ёки уларга шундай ўргатишган. Болаларнинг бу қадар тиниқ, нозик ва ёқимли овози – бунақа ёқимли сас ёруғ дунёда йўқ! – қўча узра шўх қушлар галасидай учиб ўтди. Болалар олға одимлаб кетишди. Терговчи чилвирнинг охириги учидан тутган мураббияга

маъносиз жилмайиб қўйди, аммо мураббия унга қия бокиш у ёқда турсин, юзини тескари ўгириб олди. Динг Гоуэр болаларни нигоҳи билан кузатиб қолди, улар қадимий тор кўчалар – хутунлар ичига кириб ғойиб бўлишди, у ернинг ҳар икки томонида қизил бўёқ билан бўялган деворлар қад кўтариб турарди.

Бир амаллаб хиёбонни кесиб ўтгач, қандайдир бир уйғур унга ғаройиб бир лахжада қўй гўштидан кабоб таклиф эта бошлади. Динг Гоуэр рад этди. Ўша заҳоти бўйни узун, лаблари қалампирдай қип-қизил қизалоқ бир неча сих кабоб сотиб олди. У сихдаги гўшتلарни қутичадаги қалампирли мойга булаб-булаб олди-да, лабларини кулгили тарзда буриб, кабобни ея бошлади, афтидан, у лаб бўёғини чаплаб олишдан кўркаётганди. Томоғини олов куйдириб ўтгандек бўлди ва терговчи тескари ўгирилиб, у ердан кетди.

Кейин у мактаб эшиги олдига бориб, ўғлини кута бошлади ва сигарета тутатди. Ўғли сумкасини елкасига ортмоқлаб, дарвозадан чошиб чиқди, ҳатто уни пайқамади ҳам. Юзида сиёҳ доғлари кўзга ташланарди – мактаб ўқувчисига хос аломат. Терговчи уни чакирди. Ўғил у билан ортиқча завқшавқсиз йўлга тушди. Динг Гоуэр иш билан Жюгуога кетаётганини айтганди, ўғли шартта:

- Менга нима? – деди.
- «Менга нима?» деганинг нимаси?
- «Менга нима?» деганим – бу «менга нима» деганим, – жавоб берди ўғил. – Бундан бошқа нима дегани бўларди?
- «Менга нима». Дарҳақиқат, «менга нима»? – такрорлади ўғлининг сўзларини.

Хавфсизлик бўлимида Динг Гоуэрни сочи тақир қилиб олинган йигит кутиб олди. Баландлиги нақ шифтга етган каттакон шкафни очиб, у терговчига бир стакан мусаллас куйди. Бу хонада ҳам печка ёниб турарди: навбатчининг уйчасидагидек иссиқ эмас-у, барибир иссиқ эди. Динг Гоуэр музқаймоқни афзал кўрарди, бироқ тақирбош ўзбилармонлик билан мусаллас манзират қилди:

- Мусаллас ичинг. Ичсангиз, совқотмайсиз.

Астойдил таклиф қилаётгани кўриниб турарди ва Динг Гоуэр ортиқ таранг қилмади, стаканни олди-да, оз-оздан хўплай бошлади.

Эшик ва деразалар зич ёпиб қўйилганди, нинанинг кўзидай тирқиш йўқ: зичлаш борасида ҳаммаси жойида эди. Бадани кичишиб, манглайдан реза-реза тер думаларди.

– Ғам чекманг: кўнглимиз тинч бўлса, жонимизнинг ҳузури шунда, – тақирбошнинг дўстона овози янгради.

Қулоғида шанғиллаш. «Болари, – хаёлидан кечди. – Бол. Болда қайнатилган гўдак болалар. Вазифа ғоят масъулиятли, панжа орасидан қараш мумкин эмас». Дераза ойнаси енгил дириллагандек бўлди. Ташқарида баҳайбат ускуналар оҳиста ва сассиз сузарди. «Ўзингни аквариумдаги балиқдай ҳис этасан. Бу ердаги техника ҳам қандайдир сарғишми-ей. Сарик рангдан бошинг айланиб, сув ичгинг келаверади». У шу машиналар гумбур-гумбурини эшитишга уринди, аммо беҳуда.

– Мен кон директори ва партия ташкилоти котибини кўрмоқчиман, – қулоғига ўзининг овози чалинди.

– Аввал ичсангиз-чи, биродар, – тагин манзират қилди тақирбош.

Унинг меҳрибонлигидан кўнгли ийиб, Динг Гоуэр стаканни кўтарди-да, бутунлай сипқорди.

У стаканни қўйишга ҳам улгурмай, кўриқчи идишни яна тўлдирди.

– Бас, бошқа ичмайман, мени директор ва партия котиби олдига олиб бор.

– Хотиржам бўлинг, хўжайин, ичинг, стаканни тўнкаринг – кейин кетамиз. Йўкса, вазифамни бажармаётгандек бўлиб қоламан. Яхши ишни такрор қилиш савобга қиради. Яна битта олинг.

Катталиги муштумдек келадиган «стаканча»га қараб қўйиб, Динг Гоуэр таваккал қилгиси келмади, бироқ ишни деб нималар қилмайсан, у шартта мусалласни охиригача сипқорди.

Стаканни қўйган ҳам эдики, тақирбош уни яна тўлатди.

– Мени мажбурлапти, деб ўйламайсиз-да энди, хўжайин, бизнинг конда шунақа тартиб бор: «Уч марта кўтармагунингча, жойингда ўтиролмайсан!» – деди у.

– Кўтаролмасам, нима қилай? – ёлворди Динг Гоуэр. – Бўлди, бир томчи ҳам кетмайди!

Стаканни иккала қўли билан ушлаб, тақирбош йиғлам-сираганча уни Гоуэрнинг оғзига олиб борди:

– Илтимос, хўжайин, ичиб юборинг, бўлмаса, жойимда ўтиролмай қоламан.

Унинг оққўнгилигидан Динг Гоуэр эриб кетди. Стаканни олиб, тагигача сипқорди.

– Бор экансиз-ку, э, баракалла! – жўшиб кетди тақирбош. – Яна икки-уч стакан кетадими?

– Йўқ, йўқ, кетмайди! – Динг Гоуэр стаканни қўли билан ёпди. – Мени тезроқ бошликка олиб бор!

Навбатчи қўлини кўтарди ва соатига қаради:

– Ҳали у билан кўришишга эртароқ.

– Иш шошилинч, – жиддий деди Динг Гоуэр, гувоҳномасини силкитиб. – Шунинг учун ортиқ йўлимни тўсмасанг бўларди.

– Кетдик! – иккиланиб бош ирғади посбон.

Динг Гоуэр охири кўринмас йўлак сари унинг ортидан эргашди. Қатор хоналар, исмлар ёзилган ёғоч лавҳали эшиклар.

– Партия ташкилоти бошлиғи билан директор бу ерда ишламайдими?

– Изимдан юринг. Сиз уч стакан мусалласимни ичдингиз, нима, мен сизни бекорга югуртиришим керакми? Уларни ичмаганингиздайди, партия котибасига ҳавола қилган бўлардим, вассалом.

Чиқаверишдаги хира ойнада терговчи ўз башарасини кўрди-ю, беихтиёр титраб кетди: чарчокдан ранги кўкариб, ўзини танимади. Чиқаётганида пружина ўрнатилган эшик ғичирлаб келиб, орқасига урилди. Чайкалиб, сал бўлмаса ағдарилиб туша-ёзди, бироқ бахтига тақирбош қўлини узатиб, уни ушлаб қолди. Кўз олувчи куёш нурунинг гўзаллигидан боши айланиб, кўз олди қоронгилашди, оёқлари пахтадай юмшаб, кулоқлари шангиллади.

– Сал кайфим ошиб қолганга ўхшайманми? – мурожаат қилди у ҳамроҳига.

– Қанака кайф, хўжайин?! – қўл силтади посбон. – Сиздай одамнинг кайфи ошармиди! Бизнинг бу ерларда ким бўкиб ичса, демак, у зиёли эмас, маданиятли одам эмас. «Куёшли баҳорнинг оппоқ қори» бўлганлар бўкиб ичишмайди. Сиз ана шунақалардансиз – демак, маст эмассиз.

Равон, тагигача чукур ўйлаб айтилган бу сўзларга ишонмай бўларканми? Тақирбош ортидан Динг Гоуэр думалок ёғочлар уйиб қўйилган ҳовлига чиқди. Ходалар йўғонлиги билан ҳам фарқ қиларди – диаметри икки метрлиги ҳам, икки цунлиги¹ ҳам бор; тури ҳам ҳар хил: қайин дейсизми, қарағай дейсизми, эману қайрағоч дейсизми, баридан бор. Ҳатто одам тили келмайдиган номдагилари ҳам бор. Ботаникадан унинг билими ҳаминқадар: шуларни билгани ҳам катта гап. Ходаларнинг пўстлоғи ёрилиб, чирий бошлабди, улардан спирт ҳиди келарди; мастларга ўхшаб, ходалар оралиғида бир неча қалдирғоч айланиб юрарди. Терговчи жуда катта эман олдида тўхтади, бироқ ходанинг юқори четигача етолмади. У мушти билан тўқ қизил дарахт ҳалқасига аста уриб қўйди ва қўлида шира томчилари қолди.

– Дарахт эмас, пахлавон бу! – хўрсинди у.

– Бултур узумдан мусаллас тайёрлайдиган бир хусусий мусалласпаз унга уч минг юан бераман деганди, – терговчининг гапини илиб кетди тақирбош. – Лекин биз сотмадик.

– Унга нимага керак экан бу?

– Меш яшагга! Меш эмандан бўлмаган мусалласни мусаллас деб бўлмайди.

– Шартга сотиб юбориш керак эди, тамом. Ўзи уч мингга арзимади ҳам.

– Биз якка хўжайинларнинг тегирмонига сув қуймаймиз! – деди ғижиниб тақирбош. – Бизга деса чириб кетмайди-ми, аммо уларни қўлламаймиз.

Лошан конидаги жамоатчилик кайфиятидан Динг Гоуэрнинг дили тўлқинланиб кетди.

Ходалар ортида ҳолсиз чайқалганча икки ит худди ғирт мастдай бир-бирининг орқасидан чопарди. Худди боя кираверишдагига ўхшаган баҳайбат кўппак. Зеҳн солиб қарасанг, унга ўхшамайди ҳам.

Шу тарика улар ходаларни бир-бир айланиб ўтиб, ўрмонни кесгани кетгандек, анча ичкарига бориб қолишди. Эманларнинг кенг ва қуюқ қўланкаси остида кўплаб чиройли замбуруғлар ўсиб ётарди, чириган япроқлар ва чўчкаёнғок

¹ Цунь – узунлик ўлчови, 0,32 м. атрофида.

катламлари қоплаган ердан авровчи спирт хиди димокка урарди. Ола-була, баҳайбат дарахт танасига худди ёш болалардай, ғовлаб кетган чўчкаёнгоқ новдалари тирмашиб олганди. Ҳаммаси пуштиранг, бурун ва кўзлари аниқ акс этиб турибди, терисидаги кўктомирлар ҳам бўртиқ-бўртиқ. Бунинг устига, нуқул хода бутчалари орасидан кўриниб турувчи болалар. Бошини силкиб, Динг Гоуэр ҳушини йиғди. Миясига давлат аҳамиятидаги ва ўлгудай чалкаш иш ҳақидаги ваҳимали, сирли таассуротлар ўрнашиб олганди. У керак бўлмаган жойда шунча вақтни зое кетказгани учун ўзини сўқди, бироқ ўйлаб туриб, шундай тўхтама келди: «Топширикни йигирма соатдан сал кўпроқ вақт аввал беришди, бу боши берк кўчадан қандай қилиб чиқишни билволдим, минг айлантирганинг билан юқори самарадор кўрсаткич шу бўлмай, тагин нима бўлсин?» У тақирбош ортидан юрагига тош босиб одимлай кетди. «Кўрайлик-чи, у юриб-юриб мени қаерга олиб бораркин?»

Улар яна бир чоққина қайинзорни айланиб ўтган ҳам эдики, олдинда бепоён кунгабоқар даласи пайдо бўлди: куёшга қараган бошлар тукдор пояли кунгабоқарларнинг ям-яшил таналари узра заррин доғлардай кўринарди. Терговчи қайиннинг ширин ҳидидан ютоқиб нафас олди ва куз манзарасини тўйиб томоша қилди. Қайиннинг оппоқ қобиғи ҳали қуримаган, силлиқ, ялтироқ ва нафис эди. Тана ҳали ўсишдан тўхтамаганди: ёриқдан янада ёшроқ пўст кўриниб турарди. Танага бинафшаранг-қизил тиллақўнғиз ўрнашиб олганди: катта, йўғон – шаппа тутиб олгинг келади.

– Ҳов анави ерда, кунгабоқарлар ортидаги томи қизил уйчаларни кўряпсизми, партия котиби билан директорни ўша ердан топасиз. – Посбоннинг овозида фавқулудда хурсандлик сезиларди.

Афтидан, уйлардаги хоналар ўнтадан кам эмасди. Қалин ўсган кунгабоқарлар узра қизил том яққол ажралиб турарди. Кунгабоқар поялари йўғон-йўғон, япроқлари кенг – суюқ ўғитни аяшмаган кўринади. Қуёш нури остида у бошқача – тилларанг тусда товланади. Табиат манзараси ғоятда фусункор эди, бутун вужудни лаззат, хотиржамлик, теран ҳамда вазмин руҳ чулғаб олади. У ўзидан бу туйғуларни силкиб ҳайдаганда,

йўлбошловчи қорасини ўчириб бўлганди. Динг Гоуэр уни қидириб топишга уриниб кўрди, қайин дарахтига ирғиб чиқди – посбонни кутурган тўлқинлар орасидаги қайиқдай тасаввур қилди. Узоқда, баланд террикон узра ҳамон тутун буруксир, аммо тонгдаги каби манзарадор эмасди. Кўмир кони устида, очиқ осмон остида одамлар кумурсқадай ғимирлар, пастда эса машина ва араваларнинг бутун бир галаси кўринарди. Одамларнинг овозлари ва жониворларнинг кичкириқлари элас-элас қулоққа чалинарди. Терговчи қулоғимга бир нима бўлганга ўхшайди, деб ўйлади: у билан борлиқ олам ўртасида гўё шаффоф девор кўтарилгандек эди. Кон чоҳи ёнида шошмасдан, аммо аниқ тарзда ҳалиги сарик техниканинг қўллари ёйилиб ётарди. Терговчининг боши айланди, букилиб, ҳодага чўнқайди. У ўзини шиддатли тўлқинлар орасида чарх ураётгандек ҳис қилди. Тақирбош ростданам аллақайёққа ғойиб бўлганди. Динг Гоуэр қайиндан сирпаниб тушди-да, кунгабоқар даласи томон йўл олди.

Беихтиёр ўзининг феъл-атвори тўғрисида ўйлай бошлади. Олий раҳбарият хурмат қиладиган терговчи сувдан кўрккан лайчадек атрофга кўз солгани қайин ходаси устига чиқиб оляпти. Ҳолбуки, унинг бу ҳаракатлари фавқулодда муҳим тергов ишининг бир қисми бўлиши муқаррар, борди-ю, далиллар исботини топса, бутун дунё ларзага келса, эҳтимол. Устига-устак, фотосуратлар пайдо бўлса-чи? Халқ кулавериби ичаги узилиши турган гап. У барибир озгина кайфи борлигини ҳис этди. *«Йўқ, бу тақирбошида бир гап бор. Тентак, ғирт тентак»*. Шу заҳоти ҳаёлот қуши қанотларини кенг ёзиб парвоз қила кетди. *«Ким билсин, балки у анави жиноятчилар – чақалоқхўрлардан биттасидир»*. Ходалар орасидан чиқиб келаркан, Динг Гоуэр қайтиш йўлини чамалай бошлады: *«Тузоқ тўла йўлга чиқариб қўйишди. Аммо менинг нима ларга қодирлигимни билишмайди»*.

У папкасини қўлтиғига қисди. Унинг ичида қандайдир қаттиқ ва залворлигина нарса бордек эди: папкада ҳужжатлардан ташқари яна битта тўппонча ётарди. Қурол одамда жасорат ва ишонч пайдо қилади. Терговчи афсус ила қайин, эман ва бошқа ходаларга – ўзининг ҳамкасбларига сўнгги бор назар ташлады. Йўғон, нақшдор кесиклар нишонга ўхшарди.

Дарахт тўнкаларига қараб қандай отишларини тасаввур қилди, оёқлари эса кунгабоқар даласининг очиқ жойига олиб келганди.

Буни қарангки, шундоқ биқинда кон ишлаб турибди-да, шу ернинг ўзида овлоққина қишлоқ, демак, одамзоднинг қўлидан ҳар нарса келаркан-да. Бошини кўтариб кунгабоқарларга боққанча олға қараб кетди. Улар жилмайиб, гўё унга таъзим бажо келтирардилар, аммо зумрад-яшил ва оч сариқ юзларда мунофиқлик ва ғаддорлик акс этарди. Кулоқларида нафратомуз кулги жарангларди. Каттакон япроқлар шамолда шатиршутур қилиб силкинарди. Папкани қаттиқроқ қисиб, бошини баланд кўтариб, кўкрагини ғоз тутганча, қизил уйча томон одимлаб кетди. Терговчи уйчага қараркан, кунгабоқарлардан кўрқинч ҳис этди. Муздек, оқ тукли.

Эшикни итариб очиб, Динг Гоуэр уйга кирди. Мана, ниҳоят, шунча кечинмалару таассуротлардан кейин у кон директори ва партия қўмитаси котиби ҳузурида турибди. Ҳар иккала ишбоши ҳам эллик ёшлар атрофида. Бўғирсоқдай думдумалоқ, кон югурган юзлари сояда қайнатилган тухумни эслатади, генералларга хос тарзда қорин қўйган. Эгниларида ихчам кулранг френч. Истарали, юзларида мавқеларига муносиб самимий табассум зоҳир. Уларнинг эгизаклар эканига шубҳа йўқ. Ҳар иккаласи терговчи билан қўл беришиб самимий сўрашди. Демак, қўл бериб кўришиш қондасини ҳам тушунишади: бўш ҳам эмас, куюқ ҳам, юмшоқ ҳам эмас, қаттиқ ҳам эмас. У аъзойи-бадани худди печкадан ҳозир суғуриб олинган бататдай¹ бозиллаб кетаётганини ҳис қилди. Шу чок папкасини тушириб юборди.

Ўқ овози янгради.

Папкадан кўкиш тутун буралиб чиқа бошлади, девор парчалари тўкилиб тушди. Кўрқувдан яна бавосил хуруж қилди. Отилган ўқ йўналишини кузатаркан, «Шарқий денгиздаги Нечжа жасоратлари» суратига кўзи тушди. Мусаввир оппоққина ва дўмбоққина болакай деб тасаввур қилган Нечжанинг нозик ерини ўқ юлиб ўтганди.

– Тўғри нишонга бориб тегди-я!

¹ Батат – ширин картошка.

– Кушча бошини чикарди-ю, асфаласофилинга учди-кетди.

Қаттиқ хижолат бўлиб Динг Гоуэр дарҳол папкани ердан олди, тўппончани чикарди-да, сақлагич ичига жойлади.

– Ахир сақлагич ичига жойлаганим аниқ эди! – гудранди у хар иккала бошлиққа мурожаат қилиб.

– Ўқсиз милтиқ ҳам йилда бир марта отилади, дейдилар-ку.

– Ишқибоз мерганларнинг отишма ўйинларини хар қадамда кўриш мумкин.

Директор ва партқўмита котиби унинг ёнини олиб гапиришларидан терговчи баттар хижолатдан ёнмоқда эди. Бу ерга келгандаги руҳланиш ва қахрамонликдан асар ҳам қолмаганди. У хатто «маъқул» дегандек бош ирғаб қўйди. Кейин шахсий гувоҳнома ва тавсияномани қидира бошлаганди, мезбонлар қўл силкишди.

– Хуш кўрдик, ўртоқ Динг Гоуэр!

– Конга хуш келибсиз, ишимиз бўйича фармойишлар кутяпмиз!

Менинг келганимни қаердан биласизлар, деб сўраш нуқулай эди ва у хижолат ичида бурнини артди:

– Ўртоқлар, мен ёш болаларни ейиш ҳақидаги ишни тергов қилиш учун ўртоқ Н. фармойиши билан сизларнинг шахтангизга келдим, иш ниҳоятда муҳим ва махфий.

Ўн сонияча мезбонлар бир-бирига қараб қолишди, кейин эса чапак чалиб, қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишди:

– Бунга жиддий қарашингизни сўрайман! – хўмрайди Динг Гоуэр. – Жин Ганжуан, Жюгуо шахар қўмитаси тарғибот ва ташвиқот бўлими бошлиғининг ҳозирги муовини, бу иш бўйича биринчи гумондор, ахир у сизларнинг шахтангиздан-ку.

– Тўғри, – директорми, котибми, маъқуллади. – Бўлим бошлиғи Жин бир вақтлар бизда бошланғич мактабда ўқитувчи бўлиб ишларди, ғоят қобилятли ва тартибли эди, унакаси кам учрайди.

– Ана шу ўртоқ ҳақида гапириб беринг!

– Албатта-да, еб-ичиб, бир йўла гаплашиб ҳам оламиз.

Динг Гоуэр рад этишга улгурмади: уни зиёфатлар залига етаклаб кетишди.

II

Ассалому алайкум, муҳтарам устоз Мо Ян!

Келинг, танишайлик: мен – Ли Идоуман.

Фан номзодиман. Жюгуо Мусалласпазлик академиясида тадқиқотлар билан шуғулланаман. Ли Идоу – менинг адабий тахаллусим, ҳақиқий исмимни айтмаганим учун кечиринг. Бугун сиз адабий доираларда таниқли одамсиз (мен муболага қилмаяпман) ва менга тахаллус нега кераклигини сиздан бошқа ким ҳам биларди. Жисмим Жюгуоники бўлса, жоним адабиётники, унинг баҳри муҳитдай бепоён кенгликлариди кетаёттирман. Шу боисдан ҳам менинг илмий раҳбарим, шунингдек, хотинимнинг отаси, қайнонамнинг эри, қайнотам – «Тиёнишон тоғи» – агар кенг маънода айтса, агар шунчаки айтадиган бўлсам, «қайнота», вассалом – профессор Юан Шуанъюй кўпинча менга «Сен ўз ишинг билан шуғулланмаяпсан», деб таъна қилади, ҳатто қизим билан ажрашасан, деб нўписа қилади. Аммо мен қўрқмаяпман, адабиёт учун ўзимни жаҳаннамга ташлашига-да тайёрман, олов денгизидан ошиб ўтаман, унинг учун ўл десалар, ўламан, қол десалар, қоламан, халатим ҳаддан ташқари тор келиб қолганига ҳам ачинмайман.

Мен унга ҳар доим жавоб бераман: «Ўз ишингни қилмаяпсан, деганингиз нимаси? Толстой ҳарбий эди, Горький новвойхонада ишлаган ва идиш-товоқ ювган, Го Можо шифокорликка ўқиган, Ван Мэн Янги демократик ёшлар уюшмаси Пекин бўлими котибининг ўринбосари бўлган. Адабий ижод билан шуғулланиш учун уларнинг барчалари касбларидан воз кечмаганмилар? Қайнотам менга тушунтириш учун жонини жабборга берарди, мен эса Жуан Цзидан ибрат олиб, унга нафратомуз кўзимнинг қири билан қарардим. Фақат мен буни унчалик қойиллатолмайман, нигоҳимдаги заабни бутунлай яширолмайман. Аммо Лу Син ҳам буни қойиллатолмасди, тўғрими? Сиз ҳаммасини биласиз, мен Сизнинг бошингизни қотиряпман, холос. Бу «Ҳикматлар»ни Конфуций эшиги олдида ёд олиш, қиличбозлик санъатини Гуан Юй қаришисида намоиш этиш ёки Жин Ганжуан олдида мусалласни қандай ичиш ҳақида сафсата сотиш билан барабар. Бироқ таомилдагидек, ўзимизнинг ҳикоямизга қайтайлик.

Муҳтарам устоз Мо Ян, мен Сизнинг барча буюк асарларингиз билан жиддий танишиб чиқдим. Қошингизда етти букилиб таъзим қиламан, илоҳий лаззат олдим, руҳим бу оламни тарк этиб, нирванага¹ тушиб қолди. Бу Го Можонинг қандайдир «Қақнус нирванаси», Горькийнинг «Менинг университетларим»ини эслатади. Ҳаммасидан ҳам Сизнинг мусалласдан ҳеч қачон маст бўлмайдиган илоҳдек кайфиятингиз мени кўпроқ ҳайратга солади. Мен Сизнинг ҳар бир эссенгизни ўқидим, унда Сиз «Мусаллас бу – адабиёт», «Мусалласлар турини билмайдиган одам адабиёт ҳақида оғиз очолмайди», деб ёзасиз. Бу сўзлардан кўзим мошдай очилди, гўё кўз олдимни тўсиб турган парда йўқ бўлди. «Юрагингни оч ва «маотай»² челаги билан сўзор».

Сайёрамизда мусалласнинг қандайлигини биладиган одам кўп деганда юзтача чиқар. Сизни истисно қилганда, албатта. Мусалласнинг тарихидан унинг тайёрланиши, таснифи, кимёвий таркиби ва табиий хоссасигача – буларнинг бари-ни беш қўлдай биламан, шунинг учун ҳам адабиёт шайдоси-ман. Ўзимни адабий асарлар ёзоламан, деб биламан. Сизнинг мулоҳазаларингиз мен учун худди бир коса мусаллас. Ҳаттояма ҳибсга олишидан олдин, Ли Юйхэ³ онаси – Ли холага берган мусалласга ўхшаб, кишига ишонч бағишлайди. Энди устоз Мо Ян, Сизга бу мактубни нега ёзаётганимни тушунган бўлсангиз керак? Шогирдингиз етти букилиб таъзим бажо келтиради.

Яқинда Сизнинг асарларингиз асосида ишланган «Қизил гаолян⁴» фильмини кўрдим, уни ишлашда Сиз ўзингиз ҳам иштирок этган экансиз. Томошадан кейин шунақанги ҳаяжонландимки, деярли туни билан мижжжа қоқмадим, мусалласни косалаб ичдим. Устоз, Сиздан ишунчалик миннатдор-манки, Сиз – Жюгуомизнинг фахрисиз! Шаҳар қўмитасининг барча раҳбарларига мактуб ёзишни ва улар Сизни ишмоли-шарқий чуқурликдаги Гаомингиздан чиқариб олишларини та-

¹ Нирвана – буддизм дини таълимотига кўра: бу дунё ташвишларидан кечиб, ўзини роҳат-фароғатда сезиш.

² Маотай – энг машхур хитой шароби.

³ Ли Юйхэ – «Қизил фонарь» операсининг бош қаҳрамони.

⁴ Гаолян – Хитой жўхориси.

лаб қилишни кўнглимга тугиб қўйдим – Сиз биз билан бирга бўлишингиз керак. Мен барча янгиликлардан Сизни хабардор қилиб тураман, устоз.

Муҳтарам устоз Мо Ян, мен шу қадар ношуд ва нобакорманки, Сизга ёзаётган мактубимда нималар дейишни ҳам билмайман. Бир ҳикоямни илова қиляпман, танқидий фикрлар айтиб, жўяли маслаҳатлар беришингизни сўрайман. Мен буни «Қизил гаолян»ни кўргач, тунда уйқум келмай битдим. Ичиб олиб ёзгандим, қаламим қоғоз устида шамолдай шиддат билан ҳаракатланди. Илтимос, устоз, ўқиб чиқсангиз, маъқул десангиз, эълон қилишга лойиқ деб топсангиз, унда Сиздан бу борада ёрдам беришингизни умид қилиб қоламан.

Битмас-туганмас ижодий илҳом соҳиби бўлмиш устозга чексиз ҳурмат ва беғубор истаклар билан шогирдингиз Ли Идоу

P.S.: Борди-ю, Сизда мусаллас тақчил бўлса, билиб қўйишингизни истардим: шогирдингиз ўша заҳоти муҳайё қилгай.

III

Муҳтарам мусалласишунослик номзоди!

Хатингизни ва «Мусаллас руҳи» асарингизни олдим, ташивланишга ҳожат йўқ.

Мен ўзим тузук-қуруқ маълумот олганим йўқ, шу боис университетларда таҳсил олганларни қаттиқ ҳурмат қиламан, фан номзодлари ва Сиздек тадқиқотчилар ҳақида-ку, гапирмасаям бўлади.

Бизнинг кунларда адабиёт билан шугулланиб, киши доно бўлиши амримаҳол. Касбимиз вакиллари бундан ортиқ ҳеч нима қилолмасликларини ўйлаб, «уф» тортадилар-да, олдинги ишини қилишдан бошқага ярамайдилар. Ли Ци деган бир одам «Мени ит дея кўрманглар» номи остида бир нима ёзган ва унда турли қаланги-қасангилар, безорилар ҳаётини тасвирлаган. Ана шунақа, одамларни йўлдан уриш ва лақиллатиш, ўғрилиқ қилиш ва бошқа ишлар билан шугулланиш қўлларидан келмагач, улар ўйлаб қолишади: «Ҳм, биз ҳам ёзувчилик қилсак қалай бўларкин?» Ҳеч нарсага шама қилаётганим йўқ, аммо Сиз ҳам бу китобни топиб, ўқиб чиқсангиз, ёмон бўлмасди.

Сиз фан номзодисиз, мусалласиунослик соҳасида тадқиқотлар билан шуғулланасиз ва менинг Сизга қаттиқ ҳавасим келади. Ўйлашимча, Сизнинг ўрнингизда бўлганимда бу касбни ҳеч қачон алмисоқдан қолган адабиётга алмашмаган бўлардим. Наҳотки, Хитойда, ҳар атрофни мусаллас ҳиди тутган заминда мусалласиунослик бўйича тадқиқотдан кўра истиқболлироқ, келажаги порлоқроқ амалий машигулот бор бўлса?! Илгари шундай дейишарди: «Китобларда олтин қошоналар сотиб оласан, китоблар сенга хирмон-хирмон дон беради, китобларда ой чехралли, чарос кўзли паризодларни кўрасан».

Аммо ўтган асрларнинг оқсоч мозийи энди сондан чиққан. «Китоб» сўзини энди «мусаллас» сўзига алмаштириши керак. Лоақал Жин Ганжуан бўлим бошлигининг муовинини олиб қаранг: бир денгиз мусалласни ичиб юбориши шарофати билан юлдузга айланиб, Жюгуо аҳолиси уни бошига кўтармаяптими? Инсоф билан айтинг-чи, қайси ёзувчи сизларнинг Жин – бўлим бошлигининг муовини билан тенг келади? Шу боис, оғайни, Сизнинг қайнотангиз гапига қулоқ солишингизни, мусаллас ҳақидаги фан билан жонингизни бериб, жиддий шуғулланишингизни, ҳақ йўлдан тойилмаслигингизни ва навқиронлик дамларингизни хазон қилмаслигингизни сўрайман.

Сиз эссеини ўқиганингиздан кейин адабиётчи бўлишга қарор қилганингизни ёзибсиз. Узр, олдингизда қаттиқ гуноҳкорман. Қанақасига «мусаллас бу – адабиёт» бўларкан, қанақасига «мусалласлар навини билмаган одам адабиёт ҳақида оғиз очмасин» экан?! Ҳумор чоғида оғзимдан чиқиб кетган бўлса бордир ва бунга ишониши керак эмас. Акс ҳолда мендек нобакорнинг ростданам ёруғ оламда яшашига ҳаққим йўқ эди.

Асарингизни диққат билан ўқиб чиқдим. Назарий тайёргарлигим ночорлигини тан оламан, гўзал нарсани ҳам тузукроқ ажратолмайман, шу боис бировларнинг ишига тумишук суқмоқчимасман. Сизнинг асарингизни «Фуқаро адабиёти» таҳририятига юбордим. У ерда бугунги Хитойдаги энг етук адабий муҳаррирлар тўпланган ва борди-ю, Сиз «минг чақиримни бир сакраб ўтоладиган чавандоз» бўлсангиз, ўйлайманки, Сизга ўз Бо Лэингиз¹ топилади.

¹ Бо Лэ – қадимги Хитойда истеъдод маъбуди.

*Бу ерда мусаллас унча тақчил эмас, мени ўйлаб айтган
гапларингиз учун миннатдорман.*

Соғлик ва омонлик тилайман!

Мо Ян

IV

«Мусаллас руҳи»

– Қадрли дўстлар, қадрли талабалар, Мусалласпазлик академиясида маъруза ўқишга таклиф этилганимни билгач, бу беқиёс шараф, февраль изғирини ўртасидаги баҳор шабадаси каби менинг кип-қизил ўт пуфагимни, кўктомирли ичагим ва мовий ўпкални, шунингдек, барча ишлар залворини итоаткорона зиммасига олган жигаримни чулғаб олди. Асосан уларнинг алоҳида қобилиятлари туфайли мен қарағай ва сарвдан ишланган, ранг-баранг садафлар билан безатилган мана бу илоҳий минбар ортида туриб, сизларга маъруза ўқиш имкониятига эга бўлиб турибман. Ўзингиз билганингиздек, танага келиб тушадиган алкогольнинг кўп қисми жигардан ўтаётиб парчаланеди...

Салобатли сукунат қаърида Мусалласпазлик академияси катта умумий аудиториясининг баланд минбари ортида туриб Жин Ганжуан ўз бурчини адо этмоқда. Биринчи маърузасида у қўламдор ва чуқур маънога эга мавзу – «Мусаллас ва жамият» мавзусини очиб беради – ҳеч қандай аниқ маълумотларга таянмай, гўёки юқори лавозимдаги, таниқли раҳбарларга ҳос тарзда. Ҳаммага юқоридан қараб, оғзига келганини гапирар, ўтмишу келажак ҳақида сафсата сотарди. Маъруза ўқишга таклиф этилган номдор мутахассис сифатида у маъруза мазмунини мутлақо рамкалар билан чегараламайди. У канотли Пегас¹ каби шиддат ила тутқич бермай фалакларда парвоз қилолади, аммо вақти-вақти билан ерга қайтишга мажбур. Миясига келган ҳамма нарсани гапирса-да, ҳар бир жумласи бевосита ва билвосита мавзуга дахлдор.

¹ Юнон мифологиясида: афсонавий қахрамон Персейнинг канотли тулпори.

Академиянинг барча – тўқкиз юз нафар талабаси, шунингдек, профессор-ўқитувчи, ассистентлари ва каллалари шишган институт раҳбарлари эс-хушидан айрилгандек унга бошдан-оёқ қараб турардилар – улкан ёриткич олдида митти юлдузчалар тургандек эди гўё. Бу ажойиб, куёшли баҳор тонгида минбар ортида турган Жин Ганжуандан таралаётган шуъла олмос парма каби тешиб ўтмоқда, бундан кўзлар оғриб кетмоқда эди. Ана, тингловчилар орасида профессор Юан Шуаньюй ҳам бор. У олтмишни қоралаган. Ашаддий қайсарлик ила бошини баланд кўтариб олибди, оқ сочлари хилпирарди, ўзини кўркем тутарди. Сочининг ҳар бир толаси кумушдай товланар, юзлари кип-қизил, улуғвор қад-қоматли – у дао билимдонига ўхшарди ва дао билимининг буюк алломаси каби ёруғ дунё лаззатларидан воз кечган, «пуч булут»у «ёввойи турна»га ўхшарди.

Унинг кумушранг сочи бошқа бошлар орасида аниқ-тиник ажралиб турарди – худди қўй подасига кириб қолган туядай. Менинг илмий раҳбарим бўлмиш бу мухтарам қариянинг ўзи билангина эмас, хотини билан ҳам таниш эдим. Кейинчалик мен унинг қизига ошиқ бўлиб қолдим, сўнг унга уйландим, шу тариқа у ва хотини, табиийки, менга қайнота ва қайнона бўлишди. Шу куни мен ҳам аудиторияда эдим: зеро мен фан номзоди, Мусалласпазлик академиясида тадқиқотлар ўтказаман, қайнотам эса менинг илмий раҳбарим. Мусалласнинг руҳи ва моҳияти – менинг ҳам руҳим, менинг ҳам моҳиятимдир, бу ушбу мақоланинг мавзуси ҳамдир. Адабиёт билан бўш вақтларимда шуғулланаман, чинакам адабиётчи мажбуриятларини зиммамга олмаганман ва қаламимга тўла эркинлик бериб қўйганман, ёзаётганимда ичишим ҳам мумкин. Зўр мусаллас! Ҳа, мусалласмисан-мусаллас-да! Мусалласжон, мусаллас, олтин қўллар ясар, бас! Бизнинг мусалласдан ичмабсиз, бу дунёга келмабсиз! Ичинг бизнинг мусалласдан, доно бўлгайсиз бирпасда! Мусалласли қадахни локли¹ баркаш устига қўяман ва атайлаб қилгандек, кўз олдимда катта аудитория суза бошлайди. Лабораторияда эса шаффоф шишалар ичида қизил мусаллас ҳар хил рангда товланиб

¹ Лок – асосан Хитой ва Японияда ўсадиган, пўстлогидан лок тайёрланадиган дарахт.

куйила бошлайди. Кундуз чироклари гувиллайди, мусаллас конга оқиб киради, фикрлар вақт оқимига қарши оқади. Жин Ганжуаннинг энсиз, ғоят ҳаракатчан юзи қандайдир жозибали кўринади. У – Жюгуонинг шараф-шони ва фахри, ўқув юртимиз талабаларининг хушқомати. Ҳомиладорлар туғилажак фарзандлари Жин Ганжуан каби бўлишини истайдилар. Келинлар қайликларининг унга ўхшаган бўлишларини орзу қиладилар. Мусаллассиз зиёфат зиёфат эмас, Жин Ганжуансиз Жюгуо Жюгуо эмас. У катта қадахни охиригача сипқоради, ипакдай майин, нам лабларини шойи рўмолча билан одоб-ла артади. Тиқинлаштириш факультетининг биринчи гўзали Ван Госян дунёдаги энг чиройли гулдор юбкада, ўрганиб қолган ҳаракатлари билан қадахни яна тўлдиради ва таклиф этилган профессорларнинг миннатдорона нигоҳи остида помидордай кизариб кетади – айтиш мумкинки, унинг қизил лунжида бахтнинг булут парчаси пайдо бўлади. Ишончим комилки, залдаги кизларнинг кўпчилиги рашк ўтида ёнарди, кўплар унга ҳасад қиларди, айримлари ғазабдан ҳатто тишини ғичирлатарди. Жин Ганжуаннинг овози жарангдор эди, сўзлар ўзи оқиб келаверарди, томоғини қиришига ҳам ҳожат қолмасди. Йўталиб олиш одати егук шахснинг арзимас камчилиги бўлиб, унинг тўқислигига асло путур етказмасди.

– Кадрли дўстлар, кадрли талабалар, – деди у. – Истеъдод олдида кўр-кўрона таъзим қилиш керак эмас. Истеъдод – бу машаққатли меҳнат ва фидойиликдир. Албатта, барча моддийончилар ҳам айрим одамларда баъзи аъзолар бошқаларидан кўра кўпроқ ривожланишини инкор этмайдилар. Бироқ бу ҳали ҳеч нарсани билдирмайди. Фараз қилайлик, менда туғилганимданоқ алкогольни парчалаш имконияти анча баланд, башарти, бу истеъдодимни тинимсиз машқлар билан ривожлантирмаганимда, маст бўлмасдан туриб кўп ичиш маҳорати, санъатида бу қадар ажойиб даражага эришмасдим.

У камтар, ўзи ҳақиқий истеъдодли одамлар камтар бўлади, ўз истеъдоди билан мақтанадиганлар эса бу даражага етмайдилар. Сен хитой мусалласидан яна бир қадахни чиройли қилиб кўтарасан. Сокий хонимча эса ноз билан уни тўлдиради. Ҳорғин қўлим билан ўзимга қуяман. Ҳозир бўлганлар худди

бир-бирини танигандай айёрона кулиб қўядилар. *«Шоир Ли Боникида бир коса мусаллас юзта аъло шеърга тенг».*

Ли Бо мен билан тенг бўларканми, у пул олгани ҳамёнига қўл суқди. Менга бунинг зарурияти йўқ, хоҳласам, лабораториядаги мусалласдан ичавераман. Ли Бо – адабиёт арбоби, мен эса – хаваскор ва бўш вақтимдагина адабиёт билан шуғулланаман. Яхши билганларим ҳақида ёзишга мени Ёзувчилар уюшмасидаги бўлимимиз раисининг муовини кўндирди – тез-тез унга лаборатория мусалласидан обориб тураман. У мени лақиллатмайди. Хўш, у маърузасида нималарни келишиб олди? Келинлар, биз, Академиянинг барча тўққиз юз нафар талабаси, бунақа митти хўтикчаларнинг қулогини динг қилиб, бир ёкадан бош чиқарайлик.

Митти хўтикчалар. Меҳмонимиз профессор, бўлим бошлиғи муовини Жин Ганжуан юз ифодаси ва ўзини тутиши билан улардан унча фарқ қилмасди. Минбар ортида туриб бошини айлантириб, думини силкитганда, ҳаддан ташқари ювош кўриниб кетарди.

– Менинг мусаллас билан муносабатларим тарихини кузатиш учун қирқ йил ортга қайтиш керак, – давом этди у. – Қирқ йил олдин, чор атроф давлатимиз ташкил этилганини нишонлаётган бир пайтда мен энди онам кучоғида ўсиб келаётгандим. Бундан олдин маълум бўлишича, отам билан онам худди бошқалардай телбаларча суюнишган. Қувончли воқеаларнинг бу силсиласи вазиятга телбаларча муккасидан кетиш билан боғлиқ, ҳамма нарса кўкларга кўтарилган, чунки мен телбаларча қувонч маҳсулиман, унинг қўшимча маҳсулотиман. Касбдошлар, барчамиз мусаллас билан нечоғли телбаларча севинч боғлиқ эканини биламиз. Зеро карнавал мусаллас Худоси байрами муносабати билан экани муҳим эмас, мусаллас Худоси байрамида Нитше туғилганлигининг тўғрилиги ҳам муҳим эмас. Муҳими шундаки, ота-онам муҳаббати маҳсули бўлганим ва мана шу нарса мени мусаллас билан қисматим боғлиқлигини олдиндан белгилаб берган.

Ёзув битилган қоғозни очди, ўқиб бўлиб, мулойимлик билан:

– Мен партиянинг сиёсий ва мафкуравий ходимиман. Нахотки, мен идеализмни тарғиб этолсам? Мен – сочимдан

товонимгача моддиюнчиман. «Модда бирламчи, онг иккиламчи» – бу сўзлар, мен ҳар доим баланд кўтарган ва бундан кейин ҳам кўтарадиган жанговар байроққа зар иплар билан тикилган. Инсон шахват устида ўзининг фоний жисмини тарк этиб, ҳамма жойда айланиб юрувчи пок руҳ бўла олармиди? Майли, кадрли касбдошлар, вақт бу – қимматбаҳо нарса, вақт – пул, вақт бу – ҳаётнинг ўзи ва бизнинг бундай бачкана нарсаларга ўралашиб юришимизга ҳожат йўқ, чунки бугун тушда базм, у ерда мен сармоядорлар ва биродарларга хизмат қилишим керак. Улар Маймун мусалласининг биринчи фестивалини қўллаб-қувватлайдилар, шу жумладан, келиб чиқиши хитой бўлган америкаликлар бор, Гонконг ва Макао-дан кардошларимиз келишган, беодоблик билан уларни заррача хафа қилиб қўймаслигимиз керак, – деди.

Мен орқа қаторда ўтирардим, Жин Ганжуан Маймун мусалласи ҳақида сўз қотганида, кайнотамнинг бўйин томирлари тортишганини ва қип-қизариб кетганини кўрдим. Ярим умри давомида бу афсонавий, мўъжизакор мусаллас қарияга тинчлик бермай келарди. Маймун мусалласининг ишлаб чиқарила бошлаши, бу афсонавий ичимлик воқеликка айланиши, уни идишларга куйиш мумкин бўлишдек қувончли воқеа Жюгуонинг икки миллионлик аҳолиси тушларигача кириб чиқарди. Бунинг учун махсус гуруҳ ташкил этилган, шаҳар ҳокимияти катта маблағ ажратган, қария шу гуруҳга бошчилик қилади, шундай бўлгач, ундан бошқа ким ҳам жон қуйдирсин? Юзи кўринмаётганиди, аммо унинг ял-ял ёнаётганини кўз олдимга келтироламан.

– Кадрли талабалар, бир вақтлар фашистлар бошлиғи Гитлер ёш немисларни «този итдек чакқон, теридек майин ва пўлатдек қаттиқ» кўришни орзу қилганди. Аммо йўқ, биргина, ҳатто энг яхши ўхшатишни икки марта такрорлаш мумкин эмас, боз устига, уни ўйлаб топган одамдан ер юзидаги инсон зоти борки, ҳаммаси нафратланса. Аъло сифатли чет эл молидан кўра узоққа яроқсиз ва дағалроқ миллий маҳсулотни ишлатган маъқул. Бу масала жиддий, бунда заррача эҳтиётсизлик қилиш мумкин эмас. «Барча даражадаги раҳбар ходимлар хушёр бўлишлари ва ҳеч қачон бепарволикка йўл қўймасликлари керак».

Ҳа, «Ҳар қанақа, энг рамзли ўхшатиш ҳам оқсайди» – бу Лениннинг сўзлари; «Ўхшатишсиз адабиёт бўлмайди» – Толстой шундай деганди. Биз мусалласни жононга киёс қиламиз, бошқалар жононни мусалласга ўхшатишади. Бу шуни англатадики, мусаллас билан жонон ўртасида ҳақиқатан ҳам қандайдир умумийлик бор, умумийликдаги ўзига хослик мусаллас ва жонон ўртасидаги тафовутни белгилайди. Бироқ мусалласда жононнинг назокатини ҳақиқатан ҳам илғай оладиган одамлар жуда оз, бу шу қадар ноёбки, хоҳланг – анқонинг уруғи денг, хоҳланг – қакнуснинг пати.

Унинг нутқи ўша куни ҳаммани ларзага солди. Билимлари унча чуқур бўлмаган биз талабалару чаласавод аспирантлар улар ичган мусалласчалик ҳатто сув ҳам ичолмаган бўлардик.

– Ҳақиқий билим амалиётдан олинад, қадрли талабалар. Мерганнинг маҳорати отилган ўқларнинг миқдори билан ортади, ичкилик маҳорати – ичилган мусалласдан. Муваффақиятга олиб борадиган қиска йўл йўқ ва фақат хатарларни писанд қилмаган ботирларгина нотекис тоғ сўқмоғидан юришда давом этаверадилар, баланд чўққиларга етиб борганларидан лаззат оладилар!

Биз ҳақиқат ёғдусига кўмилдик ва аудитория гулдурос қарсақлардан ларзага келди.

– Ҳамкасблар, болагим қийинчиликларда ўтди. – Барча буюк инсонлар азоб-укубатлар баҳри муҳитидан ошиб ўтганлар ва у ҳам истисно эмас. – Мен мусаллас ичгим келарди, аммо мусаллас йўқ эди.

У ўшандаги оғир шароитларда мусаллас ўрнига ичини тоблантириш учун техник спирт ичганини ҳикоя қилиб берди ва менда бу фавқулудда тажрибани соф адабий тилда тасвирлаш истаги пайдо бўлди. Мусалласни бир ҳўплаб, қадахни лок баркашга шарақлатиб қўяман. Тун чўқади, Жин Ганжуан қаердадир йўлнинг ярмида бўлим бошлиғи муовини билан қолиб кетганди. Эғнида йиртиқ ёмғирпўш, менга «Кетдик», дегандай қўл силкитди-да, кадрдон жойларидан олиб кетди.

Совуқ киш туни. Ой тўлиб қолай деган ва осмонни тўлдириб сочилган юлдузлар Жин Ганжуаннинг қишлоғидаги уй ва кўчаларни ёритарди, толларнинг шох ва барглари, олхўри гуллари қуриб битган. Яқинда кучли қор ёққанди,

шундан кейин икки марта қуёш кўринди, унинг нурлари корни эритиб юборди, уйларнинг похол бўғотларида биллур сумалаклар осилиб турарди. Юлдузларнинг ёрқин шуъласи сумалакларда элас-элас акс этар, том ва дарахтлардаги қорлар жимир-жимир қиларди. Бошлиқ муовини Жиннинг тасвири-лаб беришича, бу кишки тун, афтидан, шамолсиз эди, чунки каттиқ совуқ забтидан дарёдаги муз ёрила бошлаган, кеч тунда музларнинг қарсиллаб ёрилиши янада яққолроқ қулоққа чалинарди. Аста-секин чор атрофга сукунат чўкади. Олисдаги чекка шаҳарча бўлган Жюгуо каттиқ уйкуда. Қачонлардир бошлиқ муовини Жиннинг «Фольксваген-сантана»сида ушбу муборақ жойлар билан танишиш, ҳар бир тепалик, ҳар бир жилға, ҳар бир майса, ҳар бир дарахт шундай илик туйғу, шундай хузур уйғотадиган жойдаги муқаддас ёмбиларни кўриш имкони насиб этар. Буни қаранг-а, муҳтожлик ҳукм сурган бу абгор қишлоқчадан аста-секин Жюгуони нурга чулғанганча мусаллас машъали кўтарила бошлаганди. Унинг ўткир ёғдуси кўзни камаштирарди, улар қайноқ ёшларга тўлади, юракни ғайриоддий ҳаяжон қамрайди: эски синиқ бешик ҳам бешик, уни ҳеч нима билан алмаштириб бўлмайди. Бугунги аҳволга қараб гапирадиган бўлсак, бошлиқ муовини Жин олдидаги истикбол ниҳоятда порлоқ. Биз у билан сайр қилган вақтларимиз, энди эса у олий мартабали раҳбар, унинг жонажон қишлоғи Жуаншижун – олмос қишлоқнинг чанг ва ифлос кўчаларидан юриб борганимиз, у ердаги жилға қирғоғида сувнинг шилдирашларига қулоқ тутганимиз, хайқирган дарахтлар остидаги дарё тўғони бўйлаб шошмай одимлаб кетаётганимиз, оғилхоналар ва отхоналар ёнидан ўтиб кетаётганимиз... Унинг қалбини болалик йилларидаги ғам-алам ва қувончларга тўлдириб турган шу паллада кўнглидан яна нелар кечаётганикин – севги ва орзуларми? Унинг одим ташлаши қандай? Юзидаги ифода-чи? Аввал қайси оёғини ташлайди – ўнгиними ё чапиними? Ўнг оёғини ташлаган вақтда чап қўли қандай ҳаракатланади? Оғзидан ниманинг ҳиди келади, қон босими қанақа? Юраги-чи, тез урадими, секинми? Жилмайганда тишлари кўринадими? Йиғлаганида бурни устида тиришлар пайдо бўладими? Яна қўп нарсаларни тасвирилаш ниятим бор эди, қани энди уларга сўз топилса. Қадах кўтаришдан

бошқа иложим йўқ. Қор қоплаган ва музлаган дарахт шохлари кирс-кирс қилади, муз қатлами уч жи¹ келадиган қуриган қамишлар тиккайиб турибди. Тунги уйқуга кетган ёввойи ва хонаки ғозлар нимадандир уйғониб кетди-да, баланд овозда «ғақ-ғақ» қила бошлади. Совуқ ҳавода таралган бу овоз Еттинчи Амаки уйи томидан шарқий қанотга ҳам етиб борди. Жин Ганжуаннинг сўзларига қараганда, у ҳар куни шомда шу уйга келар ва кеч тунгача қолиб кетаркан. Уй ичи ним қоронғи эди, шарқий девор ёнидаги уч ғаладонли эски стол устида керосин чироқ ёнарди. Еттинчи Хола билан Еттинчи Амаки канда² ўтиришарди.

Каннинг ёнгинасидан печкачи бола, дароз Лю, Фан Тўққизинчи ва омборчи Жан жойлашган. Мен каби уларнинг бари ҳар куни узоқ қиш оқшомларида вақт ўтказиш учун келардилар ва уларни на шамол, на қор тўхтатоларди. Улар кундузи нима иш қилганларини сўзлаб берардилар, атрофдаги қишлоқлар янгиликларидан сўзлардилар, шу қадар жонли ва мароқли ҳикоя қилардиларки, кўз олдингизда қишлоқ расм-русумлари яққол гавдаланарди. Мана, адабиётчи дегани қаерларга борсин! Изғирин ёввойи мушукдай эшик тирқишларидан мўралар ва оёқдан тишлаб оларди. У вақтларда Жин Ганжуан бор-йўғи камбағалгина оиланинг боласи эди, бир жуфт пайпоқ олишга ҳам пули етмасди, қоп-қора қакроқ оёқларини қўғалардан тўқилган тор шиппакка тикиб юришга мажбур бўларди, чунки тагчарми ва бармоқлари орасидан муздек тер чиқарди. Зимзиё хонада керосин чироғи янада ёрқинроқ кўринарди, деразалардаги оқ қоғоз ялт-юлт қилар, ундаги тешиклардан муздек ҳаво кирар, чироқдан кўтарилган дуд шаклини неча бор ўзгартирганча шифтга етиб борарди.

Бурчакдаги ўринда Еттинчи Хола билан Еттинчи Амакининг иккита боласи ухларди; қизалоқ бир текис, бола эса гоҳ баланд, гоҳ паст овозда хуррак отарди, яна гўё тушида бегона болалар билан уришгандек бир нималар деб алахсирарди. Олий маълумотли Еттинчи Холанинг дунёкараши ғоят тиниқ, бироқ сурункали асаб ҳикичоғидан азият чекарди, ҳикичоғи анча баланд чиқарди. Еттинчи Амаки доим мудраб ўтирарди;

¹ *Жи* – узунлик ўлчови, 0,3 м. чамаси.

² *Кан* – анъанавий Хитой уйидаги печкали жой.

юзи худди няньгаога ўхшаб, на шакли ва на ифодаси билан бирон қолипга тушмасди.

У хира кўзларини чироқ алангасига тикканча, ҳеч нима билан иши бўлмай тек ўтиргани-ўтирган эди. Аслида у ажаб-товур одам бўлиб, бир вақтлар ғалати режа ишлаб чиққанди, шунинг шарофати билан Еттинчи Холага уйланиб олганди. У маълумотли аёл бўлиб, эридан ўн ёш кичик эди. Бу воқеа узоқ ва чигал бўлиб, икки оғиз қилиб айтиб бўлмайди. Ҳаваскор мол дўхтири Еттинчи Амаки чўчканинг қулоғидаги кўктомирга эмлай олар, пенициллин ва глюкоза юборар, шунингдек, чўчқа, ит ва эшакларни бичишда ҳам қўли енгил эди. Қишлоқдаги барча эркаклар каби ичкилик жинниси эмасди. Ичишга нарсаси ҳам йўқ эди. Мусаллас олиш мумкин бўлган ҳамма нарсанинг таги қуриган, бирдан-бир энг муҳим масала егулик топиш эди.

– Узоқ қиш кечаларида очликдан қорнимиз қулдур-қулдур қиларди, – ҳикоясини давом эттирди Жин Ганжуан, – ўшанда ҳозиргидек бўлишимга ҳеч ким ишонмасди. Бу ҳам Худонинг марҳамати экан-да, хидни аниқ ажратардим, айниқса, алко-голга келганда, бунинг устига, ҳавоси бузилмаган қишлоқда. Совуқ оқшомларда энг турфа хидлар аниқ таралади, агар бир неча юз метрдаги уйда мусаллас ичишаётган бўлса, мен бунга тезда билиб олардим.

Кеч тун эди, бир вақт шимоли-шарқий томондан мусаллас хиди димоғимга келиб урилди. Афтидан, восвосли хид келаятган жой анча яқиндек, лекин у билан орамизда уйнинг деворлари бор эди, холбуки, хид уй томларидаги қор қатламидан ўтиши, муз ва қордан совут қийиб олган дарахтлар оша келиши, йўл-йўлақай товуқлар, ғозлар ва итларнинг кайфини ошириши керак эди. Итларнинг ҳуриши мусаллас шишасидек қандайдир силлиқлашиб қолган, атрофдаги ҳамма нарса сархушлик ила нафас оларди. Бу хиддан осмондаги собити сайёралар бахтдан милт-милт қилар, худди арғамчидаги шумтакадек у ёқдан-бу ёққа чайкала бошларди; ундан дарёдаги балиқлар сулайиб қолди: улар юмшоқ дарё йўсинлари устида ётиб, пуфакчалар чиқарарди. Шубҳасиз, совуқ тун ҳавосида мусаллас хидидан қушлар ҳам баҳра оларди, шу жумладан, калин патли бир жуфт бойўғли ҳам, ўзларининг ерости инла-

рида ўт пояларини кемираётган кўрсичқонлар ҳам. Мана шу поёнсиз совуқдан қотган, лекин ҳаётга тўла кенгликда тирик жон борки, ҳаммаси инсон олиб келган нарсадан тотиб кўрди, мана шу муқаддас туйғу шундан келиб чиқди, бу маст этиш лаззати «кимларгадир қадимдаги султонлардан, ё И Дидан, ё Ду Кандан» мерос бўлиб қолди, у орқали ҳудолар билан мулоқот қилиш мумкин бўлди. Жон сақлайман деб биз нима учун аجدодлар ҳақиқа мусаллас садақа қиламиз? Мен буни айнан ўша куни тунда англадим. Бу ваҳий келиш тунди эди. Ўша тун менда ухлаб ётган руҳ уйғонди, Фалакнинг буюк сири очилди, бу сирни тасвирлашга тил ожиз, гўзал ва нафис, муҳаббат ва эзуликка лиммо-лим, жонингга жон киргизади, юракни орзиқтиради, тароватли ва муаттар... биласизми?

У қўлини тингловчиларнинг бўйни чўзилган томонга узатди, биз эса кўзимиз ва оғзимизни катта-катта очганча, бу мўъжизали воситани бир кўришга интиқиб ўтирардик, кейин эса, гарчи ёнимизда ҳемири ҳам бўлмаса-да, ичиш илинжида эдик.

– Сенинг кўзларинг юракнинг туб-тубигача ёритган нур билан мунаввар, Худо билан гаплашган одамлардагина шундай бўлади. Сен бизлар ҳаёлимизга келтиролмайдиган қиёфаларни кўрасан, биз эшитмайдиган овозларни илғайсан, биз билмаган ҳидларни туясан – биз бошдан-оёқ ғамга тўлиқмиз! Лабларингдан тўкилаётган сўзлар мусиқага ўхшайди, бу ўз сувини равоқ оқизиб келган дарё, ҳавода рақс тушаётган ўргимчак қорнидан эшилиб чиқаётган ипак ришта; у ҳам дағал, ҳам нафис, худди товуқ тухумидек думалоқ ва силлиқ – ҳаммаси ҳаётдагидек. Биз шу мусикадан сармастмиз, шу оқимда чайқаламиз, шу риштада рақс тушамиз, биз Худони кўриб турамиз. Аммо Уни кўришдан олдин бу оқим сувларида бизнинг жонсиз таналаримиз қандай сузишини кўрамиз...

Ўша куни тунда бойўғли сайроғи севишганларнинг майин ғулдирашига ўхшаганининг сабаби шу – ҳавони мусаллас ҳиди тутганди. Ёввойи ғозлар ҳам ўша тунда хонаки ғозлар билан бирин-кетин жуфтлашганди, айнаи кирчиллама қишда ва никоҳсиз мавсумда, бунга ҳам сабаб шу – ҳавони мусаллас ҳиди босиб кетганди. Бурним қаттиқ-қаттиқ уча бошлади ва Фан Тўққизинчи қизиксиниб сўради: «Нега бурнинг учади? Ё

аксирмоқчимисан?» Унинг овози худди бочкадан чиқаётганга ўхшарди.

«Мусаллас, – дедим бидирлаб. – Мусаллас ҳиди келяпти!»

Ҳамма бурнни кериб ҳидланарди. Еттинчи Амакининг бурни бутунлай жийрилиб кетганди: «Бу ерда мусаллас нима қилиб юрипти?» – «Аввал сиз бир хидлаб кўринг, хидлаб кўраверинг». Сўзларим айқаш-уйқаш бўлиб кетди, юрагим отилиб чиқиб кетаёзди.

Улар кўзлари билан ҳаммаёкни, ҳар бир бурчакни титкилаб чиқишди. Еттинчи Амаки ҳам қанда тўшалган бўйрани кўтариб кўрди, бундан Еттинчи Холанинг жон-пони чиқиб кетди: «Бу ёқда нега тимирскиланасан? Қанда мусаллас пишириб қўйибдимиз? Ҳеч ақлим етмайди!»

Олдин айтганимдек, Еттинчи Хола зиёлилардан бўлиб, «ҳеч ақлим етмайди», дегани шундан. У шошилиб олдимизга кириб келди-да, гуручни кўп марта ювиб, витаминини кетказиб қўярканмиз, дея онажонимга танбех беришга киришиб кетди. Гуручнинг бу «витамин»идан онажоним бўларича бўлди, жони нақ ҳиқилдоғига келди.

Мусаллас ҳидида протеин, липидлар, кислоталар, феноллар, шунингдек, кальций, фосфор, магний, натрий, калий, хлор, олтингугурт, темир, мис, марганец, рух, йод, кобальт каби элементлар бор. Яна А, В, С, D, E, F дори-дармонларию бошқа моддалар мавжуд. Мен бу ерда, Бая дарвозаси олдида болтани ўйнатганча мусаллас таркибидаги нарсаларни билишимдан фахрланиб турибман, айна вақтда сизнинг профессорингиз Юан Шуаньюй буларнинг барини ҳаммадан кўпроқ билади.

Жин Ганжуаннинг мақтовларидан кайнотам бўйнигача қизариб кетди. Қариянинг чехрасида ҳаяжон сезилмас, у менга бутунлай кўринмасди.

– Аммо мусаллас ҳидида қандайдир ғайриоддий нарсалар ҳиди учрайди, бу шундай бир рух, шундай бир иймон, муқаддас иймон борки, уни фақат ақл билан билиш мумкин. Аммо сўз билан ифода қилиб бўлмайди – ҳар қандай сўз кўполлик қилади, ҳар қандай ўхшатиш кемтик бўлади – иймон тўғри жоннинг ичига ёриб киради. Дўстларим, талабалар, нахотки мусалласнинг фойдалими, зарарли эканини исботлаш учун яна асослар керак бўлса? Ҳе йўқ, бунга хожат йўқ, му-

саллас бу – қалдирғоч, қурбақа, қизилкўз ари, шилликкурт, бу – «ёмонликнинг кушандаси, жонли рух!»

Бутун вужуди билан, куйиб-пишиб, қўлларини қаттиқ-қаттиқ силкитаркан, тутақиб кетган Гитлернинг ўзи бўлди-қўйди.

– «Еттинчи Амаки, – ҳикоясини давом эттирди, – қаранг, мусаллас руҳи деразадан, шифтдан, барча тешигу тирқишлардан кириб келяпти...» «Ҳаҳ, тирранча-ей, мияси мундайроқ бўлиб қолмаганми, – ўзича минғирлаб деди Фан Тўққизинчи. – Ҳеч жаҳонда хиднинг ҳам ранги бўларканми? Уни кўз билан кўриш мумкинми? Ақлдан озгани шу-да!» Улар бирин-кетин менга разм солиб қарай бошлашди, қарашлари шубҳали, гўё мен ростдан ақлдан озганман. Аммо менинг улар билан ишим йўқ! Оёғимни кўлимга олиб чопдим, мусаллас ҳиди анқиб турган рангдор кўприк бўйлаб чопардим, ҳа, учиб борардим... Шунда мўъжиза рўй берди, азиз ҳамкасабалар, мўъжиза рўй берди!

Ҳис-ҳаяжоннинг оғирлигидан Жин Ганжуаннинг боши эгилди. Мусалласпазлик академияси умумий аудиториясидаги минбар ортида турганча у хиркираган, аммо ўта жозибали тарзда давом этди:

– Миямнинг бир пучмоғида қорли тун ўртасидаги базми жамшид манзараси ўрнашиб қолган. Чарақлаган газ чироғи. Саккиз кишилик эски стол. Стол устида тос, ундан буг эшилиб чиқяпти. Столда тўртовлон ўтирибди ва ҳар бирининг қўлидаги мусалласли паймона тонг нурлари билан тўлиб-тошади. Чехралар кўзга унча аниқ ташланмайди. Оббо сен-эй! Улар аниқ кўрина бошлашди ва мен ҳаммасини танидим... Партия ячейкаси котиби, катта ишлаб чиқариш бригадаси ҳисобчиси, халқ милицияси рота командири, хотин-қизлар уюшмаси раиси... Ҳар бирининг қўлида қайнатилган қўй оёғи, уни сояли қайла ва кунжут мойида ивитилган саримсоқли зирвага ботириб оладилар... Уларни бармоғим билан кўрсатиб, Еттинчи Амаки ва шерикларига мурожаат қиларканман, худди шарҳловчидек гапирдим. Кўз олдимни туман босди, Еттинчи Амаки ва бошқаларнинг юзлари аниқ кўринмаётганди ва мен манзара ғойиб бўлишидан кўрқиб, кўзимни тортиб ололмадим... Еттинчи Амаки кўлимдан тутди-да, ғазаб билан силкиди: «Сяо Юйэр! Сяо Юйэр! Нима бўлди сенга, тобинг қочдимми?»

Чап қўли билан у қўлимни силкиди, ўнг қўли билан елкамга туширди. Бамисоли мажақланган ғишт бўлаклари қўлтиқнинг ойнадай силлиқ сиртига сочилди, бошим ғувилларди, томчилар ҳар томонга қараб сачради, доира тўлқинчалар бирининг устига бири чиқиб, сув сатҳи лойқаланди ва манзарадан кўз ўнгимизда бўм-бўш жой қолди.

«Нега ундай қиласиз?! – гарансиб қичқирдим. – Бундай қилишингиз яхшими?» Ҳамма ташвиш ичида менга қарарди. «Туш-пуш кўрмаётганмидинг, мабодо, болажоним?» – деди Еттинчи Амаки. «Бу ҳечам туш эмас. Мен партия қўмитаси котиби, ҳисобчи, хотин-қизлар уюшмаси раиси ва халқ милицияси рота командири мусаллас ичаётганларини кўрдим. Ҳар бирида биттадан қўй оёғи, уларни туйилган саримсоқпиезга ботириб-ботириб олмоқдалар, газ чироғи ёниб турибди, ўзлари эса тўртбурчак стол атрофида ўтиришибди». «Кўзига кўринган», – оғзини бор бўйича катта очиб эснади Еттинчи Хола. «Лекин мен ҳаммасини ўнгимда кўрдим-ку!» «Тушда сув олиб келгани дарёга тушгандим, – гап котди Дароз Лю, – ростданам хотин-қизлар уюшмаси раиси иккита аёл билан муздаги ўйик олдида қўй гўштини юваётгани».

– Сен ҳам жа олдинг-да! – учирим қилди унга Еттинчи Хола.

– Бу тўғри ҳам!

– Қанақасига тўғри бўларкан?

– Қарасам, овқатнинг чангини чиқариб уряпсизлар, бош кўтармайсизлар! – чийиллади Еттинчи Хола.

– Гап талашишни бас қилинглар, – деди мунгли оҳангда печкачи бола. – Ўзим бориб билиб келаман.

– Тентак бўлма! – ўшқириб берди Еттинчи Хола. – Сен ҳам бу чўпчакларга ишониб ўтирибсанми?

– Сиз шу ердан қимирламанг, – қўшимча қилди печкачи бола, – мен эса кўз очиб-юмгунча бораману қайтаман.

– Тагин қўлга тушиб қолиб, гўштингни нимталаб ташла-масин, – деди ташвиш билан Еттинчи Амаки.

Бироқ печкачи бола чиқиб кетиб бўлганди, ичкарига кирган шамол сал бўлмаса чироқни ўчириб юбораёзди.

Бола ҳансираб қайтиб келганида совуқ шамол эпкинидан чироқ яна ўчаёзди. У менга арвохни кўргандай лол тикилиб қолди.

– Хўш, нималар кўрдинг у ерда? – кинояли жилмайди Еттинчи Хола.

– Мўъжиза, ҳақиқий мўъжиза! – унга томон бурилди печкачи бола. – Сяо Юйэр ростданам фаришта экан, ғойибдан кўраркан!

Унинг сўзлари бўйича, кўрган нарсалари мен тасвирлаб берганларнинг айнан ўзи эди. Базми жамшид партия котибининг уйида ўтмоқда эди. Уйи олдидаги девор унча баланд бўлмай, болакай ундан осонгина сакраб ўтибди. «Бўлиши мумкин эмас!» – ох тортиб юборди Еттинчи Хола. Кўчага чиқиб, печкачи бола тошдай музлаб қайтганди, қўлларида қўй калласини ушлаб олган. У каллани кўтариб, Еттинчи Холага кўрсатди. Холанинг кўзлари қинидан чиқиб кетаёзди, унинг ҳатто ҳикичоғи тўхтаб қолганди.

Ўша куни кечкурун қўй калласини апил-тапил ювдик-да, қайнатгани қозонга солдик. У ёқда калла қайнаяпти-ю, бу ёқда ҳамманинг хаёлида мусаллас. Охири Еттинчи Холанинг ўзи муддаога ўтиб қўя қолди: спирт ичса, нима қилибди.

Чинакам ветеринар сифатида Еттинчи Амакининг дезинфекция учун олиб қўйган бир шиша спирти бор эди. Албатта, биз унга сув аралаштирдик. Шу тариқа тобланишнинг осон бўлмаган жараёни бошланди. Ветеринария спиртида суяги қотган одам учун бошқа ҳар қандай алкоголь ҳеч нарсага арзимаيدи! Фақат печкачи бола билан Еттинчи Амакининг кўр бўлиб қолгани чакки бўлди-да.

Қўлини кўтариб, Жин Ганжуан соатига қаради:

– Қадрли талабалар, шу билан бугунги маърузамиз ниҳоясига етди.

ИККИНЧИ БОБ

I

Шахта директори ва партия котиби бир-бирига юзма-юз турарди: ҳар иккаласининг чап қўли кўкси олдида эгик, ўнг қўли олдинга чўзилган. Кафтлари типпа-тик – интизомга ўргатилган йўл полициячиларининг худди ўзгинаси. Юзлари шунақанги ўхшашки, бамисоли ойнадаги аксидек. Улар-

ни бир-биридан, чароғон йўлакнинг у бошидан бу бошига-ча тўшалган эни бир метр пояндоз ажратиб турарди. Иззат-икромнинг бу самимий изҳори олдида Динг Гоуэрнинг бутун жанговарлик кайфиятидан асар ҳам қолмади ва у олдинга қадам ташлаймикан ё йўқми, дея икки раҳбар олдида нима қилишини билмай туриб қолди. Улар чехрасини қоплаган хушнудлик ёпишқоқ ёғ моддасига ўхшаб кетарди, модда ҳеч қачон қайиб бўлмаётганди ва Динг Гоуэрнинг иккиланиши ортгандан ортиб бормоқда эди, холос. Илоҳлар гапирмайдилар, бу бор гап, улар сукут сақлайдилар, аммо уларнинг туришлари ҳар қандай ширин нутқдан ҳам кучлироқ таъсир қилади, қаршилиқ кўрсатишнинг иложи қолмайди. Бир тарафдан чорасизлик, яна бир томонда миннатдорлик сабаб Динг Гоуэр олдинга бир қадам ташлади. Шахта директори ва партия котиби тенг томонли учбурчак ҳосил қилиб, унинг ортидан йўлга тушишди. Йўлакнинг охири кўринмасди, терговчининг кўнглида шубҳалар ғимирлай бошлади. У аниқ эс-лади: уй тўрт томондан кунгабоқар билан ўраб олинган, унда камида ўнта хона бор – акс ҳолда бундай узун йўлакка на ҳожат? Сутдай оппоқ гулқоғоз ёпиштирилган деворларда ҳар икки томондан ҳар уч қадамда бир-бирига тўғри қилиб машъал шаклидаги қизил рангли жуфт чироқдонлар ўрнатилган. Бу қизил машъалларни ушлаб турган темир қўллар ялт-юлт қилар ва жонлига ўхшаб кўринарди, афтидан, уларни деворнинг нариги томонидан ўтказиб ўрнатишган бўлса керак. Ҳар бир чироқдон ёнида девор ортидан барваста чўянқелбат паҳлавон турганини тасаввур қилиб, унинг юраги шув этиб кетди ва қизил пояндоз бўйлаб ҳаракат қилиш қуролларини шай тутган посбонлар орасидан юриб ўтиш билан барабар эди. *«Энди мен – жинойатчиман, партия котиби ва директор – менинг қўриқчиларим»*. Дахшатдан юраги ўйнаб кетди ва миясида дарзлар ҳосил бўлди, улардан фаросатнинг бир қанча совуқ оқими сизиб кирди. У ўзининг муҳим вазифаси, муқаддас бурчи ҳақида ўйлади. Қиз билан ўйнаш бўлишдек муқаддас бурчни бажариш ҳалакит бермайди, аммо манави мусаллас ҳалал бериши тайин. Қиз билан ўйнаб бўлгач, бо-шинг тиниклашади, мусалласдан кейин эса ғум бўлади. У тўхтади.

– Мен ичгани эмас, тергов ўтказгани келганман.

Унча силлиқ чиқмади. Директор ва партия котиби бир-бирига ўхшаш кўзлари билан бир-бирларига қараб қўйишди, уларда ҳеч қандай ўзгариш сезилмади, овозлари аввалгидек тиниқ ва қувноқ жаранглади:

– Биламиз, биламиз. Қанақа ичкилик – ҳеч ким сизни ичишга мажбурлаётгани йўқ.

Динг Гоуэр барибир бу эгизак ака-укаларнинг қайси бири партия котибию қайси бири директор эканини билолмади, бироқ хафа қилишдан қўркиб, сўрашга журъат этмади. Чалкашлик ўшандай қолаверди: барибир бу иккаласи бир-бирига икки томчи сувдай ўхшаш, партия котиби ва директор лавозими ҳам бир-бирдан кўп-да фарқ қилмасди.

– Марҳамат, марҳамат, ичишни истамасангиз, ул-бул ер-сиз?

Динг Гоуэрнинг йўлда давом этишдан бошқа чораси қолмаганди, ҳолбуки, учбурчак шаклидаги мана бу саф унинг нафратини кўзғатаётганди: биттаси олдинда, иккитаси орқада – гўё йўлак зиёфатхонага эмас, суд танобийсига олиб бораётгандек. Улар билан тенглашиш ниятида одимларини секинлатди. Аммо уриниши беҳуда эди: одимларини секинлатди дегунча, унга эргашиб келаётган жуфтлик ҳам ўша заҳоти секинлаб қолди. Учбурчак шакли сақлаб қолинарди ва у қўриқдаги маҳбус ҳолига тушиб қолаверарди.

Йўлак бирдан бурилди, қизил пояндоз пастга қараб кетди, машғал чирокдонлар янада ёрқинроқ чарақлади, уларни тутиб турган қўллар эса янада қўрқинчлироқ қўрина бошлади, гўё ростданам тирикка ўхшарди. Миясида минг хил алоқ-чалок фикрлар пашшадек ғужғон ўйнарди ва терговчи савқи табиий ила ҳужжатлар солинган жилдни қўлтиғига маҳкамроқ қисиб олди. Қаттиқ пўлат қобирғаларига қадалмоқда ва шундан кўнгли бироз хотиржам тортмоқда. *«Яна икки сония ва тўппонча оғзини манави нусхаларнинг кўксига тирасам бўлади! У ёғи хоҳ жаҳаннамга тушай, хоҳ гўрга кирай, сенлардан қўрқмайман, итдан тарқаганлар».*

Йўлак энди ерга кириб бораётгани маълум бўлди. Чирокдонлар ва пояндоз ҳамон ўшандай ёрқинлигича қолди, аммо совуқ бўлмаса-да, қандайдир рутубат сезиларди.

Йўлак охирида уларни чакноқ кўзли, тишлари оппоқ, чўғдай қизил либосдаги ва қоқ миясига пилотка кўндирган официант қиз қарши олди. Юзидаги энгил табассум – катта амалиёт натижаси – сочларидан таралиб турган хушбўй ҳид терговчининг асабларига ижобий таъсир кўрсатди. Унинг сочини силаш хоҳиши пайдо бўлиб, у ўз-ўзини чуқур танқид қилиш ва ўзини англаш ҳолати билан машғул бўлди. Қиз зангламайдиган пўлатдан ясалган қулинг ўргилсин дастакни тутди-да, уларнинг истикболига «Марҳамат қилсинлар, ўртоқ раҳбарлар» сўзлари ёзилган эшикни ланг очди. Учбурчак, ниҳоят, тарқалди ва Динг Гоуэр энгил нафас олди.

Уларнинг рўпарасида ҳашаматли зиёфатхона пайдо бўлди. Нафис ранглар уйғунлиги, беозор ёниб турган чироқлар – булар бари муҳаббат ва бахт ҳақида ўйлашга туртки бўлиши керак эди, аммо ҳавода осилиб турган ғалати ҳид буни йўққа чиқарарди. Кўзлари маккорона чакнаб, Динг Гоуэр табиий чарм қопланган оқ сарғиш диванга, тоза шойидан тикилган оч сарик дераза пардаларига, гуллар тасвирланган оппоқ шифтга ва оппоқ дастурхон ёзилган столга бирма-бир разм солиб чикди. Шифтнинг ўртасида осиглиқ каттакон қандилнинг жимжимадор шишалари ва минглаб дурлари орасидан ёғду тараларди. Ялтироқ фаршнинг ойнадан фарқи йўқ эди, худди ҳозир сайқалдан чиққандай одам акси бемалол кўринарди. Бурчакдаги рангли телевизорнинг каттакон экранида караоке титрлари югурар, майин шахвоний оҳанг таралар, чўмилиш кийимидаги қиз кўнгилни сушт кетказадиган қиёфаларга кирарди. У хонага синчиклаб кўз югуртираркан, партия котиби ва директор унга синовчан қараб туришарди: меҳмоннинг мақсади бу ғалати ҳид қаердан келаётганини билиш экани уларнинг хаёлига ҳам келгани йўқ эди.

– Кулбаи вайронамизга хуш келибсиз!

– Ғарибона жиҳозланган, олдингизда хижолатдамиз.

Динг Гоуэрнинг нигоҳи танобий бўйлаб кезишда давом этди: уч ҳадли баҳайбат думалоқ ресторан столи: биринчи ҳадда бақалоқ пиво стаканлари, мусаллас учун узун оёқли шиша қадахлар, оёқлари сал узунроқ спиртли ичимлик қадахлари, чой ичиладиган қопқоқли сопол пиёлалар, ғилофчалардаги фил суягидан ясалган овқат ейиш чўплари,

турли катталиқдаги ликопчалар, катта ва кичик косалар, зангламайдиған пичоқ ва санчқилар, «Жунхуа» ва «Янь-инь», Америка «Мальборо», инглиз «555» сигареталари, филиппин сигаралари, рангдор қутичали катта қизил бошли буюртма гургутлар, тилла суви юритилған газ чакмоқтоши ҳамда думини ёйиб турған товус кўринишидаги сунъий биллур кулдон териб қўйилғанди. Иккинчи ҳадда саккизта таом мухайё эди: тухумли ва «хайми» қопланған креветкали¹ угра, қалампирли аччиқ мол гўшти бўлақлари, карри қайласи солинған гулкарам, бодринг парраклари, совитилған ўрдақ панжалари, шакар сепилған нилуфар илдизлари, ошқўк илдизлари, обдан қовурилған чаёнлар. Кўпни кўрган Динг Гоуэрнинг кўзига бу газакларда айтарли фавқулудда нарса ташланмади – барчаси таомилдагидек. Учинчи ҳадда фақат тувакка солинған, ниналари қалин кактус. Кактусга бир қарагандаёқ бадани кичиша бошлади ва ўзини ғалати ҳис қилди. «Нега янги узилған гуллар қўйилмабди?»

Ўтиришаётганда барчалари бир-бирига энг қулай жойни кўрсатиб ҳурмат изҳор этдилар. Динг Гоуэрнинг фикрича, думалоқ столда «юқори» ёки «паст» деган жойлар бўлмайди, бироқ партия қотиби ва директор дераза олдидаги жой энг тўри ҳисобланади, деб туриб олишди. Динг Гоуэр ўша ерга ўтиришга мажбур бўлди, уй эгалари эса ҳар икки томондан унга ёпишиброқ ўтиришди.

Танобийда худди байроқлардай ол либосдаги хизматчи қизлар у ёқдан-бу ёққа зир югурар, улардан салкин ҳаво тўлқинлари тараларди. Қизлар бутун танобий бўйлаб бу ғалати ҳидни тарқатардилар, табиийки, бу ис улар юзидаги упа ҳиди, қўлтиқларидан чиқадиған ачимсиқ тер ва бошқа жойларидан чикувчи хушбўй ҳид билан қоришиб кетарди. Бора-бора бу қоришиқ ис димокка камроқ урилиб, Динг Гоуэр эътиборини бошқа нарсага қаратди.

Уларнинг шундоқ рўпарасида шафтоли рангидаги унча катта бўлмаған сочиқ пайдо бўлди. У зангламайдиған эндор қисқичларга осиб қўйилғанди ва ундан буг тараларди. Қутилмаған ҳолдан чўчиб тушған Динг Гоуэр сочикни қабул

¹ Креветка – майда қисқичбака.

қилди, аммо унга қўлини артмади, аввал қисқичлар пайдо бўлган томонга кўз ташлади ва жажжигина, оппоқ қўлчани, думалоқ юзни ва киприклари узун қора кўзларни кўрди. Қизнинг қовоқлари қатлам-қатлам бўлиб юмилди ва гўё унинг кўзида ё чандиқ, ё кўтир бордек нохуш таассурот туғиларди, ҳолбуки, аслида бундай эмаслиги маълум бўлди. Қараб олгач, у иссиқ сочиқ билан юз-қўлларини артди: сочикдан чирик олма ҳиди аралаш қандайдир атир ҳиди анқирди. У бу паст сифатли бўйга қўшиб, яна кечаги маний бадбўйини ҳам туйди. Динг Гоуэр юз-қўлларини артиб бўлган ҳам эдики, ҳалиги қисқичлар сочикни қайта олиб кетди.

Партия котиби лутф билан сигарета таклиф қилди, директор эса чакмоқтош ёқди.

Ўткир ичимлик қадахларига «маотай», мусаллас қадахларига «ванчао», стаканларга эса «чиндао» тўлдириб қуйилганди.

– Бизлар ватанпарвармиз, чет эл мусалласларидан воз кечамиз, – деди партия котиби ё директор.

– Айтдим-ку, мен ичмайман, – деди Динг Гоуэр.

– Ўртоқ Динг, дўстим, сиз узоқдан келгансиз, агар ичмасангиз, биз хафа бўламиз. Бу расмий учрашув эмас, шунчаки уйдаги меҳмондорчилик, агар ичмасангиз, юқори билан қуйи ўртасидаги дўстона муносабатларни қандай ифода этамиз? Мусаллас – солиқ тушумларининг муҳим манбаи, бундан келиб чиқадики, мусаллас ичганингда, мамлакат ғазнасига ҳисса қўшган бўласан. Ичинг, озгина ичинг, акс ҳолда биз сизнинг кўзингизга қандай қараймиз?

Шу сўзларни айтиб, ҳар иккаласи қадахни баланд кўтарди ва Динг Гоуэрнинг юзи олдига олиб келди. Топ-тоза ва тиник мусаллас хиёл титрарди, ундан ёқимли ҳид келиб, димоқни китикларди. Томоғи қичишди, оғзи сўлакка тўлди. Тилини қимирлатолмай, оғиз бўшлиғи намланди.

– Шунча нарсаларга ҳожат бормиди... Нима қилиб қўйибманки... – дудукланиб минғирлади у.

– Қанака нарсалар, ўртоқ Динг, ҳаммаси эски ҳаммом, эски тос! Конимиз унча катта эмас, тайёргарлик сушт, шароитлар ўргача. Емак-ичмагимиз ҳам шунга яраша. Сиз эса катта шаҳардан келгансиз, жаҳон бўйлаб кезгансиз, ажойиб ичим-

ликлар дейсизми, машхур мусалласлар дейсизми, ҳаммасидан татиб кўргансиз! Қўйинг, устимиздан кулманг, – эътироз билдирди ё партия котиби, ёки директор. – Илтимос, дастурхонга қараб ўтиринг. Бизлар, кадр ходимлари, шаҳар кўмитасининг «Белни маҳкам боғлаб яшамок керак», деган даъватига «Лаббай, хўп бўлади», деб жавоб беришимизга тўғри келади. Сиз, ахир, буни тушунасиз ва бизни маъзур тутасиз, деб ўйлаймиз.

Иккови тўхтовсиз гапирар, баланд кўтарилган қадах эса тобора Динг Гоуэрнинг оғзига яқинлашарди. У оғзида тўпланиб қолган сўлакни базўр ютди, ўзининг қадахига қўл чўзди ва уни оларкан, қадах ўзи кичкина бўлсаям ичидаги алкоголь зилдай эканини пайқади, партия котиби ва директорнинг қадахлари билан жаранглаб тўкнашди. Қўли титраб кетди, бош ва кўрсаткич бармоқлари орасига бир неча томчи тўкилди, ёқимли салқинликни ҳис этди. Шуларни ҳис этиб, таҳаммул қилгунича, ҳар икки томондан хитоблар янгради:

– Энг аввал ҳурматли меҳмон учун, ҳурматли меҳмон учун!

Қадахларини сипқориб, партия котиби ва директор бир томчи ҳам қолмади дегандек уларни тўнкариб кўрсатишди. Ҳатто бир томчи қолсаям учта жарима қадах ичишга мажбурлигини Динг Гоуэр биларди. У қадахни ярмигача ичди ва оғзини ажойиб хушбўйлик қоплади. Ҳар икки биқинида ўтирганлардан бир оғиз ҳам ўпка-гина сўзлари эшитмади, улар унинг рўпарасида охиригача олинган қадахларини тутиб туришарди, холос. Намуна кучига гап йўқ – Динг Гоуэр ҳам шартта кўтариб юборди.

Ҳар учала қадах яна зумда тўлдирилди.

– Бошқа ичмайман. Мусаллас ишнинг заволи, – деди Динг Гоуэр.

– Яхши ишни такрорлаш – савоб!

У қадахни қўли билан ёпди:

– Бас, етарли!

– Даврага келиб ўтирдингми, уч қадах оласан – бизда қоида шунақа.

Уч қадахдан кейин боши айланди, гуруч уграсидан татиб кўриш учун чўпларни қўлга олди. Угра сирпаниб тушиб кетар, сира эпга келмасди. Партия котиби ва директор дўстона ёрдам

кўлини чўзишди, чўплари билан бироз уградан кисиб, унинг оғзига олиб боришди, кейин эса баланд овозда буюришди:

– Ичингизга тортинг!

Динг Гоуэр куч билан ҳавони ичига тортди ва титраб турган угра «шилқ» этиб оғзига келиб тушди. Хизматчи кизлардан бири кафти билан оғзини тўсиб, ҳиринглаб кулиб юборди. *«Қизлар қиқирлаганда, эркак ўша заҳоти жонланди»*. Шу тариқа даврада кайфият бирдан кўтарилди.

Кадахлар яна тўлдирилди ва партия котиби ёки директор ўз қадахини кўтарди:

– Тергов ўтказиш учун камтарона конимизга олий тоифали терговчи Динг Гоуэрнинг қадам ранжида қилиши биз учун катта шарафдир. Шу боис эски ходимлар ва ишчилар номидан сиз улар учун уч қадах кўтаришни таклиф қиламан. Рад этгудек бўлсангиз, бу бизнинг ишчи синфимизга, исқирт кончиларимизга нафратингизни билдиради.

Хаяжондан нотиқнинг оқ юзи кизариб кетганини кўриб, қадах сўзининг маъносини чакиб ва бу ўзига хос аҳамиятга эга эканини ўйлаб, Динг Гоуэр инкор этолмади. Назарида, минглаб кончилар унга тик қараб тургандек туюлди – каска кийган, камарларини тортиб боғлаган, бошдан-оёқ қоп-қора, фақат тишлари ярқирайди. Нима бўлса бўлар, деди-да, мамнуният билан қаторасига уч қадахни сипқорди.

Бир қадах сўзи айтувчининг ўрнини ўша заҳоти бошқаси эгалларди. Ўзининг саксон тўрт ёшли онаси номидан у Динг Гоуэрга мустаҳкам соғлиқ ва руҳий бардамлик тилади. Динг Гоуэр ичишдан бош тортганда, у шундай деди:

– Ўртоқ Динг, ҳаммамизни онамиз туғиб катта қилган, тўғрими? Нақлда айтадилар-ку, етмиш уч ёшда ва саксон тўрт ёшда Янло-ван¹ хузурига чорлайди, деб биласиз-а? Бошқача айтганда, мана шу ёшда онаизорларимиз ёруғ дунёни тарк этишлари мумкин бўларкан. Наҳотки, бир оёғи тўрда, бир оёғи гўрда бўлган волидаи мухтарамамиз номидан ичмасак?

Динг Гоуэр ҳам сочлари оппоқ онаизорини киндик қони тўкилган жойда қолдириб келганди. Худди унинг ўзи каби эл-юрт ичида ҳурматли бўлган ўғилнинг илтимосини мен-

¹ Янло-ван – Хитой халқ эътиқодига кўра, жаҳаннам маъбуди.

симаслик инсофданми? Шуни ўйлаб, ҳатто юраги сиркираб кетди. Шундай онанинг ўғли учун ичмаслик қандай бўлади? Ўғиллик ҳурмати кучлилиқ қилиб, у қадахни олди-да, бир кўтаришда сипқорди.

Кетма-кет отилган тўққиз қадах мусаллас курсоққа келиб тушгандан кейин тана билан ҳуш бир-биридан ажрала бошлади. Ажрала бошлади эмас, ростини айтсак, ҳуш бир чиройли капалакка айлангандек бўлди. У ҳали қанотларини ёйганича йўқ, аммо қанотларини ёйиш унинг қисматиға ёзилган ва айнан ҳозир у бош чаноғининг марказий нуктасидан чикиб келмоқда. Ҳуш тарк этган қобиқ қурт тарк этган пилладек енгил бўлиб қолади.

Энди бировлар учун барча «олинг-олинг»лар ортда қолиб, гўё кудукни тўлдириш учун қадах кетидан қадах кўтаришга навбат келганди. Мана шу ичкиликбозлик давомида қизил либосдаги уч нафар киз алангадек гуриллаб, у ёқдан-бу ёққа бориб-келиб турди. Худди тўсатдан чакнаган чакмоқ каби бирининг кетидан бири буғи кўтарилиб, иштаҳани китиклайдиган ажойиб мазали таомларни олиб кирардилар. У нақ шапалокдай келадиган крабни паққос туширганини, аччиқ қизил қайладаги йўғон креветкадан татиб кўрганини, косаси яшилтоб, ниқобдаги янги русум танкага ўхшаб келадиган ва ошқўкли яшил шўрвада сузиб турган катта тошбақанинг чангини чиқарганини, кўзлари юмук ва заррин пўстлоқли «тиллааранг товук»ни бир ёқли қилганини, ёғлари сўлқиллаган, ҳали ҳам оғзини каппа-каппа очиб турган каррини жиғилдонга урганини аранг эслади. Жуфт-жуфт қилиб пиширилган, эҳром шаклида тахлаб қўйилган моллюскалар, ҳозир томорқадан кавлаб келинган, чайнаганда карс-курс қиладиган қизил редискаларни танглайида айлантириб, ширин ва ёғлиқни, сирпанчиқ ва ёпишқоқни, нордон ва тахирни, аччиқ-чучукни, шўрни, чучмални туйди. Вужуди хилма-хил сезгиларга тўлиб-тошди, кўзлари айланиб кўтарилаётган хушбўй буғ узра нари бориб-бери келарди, онгнинг ҳавода муаллақ сузиб юрган кўзи ҳар бир рангни беҳато илғаб оларди, хиднинг хилма-хил шакл-шамойилдаги зарралари унинг назаридан четда қолмаётганди, улар бепоён кенгликда сарҳад билмай ҳаракат қиларди. Улар ҳаммаси биргаликда зиёфатхо-

на бағрига ўхшаган хандасавий жисмни вужудга келтирганди, айримлари эса, албатта, гулқоғозларга, дарпардаларга, диван ғилофларига, чироқдонларга, қизил либосли қизларнинг мижжаларига, партия котиби ва директорнинг салқи манглайига, илгари шаклсиз бўлган, энди эса шаклга эга бу барча нур оқимларига ўтириб, ўрнашиб қолганди, бу нурлар гоҳ эгилар, гоҳ тебранарди...

Кейин саккизоёққа ўхшаган кўппанжали кўл унга қизил мусаллас таклиф қилгандек бўлди. Қадаҳ ҳам бир қанча қисмларга бўлинарди, гўё нафис эҳром ёки махсус техника билан олинган фотосуратдек, нисбатан барқарор ва тиниқ оч қизил ранг устига оқ қизғиш тутун сузиб чиққандай бўлади. Бу мусаллас қадаҳи эмас, уфқ ортидан кўринувчи куёш, ўзининг сокин гўзаллиги билан улугворлик касб этувчи олов зўлдири, севимли инсонингнинг қалби... Анави стакандаги пиво ҳам энди пиво эмас, балки ойдир – у ҳозиргина осмонда осилиб турганди, энди эса зиёфатхонага кириб олибди, сарғиш-жигарранг, думалоқ – ҳаддан ташқари катта бўлиб шишган курум супурги, сон-саноксиз юмшоқ игналарга қўнган сарик пуфак, майин тукдор алвасти тулки... Унинг ҳуши нафратомуз заҳархандалик билан шифт тагида осилиб қолганди: у охири кондиционердан келаётган муздек ҳаво моддасига ёриб кирди, модда энг юқори нуқтагача етишга ҳалақит беради; ҳуш аста-секин совида ва унда гуллари бекиёс даражада чиройли қанотлар пайдо бўлди, у фоний жисмдан чикиб қанотларини ёйди-да, парвоз қила кетди. У деразадаги шойи пардаларга тегиб кетди – албатта, унинг қанотлари юпқароқ, ёрқинроқ эди – қандиллардаги шиша шокилаларга, қизларнинг олчадай кип-қизил лабларига, сийналарига тўкиларди, бошқа, янада дилбар, янада пинҳон жойларигача бориб етарди. У теккан жойдаги нишонлар ҳамма жойда манаман деб турарди: чой ичиладиган финжонларда, мусаллас шишаларида, полдаги тахталар туташган жойларда, соч толалари орасида, «Жунхуа» сигарети ғоваклариди... Мулклариди санқиб юрган махлуқ боласидай у ўз ҳидини қолдиради. У қанотларини кенг ёйди, чегара-пегарани писанд этмасди: шаклга эга бўлган ва эга бўлмаган ҳолда қандил осифлиқ занжирнинг бир ҳалқасидан бошқасига осонгина ўтиб оларди. Кўнгилга келса бўлди, бир

карасанг, истаган томонида айланиб юради, бир карасанг, у ёқ-бу ёққа бориб келаверади ва бемалол истаган ёққа кетиб қолаверади. Аммо бу эрмаклар унинг жонига тегади.

Ол рангли либосдаги қиз қаттиқ чучкирди ва Динг Гоуэрнинг хуши бир томонга, тўғри зиёфат столининг учинчи ҳадида турган кактусга ўқдай отилди. Қарши ҳаракат кучи уни орқага отиб юборди, гўё кактус тиканли кафти билан унга шапалоқ туширгандай бўлди.

Динг Гоуэрнинг боши тарс ёрилай дер, корни бураб оғрирди, худди кўплаб кўпикдор шаршаралар вужудга келгандек, нукул қулдир-қулдир қиларди, аъзойи-бадани қичишиб, худди қизилча бўлгандек, олачипорлашиб кетганди.

Ҳиқ-ҳиқ қилиб йиғлаганча дам олиш, нафасини ростлаш учун хуш унинг бошига келиб тушди. Хушнинг кўзи хиралашди, Динг Гоуэрнинг кўзлари яна кўриш қобилиятини тиклади ва унинг қаршисида партия котиби ва директор қадаҳ кўтариб туришарди. Улар тепадан эгилиб қарар ва овозлари қутурган тўлқиндек гумбуллаб садо берар, қирғоққа келиб урилган тўлқинлар каби ҳар томонга сочилиб, тўртала девордан акс садо қайтарарди ва чўққида туриб олиб, олис тоғларга ёйилиб кетган отарини тўплашга ҳаракат қилаётган чўпон бола овози бўлиб қулоққа чалинарди.

– Ўртоқ Динг, отагинам, аслида бизлар битта оиламиз, бир қориндан талашиб тушган оға-инилармиз, кадрдон оға-инилар эса хоҳлаганча ичишлари керак. Маза қилиб яшаш керак, қувониб яшаш керак, қабрга ҳам ўйнаб-қулиб, шодон бориш керак... Қани, яна битта олинг-чи... Ўттиз чирпит... Бўлим бошлиғи муовини Жин номидан... Ўттиз чирпит сен учун... Ич, ичавер... Ичмаган – эркак эмас... Жин, Жин, Жин... Жин Ганжуан ичишни билади... У ҳурматли одам, бутун бир денгизни ичиб юбора олади... Тўхтовсиз, ҳад-чегара билмайди...

Жин Ганжуан! Бу исм Динг Гоуэрнинг юрагини олмос пармадай тешиб ўтди, санчиб оғриганидан оғзи қийшайди ва лойқа суюқлик оқими билан бирга кўркинчли сўзлар сачраб чиқа бошлади:

– Анави бўривой... – ўқчиб, яна қусади. – Гўдакларни ейди... – Яна қусади. – Бўри!

Хуш хуркиб кетган палапондай инига учиб кирди; корнидаги ҳамма нарсa алғов-далғов бўлиб кетди – оғриқки, таърифга сиғмайди. Орқасидан астагина иккита мушт туртди, унинг кўнгли яна ағдарилди... Мусаллас... Шиллик, кўз ёшлари ва мишиқлар, чўзилувчан ва охири йўқ оғриқ, кўз олдида эса ям-яшил сув товланади.

– Сал дурустмисиз, ўртоқ Динг Гоуэр?
 – Ўртоқ Динг Гоуэр, сал бўлсаям дурустмисиз?
 – Қани, келинг, яна бир кучанинг, мана шу аччиғи охиригача чиқиб кетсин!

– Қусиш, қусиш керак, бу соғлиқ учун фойдали.

Хар икки томондан суяб, партия котиби ва директор унинг орқасидан дуп-дуп урар, қулоғига таскин сўзлари қуяр, сув ютиб қолган болани кутқарган қишлоқ фельдшери, тўғри йўлдан озган болага насиҳат қилган ёш ўқитувчи каби алдаб-сулдар, юпатардилар.

Динг Гоуэр бироз яшилтоб суюқликни чиқариб ташлаганидан кейин ол ранг либосли бир хизматчи қиз унинг оғзига бир пиёла «лунцзин» кўк чойидан қуйди; бошқаси сарик дамлама – шансий сиркаси билан сийлади; партия котибими ё директорми унинг оғзига чақмоқ қандли нилуфардан солди; партия котибими ё директорми унинг бурни тагига асалга солинган «қорча» – нок бўлагини келтириб хидлатди.

Қип-қизил кийимли бир қиз тетиклантирувчи ялпиз мойи ва тўйинтирилган патли сочиқ билан унинг юзини артди; яна бири ердаги ахлатни тозалади, учинчи бири атирли шойи момик билан қолдиқларни артди; тўртинчиси эса столдан ишлатилган ликобча ва қадахларни йиғиштириб олди, бешинчиси янги идишларни териб қўйди.

Яшин тезлигида хизмат кўрсатишнинг бу усули Динг Гоуэрга шунчалик таъсир қилдики, ҳозиргина мусаллас билан бирга отилиб чиққан кескин сўзлар туфайли ич-ичидан афсус қилди ва одоб билан кечирим сўрайман, деб турганида узокдан ё партия котибининг, ё директорнинг овози қулоғига чалинди:

– Ўртоқ Динг, отагинам, хизматчи қизларимиз сизга ёқдими?

Хижолат ичида Динг Гоуэр кизларнинг гунча каби нозик юзларига кўз солди ва мактов сўзларини тизиб ташлади:

– Ажойиб кизлар! Ғоятда зўр! Қойил!

Афтидан кўравериш кўзлари пишган ол либосдаги кизлар худди оч кучукваччалар тўдаси ёки фахрли меҳмонларга гул олиб келаётган ёш кашшофлар дастаси каби ёппасига столга ёпирилишди. Столнинг барча ҳадида бўш қадахлар тўлиб ётарди ва кизлар биттадан қадах олиб – бири каттасидан, бири кичигидан – ким қизил мусаллас билан, ким сариқ гуручли мусаллас билан, ким ароқ билан, ким лиммо-лим қилиб, ким тагидан қилиб қуйди-да, кимлар баланд, кимлар паст овозда жўр бўлиб Динг Гоуэрнинг шарафига қадах сўзи айта бошлади.

Қадах сўзи эгасининг эса аъзойи-баданини ёпишқоқ тер қоплаганди, лаблари қотиб, тили айланмаётганди. У бир оғиз ҳам сўз айтолмади, фақат тишларини қисиб ва кўзларининг пахтасини чиқариб, ўз устидан мана бу кайф берувчи заҳарни қуйиб юбориш қолганди, холос. «Саркарда ҳам гўзалнинг пистирмасига бас келолмайди», деб тўғри айтишган. Кўзни чирт юмиб, шартта...

Яна унинг мазаси қочди: бош чаноғида кутқучи иблис яна ғивирлаб қолди ва қон миясидаги тешикча орқали қисиб кела бошлади. «Кўнгил жойида эмас», дегани худди шу бўлади. Ҳозир жон шифтнинг аллақарида осилиб туриши ҳақидаги азобли фикр чинакам даҳшат уйғотди, азоб бераётган жой – бош чаноғини кўллари билан енгмоқчи бўлди. Аммо бошни чангаллаш одобдан эмас, шу заҳоти ўшанда, юк машинасида ҳайдовчи кизга боплаб панд бергани ҳаёлидан йилт этиб ўтди. Бейсболка, ҳужжатлар солинган жилд ва ундаги тўппончани эсга солди, қўлтиғи жикқа терлаб кетгани шундан эди. У атрофга олазарак қарай бошлади, бу фаросатли бир кизнинг эътиборини тортмай қолмади ва жилдни аллақардан олиб келди. Жилдни олиб пайпаслаб кўргач, «темир дўст»и аввалгидек жойида эканига амин бўлди ва шу заҳоти тер чиқиши тўхтади. Бейсболка йўқ эди. Дарвоза олдидаги кўрикчи кўппакни аниқ-тиниқ эслади. Кираверишдаги навбатчи, хавфсизлик бўлимидаги ёш йигит, кесилган дарахтлар омбори, кунгабоқарлар – булар барчаси ҳув олис-олисларда қолиб кет-

ганди ва булар барини у ўнгида кўрганмиди ё тушдами, билмасди. У жуда катта ҳушёрлик билан хоинлик ва худди қочиш режасини тузган руҳ амри билан бўлгандек тиззалари билан жилдни қисди, кўз олдида ёғду бир чарақлаб, бир ўча бошлади, бундан теварак-атроф бир аниқ кўринса, бир хиралашарди. Тиззаларида эса у кўплаб ёғ доғларини ва ифлос изларни кўрди, улар гоҳ Хитойнинг оппоқ ёритилган харитасига, гоҳ Яванинг қорайтирилган шаклига ўхшаб кетарди. Гарчи нимадир нотўғри тасвирланган бўлса-да, у ҳаммасини жой-жойига қўйиб чиқишга чиранди. У Хитой харитаси доим ёрқин ва аниқ, Ява харитаси эса қора ва пала-партиш бўлишини хоҳларди.

Жюгуо шахар кўмитаси тарғибот бўлими бошлиғининг муовини Жин Ганжуан келгунига қадар Динг Гоуэрнинг қорни ҳазилакам оғримайди. Ичида қандайдир англаб бўлмас тарзда бир нарса буралар ва ҳали у жойига, ҳали бу жойига кўчарди: нимадир санчиларди – санчилганда ҳам қанақа денг! – нимадир ёпишарди – ёпишганда ҳам қанақа денг! – қандайдир бир-бири билан чалкашиб, чатишиб кетган нарсалар чўзилар ва судраларди, бу ҳам етмагандай ўйиб-ўйиб оларди. Худди заҳарли илонлар кулча бўлиб олганми, дейсиз. Ҳаммаси равшан: ичакларга бир нима бўлган. Бу ёқда яна ҳуши турли бало-баттарларни тасаввурига келтириб ётибди: гуриллаган олов, чўлтоқ супурги, ошқозоннинг ғичирлаб тозаланаётган деворлари худди қалин ахлат билан қопланган гулдор тунги тувакка ўхшайди. «Вой ойижоним-а!» – ўзича оҳ тортиб юборди терговчи.

«Бунга қандай чидайман энди, шунчалик ҳам омадсиз бўламанми! Бу конга келиб қанақа тузоққа илиндим ўзи? Зиёфату мусалласдан қилинган тузоқ! Гўзал чехралардан қилинган тузоқ!»

Қаттиқ букчайиб, Динг Гоуэр ўрнидан турди, аммо оёқларини сезмади ва шу боисдан уни қайта ўтиришга нима мажбур қилганини айтиш қийин эди. Оёқларми ё миясими? Ол либосдаги қизалоқларнинг чақноқ нигоҳларими? Ёки партия котиби билан директор унинг елкасидан босиб тушишдими?

Стулга ўзини ташларкан, қулоғига гўё олисдан, бир нима чўзиқ ғийтиллагандек бўлди. Ол либосдаги қизлар

оғизларини кафтлари билан ёпиб, хиринглаб кулиб юборди. У қичқириб бермоқчи бўлди, аммо кучи етмади: бадани жон билан хайр-маъзур қилиб бўлганди, балки яна ўша эски дарди хуруж қилаётгандир — хоинлик хуши уни тагин тарк этмоқчи бўлаётгандир? Мана шу машаққатли ва ноқулай пайтда зиёфатхонанинг овоз ютувчи қора-қўчқил сунъий чарм қопламали эшиги очилди ва Жин Ганжуан кириб келди. Олмосдек чарақлаб ва атрофга пулнинг ҳидини таратиб, у бами-соли баҳор нафасидек, куёш нуриддек, олий мақсад тажассумидек, порлоқ умиддек пайдо бўлди.

Кўриниши кўркем, ўрта ёшларда, қорачадан келган, энсиз юзли, ўркач бурунли бир киши. Кумуш камончали тўқ жигарранг шиша линзали кўзойнаги ортидан қандилларнинг ёркин нурида иккита тубсиз кудукдек кўзлар кўринарди. Ўртабўй, эгнида яп-янги тўқ кўк костюм, оппоқ кўйлак, оқ-кўк йўл-йўл бўйинбоғ таққан, қора чарм туфлилари ялтиратиб чўткаланган, сочи тождай ўзига ярашган — жуда пахмайган ҳам эмас, жуда силлиқ қилиб ҳам таралмаган — оғзида битта мис, балки тилла тиш ярақлаб кўринарди. Жин Ганжуан деганлари, гапнинг индаллосини айтганда, ана шунақа одам эди.

Бирдан қарахтликдан чиққан Динг Гоуэр англади: «Бу — тақдир, мана, ҳақиқий рақиб».

Партия котиби ва директор шиддат билан ўрнидан туришди, стол киррасига урилиб кетай дейишди. Кимдир шошганидан енги билан пиволи стаканни ағдариб юборди-ю, тўқ сариқ суюқлик дастурхонга тўкилиб, тиззаларга тушди. Улар бунга эътибор беришмади. Стулларни суриб, улар столнинг ҳар икки томонидан меҳмонга пешвоз чиққани отилишди. Пиво тўкилишидан сал олдин уларнинг қувноқ қичқириқлари янгради: «Бўлим бошлиғи Жин келди!»

Меҳмоннинг жарангдор кулгиси тўлқин-тўлқин бўлиб таралди, танобий ҳавоси қисилди, Динг Гоуэрнинг бошидаги чиройли капалак ҳам қисилди. Турмоқчи эмасди-ю, барибир турди. Жилмаймоқчи ҳам эмасди, аммо юзида чуқур жилмайиш пайдо бўлди. Ана шу табассум билан Динг Гоуэр янги келганнинг истиқболига пешвоз чиққани ўрнидан турди.

— Танишинг: шаҳар қўмитаси тарғибот бўлими бошлиғи Жин, бу эса провинция прокуратурасининг махсус муҳим иш-

лар бўйича терговчиси Динг Гоуэр, – партия котиби ва директор уларни бир-бирига жўрликда таништиришди.

– Ҳаяллаганим учун кечирим сўрайман, – деди беҳаёлларча табассум билан Жин Ганжуан, эскичасига муштумини кўксига қўйиб саломлашаркан.

У қўлини Динг Гоуэрга узатди. У қўл бериб саломлашмоқчимасди, аммо узатилган қўлни сиқиб қўйди. «Гўдакларнинг гўштини ейдиган бу иблислар раҳнамосининг панжаси муздай совуқ бўлиши керак эди, – ичидан таажжубланди у. – Қизик, унинг қўли юмшоқ ва иссиқ, нега? Намчил ва ёқимли...»

– Хуш келибсиз, хуш келибсиз! – қулоғига чалинди Жин Ганжуаннинг унга қаратилган илтифоти. – Бу учрашувни интиқлик ва интизорлик билан кутаётган эдик, сиз тўғрингизда кўп эшитганман.

Ҳамма бошқатдан жой-жойига ўтиргач, Динг Гоуэр тишларини қисди. «Ўзимни ҳушёр тутишим керак, бир қадах ҳам ичмаслигим лозим. Энди ишни бошла!» – буйруқ берди у ўзига.

Энди у Жин Ганжуан билан ёнма-ён ўтирарди ва ўзини хаддан ташқари ҳушёр тутаетганди. «Эҳ, Жин Ганжуан, Жин Ганжуан, ҳар қанча қоядек мустаҳкам бўлма, илдизинг ҳар қанча чуқур бўлмасин, арқонни ҳар қанча узун ташлама, бир марта қўлимга тушсанг бас, қутулиб бўпсан мендан. Башарти, ишим кўнгилдагидек чиқмаса, бошқалар ҳам оладиганини олади!»

Жин Ганжуан ташаббусни ўзига олди:

– Модомики, кечикдимми, менга ўттиз қадах жарима!

Қулоқларига ишонмаган Динг Гоуэр ё партия котибига, ё директорга бурилиб қаради. У тушунганнамо жилмайди. Ол либосли қизалоқ баркашда ялтираган қадахларнинг янгиларини олиб келди ва Жин Ганжуаннинг олдига қўйди. Иккинчи кизнинг қўлида арокли графин бор эди, нозли ҳаракатлар билан қадахларни тўлдириб чиқди. Унинг тажрибасига гап йўқ: у бир томчи ҳам тўкмай, дадил, аниқ ва шиддат билан қуярди. Сўнгги қадахга қуяётганида биринчисидagi майда инжу пуфакчалар ҳали ғойиб бўлмаганди. Гўё Жин Ганжуаннинг рўпарасида ғаройиб гуллар барқ уриб очилгандек. Динг Го-

уэр бутунлай хаяжонда эди. Аввалига хизматчи қизнинг ноёб ва мислсиз маҳоратига қойил қолган бўлса, қолаверса, Жин Ганжуаннинг йигитларча ботирлигига лол қолди. Ростданам олмос пармасиз чиннига яқин йўлама: қўлингдан келмаса, йиғиштир, тамом.

Жин Ганжуан костюмини ечди, уни ўша заҳоти қизалоқлардан бири олиб кетди ва Жин терговчига мурожаат қилди:

– Ўртоқ Динг, дўстим, нима деб ўйлайсиз, мана шу ўттизта қадахдаги маъданли сувми ё арокми?

Динг Гоуэр ҳидлаб кўрди, аммо димоғи ўлгандек эди.

– Ноннинг таъмини билмоқ учун ундан тотиб кўриш керак, ҳақиқий арокми ё ҳақиқий эмаслигини билмоқ учун ичи кўриш керак. Илтимос, шу қадахлардан учтасини танланг.

Иш ашёларидан Динг Гоуэр билардики, Жин Ганжуанга бу борада ҳеч ким бас келолмайди, бироқ таваккал қилиб ҳам бўлмасди, бунинг устига, ҳар икки томонда ўтирганлар «олинг-олинг» қилиб, қизиктирмоқда эди. Шу боис у мана шу ўттиз қадах орасидан учтасини танлаб олди-да, тилининг учини тегизиб-тегизиб, ичидагини текшириб кўрди. *«Хушбўйгина, аччиққина – бундан чиқди, алдашмаётган экан».*

– Бу учала қадахни ичишингизга тўғри келади, ўртоқ Динг, отагинам! – деди Жин Ганжуан.

– Тотиб кўргандан кейин ичилади, қондаси шу, – бир томондагиси таъкидлади.

– Ичган – айб эмас, тўкиб қўйган – айб эмас, аммо бундай неъматни ташлаб юбориш – турган-битгани увол, – қўшимча бўлди иккинчи томондан.

Динг Гоуэрнинг учала қадахни бўшатишдан бошқа иложи қолмади.

– Раҳмат, катта раҳмат, – ташаккур билдирди Жин Ганжуан. – Энди навбат меники!

У қадахни кўтарди-да, унсиз симирди. Лабини ҳўл қилмади ва лабини теккизиб тотиб ҳам кўрмади, бир томчи томизмади ва бир томчи қолдирмади ҳам, виждонан, чиройли ва бежирим ичди. Шундоқ кўриниб турибди: ичиш бўйича тенги йўқ уста. Ҳар бир қадахдан кейин суръат ортиб борарди, аммо ҳаракатлар ўшандай аниқ, тўғри ва бир хил эди.

Охирги қадахни кўтаргач, у шошмай кўкси олдида гўё камонча билан скрипка пардалари устидан юргизиб ўтгандек, чиройли ёйни чизиб кўрсатди. Зиёфатхонадан назокатли паст овозлар куйилиб келди-да, Динг Гоуэрнинг томирлари бўйлаб оқа кетди. Ҳушёрлик бироз бўшашгандек эди ва жилға чеккасидаги муздан биринчи баҳор майсаси ёриб чиққанга ўхшаб, кўнглида Жин Ганжуанга нисбатан илиқ туйғулар униб чиқди. У сўнгги қадахни лабларига олиб борганда, унинг тиник, қора кўзларида қайғу милтиллади. Атрофга енгил, нафосатли ва гўзал қайғу нафасини таратаркан, бу одам оккўнгил ва сахий бўлиб қолганди. Мунгли наволар тарала бошлади, салқин куз шабадаси тўкилган заррин япроқларни ўйнади, сағаналар олдида майда оқ гуллар очилганди. Динг Гоуэрнинг кўзлари намланди, гўё бу қадахда у қоялар ичидан отилиб чиққан ва чуқур ложувард кўлга келиб тушадиган мусаффо чашмани кўргандек бўлди. У бу одамни яхши кўриб қола бошлаганди.

Партия котиби ва директор чапак чалар, олқиш сўзлар айтардилар. Бой шеърий таассуротларга тўлиб-тошган Динг Гоуэр бир оғиз ҳам сўз айтмади. Бирмунча вақт орага жимлик чўкди. Ол либосдаги тўрт нафар хизматчи қиз кулоқ солаётгандай қимир этмай турарди, гўё чуқур хаёлга толган, бирибига ўхшамайдиган канна¹ гулларининг ўзгинаси.

Кондиционернинг ғалати гувиллашигина сукунатни бузарди. Партия котиби ва директор баланд овозда Жинга яна ўттиз қадах сипқоришни таклиф қила бошлади, аммо у бошини чайқаб:

– Йўқ, мен бундай қилмайман, асалнинг ози ширин, дейдилар. Аммо ўртоқ Динг билан биринчи учрашувни нишонламай бўларканми – учтадан уч марта, – деди.

Ҳамма нарсани унутиб, Динг Гоуэр шу одамга қараб қолди: ўттиз қадахни паққос урсаям, лоақал афти буришмади-я. Жиннинг хатти-ҳаракатига шу қадар маҳлиё бўлиб қолган, ёқимли овозига шунчалик мафтун бўлиб қолган, унинг мис ё тилла тишининг енгил товланишидан шунчалик таъсирлангандики, уч қарра уч тўққиз бўлишини дарҳол англаб етмади.

¹ Канна – катта ёрқин гулли тропик ўсимлик, безак сифатида фойдаланилади.

Унинг олдида тўққизта тўлдирилган қадахни қўйишди. Жин Ганжуаннинг олдида ҳам ўшанча. Бу одамга бўлган эҳтиромига қарши тургани унинг мажоли қолмаганди, тана ва ҳуш бир-биридан айро эди: «Ичма!» – қўл эса шартта қадахни оғзига тўнгради.

Тўққиз қадах меъдага қуйиб бўлинганда, унинг кўзларига ёш қалқди. «Ие, нима бўлди ўзи, тагин зиёфатда-я? Ҳеч ким урмаган, ҳеч ким сўкмаган бўлса, нега йиғлаяпман? Қаёқданам йиғлардим. Сени қара-ю, бир гал ёш чиқса, дарров йиғлаган бўлаверадими?» Бироқ кўз ёшлари тобора тошиб келмоқда эди ва кўп ўтмай ёмғирдан кейинги япроқ каби бутун юзи жикқа ҳўл бўлди.

– Гуруч беринглар, ўртоқ Динг овқатланиб бўлгандан кейин дам олсин, – кулоққа чалинади Жин Ганжуаннинг овози.

– Ҳали асосий таом берилгани йўқ!

– Э-ҳа... – Жин Ганжуан ўйланиб қолди. – Бўпти, тезроқ беринглар!

Ол кийимдаги хизматчи қиз кактусни олиб келди. Бошқа иккитаси каттакон тилла суви югуртирилган айлана баркаш-ни олиб кирди, баркашда чордана куриб бир ўғил болача ўтирарди; ундан ажойиб бўй тараларди, тилларанг-сарик баданидан эса ёғ томарди.

II

Муҳтарам мураббий Мо Ян!

Хатингизни олдим. Шахсан жавоб қайтаришига вақт топганингиз, шунингдек, ҳикоямни «Фуқаро адабиёти»га шунчалик тез тавсия этганингиз учун Сиздан беҳад-беҳад миннатдорман. Кайфи ошиб, алжираяпти, деманг – эҳтимол, бу яхшимасдир – аммо ушбу ҳикоя ижодий янгилик руҳига, музаллас моҳияти руҳига тўла, инқилобий руҳга тўла, мабодо, «Фуқаро адабиёти» уни эълон қилмаса, демак, муҳаррирлари кўр экан.

Жаноб Ли Цининг Сиз тавсия қилган «Мени ит қаторига қўя кўрманг» китобчасини ўқиб чиқдим. Расвои радди бало экан-ку бу ит. Тўғриси айтсам, у менинг чапараста жаҳлимни чиқарди. Бу Ли Ци дегани аъло, муқаддас адаби-

ётни уятсизларча поймол қилади, модомики, бунақага сабр қилиш керак бўлса, унда сабр қилмайдигани қанақа бўлади?! Қачон бўлмасин, у билан учрашиб қолгудек бўлсам, шундай баҳслашаманки, ё нари, ё бери бўлади – ўрта йўл йўқ! Шунақанги эътирозларни билдираманки, етти тешигидан қонлар тизиллаб отилсин, баданида кўкармаган, ёрилмаган жойи қолмасин, онасини нақ учқўргондан кўрсин. На ўлиги, на тириги билинмай қолгунча дўппослайман, «Бир буддавий дунёга келса, бошқаси нирванага кетади», деган гапни қиламан ўшанда.

Устоз, мутахассисликни расамади билан ўрганиш менга Жюгуода порлоқ келажак ваъда қилади, деб ёзганингизда Сиз мутлақо ҳақсиз: еганингиз олдингизда, емаганингиз ортингизда бўлади, уйлик бўласиз, мартабангиз ортади, пул ва сулув аёллар бисотингизда. Аммо мен ёш йигитман, менинг ўз орзуларим бор ва бир умр мусалласда ачиб ўтиш хоҳишим йўқ. Мен Лу Синга ўхшагим келади, у адабиётни деб шифокорлик касбидан воз кечди. Мен мусалласни ташлаб, адабиёт билан шуғулланишни, унинг ёрдамида тоғни сурган Юй Гунга ўхшаб жамиятни ўзгартиришни, хитойликларнинг миллий онгини ҳам бошқа ўзанга солиб юборишни ўзимга мақсад қилганман. Мана шу олий мақсадни деб мен бошимни кундага қўйишга ва қон тўкишга тайёрман. Модомики, бошимни кундага қўйишга тайёр эканман, бошқа нарсга тўғрисида гапирмаса ҳам бўлади!

Устоз, мен адабиёт билан шуғулланишга азму қарор қилдим, мени бу мақсаддан ҳатто ўнлаб қудратли суворий ҳам қайтаролмайди, айтишади-ку, «Бозорчи хотин тарози тошини ютиб юбориб, темирдай мустаҳкам бўлди», деб, бинобарин, мени аҳдимдан қайтишга уринишининг кераги йўқ. Агар Сиз шунга бел боглагудек бўлсангиз, менинг Сизга бўлган меҳрим нафратга айлангусидир. Адабиёт – халқ иши, наҳотки кимларгадир у билан шуғулланиш мумкин-у, менга мумкин эмас?! Маркс олдиндан кўра билганидек, коммунизмнинг муҳим мақсадларидан бири санъатнинг меҳнат билан ҳамда меҳнатнинг санъат билан қўшилиб кетишидир ва биз коммунизмга етганимизда, ҳамма ёзувчи бўлади. Албатта, биз ҳозир бошлангич палладамиз, бироқ бошлангич

палла қонунларида мусалласишунослик номзодларининг роман-лар ёзишига рухсат этилмаслиги ҳақида лом-мим дейилмай-ди. Сиз, устоз, ҳеч қачон бу ярамас ҳаромзодалардан ибрат олмаслигингиз керак, улар ном қозониб оладилар-да, адабиёт олами устидан яккаҳоқим бўлиб олишга ҳаракат қиладилар. Бошиқалар ҳам ёзаётганига кўзлари тушиши ҳамоноқ газабга минадилар. Халқ ҳикматларида бундай дейилади: «Янцзидаги бир долга бошиқасига жой бергани каби, оқимдаги бир тўлқин ўрнига бошиқаси келгани каби, ўрмонда эски япроқлар янгила-ри билан алмашигани каби, ёшлар ҳам пировард-оқибатда кек-са авлод устидан золиб келадилар». Униб келаётган кучларни босишга ҳаракат қилган ҳар қандай аксилинқилобчи аравани тўхтатиб қолишга чиранган бешиктерватарга ўхшайди.

Устоз, бизнинг лабораториямизда бир аёл маълумот-нома ҳужжатларига мутасаддилик қилади. Унинг исми Лю Ян ва у ўзини сизнинг шогирдингиз деб билади. Сиз кичик зобит таркибининг Баодин билим юртида сиёсий йўриқчи бўлганингизда, Сизнинг машгулотларингизга қатнашганини айтганди. Мен ундан кўп қизиқ нарсаларни билиб олдим ва натижада менда Сиз тўғрингизда тўлароқ тасаввур юзага келди. У Сизнинг машхўр ёзувчимиз Ван Мэннинг тинглов-чилари олдида қандай салом берганингизни айтиб берди, у Сизнинг сўзларингизга қараганда, «Жонггуо синнян бао»¹ рўзномасининг ҳафталик иловасида Ван Мэн ёш муаллиф-ларни улар танлаган йўлдан четлатишга чақирибди, ҳолбуки, бу йўл шусиз ҳам гавжум бўлган. Аёлнинг эслашича, ўшанда сиз газаб билан унга ўшқириб берибсиз: «Адабиётда битта Ван Мэн ҳукмронлик қилиши мумкинми? Овқат борида ҳамма овқат ейди, кийим борида ҳамма кийинади. Менга чекинишни таклиф қилишади, мен эса олга боришни истайман!»

Устоз, сиз билан боғлиқ бу ажойиб воқеадан дарак топ-гач, мен бир дафъадаёқ ярим литр узум мусалласини паққос урдим. Бундан шунақанги тўлқинланиб кетдимки, ўнта бармогим баравар титраб кетди, томирларимдаги қон биқирлаб қайнади, қулоқларим саллагул япроғидай қип-қизил бўлиб ёнди. Сўзларингиз бамисоли сурнинг жарангдор ово-

¹ «Хитой ёшлар газетаси»

зидек, гувиллаб эсган шамолдек вужудимда жанговар руҳни уйғотиб юборди. Бир вақтлар Сизда бўлганидек шох-шабба устида ухлашни, кўзларимдан учқун сачраши учун зардоб ялашни, ўзимни харига соч толаси билан боғлаб қўйишни ва оёғимга болга билан уришни, «қаламдан қурол ясаш»ни ис- тайман.

Ўлсам ўламанки, ортга чекинмайман, муваффақиятга эришмасам-да, гоё учун қурбон бўламан.

Устоз, Лю Яннинг ўшанда Сиз қанақа бўлганингиз ҳақидаги ҳикоясини тинглаганимда ва Сизнинг хатингизни қайта-қайта ўқиганимда, вужудимни қайғу ва тушқунлик чулғаб оларди: ахир Сизнинг ўз вақтида Ван Мэн ёш адиблар- га (шу жумладан Сизга ҳам) маслаҳат берган нарсаса даъват этмаяпсизми? Бундан жуда даҳшатли аҳволга тушиб қолдим. Устоз, ҳой, устоз, ёлбораман, анови беҳаё нусхаларга ўхшаб ит талаган гадойнинг таёғини олиб отиши ва бошқа гадой- ларга ташланиши ярашмаган иш. Ўтмишида, устоз, Сиз ҳам, менимча, маймундай озиб-тўзиб юргансиз, очликдан ичак- ларингиз кўкариб кўриниб турган, Сиз ҳам адабиёт йўлида қийинчиликлар ва муҳтожликларни тотгансиз. Шу боис бош- дан кечирган азоб-уқубатлар ҳақида унутмаслик керак, чунки Сиз нафақат менинг муҳаббатим ва ҳурматим, балки минглаб ёш адиблар меҳру муҳаббатидан маҳрум бўлишингиз мумкин.

Устоз, кеча кечқурун яна битта нарсга ёздим – «Гўшт бо- лалар» деган. Назаримда, бу ҳикояда мен Лу Синнинг услубига анча яқинлашганман ва қўлимдаги қалам ўткир йўнғичга ай- ланган, у билан чириган ахлоқдан «маънавий тамаддун» деган жозибадор қобиқни олиб ташляпман ҳамда унинг ваҳшиёна моҳиятини фош қияпман. Бу ҳикоя «аёвсиз реализм» тои- фасига киради. Мен уни бугунги «кўнғилочар адабиёт»га қасдма-қасд ёзганман, халқ оmmasи тажрибаси сари боришга сўз билан даъват қилганман. Мен бу ерда, Жюгуода жир бой- лаган бизнинг барча мана бу сотқин амалдорларга даҳшатли зарба беришни ўйлаганман ва бу ҳикоя, шубҳасиз, «зулматли салтанатдаги ёғду», бугунги «Телбанинг кундаликлари»дир.

Борди-ю, уни босиб чиқарадиган наирийёт топилса, у, ал- батта, ажойиб самара беради, кўпларнинг кўзини очади. Хат билан қўшиб, ҳикояни ҳам жўнатаяпман ва уни ҳар томонла-

ма танқидга дучор қилинг. «Ҳақиқий моддийон ҳеч нарсадан қўрқмайди», шу боис, устоз, худди аёлларга қилинганидек ҳеч қанақанги такаллуфнинг кераги йўқ ёки ўзингизни ўтга-чўққа уришингизнинг ҳам ҳожати йўқ. Ўз нуқтаи назарингизни тўғри айтаверинг, мажмагиллик ҳам қилманг, гапни айлантириб ҳам ўтирманг, бировга тегиб кетаман, деб қўрқманг ҳам – атрофга олазарак қараманг, кўнгилда борини чиқариб ташланг, ахир, айтадилар-ку, чумчуқдан қўрққан тариқ экмас, деб; бу бизнинг партиямизнинг жонли аъналаридан бири.

Мабодо, «Гўшт болалар»ни ўқиб бўлиб, Сиз ҳикоя даражасини чоп этишига муносиб деб билсангиз, илтимос, уни нашр қиладиган жойни ҳам топсангиз. Албатта, алоқалар бугун кераклигини тушунаман, марҳумни куйдиргани ўчоққа жўнатишяпти-ку, ҳикояни босмахонага бериш нима бўпти? Шунинг учун, устоз, уялманг ва шартта уларни бир ёқлик қилинг. Башарти, бировни ресторанга олиб бориш ёки совға қилиш керак бўлиб қолса, харажатлар тўланади (чипта олишни унутманг).

Устоз, «Гўшт болалар» – менинг катта саъй-ҳаракатларим меваси, мен бу ҳикояга бор қалбимни берганман, шунинг учун уни «Фуқаро адабиёти»га олиб борган маъқул. Бундай дейишимдан мақсад: биринчидан, «Фуқаро адабиёти» – Хитой адабий доираларининг етакчи нашири, у барча адабий оқимларни белгилайди ва у ерда бирон нарсани чиқариш вилоят ёки шаҳар нашриётларидан икки баравар қимматга тушади. Иккинчидан, «Фуқаро адабиёти»ни, бу мустаҳкам қалъани ҳужум билан олиш учун мен тактикага амал қиламан, яъни бошиқасига парво ҳам қилмай, битта нуқтага уравераман!

Ўқурмат ва яхши ниятлар ила тинчлик ва хотиржамлик тилаб шогирдингиз

Ли Идоу

P.S.: Устоз, бир ошнам иш билан Пекинга кетяпти, ундан Сизга деб бир қўти (ўн икки ишиша) бизнинг Жюгуодаги энг аъло мусалласдан олиб бориб беришини илтимос қилдим, бу – «Люй и чун де» бўлиб, уни ишлашда ўзим иштирок этганман. Илтимос, татиб кўринг.

III

Муҳтарам мусалласишунослик фанлари номзоди, ассалому алайкум!

Олиб келинган «Люй и чун де» учун ташаккур: ранги ҳам, ҳиди ҳам, таъми ҳам ажойиб. Фақат бир нарса тишга тегади, аёлдагига ўхшаб, қандайдир умумий уйғунлик йўқ, аёлнинг юзи шундай бежирим қилиб яратилганки, гўзал эмас деёлмайсан, шунга ўхшаган қандайдир ифода этиб бўлмайдиган фусун йўқ. Менинг киндик қоним тўкилган жойларда ҳам яхшигина мусаллас тайёрлашади. Аммо уни сизларнинг Жюгуодагингиз билан тенглаштириб бўлмайди. Отамнинг ҳикоя қилишича, юзтача аҳоли истиқомат қиладиган мўъжазгина қишлоқчамизда иккита мусалласхона бўларкан, у ерда гаоляндан мусаллас қилишган, ҳар икковининг русуми бўлак-бўлак. Бир мусалласхонанинг номи «Жунжи», иккинчисиники «Жюйюан» бўлганди. Уларда ўнлаб ишчилар ишлашган, ҳўкизлар ҳам, отлар ҳам, хуллас, йўқ нарсанинг ўзи йўқ бўлган. Тариқдан сариқ мусаллас тайёрлашга келсак, бу билан деярли бутун қишлоқ шуғулланаркан, ҳақиқатан ҳам «ҳар бир уйда мусаллас бўйи, ҳар бир ҳовлида ширин булоқ бор».

Отамнинг амаки укаларидан бири ўша вақтларда мусалласхоналарда мусалласни қандай қилишларини ва уларни қандай бошқаришларини батафсил гапириб берганди: отам «Жунжи»да ўн йилдан ортиқ ишлаганди. Мен «Гаолян мусалласи» қиссаси устида ишлаганимда, унинг тажрибаси энг қимматли ашё бўлиб хизмат қилганди. Қадрдон қишлоғим узра унинг тарихидаги барча замонларда айланиб юрган бу мусаллас бўйи менга илҳом берганди.

Мусаллас мавзуси менга гоят мароқли туюлади, бунинг устига, мен мусаллас ва маданият ўртасидаги алоқа масаласи билан жиддий шуғулланыпман. Изланишларим натижалари озми-кўпми даражада «Гаолян мусалласи»да акс эттирилган. Ҳозир мен мусаллас ҳақидаги романни ўйлаб қолдим ва буни қарангки, Сиз, мусалласишунослик номзоди билан рўбарў турибман. Буни омад деса бўлади, бунақасини етти ухлаб тушимда кўрмаганман. Энди, ҳойнаҳой, насихат беринг, деб

Сизга мурожаат қиламан, шекилли, шу боис, умид қиламанки, Сиз мени ортиқ устоз деб атамайсиз.

Сизнинг хатингиз ва «Гўшт болалар» ҳикоянгизни ўқиб чиқдим ва шу муносабат билан пайдо бўлган кўндан-кўн мулоҳазаларимни ўртоқлашсам дегандим. Аввал Сизнинг хатингиз борасида:

1. Ўйлайманки, тентаклик ва оқиллик сингари инсоний зуҳурлар айни вақтда бир-бирига зид келса, бир-бири билан боғлиқдир ҳам, шу боис, нима яхшию нима ёмон эканини айтиши қийин. Аслида ким тентак бўлса, ҳаётда гоёат оқил бўлиши мумкин; ақлли бўлиб кўринган одам эса юрагининг ич-ичидан зўр тентак ҳам бўлиши мумкин. Шундай одамлар борки, баъзи ҳолларда ўзларини гирт жиннидай тутади, яна бир жойда кўрсангиз, ҳаддан ташқари сипо, оғир-вазмин. Гирт жинни ва муттасил оғир-вазмин бўлиб юриши ўзи йўқ нарсаси. Сизнинг, азизим, «маст жинни»нгизга келсак, бу кўпроқ кимёвий реакция натижаси ва сиздан ўпка-гина қилишга асло ҳаққимиз йўқ. Ичилган мусалласдан кейин сенинг улуғвор ҳис-туйғуларингга қойил қоламан, ичгандан кейин эса сен бир неча бор «Фуқаро адабиёти» манзили бўйлаб юриб ўтдинг, бу ҳам менга маълум бўлган ҳеч қандай қоидага ҳилоф келмайди, боз устига, сен уларни онадан олиб сўкмадинг, фақат бир гапни айтдинг: «агар журнал чоп этмаса, муҳаррирлар кўр экан», дединг.

2. Худди шундай роман ёзган Ли Цининг бу борада ўз фикрлари бор ва агарда сенга ёқмаса, китобни ёп-да, бир четга қўйиб қўй, уни ўқима. Агар бир замонлар уни учратиб қолсанг, бир жуфт «Люй и чун де»дан келтириб бериб, ундан қутул ва кўзига кўринма. Сўнг зинҳор-базинҳор инқилобий романтизмга муккасидан кетма, ҳеч қачон ва ҳеч қанақанги «жонга жон, қонга қон» қабиллидаги баҳсга кириша кўрма. Бунинг устига, муштирашиб ҳам барака топмайсан. Бу жинқарча багуацюан¹ усулларида бохабар, жиноят дунёси билан чамбарчас боғлиқ, у ёвуз ниятли ва шафқатсиз одам, ҳеч нарсадан қайтмайди. Айтишларича, Пекинда бир парти кетиб, шартин қолган адабий мунаққид қилар иши йўқлигидан мақола ёзибди, унда Ли Цининг ижодини роса танқид

¹ Хитой жанг санъати – ушунинг турларидан бири.

қилибди. Бу мақола босилиб чиққанидан уч кун ўтар-ўтмас Ли Ци шу мунаққиднинг хотинини шерик-периклари билан қўшиб Таиланддаги бир фоҳишахонага сотиб юборибди. Шу боис, ёлвораман, эсинг борида этагингни йиғ. Бу ёруғ оламда ҳатто Ариши аълонинг ҳукмдорини ҳам аямайдиған одамлар тўлиб-тошиб ётибди. Ли Ци ўшандайлардан биттаси.

Борди-ю, сен адабиёт билан шуғулланишга чиндан азму қарор этсанг, агар «бозорчи хотин тарози тошини ютиб юборган» бўлса, гумроҳ ўғил сингари сени олдинги йўлга қайтгин, деб кўндиришга ортиқ жазм этмайман, мени ёмон кўриб қолишингни истамайман ҳам. Борди-ю, беихтиёр кимгадир қариши тиш қайраётган бўлсанг, унда иложим йўқ, аммо бунга атайлаб қўл уриш, эл айтганидек, ойнага қараб туриб, кўзнинг пахтасини чиқармоқ бўлади. Бусиз ҳам тасқараи тараққосман, тагин кўзимнинг пахтасини чиқарганим нимаси?

«Адабиёт оламига яккаҳоким бўлиш»ни хоҳлаётган мана бу «ярамас ҳаромзодалар»ни нега беҳуда яшираётганинг менинг парвойимга келмайди. Борди-ю, улар ичидан кимдир ростданам шуни ўйлаган бўлса, сенга қўшиб униям сўкаман.

Ўн йилдан кўпроқ вақт муқаддам Баодин ҳарбий билим юртида дарс берганимга келсак, мен машгулотларимга бир неча юз курсант келганини эшитдим ва Ли Ян исмли иккита курсант қиз борлиги элас-элас эсимда: бири оптоқ юзли, кўзлари чақчайган, иккинчиси қорачадан келган, семиз ва бақалоқ – сен билан қайси бири ишлашини билмайман.

Аммо аудиторияда Ван Мэнни сўкканимни эслолмайман. Ҳа-я, ёш адибларнинг ўзларига холисона баҳо бериш борасидаги таклифим баён этилган унинг мақоласини, янглишмасам, ўқиганман ва ўша вақтларда бундай мақолани юрагимга яқин олган бўлсам бордир ва ич-ичимдан изтироб чеккандирман. Бироқ маъруза чоғида Ван Мэнни сўкишим, тагин коммунизм тарғиботи билан шуғулланиб турганимда сўкишим – бунақаси икки дунёда бўлмаган ва бўлмайди ҳам.

Аслида мен ҳалигача «гадойнинг ҳассаси»ни олиб отганим йўқ ва ўйлайманки, қачондир отишимга тўғри келганда ҳам «бошиқа гадойга ташиланиш» ниятим йўқ. Албатта, бунга кафолат беролмайман, чунки инсон ўзгаряпти ва бу ўзгаришлар кўпинча унга боғлиқ бўлмайди.

Энди Сизнинг асарингиз хусусида:

1. Сиз уни «шафқатсиз реализм» деб таърифлаяпсиз. Ушбу «изм» нимадан иборатлигини тушунтириб беролмай-сизми? Гарчи умумий маъноси равишан бўлса-да, бунинг нима эканини мен охиригача тушунмадим. Ҳикоядаги воқеалар тавсифидан ақл шошиб қолади, яхшиямки, бу бор-йўғи адабий асар экан. «Далил адабиёти» жанрида Сиз ул-бул ёзгудек бўлсангиз борми, нақ бошингиз балога қоларди.

2. Асар чоп қилишга арзийдими ёки йўқми деган масалага келгунга қадар одатда иккита мезон қўлланади: сиёсат нуқтаи назаридан ва санъат нуқтаи назаридан. Ҳар иккала ёндашувни ҳам тушунмайман. Бу ерда ўзи ҳаммаси тушунар-сиз. Шу боис мен «гайриоддий нарса»нинг ўзини кўрмаймман. «Фуқаро адабиёти»да жуда кўп истеъдодлар тўпланган ва Сиз уларнинг танқидий жавобларига диққат билан қулоқ солсангиз бўлар экан.

Сизнинг асарингизни журнал таҳририятига жўнатиб юборганман. Ресторанга таклиф ва тортиқлар қилишга келсак, бу бутун бир илм-ку, менинг бунга тишим ўтмайди. Бундай ёндашув «Фуқаро адабиёти» сингари йирик наириётларга нисбатан фойдалими, йўқми эканини англаш, афтидан, ўзингнинг зиммандаги ишга ўхшайди.

Омад тилаб қоламан!

Мо Ян

IV

«Гўшт болалар»

Куз. Эрта тонг. Осмонда ой кўринди ва Ғарб томонда ярми эриган, четлари хира муз парчасида осилиб қолди. Чукур уйкуда ётган Жюсянжун кишлоғи муздек ойдинга кўмилади.

Худди чукур ер остидан келаётгандек кимнингдир кўндоғидан хўрознинг кичкириғи бўғик янграйди.

Бу товушдан Жиннинг хотини Юанбао каттиқ чўчиб тушди. У адёлга ўраниб ўтириб олди-да, уйқусираганча атрофга ташвишли аланглади. Деразадан яшилтоб-оқ ойдин нури тушиб турар ва қора адёл устида кўплаб чорси шакллар ўлик тусда оқариб кўринарди. Ўнг томонда эрининг муздек

оёқлари чикиб ётарди. Адёлнинг бурчагини кўтариб, эрининг устини ёпиб қўйди. Чап томонда ғужанак бўлиб ётган Сяо Бао бир маромда хуррак отарди.

Хўроз яна кичқирди, бу янада узоқдан, янада кулоққа бўғикрок чалинди: аёл қунишди, шошиб ўрнидан турди, адёлни тортиб қўйди ва ҳовлига чикиб, бошини осмонга кўтарди. Ғарбда учта юлдуз чарақларди, Шарқда Етти Опа-сингил тўп бўлиб турарди, ҳадемай тонг отади.

У эрини турткилай бошлади:

– Туринг энди, тезроқ, Етти Опа-сингил чикиб бўлибди.

Эри хуррак отишдан тўхтади, бир неча марта лабини ялади-да, туриб-ўтириб, талмовсираганча атрофга қаради:

– Нима, тонг одими?

– Ҳадемай отади. Олдингидай бўлмаслиги учун сал эртароқ йўлга тушинг – қуруқ бориб-келиб юравермай.

Эр енгил курткасини шошмай кийди, ўрнининг бош томонида ётган тамакидонига қўл чўзди, трубкани олиб тамаки тўлдирди-да, оғзига суқди. Кейин чакмоқтош, ёнилғи, кукун олди-да, ўт олдира бошлади. Катта-катта учкунлар сачради, учкунлардан битта-иккитаси кукунга тушди, у лабини чўччайтириб пуфлай бошлади. Қоронғиликда оловнинг қипқизил тили ялтиради. Трубкани ўт олдириб, икки марта тез-тез тортди-да, оловни ўчиришга шайланди, аммо хотини уни тўхтатди:

– Чироқни ёқмайсизми?

– Шартмикин?

– Ёқинг. Озгина керосин кетгани билан камбағал бўлиб қолмаймиз.

Кўкрагини ҳавога тўлдириб, у кукунга узоқ пуфлади, кукун тобора яллиғланиб борарди, охири у росманасига аланга олиб ёна бошлади. Хотини чироқни олиб келди, ёкиб, деворга осиб қўйди. Уй ичи хира яшилтоб ёғдуга тўлди. Эр-хотиннинг кўзлари тўқнаш келди ва дарҳол кўзларини олиб қочишди. Ухлаб ётган болаларидан бири уйқусида гапира бошлади, гапирганда ҳам нақ наъра тортиб гапирди. Бошқа бири қўлини чўзиб, курум босган деворда айлантира бошлади. Учинчиси ҳиқ этиб қўйди. Эр боланинг қўлини адёл тагига суқиб қўйди ва айни вақтда асабий тарзда ҳиқиллаганнинг сочидан силади:

– Нега инграяпсан, зараркунандагинам?
 – Сув иситайми? – хўрсинди хотин.
 – Исит, – рози бўлди эр. – Икки чўмич, ортиғи керакмас.
 – Бу сафар уч чўмич исита қолай, – ўйлаб туриб таклиф қилди хотин. – Қанча тоза ювса, шунча ёқар.

Эр ҳеч нима деб жавоб бермади, фақат трубкасини олди-да, эҳтиёткорона ширин уйқуни ураётган болакай ётган ўриннинг бурчагига яна қараб қўйди.

Хотин ёруғ ҳар икки хонага тушсин деб чирокни эшик устига кўчирди. Қозонни ювди, уч чўмич сув куйди, қопқокни ёпди, бир тутам похол тутантирикни чирокдан ўт олдириб, ўчоққа сукди. Похол гуриллаб ёна бошлади, хотин яна похол ташлади, оловнинг сариқ тиллари ўчоқ чеккаларини ялашга тушди, оловдан хотиннинг юзи ёришди. Эр ўрин яқинидаги пастак курсичага чўнқайди ва худди ёшариб қолганга ўхшаган хотинига маъносиз тикилди.

Қозонда сув жигиллашга тушди ва хотин ўчоққа яна похол ташлади. Эр трубкасини ўрин чеккасига итқитди-да, йўталиб, сўник оҳангда гапирди:

– Қишлоқ кунчиқаридаги Сўйлоқ Суннинг хотини тагин бўйида бўлиб қолибди, олдингисини ҳали кўкракдан ажратгани ҳам йўқ эди.

– Ҳаммада бир хил бўлаверадими? – эрини маъқуллади хотини. – Ҳар йили биттадан бола туғишга ким йўқ дейди! Бунинг устига, уч эгизак!

– Занғар Сўйлоқ жа йўлини топиб олган, қайниси борлигидан яхши фойдаланяпти, сифат назоратчиси: одамлардан олмайди, бундан эса – марҳамат. Уникининг иккинчи нав эканини овсар ҳам билади, лекин доим олий навга ўтказади.

– Азалдан шундай бўлиб келган, бой бойга боқар, сув сойга оқар, – маъқуллади хотин.

– Аммо бизнинг Сяо Баони биринчи навга баҳолашади, мана мени айтди дерсан. Ҳеч ким болага шунча пул сарфламаган, – давом этди эр. – Ахир сен юз жин¹ нўхат нонни, ўнталаб товонбалиқни, тўрт юз жин редискани паққос ургансан...

¹ Жин – 0,5 кг оғирлик ҳисобида.

– Мен пакқос урган эканманми? Қорнимга келиб тушганини айтмаса, ҳаммаси сутга айланиб, мана шу боламиз битта кўймай сўриб олди-ку!

Сухбат асносида қозондаги сув қайнади, қопқоқ остидан паға-паға буг кўтарила бошлади. Буг юқорига кўтарилгани сайин чироқ оловнинг кизил ловияга ўхшаш тилчаси туманли хавода элас-элас кўзга чалинади.

Хотин бошқа похол ташламади, эрига амр қилди:

– Тоғорани олиб келинг!

Эр жавобан нимадир деб тўнғиллади, ичкари эшикни очди, ҳовлига чиқди ва чеккалари кўчган, кора рангдаги катта тоғорани кўтариб қайтиб келди. Тоғоранинг тубидаги қолдик сувни юпка муз қоплаганди.

Хотин қозондан қопқокни олди, бирдан кўтарилган буг сал бўлмаса чироқни ўчириб қўяёзди, кади чўмич билан қайноқ сувни тоғорага қуя бошлади.

– Озгина совук сув солмайсанми? – сўради эр.

Хотин қўлини сувга солиб кўрди.

– Йўқ, ўзи яхши. Олиб келинг ановини.

Эр қўшни уйга ўтди ва эгилиб, уйқуда хуррак отаётган болани қўлига олди. Бола инграб кўйди.

– Ўзимнинг гавҳарим, Сяо Бао, – эркалатиб деди Жин Юанбао, унинг кетига шапатилаб. – Йиғлама, ҳозир даданг сени чўмилтириб қўяди.

Хотин эридан болани олди. Бола қоринчасини дўппайтириб, чучук тилда гапирганча унинг сийнасига интилди:

– Қорним оч, ойи... Қорним оч, ойи...

Хотин ноилож ерга чўкди-да, нимчаси тугмаларини ечди. Сяо Бао оғзини тўғри кўкракка олиб борди-да, ҳузур қилиб чўлп-чўлп эма кетди. Худди боланинг юки босгандек, она каддини эгди.

Эр тоғорадаги сувни чапиллатиб урганча, хотинини шоширди:

– Эмизма, сув совийди.

Хотин гўдакнинг кетига шапатилаб:

– Болажоним, бўлди қила қол, айланай. Бир томчи ҳам қолдирмай эмиб бўлдинг-ку. Кел, ювинтирайлик сени. Сени

оппоқ килиб чўмилтирамиз-да, шаҳарга жўнатамиз, у ерда ҳаммадан яхши, тўқ яшайсан, – деди.

Она куч билан уни ўзидан ажратди, бироқ бола кўкракдан тишлаб қўйиб юбормаётганди, худди қайишқоқлигини йўқотган эски резинадай, унинг қуруқшаган озғин сийнаси олдинга чўзилди.

Жин Юанбао силтаб болани ўзига тортди ва хотини «вой» деб юборди, бола эса чинқириб йиғлай бошлади. Ота унга бир тарсаки туширди-да, жаҳл билан ўшқирди:

– Чинқирма! Дунёни бошига қўтараман дейди-я!

– Оғирроқ бўлсангиз-чи, жа қўлингиз югурик бўлиб қолибди, – хафа бўлди хотин. – У ер-бу ери кўкариб қолса, яна сифатини пасайтиришади.

Эр шартта боланинг кийимини ечди-да, бир четга улоқтирди, сувга қўлини солиб кўрди ва минғирлаб: «Ис-сикроқ, шуниси маъкул, кири яхши кетади», – деди-да, кип-яланғоч болани тоғорага солди. Бола чинқириб юборди. Олдинги чинқиритиши ҳам чинқиритиш бўлибдими, буниси нақ дунёни бузиб юбораёзди. Оёқчаларини кишиб, у тоғорадан чиқишга жон-жаҳди билан уринарди, Жин Юанбао эса уни тоғорага ботиришга ҳаракат қиларди. Иссиқ сув хотиннинг бетига сачради, у болани иккала қўли билан маҳкам ушлаб, аста:

– Дадаси, жуда иссиқ экан-да, бадани қизариб, яна сифати бузилиб қолмасин, – деди.

– Чинқиритишини қўрмайсанми бу шумтаканинг, худди бу менга керакдай, – тўнғиллади эр. – Бу иссиқ ҳам унга совуқ хали. Бўпти, ярим чўмич совуқ сувдан қуя қол.

Хотин шошиб ўрнидан турди, осилиб турган сийнасини яширишга ҳам улгурмади, нимчасининг узун барлари ивиган байроқдай оёқлари орасида осилиб ётарди. У ярим чўмич совуқ сув олиб, тоғорага қуйди ва қўли билан тез-тез айлан-тириб, сувни човуштирди:

– Яхши, энди ўзига келди. Йиғлама, жавоҳирим менинг, йиғлама.

Сяо Бао энди олдингидай чинқириб йиғламаётганди, лекин оёқ ва қўлларини типирчилатишдан тўхтамаётганди: у чўзилишни зинҳор истамаётганди. Жин Юанбао ўжарлик би-

лан уни тоғорага олишга уринарди. Қўлида чўмич тутганча унинг ёнида миқ этмай турган хотинига ўшқириб берди:

– Нега ўликдай жим турибсан? Бундоқ ёрдамлашсанг-чи!

Уйғониб кетгандай хотин чўмични қўлидан тушириб юборди. Тоғора олдида чўнқайиб ўтириб олди-да, болага сув чалпиб, думба ва оёқларини юва бошлади. Нариги уйдан уларнинг тўнғичи – етти-саккиз ёшлардаги жажжи қизалок чиқиб келди, у оёқяланг, тиззадан келадиган қопсимон қизил иштонда эди, сочлари тўзғин. Бошини елкаси ичига тортганча уйқусираб кўзини ишқалади:

– Дада, ойи, уни нега чўмилтиряпсизлар? Тушликка қовуриб бермоқчимисизлар?

– Бор, ётиб ухла! – уришиб берди уни Жин Юанбао.

Опасига кўзи тушиши билан Сяо Бао баттар ўкириб йиғлаб, уни ёрдамга чақирди. Опаси эса нафаси ичига тушиб, жимгина яна хонаси томон кетди, бўсағада тўхтаб, ота-оналарини кузата бошлади.

Сяо Бао йиғлайвериб, бўғилиб қолди, энди у тўхтовсиз қичкириб йиғларди, ора-чора кўз ёши тўхтаб, ҳиқ-ҳиқ қиларди. Иссиқ сувдан бола баданидаги кир ювилиб, сирпанчиқ ва ёғли бўлиб кетган, тоғорадаги сув эса қоп-қора бўтанага айланганди.

– Ишқалагич билан атир совунни опке, – буюрди эр.

Хотин ўчоқ ортидан унисини ҳам, бунисини ҳам олиб келди.

– Энди уни ушлаб тур, – қўшимча қилди эр, – мен эса ювинтираман.

Улар жой алмашишди.

Жин Юанбао ишқалагични тоғорага ботирди, косадаги сувга бироз совун солиб аралаштирди ва боланинг бўйни, думбаси ва ҳатто бармоқлари орасини ишқалади. Совун кўпигига кўмилган Сяо Бао яна овозининг борича чинқириб йиғлай бошлади ва уй ичи даҳшатли бадбўйга тўлди.

– Ҳой, дадаси, бунча ҳовлиқмасангиз, – деди раҳми келиб хотин. – Терисини шилиб олдингиз-ку.

– Ҳечқиси йўқ, чойқоғоз эмас, – деди Жин Юанбао бепарволик билан. – Сал ишқалаганимга шунчаликми? Сен бу назоратчиларнинг қувлигини билмайсан-да: ҳатто боланинг

думбасини очиб карашади. Мошдай кирга кўзлари тушгудай бўлса, тамом, сифати ёмон деб туриб олишади, бир улуш сифат эса ўн юандан ортиқ туради.

Ниҳоят, она болани чўмилтириб бўлди. Жин Юанбао ўғилчасини ушлаб турди, хотин эса тоза патли сочиқ билан арта бошлади. Чироқ ёғдусида эрнинг қизариб кетгани кўриниб турарди, ундан тоза баданнинг хушбўй ҳиди анқирди. Хотин боланинг янги кийимлари тўпламини чиқарди-да, йўл-йўлакай эри қўлидан дўндикчасини олди. Сяо Бао яна оғзи билан кўкрак кидира бошлади ва онаси унга кидирганини берди.

Жин Юанбао қўлларини артди, трубкани тўлдирди ва эшик устидаги чироқдан уни ўт олдирди.

– Анави ифлоснинг дастидан бутунлай ивиб қолибди, – ғудранди у, паға-паға тутун пуфларкан.

Сяо Бао эмиб-эмиб ухлаб қолди. Алла айтаётган она эса у билан ажрашишни истамаётганди.

– Бу ёкка ол, ҳали қанча йўл юришим керак пойипиёда! – амрона деди Жин Юанбао.

Хотин кўкрагини суғурди. Гўдаккина гўё сийна ҳалиям оғзидадек нуқул тамшанарди.

Бир қўлида қоғоз фонус ва иккинчи қўлида болани кўтарганча Жин Юанбао уйдан кўчага чиқди, кейин эса катта кўчага қараб бурилди. Шахдам одимлаб бораркан, у бўсағада қараб турган хотинининг нигоҳини кўз ўнгига келтириб, юраги бир тутам бўлди. Бироқ катта кўчага бурилган ҳам эдики, бу туйғу ном-нишонсиз ғойиб бўлди.

Ой ҳали ботиб улгурмаганди. Кулранг кўча-кўйларда теракларнинг япроқлари учиб юрарди, тераклар дароз бўйли азамат йигитлардай саф тортганди ва уларнинг шоҳлари яшилтоб оқ рангда товланарди. Тунги хавода сукунат ва ажал чарх урарди, эр беихтиёр жунжикди. Фонуснинг илик сарик ранги кўчага чайқалиб турувчи каттакон қўланка ташлаб турарди. Кимнингдир ҳовлисидан эринибгина ит бир неча бор акиллаб қўйди. У ҳам ортиқча қизиқишсиз итнинг қорайиб кўринган қўланкасига қараган бўлди, кейин эса қулоғига итнинг сомонни шитир-шитир босиб, ғарам орасига кириб кетгани чалинди. Қишлоқдан энди чикай деб турганида орқадан

бола йиғиси эшитилди. Бошини кўтариб, бир қанча уйларнинг деразаларидан сарғиш ёруғлик тушиб турганини кўрди ва бу уйларда ҳам одамлар у хотини билан қилган юмушлар ила банд эканини англади. У бошқалардан ўзибди – шуни ўйлаб, юраги енгил тортди.

Қишлоқ чеккасидаги паноҳкор маъбуд эҳромига етиб келгач, у қўлтиғи остидан маросим пуллар ўрамини чиқарди, фонус алангасида ўт олдирди ва эҳром олдидаги манқалдонга қўйди. Олов қоғозга кичкина илончадай ўрмалай кетди, Жин Юанбао эса нигоҳини меҳробда савлат тўкиб ўтирган мангу ўлмас маъбуд ва унинг қўшалоқ хотинига олди. Уларнинг чехраларида муздек табассум қотиб қолганди. Маъбудни ҳам, иккала хотинини ҳам ҳайкалтарош Ван йўнган эди: маъбудни – қора тошдан, хотинларни эса – оқ тошдан. Маъбуднинг гавдаси аёлларнинг биргаликдаги гавдасидан ҳам каттароқ эди ва у икки болали отага ўхшаб кўринарди. Ван ўзи уста ҳайкалтарош бўлмагани учун ҳайкалларнинг башараси жуда хунук чиқарди. Ёзда эҳромни сув босарди, шунинг учун тош ҳайкалларни тўс қоплаб, яшил пат қатламлари товланарди. Қоғоз ёниб бўлиб, қанотларини тез йиғиб олган капалакка ўхшаган кулга айланди. Устида титраб турган қизил олов йўл ҳам тезда сўнди-да, эшитилар-эшитилмас шитирлаб, сочилиб кетди.

Фонус ва болани ерга қўйиб, Жин Юанбао чўк тушди-да, маъбуд ва унинг қўш хотинига таъзим бажо этди.

Шу тариқа болани турар жойидаги ҳисобдан ўчириб, ўрнидан турди, бир қўлига болани, иккинчи қўлига фонусни олиб, шошиб йўлдан юриб кетди.

Тоғ ортидан куёш чиқиб келганида Яншуйхэга етиб келди. Қирғоқдаги саксовул шишага ўхшарди, дарёдаги сув эса қизил рангда. У фонусни пуфлаб ўчирди-да, қирғоқ бўйидаги буталар орасига яширди, кечув олдига келиб, нариги қирғоқдан қайиқ келишини кута бошлади.

Бола уйғониб йиғлашга тушди. Қичқириб, озиб қолишидан кўрқиб, Жин Юанбао ўша заҳоти қандай қилиб бўлмасин, болани овутишга тутинди. Боланинг оёқлари чиқиб, юрадиган бўлиб қолганди ва ота уни қумлоқ сохилга олиб борди, ўзи эса пайтдан фойдаланиб, чека бошлади. Трубка тутган қўли шишиб, сирқираб оғирди.

Бола кум устида югуриб юрган қора чумолиларни буток билан саваларди. Бутокни кўтарганда у мувозанатни йўқотиб, ҳар томонга чайқалиб кетарди. Қуёшнинг қизғиш нури фақат дарё соҳилинигина эмас, балки боланинг юзини ҳам ёритарди. Жин Юанбао болани ўйнасин деб ўз ҳолига қўйиб қўйганди. Дарё бу ерда тахминан ярим лигача¹ кўтарилиб, бўтана сувлари улугвор оқарди. Тонгнинг илк нурлари унга тушиб, яшил бахмал чодир узра қад кўтарган баҳайбат устунни эсга соларди. Бундай дарёга кўприк қуриш ҳеч кимнинг миясига келма-са керак.

Нариги ёкдаги қумлоқ соҳилда боғлаб қўйилган қайиқ ҳамон саёзликда чайқалиб турар ва жуда кичкина кўринарди. Қайиқ ҳақиқатан ҳам ихчам эди, у бу қайиқда кўп бор сузиб ўтган. Қайиқчи қулоғи қар чол эди, у дарё ёнидаги ертўлада яшарди. Ертўладан мовий тутун эшилиб чиқа бошлаганди: афтидан, бу қуриган тўнка нонушта тайёрламокда. Жин Юанбао сабр билан кута бошлади.

Бирмунча вақтдан кейин кечувга яна бир нечта одам келди. Ёшлари бир жойга бориб қолган эр-хотин, ўсмир йигит ва ўрта ёшли, қўлида бола кўтарган аёл. Қариялар ёнма-ён ўтиришар, худди шишадан ясалган хира кўзларини лойқа сувга тикиб олишганди. Биргина кўк иштон кийиб олган бола оёқяланг. Териси оппоқ оқариб кетган, балик тангачаларига ўхшаб, танасини қасмоқ босган. Сувнинг олдида югуриб бориб, болақай пешоб қилди, кейин Жин Юанбао ўғлининг олдида бориб, унинг бутоклари зарбидан қора чумолиларнинг қумга қоришишини томоша қила бошлади. У яна Сяо Баога бир-икки оғиз тушуниб бўлмас сўзларни айтди ва искирт бола худди бир нарсани тушунгандек оппоқ сут тишларини кўрсатиб қулиб қўйди. Аёлнинг чехраси касалга ўхшаб ранг-пар эди; тароқ тегмаган патила-патила сочини оқ тасма билан боғлаб олибди. Эғнида тозагина кўк кофта ва қора шим. У болани тўсгани ўтқизганда Жин Юанбао ҳайратдан донг қотиб қолди – ўғил бола экан-ку! Яна битта рақиб. Бироқ синчиклаб қараб англадики, бола Сяо Баодан кўра анча ориқ, ранги қора, сочи сарғимтир, бир қулоғида эса оқ «ортиғи» бор. «Бу Сяо

¹ Ли – узунлик ўлчови, 0,5 км атрофида.

Баонинг тукига ҳам арзимади», деб ўйлади ва кўнглини тўк қилишга ҳаракат қилди.

– Сиз ҳам ўша ёққа, синглим? – сўз қотди у.

Аёл унга шубҳали қараб қўйди-да, болани бағрига маҳкамроқ босди. Унинг лаблари титраб кетди, аммо чурқ этмади.

Ундан ҳафсаласи пир бўлиб, Жин Юанбао бир четга кетди ва дарёнинг нарёғига кўз тика бошлади.

Куёш яна бир найза бўйи кўтарилди ва сув сарикдан заррин шишарангга кирди. Қарши томондаги қирғоқ бўйида қайиқ ҳамон жим чайқаларди. Ертўла томи устида ҳам тутун кўтарилди, бироқ қайиқчи қорасини кўрсатай демасди.

Сяо Бао билан қасмоқли бола қўл ушлашиб сув четидан аллаёққа қараб кета бошлади ва ташвишланган Жин Юанбао уларнинг ортидан чопди. У Сяо Баонинг қўлидан тутди, қасмоқли бола эса кўзларини катта-катта очганча ҳеч нарсани тушунмай унга тикилиб қолди. Сяо Бао инжикланиб ерга тушириб қўйишини талаб этганча типирчилай бошлади.

– Йиғламасанг-чи, нега йиғлайсан? – овутишга ҳаракат қилди ота. – Қара. Ана, қайиқчи бобо қайиғини биз томонга қараб ҳайдапти!

Нариги қирғоққа назар ташлаб, у қайиқнинг олдига ростданам бир одам яқинлашганини кўрди, у одам камалакнинг етти рангида товланарди. Бу орада кечувга яна бир нечта одам шошиб яқинлаша бошлади.

Жин Юанбао ўғлини бошқа қўйиб юбормасликка аҳд қилди, бола бироз тархашлик қилиб, тинчиди, йиғидан тўхтади ва овқат ейман, деб туриб олди.

Қўлтиғини кавлаб, бир сиқим нўхат топди-да, Жин Юанбао уни чайнаб, ўғлининг оғзига тикди. Бола яна овозининг борица чинкира бошлади, афтидан, бу нарса унга хуш ёқмади, бироқ барибир ютиб юборди.

Қайиқ дарёнинг ярмига келиб қолди, шу пайт саксовул буталари орасидан бола кўтарган баланд бўйли серсоқол одам шошиб чиқиб келди ва кечув олдида кутиб ўтирганларга келиб қўшилди.

Ташвиши ортган Жин Юанбао соқолли одамга кўз қири билан қараб қўйди ва нимагадир юрагини кўркув камради. Ҳалиги одам қирғоқда ўтирганларга ёвузларча разм солди.

Катта-катта қора кўзли, ўткир учли қайрилма бурун. Қўлидаги ўғил бола бўлиб, яп-янги, заррин ёқали қизил костюмча кийдирилган. Кийими билан у бошқалар ичида яққол ажралиб турарди ва гарчи бошини елкаси ичига тортиб олган бўлса-да, ҳаммани ўзига қаратарди. Сочи қалин ва жингалак, бадани оппоқ, нозик, аммо теварак-атрофни кузатиб чиқаётган кичкина-кичкина кўзлари чолнинг кўзларига ўхшар ва қараши мутлақо катталардек эди. Қулоқлари ҳам ғалати – катта-катта ва гўштдор. Гарчи соқолли одамнинг қўлида ўзини ювош тутиб, индамаётган бўлса-да, атрофдагиларнинг кизиқишини уйғотмай қолмаётганди.

Яқинлашиб келаётган қайиқ оқимга қарши бурилмоқда. Ундан кўзини узмай қараб турганларнинг тоқати тоқ бўлди.

Саёзликка етиб келгач, қайиқчи қар чол эшкакни қўйди-да, ғаров таёқни қўлига олди. Тонг ёғдусидан қизарган сувни кесганча қайиқнинг тумшуғи ниҳоят қирғоққа тўқнашди. Етти нафар хилма-хил йўловчи қайиқ тубидаги бўйинли кадига кира ҳақини ташлаб, ерга тушди. Қўлида таёқ тутган чол дарё сувининг шарққа қараб чопишини томоша қиларди.

Ҳамма ўтиб бўлгач, кутиб турганлар қайиққа ташлашнишди. Жин Юанбао биринчи бўлиши мумкин эди, бироқ соқоллининг чиқишини пойлаб, бироз тўхтаб турди ва ундан кейин қайиққа оёқ қўйди. Унинг ортидан қўлида бола тутган хотин ва жуфт қария чиқишди. Қарияларга қасмоқли бола қарашиб юборди. У аввал қайиққа кампирни, кейин унинг эрини олиб ўтди, шундан кейингина енгил сакраб тумшукка чикди-да, ўша ерда дадил туриб қолди.

Жин Юанбао келиб-келиб соқоллининг шундоқ қаршисида жойлашди, унинг тубсиз қоп-қора кўзларидан суст тортиб, қунишиб ўтирарди. Боланинг чимирилиб қарашидан баттар қўрқиб кетмоқда эди. *«Оббо исқирт-ей, бола эмас, гирт иблисваччанинг ўзи, ўлай агар»*. Бундай тикилиб қарашга Жин Юанбао бардош беролмади. У ёқ-бу ёққа кимирлаб, қайикни чайқатиб юбора бошлади. Қайиқчи чол ёмон эшитса-да, кўзлари жойида эди.

– Қайикни чайқатма! – аста қичқирди у.

Митти иблисвачча нигоҳига тўқнашмаслик учун Жин Юанбао дарёга, қуёшга, сув узра ёлғиз парвоз қилаётган кўк

чағалайга қарай бошлади. Лекин бу ёрдам бермади, бадани кетма-кет жимираб кетди ва беихтиёр кўзини қайиқчининг яланғоч баданига олишга мажбур бўлди. Йиллар чолнинг қаддини дол қилган бўлса-да, аммо мушаклари ўша-ўша бақувват эди, териси эса узоқ йиллар сув билан бақамти бўлганидан обдан сайқалланган мис тангага ўхшарди. Унинг танасига қараб, Жин Юанбао қандайдир илиқликни, рух қудратини ҳис этди, ундан кўзини узгиси келмай қолди. Қария кўлидаги катта эшакни бир маромда ва енгил эшарди, лаппак сувда худди орқадан сузиб келаётган катта жигарранг балиқдай сирпанар ва гоҳ у, гоҳ бу томонга буриларди. Эшакнинг чарм маҳкамлагичлари шитирлаши, сувнинг қайиқ тумшугига чалпиллаб урилиши ва қариянинг кучаниб олган нафаси – ҳаммаси биргаликда аллага айланган-у, аммо юпатишнинг иложи йўқдай туюлмоқда эди. Сяо Бао тўсатдан чинқириб юборди ва бир нарсадан кўркиб кетгандай бор кучи билан бошини унинг кўксига урди. Жин Юанбао бошини кўтарди ва худди болға билан ургандай, кичик иблис-ваччанинг қарашидан гангиб қолди. Аъзойи-баданидан совуқ тер чиқиб, у бутун гавдаси билан эгилди-да, болани бағрига маҳкам босиб, тескари ўтирилди.

Қайиқ кирғокқа етиб келиши ҳамон у тердан ҳўл бўлиб кетган ўн юанлик қоғоз пулни қадига тикди, чайқалиб кетди, нам кумга сакраб тушди, болани кучоқлаб кўтарди-да, кирғок ёқалаб йўрғалаб кетди. Дамбага тармашиб чиқиб, шаҳарга борадиган шоссегга етиб келди ва ўша йўлдан ўқдай учиб кетди. Манзилга тезроқ етиб олгиси ва ҳаммадан ҳам – қизил кийимдаги анави муштдай иблисваччадан халос бўлгиси келди.

Кенг ва текис йўлнинг охири йўққа ўхшарди. Йўл чеккасидаги тарвақайлаб ўсган теракларнинг сарғайган барглари ҳали тўкилмаганди; чумчуқларнинг чуғур-чуғури, қарғаларнинг қағиллашлари эшитиларди. Кеч куз ўз ҳукмини ўтказмоқда эди: баланд осмон ва тоза ҳаво, қаёққа қарама, бир парча булут кўринмайди. Аммо Жин Юанбаонинг кўнглига гўзаллик сиғмаётганди, у олдинда бўрига тутқич бермай қочаётган куёндай йўлни кўриб турарди, холос.

Шаҳарга у туш оқанда кириб келди. Оғзи куруқшаб кетган, Сяо Бао эса алангаи оташ бўлиб ёнарди. Бир нечта майда

чака топди-да, Жин Юанбао пивохонага кирди, бурчакдаги стулга ўтирди ва бир пиёла ўткир бўлмаган мусаллас буюрди. Озгинасини боланинг оғзига қуйди, қолганини ўзи тинчитди. Сяо Баонинг боши атрофида пашшалар айланиб ғингилларди ва ота уларни ҳайдаш учун қўлини кўтарди, худди яшин ургандек, у қўлини шу кўтарганча қотиб қолди.

Нариги бурчакда соқолли ўтирарди, стол устида эса қўлида стакан ушлаб, Жин Юанбаонинг юрагини олиб қўйган ҳалиги иблисвачча ўтирибди. Бу исқирт мусалласдан кетмакет, шунақанги хотиржамлик ва ишонч билан ҳўплардики, гўё у бунақа жойларнинг ҳар доимги, кунда-шунда мижозидай. Гавдасининг катталиги унинг на ҳаракатларига, на юз ифодасига мос келарди ва бу шунақанги ғалати туюлардики, пивохонадаги ҳамма официантларнинг ҳам, мижозларнинг ҳам кўзи унда эди. Афтидан, девқомат соқолли дунёни сел босса, тўпигига чиқмайдиган хилидан, унинг фикру зикрию эс-марги «Тоу пин сан ли ся» корхонасининг аъло мусалласидан қулқуллашиб ютишда бўлиб, бошқаси бекор эди.

Жин Юанбао пиёладаги мусалласини бир қултум қилиб ютди-да, столчага овоз чиқармай тангаларни ташлади, Сяо Баони ушлади ва ияги кўкрагига теккудек бошини солинтирганча кўчага отилди.

Сяо Баони кўтариб олган Жин Юанбао махсус харидор бўлими – Ошпазлик академиясининг мустақил тузилмаси эшиги олдида пайдо бўлганида, кун қиёмига етиб қолганди. Томи қуббали ва «ой» дарвозали қизил гиштин девор билан ўралган ўртача катталиқдаги оппоқ бино. Ҳовлида анвойи гуллар ва буталар барқ уриб ўсиб ётибди. Ўртада – катта ҳовуз, кўтарма тепалик ва қийғос очилгану тўкилишга-да улгураётган қўқонгул кўринишидаги фаввора. Фавворадан ҳовуз бетига сув шариллаб келиб тушар, ҳовузда эса косаси нақшиндор тошбақалар ва семиз, қўпол тиллабалиқчалар сузиб юрарди. Жин Юанбао бу ерда олдин ҳам бўлганди, бироқ ҳар гал Арши аъло эшиги олдида тургандек ҳаяжонланар ва бахтдан терисига сиғмай кетарди.

Навбатни тартибга солиб турувчи махсус темир тўсиқлар ичкарисиди ўттиздан ортиқ одам тўпланиб бўлганди ва Жин Юанбао уларга қўшилгани шошилди. Унинг шундоқ

рўпарасида яна ҳалиги соқолли қизил кийинган иблисвачча билан пайдо бўлсам! Бу искирт барзангининг елкаси оша бошини чўзиб, ҳар томонга тунд нигоҳи билан ваҳшийларча кўз соларди.

Жин Юанбао кичқирмоқчи бўлиб оғзини очди-ю, аммо кичқиришга журъати етмади.

Икки соатлик тинкани қуритувчи кутишдан сўнг бино ичидан кўнғироқ овози эшитилди. Навбатда туриб ҳолдан тойганлар шайланди, ҳамма ўрнидан туриб, болаларнинг юзи ва мишиқларини артар, кийимларини тўғриларди. Хотинлар момик олиб, болаларнинг юзига упа суртар, кафтларига тупуриб, лаббўёкни ивитиб, болаларнинг юзини бўяб кизартирардилар. Жин Юанбао енги билан Сяо Баонинг юзидан терни сириб ташлади ва кўпол бармоқлари билан сочи-дан силаб кўйди. Фақат соқоллигина пинагини бузмаётганди, унинг қўлларида ғужанак бўлиб ётган иблисвачча нуқул атрофга аланг-жаланг қилиб қарар, одамларни ғайриоддий совуққонлик билан кузатарди.

Тўсиққа олиб борадиган пўлат эшик ғичирлаб очилди ва ортидан ёп-ёруғ ҳамда кенг хона пайдо бўлди. Харид бошланди ва вақти-вақти билан сукунатни болаларнинг биғиллаб йиғлашигина бузарди. Харидорлар сотувчилар билан паст овозда музокаралар олиб борар ва чор атрофда ҳамжихатлик, дўстона муносабат ҳукмрондек бўлиб кўринарди. Иблисвачча билан кўзи тўқнаш келмаслигига ҳаракат қилиб, Жин Юанбао ундан сал нарига бориб турди. Барибир тўсиқ энсиз бўлиб, ундан фақатгина болали битта одам ўта оларди, орқадан ҳеч ким қисиб келмасди. Фавворадан тинимсиз отилиб турган сувнинг шариллаган овози бир кўтарилиб, бир тушарди, дарахтларда қушлар жўрликда ёқимли сайрарди.

Эшикдан боласини сотган хотин чиқиб келди ва суҳбатга иблисваччани олиб барзанги кирди. Жин Юанбао ўғли билан улардан уч метрча берида турарди.

У ерда босиқ овозда нималар ҳақида суҳбат бўлаётганини билиб бўлмасди, лекин Жин Юанбао кўрққанига қарамай воқеаларни кузатиб бормоқда эди. Эгнига оқ халат, бошига қизил хошияли, айвончали оқ қалпоқча кийган бир эркак соқоллининг қўлидан муштдеккина иблисваччани олди.

Иблисваччанинг жиддий юзида бирдан кинояли табассум пайдо бўлди. Бу табассумни кўриб, Жин Юанбаонинг томирларида қон тўхтаб қолаёзди, бироқ қабул қилувчига бу чивин чакқанчалик ҳам таъсир қилмади. Иблисваччанинг эғнидан кийимини ечиб, у шиша таёқча билан кўкрагига туртиб кўйди ва жажжи иблисвачча қикирлаб кулди. Бирмунча вақтдан кейин барзангининг ўкириги янгради:

– Иккинчи нав? Кимни лақиллатмоқчи бўляпсанлар?

Қабул қилувчи ҳам овозини хиёл кўтариб:

– Менга қара, ошна, агар молнинг фаркига бормасанг, ҳеч бўлмаганда бошқаларга солиштириб кўргин! Болангни енгил деёлмайман-у, аммо-лекин териси қалин, эти қаттиқроқ, бунинг устига, агар ёқимли кулишини айтмаса, умуман, у учинчи навдан бошқасига ярамайди! – деди.

Соқолли тўнғиллаб яна бир-икки марта ёмон сўқинди, узатилган қоғоз пулларни олди, тез-тез санаб чиқди, қўлтиғига сукди ва бошини эгиб, туртина-суртина тўсиқ ортига ўта бошлади. Шу пайт Жин Юанбаонинг қулоғига «иккинчи нав» ёрлиғи ёпиштирилган митти исқиртвойнинг барзанги ортидан қичқириб айтган сўзлари чалинди:

– Онангни..., қотил! Кўчага чиқишинг билан юк машина тагида қолгур, лаънати!

Овоз ингичка ва хирилдоқ эди, устига устак, манавиндай овозда айтилган болохонадор сўқишлар ҳали уч ёшга ҳам тўлмаган болақайдан чиққанига ҳеч кимнинг ишонгиси келмасди. «Жимитгина жаллоднинг ўзи», ўйлади Жин Юанбао, ҳозиргина кулиб турган, бирданига ғазабдан қийшайиб кетган башарага, чукур-чукур ажин қоплаган манглайга қараркан. Барча харидорлар кўрқувдан гезарган ва бир лахза нима қилишини билмай қолган ҳолда жон ҳалпида сакраб турди. Бир ёни билан турган иблисвачча улар томонга оғзидаги ҳамма сўлақайни варақлатиб тупурди ва алпон-талпон юриб, ёрлик ёпиштирилган болалар тўдасига бориб кўшилди.

Бешала харидор ҳам қотиб қолди, кейин бир-бири билан кўз уриштириб олди-да, тасалли оҳангида: «Ҳеч нима бўлгани йўқ-ку, тўғрими? Ҳа-да, ҳаммаси жойида», дейишди.

Шу тарика ишни давом эттиришди. Столда ўтирган ўрта ёшлардаги, айвонли қалпоқ кийган, қизил юз ва очиққина

киши Жин Юанбаога қўл силкиди. У шошиб олға кадам ташлади. Юраги кўксидан чиқиб кетгудек қаттиқ урарди. Бола чинқириб йиғлар, ота дудуқланиб уни юпатишга ҳаракат қиларди, ўтган гал бўлган воқеа эсига тушди: ўшанда у кеч қолган, болалардан керакли микдорда олиб бўлишганди. Умуман, қабул қилувчиларни кўндирса бўларди, бироқ Сяо Бао шунақанги кичқириб йиғлардики, унинг энка-тинкасини чиқариб юборди.

– Яхши бола, йиғлама, – ёлворарди ота. – Одамлар йиғлаган болани ёмон кўришади.

– Бу бола алоҳида харидор бўлиши учун махсус туғилган, шундайми? – босиқ овозда мурожаат қилди унга харидор.

Жин Юанбаонинг томоғи куриб, сўзлар тикилиб қолаётганди, товуши ҳам ўзиники эмасди.

– Демак, бу бола одам эмас, тўғрими? – давом этди харидор.

– Демак, сен махсус махсулотни сотаяпсан, болани эмас, шундайми?

– Шундай.

– Сен бизга мол берасан, биз унга пул тўлаймиз; сен сотишни истайсан, биз сотиб олишни, бу адолатли олди-берди бўлади. Олди-берди амалга ошгандан кейин ҳеч қанақа даъво инобатга олинмайди, шундайми?

– Шундай.

– Жуда соз, мана бу ерга бармоғингни бос! – Харидор стол оша машинкада терилган хужжатни ва шахсий муҳрлар учун қизил бўёқли ёстикчани олди.

– Ўртоқ, мен ўқишни билмайман, – иқроқ бўлди Жин Юанбао. – Бу ерда нималар деб ёзилган?

– Ҳозир сен билан мен гаплашган гаплар ёзилган.

Жин Юанбао кўрсатилган жойга бармоғини босиб, катта из қолдирди.

Катта ишни амалга оширгандай, юраги тўлқинланиб кетди.

Қабул қилувчи аёл келиб, Сяо Баони унинг қўлидан олди. Бола ҳамон чинқириб йиғларди, бироқ аёл унинг бўйнидан бир бўғганди, бола жим бўлди-қолди. Жин Юанбао аёл Сяо Баонинг кийимларини қандай ечаётганини кўриш учун бу-

тун гавдаси билан энгашди; у болани бошдан-оёқ тез, аммо синчиклаб кўздан кечирди: ҳатто думбаларини йириб қаради, чукчаси учидаги терини йириб, бошчани чиқариб кўрди.

Чапак чалиб, аёл столда ўтирганга сўз қотди:

– Олий нав!

Суюнганидан Жин Юанбао сакраб тушаёзди, кўзларига ёш қалқди.

Бошқа бир қабул қилувчи киши Сяо Баони тарозига қўйди ва босиқ оҳангда:

– Йигирма бир жин тўрт лян¹, – деди.

Харидор кичиккина машинка тугмачасини босди ва у ғижирлаб бир варақ қоғозни лип этиб чиқариб берди. У қўли билан имлаб Жин Юанбаони чақирди, бир қадам яқинлашганда унинг қулоғига чалинди:

– Олий нав – бир жинига юз юан, йигирма бир жин тўрт лян икки минг бир юз қирқ юан бўлади.

У Жин Юанбаога бир даста пул ва варақ бериб:

– Сана, – деди.

Жин Юанбаонинг қўллари азбаройи титраганидан пулни олиб зўрға санаб чиқди. Миясида фикрлар айқаш-уйқаш бўлиб кетганди.

– Булар бари менгами? – такрор сўради у титроқ овозда, пулларга ёпишиб.

Харидор бош ирғади.

– Кетсам бўладими?

Харидор яна бош ирғади.

УЧИНЧИ БОБ

1

Бола тилла суви юритилган катта баркашда чордана қуриб ўтирарди. Заррин сарғиш танасидан хушбўй мой оқарди, юзида нодонларча табассум қотган – қараб, қулгинг қистайди. Танасига зумрад ошқўқлар ва оч қизил тусдаги редиска шодаси кўрк берган. Бола на ўлик, на тирик, терговчи унга ти-

¹ Лян – 50 г.

килди ва томоғига келган сўлакни ютди. Бола терговчига жонли нигоҳ билан жавоб берди, унинг бурун катаклари ичидан буг чиқарди, лаблари эса ана-мана гапириб юборадигандек кимирларди. Бу табассум, бу маъсумлик унинг миясида минглаб ўйларни жунбушга келтирди, боланинг юзи терговчига жуда таниш туйилди, гўё уни яқинда кўргандай. Кулоғи остида жарангдор кулги янгради. Тугмадеккина оғзидан янги кулупнай хиди анкирди. *«Дада, эртак айтиб беринг»*. *«Отангни тинч қўй»*. Мана бу эса нимтабассум килиб турган хотиннинг қўлидаги юзи кип-қизил бола. Хотинининг юзидаги табассум ўрнини бирданига ғалати, қўрқинчли ифода эгаллайди, унинг бети пир-пир учади, лекин у ўзини ҳеч нарса бўлмаганга солади. *«Ҳаромзодалар!»* – қўли билан столга қаттиқ уриб, ўрнидан туради.

Жин Ганжуаннинг юзида маънодор ва кинояли табассум пайдо бўлади. Кон директори ва партия котиби сирли ва сермулозаматлик билан жилмайишади. Ёки булар барчаси тушида бўляптими? Кўзлари қинидан чиққудай бўлиб, терговчи синчковлик билан тикилиб қарайди: йўқ, бола ҳали баркашда чордана қуриб ўтирибди.

– Марҳамат, ўртоқ Динг Гоуэр! – дейди Жин Ганжуан.

– Бу бизда энг машҳур таом, – илиб кетади партия котиби директор билан бирга. – Бу таом «Силин ўғлини олиб келади» деб аталади. Бу билан чет эллик меҳмонларни сийлаймиз, уларда чуқур ва унутилмас таассурот қолади, улар буни кўкларга кўтариб макташади. Ушбу таом ёрдамида биз мамлакат учун озмунча пул ишлаб олмадикми! Энг фахрли меҳмонларга тортамиз уни. Масалан, сизга ўхшаганларга.

– Марҳамат, марҳамат, ўртоқ Динг, отагинам! Махсус ишлар бўйича прокуратура терговчиси Динг Гоуэр, илтимос сиздан, бизнинг тансиқ таомимиздан татиб кўрсинлар, – овқат ейдиган чўпларни шай тутиб, улар тоқатсиз равишда қисталанг килдилар.

Боладан таралаётган хушбўй хиддан ҳар кимнинг ҳам иштаҳаси ҳакалак отиб кетарди. Сўлагини ютаркан, Динг Гоуэр қўлини жилдига суқади. Тўппончанинг силлиқ қувурчаси ва ўртасида беш киррали юлдуз тасвири туширилган қобирғали дастасини пайпаслаб қўяди. Қувурча думалок,

«қоровул» учбурчак; қўл иссиқ ва тўппонча совукка ўхшарди. «Барча сезгиларим жойида, фаросатим – у ҳам жойида. Мен маст эмасман, мен – терговчи Динг Гоуэрман, мени Жюгуога Жин Ганжуан бошчилигидаги раҳбар ходимларнинг болалар гўштини ейишлари ҳақидаги ишни тадқиқ қилиш учун юборишган. Айблов жиддий, иш озмунча мураккаб эмас, жиноят оғир, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ёвузлик, мисли йўқ маънавий инқироз. Мен маст эмасман ва алаҳсирамаяпман, мабодо улар менинг қўлимдан ҳеч нарса келмайди, деб ўйлашса, чучварани хом санашибди. Бунни қаранг-а, олдимга боладан пиширилган таомни қўйишди, унинг отини нима дейишувди, «Силин ўғлини олиб келади»ми? Менинг ақлу ҳушимга ҳеч нарса қилгани йўқ, аммо ҳар эҳтимолга қарши ўзимни бир текшириб кўраман: саксон бешни саксон бешга кўпайтирса, етти минг икки юз йигирма беш бўлади. Оббо, шунчалик чуқур ўйлашганки, охирига етолмайсан киши: гўдакни ўлдиришганда, олдимга қўйишган, ол, е, ош бўлсин. Оғзимга урмоқчи бўлишган, фитнесчилар, ҳайвонлар, йиртқичлар».

Тўппончани қўлига олди-да, ўқирди:

– Жойингиздан қимирламанг, қўлингизни кўтаринг, ҳайвондан тарқаганлар!

Уч эркак ўтирган жойида тош қотди, ол рангли либосдаги кизалоклар эса кий-чув қилганча кўрқиб кетган жўжалар сингари бир жойга ғуж бўлиб олишди. Қўлида тўппонча билан Динг Гоуэр стулни сурди ва икки кадам орқага юриб, орқасини деразага қилиб туриб олди. «Жанговар тажрибаси бўлса, ундан нарига, – кўнглидан ўтди унинг, – бунақа яқин масофада тўппончани қўлимдан бемалол олиб қўйишлари мумкин эди, лекин уларда бундай тажриба йўқ». Мана энди ҳар учаласи тўппонча мили остида турибди, ҳеч ким лоақал бирон ножўя ҳаракат қилишга ботинолмаяпти. Динг Гоуэр сакраб турганда оёқлари орасига қисиб олган жилд ерга тушганди. Бош ва кўрсаткич бармоқлари ораси билан у тўппончанинг совуқ дастасини, кўрсаткич бармоғининг ўзи билан эса силлиқ тепкининг таранглигини сизди. Жилдни олаётганида у тўппончани саклагичдан чиқариб қўйганди, шу боис патрон ҳам, урғич муҳри ҳам шай: биргина ҳаракат кифоя – қурол ўт очади.

– Харомзодалар, фашистлар! – сўкинди у. – Қўлларингни кўтаринглар, дедим!

– Ўртоқ Динг Гоуэр, отагинам, бу ҳазилингизнинг таги зил бўлиб кўринмаяптими сизга? – хотиржам жилмайди Жин Ганжуан.

– Ҳазил? – ғазабнок тиржайди Динг Гоуэр. – Сизлар билан ҳазиллашиб бўларканми? Болаларни ейдиган йирткичлар билан-а?

Бошини орқага ташлаб, Жин Ганжуан қаҳ-қаҳ уриб кулди, партия котиби билан директор ҳам қандайдир аҳмокона тарзда хиринглашди.

– Эҳ, отагинам Динг, отагинам Динг, – кулди Жин Ганжуан. – Ажойиб одамсиз, ўртоқ, инсонпарварлик руҳи сизда ғоят баланд ва бу ҳақиқатан ҳам ҳурматга сазовор! Аммо сиз хато қияпсиз ва хатонгиз мутлақо хусусий тусга эга. Дикқат билан қаранг-а. Наҳотки бу бола бўлса?

Жин Ганжуаннинг сўзлари таъсир кўрсатди ва терговчи нигоҳини баркашга қаратди. Боланинг юзида табассум ўйнади, хиёл чўзиқ лаблари бамисоли ҳозир кулиб юборадигандек.

– Лекин у тирикдай-ку! – деди Динг Гоуэр.

– Ҳа-да, тирикдай, – маъқуллади Жин Ганжуан. – Аммо нима учун бу сохта бола тирикдай бўлиб кўринади? Чунки бизнинг Жюгуодаги ошпазларнинг маҳорати олий, ҳаддан ташқари нозик иш!

– Бугина эмас! – уни маъқуллашди партия котиби билан директор. – Академиямизнинг махсус ошпазлик бўлимида бир профессор аёл бола яратди, у хатто киприк қоқади. Ҳеч кимнинг унга хатто чўпини кўтаришга кўнгли бўлмайди!

– Қуролни ташланг, ўртоқ Динг, отагинам, чўпларни олингда, келинг, бу мисли йўк таомни биргаликда баҳам кўрайлик! – шундай деб Жин Ганжуан қўлини туширди, қувнок ҳаракат билан Динг Гоуэрни дастурхонга таклиф қилди.

– Ҳе йўк! – деди жиддий оҳангда Динг Гоуэр. – Эшитиб қўйинг, сизнинг бу одамхўрлик зиёфатингизда иштирок этолмайман!

Жин Ганжуаннинг чехрасида ранжиш аломати кўринди, аммо овозида на хушомадгўйлик, на устунлик оҳанги бор эди:

– Бунча қайсар бўлмасангиз, ўртоқ Динг, дўстим? Ҳаммамиз муштумимизни баланд кўтариб, партия байроғи олдида қасамёд қиламиз. Сизнинг вазифангиз – одамлар бахти сари интилмоқ, бироқ бу бизнинг ҳам вазифамиз. Ер юзида ягона яхши одам мен ўзим, деб ўйламанг. Жюгуомиздаги болали базми жамшидларда баланд обрўли раҳнамолар, беш қитъадан ташриф буюрган ҳурматли дўстлар, мамлакатда ва чет элларда таниқли санъат арбобларию жамиятнинг машҳур кишилари бўлишган. Ҳаммалари бизни макташган ва фақат сиз, Динг Гоуэр, сизни юракдан кутиб олганларга қурол ўктяляпсиз.

Унга ё партия котиби, ё директор ҳамоҳанг бўлди:

– Кўзингизга бу туманни қайси беҳосият шамол учуриб киритди, Динг Гоуэр? Тўппончангиз оғзи синфий душманларга эмас, синф бўйича қардошларингизга қаратилганини биласизми ўзи?

Динг Гоуэрнинг кўлидаги тўппонча титраб кетди ва пастга туша бошлади, кўзларини парда коплади, ўз пилласига қайтиб кирмоқчи бўлган чиройли капалак яна тепага қараб ўрмалай кетди. Қўрқув оғир тош бўлиб елкасидан босиб тушди, терговчи ахволининг ниҳоятда қалтис эканини ҳис этди: ўзини ҳозир бўлак-бўлак бўлиб тўкилиб тушадигандек туйди, ана у, тубсиз бадбўй чоҳ, унга бир тушиб кетган одам умрбод чиқолмай қолиши мумкин. *Ўзидан илоҳий бўй таратиб турган, онасини маҳкам тутиб олган мана бу жасажжигина шумтака ҳозир нилуфар гули устидами-ей, менга юзма-юз бўлиб ўтириб олган, нилуфар гулининг енгил ҳовурида мен томон кўлини узатиб турибди! Бармоқчалари калта-калта, гўштдор ва дўмбоқ, уларда учтадан қатламча бор. Кафтчасининг орқа томонида тўртта қабариқ. Хушбўй ҳид ичида ширин кулги борга ўхшайди. Нилуфар гули тепага қараб чўзилади, унинг ортидан чақалоқ ҳам. Дум-думалоқ киндик, болаларга хос маъсум, худди юздаги кулгичнинг ўзгинаси. Гапларинг силлиқ, қароқчиваччалар! Жуда кўп гапириб юбордиларинг-ку, ҳали ҳам сувдан қуруқ чиқамиз, деб ўйляпсизларми? Бекорларнинг бештасини айтибсизлар! Сизлар қайнатиб пиширган бола менга жилмайпти. Бу чақалоқ эмас, машҳур таом дейсизларми? Шунақаси ҳам бўларканми?! Урушқоқ салта-*

натлар даврида И Я деган одам ўз ўглини пиширган ва Си салтанати ҳукмдори Хуан-гунга тортиқ қилган экан, гўшти ҳам барра қўзи этидай мазали, ундан майинроқ ҳам экан. Қаёққа жуфтакни ростламоқчи бўлдингиз, И Янинг издошлари? Қани, қўлларингни кўтаринглар, ҳозир қилмишингизга ярашасини оласизлар. Сенлар И Ядан ҳам бешбаттарсанлар. У ўзининг ўглини пиширганди, сенлар эса бировларнинг болаларидан таом тайёрлаяпсан. И Я деҳқон, ер эгалари синфига мансуб эди ва ҳукмдорга садоқат у вақтларда энг олий ҳиммат саналарди. Сенлар эса, раҳбар ходимлар, чўнтагингни қаппайтириш учун халқ фарзандларини ўлдирмоқдасан. Бу ахир даҳшат-ку! Бугда буглаб, ёгда қовуриб пишираётганда болаларнинг қанақанги зорланиб йиғлашларини эшитяпман. Улар тақсимлаш пештахтасида, тузда, сояли соусда, сиркада, шакарда, арпабодиёнда, сичуан қалампирида, долчинда, яшил ҳилда, гуруч мусалласида йиғляптилар.

Болаларнинг йиғиси сенларнинг ошқозонларинг ва ичакларингдан, ҳожатхона ва дудбуронлардан, дарё ва ахлатхоналардан келяпти. Уларнинг йиғиси балиқларнинг қурсоғида ва деҳқонларнинг далаларида; китлар, наҳанглар, илонбалиқлар, сабель балиқлари ва бошиқа денгиз жониворларининг қорнида садо беряпти; бугдой бошогининг қилтиғида, шоли донларида, соянинг ёш поясида, бататнинг буралиб ўсган новдаларида, гаолян рўвағида, тариқнинг гулчанғида янграяпти. Бу чидаб бўлмас, юракни ларзага солувчи йиғи олмалардан, нок ва узумлардан, шафтолилар, ўрик ва ёнғоқлардан эшитилмоқда. Чақалоқ йиғиси мева расталари, сабзавот ва гўшт дўконларидан қулоққа чалинади. Бирининг кетидан бири ўлдириляётган болаларнинг йиғиси, баданни жимирлатиб, сочни тикрайтириб юборовчи қичқириқлар Жюгуо базми жамиидларида акс садо беради. «Сенларга ўқ узмай, кимга узай?»

Пиширилган бола атрофидаги хира тутун ичида худди калейдоскопдагидек бир кўриниб-бир кўринмай, семизликдан қат-қат осилган башаралар сузади. Мана шу лип-лип қилаётган башараларда яна бутун дунёга нисбатан нафрат ва ғазабга тўла маккорона табассумлар жилваланади. Адоватдан сийна аланга олади. Ҳақли интиқом алангаси ловуллаи-

ди, бутун атрофни нилуфар гулларининг ол ранг жилоларига кўмади. «Хайвонлар! – унинг момақалдиروقдек наъраси янграйди. – Сенларнинг кунларинг битди!» Ғалати-а, аммо бу наъра қоқ миясининг аллақасеридан таралаётганди. Товуш шифтга урилди, майда бўлақларга бўлиниб кетди худди букилаётган барглардек, зиёфатхонани коплади, ўзидан қолдирган қизғиш тутунсимон из думчалари чайқаларди. У тўппонча тепкисини куч билан босди, тўппонча мана шу парчалардан ташкил топган ва сочилиб кетаётган башараларга, мана бу ғаддор, ёвуз заҳархандаларга қаратилганди. Тепки ширк этди, ўтолдиргич шиддат билан олдинга кетди ва мис рангида товланган патроннинг яшилтоб орқасига урилди-да, инсон кўзи илғамас тезлик билан ўт олди, жойи тор келиб қолган қизиган газлар олға, олға ва яна олға боса бошлади. Қурол орқага туртиб юборди, ундан гумбурлаб ўқ отилиб чикди. Ўқ овози гўдак йиғиси каби «ванг, ванг» қилганча тўлқинланиб ёйилди. *Отганим ўқ овозидан барча ноҳақликлар, ноинсонийликлар ларзага келсин! Барча Яхшиликлар, Гўзалликлар муаттар бўй таратиб, шодон ханда отсин ва чапак чалсин. Яшасин адолат! Яшасин ҳақиқат, яшасин халқ, яшасин республика! Яшасин ўғил болалар. Яшасин қиз болалар. Ўғил ва қиз болаларнинг оналари яшасин. Мен ҳам яшайин. Яшасин, яшасин, яшасин. Ҳар бири ўн минг йилдан ўн минг марта яшасин!*

Махсус ишлар бўйича терговчи ҳеч ким ҳеч нарсани англаб бўлмайдиган қилиб тўнғиллади. Оғзининг бурчакларида кўпик пайдо бўлди ва у чўкаётган кўҳна девордек аста полга қулади. Тўппончали қўли билан столдан супуриб юборган қадах ва стаканлардаги пиво, шароб ва узум мусалласи терговчининг юз ва кийимларига тўкилди. У ачитқи тоғора ичидан суғуриб олинган жасаддек юзтубан ётарди.

Жин Ганжуан, партия котиби, директор ва гуж бўлиб олган официантлар ўзларига келгунча озмунча вақт ўтмади: ким ердан кўтарилди, ким стол ёки бировнинг юбкаси тагидан бошини чиқарди. Барча ҳидларни босиб, зиёфатхона узра ўқ хиди сузарди. Динг Гоуэр отган ўқ тўғри пиширилган боланинг бошига бориб текканди. Бош чаноғи парча-парча бўлиб отилиб кетган, миянинг оқ ва қизил қатиғи деворга чапланганди, ундан буғ ва ажойиб бўй таралар, турфа ҳисларни қўзғарди.

Бола бошсиз қолганди. Унинг қолган қисми – ё бош чаноғига ўхшаган тарвуз пўчоғими, ё тарвуз пўчоғига ўхшаган бош чаноғи зиёфат столининг иккинчи ҳадиға қулаб тушган, трепангли¹ ва қовурилган қискичбақали ликобчалар оралиғида тикилиб қолганди ва ундан тарвуз суви томчиларди, у ё қонға ўхшаган тарвуз суви, ё тарвуз сувига ўхшаган қон эди, томчилар дастурхонни ифлос қилиб, кўзларни тўсарди. Полда думалаб ётган бир жуфт узум донаси кўзга ўхшарди, ё у узумга ўхшаган бир жуфт кўз эди. Биттаси мусаллас пештахтаси ортига думалаб кетганди, иккинчиси эса официантнинг оёғи остига қилиб тушиб, янчиб юборилганди. Қиз чайқалиб кетди ва оғзидан чийиллаган «Ванг!» деган товуш отилиб чиқди.

Мана шу «ванг» раҳбарларнинг хушини, фалсафий қарашини, партиявий руҳини, қатъиятини, ахлоқини ва уларнинг аъмолини белгиловчи бошқа асосий фазилатларини ўзларига қайтарди. Партия қотиби ёки директор кафтининг орқа томонига чапланган бола мия қатиғини яларди. Таъми хаддан ташқари зўр бўлса керак, у ҳатто тилини чапиллатиб:

– Вой ярамас-ей, шундай таомнинг расвосини чиқарди-я! – деди.

Жин Ганжуан у томонга норозиларча тикилди, бўлим бошлиғи муовинининг танқидий нигоҳидан қотиб қипқизариб кетди.

– Отахон Дингнинг туришига тез кўмаклашиб юборинглар, – буйруқ берди Жин Ганжуан. – Юзини артиб, хушига келтирадиган дори беринглар.

Официант қизлар фармойишни адо этгани ошиқишди. Динг Гоуэрни кўтариб, оғзи ва юзини артишди, аммо кўлига тегинишга журъат қилишолмади. Кўли ҳамон тўппончани тутиб турарди ва ҳар лаҳзада отилиб кетиши мумкин эди. Улар қадах синиқларини олиб ташлашди-да, полни артишди. Унинг бошини кўтариб, спиртда чайилган зангламас тилқошиқ билан қисилиб қолган тишларини ажратишди, қаттиқ пластикдан ясалган воронкани оғзига қўйиб, хушига келтирувчи қайнатмани қошиқлаб қуя бошлашди.

¹ Трепанг – денгиз типратикани.

– Қайнатманинг рақами неча эди? – қизиқсинди Жин Ганжуан.

– Бир рақамли, – жавоб берди официант қизлар сардори.

– Яхшиси, икки рақамлисидан беринглар, тезроқ хушига келтиради.

Официант қиз ўчоқбошига йўл олди ва тилларанг суюқлик тўлдирилган шишани олиб, қайтиб келди. Ёғоч тикинни суғуриб ташлашгач, атрофга тоза, юракни туб-тубигача тўлқинлантирувчи хушбўй хид таралди. Воронкага шишадагининг деярли ярмини қуйишди. Динг Гоуэр йўталди, томоғини қирди ва воронкадан суюқлик фаввора бўлиб ташқарига отилди.

* * *

Салқин чашма оқими ичакларига етиб борди, у ердаги қутурган оловни ўчирди ва фикрлаш қобилятини тиклади. Энди тана бошқатдан жонлангач, ҳушининг ажойиб капалаги жойига қайтди. Кўзини очиб, Динг Гоуэр кўрган биринчи нараса тилла баркаш устида ўтирган бошсиз бола бўлди, кўрди-ю, юраги яна наштар тилгандек симиллаб кетди.

– Ойижон! – беихтиёр унинг оғзидан шу сўз чикди. – Ўзимни ёмон ҳис қиляпман! – шундай дея у тўппончасини кўтарди.

Қўлида чўпларни тик тутиб турган Жин Ганжуан унга мурожаат қилди:

– Ўртоқ Динг Гоуэр, агар биз ростданам болаларни ейдиган очофат бўлсак – отавер, қилмишимизга яраша бўлади бу. Лекин бундай бўлмаса-чи? Аблахларни жазолаш учун партия сенга қурол топширган, у ёқ-бу ёғингга қарамай ҳеч бир гуноҳи йўқларни отиш учун эмас.

– Ўзингни оқлаш учун айтадиган гапинг бўлса, гапир, аммо тезроқ! – деди Динг Гоуэр.

Жин Ганжуан чўпни бошсиз боланинг чукчасига тикқан эди, у бўлақларга бўлиниб ажралиб тушди.

– Боланинг қўли Гаолян қўлидан келтирилган йўғон нилуфар илдизидан қилинган, унга ўн олти гиёҳ ва зирва қўшиб, махсус ишлов берилган, – чўпдан кўрсаткич сифатида фойдаланиб, у тушунтира кетди. – Боланинг оёғи аслида махсус

чўчка колбасаси. Тана учун махсус тарзда ишлов берилган эмизикли урғочи чўчка гўштидан фойдаланилган. Сен ўқ билан учириб юборган бош – шакарқовун. Ундаги соч – оддий ошқўқлар. Бу тансиқ таомнинг бутун таркибини муфассал ва аниқ таърифлаш, уни тайёрлашнинг барча майда-чуйдалари ҳамда мураккаблиги ҳақида ҳикоя қилиш, рости, менинг кўлимдан келмайди. Бу Жюгуонинг патенти, у ҳақда мен умумий тасаввурларга эгаман, акс ҳолда ўзим ошпаз бўлиб қолардим. Аммо дангал айтоламан: бу таом мутлақо қонуний, инсоний ва уни баҳам кўргани ўқ билан эмас, чўп билан қиришиш керак эди.

Шу сўзларни айтиб, Жин Ганжуан чўплар билан боланинг кўлини тортиб олди-да, эзиб, катта-катта бўлақларга бўла бошлади. Партия котиби ёки директор кумуш санчки билан иккинчи кўлини олди ва Динг Гоуэрнинг ликопчасига қўйди.

– Олсинлар, ҳурматли ўртоқ Динг, уялманг! – деди у одоб билан.

Саросимага тушган терговчи диққат билан қўлга разм солди. Ҳақиқатан ҳам, нилуфар илдизига ўхшайди, аммо янада кўпроқ қўлга ўхшайди. Ундан таралаётган ҳавасни келтирувчи ширин хушбўй ҳид чинданам нилуфар ҳидини эслатарди, бироқ унга ўхшамайдиган ҳидлар ҳам талайгина эди. Виждон азоби ҳаққи у тўппончани жойига солди. *«Ҳа, мана сенга махсус топишириқ юклатилиши, аммо дуч келганнинг ёқасидан олавериш керак эмас-да. Эҳтиёткорлик билан иш тутмоқ зарур»*. Кичкина ўткир пичоқ билан Жин Ганжуан иккинчи кўлни шартта-шартта ўн бўлакка бўлди, биттасини олди-да, Динг Гоуэрнинг башарасига олиб келди:

– Беш кўзли нилуфар. Кўлда кўз бўлганини ҳеч кўрганмисиз?

«Ростданам нилуфар», – ўйлади Динг Гоуэр, бу пайтда Жин Ганжуан қисирлатиб кўлни бурарди. Динг рўпарасида ётган бўлакка кўз солди: есинми ё емасинми? Партия котиби ва директор аллақачон боланинг оёғини паққос туширишганди. Жин Ганжуан унга пичоқ берди ва маъқуллагандек жилмайиб қўйди. Терговчи пичокни олиб, қизиксиниб унинг дамини бола кўлига қўйди. Худди оҳанрабо тортгандек пичок ғирчиллатиб нилуфар илдизини қоқ иккига бўлди.

Динг Гоуэр қўл бўлагини олди-да, афтини буриштирди ва оғзига солди. «Оҳ, оҳ-оҳ, жаннат неъматин!» – бир овоздан тан берди чашнагирлар. Чайнаш мушаклари бетўхтов жазавали кискарар, томоғидан ҳатто миттигина қўлча чиқиб, ҳаммасини ичга туртиб юборди.

– Жуда зўр! – ҳазиломуз деди Жин Ганжуан. – Энди, ўртоқ Динг Гоуэр, биз сен билан битта дунёнинг одамларимиз: сен боланинг қўлини единг!

Динг Гоуэр тахта бўлди, яна шубҳаларга берила бошлади.

– Ахир ўзинг айтдинг-ку, бу бола эмас деб.

– Эҳ, ўртоқжоним-а, – ёлғондакам куйинди Жин Ганжуан, – сенга битта гап айтиб бўлмайди. Ҳазиллашдим холос, ҳазил! Ўзинг ўйлаб қара, шахримиз Жюгуо – мутараккий шаҳар, ҳеч қанақа ёввойилар йўқ, хўш, болаларни ейишга ким изн беради? Сизнинг прокуратурангизда шунгача бориб етишганки, «Минг бир кеча»даги эртакларни рост деб билишади ва ўйлаб-нетиб ўтирмай тергов ўтказишга одам юборишади, ахир бу тасаввури носоғлом ёзувчи даражасидаги гаплар эмасми?!

Коннинг ҳар иккала раҳбари қадахлар билан унга томон интилди.

– Отагинам Динг, бундай сурбетларча қилинган ҳужум учун жарима – уч чўмич!

Динг Гоуэр хато қилиб қўйганини тушуниб турарди ва жаримага қаршилик кўрсатмади.

– Сен, ҳурматли ўртоқ Динг, бузилган одамсан, душмансан, бировни ёмон кўрасан, – деди Жин Ганжуан, – сенинг шарафингга уч қадах.

Динг Гоуэрга хушомад ёқарди ва уч қадахли жаримага рози бўлди.

Олти қадахдан кейин ҳуши яна аста-секин хиралаша бошлади. Директор ё партия котиби унга боланинг иккинчи қўлини тутганда, чўпларни отиб юборди ва ёғига эътибор қилмай, иккала қўли билан чангаллади-да, ютоқиб тушира кетди.

Хуллас, шу ердагиларнинг кулгиси остида у қўлни ямлаб ташлади. Директор ва партия котиби официант қизларни қадах олиб келинглари, деб шоширарди. Улар нодонларча ка-

рашмалар билан оёғи олти, қўли етти бўлиб югураркан, унинг ичига нақ йигирма бир қадахни куйишди. Жин Ганжуаннинг у билан хайрлашган овози Дингнинг қулоғига хув шифтдан келаётгандек эди.

...Кейин партия котиби директор билан катта официантга кўрсатмалар берганини ва кетганини кўрди. Улар чиқиб кетишлари билан ол либосдаги қизлар стол олдига тўпланишди ва бараварига овқатга ташланишди, улар ҳаммасини бир бошдан олиб, оғизларига тикардилар. Улар очофатларча овқатланар ва бир дақиқа олдинги қизларга асло ўхшамасдилар. Унинг ўз танаси қобиғи стулда жонсиз гўшт нимтасидек тўшалиб ётарди. Бўйни стул суянчиғида, боши бир томонга бурилган, оғзининг бурчакларидан худди тўнкарилган мусалласли идишдай сўлаги оқарди. У шифт тагидан туриб ўзининг чала ўлик жисмига ёшли кўзлари билан қаради.

– Манави овқатдан бўкиб колган мушукни меҳмонхонага олиб бориб ташланглар, – катта официантнинг овози эшитилди.

Икки қиз уни қўлларига олмоқчи бўлишди, аммо у бами-соли суяксиздай кўтаришнинг иложи бўлмади.

– Ўлган итдай чўзилмай кетгур! – қарғанди қулоғи орқасида сўғали бор қиз.

Унинг шунақанги ғазаби қайнагандики!

Иккинчи қиз унинг кўзи ўнгида жилдни ердан олди, ширилдоғини суриб очди, тўппончани олиб, қўлларида айлантира бошлади: «Қуролни жойига қўй! – қўрқиб кичқирди у шифт тагидаги жойида туриб. – Отилиб кетади бўлмаса!» Лекин ҳаммаларининг қулоғи қар эди. «*Хей илоҳлар, ўзингиз қўлланг!*» Қизалоқ тўппончани қайта жойлади ва ички чўнтагидаги ширилдоқни суриб очиб, ҳалиги хотиннинг фотосуратини чиқарди.

– Ҳой, бу ёққа қаранглар, нима бор экан! – деди қиз.

Официант қизлар уни ўраб олишди ва бири олиб-бири кўйиб, ҳар ким кўнглидагини айта бошлади.

Азбаройи ғазабдан у қизларни чангитиб сўка кетди, аммо кани энди уларнинг эшитгани қулоғи бўлса.

Ниҳоят, тўртала қиз менинг танамни кўтарди. Зиёфатхонадан олиб чиқди ва ўлик итдай пояндоз тўшалган бояги

йўлакдан судраб кетди. Қизлардан бири туфлиси тумишуги билан бошимнинг орқасига атайлаб туртиб қўйди. «Ифлос суюқоёқ! Танам-ку, майли, ҳиссиз, аммо руҳим уйгоқ». Мен уларнинг боишлари узра уч жи баландликда қанотларимни бетартиб қоққанча учиб кетяпман, ўз жисмимдан бир қадам ҳам орқада қолмайман ва ўзимнинг шалвираган танамдан гамгин кўзимни узмайман. Йўлак ҳеч тугай демасди. Ичган шаробим оғзимдан оқиб чиқиб, бўйнимга тушаётганини кўриб турибман. Аъзойи баданимдан бадбўй ҳид кўтарилар ва қизлар бурунларини маҳкам беркитиб олгандилар. Биттаси ҳатто қайт қилиб юборай деди. Бўйним саримсоқпиезнинг қуриган, юмшоқ поясига ўхшар, бошим кўкрагимда осилиб ётарди. Башарам кўринмасди, фақат оқиш-қулранг қулогим диккайиб турарди. Қизлардан бири жилдимни олиб, гоз юриб келарди.

Узундан-узун йўлак ниҳоят тугади ва мен таниш катта танобийни кўрдим. Танамни гилам устига ташлашди. Башарамга қараб, ҳатто кўрқиб кетдим. Кўзларим юмук, баданимнинг ранги эски, йиртиқ дераза қозозининг ўзи. Оғзим сал очик, тишларимнинг ярми оқ, ярми қора. Ёқимсиз шароб ҳиди тепага кўтарилиб кела бошлади, мен ҳозир қусвораман, деб ўйладим. Гавдам худди безгак тутгандай букилиб қолган, шимим ҳўл — бу шармандаликни кўринг!

Нафасларини ростлаб, қизлар мени танобий ичидан судраб олиб чиқишди. Ташқарида кунгабоқар даласи денгиздай чайқаларди ва ботаётган қуёшнинг ол шафағида кунгабоқар боишлари ўзгача товланарди. Кунгабоқар даласидан нарёқда, маълум бўлишича, пўлат варағидай теп-текис бетон йўл кетаркан, ўша йўлда дабдабали кумушранг «Тойота-краун» лимузини турарди. Унга эгилиб кириб, Жин Ганжуан ўтириб оланди. «Тойота» аста ўрнидан қўзғалди, эгизак раҳбарлар орқадан қўл силкиб қолишди ва бир лаҳзадан кейин лимузин гойиб бўлди. Қизлар мени мана шу бетон йўлдан судраб кетишди. Дарахт танасидай йўгон кунгабоқар пояси олдидан кўппак ҳура бошлади. Юнглари осилган, бошдан-оёқ қоп-қора, фақат қулоқлари оқ эди. Ҳар ҳурганда унинг танаси бир қисилар, бир ёйиларди, кўриб аккордеон гилофи дейсиз. Булар мени қайёққа олиб кетишяпти ўзи? Кончилар яшайдиган маскан чироқлари айёр кўзчалардек милтилларди, худди

эрталабгидек ўша техника, ўша чигир. Алюминий каска кийган, юзлари қоп-қора бир тўда одамлар қариши чиқди. Негалигини билмадим-у, улар билан юзма-юз келиш қўрқинчли эди. Нияти яхши бўлса – Худо пошишо, мабодо ёмон бўлса – энди уларнинг қўлидан омон чиқиб бўлсан. Кончилар бир четга ўтишиди, қизлар мени гўё саф олдидан олиб ўтгандай бўлишиди. Кончилардан ачимсиқ тер ҳиди ва коннинг рутубатли, чиркин руҳи келиб турарди. Уларнинг нигоҳлари вужудини пармалагандай бўлди. Кимдир ифлос сўзлар билан сўкинди, бироқ қизлар бошларини орқага ташлаб, кўкракларини олдинга чиқариб кетиб борардилар, уларга эътибор ҳам қилганлари йўқ. Фаҳш билан боғлиқ бу сўзлар менга эмас, қизларга аталганини кейин фаҳмладим.

Мени унча катта бўлмаган, алоҳида уйчага олиб киришиди, у ерда иероглифлар чизилган пештахта ортида оқ либосли икки қиз тиззаларини бир-бирига теккизиб ўтирарди. Бизни кўрибоқ уларни ажратишиди. Биттаси девордаги тугмани босди, аста эшик очилди, ҳойнаҳой, лифт бўлса керак. Мени ичкарига олишиди ва эшик ёпилди. Қарасам, ҳақиқатан лифт экан – у пастга шувиллаб туша кетди. «Худди шахтанинг ўзи, – ҳурматан ўйладим, – ҳаммаси ернинг тагида. Уларнинг Буюк Хитой деворини ернинг остида қуришига ҳам қурблари етади». Лифт гумбуради-да, уч марта силкинди – етиб келдик. Эшик ланг очилди. Ўткир ёруздан кўзларим жимираб кетди. Мухташам танобий, мрамор полда сувдагидек киши ўз аксини кўриши мумкин эди, шифтда бўртма безак ва бир неча юз дона келадиган нафис чироқдонлар. Катта-катта тўртта кўпбурчакли устун мрамор тахтачалар билан қопланган. Гуллар ва кўкатлар. Тилла балиқчалар сузиб юрган ўта замонавий аквариум, семизлигидан балиқчаларни кўриб, кўнглинг айнийди. Қизлар танамни авайлабгина тўрт юз ўнинчи хонага олиб киришиди. Ақлимга сигмайди, бу ерда тўрт юз ўн рақами нега керак? Осмонўпар биноми бу? Нью-Йоркдаги осмонўпарлар жаннатга олиб чиқади, Жюгуодаги бу бинолар эса тўзри дўзахга. Қизлар оёғимни ечишиди-да, каравотга ётқизишиди. Жилдни хон-тахта устида қолдириб, ўзлари кетишиди. Беи дақиқадан кейин эшик очилиб, оч жигарранг либосли оқсоч кирди ва столга пиёла қўйди. Унинг танамга мурожаат қилганини эшитдим:

– Чой ичволинг, хўжайин.

Жавоб бўлмади.

Қизгина роса бўянган, киприклари чўчқа жунидай тик-райган. Каравот бошидаги тумбада телефон жиринглади. Қоқ суяқ қўлини узатиб, гўшакни олди. Хона шу қадар тинч эдики, гўшакдан эркак овози қулогимга аниқ чалинди:

– Уйғондимми?

– Қимир этмай ётибди, кўриниши ёмон.

– Қара-чи, юраги уряптими?

Қаттиқ нафратдан афти буришиб, қиз қўлини кўк-рагимга қўйди.

– Уряпти.

– Бир рақамли хушга келтирувчи қайнатмадан озроқ бер!

– Яхши.

Қиз чиқиб кетди, аммо унинг ҳозироқ қайтиб келишини билардим. У мол дўхтирлари фойдаланадиган пўлат шприц билан қайтиб келди. Яхшиямки, нинаси юмшоқ пластикдан экан, шу боис ташиши қилмаса бўларди – эмламаскан. Нина-ни оғзимга қўйиб, зардобни жўнатди.

Бироздан кейин ингроқ эшитилди ва танам кўтарила бош-лади. Қўлим қимирлади. Вужудим бир нима дегандек бўлди. Ундан чиқаётган куч мени ўзига тортар, эгаллаб олишга ҳаракат қиларди. Қаришлик кўрсатганча каттакон сўргичга айландим ва шифтга ёпишиб қолдим. Бироқ, афтидан, қан-дайдир қисмимни танам сўриб бўлганди.

Базўр туриб ўтирдим, кўзимни очиб, узоқ вақт девор-га матносиз тикилдим. Пиёлани олдим, ютоқиб чой ичдим, кейин эса яна каравотга қуладим.

Орадан анча вақт ўтди ва эшик оҳиста очилди. Ичка-рига кўк шим кийган ўн тўрт ёшлардаги оёқяланг ўсмир кириб келди. Унинг аъзойи баданини балиқ тангачаларига ўхшаши қасмоқ қоплаганди. У мушукдай енгил ва товушсиз ҳаракат қиларди. Мен унга бошдан-оёқ қизиқсиниб разм со-либ қарадим. Башараси таниш: уни аввал кўргандек бўлдим. Қаердадир учратганим аниқ. Тишида тол барги шаклидаги унча катта бўлмаган ханжарни тишлаб олган, худди балиқ тишлаган мушукка ўхшарди.

Чала ўлик бўлганим учун вужудимни фавқуллодда қўрқув қамраб олди. Айни вақтда бу иблисвачча қандай қилиб бу ерга, ер остидаги бунақа хилват жойга келиб қолганини ўйлаб топиш қолганди, холос. Эшик ўзидан-ўзи очилди ва хона ичи қулоқни шангиллатадиган сукунатга кўмилди. Бола танамга яқинлашди, қоядаги тирқийшдан ҳозиргина чиқиб келган панголиндек¹ ундан тупроқ ҳиди анқирди. Унга нима керак ўзи? Ҳар томонга осилиб ётган сочларига думалоқ қўйтиканлар ёпишган. Уларнинг аччиқ ҳиди илондек бурун катакларига ўрмалаб кирарди-да, миясигача етиб борарди. Бадан аксирди ва иблисвачча полга ташилди. Кейин ўрнидан турди ва кичкинагина панжаси билан томогимдан тўртди. Тишлаб олган совуқ ханжари ялтирарди. Танамни шунақанги уйғотгим келаётгандики, аммо удалаёлмасдим. Бошим қотгандан-қотган, чигалини ечмоқчи бўлардим: ахир, қачон, қаерда ва қай йўсинда бу шайтонваччанинг олдида гуноҳ иш қилиб қўйганман? У яна қўлини чўзди ва бўйин деган жойимдан чимчилади, гўё кўпни кўрган ошпаз сўйишдан олдин товўқни ишундай қилгандек. Бу даҳшатли, қаттиқ панжасани сездим, аммо-лекин тана лоақал қилт этмади, у уйқусида оғир, эзгин хуррак отганча, Азроил жуда яқин келганидан беҳабар ётарди. Тамом: ҳозир у оғзидан ханжарни олади, хуррак отаётган танамга ташиланади ва менинг ишифтда осилиб турган жонимни уқубатлардан халос этади. Аммо бундай бўлмади. Бўйнимдан ушлаб, у кийимларни пайпаслай, чўнтакларимни кавлай кетди. Авторучкамга тўқнаш келиб, у қалпоқчани олди ва перони кафтининг тангача босган орқа томонидан юргиза бошлади. Бир чизиқ тортди-да, қўлини тортиб олди, оғзи очилиб, башараси ё оғриқдан, ё қўлгидан қийшайиб кетди. Э-ҳа, қитиқдан қўрқаркан. Перо бўғиқ гичирлаганча тангачаларни тирнашда давом этди ва мен олтин пероли севимли ручкамдан айрилганимга амин бўлдим. Мукофотга олган ручкам намунали иши учун йиғларди. Роса ярим соат ўтди, бироқ бу шайтон ўйини сира тугай демасди. У ручкани столга қўйди-да, чўнтакларни кавлашда давом этди. Рўмолчамни, бир қўти сигаретим, электрон чақмоқтошим,

¹ Панголин – асосан Африка ва Жанубий Осиёда яшовчи калтакесакка ўхшаган йирик сүтэмизувчи ҳайвон.

шахсий гувоҳномам, ўйинчоқ тўппончам (у ҳақиқийдай кўринарди), ҳамён ва иккита тангамни ўмарди. Мана шу бир талай хазинадан, айтиши мумкинки, унинг ҳатто боши айланиб қолди. Болаларча очкўзлик билан нарсаларни иккала оёғи ўртасига тўплади-да, ҳар бир буюмни навбатма-навбат ўйнай бошлади, гўё бу ёруғ оламда ундан бошқа тирик зот йўқдай. Ручкани ташлаб – шу ҳам ўйинчоқ бўлди-ю! – у табиийки, тўппончамни қўлига олди ва у ёқ-бу ёғини қарай бошлади. Хромланган тўппонча чироқлар ёғдусида ярқилларди. Куролнинг аниқ нусхаси, бунақасини фақат америкалик полициячилар олиб юрадилар. Тўппончамисан тўппонча – қараб тўймайсан. Ўқдонда яна бир нечта «ўқ» қолганини билардим ва отганда босиқ гумбурлаш эшитиларди. У ўзига жуда ёқиб қолган ўйинчоқни берилиб томоша қилди ва катта-катта кўзлари завқдан бошқача чақнади. Ҳозир тепкини босиб юбориб, ўзини билдириб қўйса-чи? Бола қўлининг янги нилуфар илдизидан фарқи каттами? Менинг жисмимни аҳмоқ қилишадими? Аммо бирон чора кўришга кеч бўлганди: у тепкини босиб юборди. Пақ! Ўқ товуши янграб, атрофни кўкиш тутун қоплади. Мен эшик ортидан қадам товушини эшитишини ва юзларига уна суртган қизлар билан бирга хонага қўриқчилар югуриб киришларини кўришини кутгандим. Тундаги ўқ овози нимани англатиши мумкин? Ёки бировни ўлдиришган ёки биров ўзини отган бўлади. Мен ўзимнинг тангачали меҳмонимдан кўпроқ ташвиш қилаётгандим. У хавф остида. Уни тутиб олишларини истамасдим. Тўғриси айтсам, у мени авраб олганди. Бунга тангачалари сабаб эмас. Тангачалар балиқларда ҳам, илонларда ҳам, пангоминларда ҳам бор. Пангоминлар беўхшовроқ бўлиб, бироқ айёр мавжудот, улар менда айтарли нафрат уйғотмайди, аммо совуқ, сассиқ балиқларни ёқтирмайман, бадқовоқ илонларга ҳам тоқатим йўқ. Тахминларимда хато кетгандим: ўқ отилгандан сўнг ҳамма нарса шундоқ қолаверди, ҳеч ким югурмади ва эшикни қоқмади. Меҳмоним яна ўқ узди. Нафсиламрини айтганда, бу гал ўқ овози кўнсилдагидек эмас, заиф чиқди, чунки хонада ажойиб овозютар қурилма бор эди, боз устига, гилам, шифт ва гулқозлар товушини яхши ютарди. Тангачали бола пинагини ҳам бузмай хотиржам ўтирарди: у ё қар

эди, ё қўрқмас жангчи. Ўйнаб бўлиб, тўппончани бир четга иргитди, ҳамённи очди, ичида ҳамма нарса: пуллар, маҳсулот варақаси, оиҳона талони, мен ҳали ҳисобхонага топшириб улгурмаган товар чеклари. Сўнг чақмоқтошини ўрганишига тутинди. Чақмоқтош ширқ этди-ю, аланга чарақлади. У чекишига ҳаракат қилди, йўталиб қолди ва сигаретани гиламга ташлади. Ё алҳазар! Гилам ёна бошлади ва куйган юнг ҳиди анқиди. Шу ерда ҳушим жойига келди: агар жисмим қуйиб кулга айланса, тутун бўлиб у билан бирга ўзим ҳам йўқ бўламан. Уйгонсанг-чи, ҳой тана!

Сени шунақанги ёмон кўраманки, тангачали иблисвачча!

Йўқ, ёмон кўриш ҳам гап эканми, кулгим қистайди, кулишининг эса уддасидан чиқолмаяпман. Гиламнинг ёнаётганини кўриб, иблисвачча аста ўрнидан турди, шимини тортди ва ёнаётган жойга чоптирди. Пешоб тизиллаб отилди. Олов вишиллади. Пешоб мўл эди, бунақа ёнгиндан иккитасини ўчиришига етарди. «Қойил, мана бунга тасанно айтиш керак, минг марта қойил!» – ўйладим пешоб билан шароб ҳидидан нафас оларканман.

У эғнимдан кийимларимни еча бошлади. Қандай қилиб бўлмасин, камзулимни эғнимдан олишига қасд қилганди. Унинг зўр бериб ихраётганини эшитиб турардим. Ечиб олди-да, эғнига кийди: ўнгири нақ тиззасидан келди. Гиламдаги барча ўйинчоқларни тўплади-да, чўнтагига тиқди. Тагин нимани ўйлаб қолди экан?

У оғзидан ханжарни олиб, атрофга аланглади. Кейин деворга тўртта хочсимон «ўн» иероглифини тирнаб ёзди, ханжарни – тол баргини – яна тишлари орасига олди ва ҳаддан ташқари узун енгларини силжитганча алпонг-талпонг юриб, хонадан чиқиб кетди.

Иблисвачча танамни шунақанги ағдар-тўнтар қилгандики, жасадим аллақачон каравот тагига кириб қолганди. Аммо хуррак отишида давом этарди.

2

Устоз Мо Ян!

Сизни айнан шундай улуғлашимга изн беринг, акс ҳолда жуда ноқулай аҳволда қоламан, нима деяр-нима қиларимни билмайман, ўзимни қўйгани жой тополмайман.

Устоз, Сиз – том маънода, беҳазил менинг устозимсиз. Сизнинг нафақат романлар ёзишда суягингиз йўқ, балки мусалласларни билишда ҳам ҳеч ким олдингизга тушолмайди. Бир роман ёзишга киришингизми, тамом – ҳаммаси ҳамирдан қил суғургандек битади, худди оёққа бинт боғлаган кампирдай чаққонсиз.

Мусаллас ҳақида сўз очғудек бўлсангиз, ишбилармонлик жонибидан ҳам мазмунлироқ чиқади. Етук ёзувчини топиш бугунги кунда чўт эмас, етук мусаллас билимдонини ҳам қидириб топиш муаммо эмас, аммо ёзувчилик иқтидори билан яна етук чашинагирлик салоҳиятига эга одамни учратиш – қарийб имкони йўқ нарса. Лекин Сиз, устоз, айнан ана шундай фазилят соҳибисиз.

Сизнинг «Люй и чун де» мусалласи борасидаги чуқур таҳлилингиз аниққина эмас, балки мутахассисларча ўтказилган текширув дейиш мумкин. Бу мусаллас учун асосий маҳсулот сифатида гаолян ва тилларанг ловиядан фойдаланилади, уларни юз йиллик майхоналарда ачитиш керак. Ачитиш учун асосий восита арпа, бугдой кепаги ва нўхат ҳисобланади, бироз шоли қипиги ҳам қўшилади. Ҳайдагандан кейин мусаллас тиниқ ва тоза чиқади, ранги яшилтоб, таъми аъло бўлади. Умуман, уни мусалласларнинг қуюқ, тиниқ ва ҳидга бой хилига киритиш мумкин. Унинг таъми ҳаддан ташқари ўткир, шу боис ёпиш чоғида биз унинг қусдирувчи хусусиятини қирқиш учун ёввойи отни юганлашга ўхшаб, озмунча чоралар кўрмаймиз, бироқ ҳали катта ютуқларга эришганмиз, деб мақтанолмаймиз. Бунинг устига, уни олди-сотди кўргазмасида иштирок этиш учун расмийлаштиришга улғурганимиз йўқ – бор борича, йўқ ҳолича. Сиз айтиб ўтганингиздек, сифат бўйича «Люй и чун де» – мутлақ дурдона, биргина камчилиги – унчаям ўткирмас.

Тўғри топдингиз, чашина чоғида рамзий тавсиф учун ажойиб мусалласни сулув аёлга қиёс қиладилар. Биз қайнотам, профессор Юан Шуанъюй билан «Люй и чун де»ни яхшилаш лойиҳасини ўйлаб қўйганимизга анча бўлди, унинг таъмини янада тотлироқ қилмоқчимиз, олдинга қўйилган вазифаларни амалга оширишга яқин турибмиз, аммо, афсуски, охириги

вақтларда адабиётга шунчалик шўнгиб кетганманки, бошқа ҳеч нарсага вақтим қолмаяпти.

Устоз, одамларга тўла кенг бу дунёда мусаллас денгизи мавж уради, шароб дарёси тошиб оқади, «ажойиб мусалласни ичиб, гўзал жонон билан айш сурган», чинакамига юксак даражага етишган ҳақиқий шинавандалар тонг юлдузи каби, қақнус пати ёки силин¹ муғузидай, йўлбарснинг тукию динозаврнинг тухуми каби ноёбдир. Шулардан бирини Сиз, иккинчисини Сизнинг шогирдингиз деб билмоқ керак, устоз. Яна бир бекаму кўст шинаванда бор, бу – менинг қайнотам Юан Шуаньюйдир, шундайларнинг тенг ярмига бўлим бошлиғи муовини Жин Ганжуанни ёзиб қўямиз. Ушбу шинавандалар сирасида Ли Бо ҳам бор... «Аммо ишиадошликка ойни чақирдим, соялини ҳам таклиф этдим – уч кишилик давра бўлдик-қўйдик». Нега уч одам ҳақида гап кетяпти, деб сўрарсиз. Бири – Ли Бонинг ўзи, иккинчиси – ой, учинчиси эса – мусаллас. Чунки ой бу фалакдаги соҳибжамол Чан Э, мусаллас бу «Синлян» – «мовий нилуфар», заминдаги соҳибжамол. Ли Бо ва мусаллас битта бўлиб қўшилиб кетади, Ли Синлян шундан келиб чиққан – у ўзини шундай атаган. Айнан шунинг учун ҳам Ли Бода фаришталар билан бемалол мулоқотда бўлиш учун бу қадар ажойиб тимсоллар мавжуд. Ду Фу бундай шинаванданинг ярмигагина тортади, холос. У кўпроқ сифати паст, дағал шиланган, бева кампирдек камшира ва кучсиз ачитқиларни ичган, шу боис унинг шеърларида ҳалигидай жонли руҳ йўқ. Яна бир шинаванда сифатида Сао Мэндэни тилга олиб ўтамиз.

Унда «мусалласни тараннум этмоқ» – «гўзал жононни тараннум этмоқ»дир; умр қисқа, гўзал жонон эса «тонгги шабнамга ўхшайди». Чирой беқарор, осон йўқолади ва имкони борича ундан лаззатланиб қолиш керак. Қадимги замондан бизнинг кунларгача ўтган беш минг йил мобайнида ажойиб мусалласни нўш этиш, худди гўзал жонондай ундан лаззатланишининг юксак санъатини эгаллаган одамлар ўнта ё чиқар, ё чиқмас. Қолган барчалари – сассиқ чарм меишлар. Савол туғилади: ҳаммаси ўша заҳоти челақдаги ювиндига айланган

¹ Силин – афсонавий хайвон, кўриниши бир шохли кийик ёки каркидонни эслатади.

жойда «Люй и чун де» ёки «Шибали хун»ни мана шу сассиқ мешига қўйиш нега зарур?

«Шибали хун» ҳақида эслади демагунча, устоз, шогирдин-гизнинг юраги қафасдаги қушдай типирчилайди. Ҳақиқий зўр нарса, чинакам дурдона деб шуни айтса бўлади. Мусалласли тоғорага пешоб қўйиш – рамзий кучга тўлиқ ва кишини лол қолдирувчи ётиш усули – мусалласпазликда янги даврни очди. Энг гўзаллар орасида кўпинча ёмон унсурлар учрайди. Асал ширинлигини ҳамма билади, аммо у нимадан иборатлиги кўпларга маълум эмас. Айримлар у асосан гул чангидан олинади, дейди. Ҳа, мутлақо тўғри. Асал асосан гул чангидан ташиқил топган дейиш – мусалласнинг асосини этил спирти ташиқил этади, демоқ билан баробар. Аммо бу ҳеч нимани англатмайди. Мусалласда ўнлаб маъданли моддалар борлигини биласизми? Мусалласда яна ўнлаб микроорганизмлар борлигини-чи? Бунақа нарсалар тўлиб-тошиб ётибди, санаб саногига етолмайсан. Мен билмайман, қайнотам ҳам билмайди, Сиз-ку, алаҳусус. Асалда денгиз суви борлигини биласизми? Унда гўнг борлигидан хабарингиз борми? Янги чиқиндисиз асал бўлмаслигидан бохабармисиз?

Яқинда газета варақлаб ўтиргандим, унда мусалласпазликда балони ҳам билмайдиган анави ёзиб-чизувчилар, буни қаранг, Сизнинг ажойиб ва етук ижодингизни нопок деб эълон қилишибди. Айтишларича, мусалласга пешоб қўйиш башарият маданиятига нисбатан ҳақорат эмиш, улар мусаллас тавсифи учун сувнинг тезоблиги ва сифати қанчалик катта аҳамият касб этишини мутлақо тушунмайдилар. Агар сувда ишқор кўп бўлса, мусаллас тахир чиқади ва уни ичиб бўлмайди. Бироқ унга соғлом бола пешоби қўйилгани ҳамон «Шибали хун»дек машҳур мусалласга айланади (номнинг ўзиёқ «Жуаньюан хун» ёки «Нюйэр хун»га нисбатан яхшироқ жарағлайди, «асал каби тотли хушбўй ичимлик»). Бу ерда ҳеч қандай бемаънилик йўқ, бор-йўқ қусур шундаки, мақолда айтилганидек, «кам кўрган кўп ҳайратланади». Мусалласпазлик номзоди сифатида айтаман: бу – илм! Илм – жиддий нарса, ҳеч қанақа қалбакилик кетмайди. Бирор нарсага ақлинг етмай қолса, ўқимоқ керак, оёқни кўрсатиб, қўлни чўзиш эмас, одамни ҳақорат қилиш тўғрисида-ку, гапирмаса ҳам бўлади. Сирасини

айтганда, пешобда нопок нима бор ўзи? Албатта, фоҳишалар билан ётиб-туриб, заҳм, сўзак, ОИТС каби иллатлар орттириб олганларнинг пешобини пок деб бўлмайди. Аммо Сизнинг отангиз, устоз, мусалласли тоғорага боланинг тоғ чашимасидек тиниқ пешобини қўшганди. «Илдизлар ва гиёҳлар ҳақида рисола» номли мумтоз илмий асарда маишхўр ўрта аср дори-шуносимиз Ли Шичжен аниқ-тиниқ қилиб ёзади: бола пешоби қон босими, юрак етишимовчилиги, атеросклероз, глаукома, мастит ва бошқа кўплаб касалликлар учун дори тайёрлашда қўшилади. Наҳотки бу жоҳилваччалар Ли Шичженга ҳам ҳужум қилишдан тоймасалар? Бола пешоби ер юзидаги энг муқаддас, энг қутлуг суюқлик бўлиб, унда нечта қимматбаҳо унсур борлигини ҳатто иблис ҳам билмайди. Японияда кўплаб таниқли сиёсатдонлар ҳар куни эрталаб тетик ва соғлом бўлиб юриш учун бир стакан пешоб ичадилар. Бизнинг Жюгуода шаҳар партия қўмитаси котиби Жян туйилган нилуфар илдизи ва бола пешобидан қилинган бўтқа билан кўп йиллик уйқусизликни тузатган. Пешоб – чинакам мўъжиза, бу ер юзидаги энг ажойиб суюқлик бўлиб қолмай, унда яна теран фалсафий мазмун ҳам бор. Устоз, келинг, бу маҳмадоналарга кўпам эътибор бермайлик. Халқ комиссари ўртоқ Сталин айтганидек: «Биз уларга эътибор бермаймиз!» Улар бошларидан от пешоби қўйиб чўмилтиришга арзийдилар, холос.

Хатингизда Сиз мусаллас тўғрисида роман ёзмоқчилигингизни эслатиб ўтибсиз. Зеро, Сизнинг жонингиз, устоз, мусалласнинг жони, бутунлай ва мутлақо, Сизнинг жисмингиз эса – мусалласнинг жисми, тўла ҳажмда. Сизнинг мусаллас моҳиятингиз назокатли ва нафосатли: Сиз жозибадорсиз, барча аъзоларингиз мустаҳкам, ўлчамдор, вазмин, бегидир. Сиз айни куч-қувватга тўлиб-тошган вақтингиз, Сиз олдимда тургандайсиз. Устоз, сиз «Шибали хун» шишасининг жонли тимсолисиз. Мусаллас ҳақида ашё тўплашда ёрдам бериш учун, шогирдингиз Сизга деб ўн шиша «Люй и чун де», ўн шиша «Хунзун лема», ўн шиша «Динфан жзяжен» тайёрлаб қўйган. Академиянинг Пекинга қатновчи биринчи автобусида юбораман. Бугундан бошлаб, устоз, шиша ва қаламдан ажралмаган ҳолда дадил олга босинг. Тўққиз минг тўққиз юз тўқсон тўққизта асар яратишингизни истайман! Мана бу пайтавақулоқлар эса

бурчакда ўтириб олиб, дийдиёсини айтишавверсин. «Халқ ом-масининг яйраб-яшинаш куни синфий душманлар учун мотам-дир», галаба, албатта, биз томонда бўлажак.

Ўтган сафар Сизга юборган «Гўшт болалар» ҳикояси «ре-портаж адабиёти»га кирмаса-да, шу жанрдан озгина фарқ қилади. Жюгуодаги айрим таназзулга юз тутган раҳбар ходимлар инсонийликдан буткул маҳрум бўлиб, болалар гўштини еяётганлари – мутлақ ҳақиқат. Эшийтишимча, тек-ширув ўтказгани кимнидир юборишганмиш, агар қачондир бу иш очилгудек бўлса, бутун дунё ларзага келгай. Бу йирик иш ҳақида «репортаж адабиёти» жанрида Сизнинг шогирдин-гиздан бошқа ким ёзарди? Бундай портловчи ашёга эга бўлиб, устоз, мен жинни бўлмай, ким жинни бўлсин?

«Фуқаро адабиёти»дан хат-хабар йўқ ҳалигача, умид қиламанки, Сиз уларни шоширасиз.

Бизнинг Лю Ян – юзида доғлари бор, кўзлари чақчайган қиз; Сиз эслатиб ўтган «юзи оққа мойил, ҳар доим кўзлари чақчайиб турадиган» аёл, эҳтимол, ўшадир. Юзидаги доғлар эса, ҳойнаҳой, бир неча бор хуфия бола олдириш натижа-си бўлса керак. У бир гал айтгандики, ҳайдалган ери жуда-ям серҳосил экан, хоҳ қовурилган, хоҳ қайнатилган бўлсин, уруғлар бир текис униб чиқаркан. Яна шуни ҳам айтгандики, чала тушган чақалоқларни касалхона ходимлари олиб кетиб ейишармиш. Эшийтишимча, бундай олти ёки етти ойлик ҳомилаларнинг озуқалик қиммати жуда юқори бўлармиш, ҳар ҳолда, бунда қандайдир мантӣқ бор. Ахир буғунинг ҳомиласи ажойиб тетиклаштирувчи восита эмасми? Ахир «тукдор тухум» қон ва юз рангини тиклайди, деб бежиз айтмаслар?

Ўзимнинг янги «Кайвони бола» асаримни юборяпман. У «иблисча реализм» жанрида ёзилган. Камчиликларини тўғрилаб бўлганингиздан кейин уни ҳам «Фуқаро адабиёти»га юборсангиз. Бу иблислар дарвозасига етиб бормагунимча тинчимайман! Остонангиз рутбаси ариш аълодан бўлсин, ёшлик жўшқинлиги билан Сизнинг дунёнгизга кириб бораман!

Лутфу такаллуф ила хотиржам ижод тилайман!

Шогирдингиз Ли Идоу

Жаноб ўқувчилар, яқинда сизларга «Гўшт болалар» ҳақида ҳикоя қилиб бергандим, унда қизил либосдаги болани тасвирлашга алоҳида кунт билан ҳаракат қилгандим. Эҳтимол, сиз бу ғайриоддий кўзларни эсларсиз – болаларга хос бўлмаган совуқлик ила ялтираб турган тор тешикчалар. Бўйи уч жи ҳам келмайдиган фитнагарнинг одатдаги кўзлари. Шу боис уларни унутишимиз қийин бўлганди, шунинг учун улар Жюго атрофидаги ерлардан чиққан батавфиқ деҳқон Жин Юанбаонинг нақ ўтақасини ёраёзганди. Ушбу унча катта бўлмаган ҳикоямизда моҳиятга чуқурроқ кириб боришимизга, бу боланинг қиссасидан сизларни воқиф қилишга имконият бўлмаганди. Ҳикояда у пайдо бўлган пайтдан бошлаб муайян тамсилни ўзида сақлаб қолади: сочлари қалин, кўзлари фитнагар, кулоқлари катта-катта ва гўштдор, овози хиркироқ бола. У кўринишдан кичкина, бошқа томонлардан эса бунинг акси.

Ҳикоямиздаги воқеалар Ошпазлик академиясининг махсус харидлар бўлимида қош қорайганда содир бўлади. Муҳтарам ўқувчилар, «ҳикоямиз, сирасини айтганда, аллақачон бошланиб бўлганди».

Ўша куни кечкурун осмонда ой порлаб турарди, бизга шуниси керак. Тепалик ортидан каттакон ол баркаш аста кўтарилиб кела бошлади, пуштиранг нурлар икки қаватли деразадан шаршарадек тошиб кирди, кишилар чехрасини енгил ёғдуга чулғади. Бу бир гала ўғил болачанинг юзлари эди ва агар сиз менинг «Гўшт болалар» ҳикоямни ўқиган бўлсангиз, уларни аллақачон таниб олган бўлишингиз керак. Улардан бири ўша иблисвачча эди, у, бирпас сабр қилинг, кўп ўтмай уларнинг раҳнамосига, тўғрироғи, мустабидга айланади.

Болалар куёш тепалик ортига яширингандаёқ тўйиб йиғлаб олишганди. Юзларида кўз ёшлари қолдирган ҳўл чизиклар, барчаларининг овози хир-хир қиларди, албатта, иблисвачча бундан мустасно эди. У ўзи йиғлаш нималигини билмасди! Ҳамма ҳикиллаб йиғлаб турганда, у қўлларини орқасига чалиштириб, худди ғозларнинг каттасидай у ёқдан-

бу ёққа бориб-келарди. Бу шинам, кенг хонада «тоғлар» ҳам, «сувлар» ҳам бор эди, дам-бадам чинқариб йиғлаган болаларга ғазаб билан тепки туширарди. Улар муттасил чийиллаб юборишарди-да, босиқ «ҳиқ-ҳиқ» қилишга ўтардилар. Унинг оёғи йиғига восита бўлиб қолганди ва у ўттиз битта боладан ҳар бирини тепки билан тақдирларди. Энг кичигининг хўрсиникли йиғиси остида болалар тойчоққа ўхшаш чиройли ой тепалик бўйлаб чошиб кетишини томоша қилишганди.

Дераза олдида тўпланиб ва дераза раҳига суяниб, улар кўчадан кўз узишмасди. Суқилиб ўтиб олганлари олдинда турганларнинг елкасига суянарди.

– Оймомо... оймомо... – деди пишиллаб кичкинагина, бақалок, мишиғи юзларига чапланган бола дўмбоқ бармоқчасини кўтариб.

– Оймомо эмас, ойхола, – деди лабларини чапиллатиб бошқаси. – Бу ойхола бўлади.

Иблисвачча нафрат билан кулди. Кулги бойўғлининг увлашидек аллақаерда, баландликдан келарди. Болалар қалтқалт титрай бошлашди, қунишиб, ўша томонга қарашди. Иблисвачча хона ўртасидаги тепаликнинг чўққисида чордана қуриб ўтирарди. Ойнинг қизғиш ёғдусида қизил кийимли иблисвачча ёниб турган олов зўлдирга ўхшарди. Тепалик ёнбағридаги сунъий шаршаранинг узлуксиз оқиб турган суви қизил шойи бурмалари каби этакдаги ҳовузга келиб тушар, майда кўпиклар қип-қизил олчалардай ҳар томонга сачрарди.

Болалар энди ойга қарамай қўйишганди, улар бурилишди-да, бир жойга ғуж бўлиб, кўрқиб иблисваччага тикилишди.

– Болалар, – деди у пастроқ овозда, – қулоқ солинглар, сизларга бир гап айтаман. Анави тойчоққа ўхшаган нарса ҳеч қанақа момо ҳам эмас, хола ҳам эмас. Бу зўлдир, осмондаги сайёра, у ҳаммамизнинг атрофимизда айланади ва Ой деб аталади!

Болалар ҳеч нарсани тушунмай, унга қараб туришарди.

У бир сакраб тепаликдан тушди, шалвираган қизил кийими орқасидан қанотлардай кенг ёйилди.

Кўлларини оркасида чалиштириб, болаларнинг рўпарасида у ёқдан-бу ёққа бориб-кела бошлади, ҳар замон-ҳар замонда энги билан оғзини артар ёки ялтираган тош полга туфларди. Кейин тўхтади, орик кўйи туёғига ўхшаш кўлини кўтарди, силкиб кўйди ва қатъий оҳангда сўзлади:

– Қулоқ солинглар, болалар. Сизлар туғилганингиздан бери ҳеч қачон одам бўлмагансизлар. Ота-оналарингиз чўчка болалари ёки кўзичоқлардай сизларни сотиб юборишган! Шунинг учун бугундан бошлаб кимки йиғласа ва ота-онасини чақиришга журъат қилса, гарданига тушираман!

У қуш панжасига ўхшаган кафтини силкитар ва томоғи йиртилгудек бакириб гапирарди. Кулранг-оқиш юзига ой нури тушди ва кўзлари яшилтоб ёғду бериб чакнади. Иккита бола дод солиб йиғлаб юборди.

– Йиғлама! – чийиллаб ўшқирди у.

Иккала йиғлоқини суғуриб олди-да, муштумини тугди ва зарб билан ҳар икковининг қорнига туширди. Улар полга йиқилиб, тўпдек думалаб кетишди.

– Ким йиғласа, шунақа бўлади! – иблисваччанинг сўзлари буйруқдай янграрди.

Болалар бир-бирларига яна ҳам ёпишиброқ ўтиришди, бошқа ҳеч ким йиғлашга журъат этолмади.

– Шошманглар, – деди иблисвачча, – мен сизларни ёруққа олиб чиқаман.

Сўнг мушукдай яшириниб, бу катта ғалати хона девори бўйлаб ўрмалай бошлади. Эшик ёнига келиб тўхтади ва бир нарсани чўтлаётгандек бошини кўтарди. Шифтдан бир қатор бўлиб, тўртта симли ўчиргич осилиб турарди. У кўлини кўтарди, бироқ ўрта бармоғидан сим охиригача бир метрча бор эди. Бир-икки марта сакраб кўрди, бироқ шунча эпчиллиги билан унғача ярим метр етмай қолаверди. Шунда у девор ёнига пўлат нарвонни келтирди, унга чиқди, куч билан пиликни тортди ва хонадаги барча чироклар чарс-чурс ёниб кетди. Бу ерда кундуз чироклари ҳам, чўғланма чироклар ҳам бор эди – оқ, кўк, қизил, яшил, сариқ. Улар кўп эди: деворларда, шифтларда, кўтарма тепаликда, сунъий дарахтларда ва ҳ.к. Улар чараклар ва хилма-хил рангларида товланарди, худди фа-ришталарнинг эртақнамо дунёсидагидек. Ўзларининг қайғу

ва азоб-уқубатларини унутиб, болалар чапак чалар ва шодон қийқирардилар.

Иблисвачча қилган ишидан завқ олиб, лабларини нафратомуз қийшайтирди. Кейин бурчакдаги бир шода мис қўнғироқчаларни олди ва ғазаб билан уларни силкитди. Қаттиқ жангир-жунгир болаларни ўзига қаратди. У ўзига махсус олиб қўйилган шодани белбоғига кистирди, томоғини қириб йўталди ва тупурди:

– Биласизларми, болалар, бу ёруғлик каердан келяпти? Билмайсизлар. Ҳа-да, сизлар ҳаммангиз тошдан олов чиқарадиган чекка қишлоқлардан келган бўлсангиз, бунақа нарсаларни қаёқдан ҳам билардингиз. Бўпти, айтиб бера қолай: ёруғни бизга электр олиб келади.

Жимиб қолган болалар кўзларини йилтиллапти, унинг гапларига қулоқ солдилар.

– Электр – бу яхшими ё ёмонми? – сўради иблисвачча.

– Яхши, – яқдиллик билан жавоб берди болалар.

– Мен ақлли одамманми?

– Ҳа!

– Гапимга қулоқ соласизларми?

– Ҳа!

– Яхши, болалар. Сизга дада керакми?

– Ҳа!

– Ундай бўлса, бугундан бошлаб сизнинг дадангиз – менман. Сизларни ҳимоя қиламан, ўқитаман, сизларга ғамхўрлик қиламан. Ким гапимга кирмаса, ховузга чўқтираман! Тушунарлими?

– Тушунарли!

– Энди менга уч марта «дада» денглар. Қани, ҳамма баварига!

– *Дада – дада – дада!*

– Ҳамма чўккалаб, дадага таъзим қилсин, уч мартадан!

Айрим болаларнинг ҳали кўп нарсага ақли етмасди ва иблисвачча айтганларининг ҳаммасини охиригача тушунолмаётганди, аммо тақлид қилиш қобиляти жонларига оро кирмокда эди. Улар тиз чўкиб, хиринг-хиринг қулганча иблисваччага таъзим қила бошлашди. У тепаликда чордана қуриб ўтирган кўйи таъзимларни қабул қилди.

Таъзим қилиш ниҳоясига етгач, у болалар ичидан энг тили бурро ва шўх тўрттасини танлади-да, уларни тўрт гуруҳга бўлиб, ҳалигиларни шуларга сардор қилиб қўйди.

– Болалар! – мурожаат қилди у. – Энди сизлар – жангчиларсиз. Жангчи – жангдан қўрқмайдиган ва ғалабага интиладиган эркак. Бизни емоқчи бўлганлар билан қандай курашишни ўргатаман сизларга.

– Дада, бизларни ким емоқчи? – қизиқсиниб сўради биринчи гуруҳ сардори.

– Маҳмадона! – қўнғироқчаларни силкитди иблисвачча. – Болалар дадаларининг гапларини бўлмайдилар.

– Айб менда, дада, – иқроқ бўлди сардор. – Бошқа бундай қилмайман.

– Ўртоқлар, болалар, бизни кимлар емоқчи бўлаётганини ҳозир айтиб бераман, – давом этди иблисвачча. – Уларнинг кўзлари қизил, тирноқлари яшил, оғизларидаги тишлар тилладан!

– Улар бўриларми ёки йўлбарсларми? – сўради юмалоқкина, дўмбоқ юзида кулгичи бор бола.

Шу заҳоти одобсизлик қилгани учун биринчи гуруҳ сардори унга тарсаки туширди.

– Дада гапираётганда унинг сўзини бўлмайди!

Юмалоқ бола тилини тишлади, лекин йиғламади.

– Ўртоқлар, болалар, улар бўрилар эмас, аммо бўрилардан ҳам ваҳшийроқ; йўлбарс эмас, лекин йўлбарслардан ҳам даҳшатлироқ.

– Улар нимага одам ейдилар? – ўзини тутиб туролмади бир болакай.

– Неча марта айтиш керак! – хўмрайди иблисвачча. – Айтдим-ку, гапимни бўлманглар деб! Сардорлар, қани, олиб ўтинглар уни, жазосига бир ўзи туриб, ўйлаб олсин!

Тўртала сардор вайсақини судраб қелишди. Худди қатл қилгани олиб кетишаётгандек гуноҳкор ўзини уриб типирчиларди. Сардорлар салгина бўшроқ ушлашгани заҳоти у юлқиниб чикди-да, икки сакраб бошқа болалар олдига қайтди. Тўртала сардор унга яна ёпишмоқчи бўлганди, иблисваччанинг овози янгради:

– Майли, қўяверинглар. Яна қайтараман: дада гапираётганда болалар қўшилмайдилар. Хўш, улар нима учун ёш болаларни ейишади? Ҳаммаси жуда оддий: чунки сигирлар, қўйлар, чўчкалар, итлар, хачирлар, куёнлар, товуқлар, ўрдақлар, каптарлар, эшаклар, каламушлар, сассикқўзанлар, туялар, кулунлар, типратиканлар, чумчуқлар, қалдирғочлар, ёввойи ва хонаки ғозлар, мушуклар, силовсинлар уларнинг жонига тегди, шунинг учун улар болаларга ўтишди. Чунки бизнинг гўштимиз мол гўшtidан ҳалимроқ, қўй гўшtidан ширинроқ, чўчка гўшtidан хушбўйроқ, ит гўшtidан ёғлироқ, хачир гўшtidан майинроқ, товуқ гўшtidан юмшоқроқ, ўрдақ гўшtidан қимматроқ, каптар гўшtidан жўнроқ, эшак гўшtidан жонлироқ, туя гўшtidан тансиқроқ, той гўшtidан қайишқоқроқ, типратикан гўшtidан мукамалроқ, чумчуқ гўшtidан тўйимлироқ, таъми қалдирғоч гўшtidан кўра тотлироқ, ёввойи ғозлар гўштига ўхшаб ошқўк хиди келиб турмайди, унда хонаки ғоз гўштига ўхшаб кунжара хиди йўқ, у мушук гўшtidан жиддийроқ, каламуш гўшtidан салмоқлироқ, сассикқўзаннинг гўштига ўхшаб бадбўй эмас, силовсин гўшtidек у қадар ноёб ҳам эмас. Хуллас, бизнинг гўштимизни одамлар энг мазалиси деб биладилар.

Шунча гапни бир нафасда айтиб бўлиб, иблисвачча чарчагандек тупуриб қўйди.

– Дада, бир гап айтсам майлими? – тортинибгина сўради иккинчи гуруҳ сардори.

– Қани, – эснади иблисвачча. – Дада гапиравериш чарчаб турганди ўзиям. Чўкканга чўп мадад, дейдилар, буниям фойдаси йўқ.

– Дада, улар бизни қандай ейишади, хомлайнми? – давом этди сардор.

– Бизни ейишнинг йўллари жуда кўп. Масалан, ёғда қовуриб, буғда димлаб, дудлаб, тўғраб, сиркада тиндириб, кейин қовуриб, офтобда қотириб ейишлари мумкин. Йўллари кўп, аммо одатда хомлайн ейишмайди. Ҳолбуки, шундайи мумкин бўлса ҳам. Айтишларича, Шэн исм-шарифли бир бошлиқ япон сиркасига ботириб, бир ўғил болани хомлайн паккос туширганмиш.

Болалар яна ҳам ғуж бўлиб олишди, энг кўрқоқлари эса аста ҳиқиллаб йиғлай бошлашди.

– Болалар, ўртоқлар, – жонланди иблисвачча, – худди шунинг учун ҳам сизлар мен айтгандек қилишларинг керак. Мана шу қалтис дамларда сизлар тез катта бўлиб олишларингиз керак. Бир тундаёқ кучли, ҳақиқий эркакка айланишингиз керак, ҳеч қанақа йиғи-сиғи, мишиқ тортиш кетмайди. Бизларни ҳам емасликлари учун букилмас темир жамоага жипслашувимиз керак. Типратиканга, жайрага айланишимиз керак. Жайраларни улар тўйгунча еб олишди, бизнинг гўштимиз эса майинроқ. Темир тиканли типратиканларга, пўлат жайраларга айланишимиз керак, бу одамхўр юҳоларнинг лаблари ва тилларини кесиб, узиб ташлашимиз керак! Майли, тўйгунча еб олишсин, кейин эса хом гўштан қорни дамланиб азобини тортишсин!

– Лекин... лекин мана бу чироқлар... – деди тутилиб тўртинчи гуруҳ сардори.

– Бу ёғини айтмасанг ҳам майли, мен тушундим нима ни назарда тутаётганингни, – қўлини силтади иблисвачча. – Айтмоқчисанки, модомики, улар бизни емоқчийкан, бизни манавинақа чиройли жойга жойлаштиришга не ҳожат эди, тўғрими?

Сардор бош ирғади.

– Бўпти, айтаман. Ўн тўрт йил муқаддам, ҳали бола эдим, мен Жюгуонинг амалдорлари болаларни ейишлари ҳақида эшитиб қолдим, бу миш-мишлар сирли ва даҳшатли тафсилотлар билан кўпайиб бораверди. Кейин менинг онам биринкетин укаларимни туғди, лекин улар бизникида икки йилча яшашди, кейин эса бирданига ғойиб бўлишди. Шунда мен англадим: укаларимни ейишган! Сўнг бу мудҳиш воқеани фoш қилишга қарор қилдим. Аммо ҳеч нима чиқмади, чунки ўша вақтларда менда ғалати тери касаллиги бошланди: мени бошдан-оёқ тангачалар қоплади, салгина туртсанг, улардан йиринг оқиб чиқарди. Менга кўзи тушган одамнинг кўнгли айнирди, мени ейиш ҳеч кимнинг ҳаёлига келмасди, шу тарика мен йўлбарс инига тушмай қолганман.

Кейин мен ўғрилиқ қила бошладим ва бир амалдорнинг уйида маймун суврати бор ёрликли мусаллас шишасини

бўшатганман. Тангачалар палахса-палахса бўлиб кўчиб туша бошлади ва қанча кўчиб тушгани сайин ўзимга ўхшамай борардим, сўнг охири ҳозирги ҳолимга келдим. Кўринишим – ёш боланики, ақлим эса – балойи азим. Одамларни хуфия тарзда ейиш фош этилиши керак ва мен сизларнинг халоскорингиз бўлажакман!

Болалар юзлари жиддийлашиб тингладилар, у эса давом этди:

– Бизларни нега манавиндай катта ва кўркем хонага жойлаштиришганини билмоқчимисизлар? Уларга бизнинг кайфиятимиз аъло бўлиши керак, акс ҳолда гўштимиз тахир ва қаттиқ бўлиб қолади. Болалар, ўртоқлар, буйруғимни эшитинглар: бу ердаги ҳамма нарсани йўқ қилинглар, кулини кўкка совуриглар!

Сўнг тепаликдан тош кавлаб олиб, иблисвачча уни қизил нур сочиб турган чироқдонга қараб отди. Унинг кучига гап йўқ эди, чунки учиб кетаётган тошдан салқин тўлқин ёйилди. Мўлжални олишга ололмади, тош деворга тегиб, бир четга сакради, болалардан бирининг бошини ёраёзди. Тошни олиб, иблисвачча мўлжал ола бошлади, яна куч билан отди, бироқ яна хато кетди ва болохонадор қилиб сўкинди. Яна тошни олиб, бутун гавдаси билан таранглашди. «*Ху онангни!...*» Бор кучи билан отилган тош нишонга тегди, чироқдон чил-чил бўлди. Чинни синиқлари тўкилди, санчқига ўхшаган чўғланиш ипи эса бир қизарди-да, учди-кетди.

Болалар – майда кўғирчоқлар – унинг ҳаракатини кузатардилар.

– Хўш, бузмайсизларми! Нега қараб турибсизлар?!

Аммо болалар зерика бошлашди:

– Дада, ухлаймиз... Уйқумиз келяпти...

Улар томон сакраб тушиб, иблисвачча эснаганларни қўллари билан уриб, оёқлари билан тепа бошлади. Калтак еганлар товушсиз йиғларди, ботирроқ ва кучлироқ биттаси жавоб зарбаси берди ва иблисваччанинг юзи қонаб кетди. Шундан кейин уники тутиб кетди ва шу қадар ғазаб билан болақайнинг қулоғидан тишладики, қулоқнинг қоқ ярми узилиб тушди.

Худди шу паллада эшик очилди.

Оппок халат кийган энага югуриб кирди. У иблисвачча ва азбаройи бўкирганидан ҳозир хушсиз йиқиладигандек бўлиб турган болани базўр ажратди. Бир оғиз ҳам сўз айтмай иблисвачча оғзидаги қонни тупурди; унинг яшил кўзлари чакнардди. Тишлаб узиб ташланган кулоқ ерда диркилларди. Уни кўриб ва иблисваччанинг башарасига қараб, аёлнинг ранги ўчди, кўрққанидан аста кичкириб юборди, шартта бурилди-да, жўнаб қолди, фақат думбалари туфлисининг батартиб тақ-туқиға монанд ўйнагани кўриниб турарди, холос.

Иблисвачча яна пўлат нарвонга чиқди-да, барча чироқларни ўчирди.

– Фақат нималарнидир гапириб туринглар, – паст овозда дўк урди у чўккан қоронғиликка қараб, – бўлмаса кулоқингиздан айриласизлар!

Кейин тепалик олдиға келди ва шаршарадаги сувда қонли оғзини чайди.

Эшик ортидан кадам товушлари келди, афтидан, талай одам келмоқда эди. Иблисвачча чироқдонни уриб синдирган тошни қўлиға олди ва темир дарахт ортиға яшириниб, кута бошлади.

Эшик катта очилди ва оқ кийинган бир одам деворға қапишиб, ундаги чироқ ёққични қидира бошлади. Иблисвачча одамнинг тепа қисмини мўлжалға олди ва тошни отди. Кўрқинчли фарёд янгради, одам чайқалди, эшик ортида кутиб турганлар эса кий-чув қилиб, ҳар томонға қочиб қолди. Кичкина шайтон оқ кийимлиға яна битта тошни ғириллатди ва одам ерға кулади.

Бирмунча вақтдан кейин эшик ортида узун-узун оппок ёғду пайдо бўлди ва қўлларида электр фонус тугган бир нечта одам ичкариға бостириб кирди. Иблисвачча чакқонлик билан бурчакка сирпаниб ўтди, полға ётди ва ўзини ухлаётганға солиб, кўзларини юмди.

Чироқлар баравар ёнди. Саккиз паҳлавон бошидан жиддий яраланган энагани, шунингдек, хушидан кетган болани кўтариб, хонадан олиб чиқишди. Кейин бу машмаша кимдан чиққанини суриштира бошлашди. Бурчакда ётган иблисвачча ухлаётгандек хуррак отарди. Оқ кийинган кишилардан бири

уни ёқасидан тутиб кўтарганди, у бечорахол мушук каби миёвлаб қўл ва оёқларини силкитди.

Қидирув ҳеч қандай натижа бермади. Кун мобайнида чарчаган болаларнинг овқат егиси ва ухлагиси келарди, иблисваччанинг қийнагани дард устига чипқон бўлди, шу боис бу вақтга келиб улар бошларини уйқусираб эгиб олган, ҳеч нарсани англамасдилар, охири болаларнинг хурраклари остида кидирувни тўхтатишга тўғри келди.

Оқ кийимдаги одамлар чирокни ўчиришди, эшикни ёпишди ва кетишди. Қоронғилик ичида иблисваччанинг мамнун кулгиси янгради.

* * *

Эрта азонда, куёш ҳали чиқмаган ва хонада ҳеч нарсани билиб бўлмаган пайтда иблисвачча ўрнидан турди, қўлтиғидан қўнғироқчаларни чиқарди ва уларни қаттиқ-қаттиқ силкитди. Жаранглаган овоздан болалар уйғонишди. Чўккалаб пешоб қилишди, кейин эса «дада»нинг ёвуз нигоҳлари остида гуппа ташлаб, яна уйқуга кетишди.

Куёш мўралаб, хонани қизғиш ёғдуга тўлдирди. Уйғонган болалар ҳиқиллаб йиғлаганча ерда ўтирардилар. Улар қаттиқ очқагандилар. Кечаги воқеалардан миёларида деярли ҳеч нарсаси қолмаганди, ўз тартибини ўрнатиш йўлидаги иблисваччанинг барча саъй-ҳаракатлари сувга уриб кетганди. Унинг юзида саросималик ва тушқунлик акс этарди: айтадилар-ку, қозонда бори чўмичга чиқади, деб.

...Нонушта мўл-қўл эди: ундан қилинган кичкина-кичкина кулчалар, сут, бўлка нон, мураббо, димланган ловия бутоклари, қимизак қайлага солинган туруп бўлаклари, шунингдек, тухумли ва сабзавотли шўрва.

Овқат сузиладиган жойдаги чолнинг қўли-қўлига тегмайди. Ликобчаларга овқат солиб чиқар, пиёлаларга чой қуйиб, болаларга тарқатарди. Ўз улушини олиб, иблисвачча бошини эгди-да, чол менга эътибор бермасин, деб юзини ёқимли кўрсатишга ҳаракат қилди, лекин чол унга бир-икки шубҳали қараб қўйди.

Чол кетгач, иблисвачча бошини кўтарди ва кўзлари чакнаб тилга кирди:

– Ўртоқ болалар, зинҳор-базинҳор ҳеч нарса еманглар. Улар фақат бизнинг тўйиб овқатланишимизни кутиб туришибди, кейин ўзимизни ейишади. Очлик эълон қиламиз. Қанча ориқ бўлсангиз, шунча узоқ яшайсиз, балки бутунлай тирик қоларсиз.

Болалар унинг иғволарига деярли эътибор бермаётганди, эҳтимол, унинг нима демоқчилигини тушунишмаётгандям. Овқатнинг мазали ҳидини туйиб, улар бошқа ҳамма нарсани унутишганди. Ҳаммалари бараварига овқатга ташланишди, қўллари билан оғизларига тика бошлашди. Қий-чув нақ кулокни тешиб юбораётганди. Иблисвачча куч билан уларни бу аҳмоқона ҳаракатдан қайтармоқчи бўлгани ҳамоноқ хонага қандайдир девкомат одам кириб келганини кўрди. Иблисвачча унинг оёқларини зимдан кузатиб, қайноқ сутли дўлчани олди-да, хўриллатиб хўплади.

Баланд бўйли барзангининг ўзига тикилиб қараётганини хис этиб, иблисвачча очофатларча сутни хўриллатиб ича бошлади, бўғирсоқдан тишлаб-тишлаб чайнади. У атайлаб бутун юзи ва қўлларини бўяб олганди ва қорни тўйиб кекираётган одамдек томоғидан турли товушлар чиқарарди.

– Вой чўқча-ей! – барзангининг сўзлари унинг қулоғига чалинди.

Устунга ўхшаган оёқлар олға ҳаракат қилди, иблисвачча эса бошини кўтариб, кўзини унинг орқасига тикди. Қовунбош калласига қўндириб олган оқ қалпоғининг тагидан оппок жингалак сочининг бир нечта толаси чиқиб турарди. Барзанги орқасига бурилиб, иблисваччанинг қип-қизил башараси ва бир қизиқ шаклда осилган бурунни кўрди – чўқча ёғи суртилган сув ёнғоғига ўхшарди.

– Хўш, болалар, қоринларинг тўйдими? – айёрона жилмайди барзанги.

Кўпчилик болалар «тўйдик» деди, баъзилари эса «йўк» деб жавоб берди.

– Азиз болалар, – деди барзанги, – бир ўтиришда ҳаддан ташқари кўп овқат ейиш мумкин эмас, акс ҳолда ошқозонларинг ишдан чиқади. Келинглар, энди завқланиб ўйнаймиз, бўптимиз?

Кўзларини пирпиратиб, болалар жим бўлиб қолишди. У бошига шап этиб урди:

– Эҳ, менга нима бўлган ўзи! Ахир сизлар кичкина-сизлар-ку, завқланиш нима эканини билмайсизлар-ку. Юринглар, кўчага чиқиб, «Бургут ва жўжалар» ўйинини ўйнаймиз, яхшими?

Болалар шодон кичкирганча гур этиб барзангининг ортидан ҳовлига йўл олишди. Уларнинг ортидан боришга ошқора кўнгли бўлмай иблисвачча ҳам аста одимлаб кетди.

Ўйин бошланди. Курк товук ролига узунбурун барзанги иблисваччани танлади – ҳар ҳолда у қизил кийими билан ажралиб тургани учун бўлса керак – унинг ортидан онасидан ажрамаган жўжалар бўлиб, қолган болалар ғуж бўлиб олишди. Барзангининг ўзи эса бургутни ўйнади. У учиб бораётган бургутдай қўллари – қанотларини қоқар, кўзларини чакчайтириб, бир нималар деб қулдир-қулдир қиларди.

Қанотларни унутиб, бургут бирданига ерга иниб келди. Унинг бурни қайрилди, юқориги юпқа лабига тегай-тегай деди, кўзлари ваҳшиёна чакнади. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг – ёвуз йиртқич болаларнинг боши узра қора қўланка бўлиб чарх ура бошлади. Иблисвачча унинг гиламдай тўшалган майсазор устига тушиб келганида, болалар билан ўйнаши, қулай пайтни пойлаётгани, ҳавога кўтарилганда эса ўткир тирноқларини қандай очиб-ёпаётганини диққат билан кузатарди. Ҳақиқий йиртқичга хос бўлганидек, сабр-тоқатда унга тенг келиб бўлмасди. Ташаббус ҳамиша ҳужумчи томонида бўлади. Ҳимояланувчи эса диққат-эътиборини бир лаҳза ҳам бўшаштирмаслиги керак.

Бир вақт бургут шиддат билан жўжаларга ташланиб қолди-ку. Иблисвачча ўзлари тизган сафнинг дум томонига шахт билан интилади, боши, тирноқлари ва тишлари билан имлай туриб, бургут чангаллаб олган болакайни ажратиб олади. Бургут ҳамласидан ҳар ёққа тум-тарақай бўлган болалар қувонч ва кўрқувдан қулоқни тешиб юборгудек чийиллашди. Иблисвачча бир сакраб бургутнинг йўлини чаққон тўсиб чиқади. Унинг кўзлари хайратдан саросималанган бургутдан кўра ҳам ёрқинроқ чакнади.

Яна бир ҳужум – иблисвачча жўжаларни ортда қолдириб, яна олдинга ташланди. Унинг ҳаракатлари шиддаткор ва аниқ эди, ҳечам болаларга ўхшамасди. Иблисвачча унинг бўйнигача бориб қолганини бургут сезмай ҳам қолди. Узун-бурунни чинакам қўркув қамраб олди. Бўйнига гўё улкан ўргимчак ёки панжалари оралиғида қизил пардаси бор қонхўр кўршапалак ёпишиб олгандек туюлди ва болани иргитиб юборишга ҳаракат қилиб, асабий бошини чайқади. Бирок фойдасиз, чунки иблисваччанинг тирноқлари унинг кўзига ботиб бўлганди. Чидаб бўлмас оғриқдан барзанги қаршилиқ кўрсатолмай қолди ва қаттиқ кичкириб, кесилган теракдек майсазорга кулади.

Иблисвачча ерга сакраб тушди ва жилмайиб (бу жил-маишни ғаддорона, разилона ва ёвузларча демай бўлмасди энди), болаларга яқин борди:

– Болалар, ўртоқлар, бургутнинг кўзини ўйиб ташладим, энди у бизни кўрмайди. Келинглар, ўйинимизни давом эттирамиз!

Кўр бургут ерда думалар, букри кўприкка ўхшаб гоҳ та-наси икки букилиб қолса, гоҳ аждарҳога ўхшаб билангларди. Юзини кафтлари билан яшириб олганди, бармоқлари ораси-дан билкиллаб қора қон оқарди – худди қора чувалчанглар судралиб юрганга ўхшарди. У сўкинар ва даҳшатли равишда юракни ларзага келтириб қичқирарди. Болалар одатдагидек бир жойга ғуж бўлиб олишди. Иблисвачча хушёрлик билан атрофга аланглади: ҳовлида ҳеч зоғ йўқ, фақат майсазор узра бир нечта капалак учиб юрибди. Девор орқасидаги қувурдан қора тутун эшилиб тушар, димокка қуруқ хид уриларди. Бургутнинг дод-войи тобора авж олмоқда эди. Ҳовлини ғазаб билан айланиб чикди-да, иблисвачча бир сакраб бургутни миниб олди ва афтини қўрқинчли тарзда буриштириб, кичкина, ўткир тирноқчаларини йўғонлашиб кетган бўйнига ботирди. Ҳойнаҳой, ўнта бармоқнинг бари унга бутунлай ботиб кетгандир. Иблисвачча одам бўйнига човут солиб, нимани ҳис қилди экан? Қизиган кум ёки қўл иссиқ жойга суқилган ҳолатними? Бу ёғини билмаймиз. Ўша онда қасосни ҳис қилдимикан ё лаззатними? Бунисиям бизга қоронғи. Ҳурматли ўқувчилар ҳар доим ёзувчидан ақллироқ келадилар – қисса сўйловчи бунга

заррача шубҳа қилмайди. Иблисвачча қўлини бўшатганда, бургут эшитилар-эшитилмас хирилларди. Унинг томоғидаги қон худди у ерга қисқичбақалар жойлашиб олгандек, гоҳ кучли, гоҳ кучсиз пуфаклар ҳосил қилар – қисқичбақалар пуфак чиқаришни яхши кўради. Иблисвачча икки қўлини тепага кўтариб, хотиржам эълон қилди:

– Бургут ҳадемай жон беради.

Болаларнинг журъатлироқлари атрофга тўпланишди, бундайроқлари уларнинг ортидан келиб туриб олишди, барчалари жон бераётган бургутнинг танасидан кўз узмасдилар. Бургут ҳали титраб-қақшар ва жон талвасасида эгилиб-букиларди, бироқ ҳаёт аломатлари тобора ғойиб бўлмоқда, ҳаракатлари сусаймоқда эди. Қандайдир товуш чиқармоқчи бўлгандек у бирдан оғзини очди-ю, сас-садо йўқ. Варақлаб қон отилиб чикди. Лахта-лахта қон ўтлар устига шалоп этиб тушди, у ёпишқоқ ва қуюқ эди. Ўтлар шу заҳоти сўлиди. Иблисвачча бир ҳовуч тупроқ олди-да, бургутнинг катта очиқ оғзига тикди. Бўғзидаги ғалати овоз худди портлашда бўлгандек қон аралаш тупроқ билан бирга отилиб чикди.

– Қани, оғзига тупроқ тикиб тўлдириңлар, болалар, – буйруқ берди иблисвачча. – Шундай тиқингларки, бизни еёлмайдиган бўлиб қолсин.

Болалар шу заҳоти буйруққа итоат қилишди. Жамоа – катта куч, ўнлаб қўллар шиддат билан ишга тушди. Бургутнинг оғзига тупроқ, ўт-ўлан, қум учиб кира бошлади, бурни ҳам, кўзлари ҳам беркилиб қолди. Болалар бу ишни зўр иштиёк билан бажарар, уларнинг кайфияти аъло, ўйин улар учун ҳаёт дегани эди ва қўп ўтмай бургутнинг боши тупроқ тагида қолиб кетди. Болаларда бунақаси тез-тез бўлиб туради. Улар, масалан, барчалари бир бўлиб, шўрлик қурбақани, йўлни кесиб ўтаётган илон ёки ярадор мушукни тупроққа кўмишлари мумкин. Муродларига етгач, атрофга тўпланадилар-да, томоша қилиб лаззатланадилар.

– Хўш, ўлдимми?

Бургут танасининг пастки қисмидан ҳаво юкорига кўтарилиб, бир нарса ёрилгандек бўлди.

– Гуп этганига қараганда, ўлмабди, тупроқдан ташланглар яна.

Яна тупрок отила бошлади ва бургутнинг танаси тупрок остида қолди. Ҳа, улар бургутни ҳақиқатан ҳам кўмиб бўлишганди.

* * *

«Гўшт» болалар овқатланадиган хона ҳовлисида келаётган ваҳимали дод-фарёдлардан Ошпазлик академиясининг махсус харидлар бўлими бўйича навбатчи аёлнинг юраги тақа-пуқа бўлиб кетди, гўё бир нарсa бўлишини олдиндан сезгандек безовталана бошлади.

У ўрнидан турди-да, телефон аппаратига яқинлашди. Бирок ўнг қўли гўшаққа тегиши ҳамон танасининг ярми кучли ток урганидан фалаж бўлиб қолди, навбатчи аёл жойига қайтди. Назарида, танаси қоқ иккига бўлингандай эди: бири муздек совуқ, иккинчиси ёғда қоврилаётгандек. У шоша-пиша ғаладонни тортди ва ўзига қараш учун кўзгуни олди. Юзининг ярми кўкиш-нафармон тусда, ярми қордек оппоқ. Жон-пони чикиб, у яна телефонга чопди, бироқ қўлини узатган ҳам эдики, яна ток ургандек тагин орқага отилиб кетди. Ҳозир хушдан кетадигандек туюлди-ю, аммо мясида бирдан чарақлаган нур унга қандайдир йўлни ёритиб кўрсатди. У ерда яшин урган бир катта дарахт турарди: ярми оч яшил барглар билан қопланган ва мевалари шигил, иккинчи ярми қип-яланғоч, битта ҳам барги йўқ эди, шохлари бринчдан, танаси пўлатдан эди, барчаси қуёш нури денгизига ғарқ бўлиб, эртақнамо жилваланарди. «*Бу дарахт – менман*», – ўша заҳоти англади аёл. Бирдан кўнгли юмшаб, азбаройи тўлқинланганидан юзи бўйлаб севинч ёшлари жилғадек оқа бошлади. Саросимага тушган каби у дарахтнинг яшин куйдирган ярмига маъносиз тикилиб қолди, энди нафратини қўзитаётган, япроқлар қоплаган нариги ярмига қарамасликка ҳаракат қиларди. У гуркираб турган ярмини йўқ қилиш, уни бринч ва пўлатга айлантириш учун чакмокни чақирмокда эди – аёл дарахтни яхлит ялтираган бутунликда кўришни хоҳларди. Кейин телефонга чап қўлини чўзди ва аъзойи бадани ўт олгандек бўлди. Бамисоли ўн ёшга ёшаргандек югуриб ҳовлига чиқди, у ердан «гўшт» болалар овқатланадиган хона олдидаги майсазорга

ўтди. У тупроққа кўмилиб ётган «бургут»ни кўриб, қаҳ-қаҳ уриб, чапак чаларди.

– Вой болажонларим-а, уни бошлаб тузлабсизлар-у, қойил! Энди эса бу ердан қорамизни ўчирамыз, фақат тезроқ! Баҳайбат қотилларнинг бу инидан қанча тез кетсак, шунча яхши, бўла қолинглар!

Болалар аёлнинг ортидан бораркан, бир нечта пўлат эшикдан ўтиб, Ошпазлик академиясининг боши-кеи йўқ йўлкаларидан чиқиб олишди. Навбатчи аёлнинг режаси амалга ошмади. Барчаларини тутиб, қайтариб олиб келишди – иблисваччадан бошқа ҳаммасини. У яширинишга улгурди, навбатчи аёлни эса ишдан бўшатишди.

Шундай савол туғилади, азиз ўқувчилар: уни деб бу ерда шунча қоғозни қоралашимга не ҳожат эди? Гап шундаки, у – менинг қайнонам, мусалласпазлик академиясининг профессори Юан Шуаньюйнинг хотини. Ҳамма уни эси бироз кирди-чиқди бўлиб қолган деб ҳисоблайди, мен ҳам шундай фикрдаман. Ҳозир у уззукун уйда кўмилиб ўтиради, фош қилувчи даста-даста хатлар ёзади ва даста-даста қилиб жўнатади – марказий кўмита раисига ҳам, вилоят партия кўмитаси котибига ҳам, ҳатто бир мактубини Хэнанга, Кайфэн бошқармасига, нақ Бао Жинтяннинг номига йўллаган...

* * *

«Икки гул очилса, аввал шохни тўғрилаб қўй». Тарқалиб кетган болаларни оқ либосдаги бутун бир оломон махсус овқатланиш хонасига қайтариб келди. Бунинг учун озмунча ҳаракат қилишмади, жанговар топшириқ олгач, бу ярамаслар айёрлик билан иш тута бошлади. Улар дарахт ва буталар орасига кириб олган, девор ўйиқларига кириб яширинган, дарахт учларига чиқиб кетган, ҳожатхоналарга ўзларини ташлаб юборишганди. Қардаки сал пана жой бўлса, ўша ерга беркингандилар. Қайнона мустаҳкам темир дарвозани очар-очмас болалар ўша заҳоти тўғри келган томонга тарқаб кетишди. Аслида аёл уларни баҳайбатлар инидан чиқариб, қутқариб қоламан, деб ўйлаганди. Аммо бу хомхаёл эди, холос, чунки унинг ортидан фақат ўз соясигина эргашиб юрарди. Аёл Академия дарвозаси ортида туриб болаларни қочиб

қолишга хайкириб ундаганида, унинг овозини кампирлар ва чоллар эшитганди, улар чиқиндилар ичидан ейишга яроқли ул-бул нарсалар тутиб олиш илинжида Академия оқовасининг анҳорга оқиб тушадиган жойида бикиниб олгандилар. Уларни ҳаддан ташқари ғовлаб кетган қирғоқ бўйидаги ўсимликлар бекитиб турар ва қайнона уларни кўрмаётганди. Шундай юқори мартабали аёлнинг эси кирди-чикди деб айтишга кимнинг ҳаққи бор? Уни ток урибдими ё бошқа бирон нарса бўлибдими? Бу ҳақда кейинроқ гаплашамиз.

Болалар қочиб кетибди, деган хабар келиб етиши билан Ошпазлик академияси хавфсизлик бўлими зудлик билан кенгашга тўпланди, унда зарурий чоралар кўришга, жумладан, кириш ва чиқиш эшикларини ёпиб қўйишга қарор қилинди. Сўнг тезкор ходимларнинг бир қанчаси Академия ҳудудини титкилаб чиқишди. Қидирув чоғида «гўшт» болалар ўнлаб одамни ваҳшийларча тишлаб олдилар, бир аёлнинг кўзини ўйиб олишди. Академия маъмурияти яраланган ходимларга ҳамдардлик билдирди ва яраларнинг жиддийлигига қараб кўз кўриб, қулоқ эшитмаган сахийлик ила мукофотлар берилди. Болалар устидан қаттиқ назорат ўрнатилди, йўқламадан кейин шу нарса аниқландики, битта бола кам. Тиклов муолажасидан кейин ўзига келган энаганинг айтишича, қочиб кетган бола уни ярадор қилган одамхўр экан. «Бургут»ни ўлдирган ҳам ўша бўлса керак. Аёл унинг қизил кийимдалигини, кўзи илондай совуқ боқишини элас-элас эслади.

Бир неча кундан кейин Академиянинг зовурни тозалайдиган ходими ҳаддан ташқари ифлос бир қизил кийим топиб олди, лекин иблисваччанинг ўзи, одамхўр ва котил, «гўшт» болаларнинг раҳнамоси ном-нишонсиз ғойиб бўлганди.

Муҳтарам китобхонлар, унга нима бўлганини билишни истайсизми?

4

Муҳтарам мусалласпазлик номзоди, уним Идоу!

Хат учун раҳмат. «Кайвони бола»ни ўқиб чиқдим, қизил байроққа ўраниб олган мана бу иблисвачча туфайли ўзимни қўйгани жой тополмай қолдим, бир неча тун уйқум қочди.

Сенинг ҳикоянгда, ўртоқжон, санъаткорнинг қўли сезилади. Унда шу қадар заъриоддий ва руҳлантирувчи нарсалар борки, худди фикрлар оқими ҳеч қачон тинмайдигандек. Бунинг олдида менинг камтарингина қобилиятим нима бўпти? Барибир ҳам менинг фикримни билишни истасанг, унда бир нечта кичик-кичик танқидий фикрларимни айтганим бўлсин. Масалан, бу иблисвачча қаердан келиб қолганини тушуниб бўлмайди ва бу реализм тамойилларига мос келмайди: асар тузилмаси говаккина – пухта эмас, фақат ўз қарашларигагина таянган ҳолда ёзувчи ҳамма нарсани батафсил тасвирлашни хоҳлайди, шунга ўхшаб қоидадан четга чиқиб кетиши ҳоллари учрайди. Сенинг «иблисона реализм»ингга келсак, муҳтарам зот, бирон-бир бежороқ танқидий фикр айтишига жазм қилолмайман. Мен «Кайвони бола»ни «Фуқаро адабиёти»га жўнатиб юбордим. Бу – бообрў наириёт, ундаги қўлёмалар шифтгача чиқиб кетган, шунчалик кўп тўпланиб қоладики, ташиб чиқишига ҳўкизнинг кучи етмайди. Шу боис юборилган ҳикоялар ҳақида ҳеч қандай янгилик йўқлигидан ҳайрон бўлма. Мен «Фуқаро адабиёти»даги икки таниқли муҳаррир – Чжоу Бао ва Ли Сяобаога хат ёздим ҳамда текишириб кўришларини илтимос қилдим. Униси ҳам, буниси ҳам – ҳазина, биродарларим, ишончим комилки, улар ёрдам беради.

Мусаллас ҳақида ёзганингда хатингда нақ булбулигўё бўлиб кетасан: бир вақтнинг ўзида ҳам кулдирасан, ҳам ўлдирасан, барча жиҳатдан мукамал. Ақлга бойлигинини айтмайсанми! Мусалласпазлик номзоди ёзганлиги шундоқ кўриниб турибди. Бу ҳар жиҳатдан мақтовга сазовор. Бу мусаллас ҳақидаги бизнинг охириги суҳбатимиз эмаслигига ишончим комил, зеро, мен ушбу мавзуга жуда қаттиқ қизиқаман.

«Гаолян мусалласи» деган кичиккина ишимда мусалласли тоғорага пешоб қўшилган лавҳани, ўртоқжон, қандайдир янги технология деб кўкларга кўтарганингда, на кулишимни, на йиғлашимни билдим. Кимдан билишим ҳаминқадардан ҳаминқадар, ишиша беркитишини-ку гапир-маса ҳам бўлади, ўз вақтида бу лавҳани мутлақо ҳазил тариқасида қистирма қилгандим – кўзлари қонга тўлган бу «эстет»лар устидан озроқ кулмоқчи бўлгандим. Илмий

назария ёрдамида сен бу лавҳанинг қонунийлиги ва юксак табиатлилигини исботлаб беролишингни кутмагандим, шу боис ҳайрат билан биргаликда ўз хайрихоҳлигимни ҳам изҳор этмоқчиман. Бу «Уста усталик билан йўлини топади, ношуд икки қўлини бурнига тиқиб қолаверади», ёки яна бир нақл бор: «Авайлаб экилган гул қуриб қолади, наридан-бери суқилган таёқ ҳайқирган дарахтга айланади»ни эслатади.

«Шибали хун» муносабати билан анча жиддий суд иши чўзилиб кетади. Ғарбий Берлинда «Қизил гаолян» фильми қўйилгандан кейин мукофот олди, қишлоқдаги ишхонамга маҳаллий мусаллас заводининг директори югуриб келди ва «Шибали хун»нинг бир тажриба партиясини чиқармоқчи эканини айтди. Бироқ маблаг етишмаслигидан бу ишни ҳадеганда бошлаёлмадим. Бир йил ўтиб, текиширишга келган вилоят раҳбарияти «Шибали хун»дан ичиб кўрмоқчилигини айтди ва уезддагиларнинг¹ барчаси шарманда бўлди. Вилоят раҳбарлари кетгандан кейин уезд сармоядорлари заводга шу мусалласнинг синов партиясини тайёрлаш бўйича зарбдор гуруҳ учун маблаг ажратдилар. Ўйлашимча, синов партияси деганда, улар қуйидагиларни тушунганлар: мусалласнинг икки навини аралаштириши, ишининг янги шаклини ўйлаб топиши, ёрқин ёрлиқ етиштириши – мана, сенга тайёр муваффақият. Улар бу мусалласга болалар пешобини қўйишиганми-йўқми, билмайман. Аммо-лекин завод «Шибали хун»ни уездга гердайиб олиб келиб, муваффақият ҳақида эълон бермоқчи бўлишиганида, «Халқ киноси» журналида бир хабар пайдо бўлади, унга кўра Хэнан вилоятидаги Шансай уездига қарашли «Шибали хун» мусаллас заводи Шэнженда журналистлар учун матбуот анжумани ўтказаркан ва унга кино олами вакиллари таклиф этилибди. «Шибали хун» мусалласи «Қизил гаолян» фильмидаги «Шибали хун»нинг ўзи экан. Мусалласли қўтиларга ёзилишича, «Қизил гаолян» фильмининг бош қаҳрамон қизи Дай Жюэр асли Шансай уездидан бўлган ва очарчилик вақтида отаси билан бирга Шандун вилоятининг Гаоми уездига қочиб кетган. Машиҳур «Шибали

¹ Уезд – шахарга яқин бўлган маъмурий-худудий бўлинишлардан бири.

хун» мусалласини тайёрлаш бўйича рецепт Шансай уездидан Гаоми уездига тушиб қолган, демак, Шансай уезди «Шибали хун»нинг асл ватани экан.

Бундан хабар топгач, бизнинг Гаомидаги мусаллас заводи директори шансайлик учарларни нақ оқ калтак-қора калтак қилдики, қўяверасиз. У ўша заҳоти «Шибали хун»ни менга етказди, токи мен асар муаллифи сифатида уни Гаомига қайтаришига ёрдамлашиб юборай – мусаллас айнан шу ердан келиб чиққан эди-да. Бироқ хэнанлик учарлар бу ерда ҳам чув тушиб қолдилар: улар аллақачоноқ ортиқча довдастаксиз ва ҳеч бир ҳайиқиш-пайиқишсиз «Шибали хун»ни савдо-саноат палатасига ўзларининг савдо белгиси билан қайд этиб қўйгандилар, натижада Гаомининг «Шибали хун»и қонундан ташқарида қолиб кетди. Гаомилик юртдошларим мендан судга мурожаат қилишда ёрдамлашиб юборишимни илтимос қилишди, бироқ мен бу ишнинг тагига етиб бўлмаслигини айтдим. Дай Жюэр, аслида, тўқима қахрамон, унинг менга ҳеч қанақа аймақ-маймоқлиги йўқ. Шансайдаги хэнанликларнинг унинг ўша ердан келиб чиққани ҳақидаги гаплари қонунга қилча зид эмас ва Гаоми учун бу ярамас ишдир. Фақат мағлубиятга индамай тан беришдан бошқа иложи йўқ. Кейин қўлогимга шундай миш-мишлар етиб келдики, мана шу «Шибали хун» билан хэнанликлар халқаро бозорга чиққанмиш ва озмунча валюта ишламаганмиш. Қанийди шундай бўлса. Маълум бўлишича, адабиёт ва мусалласнинг бирикуви ўзига яраша ана шундай ялакат мағиз бўлиб кетавераркан. Муаллифлик ҳуқуқи ҳақида бир янги қонунни ўқиб қолдим, шундан сўнг режиссёр Чжан Имоуни Шансайга бир келиб кетинг, деб таклиф қилмоқчиман: биз ҳам бир эрисак, нима бўпти!

Сен тилга олиб ўтган барча ажойиб мусалласлар ўзининг юқори сифати билан машҳур, лекин менда уларга эҳтиёж йўқ. Аммо мусаллас ҳақидаги мақолалар жуда керак ва умид қиламанки, энг зарурларини танлаб-саралаб, менга юбориш имкониятига эгасан. Йўл чиқимларини тўлаш, табиийки, менинг гарданимда.

Энг яхши тилаклар билан

Мо Ян

ТҶҢРТИНЧИ БОБ

1

Терговчи киприкларини ажратди. Кўзлари куриб, тошга айланиб қолганга ўхшарди, боши тарс ёрилгудек. Оғзидан қандайдир ифлос нарсанинг ҳиди келарди, ахлатми-ей. Милк-лари, тили ва ҳалқуми қандайдир қуюқ ва ёпишқоқ нарса билан қоплангандай: на тупуриб, на ютиб ва на нафас олиб бўлади. Боши устидаги қандилдан сарғиш нур базўр тараларди ва ҳозир кун ё тун, тонг ё шом – билиб бўлмасди. Кўл соати аллақаёққа гумдон бўлган, биологик бузилишлар – қорни зўр бериб қулдирайди, юрак тепишига монанд бавосили ташвишли лўқ-лўқ қилади. Чўғ бўлиб қизиган вольфрам иплар гувиллаб титрайди. Қулоғи шанғиллайди, у тинганида эса юрагининг уриши эшитилади. Динг Гоуэр куч билан кўл ва оёқларини қимирлатиб, қаравотдан туришга чиранди, лекин тана бўйсунмасди. Худди бир вақтлар кўрган туши каби мана бу шаробнинг ҳаммасини ичиб қуритганини аранг эслади. Шу топ каттакон баркашда чордана куриб ўтирган хушбўй тилларанг бола унга кулимсираб қарагандек туюлиб кетди. Терговчи ёқимсиз овозда босиқ қичқирди, унга ҳалақит бераётган ҳамма нарсадан ҳуши устун келди, худди ток урганга ўхшаб суяк ва мушакларини куйдириб, фикрлари равон ишлаб кетди. Қисқичбақа сувдан сакраб чиққандек у қаравотдан сапчиб турди – чиройли эгилиб, фазодаги йўлини ўзгартириб, фазонинг ўзи ва оҳанрабо майдонини ҳам ўзгартириб, барча ранглар нечта бўлса, ёруғликни шунчага бўлиб, суякка ташланган ит киёфасида бошини олдинга қилганча, синтетик гилам устига қўнди.

У ярим яланғоч ётаркан, деворга тирнаб ёзилган хоч-симон «ўн»ликларга ҳайрон тикилди, шу заҳоти орқаси совуқ жимирлаб кетди. Ичкилик ҳовури остидан тол баргига ўхшаш ханжарни тишида тишлаган, баданини тангачалар қоплаган бола сузиб чиқди. Кейин белнинг юқорисида тангачаларга кўзи тушмади: қовурғалари саналиб турибди, қорни дўмпайган, кўксида малларанг ўсимликнинг айқаш-уйқаш бўлаклари, киндиги кирга тўла. Бошидан совуқ сув қуйиб, у ўзини кўзгуга солди: юзи шишган, хира, кўзи ўликники.

Тўсатдан шу ерда, ғуслхонада ҳаётимга нукта қўйиб қўя қолайми, деган хоҳиш пайдо бўлди унда. У жилдини топиб, ундан тўппончани олди ва тепкини кўтарди. Тўппонча дастасининг ёқимли силкинини ҳис қилганча кўзгу олдида туриб қолди, етти ёт бегонага, душманга қарагандек, ўз аксига кўзларининг пахтасини чиқариб қаради. Тўппончанинг совуқ оғзини бурнининг учига шундай тирадики, бурни қурол қувурчасига босилиб қолди. Шунда бурун парракларига ғовак жойлардан гижжа куртчаларига ўхшаб териости ёғ ирғиб чиқди. Тўппонча оғзини чаккасига қўйди ва ўша жой териси севинчли титроқ билан жавоб қайтарди. Ниҳоят, тўппончани оғзига суқди ва лаблари билан маҳкам қисди. Оғиздан игна ўтиши ҳам амримаҳол эди. Башараси шунақанги кулгили кўриниш олдики, беихтиёр ўзининг ҳам кулгиси қистади. У мийиғида кулди, кўзгудаги акси ҳам. Ўқ-дори тутунининг ҳиди уриб турган тўппонча оғзи тўғри ҳалқумига бориб тақалди. Бу тўппончадан у қачон ўқ узганди? Пақ! Баркашда ўтирган боланинг боши тарвуздек парча-парча бўлиб сочилиб кетди ва ҳаммаёққа мяннинг ранг-баранг зарралари тўкилди, ундан таърифлаб бўлмайдиган хушбўй ҳид тараларди. Ҳозир бўлганларнинг баъзилари бу бўткани ялаш учун очофатларча ташлангани эсига тушди. Қалбида виждон жунбушга келди, миясини шубҳанинг қора булути чулғаб олди. Бу ёлғон эмаслигига ким қафолат беради? Боланинг қўли нилуфарнинг янги кавлаб олинган илдизимиди? Балки бу қўл ҳақиқийдир-у, фақат уни шундай пиширишганки, беш кўзли нилуфарнинг илдизига ўхшар?

Ёшиқ тақиллади. Динг Гоуэр тўппончани оғзидан олди.

Ширин жилмайганча кон директори ва партия котиби кириб келди.

Хотиржам кўринишда ажойиб бўлим бошлиғи муовини Жин Ганжуан ҳам ҳозир бўлди.

- Яхши ётиб турдингизми, ўрток Динг Гоуэр?
- Яхши ётиб турдингизми, ўрток Динг Гоуэр?
- Яхши ётиб турдингизми, ўрток Динг Гоуэр?

Жуда ноқулай бўлди-ку. У юнг аёлни елкасига тортди.

- Кийимларимни ечиб олишибди.

Бўлим бошлиғининг муовини Жин бир оғиз ҳам гапирмай деворга пичоқ билан қириб ёзилган «ўнликлар»га тикилди ва юзида совуқ, тантанавор ифода пайдо бўлди.

– Яна у! – гудранди Жин узоқ жимликдан кейин.

– «У» деганингиз ким? – ҳушёр тортди Динг Гоуэр.

– Пихини ёрган ўғри, ишини ғоят усталик билан удда-лайди. – Жин Ганжуан ўнг қўлининг букилган ўрта бармоғи билан деворни дукиллатди. – Ҳар бир жинойт жойида шунақа аломат қолдиради.

Динг Гоуэр якинроқ келди ва иероглифларга разм солиб қаради. Касбига доир савқитабийй уйғонди ва хира тортган зеҳни тиниқлашди, қуриган кўзлари ёшланди, қирғий ёки лочинга ўхшаб, нигоҳи ўткирлашди. Тўртта «ўнлик» олдинмакейин қилиб, бир қаторга тирнаб ёзилганди. Ҳар бир зарби билан ханжарнинг деворга деярли ярмидан кўпроғи ботиб кетарди, тешиқларнинг ёнлари бўйлаб пластик гулқоғозлар кўчиб, тагидан сувоқлар тўкиларди.

Жин Ганжуаннинг чехрасидаги ифодани кўришга қарор қилиб, у муовиннинг чиройли кўзлари билан унга тикилиб турганини сезиб қолди. Терговчи ёт қўлларга тушганини, аёвсиз рақибга дуч келганини, тузоққа илинганини ҳис этди. Бироқ Жин Ганжуаннинг чиройли кўзларида товланиб турган дўстона табассум онгида тикланган мудофаа деворига туйнук очди.

– Ўртоқ Динг Гоуэр, сиз бу соҳанинг қўли гул устасисиз, – деди у мусалласдек сархуш этувчи оҳангда. – Мана бу тўртта ўнлик нимани англатади, деб ўйлайсиз?

Сўзлар тилгача етиб келолмаётганди. Бош чаноғидан ичимлик ювиб юборган онгнинг ажойиб капалаги ўз ўрнига ҳали яхшилаб ўрнашиб олмаган, шу боис Жин Ганжуаннинг ё тилла, ё мис тиш ялтираб турган оғзига маъносиз қарашдан бошқа иложи қолмаганди.

– Менимча, бу безорилар тўдасининг белгиси, – гап бошлади Жин Ганжуан. – Ўнда ўттиз одам бор, тўртта «ўн» иероглифи шундан дарак беради. Албатта, Алибобо ҳам пайдо бўлиши мумкин. Борди-ю, ўртоқ Динг Гоуэр, шартта Алибобо ролини бўйнингизга олсангиз, бу икки миллион аҳолили Жю-гуо учун ҳақиқий омад бўлар эди-да.

Шундай деб у терговчи олдида эскичасига қўлларини кўксига қўйиб, таъзим бажо келтирди, бундан Динг кўпроқ хижолат чекди:

– Бу қирқ карокчи ҳамма нарсамни ўғирлаб кетди: хужжатларим, ҳамёним, сигаретим, чақмоқтошим, соқололгичим, ўйинчоқ тўппончам, телефон рақамлари ёзилган ён дафтарчам.

– Худонинг қахридан кўркмаганини қаранг уларнинг! – қах-қах уриб кулди Жин Ганжуан.

– Яхшиямки, улар менинг чин дўстимга тегишмабди! – тўппончасини силкитиб қўйди Динг Гоуэр.

– Отагинам Динг, мен хайрлашгани бирров кириб-чиқаним, Сизни кетиш олдидан ичишга таклиф қилмоқчийдим, аммо-лекин бир нарсани эътиборга олмасам бўлмайди, Сиз, ҳазрати олийлари расмий мажбуриятлар билан бандсиз, ортик безовта қилолмайман. Муаммолар бўлса – шаҳар кўмитасига, менга мурожаат қилаверсинлар. – Шундай дея Жин Ганжуан Динг Гоуэрга қўлини узатди.

Бамисоли туман ичидагидек, Динг Гоуэр унинг қўлини қисди, шунингдек, худди туман ичидагидек уни қўйиб юборди ва худди туман ичидагидек Жин Ганжуан партия котиби ҳамда директор ҳамроҳлигида шамол каби хонадан учиб чиқиб кетганини кўрди. Қурук ўкчиқ жиғилдонини ўйиб юбормокда, кўкраги пичоқ санчгандек симиллаб оғримокда. Хумор ўтиб кетмаётган, аҳволни билиб бўлмаётганди. У бошини қарийб ўн дақиқа жўмракдаги сувга тутиб турди. Кейин бир пиёла яхна чой ичди. Бир неча марта кўзларини юмиб, чукур-чукур нафас олди, ҳушини йиғди, чарх урган фикрларини бир жойга тўплади, худбинона ва чалкаш мулоҳазаларни бир четга итқитди – мана, қарабсизки, кўзлар мошдай очилган, ҳуши кумқайроқда қайралган болтадай ўткирлашган, у билан кўзни босиб кетган йўғон чирмовуклару ингичка янтоқларни чопиб-чопиб ташлади, экранда аниқ намоён бўлгандек янги тушунча намоён бўлди: Жюгуода йиртқич одамхўрлар тўдасини қуроллантирмоқдалар! Базми жамшидда содир бўлган барча воқеа – усталик билан қилинган ҳийлагарлик.

У боши ва юзини артиб, қуришиб бўлгач, пайпоқ ва туфлисини кийди, камарини тортди, тўппончасини ўклади, бош

кийимини кийди, катак-катак кўк кўйлагини эгнига илди (кўйлакни тангадор бола гиламга улоқтирганди). Шиддат ила эшик томон йўналди, уни очиб, катта-катта қадамлар ташлаганча, лифт ё зинани топиш учун йўлакдан юриб кетди. Пештахта ортидаги бўянган қиз – бу тузоқ – уй ичидан қандай чиқиб кетиш йўлини бажонидил тушунтириб берди.

Кўчада об-ҳаво қандайлигини билиб бўлмасди: осмонда тўп-тўп қора булутлар сузиб юрар, бироқ айни вақтда куёш чараклаб турарди. Вақт тушдан оққан. Сузиб кетаётган булутлар ерга улкан соялар ташлар, сарғиш япроқларда эса куёш нури жимжима қиларди. Бурни қичишиб, устма-уст етти марта акса урди, худди куритилган қисқичбақадай икки букилиб қолди, кўзлари ёшланди. Қаддини ростлаганда хира кўзи рўпарасида конга кираверишдаги қип-қизил чигирнинг баҳайбат ғилдираги пайдо бўлди. Шунингдек, оқиш-кулранг пўлат арқон ҳам унсиз ва тўхтовсиз сирпанарди. Ҳаммаси ўша-ўша: тилларанг кунгабоқарлар, ибтидоий ўрмондан келгандек ходаларнинг ёкимли хиди, илонизи темир йўлдан бир кўмир тоғидан бошқа кўмир тоғига зир қатновчи вагонча. Вагончанинг унча катта бўлмаган электр моторидан узун қопламали сим чиқиб, чувалиб ётарди. Уни юзи кўмирдан қорайиб, дур тишлари ярқираган қиз бошқарарди. Қиз орқа томондаги супачада тик турар, худди тиш-тирноғигача қуролланган жангчидек ўзининг бутун кўриниши билан юракларга чўғ ташларди. Ҳар гал вагонча изнинг охирига етганда, қиз тормоз дастагини кескин босиб уни тўхтатар ва ялт-юлт қилган кўмир доналари шаршарадек шовуллаб тўкиларди: қаердандир ён томондан ҳув ўша, йўлакда яшайдиган кўппакка ўхшаш бир искович ит отилиб чиқди. Ит унинг олдига келиб туриб олди-да, гўё дилидаги пинҳоний аламини йўқотмоқчи бўлгандек жон-жаҳди билан уни ялай кетди.

Ит қочиб кетди-ю, Динг Гоуэрнинг таъби тирриқ бўлди. *«Агар вазиятга холисона баҳо бериш керак бўлса, менинг аҳволимга вой, юз минг вой. Қаердан келдим? Вилоят марказдан. Нима мақсадда келганман? Муҳим ишни тадқиқ қилиш учун. Коинотнинг бепоеъ кенгликлари орасида чанг заррасидек кичкина сайёрада бошқа одамлар баҳри муҳити ичида*

қўринмай кетган терговчи Динг Гоуэр деган одам турибди. Унинг юраги беҳаловат, бундан яхши бўлишга у интилмайди, унинг руҳи синган, умидсиз ва ёлғиз». У мақсадсиз, ўзини ҳеч бир яхшилиқ кутмаётганига ва йўқотишга ҳеч нимаси қолмаганига ишонганча юклаш ҳудудига, анави гумбурлаб ишлаб турган машиналар томонга юриб кетди.

Аммо воқеалар оқимисиз роман бўлмайди.

– Динг Гоуэр! Динг Гоуэр! – тўсатдан бир жарангдор овоз уни чақирди. – Бу ерда нега ўралашиб юрибсан, ярамас?

У овоз келган томонга бурилди, кўзига аввал бир боғлам қуюқ қора соч ташланди, кейин эса – ҳайдовчи қизнинг жонли, саркаш чехраси. У ўзининг юк машинаси ёнида қўлида бир жуфт ифлос оқ қўлқопни ушлаб турарди ва куёш нурида кичиккина хўтикка ўхшаб кетарди.

– Бу ёққа кел, ярамас! – у сеҳрли таёқчадек қўлқопларини силкитди ва терговчининг қўнгли беихтиёр унга суст кетди. «Ялпи ёлғизлик»ка қаттиқ гирифтор бўлган Динг Гоуэр қизга яқинлашди.

– Э-ҳа, бу сенмисан, «шўрхоқ ер!» – деди бепарво оҳангда у, ҳолбуки, қизнинг олдида тўхтаб, худди бандаргоҳга қайтиб келган кемадек ёки онасини кўрган боладек вужудини ширин туйғу қамраб олганди.

– «Мелиоратор!» – киноя билан деди қиз оғзини тўлдириб гапираркан. – Ҳалиям шу ердамисан, ярамас?

– Энди кетаман, деб турувдим!

– Мошинамда тагин бир айланишни истайсанми?

– Албатта.

– Бу сенга қимматга тушмасайди, дейман-да.

– Бир қути «Мальборо»-да.

– Иккита.

– Иккита бўлса иккита-да.

– Унда кутиб тур.

Олдиндаги юк машинаси атрофни мотор тутунига кўмиб, бутун бир кўмир булутини кўтарганча ўрнидан жилди.

– Бир четга ўтиб тур! – қичқирди қиз кабинага сакраб чиқаркан. Кейин рулни ушлаб, уни у ёқ-бу ёққа айлантира бошлади, охири машина кузови тор изли темирйўл тамом бўлган жойга бориб қолди.

– Оббо кизлар-ей, койил! – самимий мақтаб қўйди қора кўзойнакдаги аллақандай нусха.

– Бизда унақа алдам-қалдамчилик йўқ, айтишади-ку, хўжакўрсинга деб, унақаси кетмайди! Паровозларни итармаймиз! Тайшан тоғини бўлиб ташламаймиз! – деди у каби-надан чаққон ўзини отиб.

Суюниб кетган Динг Гоуэр бошини чайқаб кулди.

– Нега тиржаясан? – унинг устига бостириб келди киз.

– Қачон тиржайибман?

Вагонча тарак-туруқ қилиб, аста-секинлик билан катта қора тошбақадек ҳаракатга келди. Ғилдираклар ғийт-ғийт қилганча, из бўйлаб юриб кетди, дам-бадам улардан учқун сачрар, вагончанинг нарёғида эса симли қора резина илондай чувалиб ётарди. Орқа томонда турган қизнинг қатъиятли нигоҳи, жиддий чехраси ўзига тортарди. Вагонча тоғдан тушаётган итоаткор йўлбарсдек учиб борар, у ана-мана машина кузовига келиб урилади-да, ундан бир уюм темир-терсак қоладигандек туюларди. Аммо Динг Гоуэрнинг хавотири ўринли эмасди. Қизнинг ҳисоб-китоби аниқ, ҳаммасини яшин тезлигида ҳал қилар, мияси компьютердек ишларди. У тор-мозни босганди, вагонча кузови тўнқарилиб тушди ва ялтироқ кўмир машина кузовига қуйилди: бир дона ҳам кўмир ерга тушмади, бир дона ҳам кўмир қисилиб қолмади. Янги казиб олинган кўмир ҳидидан Динг Гоуэрнинг кўнгли янада қувнаб кетди.

– Битта чекдирмайсизми, ошнам? – гадойга ўхшаб қўлини чўзди у хайдовчи кизга. – Гадойдан битта сигаретангни аяма, илтимос.

Киз унга битта сигарета берди, иккинчисини ўзининг лабига қистирди.

– Нега бир аҳволдасан? Талончиларга дуч келдингми, нима бало? – оғзидан тамаки тутунини чиқариб сўради қиз.

Динг ҳеч нарса деб жавоб бермади – у хачирларга маҳлиё бўлиб қолганди.

Киз билан биргаликда у кўмир гарди, бетон плита синиклари, чириган ёғоч ва занглаган симлар тўшалган йўлдан арава келаётганини кўриб турарди. Чап қўлида юган, ўнг қўлида қамчи ушлаб олган аравакаш мағрур ҳолда қўшалок

хачирни тезлаб келарди. Хачирлар коп-кора, чиройли эди. Йирикроғи – афтидан, бир кўзи ғилай – аравага қўшилганди. Кичикроғи эса – унинг иккала кўзи ҳам жойида бўлиб, катта-катта жез қўнғироқчалардай чакнарди – шатакдай кетиб борарди.

– Ўх-хў-хў... Чу!..

Қамчи хавода хуштак чалиб ўйнади, кичкина хачир олдинга отилди, арава ғичирлаб олға жилди ва шу заҳоти мусибат рўй берди! Бамисоли ялтироқ қора девордек хачир касофати чиқиндиларга тўла ерга қулади. Сағрисига аравакашнинг қамчиси ёғила кетди, жонивор бор кучи билан туришга ҳаракат қиларди, туриб олгач, бутун танаси билан силкинди, у томондан-бу томонга чайқалар ва аянчли, юракни эзувчи овозда ханграрди. Аравакаш кўрққанидан қотиб қолди, кейин қамчини итқитди-да, аравадан сакраб тушди. Хачирнинг қаршисида чўк тушиб, у икки тахта орасига қисилиб қолган туёқни суғуриб олди. Динг Гоуэр хайдовчи қизнинг қўлидан ушлаб, воқеа содир бўлган томонга бир неча қадам ташлади.

Бўғдойранг аравакаш туёқни қўлида ушлаб, қаттиқ зорланди.

Аравага қўшилган қари хачир жимгина турар, гўё мотам маросимидагидек, бошини қуйи солиб олганди.

Қора хачирча уч оёқда турарди, дам-бадам яраланган тўртинчи – орқа оёғи билан чирик ёғоч бўлагини ногора қилиб «чалар» эди, ундан тизиллаб отилаётган қон ёғочни ва атрофдаги ҳамма нарсани қора қонга бўяб ташламоқда эди.

Динг Гоуэрнинг юраги қинидан чиққудай типирчилади, у бурилиб шартта жўнавормоқчи бўлган эди, бироқ хайдовчи қиз унга ёпишиб, қўйиб юбормади. Қизнинг қўллари кишандай унинг билагидан маҳкам қисиб олганди.

Тўпланганларнинг ҳар бири воқеага ўзича баҳо берарди: бирлари хачирга раҳми келса, бирлари аравакашга ачинарди; ким уни айбласа, ким ўйдим-чукур ердан кўрарди. Худди қарға уясидек, ғала-ғовур сира тинай демасди.

– Йўл беринглар! Нарн турунлар!

Оломон бир қалқиб тушди ва шоша-пиша таркала бошлади. Ҳаммани итариб-суриб воқеа жойига икки озғин хотин учиб келди. Уларнинг ҳаддан ташқари оппоқ юзларини қиш

бўйи омборда ётган карамга қиёс қилиш мумкин эди. Иккаласи ҳам қордай оппоқ халатда ва ўшандай қалпоқчада эди. Бирининг қўлида ғаровдан тўқилиб, мум суртилган сават, иккинчисида – тол чивикларидан тўкилган саватча. Кўриб, бир жуфт фариштами, дейсиз.

– Мол дўхтирлари!

– Мол дўхтирлари, мол дўхтирлари келди, йиғлама, ўртоқжон, мол дўхтирлари келди, ана. Тезроқ уларга туёкни бер, улар хозироқ жойига ўрнатиб қўйишади.

– Биз ҳеч қанақа мол-пол дўхтири эмасмиз! – хотинлар шоша-пиша тушунтира кетишди. – Биз меҳмонхонанинг ошпазларимиз. Эртага конга шаҳар бошлиқлари келишяпти, директор ўлар-тирилариингга қарамай ҳаракат қилинглари, ҳаммаси аъло даражада бўлсин, деб буйруқ берди. Товуқ, балиқ – буларни кўрмабмидик. Нима қилишимизни билмай турган эдик, бу ёқда хачирнинг оёғи синибди, деб эшитиб қолдик.

– Ёғда қовурилган хачир туёғи, хачир туёғидан қилинган димлама...

– Аравакаш, туёкни сотмайсанми, а?

– Сотиш? Ҳе, йўқ... – Аравакаш туёкни бағрига босди, худди сеvimли одамнинг кесилган қўлини ушлаб олгандек, гўлаиб қараб турарди.

– Нималар деяпсан ўзи, а? – оқ кийимдаги хотинлардан бирининг жаҳли чиқди. – Нима, уни қайта жойига қўндирмоқчимисан? Бунча пулни қаердан топардинг? Бизнинг замонда одамга ҳам ҳар доим қўлни тикмайдилар, ҳайвон тўғрисида-ку, гапирмаса бўлади.

– Ҳақини яхши тўлаймиз.

– Бу атрофда ҳеч кимга истаганингдай сотолмайсан ҳам.

– Хўш... Қанча берасизлар?

– Донасига ўттиз юандан – нима, шу арзонми?

– Сизларга фақат туёқлар керакми?

– Фақат туёқлар... Бошқа ҳеч нарса керакмас.

– Тўрталаси ҳамми? Лекин хачир ҳали тирик-ку.

– Тирик бўлса нима қилибди? Туёқсиз бўлгандан кейин ундан сенга нима фойда?

– Барибир ҳам-да, ахир тирик у, ўлмаган.

- Вой, эзма бўлмай кет. Сотасанми, йўкми?
- Сотамаман...
- Мана сенга пул! Санаб ол!
- Шатакдан еч уни, чаққонроқ бўл!

Пулни кўлида чангаллаб, иккинчи кўли билан аравакаш узилган туёкни оқ либосли хотинга узатди. Узатаётиб, кўли хиёл титраб кетди. Хотин туёкни олди ва авайлаб саватга солиб қўйди. Иккинчи хотин саватдан пичоқ, болта ва арра олди, сўнг қаддини ростлаб, тезроқ бўшатсанг-чи хачирни, деб бакириб шошилтира бошлади. Аравакаш тарвақайлаб ўтирди-да, хачир устидан энгашди. Қолгани кўз очиб-юм-гунча рўй берди – ҳикоя қилинганда бу кўпроқ вақтни олади. Оқ либосдаги хотин болтани олди, мўлжаллади ва хачирнинг кенг манглайига айлантириб солди. Болтанинг тиғи шунчалик чуқур ботдики, уни тортиб олишга ўзининг кучи етмай қолди. Бу ёқда хачирнинг олдинги оёқлари букилиб, у бутун танаси билан аста чўкди ва нотекис йўлда чўзилиб ётиб қолди.

Динг Гоуэр чуқур хўрсинди.

Хачирнинг бадани ҳали совимаганди, томоғидан хириллаган овоз келди. Болтанинг ҳар икки томонидан қон ингичка бўлиб отилар ва киприклари, бурни ва лабларини кўмиб юбормоқда эди.

Болта билан зарб берган хотин энди кўк сопли пичоқни кўлига олди. У хачирнинг олдига келди-да, туёққа ёпишди – туёқ катта ва қоп-қора, қўл эса нозик ва оппоқ эди – туёқ оёқ билан туташган жойда кўндалангига пичоқ тортди. Яна бир пичоқ билан айланма ҳаракат қилди ва олд туёқ билан пастга инди – қарабсизки, у оёқдан ажраб турибди-да, уларни фақат оппоқ пай туташтириб турарди. Пичоқнинг қиска бир ҳаракати кифоя бўлди – туёқ оёқдан абадий ажради. Оппоқ қўлча тепага сермалади, туёқ оқ либосдаги хотиннинг кўлига бориб тушди.

Учала туёкни ажратиб олишга хиёл вақт ўтгани йўқ. Бу хотиннинг қурол билан қанчалик чаққон ҳаракат қилишига маҳлиё бўлиб, бошқалар томошабин бўлиб қараб турардилар: ҳеч ким чурқ этгани йўқ, йўталгани ҳам, жойидан жилгани ҳам йўқ. Жангари хотин олдида бундай бепарволик қилишга кимнинг ҳам ҳадди сиғарди?

Динг Гоуэрнинг кафти терлади. Хаёлида хўкизни нимта-
лаган ошпаз ҳақидаги матал айланарди.

Оқ либосдаги хотин болтани силкита-силкита охири ха-
чирнинг манглайдан чиқариб олди. Хачир ниҳоят жон берди.
Жасаднинг қорни осмонга қараган, қотиб қолган оёқлар эса
худди замбаракнинг қувиридай тўрт томонга чиқиб турарди.

Ниҳоят, юк машинаси кон худуди бўйлаб айланадиган
ўнқир-чўнқирли йўлдан чиқиб олди. Ортда қолган куюқ ту-
ман ичида баланд терриконлар ва арвоҳларга ўхшаган тоғ тех-
никаси қорайиб кўринарди, бу ерда анчадан бери на қоровул
итининг хуриши, на вагончаларнинг тарақ-туруғи, на ерости
портлашларнинг садоси эшитиларди. Аммо хачирнинг замба-
рак қувирига ўхшаган оёқлари Динг Гоуэрнинг кўз олдидан
кетмай, унга тинчлик бермаётганди. Ҳайдовчи қизга ҳам кич-
кина хачир воқеаси афтидан таъсир қилганди: улар тоғ кон-
ларининг ғадир-будур йўлидан кетиб боришаркан, аввалига
қиз сир бой бермай турди, кейин шаҳарга олиб борадиган
кенг шоҳроҳга чиққач, шартта тезликни алмаштирди, шамол
кирадиган тўйнуқни очди ва газ педалини охиригача босди,
бундан двигатель гувиллаб, тариллатиб ўқ уза кетди. Оғир юк
ортилган машина снаряддек чийиллаб олға интилди. Йўлнинг
ҳар икки ёқасидаги дарахтлар болта билан чопилгандек эги-
либ турарди, ер шатранж тахтасидай айланарди, спидометр-
нинг йўғон калта мили саксон километрни кўрсатиб турар-
ди. Шамол гувиллар, ғилдираклар чириллаб айланар ва ҳар
уч дақиқада тутун чиқадиған қувур акса урарди. Динг Гоуэр
хайдовчи қизни кўз қири билан хайратланиб кузатаркан, ха-
чирнинг оёқлари аста-секин эсидан чиқиб кетди.

Шаҳарга етай деб қолишганида бирдан радиатордан ол-
динги ойнага буғ келиб урилди. Гарчи буғ қозонини радиа-
тордан ўзи ясаган бўлса-да, уни чапараста қилиб сўка кетди
ва машинани йўл чеккасида тўхтатди. Динг Гоуэр у билан
изма-из машинадан тушди ва шамол машина ичини совитиши
учун капотни очиш жараёнини қандайдир ичиқоралик билан
кузата бошлади. Двигатель ҳаддан ташқари қизиб кетганди,
радиаторда сув бикирларди. Қўлқопни кийиб, қиз радиатор
қопқоғини бураб очди ва шу топда унинг чехраси кечкурунги
шафақдай гўзал кўриниб кетди.

У ғазабдан тутакни, пастдан бир пачоқ жез челақни олди:
– Сувга чоп!

Динг Гоуэр буйруққа итоат этмасликни хаёлига ҳам келтирмай, челақни олди, аммо тегажықлик қилишдан ўзини тигелмади:

– Мени сувга юбориб, ўзинг думингни хода қилиб қолмоқчимисан? Савоб қилсанг, бутун қил, дейдилар, қизгина, уйгача кузатиб қўяман, дедингни, энди кузатиб қўй.

– Миянг борми ўзи? – чийиллаб берди қиз. – Қочиб қолиш кўнглимда бўлганида тўхтаб нима қилардим? Сув керак, сув!

Динг Гоуэр кулимсираб қўйди: бундай жўн ҳазиллар билан қиз боланинг кўнглини кўтариш мумкин, лекин аёл қиёфасидаги мана бу балойи азим бунақага йўрғалайдиган эмасди, бироқ барибир атайлаб шунга аҳд қилди. Қиз ростданам бобиллаб берди:

– Ҳозир ҳазил қилишга бало борми, галварс! Тез сувга чоп!

– Бу ерда на қишлоқ, на дўкон бўлса, қизалоқ, ахир сувни қаердан топаман, тавба!

– Қаердан топишни билганимда сенга айтиб ўтирармидим?!

Қиз билан ажрашишга кўнгли бўлмаётганди. Унга бир қараб қўйиб, Динг Гоуэр челақни олди, йўл чеккасидаги буталарнинг юмшоқ новдаларини ёриб, унча чуқур бўлмаган сувсиз зовурдан ўтди-да, ҳосили йиғиб олинган ангорда тўхтади. Бу деҳқон далаларини ўзича тасаввур қилишга ўрганиб қолган ҳалигиндай бепоён кенгликлар эмасди. Ёнгинасида шаҳар, унинг қўли, тўғрироғи, бармоқлари мана бу далагача етиб келганди. Гоҳ у, гоҳ бу ерда кўп қаватли уй ёлғиз қад кўтариб турар ёки тутун чиқиб турган мўри кўзга ташланарди, шу боисдан ҳам дала калейдоскопни эслатарди. Дингнинг юраги бир тутам бўлди. У бошини кўтариб, ғарб томонга қаради, у ёқда қип-қизил шом шафағи жимир-жимир қиларди. Юрагини эзган туйғу ғойиб бўлди ва катта-катта одимлаб, энг берида жуда антиқа шаклдаги бино томон йўл олди.

Бир қараганда, ботаётган қуёш ёғдусига кўмилган бу уй қўл узатса, етгудай яқин, лекин унга қараб юрганинг сайин узоқлашиб кетаверади. У билан бино ўртасига гўё осмондан

янги-янги далалар тушиб келиб, унинг манзилга етиб олишига ҳалакит бераётгандай. Аммо энг қизиқ иш қуруқ поялар қаққайиб турган маккажўхори даласида кутиб турарди.

Қоронғилик қуюқлашиб, еру осмон қизил узум мусалласи рангига чўмилди; маккажўхори поялари ун чиқармай теваарак-атрофда тиккайиб турарди. Динг Гоуэр бир ёни билан уларни ёриб ўтиб борарди, бироқ барибир осилиб турган қовжирок барглар шитирлаб унинг ғашига тегарди. Кутилмаганда худди ерни ёриб чиққан даҳшатли хайвондек ўз ботирлиги билан шухрат топган терговчининг рўпарасида баланд кора кўланка пайдо бўлди. Кўрққанидан терговчи тош қотиб қолди. Сочлари диккайди ва у савқитабий ила рўпарасида пайдо бўлган девга қараб челақни силкитди. Дев бир қадам ортга чекиндида, пинғиллаган овозда қизиқсиниб сўради:

– Нега челақни силкитасан?

Ўзига келган терговчи бундоқ қараса, қаршисида баланд бўйли бир чол турибди. Осмонда пайдо бўла бошлаган юлдузлар ёғдусида у иягини қоплаган қуюқ тикандек соқолни, патила-патила сочлар ва чўзинчоқ башарага ўрнашган яшилга мойил кўзларни кўрди. Серямоқ кийими ва ғариб кулбасига қараганда – бу одам ёмон эмас, оддий қора ишчи, меҳнатсевар ва дангалчи. Кўкрагини тўлдириб оғир ва хириллаб нафас олар, ора-чора йўталиб кўярди.

– Бу ерда нима қилиб юрибсан? – сўради Динг Гоуэр.

– Тиллақўнғиз тутяпман. – Чол қўлидаги сопол кўвачани кўтариб қўйди.

– Тиллақўнғиз тутяпман, де?

– Қидиряпман-ку.

Кўвачадан кулоққа товушлар аранг чалинади: тиллақўнғизлар сакраб, деворга ўзларини урарди. Чол унинг рўпарасида чурқ этмай турар, ҳолдан тойган тиллақўнғизларга ўхшаб, кўзлари аланг-жалаң қиларди.

– Тиллақўнғизлар, де? – тақрорлади Динг Гоуэр. – Бу ернинг халқи тиллақўнғизлар жангига қизиқадими?

– Халқнинг жанг билан нима иши бор? Халқ уларни ейишга қизиқади, – деди аста чол.

У бурилди-да, икки қадам ташлади ва шовқинсиз ерга чўккалади. Титроқ маккажўхори барглари унинг боши ва

елкаси узра осилиб ётарди ва у мозор дўнглигига айланди-қолди. Юлдузлар янада ёркинроқ чарақларди, гоҳ у, гоҳ бу томондан салкин шабада эсарди: на соядан, на издан номнишон бор – унинг бўлган-тургани ўзи бир сирли дунё эди. Терговчининг елкалари ва орқаси совқотди, ичида ҳам совуқ тўлқин юриб ўтди. Худди тушдагидек, атрофда сонсиз тиллақўнғизлар учиб юрарди. Шу дам ҳамма томондан тиллақўнғизлар ўзларининг мунгли қўшиқларини бошлаб юборди. Гўё ҳамма жойда улардан бошқа жонзот йўқдай. Чол катталиги бошмалдоқдай келадиган фонусини ёкди ва унинг заррин ёғдуси маккажўхорининг йўғон пояси тагидаги семиз тиллақўнғизга тушди. Танаси чўгдек қип-қизил, боши тўртбурчак, кўзлари ирғиб чиққан, оёқлари йўғон-йўғон ва қорни осилган – ҳар сонияда бир томонга сакраш учун нафасини ростларди. Чол бир дафъадаёк унинг устидан унча катта бўлмаган тўрчани ёпди. У ердан тиллақўнғиз кўвачага тушди. Сал ўтмай у киздирилган ёғли қозонга, ундан кейин кимнингдир курсоғига бориб тушади.

Терговчи «Антика таом» номи остидаги журналда босилган катта мақолани элас-элас эслади, унда тиллақўнғизларнинг тўйимлилиқ қиммати ва уларни пишириш усуллари ҳақида ҳикоя қилинади.

Чол тиззалаб олға юриб кетди, Динг Гоуэр эса маккажўхоризорни кесиб ўтиб, ёруғлик сари шошилди.

Оқшом чиндан жозибали киёфа касб этганди, у соғлиқ ва ҳаётга тўла эди, чунки тадқиқот ва кашфиётлар қўлни қўлга бериб юриб борар, иш ва ўқиш елкама-елка қадам ташлар, севги ва инқилоб бир-бири билан ялакат мағиз бўлиб кетган, осмондан ёғадиган юлдуз нурлари ердаги фонус зиёси билан ҳамжиҳатларча чатишган, бундан барча қоронғи бурчаклар ҳам мунаввар эди. Чароғон симоб чироклар ёруғида зулмат қаъридаги узун лавҳа кўзга ташланади. Кўзига челақни пана қилиб, Динг Гоуэр сохта сун услубидаги катта-катта иероглифларни ўкиди, оқ ранг устидан қора бўёқда куйидагилар ёзилган эди: «Овқатнинг махсус турларини ишлаб чиқариш бўйича тадқиқот маркази».

«Тадқиқот марказига ҳам ўхшамайди-ку», – мулоҳаза юритди Динг Гоуэр бир нечта шинам уйлару чароғон ёритил-

ган бостирмаларга бир-бир разм солиб чиқаркан. Дарвозадан кўк либосли, бошига фуражка кийган қоровул сакраб чикди ва бўғилиб бўкирди:

– Нима керак сенга? Мўралаб, искашини қаранглар! Ё бирор нарсани ўмариб кетмоқчимисан?

Динг Гоуэр қоровулнинг камаридаги газ тўппончасию унинг сурбетларча электрошокерларни силкитганига қараб, тутакит кетди:

– Оғзингга қараб гапир, болакай!

– Нима? Нима дединг? – тажовузкорона унинг олдига келди ёш қоровул.

– «Оғзингга қараб гапир, болакай!» дедим.

Жамоатчилик хавфсизлиги тизими, прокуратура ва суддаги катта одам, унинг гапига кулоқ солишларига ўрганиб қолган. Бу ерда бўлса аллақандай қоровулвачча уни кўполлик ва манманлик билан тўхтатяпти. Қўли каттиқ кичишди, кўнгли шундай беҳузур бўлдики, у ҳатто сўкиниб юборди:

– Бойлоқдаги кўппак!

«Бойлоқдаги кўппак?! Нима-а?», деб кичкирганча унинг бурни тагига бориб ўкирди:

– Вой итвачча-ей, тагин мени ҳақорат қилади! Отиб ташлайман! – шундай дея газ тўппончани чиқариб, уни Динг Гоуэрга тиради.

– Бу билан тагин ўзингни отиб ташлашмасин! – киноя билан кулди Динг Гоуэр. – Агар шу тўппонча билан кимнидир отмоқчи бўлсанг, ўзинг шамол йўлида туришинг керак бўлади.

– Э-ха, бир қарашда итваччадан фарқинг йўғ-у, аммо баъзи нарсаларга ақлинг етадиган кўринасан.

– Мен бунақа газ матоҳингга кетимни артмайман!

– Хўш, гапир!

– Ана, бошлиғинг келяпти! – Динг Гоуэр лаблари билан қоровулнинг орқа томонини кўрсатди.

Қоровул бурилиб қаради, бундан фойдаланган Динг Гоуэр эса шошмасдан қулочкашлади-да, челак билан қоровулнинг панжасига айлантириб солди – газ тўппонча ерга учиб тушди. Кейин оёғи билан қоровулнинг электрошокерни ушлаб турган кўлига шиддат билан тепди. Қурол бир четга учиб тушди.

Қоровул тўппончага интилганди, Динг Гоуэр яна челақни кўтарди:

– Энгашиб кўр-чи, суякка ташланган кўппакдай учиб кетасан.

Қоровул жиддий рақибга дуч келганини англади. У ортга бир неча кадам ташлади, бурилди-да, жонининг борица бир уйча томонга ўқдай отилди. Динг Гоуэр мийиғида кулганча дарвозадан кирди.

Уйчадан қоровулга ўхшаб кийинган одамлардан бир галаси отилиб чиқди. Биттаси темир хўштагини тўхтовсиз чаларди.

– Ана у, ана! – кичқирарди Динг Гоуэрни кўрсатиб, ҳозиргина ундан таъзирини еган қоровул. – Бу итваччанинг терисига сомон тиқинглар!

Қоровуллар ўнтадан кўпроқ эди ва электрошокерларини силкитганча улар худди қутурган итлардек, Динг Гоуэрни ўраб олишди. Уларнинг башараларидан ҳеч қанақа яхшилиқ чиқадиган эмасди.

Динг Гоуэр шошмасдан қўлини камарга олиб борди. *«Оббо! Тўппонча жилдда эди, жилд эса мошинада қолган».*

Қоровуллардан енгига қизил боғлаган бири – афтидан, сардори бўлса керак – таёғи билан Динг Гоуэр томонга нуқиди.

– Нима қилиб юрибсан бу ерда? – дўқ уриб сўради у.

– Мен ҳайдовчиман, ахир, – челақни силкитди Динг Гоуэр.

– Ҳайдовчи? – ишонқирамай сўради сардор. – Бу ерга нега келдинг?

– Сувга. Радиатор кизиб кетди.

Кескинлик хиёл юмшади, баланд кўтарилган таёқ пастга тушди.

– У ҳеч қанақа ҳайдовчи эмас! – кичқирди жабрдийда. – Оёқ билан тепиш – яхши ишми?!

– Бу сенинг ҳеч нарсаса ярамаслигингни билдиради ҳолос, – эътироз билдирди Динг Гоуэр.

– Қайси ташкилотда ишлайсан? – сўроқни давом эттирди сардор.

– Мусалласпазлик академиясида, – тутилмасдан жавоб берди Динг Гоуэр юк машинаси эшигидаги тамғани эслаб.

– Мошина қаёққа бораётганди?
 – Конга.
 – Хужжатларингни кўрсат.
 – Курткамнинг чўнтагида қолибди.
 – Куртканг қаерда?
 – Мошинада.
 – Мошина-чи?
 – Шохроҳда.
 – Мошинада яна кимдир бормиди?
 – Бир жонон киз бор.
 – Мусалласпазлик академиянгизда ҳайдовчи борки, ҳам-маси ҳанги, – ҳиринглади сардор.

– Ўзи шунақа бўлгандан кейин бошқа нима ҳам дейсан, битта қолмай ҳанги улар.

– Жўна тезроқ, бориб ишингни кил! – деди амрона сардор. – Сув уйнинг ичида, сен бўлсанг, бу ерда ивирсиб юрибсан.

Унинг ортидан уйга йўналаркан, Динг Гоуэр сардорнинг халиги қоровулга танбех бераётганини эшитди:

– Галварс, аллақандай ҳайдовчи билан гаплашиш қўлингдан келмайди. Унинг ўрнида қирқ қароқчи бўлганда-чи? Бутун хўжаликни кўтариб кетса ҳам миқ этолмас экансан-да.

Бино ичкарасидаги ёрқин нурдан кўз қамашарди, боши енгил айланди. Йўлакда қизил синтетика пояндоз, деворларда турли донли экинларнинг катта-катта рангли сувратлари: маккажўхори, шоли, буғдой, гаолян ва алламбало экинлар – ўзингиз билиб олаверасиз. *«Қандайдир чатишмалар бўлса керак – қишлоқ хўжалиги бўйича бу ерда ишлайдиган мутахассисларнинг қаттиқ меҳнати натижаси»*. Динг Гоуэрга сал ён босиб қолган қоровуллар сардори хожатхонага қандай боришни кўрсатиб юборди, қўшимчасига у ерда латтани ҳўлагани жўмрак борлигини ва сув олиш мумкинлигини айтди. Динг Гоуэр унга ташаккур билдирди, сардор ўз қўл остидагилар билан хоналардан бирига кириб кетганини кўрди, хонанинг очик эшигидан паға-паға аччиқ тутун отилиб чиқарди. *«Ҳойнаҳой, қарта ёки маженг¹ ўйнашяпти, – деди ўзича. – Балки ким билсин, қандайдир йўл-йўриқларни*

¹ *Маженг* – доминога ўхшаш хитойча соққали кимор ўйини.

ўрганишаётгандир». У мийиғида кулиб қўйди ва челақни кўтариб хожатхона томонга йўл олди, йўл-йўлакай деворлардаги лавҳачаларни ўқиб борди: «Техник бўлим», «Ишлаб чиқариш бўлими», «Хисобхона», «Молия бўлими», «Архив», «Методика хонаси», «Лаборатория хонаси», «Видеозал». Сўнгги эшик қия очик эди, у ерда кимдир бор эди.

Қўлида челақ билан у ерга оҳиста кираркан, видео кўриб ўтирган бир эркак ва бир аёлга кўзи тушди. Телевизорнинг экрани ҳаддан ташқари катта эди. Унда чиройли босма ҳарфлар билан: «Тансиқ таомлар – «Товукбоши» гуручи» деб ёзилган ёзув пайдо бўлди. Роликка ажойиб, юракни жизиллатадиган «Ранг-баранг булут ойни кувиб етади» Гуандун¹ куйи жўр бўлмоқда эди. Бу роликни томоша қилишга, умуман, тарикча хоҳиши йўқ эди, аммо у нимаси биландир одамни тортарди, балки кадрларининг ёрқинлиги биландир. Товуқларни сўйишнинг автомат шакли. Товуқ бошлари аниқ, бир маромда тушиб турибди. Торли ва пуфлаб чалинувчи созларнинг кўтаринки оҳанглари остида суҳандоннинг овози янграйди: *«Кенг халқ оммаси ва Озуқа махсус турларини ишлаб чиқариш бўйича тадқиқот марказининг партия ходимлари... руҳланиб, «Асосий масалани ҳал қиларкан, унинг қийинчилигини тисанд этмай» ишори остида ғайрат ва фикрларини жамлаб кечаси ҳам, кундузи ҳам кураш олиб бормоқдалар...»* Заҳил юзли, оқ либосдаги бир талай одам оғзи турли катталиқдаги шиша идишларда кимёвий тажриба ўтказмоқда. Оқ пешбанд таққан бир нечта истарали аёл сочларини оқ қалпоқчалар тагига тартиб билан йиғиштириб, қискичда хом гуруч донасини олади ва чопиб ташланган товук бошларига тикади. Аёлларнинг яна бир гуруҳи – улар ҳам шундай кийинган ва улар ҳам истарали – гуруч билан тўлдирилган бошларни чўғдай гулли тувакларга солади. Кадр ўзгаради: тувакларда шоли майсалари кўринади. Уларни ўнлаб сувпуркагичлар суғоради. Яна кадр ўзгаради: базми жамшид дастурхони, табиий гуллар билан ороланган, бир қанча пиёлаларда саралаб-саралаб олинган гуручлар товланади – дурдай яркироқ, қондай қип-қизил. Стол атрофида бир нечта бошлиқ ўтирибди – биттаси салобатли, иккинчиси –

¹ Хитой жанубидаги провинция.

семиз, учинчиси – узун ва мамнуният ила жилмайиб бу тансиқ таомдан татинадилар. Динг Гоуэр оғир хўрсинди, ўз қарашлари унчалик кенг эмаслигини шундагина англаб етди: қудуқ тубида ҳақиқий қурбақа ётибди. Ролик ҳали тугагани йўқ, эркак билан аёл эса суҳбатни бошлаб юборишди. Ногоҳ кўзлари тушиб қолишидан хавфсираб, Динг Гоуэр сувли челақни олди-да, шошиб эшик томон одимлаб кетди. Дарвоза олдида қоровул ёнидан ўтаркан, кўзларига нафрат тўлиб кетганини ҳис этди. Қоровул унга кўзлари билан тешиб юборгудек қараб турарди. Маккажўхори даласида қуруқ поялардаги барглар кўзларини савалаганидан ёш оқа бошлади. Тиллақўнғиз овловчи чол аллақачон гумдон бўлганди. Машинага етмасданоқ унинг қулоғига ҳайдовчи қизнинг жонга тегувчи қичқириғи чалинди:

- Ҳой, онангни... қаёққа кетдинг? Хуанхэгами ё Янцзигами? Челақни ерга қўйиб, у қаварган кўлини силкитди:
- Йўқ, Ярлун-Жанбо¹га боргандим, жин урсин.
- Мен бўлсам, тамом, онангни... ҳойнаҳой, дарёга тушиб кетиб, ғарқ бўлгансан деб турувдим!
- Мен эса, онангни... ғарқ бўлдимгина эмас, яна видео ҳам кўрдим.
- Вой онангни... кунфуними ё яланғоч аёлларними?
- Ҳе, йўқ, униси ҳам эмас, буниси ҳам эмас, бир тансиқ таом ҳақида, «товуқбош» деб аталаркан.
- Онангни... нимаси тансиқ бўларкан ўша «товуқбош»нинг? Бу қанақа ифлос одатки, оғиздан чиққани «онангни... онангни...»
- Агар «онангни...» деб гапирмасанг, сен ҳам чурқ этмай юришинг керак бўлади.

Динг Гоуэр ҳайдовчи қизни ўзи томон тортиб, белидан маҳкам кучди ва лабларини лабларига қаттиқ босди – лаблар ҳам ширин, ҳам аччиқ, ҳам нордон, ҳам тотли эди.

2

Устоз Мо Ян!

Хатингизни олдим.

«Фуқаролар адабиёти»дагилардан акс садо йўқ. Қаттиқ изтиробдаман ва умид қиламанки, Сиз устозлар: Чжоу Бао

¹ Ярлун-Жанбо – Тибетдаги дарё.

ва Ли Сяобаони яна бир шоширасиз, иложи борица тезроқ жавоб йўлласинлар.

Ўшандан бери яна битта ҳикоя ёздим, «Эшак кўчаси» деган. Унда мен ус¹ адабиётининг ижодий усуллари кўлладим. Илтимос, мураббий, уни Ўзингизга хос донолик ила кўриб чиқинг. Кўлёмани Ўзингизга маъқул бўлган ҳар қандай журналга юборишингиз мумкин.

Мусаллас бўйича ҳужжатларни мана шу хат билан қўшиб юборяпман, ўттиз ишча сара мусалласни эса машина Пекинга бориши билан жўнатаман. Шогирдининг мусалласини ичиши – ҳар қандай мураббий учун оддий иш. Ахир Конфуций ҳам сабоқ ҳақи учун ҳар бир шогирдидан ўн туғун қоқланган гўшт олган.

«Фуқаро адабиёти»дан дарак бўлмаётгани таажжубланарли, албатта, мен ҳатто ваҳимага тушиб кетяпман. Сиз, устоз, кўпни кўрган одам сифатида мендан нелар ўтаётганини тушунсангиз керак.

Ижодий муваффақиятлар тилайман!

Шогирдингиз Ли Идоу

3

Иним Идоу!

Хатни ва ҳикоя кўлёмасини олдим. Мусаллас бўйича ҳужжатларни ҳали олиб келишмади, аммо босма ҳужжатлар одатда хат каби у қадар тез етиб бормайди-ку.

Сенинг ҳолатингни тўла равишда тасаввур қилоламан, мен ҳам мана шундай қийинчиликларни бошдан кечиришга мажбур бўлганман. Тўғриси айтганда, ўз кўлёмамни босма шаклда кўришим учун мен қандай чоралар кўрмадим қандай чоралар кўришни мўлжалламадим. Хатингни олишим билан Чжоу Баога сим қоқдим. У ҳар учала ҳикояни бир эмас, бир неча мартадан ўқиб чиққанини айтди. Унинг сўзлариға қараганда, у нима қилишини билмаётганмиш, аниқ бир сўз дейдиган аҳволда эмас эмиш. Энди шу тўғрисида ўйлаб тургандим, дейди. У асарингни тезда танишиб чиқиб, ўз фикри-

¹ Ус – қаҳрамонлик руҳидаги асарлар.

ни билдириши учун Ли Сяобаога жўнатиб юборибди. Охирида айтдики, барча учала қисмда, албатта, муҳокамани талаб этувчи жойлар кўп, лекин муаллифнинг истеъдодли эканига ҳеч қандай шубҳа йўқ. Сен шу ергача ўқиб келганингда юрагинг анча енгил тортар, деб ўйлайман. Ёзувчи учун дунёда энг муҳими – истеъдод. Озмунча одам уста ёзувчи бўлмадимиз, озмунча нарсалар ёзишмадимиз ва қандай қилиб буюк бўлиш йўллари киф этмадиларми, бироқ шунда ҳам осмондаги юлдузлар кифоя қилмади. Бу одамларда ҳаммаси бор, фақат истеъдод йўқ ёки истеъдодлари унчалик эмас.

«Эшак кўчаси»ни мен уч карра ўқиб чиқдим ва умуман, таассуротларим мана бундай: у анча очиқ ва дангал ёзилган, ерда думалаб кетаётган ёввойи эшакка ўхшаб кетади. Қисқа қилиб айтганда, ўз-ўзидан биргина хулоса чиқади – бўлмағур нарсаси. «Хунжун лема»¹га бўкиб олгандан кейин ёзмаганмисан, мабодо?

...«Эшак кўчаси»ни ҳам, ҳар ҳолда, «Фуқаро адабиёти»га юбораман. Агарда, у ерда олишмаса, яна қаерга тавсия этишимни ўйлаб кўраман.

Мен «Мусаллас мамлакати» (ишчи номи) романининг бир неча бобини ёзиб бўлганман. Аввалига мен мусаллас ҳақида яхшигина ёзоламан дегандим, чунки икки марта тўйиб ичгандим. Бироқ ишни бошлагач, озмунча қийинчиликларга дуч келмадим: сюжет чизиқлари бир дунё бўлиб кетди. Инсоннинг мусалласга бўлган муносабатида башарият ҳаёти ва тараққиёти жараёнининг деярли барча зиддиятлари намоён бўлади. Буюк истеъдод соҳиби бу мавзуда чинакам ажойиб адабий асар яратоларди. Менинг қобилиятим, афсуски, етарли эмас ва шу боис нуқул кечинмалару тушкунликлардан бошим чиқмайди: афандининг кўрпаси бошга етса, оёққа, оёққа етса, бошга етмайди. Умид қиламанки, кейинги хатларда биз мусаллас мавзусида кўпроқ гаплашамиз ва эҳтимол, ўшанда сал илҳомим келса.

Омад тилаб

Мо Ян

¹ Хунжун лема – арок тури.

Азиз дўстлар, яқинда сизлар менинг «Мусаллас руҳи», «Гўшт болалар» ва «Кайвони бола» деган ҳикояларим билан танишдингиз. Энди янги асаримни тақдим этишга изн бергайсиз – у «Эшак кўчаси» деб номланган. Хайрихоҳлигингиз ва тушунганингиз учун сизлардан бағоят миннатдорман. Адабий танқид нуқтаи назаридан юқорида баён этилган бутун боши-кети йўқ гаплар, ҳеч бир ҳолатда қисса тўқимасига ёриб кирмаслиги керак, акс ҳолда бу унинг бус-бутунлиги ва тугаллигига ҳилоф бўлур эди. Аммо мен – фан номзодиман, мусалласпазлик соҳасида тадқиқот ишлари билан шуғулланаман ва Худонинг бермиш куни мусалласни ичишимга, уни ҳидлашимга, бағримга босишимга, бўса олиб лабимни тегизишимга, у билан узвий алоқада бўлишимга тўғри келади, мен учун, ҳатто ҳавонинг ҳар бир ҳўплами алкоголь билан тўлиқ. Менинг феъл-атворим ҳам, мизожим ҳам мусалласдан нуқс этган. «Таъсирот» дегани нима? Айнан шундай дегани. Мусаллас мени шунақанги тошириб юборадики, ақлимни йўқотиб қўяман, кўпчилик эътироф этган меъёрларга риоя этиш қўлимдан келмайди. Мусалласнинг феъл-атвори – ўзбошимчалик, бетизгинлик, унинг мизожи эса – тўхтовсиз гапиришлик.

Демак, азиз дўстлар, менинг ортимдан юриб, Жюгуо Мусалласпазлик академиясининг катта, улуғвор шоҳона дарвозасидан чиқиб олинг. Мусаллас шишаси шаклидаги ўқув биноси, қадах кўринишидаги лаборатория биноси ва академия бошқарадиган мусаллас заводининг атрофга муаттар мусаллас ҳиди таратаётган баланд дудбурони ортимизда қолади. «Юкни иткитинг-да, олға илдам одимланг», тетик хуш ва тиник нигоҳ ила ортимдан юринг, йўлдан четга чиқиб кетманг, Лицоаньхэ – мусаллас чашмаси – дарёси устига қурилган нафис арча кўприкчага қадам қўйинг ва шуларнинг барча-барчаси – шалдироқ оқим, кўзачалар, улар устида ўтирган капалаклар, пат-пат қилган оқ ўрдаклар, сузиб юрган балиқчалар, шу балиқчаларнинг сезгилари, оқ ўрдакчаларнинг кайфияти, сузиб кетаётган сувўтларнинг фикрлари, шу оқимнинг ши-

рин хаёллари орқада, онгдан панада қолади. Ошпазлик академияси дарвозасидан биз томонга жазавакор хушбўй хидлар тўлкин-тўлкин бўлиб бостириб келаётганига эътибор беринг! Қайнонам худди ўша ерда ишларди. Яқинда унинг акли лат еди, икки қават дарпардали хона ичига қамалиб олди ва туну кун фош этувчи хатлар қоралайди. Аммо вақтинча уни ўз холича қолдирайлик ва Ошпазлик академиясидан келаётган хушбўй хидга-да эътибор қаратмаймиз. «Одамлар бойлик кетидан қувиб ҳалак бўлмоқдалар, қушлар озуқа кетидан қувиб қирилмоқдалар». Бу, шубҳасиз, ҳақиқат. Тартибсизлик ва инқироз даврида инсон қушга ўхшаб эркин бўлади, амалда эса унга ҳамма жойда овчиларнинг тузоқ ва турлари, ўқ ва пайконлари таҳдид солади. Бўпти, модомики устимизга Ошпазлик академиясидан чиқаётган хушбўй хидлар бостириб келибдими, келинг, бурунни чимчилаб, уни бир четда қолдиришга ҳаракат қилайлик ва энсиз Буғу кўчасидан юриб борайлик, кўчада буғуларнинг бўкиришлари шунақанги аниқ эшитилиб турибдики, гўё улар ёввойи табиат орасида ўтлаб юргандек. Кўчанинг ҳар икки томонидан дўконга кираверишда буғу мугузлари илиб қўйилган – чалиштирилган найза ва шамширларнинг бутун бир ўрмоними дейсиз. Биз кўҳна тош йўлдан, сирпанчиқ йўсин қоплаган плиталардан юриб боряпмиз, плиталар орасидан ям-яшил ўтлар ўсиб чиққан – кўзингизга қараб юрмасангиз, қоқилиб тушасиз. Битта-битта одимлаганча айланма йўл билан Эшак кўчасига чиқиб оламиз. Оёғимиз остида ўша тош плиталар. Улар шу дамгача неларни кўрмаган, уларни ёмғирлар ва шамоллар сайқаллаган, ғилдираклар ва туёклардан ейилиб кетган, кирралари тўмтоқлашиб қолган, бамисоли бринч кўзгу сингари ялт-юлт қилади. Эшак кўчаси Буғу кўчасидан сал кенгрок. Плиталар устида – конли ифлос қўлмақлар ва қорайиб кетган эшак терилари. Буғу кўчасига қараганда бу ер янада тойғокрок. Қора патларини ялтиратиб, кўчада қағ-қағ қилганча қора қарғалар гердайиб юрибди. Бу ерда кўзингизга қараб юрмасангиз бўлмайди, шунинг учун огоҳлантираман: эҳтиёт бўлинг ва рухсат этилган жойлардан юринг. Гавдангизни тик тутинг, одимни қаттиқ ташланг, гоҳ ўнг, гоҳ чап томонга чайқалманг, қишлоқдан шаҳарга энди келган одамга ўхшаманг. Акс

холда оёгингиз нақ осмондан бўлади. Ҳар қандай йиқилиш ноқулай бўлади: фақат кийимингизни ифлос қилиб олмасангиз майли-я, нақ кетингиздан лат еб қолсангиз-чи! Умуман, йиқилиш – расво нарса. Ўқувчини зада қилиб қўймаслик учун келинг, нафасни ростлаб олайлик, кейин эса йўлда давом этамиз.

Бизнинг Жюгуомизда шундай таниқли кишилар борки, бир челақ мусаллас ичса ҳам кайфи ошмайди ва уларнинг шарафига ҳамду санолар айтсанг арзийди; шундай ичонғичлар ҳам борки, хотинининг кириб-қиртишлаб йикқан пулига май олиб ичади: яна бир тоифа беор ичувчилар ҳам бўлади: ёмон ётган нарса борки, ўмаради, жанжал чиқариб муштлашади, одамларни уради, киссавурлик қилиб, бировларни ўтдай куйдиради. Менимча, бугунги кунда Жюгуомизда ўғри Ли Кўкюзнинг ҳам, Яшил Ўт Илон лақабли Ли Сининг ҳам, кўчани кесиб ўтадиган Каламуш лақабли Чжан Саннинг ҳам ва ёвуз Нью Эранинг ҳам олдиға похол тўшаб кетадиган издошлари бор. Бу довурак одамлар икки минг йилдан кейин ҳам ўзгармайди. Уларнинг бари Эшак кўчасига тўшанадилар – улар ҳам Жюгуонинг диққатға сазовор қадриятларидан! Анави биттасини кўряписизми, оғзида сигарета билан эшикка суяниб олган; яна бир қўлида шиша билан «жиринг чақа» ишляпти. «Жиринг чақа» – бу қайнатилган эшак олати: уни бундай аташларига сабаб – унинг тўғралган парраклари ўртасида тешикчаси бор қадимги тангага ўхшаб кетади; учинчи бири қўлида қуш кафаси ушлаб, ҳуштак чалиб турибди – уларнинг турган-битгани шу. Қаранг, дўстларим, эҳтиёт бўлинг, уларга илакиша кўрманг, таг-тугли одамлар бу кўча чиқиндиларини четлаб ўтадилар – ахир янги пойафзалингиз билан атайлаб ахлатни босмайсиз-ку, тўғрими? Эшак кўчаси Жюгуомизнинг шарафи ҳам, исноди ҳам. Эшак кўчасидан ўтмабсан – бу дунёға келмабсан. Бу кўчада эшак гўшти сотиладиган йигирма тўртта дўкон жойлашган. Эшакларни Мин сулоласи замонидан буён сўйиб келадилар, Цин сулоласи вақтида ҳам сўйганлар, Хитой Республикаси вақтида ҳам сўйяптилар. Коммунистлар келиши билан эшакларни ишлаб чиқариш воқитаси деб ҳисоблай бошлашди, уни сўйиш қонунға хилоф деб эълон қилинди ва Эшак кўчаси бутунлай таназзулга юз

тутди. Сўнгги бир неча йил давомида «мамлакат ичкарисидида ишлаб чиқаришни ва ташқи ошкораликни жонлантириш» сиёсати натижасида халқ ҳаёти даражаси муттасил ортиб борди, бу нарса гўшт истеъмолининг ортишига олиб келди, шу боис Эшак кўчаси ғайриоддий гуркирашни бошдан кечирмоқда. «Осмонда аждар гўшти, ерда эшак гўшти» нақли шунда пайдо бўлган. Эшак гўшти хушбўй, мазали, уни тансиқ таом деб алқайдилар. Азиз ўқувчилар, меҳмонлар, дўстлар, хонимлар ва жаноблар, санъкайю вэйла мачжи, миситэ, миси¹, агар сизга фақат кантон таомларини тановул қилинг, деса-лар, ишонманг, бу ғирт ёлғон, одамларни йўлдан уриш учун улар шундай гапларни атайлаб тарқатадилар! Мен сизга нима демоқчиман, кулоқ солинг. Хўш, мен сизга нима дейман? Жюгуонинг машхур таомларини санаб ўтаман, аммо кичик бир қисмини эслатаман, холос, ниманидир тушириб қолдиришим аниқ, чунки уни қидириб тополмайсиз. Эшак кўчасида турганинда ва Жюгуога назар солганинда, чор атрофингда тансиқ таомлар осмондаги булутдай кўпки, кўзинг ўйнаб кетади: Эшак кўчасида эшак сўйишяпти. Хўкиз кўчасида – хўкиз, Қўй кўчасида – қўй, Чўчка кўчасида – чўчка, От кўчасида – от, Ит ва Мушук бозорларида – иккаласини сўйишяпти – санаб санагига етолмайсан, ўйлар чалкашиб кетади, лаблар қакрайди, оғзинг қуруқшайди. Умуман, қай бирини олма – ҳар қандай тансиқ таом, ҳар қандай қуш, ҳайвон, балиқ, ҳашарот – ейишга ярайдиган ва дунёнинг тўрттала томонидан келтирилган ҳаммасидан бизнинг Жюгуода татиб кўришинг мумкин. Мабодо бу яна бирон жойда бўлса, демакки, бизда ҳам бор, ҳеч қаерда йўқ нарса ҳам бизда бор. Лекин энг асосийси, булар ҳаммаси борлиги билан бир қаторда, энг муҳими, энг жумбоқли нарса шундан иборатки, булар бари қандайдир алоҳида, ўз услуби, тарихи, анъанаси, мафкураси, маданияти ва ахлоқи билан мавжуд. Балки бу қандайдир мақтанчоқликка ўхшаб кетар, бироқ ҳеч қандай мақтанчоқлик эмас. Бутун мамлакат бойиб кетиш васвасасига чалинган, бизнинг Жюгуода эса раҳбарлар бунга зийраклик билан ва ўзига хос тарзда қарайдилар, бойликка эга бўлишнинг янги усуллари ва махсус

¹ Инглизча «thank you very much, mister, miss» – «катта раҳмат, жаноб, хоним»нинг бузилган шакли.

йўллари кидириб топадилар. Азиз дўстлар, хонимлар ва жаноблар! Инсон дунёга келганида, унинг учун емак ва ичмакдан ҳам муҳимроқ бошқа ҳеч нима бўлмаса керак. Оғиз нега очилади? Албатта, емоқ ва ичмоқ учун! Жюгуо меҳмонлари қоринлари тўйгунча есинлар ва ичсинлар. Хилма-хил егуликлардан татиб кўрсинлар, турли-туман мусалласлардан нўш этсинлар, еганлари ва ичганларидан мамнун бўлсинлар, шундай еб-ичсинларки, бир сония ҳам дастурхондан бош кўтармасинлар. Овқат ва ичимлик ҳаётни тутиб туриш воситасигина эмас, балки ҳаётнинг ҳақиқий моҳиятини тушуниб етиш, борлик фалсафаси мағзини чақиш имконияти ҳам эканини англасинлар. Емоқ ва ичмоқ – бу фақат физиологик жараён эмас, балки руҳни, эстетик лаззатни такомиллаштириш ҳам эканини билиб олсинлар.

Шошмасдан қадам ташланг, кўрганларингиздан завқ олинг. Эшак кўчаси икки лига чўзилган, унинг ҳар иккала томонида гўшт дўконлари саф тортган, у ерда эшак сўйишади. Тўқсондан ортиқ ресторанчалар ва мусалласхоналар бор, ундаги таомларни фақат эшак гўшtidан тайёрлайдилар. Менюни мунтазам алмаштириб турадилар, бирин-кетин ажойиб ғоялар пайдо бўлади, эшак гўшtidан таом тайёрлаш санъати бу ерда ақл бовар қилмас даражага етган. Эшак кўчасидаги барча тўқсон ошхона таомларидан татиб кўриб, умрингизнинг қолган қисмида эшак гўшти емасангиз ҳам бўлади. Уларнинг ҳар биридан тотиниб ўтган одам кўкрагига уриб: «Нима десангиз денг-у, аммо-лекин мен эшак гўштига мириқдим!» – дея оламга жар солиши мумкин.

Худди қалин луғатдек, Эшак кўчасида шу қадар кўп нарсалар борки, гарчи сўз кидириб чўнтакка қўл сукмасам, қатъиян ва бирёқлама мулоҳаза юритсам-да, барибир сўзлар етишмайди, ҳаммасини сўз билан ифодалаш қийин, ҳамма нарсани мирдан-сиригача ҳикоя қилиб беролмайсан. Агар рисоладагидек ҳикоя қилмаса, қандайдир юзаки чиқади, биринчи бобдан ўнинчи бобга сакраб ўтасан, шу боис мени кечиришингизни ва менга хайрихоҳ бўлишингизни, шунингдек, тетикланиб олиш учун «Хунцзун лема» қадахини сипқоришимга изн беришингизни илтимос қиламан. Юз йил ичида Эшак кўчасида шунчалик кўп эшак жон таслим қилганки, саногига етиб бўлмайди.

Кечасию кундузи бу ерда гуноҳсиз ўлдирилган эшакларнинг руҳлари гала-гала бўлиб юради, Эшак кўчасидаги ҳар бир тош, таъбир жоиз бўлса, эшак қонига бўялган ҳар бир ўт-ўлан эшак руҳини сингдириб олган, ҳар бир ҳожатхонада унинг борлигини тўла ҳис этиб турасан ва Эшак кўчасида бўлган ҳар бир одам у ёки бу даражада эшактабиат бўлиб қолади. Эшакча моҳиятлар, кадрли дўстлар, Эшак кўчасини булутдай қоплаб олган, куёш нурини ўтказмайди. Кўзингизни қисган заҳотингиз хилма-хил катталиқдаги ва хилма-хил рангдаги эшаклар тўда-тўда бўлиб, атрофингизда овозларини баралла қўйиб ханграётганини кўрасиз.

Бир афсона бор: тун чўкиб, борлиқни жимжитлик эгаллагач, жуда ҳам йўрға, қоралиқдан тундан ўтадиган бир эшак (қайси жинсдалиги номаълум) кўчанинг яшилтоб плиталари устидан шарқдан ғарбга, кейин эса ғарбдан шарққа қараб юриб ўтаркан. Туёқлари ғоятда нафис, қора ақиқдан ясалган мусаллас пиёлаларга ўхшаркан, силлиқ тошларга урилиб, жаранглаган овоз чиқараркан. Бу овоз кеч тунда фалак сайёраларидан таралган мусиқани эслатаркан – мунгли, сирли ва майин экан. Тинглаганнинг кўзига ёш қалқир, ингранар, мастлардай алаҳлар, кўксидан узун ва оғир оҳ отилиб чиқаркан. Осмонга тўлин ой чиққанда-чи...

Ўша куни оқшом чоғи «Ярим аршин» ресторанининг хўжайини, бақалоқ Юй Ичи тоза шаосин мусалласидан одатдагидан бир неча коса кўпроқ ичиб қўйибди ва кичик ноғорадай дўмпайиб чиққан очик қорнига иссиқ бир нима киргандай ҳис қилибди. Тўқима курсини олиб, кўчага чиқибди-да, эски анор дарахти тагига бориб ўтирибди. Тош терилган кўчанинг плиталари ойдинда тиниқ ойнадай ялт-юлт қиларкан. Куз ўртаси бўлиб, об-ҳаво ҳам шунга яраша экан, енгил шабада эсаркан, салқинда ўтириш ишқибозлари ҳовлидан қораларини ўчириб улгурган экан. Агар мусаллас ичмаганида, Юй Ичи ҳам кўчага чиқмаган бўларкан. Кундузи бу ерда одамлар чумолидай ғужғон ўйнаркан, ҳозир эса ҳаво топ-тоза бўлиб, ҳар томондан ҳашаротларнинг чир-чир овозлари келаркан. Пайкон учидек ўткир бу товушларга ҳеч қандай тўсиқ писанд эмасдек туюларкан. Шабада ҳар гал қорнини силаб ўтганида бақалоқ беҳад ҳузурланаркан. Боши-

ни оркага ташлаб ва пишиб ёрилган катта-кичик ширин анор меваларини у томоша қилиб ўтириб пинакка кетиб қолибди, бироқ бирдан боши териси тортилгандек, баданидан эса чу-моли ўрмалагандек бўлибди. Уйқуси қочса ҳам у жойидан қимирлай олмасмиш – худди ушу устаси айни жон жойига зарба туширгандек эмиш, ҳолбуки у ҳамма нарсани англаб ва кўриб тураркан. Назарида бир эшак осмондан тушиб, кўчада юргандек бўлибди. Эшак семизлигидан йилтиларкан, худди мумдан ясалганга ўхшаркан.

У ерда ағанабди, ўрнидан турибди ва силкиниб, кўринмас чангни қоқибди. Кейин бир сакрабди-да, думини хода қилиб, кўчадан шаталок отиб чопибди. Кўчанинг у бошидан бу бошига қора тутундан чизик тортиб уч марта бориб келибди. Туёғининг жарангдор тақ-туқи остида куз тунидаги ҳашаротлар чир-чири эшитилмай ҳам қолибди. Бироқ эшак бирдан тўхтаб, кўча ўртасида туриб қолган экан, ҳашаротлар яна қўшиқларини бошлаб юборибди. Ўша лахзада Ит бозорида итлар галасининг вовуллаши янграбди, Хўкиз кўчасида бузоклар, Қўй кўчасида қўзичоклар маърабди, От гузарида тойчоқлар кишнабди ва ҳамма жойда, яқину йироқда хўрозлар қичқирибди... Қора эшак бировни кутаётгандай кўча ўртасида тураверибди ва унинг тим қора кўзлари чироқдай ёнаркан. Юй Ичи бу эшак ҳақидаги ҳикояларни анча илгари эшитган экан, бугун эса уни ўз кўзлари билан кўриб туриши экан ва бу дунёда ривоятлар йўқ жойдан пайдо бўлмаслигини англабди ва қаттиқ қўрқиб кетибди. Ғужанак бўлиб, нафасини ичга ютибди, чирик кундага ўхшаб қимир этмай, кўзлари чакчайиб, эшакни кузатишда давом этибди.

Шу тариқа анча вақт ўтибди, Юй Ичининг кўзлари оғриб кетибди, қора эшак эса ўша-ўша кўчанинг ўртасида ҳайкалдай қотиб тураверибди. Шу чоғ узокдан Жюгонинг барча итлари ўчакишиб хура кетибди. Юй Ичи чўчиб тушибди, томдан қадам товушлари эшитилибди, кейин қоп-қора кўланка пайдо бўлибди, худди атайлаб қилгандек, кўланка томдан сирғалиб кетибди-да, тўғри эшакнинг устига келиб тушибди. Эшак туёқлари билан тақ-туқ қилиб, осмондан тушган одамни устига миндирганча тутундай зумда ғойиб бўлибди. Бўйи жудаям пакана бўлганидан Юй Ичи мактабга бормас экан, аммо

насл-насаби зиёлилар хонадонидан экан: отаси – профессор, бобоси – сюцай, аждодларининг бир неча авлоди – цзиньши¹, салкам Ханьминь академиклари экан.

Уларнинг таъсири остида мингта иероглифларни ўрганган ва тўғри келган китобни ўқиб ташлайвераркан. У ҳозиргина ўзи кўриб гувоҳ бўлган воқеа Тан сулоласи вақтидаги афсоналардан бирини эслашга мажбур этди, унда тутқич бермас бир саёқ жангчи иштирок этарди. Буни қаранг-а, илму-фаннинг шиддат ила ривожланишига қарамай, таърифлаб бўлмайдиган, аммо ҳақиқатда бор бўлган ҳодисалар учраб тураркан-да. У кўл ва оёқларини кимирлатиб кўрмоқчи бўлди: оёқ-кўллари ёғочдай ҳиссиз бўлса-да, лекин кимирларди. Қорнини ушлаб кўрди – совуқ тердан намланиб кетибди.

Ойнинг сутдай ёғдусида Юй Ичи тушиб келган қора кўланкада ўрта бўйли ёш йигитчани кўрди, унинг баданини балиқ тангачалари қоплаганди, танасида ой нурлари акс этарди. Тол барги шаклидаги бир ханжарни тишида тишлаб олган, орқасига катта тугун ортмоқлаган.

Сиз, азиз ўқувчилар, ҳойнаҳой, оғзига келганини гапиравераркан-да, деб ёзғиришингиз мумкин. Ундан кўра битта-яримта ресторанга олиб борса, бир мусалласга тўйдирса, яхши эди, бу бўлса қаёқдаги Эшак кўчасию шунинг атрофидаги сафсаталардан бўшамайди, деётгандирсиз. Ёзғиришингиз тўғри, ёзғиришингиз жуда ўринли ва нишонга урдингиз, шунинг учун келинг, қадамларни жадаллатайлик. Мени маъзур тутасиз, Эшак кўчасининг ҳар икки томонидаги ҳар бир дўконча ҳақида кўп гапиролмайман, холбуки, у ерда ҳам, бу ерда ҳам ўзларининг бир-биридан кўли гул усталари бор. Ночор тилимни тийишдан ўзга чорам йўқ. Энди биз барча мана бу эшакларга эътибор бериб ўтирмаймиз – улар Эшак кўчасининг ҳар иккала томонидан кўзларини чакчайтириб, бизга қараб турибди. Ўз мақсадимиз сари шошайлик. Мақсадларнинг каттаси ва кичиги бўлади. Бизнинг катта мақсадимиз – коммунистик жамият қуриш, унда «ҳар кимдан қобилиятига яраша, ҳар кимга эҳтиёжига яраша». Бизнинг кичик мақсадимиз – Эшак кўчасининг нариги бошигача етиб олиш, у ерда «Ярим аршин» ресторани жойлашган ва у ерда

¹ Сюцай, цзиньши – қадимги Хитойда олимлик даражалари.

кираверишда йўғон, ҳар меваси косадай келадиган анор да-
рахти ўсади. Ресторан нега унақа аталади, деб сўрасиз. Мен
айтай, сиз эшитинг.

Ушбу ресторанча эгаси Юй Ичининг бўйи бор-йўғи бир
чи беш цунь, бироқ барча паканалар каби у ёшини яширади,
унинг неча ёшдалигини тусмоллаб топиш эса амримахол.
Эшак кўчасида яшовчиларнинг хотирасида бу истарали ва
хушфеъл пакана неча ўн йиллардан бери ўзини бирдек ту-
тиб юради. Унга ажабланиб қараганларга мулойим табассум
билан жавоб қайтаради. Табассуми шу қадар жозибадорки,
киши қалбининг ич-ичига кириб боради ва ачиниш туйғуси
уйғотади. Ўзининг фусункор табассуми туфайли Юй Ичи
ғам билмай яшаб келяпти, қорни тўқ, усти бут. Ўзи маълум-
мотли, ота-онаси оиласида чуқур билим олган ва турли ма-
салаларга тиши бемалол ўтади. Қандай ёзилса, шундай гапи-
ради, ҳар айтган сўзи шундай қулоғингда ўрнашиб қолади.
Эшак кўчаси аҳолиси учун бу озмунча қувонч эмасди: агар у
бўлмаса, бу ердагилар зерикканидан ўлиб қолишлари ҳеч гап
эмасди. Ўзининг табиий фазилати туфайлигина Юй Ичи бир
умр егани олдида, емагани кетида бўлиб яшай оларди. Аммо у
бундан кўпроғини хоҳларди, у садақалар билан кун кўришни
истамасди, хуллас, ислохотлар ва ошқоралик сиёсатининг
янги эпкинидан фойдаланиб, хўжалик фаолияти юргизишга
лицензия олгани ариза берди. Ҳамёнидан қачонлардан бери
тўплаб келаётган пуллардан бир тахламини чиқарди ва унинг
эски уйи ўрнида эндиликда бутун Жюгуода машҳур «Ярим ар-
шин» ресторани қад кўтарди. Эҳтимол, Юй Ичининг сўнгсиз
бошқотирма ғоялари «Ойнадаги гуллар» мумтоз романи би-
лан бароридан келар, балки «Бутун дунёдан келган ҳайратли
воқеалар»дан илҳом олар, лекин ресторан очилгандан кейин у
«Жюгуо жибао» рўзномасига бўйи уч чидан баланд бўлмаган
паканаларни ишга олиш ҳақида эълон берди. Ўшанда бу бу-
тун Жюгуони ларзага солди ва аёвсиз бахсларга сабаб бўлди.
Булар, пакананинг ресторан очиши – социалистик тузум учун
ҳақорат, беш қиррали юлдуз нишонли ол байроққа доғ, чет
эллик сайёҳлар кўпроқ кела бошлаб, Жюгуонинг диққатга
сазovor жойларидан завқ олганларида «Ярим аршин» ресто-
рани буюк иснодга айланади, нафақат шаҳар, балки бутун

буюк хитой миллатининг обрўйига путур етади, деб билар эди. Бошқаларнинг фикрича, паканалар бутун дунёда бор ва буни ҳеч ким инкор этолмайди. Бошқа мамлакатларда паканалар садақадан кун кўришади, бизда эса улар пешона терлари билан нон топиб ейишади. Шу боис бу ҳеч қанақа иснод-писнодга кирмайди, балки жуда зўр шарафдир.

«Ярим аршин» ресторанининг мавжудлиги чет эллик дўстларимизни социалистик тузумнинг бемисл афзаллигини англашга даъват этади: у ёқда томонлар сўнгсиз қизғин баҳсга киришиб кетаверишсин, бу ёқда Юй Ичи окова ариқдан шаҳар бошқармаси ҳовлисига ўтиб олди (катта эшикдан ўтиб бўлмайди, чунки дарвозадаги қоровуллар барчага йиртқичдай ташланардилар), бошқарманинг маъмурий биносига сирғалиб кирди, мэрнинг кабинетига кириб борди ва у билан анча вақтгача суҳбатлашди. Суҳбат мазмуни ҳақида ҳеч нарсa маълум эмас. Мэр Юй Ичини ўзининг дабдабали «тойота-краун»ида Эшак кўчасига қайта олиб бориб қўйди ва шундан буён шаҳар рўзномасидаги баҳсларнинг уни ўчди.

Дўстлар, хонимлар ва жаноблар! Биз йўл олган «Ярим аршин» ресторани қўл узатса етади. Бугун мен меҳмон қиламан. Биз жаноб Юй Ичи билан яхши дўстлармиз, бирга-бирга мусаллас ичиш ва шеърлар ўқиш учун биз тез-тез учрашиб турамиз. Атрофимиздаги серқирра ва ёрқин оламга разм солиб қарарканмиз, бир-биридан ҳароратли шеърлар ўқигимиз, дилбар ва хушнаво оҳангларда хиргойи қилгимиз келади. У зўр йигит, пулдан кўра дўстона муносабатларни кўпроқ кадрлайди, йигирма фоиз чегирма билан имтиёзли шартларда хизмат қилади.

Мухтарам дўстлар, биз «Ярим аршин» ресторани эшиги тагида турибмиз. Юқорига қарашингизни сўрайман, лавҳада аждар йўлбарс каби шиддаткор, ҳаётга тўлиқ иероглиф турибди. Уларни қора лок устидан тилла суви билан машҳур хаттотимиз Лю Баньмин чизган. Унинг исми шарифидан сиз, балки то ярим шиша мусалласни паққос туширмагунча битта ҳам иероглиф чизишга рози бўлмайдиган чинакам уста эканини англагандирсиз. Эшикнинг ҳар иккала томонидан «чўнтак» хонимчаси бизга қараб қулиб турибди – бўйи икки чи келади, кўкрагидан кўндалангига гулдор парча тасма ташлаб олган.

Улар эгизак, бу ерга Юй Ичининг «Жюгуо жибao»га берган эълонини ўқиб, «Трайидент» реактив самолётида учиб келишган. Улар катта партия ходими оиласида ўсдилар, уларнинг оталари шунақанги катта амалдор эдики, агар унинг исмини айтсам, кайфингиз учиб кетади, шунинг учун бундан ўзимни тийиб тура қолай. Умуман, оталарининг кўли узунлигидан бу ойимчалар қандай хохласалар, шундай, данғиллама ҳовлида дориламон яшай олардилар, аммо улар бу ерга, Жюгуога келиб, биз билан улфат бўлишни маъқул билишди. Бу иккала фариштанинг биз, оддий бандалар каторига келиб тушиши Жюгуонинг энг юқори партия раҳбарлари орасида шунақанги тўс-тўполон келтириб чиқардики, улар ўз ихтиёрлари билан, ёмғир остида бу иккала бебаҳо қизни кутиб олгани шаҳардан етмиш километр узунликдаги Таоюань тайёрагоҳига йўл олишди. Иккала фаришта билан бирга иззатли оталарининг рафиқаси ва бир гала котиблар етиб келганди. Тайёрагоҳдаги кутиб олиш, зиёфатлар ўтказиш, меҳмонхонага жойлаштириш ва турли-туман маросимлар билан боғлиқ сўнгсиз югур-югурлар роса ярим ойга чўзилди, лекин ҳаммаси рисоладагидек бўлди. Дўстларим, Жюгуомиз зарар кўрди, деб ўйлаш керак эмас. Бу калтабинлик, буруннинг тагидан нарини кўрмаслик бўларди. Шу боис мана бу фаришталару ойижонларининг зиёфатига озроқ чиқимдор бўлсак-да, лекин энди Жюгуонинг мана бу олий рутбали бошлиқ билан қариндошлик ришталари бор, у кўлига қалам олиб, бир нечта тўғарак сувратини чизса, бас, савдода улкан имкониятларга эга бўлиб, мўмайгина пуллар ишлаб оламиз. Бултур бу ҳурматли одам Жюгуога келганида қаламининг биргина чизиғи шарофати билан қанча пулга кредит олганимизни биласизми? Тагин бу банклар танг аҳволда қолиб, молиявий аҳвол ёмонлашган бултурги йилда бўлганди. Юз миллион юан, тагин паст фоизга! Тасаввур қиялсизми, дўстлар – юз миллион-а! Бу пулларга Маймун мусалласи бўйича зарбдор ишчи гуруҳи туздик, бир қисмини Хитой мусалласпазлик музейининг муҳташам биноси қурилишига сарфладик, октябрда Маймун мусалласининг биринчи халқаро фестивалини ўтказдик. Агар бу икки фаришта бўлмаганида, бу ҳурматли зот Жюгуога уч кунга келармиди? Шу боис, дўстларим, жаноб Юй Ичининг Жюгуо олдида

хизмати ғоят катта, десам, муболаға бўлмайди. Эшитишимча, шаҳар партия кўмитаси олий раҳбарият учун уни Бутунхитой намунали ходими унвонига ва «Биринчи май» меҳнат медали топширишга тақдим этишга ҳужжатлар тайёрлапти.

Ҳозир бу иккала саховатли фаришта бизга мойил бўлиб турибди ва кулиб қараяпти. Уларнинг ташқи кўринишлари ғоятда кўркам, киёфалари ораста ва агар пакана бўйларини айтмаса, ортикча гап-сўзларга умуман ҳожат йўқ. Уларнинг олий зотлари олдида бош эгиб таъзим қиламиз ва илиқ табассумлар ила қарши оламиз. Хуш келибсиз, хуш келибсиз! Раҳмат, раҳмат!

Яна «Пакана» деб аталадиган «Ярим аршин» ресторанининг ичини кўринг-да! Полга беш цунь қалинликдаги қўй юнгидан тўкилган гилам тўшалган, оёғингиз тўпикқача юмшоқ ботади. Деворларига Чанбайшань тоғларидан келтирилган қайин тахталардан ишлов берилган, машҳур рассомлар ва хаттотларнинг асарлари осиб қўйилган. Каттакон аквариумда кафтдай-кафтдай келадиган тилла балиқчалар эриниб сузиб юрибди, гулдонларда турфа гуллар қийғос очилиб ётибди. Танобий ўртасида кичкинагина қора эшакча турибди, синчиклаб қараб туриб, унинг табиий кўринишдаги ҳайкал эканини фаҳмлайсиз. Албатта, эшик олдида ҳалиги бир жуфт малак пайдо бўлгандан кейингина «Ярим аршин» ресторани ана шундай кўринишга эга бўлганди. Бу иззатли инсон кафтидаги бу қўшалок жавоҳир аллақандай овлоқ ресторанчада ишлашига йўл қўйиб, Жюгуо раҳбарлари аҳмоқ бўлибдими! Ҳамма нарса бизнинг кунларда қандай қилинишини сизлар жуда яхши биласизлар, шу боис бир йил ичида «Ярим аршин» ресторанида қанақанги катта ўзгаришлар бўлиб ўтгани ҳақида сўзлаб ўтирмасам ҳам бўлади. Узр, аммо ўтмиш кунлар ҳақида ҳам икки оғиз сўзлашимга изн берсангиз. Анови иззатли кишининг рафикаси Шанхайга қайтиб кетаётган бир паллада Жюгуо ҳокимияти иккала ҳурлиқо учун шаҳар ўртасидан жажжи уйча қуриб берди, бу боғ ва дарё ёнида жойлашган, шунингдек ҳар бирига биттадан ихчам «фиат» инъом қилди. Билмадим, сизлар эътибор қилдиларингизми, йўқми, «фиат»лар кекса анор дарахти тагида турибди.

Эгнида кизил кийим, бошида кизил қалпоқ метрлотель бизга пешвоз чиқади. Бўйи икки яшар гўдак бўйидай, юзида-

ги сезги аъзолари ғоят бир-бирига монанд жойлашган, улар ҳам гўдаклардаги каби. У ўзини у ёққа, бу ёққа ташлаб юради, оёқлари гиламнинг қалин пастига ботиб кетади, думбаси дирк-дирк қилади, бамисоли дарё йўсини устидан сузиб бораётган ўрдак боласидай. Яхши боқилган йўлбошловчи ит кўр одамни бошлаб кетаётгандай, у бизни бошлаб кетмоқда.

Қизил қарағай ёғочдан қилинган зинадан биз иккинчи қаватга кўтариламиз, у ерда қизил либосли мана шу болакай эшикни очади, бир четга ўтади ва йўл кузатувчи милициядек бир жойда туриб қолади – чап қўли кўксида букилган, ўнг қўли бир томонга узатилган, қўллар таранг, чап кафт ичкарида, ўнг кафт ташқарида – ҳар иккала қўли билан бизга қаёққа юришни кўрсатади – Узум танобийсига!

Мархабо, кираверинглар, азиз дўстлар уялманглар. Сизлар – фахрли меҳмонсизлар ва сизлар учун алоҳида кабинет ажратилган – Узум танобийси. Сизлар шифтда осилиб турган узум бошларини томоша қилиб турганларингизда, мен бизларни бу ерга олиб келган болакайга кўз солдим: унинг нодонларча табассумидан чакнаётган кўзлари биз томонга иблисона ёғду билан нур сочи. Кўзларим санчиб оғриди ва бир зум кўрга ўхшаб қолдим.

Мана шу қисқа муддатли кўрлик вақтида мен беихтиёр кўрқув ҳис этдим. Рўпарасида «Гўшт болалар» ва «Кайвони бола»да тасвирланган, қизил байроққа ўралган иблис-вачча тирикдай дуч келгандай бўлди. Мени ўзининг ёвуз ва шафқатсиз нигоҳи билан титкилаб чиққан ўша эди. Ўша, аниқ ўша. Кичкина-кичкина кўзлар, катта-катта кулоқлар, патила-патила соч, бўйи тахминан икки чи келади. «Кайвони бола»да мен унинг ошпазлик академияси махсус харидлар бўлимида қандай ғалаён уюштирганини батафсил ҳикоя қилгандим. У ерда уни сал бўлмаса ҳарбий ҳаракатларнинг бош режасини ишлаб чиққан жажжи фитнагар деб тасвирлагандим. Мен унинг раҳбарлиги остида болалар уларнинг ортидан кузатган «қўтир бургут»ни ўласа қилиб дўппослаган, ўзлари тум-таракай қочиб, ҳовлида яширинишган жойгача ёзгандим. Менинг фикримча, исёнда иштирок этган болаларни битта қўймай тутадилар-да, Ошпазлик тадқиқотларининг қайнотам раҳбарлик қиладиган марказига жўнатадилар, у ерда бола-

ларни қайнатибми, буғлатибми ёки қовурибми пиширадилар. Ошпазлик академиясидан фақат иблисваччагина яшири-на олади, бироқ очидан нақ ўлгудай бўлиб, егулик қидириб юрган гадойлар қўлига тушиб қолади. Шундан сўнг унинг афсонавий саргузаштларининг янги босқичи бошланади. Аммо у бўйсунуш нималигини билмайди, менинг ҳикоямдан қочиб кетди, Юй Ичи ихтиёридаги паканалар жамоасига бориб қўшилди ва ҳозир қизил рангдаги кенг расмий либосида, бўйнига оқ капалакнусха бўйинбоғ тақиб, бошига қизил калпок, оёғига ялтироқ қора лак туфли кийиб, кўз ўнгимда олифталарча гердайиб турибди.

Бу ғаройибдан-ғаройиб вазиятга қарамай, меҳмонларни эътиборсиз қолдиrolмайман, шу боис юрагим тубида жўш урган ҳислар бўронини босаман-да, юзимга табассум югуртириб, қаторингизга келиб ўтираман. Юмшоқ ўриндиқлар, оппок дастурхонлар, анвойи гуллар, сокин мусиқа туйғуларимни ром этади. Шу ерда бироз изох бериб ўтмасам бўлмайди: ушбу паканалар ресторанидаги стол ва стуллар мижозларга қулай бўлсин учун жуда паст қилиб ясалган. Устига дезинфекцияланган қўларткичлар ташлаб қўйилган баркашни кўтариб, қушчадай жажжи дастёр қиз бизга яқин келди. Шу қадар нозикки, мана бу баркашни зўрға кўтариб тургандай, раҳмимиз келиб кетди. Иблисвачча ҳеч ерда қорасини кўрсатмасди. Ўз вазифасини бажарди-да, кетди-қолди: меҳмонларнинг навбатдаги гуруҳини кутиб олиши ва кузатиб қўйиши керак эди – ҳаммаси бўлди. Барча ишлар рисоладагидай, аммо барибир ҳам унинг ғойиб бўлиши ортида қандайдир машъум ғаламислик ётарди.

Дўстлар, шу ерда бирпас ўтира туторингизлар, мен эса йигирма фоизли чегирмани олиш учун эски ошнам Юй Ичи билан кўришгани бормасам бўлмайди. Чекишингиз, чой ичишингиз, мусиқа тинглашингиз, ялтиратиб артилган дераза орқали ичкари ҳовличани томоша қилишингиз мумкин.

Қадрли ўқувчилар, аввалига барчамиз мана шу дабдабали эшак зиёфатида биргаликда иштирок этишни хоҳлагандик, бироқ ресторан катта эмас, ҳалқ кўп, Узум танобийсида эса умуман бор-йўғи йигирма олтита ўрин бор. Узримни қабул қилгайсиз. Лекин бунинг тагида бирон нохуш мақсад яши-

ринган деб ўйламасликлари учун нимаики иш қилмайлик, ҳаммасида ошкоралик бўлиши керак.

Бу ресторани мен беш қўлдай биламан ва Юй Ичини топиш ортикча қийинчилик туғдирмайди. Унинг кабинети эшигини очиб, нобоп вақтда келганимни англадим. Эски ошнам стол устида туриб олиб, ғўч сийнали аёлга ёпишиб олиб бўса оларди.

– Оббо, узр, узр, – кечирим сўрай кетдим. – Жуда ноқулай бўлди-ку, эшикни тақиллатмабман ҳам, оддий одоб қоидаларини ҳам унутибман.

Ёввойи мушукдай, Юй Ичи столдан сакраб тушди. Менинг қарахт ҳолга тушган авзойим унинг ҳақли кулгисига боис бўлди.

– Номзод! Ярамас! – чийиллади у. – Маймун мусалласи бўйича тадқиқотнинг қандай кетяпти? Фестивалгача маймун мусалласини яратиш улгуришинг керак эди-ку, шундай эмасми? Қайнотанг эса, тирриклик қилиб, Хоушань тоғига қочиб кетди, у ерда маймунлар билан яшаб юрибди...

Шу жавраб кетдики, қани жағи тина қолса, нақ жонимни суғуриб олди. Лекин унинг олдига илтимос билан келгандим, шу боис тилим қисик эди, сабр билан тинглашга мажбур эдим, бунинг устига, ўзимни унинг жаврашлари ёқаётгандай қилиб кўрсатишим керак эди.

– Дўстларимни эшак гўшти билан сийлагани чақирган эдим... – гап қотаман унинг гапириб бўлганини ҳис этиб.

Юй Ичи ўрнидан туриб, аёлга яқинлашади. Боши аёлнинг тиззасидан келиб турибди. Аёл чиндан гўзал эди ва, афтидан, қизлик палласидан аллақачон ўтиб бўлганди. У ғоят мафтункор, лаблари дўмбоқкина, қандайдир ҳўл, худди ҳозиргина шиллик қуртни чайнаб ташлагандай. Қўлини кўтариб, Юй Ичи аёлнинг думбасига шапатилаб қўйди:

– Сен энди юравер, азизам! Қария Шенга айт, жаҳли чиқмасин. Юй Ичининг темир қонуни бор: айтилган сўз – отилган ўқ.

Аёл ҳам ўзини эркин тутарди. Юзага келган ҳолатдан тариқча хижолат тортмай, у ташқарига туртиб чиққан семиз сийналари билан пастдан юқорига қараб турган Юй Ичининг башарасига оғир эгилди – шундай эгилдики, шўрлик пакана-

ни босиб қолай деди ва уни қўлида енгил кўтарди. Агар хажм ва вазнга қараб гапирадиган бўлсак, улар она билан болага ўхшарди. Аммо ўз-ўзидан равшанки, улар ўртасидаги муносабат анча бошқачароқ эди. Аёл уни жирканибгина ўпиб қўйди, сўнг баскетбол тўпидек ўзидан нари итарди, пакана тўғри бориб девор ёнидаги диванчага муҳрланди, аёл қўлини кўтариб, жазавали оҳангда:

– Яхши қол, бобой, – деди.

Юй Ичининг жуссаси диван пружиналари устида силкинарди, аёл эса қизил думбасини чайкаганча бурчакда кўздан ғойиб бўлди.

– Яхши бор, арвоҳ тулкиой! – қичкиради у аёлнинг ортидан кўзларини қисиб қараганча.

Биз иккаламиз ёлғиз қолдик. Дивандан сакраб турдида, диван ёнидан катта тошойна ёнига борди, таранди ва бўйинбоғини тўғрилади. Ҳатто тирноқчалари билан юзларини силаб қўйди, кейин эса бекаму кўст кийинган, салобатли ва жиддий, кўринишидан баобрў ва камина томон кескин бурилди. Агар ҳозиргина мен гувоҳи бўлган воқеа содир бўлмаганида, бу пакана мени шунақанги даҳшатга солган бўлардики, нақ онамни учқўрғондан кўрардим.

– Сен эса, бобой, қизларга қолганда суягинг йўқ экан! Кичкина деманг бизни, кўтариб урамиз сизни, – дейман жилмайиб.

У маъюс ва нафрат билан пишқиради, юзи қип-қизил бўлиб кетади, кўздан яшил нурлар чиқиб чакнайди, кузгун парвоздан олдин қанотларини чоғлаб олгандек, у елкаларини тўғрилайди. Кўриниши чиндан даҳшатли. Биз Юй Ичи билан анчадан бери танишмиз, лекин шунча вақт давомида уни ҳеч бу ҳолатда кўрмагандим. Бу ҳазилим билан унинг иззат-нафсига тегиб кетмадиммикан, деган андишада ич-ичимдан афсуслана бошладим.

– Вой ифлос-ей, – тишлари орасидан дейди у менга яқинлашиб. – Сен ҳали устимдан куладиган бўлиб қолдингми!

Кўзларимни унинг ўткир, ғазабдан титраётган тирноқларидан олмай орқага тисариламан ва томоғим хавф остида эканини ҳис этаман. Ҳа-да, у ҳар онда яшин тезлигида елкамга сакраб чиқиши ва дабдаламни чиқариши мумкин эди.

– Бир қошиқ қонимдан ўтинг, акажонгинам, айб менда... – Орқам билан деворнинг бурма гулқоғозига тиранаман, аммо янада олисроқ чекинмоқчи бўламан. Шунда бир нарсани фаҳмлаб қолдим: мен ўз юзимга ўзим аёвсиз шапалоқ тортяпман: тарс, турс! тарс, турс! – шапалоқлар жаранглаб овоз беради, юзларим ловуллайти, кулоғим шанғиллайти, кўзларимдан учкунлар сачрайди... – Кечир, акажоним, мени ўлдирсанг ҳам оз, одам эмасман, ҳаромзодаман, эшакман, итман...

Мен уюштирган жирканч томошани кўриб, унинг кипизил башараси оқ-сарик тусга киради, мен томон чўзилган қўллари аста пастга инади, мен эса енгил тортиб, ўзимга келаман.

Ўзининг чарм қопламали айланувчи тахти олдида қайтади-ю, бироқ ўтирмайди, балки у ерда чордана куради, тамакидонидан қимматли сигарета олади, чакмоқтошни чийиллатади, шувуллаб чиққан аланга тилида сигаретасини тутатади, ичига чуқур тортади ва шошмасдан паға-паға тутун чиқаради. У чуқур хаёлга чўмгандек ўтиради, девордаги пейзажга ўзининг иккита кўлга ўхшаган кўзлари билан узоқ, қилт этмай тикилади. Мен эса эшик ёнида кунишганча, куйиниб ўйлайман, қандай қилиб, дейман, яқиндагина ҳамма калака қилиб юрган мана бу пакана манманликда тенгсиз зўравон ва мустабидга айлана қолди экан? Нима учун мен, таниқли тадқиқотчи, фан номзоди, бўйи бир ярим чи, вазни ўттиз жинь ҳам келмайдиган аллақандай тасқараю тараққос олдида бу қадар қўрқяпман? Жавоб милтиқнинг ўқидек ўзимдан отилиб чиқади, бунинг нимасини ўйлаб ўтирасан, киши.

– Ҳа, мен Жюгуодаги барча жононларни кирим дафтари-га қайд этиб қўяман! – У бирданига ҳолатини ўзгартиради ва энди чордана қуриб ўтирмайди, балки айланувчи ўриндиқда тик туриб олади, муштуми тугилган кўлини ҳавога кўтаради ва тантанавор такрорлайди: – Жюгунинг барча жононларини кирим дафтари-га қайд этаман!

У қаттиқ хаяжонда эди, башарасидан нур ёғади, баланд кўтарилган кўли ҳавода қотиб қолади ва узоқ вақтгача кимир этмайди. Унинг хаёл мурватлари шиддат билан айланаётгани, рухнинг оқёл тўлқинлари хуш қайиғини у ёқдан-бу ёққа ота-

ётгани кўриниб турарди. Унинг хаёл риштасини узиб юбормай деб нафас ҳам олмайман.

Ниҳоят, у тинчланади, менга сигарета иткитади ва қошларини кериб сўрайди:

– Уни танидингми?

– Қайси «уни»?

– Ҳозиргина бу ерда бўлган аёлни-да.

– Йўқ... лекин юзи танишдай...

– Телевидениеда бошловчи.

– Э-ҳа, эсладим! – дейман манглайимга шапатилаб. – Ҳар доим микрофон билан чиқади, юзида жозибали нимтабассум ўйнаб туради, ҳар турли ғийбат гапларни гапиреди.

– Бу учинчиси! – ғазаб билан тутун чиқаради у. – Учинчиси... – унинг овози бирдан хириллайди, кўзларида ўт чакнайди. Семиз, силлиқ ва гавҳардек товланувчи юзи зумда ажин билан қопланади, бусиз ҳам ушоқ танаси янада кичраяди. У ўзининг тахтнамо ўриндиғига чўкади.

Ғалати ошнамни изтироб билан кузатганча сигарета тортаман ва бирмунча вақтгача нима дейишимни билмайман.

– Сизларга кўрсатаман ҳали... – ғудранади у кескин жимликни бузиб ва менга кўзларини кўтариб қарайди: – Хўш, не юмуш билан келдинг олдимга?

– Шу, дўстларимни Узум танобийсига таклиф қилгандим... – дейман хижолат ичида. – Зиёли одамлар, бой эмас.

У сигаретасини олади ва бир нималар деб ғўлдирайди. Сигаретасини қўяди-да, мен томонга бурилади.

– Биз сен билан эски дўстлармиз, шу боис мен бутун эшакдан зиёфат уюштиришга келишгандим.

Дўстлар, қанақанги қорин байрами билан бизга мунтазир! Бутун эшакдан базми жамшид! Олий даража! Миннатдорлик туйғусига тўлиб-тошган ва юрагимнинг туб-тубигача таъсирланган ҳолда унга чуқур таъзим бажо келтираман. Худди руҳи кўтарилиб ўзига келгандек, у яна чордана қуриб ўтириб олди ва кўзларидан яна ёрқин нур оқа кетди:

– Сен, айтишларича, ёзувчилик қилаётганмишсан?

– Ҳа, майда-чуйда мақолачалар, айтишга арзимаиди, шунақа, оила бюджетига жиндай қўшимча бўлсин деб... – даҳшатдан бидирлайман.

– Кел, жаноб номзод, бир иш қилайлик!

– Қанақа иш экан у?

– Сен менинг таржимаи ҳолимни ёзасан, мен эса сенга йигирма минг юань тўлайман.

Ҳовлиққанимдан юрагим типирчилаб кетди ва базўр қуйидаги сўзларни чулдирадим:

– Менинг нуқсонли адабий истеъдодим бунақа муҳим топшириққа ярармикан?

– Дарров камтарликка ўтавермагин-да, ахир, – қайириб ташлади у. – Демак, келишдик. Бу ерга ҳар сешанба кечқурун келиб турасан ва мен сенга ўз таржимаи ҳолимни айтиб бераман.

– Қанақа пул тўғрисида гапиряпсиз, мухтарам зот, – тиниб-тинчимайман. – Иззатли ака сифатидаги бундай нодир одамга ҳайкал қўйиш... ука сифатида менинг муқаддас бурчим... Қанақа пул?..

– Сурбетликни ҳам қотирасан-да, аблаҳвачча, – совук тиржайди у. – Пул бўлса, чангалда шўрва, дейдилар. Балки, пулни ёқтирмайдиганлар ҳам бордир, лекин мен шу пайтгача учратмаганман. Нима учун мен Жюгуодаги барча жононлар билан ётиб турганимни бемалол айтаверишимни биласанми? Буларнинг бариға сабаб – муллажиринг!

– Ўзингиз ҳам жуда кўзга яқинсиз-да, мухтарам зот.

– Шунақа итнинг кейинги оёғи бўлиб юраверасанми?! – димокдан гпиринди у. – Раис Мао айтган: «Инсоннинг қадри ўзининг нимага арзишини билишида», – деб, шунинг учун менга ялтоқлик қилишининг кераги йўқ. Энди қорангни ўчир!

У стол тортмасидан бир блок «Мальборо»ни суғуриб олади-да, мен томон суриб юборади. Сигаретани олиб ва ташаккурлар айтиб, мен Узум танобийсига қайтаман-да, дўстларим, хонимлар ва жаноблар билан бирга жойлашиб ўтириб оламан.

Бир нечта пакана чой ва арақ қуяди, ликопча ва пиёлаларни қўйиб чиқади, улар оёғи олти, қўли етти бўлиб атрофимизда гиргиттон. Гарчи маҳаллий ранг-рўйда бўлмаса-да, чой – «улун», арақ – «маотай», бироқ давлат қабули даражасида. Аввалига ўн иккита совук газак, нилуфар гули кўринишида:

эшак меъдаси, эшак жигари, эшак юраги, эшак ичаклари, эшак ўпкаси, эшак тили, эшак лаблари... ҳаммаси эшакники.

Дўстларим, ҳаммасидан татиб кўринг, аммо қаттиқ берилиб кетманг, озгина жой қолдиринг, чунки менинг тажрибамдан келиб чиқадиған бўлсак, ҳаммасидан яхшиси ҳали олдинда. Дикқат, дикқат, дўстлар, иссиқ овқат олиб келишяпти, анови киз олиб келяпти, эҳтиёт бўлинг, куйиб қолманг!

Пакана киз – бошдан-оёқ қизил либосда: қизил кўйлак, қизил лаббўёқ, қизил юз, қизил туфли ва қизил қалпоқча, умуман, бариси қизил, бамисоли қизил шам – буғи чиқиб турған таомли баркашни баланд кўтариб олган. У стол олди-га йўрғалаб келади, оғизчасини очади ва ундан дурга ўхшаб сўзлар отилиб чиқади:

- Қовурилган эшак кулоқлари, хузур қилиб енг!
- Буғланган эшак мияси, марҳамат, татиб кўринг!
- Дурлардек эшак кўзлари, марҳамат, татиб кўринг!

Эшак кўзларининг оқ ва қоралари бир-биридан аниқ ажралиб турибди, катта ясси идишдаги икки халқобга ўхшайди. Чўпларни ишга солинг, дўстларим, қўркманг. Улар тирикка ўхшаб кўринса ҳам бу пировард-окибатда хитой ошхонасининг таоми, холос. Аммо узр, кўз бор-йўғи иккита, биз эса ўн нафармиз, буни қандай тенг қилиб бўлиш мумкин? Айтолмайсизми, ойимқиз? Жилмайиб, «шам» ойимқиз санчқини олади, икки жойга сукиб-сукиб тешик очади ва қора марваридлар ёрилади. Идишда темирсимон суюқлик ҳар томонга қараб оқади. Қошиқни олинг, ўртоқлар. Битта-битталаб қошиқлаб олаверинг, кўриниши унчалик кўркам бўлмасада, лекин таъмига гап йўқ. Биламан, Юй Ичи ресторанида яна бир аъло таом бор, у «Дур ўйнаётган қора аждаҳо», деб аталади. Унинг асосий таркибий қисмлари – эшак олати ва бир жуфт эшак кўзи. Бугун бош ошпаз «Марваридли эшак кўзлари» тайёрлаш учун ишлатиб қўйибди, шу боис, афтидан, «Дур ўйнаётган қора аждаҳо» гумон остида. Балки бугун бизга моча эшак гўшти тортишгандир, ким билсин...

Хурматли дўстлар, илтимос, уялмангизлар. Камарларни бўш қўйинг, коринлар бир яйрасин, бурнингиздан чикқунча енг. Ўзимизникилар тўпланганда, мен ҳеч кимни ичинг, деб

кистамайман, хурмачангизга сиққанича ичинг. Ҳисоб-китобни ўйламанг, бугун ҳаммаси учун ўзим ечиламан.

– Қовурилган эшак қобирғалари мусаллас ичида, илтимос, татиб кўринг!

– Эшак тили ловия билан, илтимос, татиб кўринг!

– Эшак томоғи нок ва нилуфар илдизи билан, илтимос, татиб кўринг!

– «Олтин қамчи» эшак думи, илтимос, татиб кўринг!

– Эшак ичак-чавоғи ёғда қовурилгани, илтимос, татиб кўринг!

– Димланган эшак туёқлари, илтимос, татиб кўринг!

– Беш хил масаллиқдаги эшак жигари, илтимос, татиб кўринг!

Эшак гўштидан қилинган таомларнинг кети узилмайди, улар бутун дастурхонни тўлдиради, ҳамма тўйиб еб олди, қоринлар чамбарак бўлиб кетган, ҳамма кекиргани-кекирган. Юзларни эшак ёғи пардаси қоплаган, жувозда айланавериб холдан тойган эшаклардай ёғ пардаси остидан чарчоклик кўзга ташланади. Ўртоқлар чарчашган. Пайтдан фойдаланиб, мен дастёр қизни тўхтатаман:

– Ҳали таомларнинг хиллари кўпми?

– Йигирма ёки шу атрофда таом бор. Аниқ билмайман. Мен нимани беришса, шуни олиб келаман, холос.

Дастурхон атрофида ўтирган дўстларимни кўрсатаман:

– Ҳамма тўйган ҳисоби. Таом миқдорини камайтирса бўладими?

– Сизлар бутун эшакка буюртма бергансизлар, – лаб бурди дастёр киз, – ҳали ҳеч нима емагансизлар ҳисоби.

– Ахир биз ҳаммасини еёлмаймиз-ку, – ёлвордим, – ойимқиз, жонгинам, илтимос, ошхонадагиларга бориб айтинг, бизга раҳмлари келсин: энг яхши таомдан танлаб беришсин, бошқаларидан воз кечамиз.

– Оббо хўрандалар-ей, – ҳафсаласи пир бўлиб чўзиб деди киз. – Начора, сиз учун бир оғиз айтиб кўрай-чи.

Дастёр кизнинг мурожаати инобатсиз қолмади ва ҳадемай сўнгги таомни олиб келишди:

– «Аждарҳо ва қакнус – яхшилиқ аломати», илтимос, татиб кўринг!

Қиз аввалига таомдан завқ олишни тавсия этади.

– Ушбу «Аждарҳо ва қакнус»ни тайёрлаш учун эшакнинг қайси аъзолари қўл келган?

– Жинсий аъзолари, – тап тортмай жавоб берди дастёр қиз.

Хоним шолғомдай қизариб кетади, аммо афтидан, кизикувчанлик устун келади:

– Ахир биз ҳозиргина бутун эшакни еб битирдик-ку, қандай қилиб... – Қиз лаблари билан «аждарҳо» ва «қакнус»ли таомни кўрсатди.

– Сизлар ўндан сал ортиқроқ таомнинг таомилдагидан камроғини едингизлар, – тушунтирди дастёр қиз. – Бош ошпаз ўзларини айбдор ҳис этиптилар ва сизга ушбу таомни тайёрлаш учун у моча эшакнинг жинсий аъзосини қўшди.

Татиб кўринг, жаноблар, хонимлар, ҳурматли дўстлар, уялмангизлар, бу – эшакдаги энг қимматли нарса. Ташқаридан қараганда бу таом унчалик эмасдай, аммо-лекин есангиз, мазаси оғзингизда қолади. Еган дармонда, емаган армонда, деган таом шу бўлади. Енг, енг, «Аждарҳо ва қакнус – яхшилиқ аломати»дан татиб кўринг, тўйгунча еб олинг.

Овқатдан олгани чўпларини кўтарганча, ҳамма нима қилишини билмай туриб қолади, шу маҳал танобийга шошмай эски ошнам, Юй Ичи кириб келади. Мен сапчиб ўрнимдан тураман-да, уни таништира бошлайман:

– Мана бу киши машҳур жаноб Юй Ичи бўладилар, «Ярим аршин» ресторанининг мутасаддиси. Шаҳар доимий сиёсий маслаҳат кўмитаси аъзоси, шаҳар ёзувчилари ва табдиркорларининг дўстона учрашувлари ташкилотчиси, вилоят даражасидаги меҳнат илғори, бутун мамлакат илғори унвонига номлари кўрсатилган. Бугунги дабдабали базми жамшидда айнан мана шу ҳурматли жаноб бизни меҳмон қилади.

Оғзи қулоғига етганча Юй Ичи столни айланиб чиқади, ҳар ким билан қўл сиқишиб кўришади ва айни дамда хушбўй хид таралиб турган ташрифномани улашади, унга хитой ва ажнабий тилда бир нималар деб ёзиб ташланган. Ҳамманинг юраги унга нисбатан самимий ихлосга тўлгани кўриниб турарди.

– Сизларга ҳам шундай тортишдими? – дейди у «Аждархо ва қакнус – яхшилик аломати»га тикилиб қараб. – Энди биз нима бўлганда ҳам эшак гўшти еган бошлик, дейишга тўла ҳақли бўламиз.

Столнинг ҳамма тарафидан ташаккур изҳори ёғилади, ҳамманинг чехрасида, ака-укалар ва опа-сингиллар юзида ширин табассум жилваланади.

– Ташаккурни менга эмас, анави одамга айтинглар, – мени кўрсатади у. – «Аждархо ва қакнус – яхшилик аломати»ни тайёрлаш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Бу «ахлоқсиз» таомлардан биттаси, бултур бир қанча таниқли арбоблар ундан татиб кўрмоқчи бўлишганди, аммо бу уларга тўғри келмади, тоифа панд берди. Шу боис бахт сизларга кулиб боқди, деб бемалол айтоламиз, зеро, мана мен деган мазахўракнинг эзгу орзуси!

У ҳар бир меҳмон билан уч қадахдан машҳур «Қора марварид» мусалласидан ичиб чиқади (буни бизда, Жюгуода қилишади, у овқатни ҳазм қилдириши билан шўхрат топган). Бу мусалласнинг табиати портловчилик, гўштқиймалагичдай яхши ишлайди, ундан кейин қорнингда гумбур-гумбур бошланади.

– Қорнингизда гумбур-гумбур бўлаётганидан кўркманг, ёнгинамизда мусалласпазлик доктори турибди. – Юй Ичи менга ишора қилади. – Енг, енг, қани, бўла қолинг, «Аждархо ва қакнус – яхшилик аломати»дан татиб кўринг, акс ҳолда совиб, бемаза бўлиб қолади. – У чўп учлари билан «аждархо»нинг бошидан чимдиб олади-да, эшакнинг жинсий аъзосига бу қадар қизиқиш билдирган хонимнинг ликобчасига қўяди. У эса ортиқча такаллуфсиз ҳар иккала этни покпокиза туширади ва кўп ўтмай «Аждархо ва қакнус»дан ҳеч вақо қолмайди.

– Бугун тунда ухлашингизга ҳожат қолмайди! – дейди Юй Ичи сурбетларча ишшайиб.

Улар нимани назарда тутаётганини англадингизми?

Дўстларим, хонимлар ва жаноблар, айтиш мумкинки, ҳикоя шу ерда охирляпти, мана, мен сизлар билан шунчалик дўстлашиб қолдимки, яна бир неча оғиз вайсакилик қилгим келганини яширолмаяпман.

Базми жамшид охири тугади ва биз улфатлар «Ярим аршин» ресторанидан гуррос чиқиб келдик. Шундагина кеч оқшом тушганини, бутун осмонга юлдузлар сочилганини, ерни тунги шудринг қоплаганини ва эшак кўчаси бўйлаб яшилтоб нурлар жилва қилаётганини билдик. Мушукларнинг мастларча миёвлашлари эшитилади, ўзининг биринчилигини жон-жаҳди билан химоя қилганча улар томга тирмашиб олган, сополчаноқлар ҳозир тўкилиб тушадигандек бўларди. Совуқ шудринг кировга ўхшарди, кўчанинг ҳар икки томонидаги дарахтлар бирин-кетин барглари тўкади. Менинг сара дўстларим орасидан биттаси овозини чўзиб-чўзиб қўшиқ айта бошлади. Бир мисра биттасидан, бир мисра бошқасидан, тўғри келган қўшиқдан олар, бунинг устига, ғирт лаҳжада бўлиб, нима деётганини англаб бўлмасди. Умуман, томлардаги мушукларнинг миёвладишдан қанчалик баҳра олсанг, бундан ўшанча ҳам баҳра йўқ деяверинг. Ярамас хулқ-атвордан бошқа мисоллар келтиргинг ҳам келмайди, киши. Худди шу паллада кўчанинг шарқий учидан туёқларнинг дўпири аниқ кулоққа чалинади. Кўз очиб-юмгунча рўпарамизда туёқлари косадай дум-думалок, кўзлари фонусдай ёниқ қора эшакча ўқдай учиб ўтади. Мен қўрқиб кетдим, бошқалар ҳам қўрқиб кетганга ўхшади, чунки қўшиқ айтаётганлар ҳам, ўхчиётганлар ҳам оғизларини беркитиб олгандилар. Кўзлари қинидан чиқиб, ҳамма мастларча эшакчага тикилиб қолганди, эшакча кўчанинг шарқий учидан бошлаб ғарбий учигача, ғарбий учидан бошлаб шарқий учигача шаталок отиб бориб-келарди ва бу ҳол уч марта такрорланди. Кейин у эшак кўчасининг ўртасида ҳайкалдай қотиб қолади, диркиллаган қора териси ялт-юлт қилар ва миқ этган товуш чиқармасди. Биз қотиб қоламиз, жойимиздан жишлишга мажолимиз етмайди ва афсона ҳақиқатга айланишига умид боғлаймиз. Дарҳақиқат, том тарақа-туруқ қила бошлади ва қора кўланка сирпаниб тушиб келиб, тўғри эшакнинг устига миниб олди. Бу ростданам катта тугунни ортмоқлаб олган ёш йигитча эди. Яланғоч бадани балиқ тангачаларидек йилтиллар, оғзида эса тол барги шаклидаги чоғроқ ханжар совуқ чакнарди.

Устоз Мо Янь, ассалому алайкум!

Ушбу соатда, ушбу дақиқада мени изтиробга солган туйғуларни қандай ифода этишни билмайман. Азизим, энг ҳурматли мураббийим, Сизнинг хатингиз бир шиша ажойиб мусалласдек, баҳорги момақалдиروقдек, афъюннинг мақбул улушидек, дилбар қизалоқдек ҳаётимни баҳорга айлантирди, жисмимга соғлиқни қайтиб берди ва қалбимни севинчга тўлдирди! Ясама камтар иккиюзламачилардан фарқли ўлароқ ўзимнинг тўлиб-тошиб кетган, Ян Юйхуань сингари шу вақтгача ҳеч кимга маълум бўлмаган ва олис оромгоҳларда пинҳон ётган истеъдодим ҳақида, қишлоқда арава тортишига мажбур қилишган елдирым бедов ҳақида биламан ва у ҳақда кўпчилик олдида гапиришдан қўрқмайман. Энди бўлса, ниҳоят, оламга маълум бўлдик, қўлимизни қўлимизга берганмиз, Ли Лунцз ва Бо Лэ! Менинг истеъдодимни Сиз ва жаноб Чжоу Бао тан олдиларингиз. Чжоу Бао Хитойнинг энг машҳур тўққиз муҳарриридан бири ва мен учун севинчим ичимга сизмай, шеърлар солинган тугунларимни тўғри келган жойда ечиб, оламга тақдим этиш палласи келган.

Буни қандай нишонламоқ керак? Фақат «дукан» билан! Бардан ҳақиқий «дукан»нинг бир шишасини олиб, тишим билан тиқинни суғураман, шиша оғзини оғзимга келтираман, бошимни орқага ташлайман ва бир кўтаришида бутун шишани қўлтиллашиб паққос ураман. Шод-хандон, масту мустағриқ, фароғат ариши аълосида қаламни тутаман-да, илҳомим жўш уриб, бемалол, енгил ва тез – худди товус патларини ёйгандек, юзлаб гуллар чаман бўлиб очилгандек, муҳтарам устозимга мактуб ёзаман.

Устоз, Сиз қаттиқ банд бўлишингизга қарамай, менинг ноқис «Эшак кўчаси» асаримни холисанилло ўқиб чиқиш учун вақт топибсиз, бу билан менда, Сизнинг шогирдингизда шундай миннатдорлик жўшдириб юбордингизки, мен шиг-шиг бурнимни тортаман ва афти-башарам ёшдан ҳўл бўлди. Энди эса, устоз, мактубда сиз кўтарган масалаларга тартиб билан жавоб қайтаришига изн беринг.

1. Менинг ҳикоямда қизил либос кийган, «гўшт» болалар салтанатида тўполон кўтарган иблисваччанинг пайдо бўлишига доир. Бундай одам аслида Жюгуода бор ва ҳикоя бўлиб ўтган воқеаларга асосланган. Айрим Худо урган амалдорларимиз, дарҳақиқат, шу қадар ўзбошимча бўлиб кетишиганки, дунёдаги энг буюк таққиқни бузишигача бориб етганлар: улар ёш болаларни ўлдириб, гўштини еганлар. Бу ҳақда менга қайнонам, Ошпазлик академиясининг собиқ доценти айтиб берганди, у махсус овқатланиш тадқиқот марказига мудир бўлган. Унинг сўзларига қараганда, Жюгуо атрофида дунёга «гўшт» болаларини махсус келтирадиган қишлоқ бор. У ерда бу нарса табиий ҳол, халқ болаларни боқилган чўчқа болаларидек гўштга топиради ва ҳеч қанақа дунёвий мотам ҳиссини туймайдилар. Қайнонам ёлгон гапирмас деб ўйлайман. Ўзингиз мулоҳаза юритиб кўринг-а: қайнонамга бундан на тариқча фойда бор, на шон-шўҳрат керак унга – мени алдаш унга зарил келибдими? Йўқ, у алдаётгани йўқ. Бу билан боглик ҳамма нарса гоят жиддий эканини мен тушуниб турибман ва бу ҳақда ёзиб, бошимга бало орттиришим ҳеч гап эмас. Аммо сиз, устоз, бир вақтлар айтгандингиз, ёзувчи ҳаётнинг кўзига тик қарай билиши, таъбир жоиз бўлса, тахтдан тушиб қолишдан, бошига қилич келишидан кўрқмаслиги керак, дегандингиз. Мана, мен жонфидалик билан шу ҳақда ёздим. Албатта, адабий асарлар «ҳаётдан тугилиши керак, аммо ҳаётдан юсакка кўтарилиши» ҳам кераклигини биламан, «типик ҳолатларда типик характерлар» яратмоқ керак. Шу боис, ёзганимда бу ерга ёғ қуяман, анави ерга сирка сепаман, гоҳ зирвак қўшаман ва ҳоказо, қарабсизки, қизил либосли иблисвачча қиёфаси ёрқинроқ ўз ифодасини топади. Бизнинг Жюгуомиздаги бу исқирт тангачали бола шунақа тутқич бермас олижаноб жўмард бўлиб етишиганки, нуқул савоб ишлар қилади: фаҳшини тағ-туғи билан қурилади ва ёмонлик билан курашади, бойларни талайди ва камбағалларга ёрдам беради. У ўзининг ҳиммат ва шафқати билан Жюгуо кўчасида тентираб юрган барча гадоёйваччалару исқирт-иркитларни шунчалик сарафроз этдики, улар унга Худодай сиғинадилар. Мен ҳали унинг улугвор қиёфасини ўз кўзим билан кўриш шарафига муяссар бўлганимча йўқ, лекин

уни кўрмаганим унинг йўқлигига исбот бўлмайди. Эшак кўчасида уни кўплар кўрган ва Жюгуода уни билмайдиган ҳеч ким йўқ. У тунлари нима ишлар қилиб юрмасин ва бу қаерда содир бўлмасин, бу ҳақда каллаи саҳарлаб ҳамма бохабар бўлади. У ҳақда ҳар гал сўз кетганда партиянинг раҳбар ходимлари тишларини гичирлатадилар, авом халқ ҳаяжонда, хавфсизлик хизмати боилигининг эса қорни бураб, оёғи тортиб оғрийди. Устоз, бу миттигина олижаноб қароқчи – жамият тараққиётининг муқаррар оқибати. Ўйлаб қаралса, унинг жўмардона феъл-атвори халқ кайфиятининг мўътадиллашувига, газабнинг аланга олишига олиб келди, бу, ўз навбатида, барқарорлашув ва жипслашув имкониятини тақдим этди. Унинг борлиги ёруғ дунё зўравонлари белгиланган носоглом қонунларни тўлдиради. Сиз нима дейсиз, нима учун халқ барибир партия раҳбарларининг ақл бовар қилмас даражага етган сотқинликка қариши исён яловини кўтармади? Чунки, мана бу тангачали бола бор! Бу бақалоқвой сотқин амалдорларнинг қачон жазосини бераркин, деб ҳамма зимдан кузатиб турибди. Бу жазо халқнинг адолат тантанаси бўлажак. Тангачали бола чиндан ҳам адолат тажассумига, халқ хоҳиши-иродасининг етакчисига, жамоатчилик тартибини сақлаш учун ишончли қуролга айланди. Агар у бўлмаганида, Жюгуо йирик галаёнлар уясига айланган бўларди. Гарчанд авж олган порахўрликка бас келолмаса-да, бироқ халқ қаҳру газабининг аланга олишига йўл қўймай турибди. Сирасини айтганда, бу тангачали бола, гарчи қовоқбош амалдорларимиз уни қўлга олиш учун хавфсизлик идораларига буйруқ берган бўлсалар ҳам, ҳокимият учун катта тўсиқ, ғов.

Тангачали болакай билан қизил либосдаги иблисвачча битта одамнинг ўзимикан? Ақлини еган шогирдингизни маъзур тутарсиз-у, аммо-лекин назаримда, устоз, Сиз берган бу савол болаларча соддаликдан бошқа ҳеч нарса эмас. Бу битта одамми ё бошқа-бошқа одамми, бунинг Сизга қизиғи бормиди? «Ҳа» бўлганда нимаидиё, «йўқ» бўлганда нимаиди? Адабиётнинг асосий тамойили – йўқ нарсадан бир нима чиқариш, мияга келганни қозғоғга тушириш. Бунинг устига, мен ҳали ҳаммасини ичимдан суғуриб чиқарганимча, миямга келганини қозғоғга тушириб улгурганимча йўқ! Ростини айтадиган

бўлсам, тангачали бола билан қизил кийган иблисвачча ҳам ялакатмагиз, ҳам моши очилмас бегоналардир. Гоҳо ушбу бутунликни ажратса бўлади, гоҳида эса унинг сира иложи бўлмайди. Ажралши ва бирикиши, «Чархи фалакда узоқ вақт айро бўлиш, албатта, бирлашув билан якун топади, узоқ вақт бирлашув эса муқаррар тарзда ажрашувга олиб келади».

Модомики, фалак қонуни шундай экан, нима учун одамларда бундай бўлмаслиги керак?

Сиз хатингизда яна айтгансизки, тангачали боланинг қобилиятлари шу қадар ошириб юборилганки, киши ишонгиси келмайди. Мен бу танқидий фикрга қўшилишим қийин. Фан ва техника дадил қадамлар билан ривожланаётган, одамлар Ойда ловия-нўхат эколган бугунги кунда том қирраларига учиб чиқиши ёки деворларда юриши нима бўлибди? Йигирма йил муқаддам қишлоғимизда «Оқсоч қиз» деган фильм-балет намоиши қилинганди, унда қаҳрамон қиз пайпоқда юрганди. Намойишдан сўнг биз ҳеч тинчланолмагандик: сен пайпоқда юроласанми, биз-чи, улардан биз каммизми?! Ўрганамиз! Бир кун бўлмаса, икки кунда бўлар, икки кун етмаса, уч кун машқ қиламиз, уч кун етмаса – тўрт, беш кун кетар. Балки олти-етти кун кифоя қилар? Хуллас, саккиз кундан кейин қишлоғимиздаги барча бола-бақралар – энг нодон Ли Эрғудан бошқа – пайпоқда юришини ўргандик. Шундан буён оналаримиз бизга оёқ кийим тикиб беришиганда, улар пайпоқни қалинроқ қилишларига тўғри келарди. Ана шунақа, модомики, бу қишлоқдаги аҳмоқваччаларнинг бутун бир жамоаси буни уддаларкан, буюк тангачали болакайнинг қўлидан келмай, ўлибдими. Бунга энди кўнгилдаги қаттиқ нафратни қўшинг. Қасд олиш учун у ўз маҳоратини чархляпти, шу боисдан баракали ҳаракат қиляпти, қарийб куч сарфляняпти, шу боисдан у бу ишни қийиналмасдан бажаряпти, анов-манов иш унга чўт эмас.

Сиз усь романларининг фазилатлари ва камчиликлари ҳақида бу қадар мулоҳаза юритасиз, мен эса битта ҳам роман ўқиган эмасман ва Жинь Юн ёки Гу Лун ким – етти ухлаб тушимга кирган эмас.

Адабиёт билан мен жиддий шуғулланаман, Горький ва Лу Синга ўхшаганлар билан фақат битта метод – «инқилобий воқелик ва инқилобий романтизмнинг бирикуви» методига

содикман, ундан бир қадам ҳам ортга чекинмайман, китобхонларга ёқиш учун тамойилларимни қурбон қилганимдан ўлганим яхши. Шундай бўлса-да, модомики, устоз, Сиздек жиддий ёзувчиларни усь романларининг жозибаси асир айлаган экан, Сизнинг шогирдингиз, яъни мен ҳам улардан бирон нимани ўқирман. Ким билсин, бунинг менга ҳам фойдаси катта бўлар. Ойимқизнинг «хонқизи» номини жамоат ҳожатхонасида эшитгандай бўлувдим. Айтишларича, у ёрқин ифода этилган шахвонийпарастлик ила «ер тагидан қоядай чиқиб турувчи қип-қизил эт»га ўхшаш тафсилотларни кўчириб беришни жонидан яхши кўрармиш. Унинг биронта ҳам китобчасини ўқимаганман, яна бир-икки кундан кейин қўлим бўшайди, бир нечта китобчасидан топаманда, кўз югуртириб чиқарман. Мичурин Худонинг богини фоҳишахонага айлантирди, шундоқ экан, наҳотки, бошига ёзувчилик дафна чамбари кийдирилган ойимқиз Хуа социализмнинг адабий богида ширатхона ташкил этмаса?

2. Устоз, Эшак кўчасидаги ресторанимда пиширишадиган «Аждарҳо ва қақнус – яхшилик аломати» деган машҳур таом пишишларни ўзига чақираркан, деган хавотирларингизга Сизнинг шогирдингиз уларнинг атайлаб муболагалаштирилганини айтиб ўтишга журъат этаман. Бу таомнинг нимаси ифлос экан? Ҳатто Пекиндан қадам ранжиди қилиб турадиган буюк танқидчилару буюк машишлар оғизларини тўлдириб-тўлдириб шунақанги туширадиларки, кўз илгамай қолади. Биз гўзалликка интиламиз ва фақат шунга интиламиз, бироқ агар бу гўзаллик ато этилмаган бўлса, у ҳақиқий эмас. Хусндан ато этилган гўзаллик ҳам ундай бўлолмайди. Хунукни ўзгартириши йўли билан ҳақиқий гўзалликка эришилади. Бу ерда икки маъни бор. Йўқ, демасангиз, тушунтириб берай. Биринчидан, агар эркак эшакникига моча эшакникига шунчаки суқиб дастурхонга тортилгудек бўлса, ҳеч қанақанги гўзаллик ҳақида гап-сўз бўлиши мумкин эмас: қоп-қора бир балоки, кўриб кўзинг чиқади, ҳаддан ташқари ифлос ва бадбўй. Албатта, ҳеч ким унга қўл урмайди. Лекин «Ярим аршин» ресторанининг биринчи даражали бош ошпази уларни тоза сувда уч карра ивитади, уч карра қонда ювади ва уч марта намақобда қайнатади. Сўнг

томир ва жунларни олиб ташилайди, оҳор қўшилган ёгда енгил қовуриб олинади, паст оловда димланади, баланд босим остида буглайди, шундан кейин пичоқ билан гоят усталик ила турли-туман нақшлар қирқади, ноёб зирвакдан қўшади, сабзавотларнинг оппоқ ўзаклари билан безайди – қарабсизки, эркак эшак хўжалиги қора аждарҳога, моча эшак бисоти эса қора қақнусга айланиб турибди-да. Аждарҳо ва қақнус бўсаларга кўмилиб кетади ва думлари чирмашади, анвою ақсом масаллиқлар орасида идишининг у четидан бу четига эгилиб кетади – тирикми дейсиз; улардан кўтарилаётган хушбўй димоғингизни қитиқлайди, булар бари жонингизнинг роҳатию кўзингизнинг қувончи – хунукнинг чиройлига айланиши бундан ортиқ бўладими? Иккинчидан, бу сўзларнинг ўзи – эркак эшакнинг олатию моча эшакнинг бисоти – англовчи учун ҳаддан ташқари ифлос ва ҳақоратомуздор, кўнгли бўш одам эса ўз тасаввурига осонгина эрк бериб юбориши мумкин. Биз бирининг номини «аждарҳо»га, иккинчисининг номини «қақнус»га алмаштирамиз, чунки аждарҳо ва қақнус хитой халқининг улугвор тимсоллариридир, улар барча олий, муқаддас, гўзал ҳамда ўзида ҳад-ҳисобсиз маъноларни англатувчи нарсани билдириб келади. Кўряпсизми, бу хунукнинг чиройлига ўзгариши бўлмай, тагин нима?

Устоз, Эшак кўчасидаги ушбу тансиқ таомни тайёрлаш жараёни бизнинг адабиёт ва санъатдаги ижодий жараёнга ўхшаб кетишини бирдан англаб қолдим. Зеро, униси ҳам, буниси ҳам ҳаётдан келиб чиқади ва ҳаётдан баландга кўтарилади! Униси ҳам, буниси ҳам башиарият фаровонлиги йўлида табиатини ўзгартиради! Униси ҳам, буниси ҳам ифлосликни юксакликка айлантиради, фаҳини санъатга, донни алькоголга, мотамни эса кучга алмаштиради!

Бу таомни зинҳор дастурхондан олдирмайман, устоз, мени нима деб қўрқитсангиз, қўрқитаверинг.

«Севинч» ва «Қизил чигиртка»ни Сизнинг энг яхши ишларингиз дейишяпти. Сизнинг орқангиздан мағзава ағдараётганлар ё йўлдош ва гўдаклар гўшитига тўйиб олганлар, ёки офтоб уриб, мияси айниганлар бўлиши керак. Уларнинг оғизларидан боди кириб, шоди чиқишига эътибор беришингиз Сизга ярашмайди, устоз. Жюгуомиздаги Ёзувчилар уюшма-

си раҳбари худди ўшанақалардан, йўлдош емаса, бир кун ҳам яшолмайди. Ҳар куни катта косада товуқ тухуми солинган йўлдошли шўрвани уриб олади, унинг мақолаларидан «инсонийлик» таъми келиб туриши шундан.

3. Устоз, бу Юй Ичи ўзи қанақа одамлигига ҳеч ақлим етмайпти, мен ундан жуда кўрқаман. У таржимаи ҳолимни ёзасан, дейди, яхшигина тўлашга ваъда беряпти, менинг эса жудаям бошим қотган. Бироқ модомики, Сиз менинг ёзувчилигимни маъқулар экансиз, барибир ҳам ўзимни қўлга оламан-да, қалампирни гарчча тишлаб, ёзишга киришаман! Аммо-лекин Сиз, устоз, мен билан ҳамкорлик қилолишингизга янада кўпроқ умид боғлаб қоламан. Сиз таниқли одамсиз ва агар унинг таржимаи ҳолини ёзишга розилик билдиргудек бўлсангиз, у севинчдан дўпписини осмонга отар эди. Бу Юй Ичи дегани дўпписини осмонга отганида орқаси қанақа лорсиллашини кўрсангиз эди: бамисоли қор устида думалаб ётган машина дейсиз! Унинг пули ачиб ётибди, сахийлик билан ҳаммага улашади, ҳовуч-ҳовуч улашади ва сизни, албатта, хурсанд қилади. Бундан ташқари, устоз, Сиз бирров Жюгуога келмасангиз бўлмайди – диққатга сазовор жойларни кўрардингиз, дунёқарашингизни кенгайтирардингиз. Бу Сизнинг ижодингизга жуда фойдали бўларди деб ўйлайман – яъни, бола гўшти тортиладиган базми жамшидда еганларингиз соғлиқ учун фойдали бўлгандай гап-да. Агар Сиз, устоз, Жюгуога келмасангиз, бу, қайси тарафдан туриб қараманг, катта зарар кўрган бўласиз, лоақал «Аждарҳо ва қақнус – яхшилик аломати»дан татиб кўриш учунгина ҳам Жюгуога бир келиб-кетмасангиз бўлмайди.

4. «Эшак кўчаси»нинг бошланишига келганда, борди-ю, Сиз у «енгил ўқилади», деб мақтайдиган бўлсангиз, «қуруқ сафсата» нимаси билан Сизнинг дидингизга ёқмади? Ҳозир бизда шунчалик кўп қуруқ сафсатани шунчалик кўпол тил билан чоп этишяптики, унда «енгил ўқиладиган қуруқ сафсата»мни нима сабабдан бутунлай тушириб қолдирарканман? Сизнинг бу тавсиянгизга рози бўлмайман ва бўлолмайман ҳам.

5. Иккала пакана қизнинг отаси ҳақиқатан ҳам юқори лавозимли раҳбар, шу боис унинг лавозимини нима учун пасайтириш кераклиги ҳеч тушунарсиз. Бунинг устига, мабодо, уни олис

тоғ қишлоғида қандайдир раҳбарлик даражасига туширишни хоҳлаганимда ҳам у бунга рози бўлади, деб ўйлайсизми? Ҳа, у мендан тириклай қочиб кетолмайди. Бошқа томондан, адабиёт ва санъат — тўқима ва кимдир қаҳрамонларнинг ҳақиқий одамлар билан мувофиқларини қидириб топмоқчи бўлса, бу билан ўзлари шуғулланаверишсин: бунга менинг заррача дахлим йўқ. Акс ҳолда ғазабдан у тарс ёрилиб кетса, ажаб эмас, кейин мен унга бошим билан жавоб берайми? Ҳе йўқ, агар бошим билан жавоб берадиган бўлсам, унда ишга киришаверай. «Жангчи ўлимдан қўрқмайди, уни ўлим билан чўчитолмайсан».

Бошни тутиб бериш нима дегани? «Қалпоқни шамол учириб кетгани билан тенг».

«Йигирма йил ўтиб кетади, мен яна бип-бинойидек йиғитга айланаман».

Устоз, илтимос, менинг номимдан муҳтарам Чжоу Бао ва муҳтарам Ли Сяобаога айтиб кўринг-чи, уларда яхши мусаллас бормикин ва қанча экан. Қолаверса, октябрь ойида шаҳримизда сайёҳлар учун Маймун мусалласининг биринчи фестивали ўтказилади. Бундай тадбир Хитойда биринчи бор ўтказилаётир, Жюгуони-ку гапирмаса ҳам бўлади. Ҳурматли омманинг таъмидан тотиб ҳузурланиши ва кайфиятини кўтариши учун бутун Ер юзидан мусалласлар тақдим этилади. Сизга, устоз Мо Ян, энг анво таомлар мунтазир бўлғай, улардан Сиз тўлиқ равишда баҳраманд бўлишингиз мумкин. Сизни оилангиз билан таклиф этамиз. Қайнотам, профессор Юань Шуанъюй — техник масалалар бўйича Маймун мусалласи илк фестивали ташиқилий қўмитаси раисининг муовини, шу боис ҳаммаси жойида, ҳеч нарсаса муҳтожлик сезмағайсиз.

Доим соғ бўлинг!

Шогирдингиз Ли Идоу

БЕШИНЧИ БОБ

1

Маймун қўлларидай узун қўллари билан Динг Гоуэр хайдовчи қизнинг белидан маҳкам кучоклаб олди. Шу билан бир вақтда усталлик билан қизнинг лабларидан бўсалар

ола бошлади. Қиз кутулиб чиқиш учун бошини ҳар ёкка чайқар, бироқ Динг ҳам бошини унинг боши ортидан ҳаракат қилдириб, уринишларини йўққа чиқарарди. Энди қизнинг юмшоқ лабларини бутунлай ўзининг оғзига тортиб олганди.

– Онангни!.. – кучаниб сўкинарди қиз ва сўкишлар тўғри йигитнинг оғзига келиб тушмоқда, тилида, милкларида ва ҳалкумида тўпланиб қолмоқда эди.

Тажрибадан у бу кураш узоққа чўзилмаслигига амин эди, кўп ўтмай қизнинг юзи қип-қизариб кетади, узиб-узиб нафас олади, қорнининг пасти ёнади ва ювош мушукдай унинг қучоқларига ўзини ташлайди. Барча аёллар шунақа. Аммо йигит янглишганди, умумийликни хусусийлик билан чоғиштириб юборганди, салдан кейин рўй берган воқеа айнан шунинг исботи бўлди. Ҳайдовчи қизни оғиз орқали қилинган «муолажа» билан бўйсундиришга муваффақ бўлмади. Тишларини қисқичдай қисиб, у қаршилиқ кўрсатишни зиғирча сусайтирмади, аксинча, янада шиддатлироқ урина бошлади. У тирноқлари билан йигитнинг орқасини тирнар, оёқлари билан тепар, тиззаси билан чотига зарба беришга чоғланарди. Қизнинг қорни ости кўмир чўғидай ловуллар, нафаси ўткир мусалласдай маст қиларди. Қаттиқ ҳаяжонланиб кетган Динг Гоуэр жисмоний азобга тайёр эди-ю, лекин бўсасини тўхтатгиси йўқ эди. У ҳатто қизнинг қисилган тишлари орасидан тилини ўтказишга уринди. Айни шу ерда у панд еди.

Қиз тишларини озгина очганида йигитнинг тили зудлик билан унинг оғзига сирғалиб кирди, қизнинг айни шуни кутиб турганини у тасаввур ҳам этмаганди. Ҳайдовчи қизнинг тишлари қарс этди ва терговчи аъзойи баданини қакшатиб юборган оғрикдан додлаб юборди. Қўллари шу заҳоти қизнинг белини тарк этди. Динг ўзини бир ёнга ташлади. Ўткир суюқликка тўлган оғзидаги чучмал таъм ғашини келтирди, қўли билан оғзини қисиб ушлади-да, ўзича инграиб: «Чаток бўлди, тилдан айрилдим», – деди. Ишкий саргузаштларининг бутун тарихида бу унинг биринчи аччиқ мағлубияти эди. «Бузуқдан бошқа нима ҳам қиларди», – сўкинди у бошини эгиб, қонни тупураarkan. Осмонда юлдузлар жимир-жимир қиларди, атрофдаги ҳамма нарса туман босгандай ғойиб бўлганди. Гарчи кўзи билан кўрмаса ҳам бунинг қон эканига

у шубха қилмасди. Ҳаммасидан ҳам у тилидан ташвишда эди, тишлари ва юқори лабига уни оҳиста текизиб кўрди. Умуман тили бутундай эди, фақат унинг учиди кичиккина мошдай келадиган тешикча бўлиб, ундан қон сизарди. Тишланган бўлса-да, тил жойида эди ва оғир ҳаёллар юкидан эзилган Динг Гоу-эр енгил тортди. «Битта бўсага яхшигина ҳақ тўлади», – алам билан ўйлади у. Қизнинг бир адабини бериб қўймоқчи бўлди, аммо миясида ўйлар чалкашиб, нимадан бошлашни билмаётганди.

Қиз унга юзма-юз турарди, ораларидаги масофа икки қадам чиқар. Оғир нафаслар яққол кулоққа чалинар, юпқа қўйлагидан баданининг иссиғи сезилиб турарди. Бошини баланд кўтариб олган, кўзлари чакчайган, қўлида қачон пайдо бўлгани номаълум гайка бурагич. Милтираган юлдузлар ёғдусида ғазабдан бужмайган, ҳаддан ташқари жонли чехра – шумтака қизалоқ чехраси аниқ кўриниб турарди.

– Тишинг ўтқир экан, – беихтиёр заҳархандалик билан ғудранди йигит.

– Тағинам аяганим бу! – деди вишиллаб қиз, зўрға-зўрға нафас олиб. – Мен ўнлик пўлат симни тишлаб узоламан.

Мана шу суҳбат бирданига терговчининг жонига ора кирди ва тилидаги оғриқ босилди. У қизнинг елкасидан қоқиб қўйгани қўлини узатди, бироқ қиз ҳушёрлик билан орқага тисарилди-да, гайка бурагични боши узра кўтарди:

– Қўлингни текизсанг, соламан!

Йигит қўлини тортди:

– Нималар деяпсан, қизгина, нахотки сенга тегсам! Йўқ, зинҳор-базинҳор. Балки ярашармиз, а?

Қиз бурагични туширди ва амрона оҳангда деди:

– Сувни радиаторга қуй!

Тунги салқин туша бошлади, елкадан муздек ел силаб ўтди. Йигит итоаткорлик билан сувли челакни олди-да, уни радиаторга қуя бошлади. Двигатель иссиғи баданига уриб, ўзини илиқ ҳис қилди. Толиқиб, сувни ютоқиб симираётган ҳўкиздеқ, радиатор сувни қулқиллатиб, чапиллатиб ўзига олмоқда эди. Учар юлдуз Сомон йўлини кесиб ўтди, атрофда чигирткалар чирилларди, олисда эса тўлқинлар қумлоқ саёзликка шовуллаб келиб урилгани кулоққа чалинади.

Йигит олдинга, Жюгуонинг ёркин чирокларига караганча кабинага чикиб ўтирди ва бирданига ўзини тўдасидан ажраган қўзичоқдай ёлғиз ҳис этди.

* * *

Хайдовчи қизнинг уйидаги шинам диванда ўтираркан, Динг Гоуэр жаннатга тушиб қолгандек эди. Тер ва ароқнинг бадбўй ҳиди анкиб турган кийимлари ўз хидларини тубсиз осмонга йўллаган қўйи балконда ётарди, ўзи эса эгнига кенг-ковул, юмшоқ ва иссиқ халат кийиб олганди. Хонтахтада обоймадаги бир неча ўнлаб патронлари билан унинг нафис тўппончаси ётибди. Тўппончанинг корпуси тўқ кўк тусда ялтирарди, патронлар эса тилларанг эди. Диванга чалқа тушиб ва кўзларини деярли юмиб олганча у ғулхонадаги сувнинг чакиллашига кулоқ соларкан, душнинг иссиқ суви хайдовчи қизнинг елка ва сийналаридан оқиб тушишини тасаввур қилмоқда эди.

...Қиз ғулхонадан ҳаммом ҳалатида, орқаси йўқ қизил илма шиппагини шалоп-шулуп қилганча чикиб келди. Ҳўл сочлари ёпишган, бошчаси дум-думалок; худди сарғиш илиқ нур окимида товланиб сузиб бораётгандек. Нима учундир «Гуллаб-яшнаш сари, фаҳшни илдиизи билан қуритамиз!» шиори эсига тушди. Қиз унинг ёнида оёқларини хийла кериб тик турарди, халати белидан боғич билан бўшгина боғланган. Динг Гоуэр жим ёнбошлаганча кўзларини қисиб қараркан, завқланарди. Қўлини шундоқ кўтариб, киндиги устидан боғланган боғични тортиб қўйса, бас, хайдовчи қиз унинг рўпарасида қип-яланғоч бўлади-қолади. Ҳеч қанақанги хайдовчи қиз эмас, йўқ-йўқ, пари-пайкарнинг ўзи. Йигит яна битта сигарета тутатди: тузоққа тушган ўлжани ўрганадиган айёр тулки.

– Бунча еб қўйгудай тикилиб қарамасанг, – ранжиганнамо деди қиз. – Қанақа коммунистсан?!

– Коммунист-махфий жосус хотинлар билан ана шундай курашганлар.

- Нималар деяпсан?
- Кинода.
- Сен артистмисан ҳали?

- Йўк, энди ўрганияпман.
- Қанақа эканман? – сўради қиз.
- Дуруст.
- Бу ёғи нима бўлади?
- Томоша давом этади.

Қиз тўппончани қўлига олди, моҳирлик билан обоймани жойлаштирди ва ўртада масофа бўлиши учун бир кадам ортга тисарилди. Чироклар нури хиёл заифлашиб, унинг танасини тилларангга қоплаганди, албатта, ҳамма жойини эмас. Тўппончани шошмай кўтариб, қиз унинг бошини мўлжалга олди.

Динг Гоуэр енгил сесканди, кўзларини кўк рангда товланган корпус ва қувурнинг қора туйнугидан олмасди. Унинг ўзи ҳар доим тўппончани бошқаларнинг бошига тўғрилар, у ҳар доим мушук бўлар ва ўткир совутига тушган сичконни кузатарди. Ажал билан юзма-юз бўлганда кўпчилик сичқонлар кўрқувдан дағ-дағ титрарди, уларда айиқ касали бошланиб, иштонларини тўлдириб қўярдилар. Фақат айримларигина хотиржамликни сақлашга муваффақ бўларди, ҳолбуки, титроқ бармоқлар ёки учиб турган оғиз бурчаклари ичларидан нималар ўтаётганини билдириб қўярди. Энди мушукнинг ўзи сичқончага айланиб, илгари ҳукм чиқариб юрган одам эса айбдор бўлиб қолганди. У бамисоли биринчи марта кўраётгандек ўз тўппончасига қараб турарди. Ложувард кошиндан таралаётган мовий жило узоқ сақланган сара ва анво мусалласлар каби кўнгилга васваса солар, мукаммал шакл-шамойиллар эса ҳаётдан эмас, ўлимдан дарак берарди. Ўша лаҳзада у Парвардигор эди, бу тақдир эди, ажалнинг у юборган шум хабари эди. Оппоқ қўл сайқалланган дастани қаттиқ қисиб ушлаб турар, узун ва нозик кўрсаткич бармоқ қаттиқ, таранг тепки устида ётарди. Биргина ҳаракат – варанглаб ўқ узилади. Ўз тажрибасидан билардики, бундай ҳолатдаги тўппонча бир парча совуқ маъдан эмас, балки ўз фикрлари, туйғулари, маданияти ва ахлоқи бўлган жонли мавжудот, унда ўзини ураётган қалб яширинган ва бу қалб қўлида тўппонча тутган ўша офатижоннинг қалби бор эди. Кескинлик аста-секин юмшади, ичидан ҳар лаҳзада ўқ отилиб чиқиши мумкин бўлган қувурдаги бир нуқтани мўлжалга олиш ҳам ғойиб

бўлди. Кувур яна тўппончанинг бир қисмигагина айланди. Терговчи ҳатто сўлиш олиб, сигаретани ичига чуқур тортди.

Ҳовлидан эсаётган куз шамоли деразадаги шойи пардани сал хилпираптиб ўтди. Совиган буғ сувга айланиб, шифтдан тушаётган томчилар ваннага даранглаб урилганча тирқираб кетмоқда эди. Музейдаги ажойиб манзара каби у ҳайдовчи қизни суқланиб томоша қиларди. Дунёнинг ишлари қизиқ-да: отишга шай турган тўппончали ёш, кип-яланғоч аёл қандай қилиб бемисл ҳаяжон уйғота олсин? Бу энди шунчаки тўппонча эмасди, балки ҳужумга ташланишга шай аъзо, ғоят қудратли шахвоний қурол эди.

...Қора терга ботган ҳайдовчи қиз унинг қорни устидан илонбалиқдай ўрмалаб ўтаркан, тепа томондан бировнинг нафратомуз кулгани эшитилди. Динг Гоуэр кўзларини очди ва чарақлаган ёғдудан кўзлари камашди. Фотоаппаратнинг затвори паст овозда ширқ этди ва видеокамера ғалтаги шитир-шитир қилди. Ғазаб ичида у сапчиб туриб ўтирди-да, муштуми билан ҳайдовчи қизнинг шахвоний эхтиросдан ял-ял ёнган башарасига қаттиқ туширди. Зарба нишонга аниқ етиб борганди: «тарс» этган овоздан кейин кетма-кет ёғдулар чарақлади, қиз қорни тепадан бўлиб, аста ерга кулади, елкалари йигитнинг тўғри оёғига келиб тушди ва ҳамманинг кўзи ўнгида озмунча авратли жойлари очилиб кетмади. Ёғдулар яна ярқ-юрқ қилди ва фитначилар у билан ҳайдовчи қиз намойиш этган нодир гавда ҳолатларини тасмага муҳрлаб олдилар.

* * *

– Шунақа, Динг Гоуэр, ўртоқ терговчи, энди гаплашамиз, – деди киноя билан Жин Ганжуан. У тасмали ғалтакни чўнтагига солди, оёқларини чалиштириб ўтирди ва бемалол орқаси билан диванга ташланди. Шунда унинг ўнг юзиди ғуддалар ўйнаётгани кўринди ва Динг Гоуэр ўзини жуда ёмон ҳис қилди. У ўзини билмай ётган ҳайдовчи қизни нари силтаб юборди-да, туришга ҳаракат қилди, лекин оёқлари увушиб, худди қарахт бўлгандек унга бўйсунмаётганди.

– Жуда соз! – давом этди ғуддаларини ўйнатиб Жин Ганжуан. – Муҳим топширикни бажараётган терговчи ишқий лаз-

затларга азбаройи берилиб кетганидан оёқ-қўллари ишламай қолди.

Динг Гоуэр бу хушрўй, авайлаб-асралган башарага қаради ва кўксида ғазаб аланга олаётганини ҳис қилди. Аъзойи бада-ни бўйлаб қайноқ қон кўпириб оқа бошлади, муздек оёқлари бўйлаб эса минглаб аллақандай жондорлар ўрмалаётганга ўхшаб кетди. Қўлларига тиранганча кучаниб кўтарилди, оёқлари қалт-қалт қиларди. Шишган оёқлари сал ўзига кел-гач, ҳаракатларини овоз чиқариб шарҳлаганча ҳаракат қила бошлади:

– Терговчи ўрнидан туряпти, қўл ва оёқларининг чигилини ёзяпти. Сочикни оляпти, терлаган баданини артяпти, қорнини ҳам. Қорнига Жюгуо шаҳар кўмитаси тарғибот бўлими бошлиғи муовини Жин Ганжуаннинг ё хотини, ё ўйнашининг қуюқ ажратмалари суркалган. Шу боис ҳозиргина кўркувга берилганидан қаттиқ пушаймон қилади. Ҳеч қанақа жинойтга йўл қўйганим йўқ, фақат жинойтчилар қўйган тузокқа туш-дим, холос.

У сочикни улоқтирди, тўғри Жин Ганжуаннинг олдига – ерга бориб тушди. Унинг ғуддалари ўйнагандан-ўйнаб кетди ва юзи кўм-кўк кўкарди.

– Аёлингга гап йўқ, зўр, – кўшимча қилди Динг Гоуэр, – афсус, яхши қовунга ит теккан экан.

Жин Ганжуан ҳозир портлаб кетади деб ўйлаб, кутиб тур-ди, бироқ у қаттиқ қаҳ-қаҳ уриб кулди, холос. Тагин шундай кутилмаган ва ғалати кулдики, бунинг охири бахайр эмасдек эди.

– Нега куласан? Кулги билан ожизлигингни яширмоқчи бўляпсанми?

Жин Ганжуан бирдан кулгини тўхтатди ва дастрўмолини чиқариб, ёшларини артди:

– Ўртоқ Динг Гоуэр! Ожиз иккаламиздан қайси биримиз? Сен уйимга бостириб кирдинг, хотинимга тажовуз қилдинг ва бунга инкор этиб бўлмайдиган исботларим бор. – У тасмали чўнтагини шапатилаб қўйди. – Агар қонунни ҳимоя қилувчи шахс уни атайлаб бузса, айб икки баравар ортади. Хўш, қайси биримиз ожизмиз? – заҳархандалик билан сўзини тугатди у, оғиз чеккаларини учириб.

– Аслида сенинг хотининг мени зўрлади! – тишларини гичирлатди Динг Гоуэр.

– Чинданам кўз кўриб, кулоқ эшитмаган воқеа! – ғуддаларни ўйнатишда давом этди Жин Ганжуан. – Ушу билимдони, кап-катта ёшдаги, бунинг устига, қуролланган эркакни мутлако қуролсиз аёл зўрлаганмиш!..

Терговчи нигоҳини ҳайдовчи қизга олди. У полда юзтубан, телба ёки мастга ўхшаб нигоҳини номаълум ёкка тикиб ётарди, бурнидан қон оқарди. Терговчининг юраги ўйнаб кетди, руҳида қиз ўзининг қайноқ бадани билан бахш этган тотли туйғулар жўш урди, кўзлари ачишиб, ёш қалқди. Чўккалади-да, полда ётган халатни олиб, бурни ва оғзидаги қонни артди. Қизга бундай аёвсизларча муомала қилганидан уялиб кетди. Кафтининг орқа томонида икки томчи сувга кўзи тушди: йирик томчилар қизнинг кўзларидан оқиб тушганди.

У қизни қўлларига кўтариб олди, қаравотига келтириб ётқизди-да, адёл ёпиб қўйди. Кейин аста сакраб, қандилдан ички кийимларини тортиб олди ва эгнига илди. Балкон эшигини очиб, қолган кийимларини олди ва кийинди. Хонтахтада ётган тўппончага қўл чўзди – ғуддаларини ўйнатганча Жин Ганжуан уни кузатиб турарди. Тепкини жойига келтириб қўйди, тўппончани белига кистирди ва ўтирди:

– Хўш, орани очиқ қиламизми?
– Қанақа орани?
– Ўзингни гўлликка соляпсанми?
– Ҳеч қанақасига ўзимни гўлликка солаётганим йўқ, юрагим ачияпти.

– Юрагинг нимадан ачий қолибди?
– Шундан ачияптики, партиямизнинг етакчи ходимлари сафига сенга ўхшаган тубан одамлар кириб қоляпти!

– Сенинг хотинингни ўзимга илитиб олганим учун тубан деяпсанми? Начора, тубанман ҳам дейлик. Аммо шундай одамлар ҳам йўқ эмаски, болаларни пишириб ейдилар! Бундайларни одам деб бўлармикан? Одамлар эмас улар, одамхўрлар!

Бунга Жин Ганжуан қаҳ-қаҳ уриб кулди ва ҳатто чапак чалди.

– Худди «Минг бир кеча»даги эртакнинг ўзи, – деди у мириқиб кулиб олгач. – Жюгуода ҳақиқатан ҳам машҳур бир таом бор, у тасаввур кучи ва ижодий ёндашувни ўзида мужасам этади, ундан олий рутбали раҳбарлар татиб кўрганлар, сен ўзинг ҳам еган эдинг. Агар биз ваҳшийлар ва одамхўрлар бўлсак, демак, сен ҳам шундайсан!

– Агар виждонинг пок бўлса, мени мана бу хонимча билан қўлга туширишингга не ҳожат бор эди? – нафратомуз қулимсиради Динг Гоуэр.

– Прокуратурада сенга ўхшаган маразларнинггина шунақа хаёли бузуқ бўлади! – тутақиб кетди Жин Ганжуан. – Энди эса мен шаҳар қўмитамиз ва шаҳар бошқармаси раҳбарларининг фикрини сизларнинг ҳазрати олийингиз эътиборига ҳавола этмоқчи бўлиб турибман: биз тадқиқот ўтказиш учун шахримизга юборилган махсус ишлар бўйича терговчи Динг Гоуэрни кутиб оламиз ва унга қўлимиздан келганча ёрдам берамиз.

– Аслида сен менинг терговларимга ҳалақит беришинг мумкин.

– Умуман, агар тўғриси айтилган бўлсам, – деди чўнтагига шапатилаб қўйиб Жин Ганжуан, – шахвоний қилиқлар ҳар икки томоннинг розилиги билан содир бўлган, ҳолбуки, сенинг хулқингни беадабларча деб баҳолаш мумкин бўлса-да, сен қонунни бузганинг йўқ. Мен, албатта, сени энг расво нусха сифатида ҳозироқ қайтариб юбориш имкониятига эгаман, аммо шахсий манфаатларни жамият манфаатларига бўйсундириш лозим бўлади, шу боис мен тўсқинлик қилмайман ва сен ўз вазифангни бажаришда давом этишинг мумкин.

Барни очиб, у бир шиша «маотай»ни олди, тикинни суғурди ва ҳаммасини иккита қадаҳга қуйди. Биттасини Динг Гоуэрнинг олдига қўйди, иккинчисини эса «Сенинг терговларинг муваффақияти учун!» деган сўзлар билан баланд кўтарди, у билан чўқиштирди ва бошини орқага ташлаб, бир кўтаришда ярим цзинлик ароқни паққос урди. Кейин бўш қадаҳни кўтарди – ғуддалар ўйнар, кўзлар чақнарди – ва Динг Гоуэрга тикилди.

Шу ғуддалардан беихтиёр ғазабланиб, Динг Гоуэр қадахни кўтарди ва – хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг – култ-култ қилиб охиригача сипқорди.

– Қойил! – деди далда бергансимон Жин Ганжуан. – Мана бунимен тушунаман, азамат! – У бирдан бир кучоқ шишани олди, ҳаммаси машхур навлар. – Энди кўрамиз, ким кимни енгаркин! – деди у бутун бир лашкарни кўрсатиб. Чакқонлик билан бир шишани очди-да, қуя бошлади. Ароқда пуфакчалар кўтарилди, ичкилик ҳиди тарқалди. – Ичмаганнинг онаси бузук! – Ёноқ ҳамон диркилларди ва энди, такаллуф ва одоблар бир четга суриб қўйилгач, Динг Гоуэрга ароқхўрнинг башараси қараб турарди. – Хўш, куч етмай қолдими? – гиж-гижлади у, ғуддалари ўйнаб ва бир кўтаришда қадахни бўшатиб. – Баъзилар бузукнинг ўғли бўлишга тайёр – ишқилиб, ичмасалар бўлгани!

– Ким айтди мени ичмайди, деб? – Динг Гоуэр қадахни олди ва охиригача сипқорди. Қоқ миясида шифт дераза очгандай бўлди ва хуши катталиги ойдин елпиғичдай келадиган баҳайбат капалакка айланиб, чироқлар нурида чарх ура бошлади. – Ичиш... бутун Жюгуонгизни тагигача сипқораман, оналарини...

Кўзларидаги қафт думалоқ тўкима тугма катталигигача кенгайиб борди, ундан чиқиб турган бармоқлар шишага чўзилди, шиша аввал мих, кейин нинадек кичрайди-да, кейин яна бирданига бир неча баробар катталашди, темир челақдай, кир ювадиган ўқлоғдай катталашди. Капалак бир ўчиб, бир ёнган чироқ ёғдусида парвоз қиларди. Фақат тинимсиз учаётган ёноққина аниқ кўриниб турарди. Ич! Ичкилик томоғидан болдай ўтиб кетади. Тили ва қизилўнгачида ҳеч нима билан таққослаб ва таърифлаб бўлмайдиган бир туйғу. Ич! У ароқни иложи борица тезроқ ютишга ошиқади. Суюклик жигарранг қизилўнгачдан култ-култ қилиб пастга оқиб тушгани якқол кўриниб туради. Қандай ҳузурбахш сезги! Туйғулар девордан юқорига қараб ўрлайди.

Чироқлар ёруғида Жин Ганжуан аста бир жойдан бошқа жойга сузиб ўтади, кейин бирдан учар юлдуздай тезлиги ортади. Унинг қиёфаси хонадаги заррин нурга тўла кенгликни

пона каби иккига ёради ва энди у мана шу тиркишларда ўз ўқи атрофида айлангандек ҳаракатланади. Кейин эса бутунлай ғойиб бўлади.

Афтидан, ола-була капалак чарчади. Қанотлар тобора оғир ҳаракат қилади, худди шудрингда ивиб қолгандай. Ниҳоят, у тилла суви юритилган катта шамдонлардан бирига тушиб келади ва унинг қобиғи полга оғир йиқилиб тушишини кузатиб тураркан, мўйлабини маъюс кимирлатиб қўяди.

2

Устоз Мо Ян!

Шунча узоқ вақтдан буён Сиздан жавоб йўқ, юрагим энди алағда-палағда. Олдинги хатимда севинчдан ўзимни йўқотиб, бу қадар мақтанчоқлик қилганимдан наҳотки жаҳлингиз чиққан бўлса? Агар тахминим рост бўлса, Сизнинг шогирдингиз шундай даҳшатга тушадики, ҳатто қўрққанидан дағдағ титрайди. Ўз ғуноҳи учун ўн минг марта ўлимга лойиқ. Аммо, айтишади-ку, «баланд одам паст одамнинг ғуноҳини кўрмайди, ҳукмдорнинг қалби шундай кенги, кемасига чиқиб, сузиб кетавер».

Сиз дунёқарашингизни мендек ёш боланинг дунёқарашин билан таққосламаслигингизни ўтиниб сўрайман, мен умуман, Сизнинг мавқеингизни йўқотишини истамайман. Бугунги кундан бошлаб Сизнинг ҳар бир сўзингизни эсон қўлогим билан тинглайман, бундан кейин зинҳор ҳақиқатни қаттиқ сўз билан исботлашга азму қарор қилмайман, энди зинҳор бекорга жанжал кўтармайман.

Борди-ю, Сиз «Аждарҳо ва қақнус – яхшилик аломати» таомини ошкораликка мойилликни ифодалайди деб билсангиз, мен уни зудлик билан «Эшак кўчаси»дан йўқотаман ва шу билан бу масала тамом. Шунингдек, «Ярим аришин» ресторани эгаси ҳузурига боришим ва бу таомни таомномадан чиқариб ташлашини илтимос қилишим мумкин. Бир неча кун илгари мен Сиз ҳақингизда сўз очгандим, унинг кўзлари чақнаб кетди. «Бу ўша «Қизил гаолян»ни ёзган одамми?» – сўради у. «Худди ўша, – жавоб бердим мен. – Менинг устозим». «Сенинг устозинг қип-қизил ялангоёқ, унинг сўзи билан

иши доим битта. Шунинг учун уни қаттиқ ҳурмат қиламан». «Қанақа ярамас одамсан ўзи, менинг устозимни ялангоёқ дейишига қандай тилинг борди?» – хафа бўлдим мен. «Бу менинг унга берган жуда баланд баҳом, – жавобан деди у. – Бизнинг замонда, дунё манман мунофиқларга тўлиб кетган бир вақтда сўзи билан иши бир бўлган ҳақиқий ялангоёқ олтин баробарида юради». Мундайроқ одамларга нисбатан, устоз, одатдаги мулоҳазаларни қўллаб бўлмайди, мана бу жаноб Ичи деганлари – шунақанги галати одамки, у ўзи аслида ким ва қанақалигини ҳеч тушунмайсан. Одам билан менсимай ва қўпол гаплашади, лекин умид қиламанки, Сиз бунга хафа бўлмайсиз.

Сиздан унинг таржимаи ҳолини ёзишда ёрдам беришингизни сўраганимни айтгандим, у суюнганидан терисига сизмай кетди ва мен ҳақимда ёзишни фақат Мо Ян уудалайди, деди. Мен нима учун деб сўрагандим, у бундай жавоб берди: «Чунки Мо Яннинг зуваласи менинг зувалам билан бир жойдан олинган». Мен эътироз билдирдим: «Устоз Мо Ян ҳозир анча танилиб қолган ёш ёзувчи. Қандай қилиб, ҳой пакана, ўзингни у билан битта тарозига қўясан?» «Мен иккаламизнинг зуваламиз бир жойдан олинган деганимда, мен уни осмонга кўтариб мақтаган бўламан, – нафратомуз жилмайди у. – Қанчалаб одамлар зуваласи менинг зувалам билан бир жойдан олинишини орзу қилмайди дейсан, қаёқда, чучварани хом санашибди!»

Сизнинг нарсаларга қарашингиз бошқача деб ўйлайман, устоз. Бизнинг замонда ҳамма нарса оёғи билан эмас, боши билан юради. Ҳатто Жюгуомиздаги биринчи рақамли гўзал деб тан олинган телебошиловчи қиз у билан ётиб турган, шу боис кўряспизми, қобилият бобида унинг олдига тушадигани йўқ. Унда пул бор, аммо шуҳрат йўқ, Сизда шуҳрат бор, лекин пул йўқ; бир-бирингизни шундоқ тўлдириб турасизлар. Сиз, устоз, ўзингизни Ариши аълодаги одам деб таништирманг, у билан кичикроқ битим тузиб олинг, олам гулистон. Агар таржимаи ҳоли яхши чиқса, сизни хафа қилиб қўймаслигини қайта-қайта айтди. Устоз, камина шогирдингиз бу ишни қўлдан чиқариб юбормаслигингизни ўтиниб сўрайди. Биринчидан, бир неча ўн минглаб юан ишлайсиз ва «камбағаллик ва

қолоқлик ботқоғидан чиқиб оласиз». Боз устига, Юй Ичи – ғайриоддий шахс, Сиз ўзингиз ҳам унга озмунча қизиқмайсиз. Бу майриқнинг бўйи бир чидан сал кўпроқ, холос, ўзи эса наҳ уриб мақтанадики, гўё «Жюгуодаги барча жононларни таъминлаб турармиши», унинг гапида жон бордай, салкам барча гўзалларни рози қилади у. Бу ерда одамни ўйлашга мажбур этадиган бир ўта нозик масала бор. Сизнинг, устоз, уммондек катта ўзига хос адабий лаёқатингизни, услубингизни ҳисобга олинса, «Юй Ичининг ҳаёт йўли», шубҳасиз, ўлмас асар бўла олади. Юй Ичининг айтишича, агар Сиз унинг таржимаи ҳолини ёзишга қариши бўлмасангиз, Жюгуога келаркансиз, у барча қулайликларни, Сизнинг кўнглингизга қараб юқори тоифали меҳмонхонадан жойни, хоҳишингизга кўра, самовий ичимликларни, Сизнинг дидингизга ёққан энг тансиқ таомларни, сиз маъқул кўрган аъло навли сигаретларни, сиз афзал билган машҳур чой навларини муҳайё қилишга тайёр. У яна қулогимга шивирлаб айтдики, агар Сизнинг кўнглингиз яна бир нималарни тусайдиган бўлса, у бажонидил бу хоҳишни ҳам бекаму кўст қондиришга ҳаракат қиларкан. Устоз, агар ашё тўплаш учун суҳбат қилиш Сизга малол келгудек бўлса, мен, Сизнинг шогирдингиз, бу меҳнатни ўз зиммамга олишга тайёрман. Бундай ажойиб таклифни кундуз чироқ ёқиб ҳам тополмайсан, бунга тирноқча ҳам ўйланиб ўтирманг, устоз, илтимос Сиздан.

Сизнинг фаоллигингизни ошириш учун, устоз ва Юй Ичи ҳақиқатан ҳам том маънода мумтоз тушунчадаги муносиб ашё эканига ишонтириш учун мен «Ярим аришдаги қаҳрамон» номи остида «далил адабиёти» руҳида бир ҳикоя ёздим ва уни Сизнинг ҳукмингизга ҳавола қилмоқдаман. Борди-ю, таржимаи ҳол ёзгани Жюгуога келишга аҳд қилгудек бўлсангиз, бу ҳикояни ҳеч кимга беришининг кераги йўқ. Сиз менга шунча кўп марҳаматлар кўрсатдингизки, бунинг учун Сизга қандай миннатдорлик билдиришга ожизман. Майли, бу асар мен томонимдан арзимас совға бўла қолсин!

Ижодий муваффақиятлар тилайман!

Сизнинг шогирдингиз Ли Идоу

Муҳтарам Идоу!

Сенинг хатингни ва «далил адабиёти» руҳидаги «Ярим аришиндаги қаҳрамон» ҳикоянгни олдим.

Хатни жуда самимий ёзибсан, миннатдорман, шу боис ортиқча таъвишланмасанг ҳам бўлади. Жавобни ёзишга бироз кечикдим, чунки уйда эмасдим. Ҳикояларингда ҳозирча янгиликлар йўқ, умид қиламанки, сабр қилиш ва яна озроқ кутиш сенга оғирлик қилмас.

«Аждарҳо ва қақнус – яхшилик аломати» бирон-бир рутбали хислатларсиз тайёрланган ошхона таоми, холос ва боз устига – унинг ошкоралик масаласига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Шу боис уни «Эшак кўчаси»дан гумдон қилишининг ҳам, айниқса, «Ярим аришин» ресторани таомномасидан чиқариб ташлашининг ҳам кераги йўқ. Қачонлардир мен бирданига бориб қоларман ва бутун дунёда машҳур бу тансиқ таомдан татиб кўришни кўнглим тусар ҳам... Бундан ташқари, бу нарсаларнинг озуқалик қиймати шу қадар баландки, уларни тановул этмаслик аянчли ва нодонликдир. Модомики, ейиш керак экан, еймиз. Эҳтимол, «Аждарҳо ва қақнус – яхшилик аломати» уларни пиширишда энг маданийлашган усулдир. Бундан ташқари, агарда сен уни таомнома рўйхатидан чиқариб ташлашга ҳаракат қилганингда ҳам бошқарувчи Юй ўламан саттор деб бунга рози бўлмаса керак.

Бу Юй Ичи деганнинг шахсияти мени жуда қизиқтириб қўйди. Умуман олганда, мен унинг таржимаи ҳолини ёзишга розиман. Рағбатлантиришга келганда эса буни унинг ўзи белгиласин. Кўп берса – яхши, оз берса – яна яхши, ҳеч нима бермаса – кераги ҳам йўқ. Мен унинг таржимаи ҳолини пул туфайли эмас, балки унинг гаройиб ҳаётий тажрибаси туфайли ёзгим келяпти. Сезишимча, бу Юй Ичи деганинг Жюгуонгизнинг юрагига ўхшаяпти, бу чала фаришта ва чала иблис ўзида замон руҳини мужассам этган. Эҳтимол, бу одамнинг руҳий дунёсини очиб, мен адабиётга сезиларли ҳисса қўшарман. Бу гапларни жаноб Ичига етказишнинг мумкин, токи у ўзининг шахсига ёзилган тахминий баҳони билиб қўйсин.

Буюк «Ярим аршинлик қаҳрамон» асари бўйича илиқ сўзлар айтишига ҳатто тил айланмайди. Сен уни «далил адабиёти» руҳидаги ҳикоя деб атаяпсан, менимча эса, бу турли бўлаклардан ҳосил бўлган бўламиқ, «Ярим аршин» ресторанида эшак гўштидан таркиб топган таом навларининг ўзгинаси. Бу ерда сенинг менга ёзган хатинг ҳам бор, «Жюгуодаги гаройиб ишлар ҳақида қайдлар» ҳам бор. Юй Ичи ҳам бўлар-бўлмас нарсаларни валдираган. Хаёлот парвози шунчаликки, ҳеч бирини тутиб бўлмайди. Бир неча йил муқаддам мени ўзимни тутолмаслигим учун танқид қилгандилар, бироқ сен билан таққослаганда мен ҳатто ўта босиқ одамман. Биз жиддий меъёрлар даврида яшаяпмиз, бу адабиёт ишига ҳам дахлдор. Шу боис қўлёзмани «Фуқаро адабиёти»га юбормоқчи ҳам эмасман – бу фойдасиз, уни вақтинча ўзимда қолдира тураман. Жюгуога бирров бораману қайтаман. Сенинг асарингга мен яна мурожаат қиламан, гамхўрлик учун раҳмат.

Яна бир гап: сенда «Жюгуодаги гаройиб ишлар ҳақида қайдлар»дан бир нусха йўқми? Агар бор бўлса, илтимос, зудлик билан жўнатиб юбор, ўқимоқчиман. Башарти, йўқолиб қолишидан қўрқсанг, мен учун яна бир нусха ол. Нусха кўчириши ҳақини юборишим мумкин.

Чин дилдан тинчлик ва хотиржамлик тилайман.

Мо Ян

4

«Ярим аршинлик қаҳрамон»

«Қани, кел, ўтир, номзод, бир дилдан гаплашайлик», – деди у менга кувноқ ва айни пайтда қандайдир кувлик билан, ўзининг мана шу чарм қопламали айланувчи ўриндигига жойлашиб. Юз ифодаси ва сўзлашув оҳанги тонгдаги булутларга ўхшарди – ёрқин ва ҳаддан ташқари ўзгарувчан. У ус романларида тасвирладиган бениҳоя жирканч ва разил таловчиларга, кўркинчли усга ўхшарди. Дахшатдан титраб, унинг қаршисида баҳайбат диванда елка қисиб ўтирардим. «Қани, айт, аблах, бу сассиқ така Мо Ян билан қачон қоронғида топишиб, ўзиники бўла қолдинг?» – деди киноя билан. «У ме-

нинг устозим, – чуғурладим мен, бамисоли палапонларини овқатлантираётган тилларанг қалдирғочдай (ҳолбуки, мен ҳеч кимни окламаётгандим, фақат ўзимни оклаётгандим, холос). – Бизларни адабиёт боғлаб туради. Биз ҳали кўришганимизча йўқ, бундан қаттиқ афсусдаман, албатта». «Аслида бу кўтир таканинг исми шарифи Мо эмас, – муғамбирона хиринглади у. – Унинг ҳақиқий исми шарифи Гуань. Ўзини Гуань Чжун зурёди, етмиш саккизинчи авлоди деб билади, аслида эса бу ғирт ёлғон, унга тенг келиб, бу ким бўлибди жа! Энди ёзувчи бўлиб қолганмиш хумпар. Мақтанчоқлик ҳам эви билан-да. Ўзини нукул осмонда чоғлайди... Ўтмишдаги унинг барча асарларини беш қўлда биламан». «Ўтмишда устоз билан нималар бўлганини қаердан билиб ўтирибсан?» – таажжубландим мен. «Айтадилар-ку, ҳеч ким билмасин десанг, ҳеч нима қилма, деб. Бу ирkit болалигидан маълум эди – нақ Худонинг балоси эди. Олти ёшида бригада корхонасининг омборига ўт қўйиб юборганди. Тўққиз ёшида Мэн исмли муаллимага кун бермаганди, эрта-ю кеч унга «дум» бўлиб, ёнига одам йўлатмасди. Ўн бир ёшида памилдори ўғирлаб кетаётганида қўлга тушиб, роса калтак еганди. Ўн уч ёшида ҳам турп ўғирлаётганда фош бўлиб, қадрли раис уни Мао сурати олдида икки юздан кўпроқ ходимлар ҳузурида кечирим сўрашга мажбур қилишганди. Ўзи расво бўлса ҳам хотираси зўр, худди китобда ёзгандай қилиб гапирди, шунақанги қизиқ гапларни айтардики, одамлар ичаги узилгудек куларди, уйга келганида эса отаси уни бўрсиқнинг боласидай дўппослаб, орқаларини моматалоқ қилиб ташларди». «Менинг устозимни ерга уришга қандай ҳаддинг сиғди?» – кичкириб эътироз билдирдим. «Мен ерга урибманми? Ўзининг асарларида бу ҳақда ўзи ёзган-ку! – захархандалик билан деди у. – Ўша тирранчага бориб айт, менинг таржимаи ҳолимни ёзиб берсин, буни ундан бошқа ҳеч ким эплаёлмайди. Бунақа расво истеъдод билан менга ўхшаган расво қаҳрамонлар чиқишади. Хат ёзгин-да, айт, Жюгуога тезроқ келсин. Мен уни қандай кутиб олишни ўзим биламан», – қўшиб қўйди у, кўкрагига мушт уриб. Жимиб қолиб, чарм қопламали ўриндиғини шундай куч билан айлантдики, нақ шамолпарракнинг ўзи бўлди-қўйди. Қаршимда унинг бир башараси, бир калласи кўринарди. Бир

башара, бир калла. Хиёнаткорликка тўла башара, турли билимларга тўла калла. Айланаркан, у тобора юқорилаб борарди.

«Жаноб Ичи, мен устозим Мога армонсиз хат ёздим, аммо жавоб олмадим, — дедим. — Сизнинг таржимаи ҳолингизни ёзишни хохламаётган бўлса керак деб кўркаман». «Ташвишланма, хохлаб қолади, — нафратли кулимсиради у. — Биринчидан, бу мараз аёл деса, ўзини томдан ташлайди, иккинчидан, чекади ва ичади, учинчидан, у доим пулдан сиқилади, тўртинчидан эса асарларини бежаш учун турли ифлосликлар, ақлбовар қилмас воқеалар ва ривоятлар тўплаш унинг жону дили. Шунинг учун келади. Менга бош эгади, ёруғ оламда уни ҳеч ким менчалик яхши билмайди».

«Қани, айт-чи, мусалласшунослик номзоди, сендан қанақа номзод чиқади? — мийиғида аччиқ кулги билан такрор сўради у, айланувчи ўриндиғида пастга инаркан. — Мусаллас ҳақида нималар биласан? Бу қанақа суюқлик ўзи? Ҳеч бало! Нима, мусаллас Исонинг қоними? Бекор гап! Мусаллас руҳингни кўтарадими? Қаёқда! Мусаллас — барча лаззатларнинг онаси, лаззатлар эса — мусалласнинг қизи. Сенга яна бир нарсани эслатиб қўймоқчиман, — тишининг орасидан деди у, менга тикилганча. — Мусаллас — бу бутун давлат машинаси учун мойлаш воситаси: бусиз у бир текис ишлай олмайди! Энди тушунгандирсан? Анқайган турки тароватингдан яққол кўриниб турибдики, сен ҳеч балони тушунганинг йўқ. Анови итдан таркаган Мо Ян билан биргаликда менинг таржимаи ҳолимни ёзиш ниятинг йўқми ҳали? Бўпти, ўзим ёрдамлашиб юбора қолай сенларга, сенларга мувофиқлаштириб тураман. Умуман олганда, ҳақиқий ҳасби ҳол битувчи интервью ё шунга ўхшаган нарсалар олиб ўтирмайди, зеро бу йўл билан олинадиган маълумотларнинг тўқсон фоизи ёлғон бўлади. Сенлар ёлғондан чинни ажратиб олишларинг, ёлғон пардаси ортидаги ҳақиқатни кўришларинг керак бўлади.

Сенга айтиб қўяй, мишиқи, анови муртад Мо Янга ҳам бориб айтишинг мумкин, бу йил Юй Ичи саксон бешга тўлади. Мўътабар ёш, тўғрими? Мен бир нарсани билмоқчиман, мен ёруғ олам бўйлаб сарсон-саргардон юрганимда сизлар, ҳайвонлар, каерда одам бўлиб қолувдинглар? Балки,

маккажўхори сўталари ичидадир ёки карам япроқларидами, ёки тузланган шолғомдами, ёки бодринг жўяклари орасидами, ёки бошқа жойдами? Анови разил Мо Ян ҳозир «Мусаллас мамлакатини»ни ёзаяпти, дейсанми? Жинни-пинни бўлиб қолмаганмикан, наҳотки, бу унинг қўлидан келса? Бунақа ишга қўл ургунича қанча ичдийкин? Мана, мен – у ичган сувдан кўра кўпроқ мусаллас ичганман! Икковингизга ҳам битта савол: ҳар куни ойдинда мана шу Эшак кўчасидан эшак миниб ўтадиган анови тангачали бола ким? Ахир, бу мен-ку, мен! Аммо мен қаерданман – бу ёғи билан ишинг бўлмасин. Менинг ватаним – чароғон нурга кўмилган ўлка. Хўш, сенингча, ўхшамаяптими? Бўғотларга учиб чиқиш ва деворларда юриш мен учун писта чаққандай гап эканига ишонмайсанми? Майли, ҳозир сенга бир нима кўрсатаман, шундагина кўзинг очилади, ипириски».

Мухтарам устоз, кейин содир бўлган нарсаларни айтай десам, тилим калимага келмайди. Мана шу ажойиб ғариб пакананинг кўзларидан бирдан икки қозикдай бўлиб, икки ёркин нур отилиб чиқди. Кўзим нақ кинидан чиқаёзди, қарасам, у ўзининг чарм қопламали ўриндиғида ғужанак бўлди-да, қора кўланкадай секин юқорига кўтарила бошлади. Ўриндиқ ҳамон айланарди, охири бориб шифтга дўқ этиб урилди. Ушбу қиссамизнинг қаҳрамони, бизнинг ошнамиз унга ёпишиб қолганди. Қўл ва оёқчаларида, ҳатто баданининг барча қисмларида сўргичлар ўсиб чиққанга ўхшади. Худди жирканч ва баҳайбат газандадек, у шифтда кезиниб юра бошлади. Ўша ёқдан унинг визиллаган овози кулоқка чалинди: «Хўш, қалай, таъвия, энди ишонгандирсан? Бу ерда таажжубланидиган ҳеч нарса йўқ. Менинг устозим бир кечаю бир кундуз шифтда мана шунақа осилиб тура оларди». Шундай дея у куйиб қорайган бир парча қоғоздай пастга енгил учиб тушди.

Мана, у тагин ўриндиқда бемалол чордана куриб ўтирибди, мамнун ҳолда мендан сўрайди: «Хўш? Менинг қобилиятларимга энди ишонарсан?»

Унинг мисли йўқ маҳорати ва шифтга бориб тўкнашишидан мени қора тер босди, худди тушдагидай, кўз олдим тиниб кетди. Эшак минган ботир жулдирвоқи мана шу пакана экани кимнинг хаёлига келибди, дейсиз! Ғалати бўлиб кетдим.

Бўлар иш бўлиб, бўёғи синганди, азбаройи хафсалам пир бўлганидан ўзимни қўйгани жой тополмаётгандим. Эсингизда бўлса, устоз, мен бу тангачали болакайни «Эшак кўчаси»да «ёркин ой нури», «сехрли қора эшакча», «томдаги тарақтурук», «тишида тол барги шаклидаги ханжар тишлаб олган ботирвой» ва ҳоказо деб таърифлар бергандим... Сизнинг ҳам хафсалангиз пир бўляпти, сезяпсизми?

«Тангачали болакай ва мен битта одам эканимизга ишонмаяпсан ва ишонишни хоҳламаяпсан, – давом этди у, – буни кўзларинг шундоқ айтиб турибди. Аммо бу бор гап. Сен ичингда кунфунинг бу барча усулларини қаердан ўрганганимни сўрамоқчи бўлиб турибсан, лекин мен буни айтолмайман. Умуман, инсон ҳаётни оққуш патидан ҳам енгилроқ деб билса, шунда у ўрганолмайдиган ҳеч нарса бўлмайди».

У сигарета тутатди, бироқ ичига тортмади, фақат бир неча халқа чиқарди, кейин эса тутунни ингичка пуфлаб, уларни бир-бирига улади. Бу шакл ҳавода узоқ муаллақ осилиб турди. Маймун тоғидан келган митти маймунга ўхшаб, унинг қўл ва оёқлари бир дақиқа ҳам совкотмади. «Сен билан Мо Ян икковингга, тасқара, мусаллас ҳақида бир воқеани сўзлаб бераман, – деди у ўриндиқда айланиб. – Бу қаёқдаги аҳмоқона тўқима эмас, аҳмоқона тўқималар – бу сизларнинг қўлингиздан келадиган иш». Шундай деб у ҳикоясини бошлади:

«Бу ерда, Эшак кўчамизда бир мусаллас дўкони бўлгувчи эди. Унга шогирд қилиб ўн икки ёшлардаги, озғин, боши катта ва бўйни ингичка, кўзлари ҳам катта-катта (қараб тўймайсан!) бир болани олишганди. Болакай роса меҳнатсевар ва қўл-оёғи чакқон эди: хали сув келтирган, хали пол ювган, хали столларни артган; нима иш топширилса, хўжайиннинг кўнглидагидай қилиб, бекаму кўст адо этарди. Бироқ у дўконда пайдо бўлган кундан ғалати ишлар содир бўла бошлади: мусалласдан тушган пулларнинг баракаси учди. Бошқа ишчилар ва хўжайин нима қилишни билмай бошлари қотди. Бир куни дўконга йигирма-ўттизтача тўрга солинган идишда мусаллас келтиришди ва бир нечта тоғора лиммо-лим тўлди. Нима гаплигини билмоқ учун хўжайин кечқурун тоғоралардан сал нарида яшириниб олди. Туннинг биринчи ярми тинч ўтди. Толиққан хўжайин ухлагани ётмоқчи бўлганди ҳамки, яқинлашиб кела-

ётган мушукнинг миёвлашига ўхшаш овоз элас-элас қулоғига чалинди. Хўжайин хушёр тортди ва бу ёғи нима бўларкин деб кута бошлади. Бир қора қўланка пайдо бўлди. Хўжайин тун қоронғусига тикилиб қарайверганидан кўзи қоронгуликка ўрганиб қолганди ва қора қўланка ўз дўқонидаги шогирд бола эканини кўрди. Унинг кўзлари мушук кўзларидай яшил нур бериб ёнарди. Хириллаб нафас олганча шогирд тоғора қопқоғини очди, мусалласга ташланди ва уни хўр-хўр қилиб ичига торта бошлади. Тоғорадаги мусаллас сатҳи унинг кўз ўнгида пасайиб борарди. Лол қолганидан хўжайин уни чўчитиб юбормаслик учун нафасини ичига ютди. Бир қанча катта тоғорадаги мусалласни ичиб бўлиб, кичкина шогирд оҳиста, оёқ учида юриб у ердан кетди. Буларнинг барини кўрган хўжайин бир сўз ҳам айтмай ухлагани кетди. Эрталаб у барча тоғоралардаги мусаллас бир чига пасайиб қолганини кўрди. Бунақасини ким эшитган – бир одам шунча мусалласни ича оладими? Кўпни кўрган хўжайин шогирднинг қорнида «мусаллас жонони» деган машхур хазина борлигини англади. Агар уни қўлга киритиб, мусалласли тоғорага солинса, мусаллас ҳеч қачон тугаб қолмайди, сифати эса мислсиз даражада яхшиланиб бораверади. У боланинг қўлларини боғлашни, тоғора ёнига ўтқазиб қўйишни, егулик ҳам, ичгулик ҳам бермай, фақат тоғорадаги мусалласни тўхтовсиз шопириб туришни буюрди. Мусалласнинг муаттар ҳиди ҳар томонга ёйилди ва чанқокликдан тинкаси қуриган шогирд оҳ-нолалар қилиб, ерда думалай бошлади... Етти кундан кейин хўжайин уни озод қилди, шогирд ўзини тоғорага отди, эгилди ва оғзини катта очиб, ютокиб ичишга шайланди. Шу пайт «шалоп» этган овоз эшитилди ва бақага ўхшаб орқаси қизил, қорни сариқ бир махлуқ мусалласга келиб тушди».

«Бу митти шогирд ким эканини фаҳмладингми?» – деди менга маъюс қараб Юй Ичи. Унинг чехрасидаги изтиробли ифодани кўриб, мен нима дейишимни билмай: «Сен эмас-мидинг, мабодо?» – дедим. – «Бошқа ким ҳам бўларди! Албатта, мен-да! Агар хўжайин мендан бу хазинани ўғирлаб олмаганида мен бу ҳаётда мусаллас маъбудига айланган бўлардим».

«Бу сиз ҳам ишларинг яхши кетяпти, – тинчлантирдим уни. – Пулинг ҳам бор, амалинг ҳам, кўнглинг тусаган нарсани ейсан, кўнглингга ёққанини ичасан, хоҳлаганча ўйнаб-куласан. Ҳатто подшоларда йўқ бундай хузур-ҳаловат». – «Беҳуда гаплар! Мана шу хазинани йўқотганимдан буён барча ичиш қобилиятларимдан махрум бўлдим. Бундай бўлмаганда, келиб-келиб мен мана шу аблах Жин Ганжуанга биринчилиқни бой берармидим?» – «Бўлим бошлиғи муовини Жиннинг ҳам «мусаллас жонони» бўлиши керак», – тусмол билан дедим унга. – Ахир, у минг қадахни пакқос урса ҳам қилт этмайди». – «Бекор гап! Шунда «мусаллас жонони» бўларканми?! Бир дунё мусаллас куртлари бор, десанг-чи! «Мусаллас жонони» бўлган одам мусаллас шоҳига айланиши мумкин, мусаллас куртлари билан нари борганда унинг девига айланади». – «Жонон»ни бошқатдан ютиб юборса, қалай бўларкин, ҳаммаси жойига тушиб кетармиди?» – «Қошки, сенинг бир нарсага ақлинг етса! «Жонон» қорнимда ташналиқдан шунақанги қийналиб кетдики, тоғорага тушишим билан томоғига мусаллас тикилиб, ўша жойда тугаб қўя қолди». Ғамгин хотиралардан унинг кўзлари кизарди. «Акажоним Ичи, менга мана шу хўжайиннинг исмини айт, бораман-да, унинг бутун дўқонини супуриб ташлайман!»

Юй Ичи қаттиқ қаҳ-қаҳ урди, кулиб бўлгач эса шундай деди: «Одам деган ҳам шунақа нодон бўладими, ландовур, шу гапларга ишониб ўтирибсанми ҳали? Сени лақиллатиш учун атайлаб ичимдан тўкиб чиқардим. Ўзи «мусаллас жонони» деган нарса бўларканми ҳеч жаҳонда? Қўлида ишлаганимда хўжайин ҳикоя қилган латифалардан бири бу. Мусаллас дўқони борларнинг ҳаммаси тоғоралардаги мусалласимиз ҳеч қачон қуриб қолмасин деб орзу қилади, бу ғирт чўпчакдан бошқа нарса эмас. Мен ўша дўқонда бир неча йил ишлаганман, аммо бўйим панд берди, оғир ишларга ярамай қолдим, хўжайинимиз мени ҳаддан ташқари кўп овқат ейсан, деб минғирлагани-минғирлаган эди, яна кўзим ҳам жуда қопқора эмиш. Кейин эса шартта ҳайдаб юборди. Узоқ вақтгача юртма-юрт сарсон юрдим, тиланчилик қилдим, егуликка пул топиш учун дуч келган ишни қилдим». – «Ҳа, кўп қайғуларни бошдан кечирдинг. Лекин энди сен давлатманд одамсан». –

«Бўлмаган гап, бўлмаган гап, бўлмаган гап...» Бу «бўлмаган гап»лардан талайини тупуриб ташлади-да, у бадхоҳлик билан деди: «Сен бу қуюшқондаги гапларинг билан авом халқнинг бошини айлантиришинг мумкин, менга бу найрангинг ўтмайди. Қийналиб, азоблардан боши чиқмаганлар дунёда тўлиб-тошиб ётибди, бироқ охири мартабаларга етишиб, ахволини ўнглаб олганлар эса бармоқ билан санарли, анқонинг уруғи. Бу дунёда ҳар ким ўз феъл-атворига ярашасини кўради. Тиланчи бўлиб туғилдингми, тиланчилик қиласан. Етар, ортиқ бу ҳақда гапириб, жағимни оғритмайман. Бундай нарсалар ҳақида сен билан гаплашиш эшагимнинг қулоғига танбур чертиш билан баробар. Бундай нарсаларни билгани миянг йўқ. Оғирнинг устидан, енгилнинг остидан юриб, мусалласпазликдан жиндай косанг оқарган, қолган нарсаларда эса балони ҳам билмайсан. Мо Ян ҳам шунақа: адабиёт ишларида оз-моз тушунади, юзаки, бошқа нарсаларда эса – мияси ғум. Устоз билан шогирд иккаланг бир олманинг икки палласисанлар, тубансанлар, балога ҳам ақлларинг етмайди, тошбакадан тарқагансанлар.

Шунинг учун ҳам таржимаи ҳолимни ёзиш учун иккалангани таклиф қиялпман, иккалангнинг калланг қанақанги ифлос фикрларга тўлиқлигини бир шайтон билади. Қулоғингга кўрғошиндай қуйиб ол, рўдапо. Мўътабар аждодинг яна битта ривоятни сўйлаб беради».

Шундай дея у янги ҳикоясини бошлади:

«Бир ўсмир бўлган экан, мумтоз асарларни кўп ва хўб ўқиган экан. Кунлардан бир кун унинг кўчадаги сайёр ўйинчилар томошасига кўзи тушибди – бири йигирма ёшлардаги дуркун қиз, яна бири қар ва гунг чол экан, бир қарашда у қизнинг отаси эканини англаш қийин эмас экан. Бутун дастурни кизнинг бир ўзи олиб бормокда экан, отаси эса бир четда чордана қуриб кимир этмай ўтирар ва ўйиннинг боришию майда-чуйда нарсаларни кузатаркан. Аслида ҳеч нарсадан хавотир олмаса бўларкан, чол бу ерда ортиқча экани яққол кўриниб тураркан. Аммо томоша гуруҳини чолсиз тўла тасаввур қилиб бўлмас экан, усиз ҳеч иш чиқмас экан, у мана бу соҳибжамол учун тағзамин хизматини бажараркан.

Аввалига қиз йўқ жойдан пайдо бўлиб қоладиган тухум ва каптарни, бир пайдо бўлиб, бир йўқолиб қоладиган катта-кичик буюмларни кўрсатибди. Томошабинлар кўпая бошлабди, улар кўзбойлоғичларни ҳалқа каби ўраб олибди, нина ташла-санг, ерга тушмасмиш. Муваффақиятдан руҳланиб кетиб, қиз шундай дебди: «Хурматли томошабинлар, саховат соҳиблари, ҳозир биз «шафтоли дарахти ўтказилиши»ни намойиш эта-миз. Томошани бошлашдан олдин қуйидаги жумлани ёд этиб оламиз: «Бизнинг адабиётимиз ишчилар, деҳқонлар ва аскар-ларга хизмат қилади». Ердан бир шафтоли данагини олиб, у саёзгина чуқур қазиди, оғзида сув сепди ва амрона: «Униб чик!» – деди. Ердан ростданам қизғиш новда бош кўтариб чика бошлади, у ҳамманинг кўзи ўнгида юқорига кўтарила-кўтарила тез орада дарахтга айланибди. Кейин гуллади, куртак ёзди ва шохларга банди билан осилган оқ-қизил ме-валар ғарқ пишди. Қиз бир нечта шафтолини узиб, томоша-бинларга улаша бошлади. Лекин ҳеч ким уни татиб кўришга журъат қилмади, фақат бир йигитча шафтолини олдию кўз очиб-юмгунча паккос туширди. Ундан шафтолининг мазаси қандай экан, деб сўрашганида, у, жуда зўр, деб жавоб ёзиб-ди. Қиз яна томошабинларга мевадан татиб кўришни таклиф этибди, бироқ барчалари кўзларини катта-катта очганча жим қараб тураверибди. Уҳ тортиб, қиз кўлини силтабди, шафто-ли дарахти мева-чеваси билан ғойиб бўлибди, ерда кичкина чуқурча қолибди, холос.

Томоша тугабди, қиз ва чол нарсаларини тахлашибди ва йўлга отланишибди. Йигитча қиздан кўзини узмасмиш – у қизни севиб қолган экан. Қиз тушунганнамо жилмайибди: лаблари ёқут, тишлари садаф, юзи шафтоли рангида – севиш-га боис ҳаммасидан бор. «Укажонгинам, – дебди кўзбойлоғич қиз, – фақат сен менинг шафтолимни единг, демак, тақдир биз-ларни бекорга учраштирмаган. Мана сенга манзил. Қачондир ёдингга тушиб қолсам, мени шу жойдан топасан».

Қиз қоғоз-қалам олиб, манзилни ёзибди-да, йигит-га тутқазибди. Йигит қоғозни қимматбаҳо ёмбига олиб, маҳкам яшириб қўйибди. Қиз отаси билан йўлга тушибди, йигит сеҳрлаб қўйилгандай уларга эргашибди. Бир неча ли юришгач, қиз тўхтабди: «Энди қайт, укажон, вақти келиб

биз яна кўришамиз». Йигитнинг юзидан ёш думалаб кетибди. Қиз қизил шойи рўмолчаси билан унинг ёшларини артибди. «Укажоним, – дебди бирдан қиз. – Сени ота-онанг кутяпти!»

Йигит бурилиб қарабди ва ҳақиқатан ҳам орқадан отаси билан онаси шоша-пиша судралиб келишаётганини кўрибди, улар қўлларини силкир ва нимадир деб қичқиради. Аммо ҳеч қандай товуш йигитнинг қулоғига кирмаётганди, у яна орқага бурилибди, бироқ на қиздан, на қар ва гунг чолдан ном-нишон бор эмиш. Йигит тагин ота-онаси томон бурилган экан, улар ҳам уйга қайтиб кетишган экан. Йигит ўзини ерга ташлаб, хўнграб йиғлабди. Узоқ йиғлабди, чарчаб ерга ўтирибди ва кўзларини олдинга маъносиз тикибди. Бирпас ўтириб, кейин ерга чўзилибди ва денгиздек мовий осмонга, эриниб сузиб юрган булутларга қарабди.

Уйга қайтиб келгач, йигит ишқ ўтида коврила бошлабди. У туз тотмас, чурқ этиб оғиз очмас ва кун бўйи атиги бир пилла сув ичаркан, холос. Бориб-бориб, у шунақанги озиб кетибдики, қуруқ суягию териси қолибди. У атрофидаги ҳеч нарсани кўрмас экан, бироқ кўзини юмди дегунча ёнгинасида ҳалиги гўзал қиз пайдо бўларкан. Қизнинг хушбўй нафаси унга уриб турар, муҳаббат тўла кўзлари билан андуҳли қарар экан, шунда йигит овозининг борица қичқириб деркан: «Ҳой, соҳибжамол қиз, сенсиз ўламан!» У қиз томон отилар, лекин кўзини очиб қарасаки, яқин орада ҳеч ким бўлмас экан. Энди унинг ҳеч нарсани кўргиси келмай қолибди. Ота-онаси қаттиқ ташвишга тушибди, маслаҳатлашгани йигитнинг олисдаги амакисига одам юбориб чақиртиришибди. Амакиси олим, узоқни кўрувчи ва ҳар кимнинг дилидагини бир қарашда биладиган зийрак, гап-сўзлари тамизли, тутган жойидан кесадиган ўтқир киши экан. У жиянининг афт-ангорига бир қарашдаёқ дардининг сабабини дарров англабди. «Акажон, янгажон, яхши гап билан ҳам, ёмон гап билан ҳам ўғилларингизнинг дардига малҳам бўлолмайсизлар, – дебди у хўрсиниб. – Агар иш шундай кетаверса, у бекордан-бекорга ўзининг гулдек умрини хазон қилиши тайин. Таъбир жоиз бўлса, буни даволаш ўлган отни даволаб тирилтириш билан барабар. Умид оз, аммо ётиб қолгунча отиб қол, дейдилар, чиқмаган жондан умид.

Уни боши оққан томонга қўйиб юборишдан ўзга чора йўқ. Қизни топса – топгани, ҳаммаси кўрмагандек бўлиб кетади. Топмаса – балки эсидан чиқариб юборар». Ота-она пик-пик йиғлай бошлабди, лекин қўлларида нимаям келарди – амакининг маслаҳатига ҳўп дейишибди.

Учалови йигитнинг олдига келибди. «Жияним, – дебди амаки, – ҳозир ота-онанг билан маслаҳатни бир жойга қўйиб, сени бошинг оққан томонга қўйиб юборишга қарор қилдик – ўша қизни ўзинг қидириб топ».

Йигит ўрнидан сапчиб турибди, амакиси пойида тиз чўкибди ва қайта-қайта таъзим қила бошлабди. Азбаройи тўлқинланганидан рангпар юзига бирдан қизиллик югурибди.

«Ўғлим, – мурожаат қилишибди унга ота-онаси, – сенинг ҳали ўн гулингдан бир гулинг очилгани йўқ, аммо катта мақсадларни кўзлаб иш тутасан, биз сени яхши тушунмаган эканмиз. Энди биз амакингнинг маслаҳатига кириб, сени ўз эркингга қўймоқчимиз, токи ўша сулув қизни қидириб топ. Сенга кекса хизматкоримиз Ван Бао ҳамроҳлик қилади. Қизни топсанг – яхши, топмасанг – тезроқ уйга қайт, бизни ортиқ ташвишга қўйма. Сенга яхши хонадондан чиройли қиз топиб берамиз. Бу дунёда икки оёқли бақа – ноёб, аммо икки оёқли қизлар худо уриб ётибди. Шу боис, ўйланма, одам дунёга қайта-қайта эмас, бир марта келади».

Бунга жавобан йигит, менга арши аълодаги фаришталар ҳам керак эмас, менга фақат ўша қиз керак, дебди.

Кўпни кўрган ота ҳам ўғлига насиҳатомуз дебди: «Сенинг ўша сеҳргар қиз ёмон юрагингдан урибди, болам. Мол оласи тошида, одам оласи ичида, деган гап бор, унинг қанақалигини на сен биласан, на биз. Кўзингни юмсанг, унинг хунукми ё чиройли эканини қаёқдан биласан – ҳозир у бизга худди шундай, ҳам қиз – бир қиз».

Аммо, табиийки, йигит айтганидан қайтмабди. Бу ошиқ-маъшуқлар ҳам ғалати халқ бўлади-да! Улар учун ота-она ҳам бир, етти ёт бегона ҳам. Начора, бақувват бир эшак топишибди, ярим ойлик озуқа ғамлашибди, кекса Ван Баога яхшилаб керакли йўл-йўриқларни беришибди, кейин кўз ёши тўкиб, ўзларини ҳар томонга уриб, нолаю афғонлар билан

ўғилларини кишлоқ чеккасигача кузатиб чиқишибди-да, ўғил ҳайё-хув деб йўлга тушибди.

Эшакда кетиб бораркан, йигитнинг хаёли олис-олисларга парвоз қилибди ва ҳалиги қиз билан тезда кўришувини ўйлаб, севинчдан дик-дик сакрай бошлабди, ташқаридан қараган одам уни ақлдан озган деб ўйларкан.

Йигит йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, йўлга деб олган озуқалари ҳам, пули ҳам тугабди, аммо Ғарбий Шамол тоғидаги Шафтолиранг ғорнинг қаердалигини ҳеч ким айтмабди. Кекса хизматкор орқага қайтайлик, деб Худонинг зорини қилибди, лекин қани энди йигит кўна қолса! У ҳеч нарсаса қарамай, ҳеч нарсани эшитмай кунботиш томон кетаверибди. Ван Бао билдирмайгина қочиб кетибди-да, йўлни сўраб-сўраб, бир амаллаб уйга етиб олибди. Кейин эшак ўлиб қолибди. Йигит эса бир ўзи пойи-пиёда парво қилмай кетаверибди. Бутунлай тинкаси қуриб, ортик бир қадам ташлашга қурби етмай, ахvoli танг бўлгач, у катта бир харсанг устига ўтирибди-да, хўнграб йиғлаб юборибди, бироқ шунда ҳам кўз ўнгидан ҳалиги қизнинг сиймоси кетмабди-кетмабди. Шу пайт момақалдироқ гумбурлабди, ер ёрилибди-да, харсанг, унга қўшилиб йигит ҳам ерга кириб кетибди. Бундоқ қараб, не кўз билан кўрсинки, у ҳалиги қизнинг илиқ бағрида висол лаззатидан масту мустағрик ётган эмиш. Қаттиқ севинчдан йигит ҳушдан кетибди...»

«Ўша йигитча аслида менинг ўзим эдим! – деди Юй Ичи айёрона жилмайиб. – Мен кўзбойлоғичлар труппаси билан кўп айландим, қилични ютишни, арконда юришни, олов қайт этишни ўргандим... Сайёр кўзбойлоғичларнинг хаёти қизиқ, воқеаларга бой бўлади, соатлаб сўзлаган билан тугамайди. Таржимаи ҳолимни ёзганида мана шу даврни, айниқса, бўрттириб ифодалаш, қуюқ ранглар билан бўяб-бежаш керак бўлади».

Устоз Мо, бу Юй Ичининг тасаввурлари ана шундай бой ва ранг-баранг! Назаримда, у ҳозир айтиб берган воқеани мен қаердадир учратгандайман – Ляо Чжайнинг китобидами-ей, ёки «Рухларни қидириб» асаридами-ей.

Якинда «Жюгуодаги ғалати ишлар ҳақида қайдлар»ни варақларканман, у ерда куйидаги ривоятни кўриб қолдим ва уни Сиз учун кўчириб олишга аҳд қилдим.

Республиканинг дастлабки кунларида Цзюсян қишлоғида сайёр кўзбойлоғич қиз пайдо бўлди. Бу қизнинг хусни жамолини Ой саройидаги фариштага киёс қилса бўларди. Уни қуршаб олган ҳамқишлоқлар орасида Юй хонадонига мансуб Ичи исмли йигитча ҳам бор эди, унинг лақаби Моис эди. Унинг қирқ яшарли ота-онаси бекаму кўст яшар, фарзандларидан жонини аяшмасди. Бола ўн уч ёшга кирган бўлиб, ақл ва хусндан Худо берган, дурдай тоза эди. Қиз унга қараб жилмайиб қўйибди ва йигитчанинг юраги каптардай типирчилаб кетибди. Қиз томошани бошлабди. У шамол ва ёмғирни чақирар, оғзидан паға-паға тутунлар чиқараркан. Томошабинлар қийқириқ ва чапаклар билан тинмай олқишларкан. Бир вақт қизнинг қўлида бармоқдай келадиган бир шиша идишча пайдо бўлибди, қиз уни боши узра баланд кўтарибди ва халойикка мурожаат қилибди: «Бу идишча фаришталар истикомат қиладиган ғорга бориб туташади. Орангизда мен билан бирга ўша жойга саёҳат қилишни хоҳловчи борми?» Одамлар бир-бирларига қарай бошлашибди, ҳамма ҳайрон эмиш: идишча бор-йўғи бармоқдай келса, унга қандай сиғиш мумкин, тагин бир эмас, икки одам? Афсунгарлик билан бошимизни айлантiryпти бу қиз. Шунда қизнинг хуснига мафтун бўлиб қолган Ичи олдинга чикибди: «Сен билан бу идишчага мен киришга тайёрман». Боланинг лақмалигидан ҳамма қаҳ-қаҳ уриб кула бошлабди. Қиз эса бундай дебди: «Рухинг пок, ўзинг хушрўй экансан, йигит, сендан аллақандай муаттар хид келяпти, сен оддий бандалар оломонидан ажралиб турибсан. Мен сен билан бирга мана шу идишчага кираман, бу эса учала ҳаётда бир-биримиз учун яралганимизни англатади». Шу сўзларни айтиб, қиз бармоғини кўтарибди, бармоқ орхидея гулига айланиб, унинг учидан енгил тутун шувиллаб чиқа бошлабди. Халойиқ ой нуридай минглаб киёфаларда ҳар томонга жўнаб кетибди. Ичи панжа бўғимида қизнинг бахмалдай майин ва нозик қўлини ҳис этибди, бармоқлари ипакдай силлик бўлиб, суяксизга ўхшаркан. «Юр орқамдан», – шивирлабди

қиз. Унинг овози қалдирғоч сайрашидек жарангларкан, нафасидан эса атру бўй тараларкан. У идишчани аста итқитди, юкорига кўтарилди, у ёқда оқшом шафағининг заррин нурлари ва муаттар бўйга тўлиқ, тоза ҳаво ҳар томонга тараларди, идишча қимматбаҳо гавҳардек чарақлаб айлана бошлади. Идишнинг бўйни кенгая бошлади, бир соат ўтар-ўтмай бир чжандан баландроқ ой дарвозаси шаклига кирди. Қиз Юйнинг қўлидан ушлади, у ҳамманинг кўз ўнгида кичрая бошлади. Кейин қизнинг танаси ҳам кичрайиб, иккаласи идишча ичига иккита пашшадай учиб кирди. Халойикнинг ҳайратдан оғзи ланг очилиб қолди.

У ёқда ичкарида гуллар сўқмоқларни кўмиб юборган, ям-яшил тераклар соя солган, атрофда ажойиб қушлар чарх урган ва турфа ҳайвонлар у ёқдан-бу ёққа югурган. Маст бўлгандек, Юй ҳеч нарсани тушунмай, қотиб қолибди. Унинг жинсий майли жўш урибди ва шодликдан ўзини йўқотиб, қизни кучоклаб олибди. Бироқ қиз жилмайиб қўйибди, холос: «Қишлоқдаги чолларнинг кулгисига қолишдан кўркмайсанми?» Қизнинг қўли кўрсатган томонга қараб, Юй идишчадан ташқаридаги томошабинларни кўрибди, улар бошларини кўтариб, тепага қаттиқ тикилиб турардилар. Юй ўша заҳоти маънос тортиб қолибди. Юраги ҳеч ўзига келмасмиш, фикрлари чалкашиб, томоғи бўғилибди ва бир оғиз ҳам сўз айтолмабди. «Сенинг туйғуларинг теран ва ўйларинг жонли, — нидо солибди қиз. — Мен тўлқинланиб кетдим, агар менинг зотим пастлигидан ва турқим хунуклигидан ҳазар қилмасанг, илтимос, Ғарбий Шамол тоғидаги Шафтолиранг тоғига мен билан учрашгани яна бир йилдан кейин кела қол, ўшанда сени эрим деб билиб, тўшак тўшайман». Азбаройи қаттиқ ҳаяжонланганидан Юй бутунлай ўзини йўқотиб қўйибди. Қиз қўлини силтабди ва яна чарақлаган қуёш, булутсиз осмон ва кафтидаги бармоқчалик келадиган шиша идиш йигитнинг кўз ўнгида намоён бўлибди. Қизнинг енгидан ғайриоддий хушбўй хид тараларкан.

Қиз бир қовоқ уруғини олибди, ерни кавлаб, шу жойга муаттар сўлагини туфлаб, амр қилибди: «Ўсиб чик!» Ўша заҳоти новда кўринибди, палак ёйибди, палакда бирин-кетин япроқлар пайдо бўлибди ва кўп ўтмай палак бир неча

чжанга ёйилибди. Палак гажак-гажак бўлиб ва яшил булутдай пағаланиб чўзилиб кетаверибди. Қиз йўл халтасини елкасига солибди-да, япроқма-япроқ тирмашиб чиқа бошлабди. Бир чжан жойга етганда, у Юйга қараб жилмайибди: «Айтган сўзларимни унутма, жоним». Шу сўзларни айтиб, у чайқалиб турган ям-яшил япроқлар орқали юқорига интилибди ва зумда кўздан ғойиб бўлибди, ковоқ палаги эса сўлиб-қуриб, тупроқ билан битта бўлибди. Томошабинлар узоқ вақтгача жим туриб-туриб, охири тарқалибди.

Юй уйга қайтиб келибди, бироқ соҳибжамол қизнинг сарв қомати, тўлин ойдек чехраси кўз ўнгидан кетмабди. У емак-ичмакдан бош тортиб, туз тотмай қўйибди, туну кун тўшакдан бош кўтармай ётар ва нуқул алахсирар экан, худди атрофини инсу жинслар ва девлар қуршаб олгандек экан. Жонларида жон қолмаган ота-она қўлларидан келган ҳаммасини қилишибди, табибу ҳакимларни чақиришибди, аммо Тайшань тоғига ўхшаб, касаллик сира қайтай демасмиш, ичган дори-дармонлари енгил булутчадай ҳам таъсир қилмабди. Юйнинг жисми ҳам, жони ҳам қил устига келиб қолибди. Ота-онаси тинмай кўз ёши тўкар, лекин нима қилишни билмас экан. Шу топ, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, дарвоза олдида қўнғироқ жаранглабди ва кетидан овоз янграбди: «Бу менман, ўғлингизнинг амакисиман!» Шу сўзларни айтиб, уйга барваста бир киши отилиб кирибди. «Куёвжон, сингилжон, бизлар ўшанда ажралишгандан кейин омон-эсон юрибсизларми?» – дебди у қайта-қайта таъзим бажо келтириб. Бурни дўнг, оғзи катта, сочлари похолсимон ва кўзлари кўм-кўк бу одам Юй онасининг ҳамюртларига сира ўхшамас экан ва она унга қараб туриб, бир оғиз сўз айтишга ҳам холи келмабди. Ўқдай учиб, меҳмон ўғлининг тўшаги томон йўналибди. «Жияним севги деган бедаво дардга йўликибди, – дебди у. – Кошкийди унга дори-дармонлару қайнатмалар қор қилса. Сиз иккала қария, аслида ўғлингизнинг тузалиб кетишини эмас, ўлиб кетишини хоҳлар экансиз!» Юй анчадан бери ўсал бўлиб ётар экан, худди ўлгандек кўзлари юмук, нафас олгани билинмас, чақирса, жавоб қайтармас экан. Меҳмон унинг устига энгашибди ва у ёқ-бу ёғини қараб, бундай дебди: «Бу ёш ва нозик чехрадаги бундай

консизлик жиянимнинг бахтсизлигидан нишонадир». У учта қизил ҳабдори олибди-да, уларни Юйнинг оғзига солибди. Йигитнинг юзига бирдан қизиллик югурибди, хириллаб нафас олаётгани эшитилибди. Уч марта чапак чалиб, меҳмон хитобан дебди: «Нодон жияним-а, бир йил муқаддам берган сўзингнинг устидан чиқиш соати келди, сен бу вақтга озмунча интиқ эмасдинг. Сўзингнинг устидан чиқишга ва йўлга отланишга тайёرمىсан?» Юйнинг кўзлари катта-катта очилиб чакнабди, у қаравотдан сакраб турибди ва шап этиб пешонасига урибди: «Агар сиз ёрдам бермаганингизда, амакижон, мен бу гапларни эсимдан чиқариб юборар ва иккала кўлимни бурнимга тикиб қолаверардим». «Тезроқ бўл, – буйруқ берибди меҳмон, – бирга жўнаймиз, ҳозирок». Шундай дея у бошини баланд кўтариб уйдан чиқибди. Кийимини алмаштирмай, оёғига пойафзал илмай, соч-почига ҳам тарок урмай, Юй сакраб турибди-да, унинг ортидан йўлга тушибди. Ота-онаси «болам-болам»лаб йиғласа ҳам уларга лоақал қайрилиб қарамабди. Меҳмон от миниб, йўл ёқасида кутиб тураркан. Маймуннинг қўлларидай узун қўлларини чўзиб, у Юйни худди жўжадек ердан кўтарибди. Отига камчи босибди, от бир кишнабди-да, шамолдай елиб кетибди. Юй қўллари билан отнинг ёлига тармашиб олибди, кулоқлари тагида шамол ғувиллабди. Бирдан у меҳмоннинг: «Кўзингни оч, жияним!» – деган овозини эшитибди. Юй қарасаки, улар Гоби саҳросининг овлоқ бир бурчагида туришибди. Атрофда қовжираган гиёҳлар, тошлардан ўзга на ўлик, на тирик жон кўринаркан. Бир оғиз ҳам сўз айтмай, меҳмон отга камчи босибди ва ўкдай учиб кетибди, зум ўтмаёқ олисдаги сарғиш туман ичига кириб, кўздан ғойиб бўлибди.

Бир ўзи қолиб, Юй тошга чўкибди-да, йиғлаб юборибди. Бирдан унга тош бир томонга қараб думалаётгандай туюлибди. Қаттиқ гумбурлаган овоз эшитилибди, чарақлаган заррин ёғдудан Юйнинг кўзлари қамашибди, кўркқанидан хушдан кетиб йикилибди. Ўзига келгач, у юзига нозиккина қафт урилганини сезибди, ундан хушбўй ҳид таралиб тураркан. Кўзини очибди ва тепасида ўша қиз турганини кўрибди. Кўзларидан севинч ёшлари тирқирабди. «Кўзларим йўлингда тўрт бўлиб кутдим, жонгинам», – дебди қиз.

Улар қўлларини ушлашиб, шошмай юриб кетишибди, кўз олдиларида турфа дарахтлару анво гуллардан иборат боғ пайдо бўлибди. Ҳар барги кўга елпиғичдай келадиган бир улкан дарахтнинг шохларида жажжи болаларни эсга солувчи мевалар шиғил экан. Тушлик вақтида олтин бола солинган баркаш-ни олиб кўришибди, бола азбаройи ўзига ўхшаганидан қўл билан туртишга ҳам киши журъат қилмаскан. «Бўйи нақ беш чи келадиган эркак ҳам шунақа кўрқоқ бўладими?!» – дебди қиз ва чўпни шиддат билан болакайнинг чукчасига сукибди. Болакай майда бўлақларга бўлиниб кетибди. Унинг қўлининг бир қисмини олиб олиб, қиз оч бўридек унга ташланибди. Юй баттар кўркиб кетибди. «Бу ҳеч қанақа бола-мола эмас, – нафратомуз илжайибди қиз. – Бу бола кўринишидаги мева, аммо сенинг кўрқоқлигинг менга ёқмади». Юй базўр ўзини қўлга олибди ва чўплар билан қулоқни қистириб, аста оғзига солибди. Қулоқ бамисоли эриб кетибди, вужуди мислсиз даражада ҳузур қилибди. Бундан дадилланган Юй овқатга ташланибди ва пайдар-пай жиғилдонга ураверибди. Оғзини қўли билан ёпиб, қиз мийиғида қулибди: «Татиб, таъмини билмагунча назарига илмаётувди, энди таъмини тотиб кўриб, чангини чиқаришини кўр!» Овқатга берилганидан Юй қизнинг гапига жавоб қайтаришни ҳам эп билмади. Овқатнинг ёғи оғизларига чаплашиб, жуда қулгили кўринмоқда экан. Қўшимчасига қиз мислсиз бўй таратиб турган бир кўза кўк мусаллас узатибди ва бундай дебди: «Бу мусаллас Маймун тоғидан териб олинган мевалардан тайёрланган бўлиб, ер юзидаги энг ноёб мусаллас саналади...»

Устоз Мо, Сиз мутолаа қилган нарса кифоя деб ўйлайман, мен талай нарсани кўчирдим. Сизнинг эътиборингизни қуйидагиларга жалб қилмоқчиман: ушбу ҳеч нарсага ўхшамайдиган ижодда эслатиб ўтилган далиллар, айнан болаларни ейиш ва Маймун мусалласи ҳозирги Жюгуода ҳам ҳаддан ташқари муҳим, бу, айтиш мумкинки, унинг сирларини англаш калитидир. «Жюгуодаги ғайриоддий ишлар ҳақида қайдлар»нинг муаллифи номаълум, илгари мен бу китоб ҳақида эшитмаганман ҳам. Сўнгги бир неча йилда уни рўйхатга қараб қўлма-қўл ўқиганлар ва миш-мишларга

караганда, шаҳар кўмитаси тарғибот бўлими уни олиб ташлаш ҳақида фармойиш эълон қилган. Шу боис ўйлайманки, китоб муаллифи – замондошимиз, у тўрт мучаси соғ ва Жюгуода истиқомат қилади. Бунинг устига, асардаги бош қахрамоннинг ҳам исми шарифи Юй Ичи. Шу боис мана шу «Жюгуодаги ғайриоддий ишлар ҳақида қайдлар» унинг иши деган шубҳа йўқ эмас.

«Жаноб Юй Ичи, охири мени боплаб лақиллатдингиз-ку. Бир қарасам, мусаллас дўконида югурдаксиз, бир қарасам, балиқ тангачали ёш қахрамонсиз, гоҳ цирк труппасидаги қизиқчисиз, энди эса умуман ресторанинг дахшатли ва бообрў бошқарувчисисиз. Сизнинг ҳаётингизда ҳақиқат ва тўқима бир-бири билан чатишиб кетади, у турли-туман ўзгаришларга тўлиб-тошган – хўш, таржимаи ҳолингизни қандай ёзсак дейсиз?»

У баланд ва товланган овозда қаҳ-қаҳ уриб кулди. Паканинг жўжаларча жиғилдонидан шундай сержаранг қаҳ-қаҳа чиқиши кимнинг ҳаёлига келарди дейсиз. У телефон аппарати тугмачаларини савалай кетди, бундан унча катта бўлмаган электрон қурилманинг ичи, эҳтимол, ағдар-тўнтар бўлиб, кўзлари жимирлаб кетган бўлса, ажаб эмас. Энг нафис цзиньдэчжэнь¹ чиннисидан ишланган пиёлани шифтга қараб улоқтирди ва пиёла чой билан бирга бутун олам тортишиш қонуни бўйича янада каттароқ тезлик билан пастга тушди, чой ва чинни парчалари қўй юнгидан тўқилган башанг қимматбаҳо гилам бўйлаб сочилди. Стол тортмасини тортиб, ундан бир даста рангли фотосуратни чиқарди ва юқорига итқитди. Ҳавода чарх уриб учаркан, улар бир гала ола-була капалакни эслатарди. «Бу аёлларни биласанми?» – мамнун ҳолда сўради у. Мен ердан суратларни олдим-да, суқланиб томоша кила бошладим, юзимга сурбетларча уялганнамо ифода бердим. Жононлар бир-биридан малоҳатли эди, барчаси қип-яланғоч ва қандайдир танишга ўхшарди. «Исмлари орқада», – деди у. Дарҳақиқат, орқа томонида бу аёлларнинг қаерда ишлаши, ёши, исми ва у билан қўшилган санаси кўрсатилганди. Барчалари шу ерлик, Жюгуолик эди. Ўзининг қўпол гапларини ҳаққониятга айлантиришга жуда яқин турарди.

¹ Цзянси провинциясидаги шаҳарча, хитой чинниси ватани.

«Хўш, номзод, бундай муваффақиятларга эришган тасқара пакана унга ҳайкал ўрнатиш учун муносибми, йўқми? Анови ярамас Мо келадиган бўлса, тезроқ келсин, акс ҳолда кечикади, палакат босиб, ўзимни ўлдириб қўйишим мумкин.

Менким, Юй Ичи, ёшим номаълум, бўйим етмиш беш сантиметр. Ёшлик йилларим камбағалчиликда ўтган, шаҳарма-шаҳар ва қишлоқма-қишлоқ армонсиз кезганман. Ўрта ёшларимда омадим чопгандан-чопди. Шаҳар Хусусий тадбиркорлар уюшмаси раиси. Вилоят даражасидаги меҳнат зарбдори. «Ярим аршин» ресторанининг бош бошқарувчиси. Жюгуонинг саксон тўққиз нозанини билан жинсий алоқада бўлганман, оддий банда тасаввур қилганидан кўра руҳан баландман, менинг қобилятим эса ҳар қандай одамнинг қобилятидан афзал туради. Менинг таржимаи ҳолим дунёдаги энг ғаройиб китоб бўлади. Анави манфур Мо Янингга бориб айт, тезроқ бир ёқли қилсин – ёзадими ёки йўқми. Майли, бақириб айтмасин, шивирлаб айтсин, фақат аниқ қилиб тўғриси айтсин!»

ОЛТИНЧИ БОБ

1

Четларига тилла суви юритилган дўзах дарвозаси шарақлаб очилди. «Кўланкаларнинг зим-зиё оламини қаранглар, афсоналарда уни худди шундай тасвирлайдилар! – таажжубланди Динг Гоуэр. – У заррин-зумуррад тусида, бир вақтнинг ўзида қуёшнинг қизил ва ойнанинг кўкиштоб нуридан кўзни олар даражада чарақлаб турибди». Унинг тинчгина чайқалаётган танаси атрофида денгиз жондорлари – ранг-баранг нақшлар билан қопланган тошбақалар ва юмшоқ пайпаслагичли қисқичбақалар гала-гала бўлиб сузиб юрарди. Бир ёрқин товланувчи балиқча учли бурни билан унинг бавосилига тумшук уриб, моҳир проктолог шифокор сингари ириган тўқималарни кўчира бошлади. Узоқ танаффусдан кейин бош чаноғига хуш капалаги яна қанот қоқиб келди ва миясини салқинлик қуршаб олди. Махсус ишлар бўйича терговчи бўқиб ичгандан кейин бутунлай ўчиб қолган бўлиб, мана, энди кўзини очди.

Ёнгинасида она корнидан ҳозир тушгандай бўлиб ҳайдовчи қиз ўтирарди ва қандайдир ачимсиқ ҳидли модда шимдирилган сочиқ билан ўзини ишқаларди – бу сочиқдан у машинани артишда фойдаланарди. Маълум бўлишича, терговчи ҳам тик дарахт ёғочидан қилинган, одам башараси кўринадиган даражада ялтироқ пол устида қип-яланғоч ётарди. Миясига аста-секин бўлиб ўтган воқеалар қалқиб чиқа бошлади. У туришга уриниб кўрди, лекин қўлидан келмади. Худди болани эмизишдан олдин оналар сийнасини артганидай ҳайдовчи қиз бошқа ҳеч нарсага чалғимай кўкрагини зўр бериб артарди. Унинг кўзларидан инжу доналари битта-битта думалаб тушмоқда эди. Юрагининг тубидан аллақандай илоҳий туйғу кўтарилиб кела бошлади. Терговчи бир нима демоқчи бўлди, бироқ ҳайдовчи қиз сапчиб келиб лаблари билан унинг оғзини ёпди. Атрофидаги бўшлиқда яна баликларнинг қилтаноклари сузар эди – улардан чиқаётган бадбўй ҳид ҳавода муаллақ осилиб қолганди. Бўшлиқни тўлдириб турган мусаллас ҳовури эркакдан аёлга гувиллаб ўтаётгандек бир сезги ҳукмрон эди. Шу аснода терговчи ўзига келди. Қиз эса ғалати бир кичкирди-да, пол узра ёйилиб ётиб олди.

Чайқала-чайқала терговчи бир амаллаб ўрнидан турди. Боши айланар, кўз олди қоронғи эди, йиқилиб тушмаслик учун деворни ушлашга тўғри келди. Азбаройи заифлик енгганидан вужуди тери қоплаб қўйилган бўшлиққа ўхшарди. Ҳозиргина қасқондан олинган балиқдай ҳайдовчи қизнинг баданидан буг кўтариларди. Кейин бу баданни тер доначалари қоплади, улар йилт-йилт этиб, полга томарди. Қиз ҳиссиз ётарди, унга қараб юрагингиз ачишиб кетарди. Ачишиш шиддат билан заҳарли гиёҳга айланиб, ғовларди, аммо бу аёлнинг макри ва қаҳри терговчининг юрагини зада қилиб қўйганди. Ҳатто баъзи ҳайвонларга ўхшаб қизнинг устидан пешоб қилиб юборайми ҳам деди, лекин ўша захоти бу жирканч фикрни миясидан ҳайдади. Жин Ганжуан ёдига келди, муқаддас бурч ёдига келди ва тишларини қисди: *«Йўқол бу ердан! Сенинг хотининг билан ётиб туриш – кунда бўлиб турадиган иш, сизлар эса болалардан овқат пиширасизлар ва уларни ейсизлар – бу эса гоят оғир жиноятдир»*. У яна ҳайдовчи қизга кўз ташлади ва бу энди Жин Ганжуан-

нинг жисмоний интилишлари нишони эди. «Мен бу нишонни тешиб улгурдим ва адолат ўқи парвоз қилишида давом этмоқда». Динг Гоуэр жавонни очди ва ундан тўқ яшил рангдаги оврўпача юнг костюмини танлаб олди. Костюм бами-соли унга атаб тикилгандай лоп-лойик келди. «Мен сенинг хотининг билан ётдим, – ўйлади у, – кийимингни кийдим, охир-окибатда эса менга сенинг ҳаётинг керак». У ўзининг эски кийимидан тўппончани олди-да, чўнтагига жойлади. Музлаткичдан бир дона бодринг олиб еди. «Чжаньюй»дан оғзини тўлдириб ютиб олди.

Мусаллас гўзал аёлнинг баданидай майин эди. У чиқиб кетишга чоғланган ҳам эдики, ҳайдовчи қиз ўрнидан кўтарилди ва курбакага ё эмակловчи болага ўхшаб, қўллари билан полга тиранганча тўрт оёқлаб туриб олди. Қизнинг кўзларида шундай ачинарли бир ифода бор эдики, Динг Гоуэр беихтиёр ўғлини эслади ва юрагида оталик меҳри жўш уриб кетди. Терговчи қизнинг олдига борди-да, эгилиб, бошини силади:

– Жажжигинам, бечора қиз.

Қиз унга меҳр билан қараганча оёқларини кучоклаб олди.

– Мен кетаман, – деди Динг Гоуэр. – Эрингни қўлдан чиқариб юборишни истамайман.

– Мени ўзинг билан олиб кет. Уни ёмон кўраман, мен сенга ёрдам бераман. Улар болаларни ейди.

Қиз ўрнидан туриб, тезда кийиндию жавондан сарғиш қуқунли шиша идишчани олди.

– Бу нима эканини биласанми?

Терговчи йўқ дегандай бош чайкади.

– Бола гўштидан қилинган қуқун, қувватни оширади, уларнинг ҳаммаси буни истеъмол қилади.

– Уни қаерда тайёрлашади?

– Шаҳар касалхонаси қошидаги махсус озуқа бўлимида.

– Тирик болаларданми?

– Бўлмаса-чи, тирик болалардан. Уларнинг йиғлагани эшитилиб туради.

– Унда кетдик касалхонага.

Қиз ошхонага борди-да, катта чопқи билан қайтиб келди.

Терговчи мийиғида кулиб, ундан чопқини юлқиб олди-да, столга қўйди.

Хайдовчи қиз бирдан хандон отиб юборди, бу хозиргина тухум туғиб чиққан товукнинг қақақлашига, тош йўлдан юриб бораётган арава гилдиракларининг тарақлашига ўхшаб кетарди. Кейин худди кўршапалакдай тагин йигитга ташланди. Нозик қўллар унинг бўйнига темир чамбардай ўралди, оёқлари билан эса ўшандай нафосат ила қуймичидан кучоклаб олди. Йигит уни ўзидан базўр ажратди, бироқ қиз дапқур-дапқур унга ташланаверди, худди ҳайдаган билан кетмаётган ёмон тушга ўхшарди. Терговчи унинг ҳамлаларига чап бераётган маймундай у ёқдан-бу ёққа сакрашга мажбур бўлаётганди.

– Яна бир ёпишсанг, отиб ташлайман! – бўғиқ овозда босиқ кичкирди у.

Қиз кўрқанидан унга тикилганча, бир зум қотиб қолди, кейин эса тўсатдан жазавага тушиб кичкирди:

– Қани, от, от! От, аблаҳ, ҳайвон!

У кўйлагини сийнасида шарт айтириб юборди, сиёҳранг шиша тугмача ўқдай отилиб полга урилди, қандайдир номаълум кучдан ҳаракатга келгандек аллақандай митти жонивор каби у ёқдан-бу ёққа думалай кетди. Унга на ернинг тортиш кучи, на ишқаланиш кучи таъсир қилмаётгандек. Унинг оёқ остида айланиб, пайпоғи ва туфлисининг қалин тагчарми орқали оёғининг қитиғини келтираётгандек, терговчи жаҳл билан уни оёғи билан босди.

– Қанақа одамсан ўзи, ҳой қиз?! Сенга Жин Ганжуан шундай қил деб ўргатганми? – жисмоний яқинликдан кейинги қизга нисбатан ачиниш ҳисси ғойиб бўла бошлаган, юмшоқлик ўрнини пўлатдай қаттиқлик эгаллаганди. – Бундоқ олиб қараганда, сен ҳам ўшаларнинг биттасисан, сен ҳам бола егансан, – нафрат ила тиши орасидан деди у. – Мени тўхтатиб қолишга, тадқиқотимни йўққа чиқаришга фармонни сенга Жин Ганжуан берган.

– Қанчалик бадбахт аёлман... – пиқ-пиқ йиғлади қиз, кейин эса чинакамига, титраб-қақшаб кўзларидан дув-дув ёш тўка бошлади. – Беш марта ҳомиладор бўлдим ундан, ҳар гал бешинчи ойда у мени болани олдиргани касалхонага юбораверди... чала тушган болани ер эди...

У ўзини ҳар ёнга ташлаб йиғлаганидан ҳозир ағдарилиб тушадигандек кўринарди. Терговчи шошиб унга қўлини чўзди ва шу заҳоти қиз унинг бағрига кулади. Оғзини унинг бўйнига аста текизиб, енгил сўргандек ҳаракат қилди, кейин бирданига тишлари билан томоғидан тишлади. Терговчи оғриқдан инграб юборди ва муштуми билан қизнинг корнига зарба берди. Қиз қурбақадай «вак» дедию полга кулади. Унинг тишлари қанчалик ўткирлигини терговчи биларди ва бўйнига қўлини текизганди, қараса, бармоқлари қон. Қиз кўзларини чакчайтириб, юзтубан ётарди. Терговчи кетиш учун бурилган ҳам эдики, қиз сапчиб ўрнидан турди-да, кичқириб унинг йўлини тўсди:

– Мени ташлаб кетманг, акажон, қолинг, сизни бир ўпай...

Шунда терговчининг миясига бир фикр келди: у балкондан нейлон арқон келтирди-да, ҳайдовчи қизни стулга боғлаб қўйди. Қиз қутулиб чиқишга уриниб оёқ ва қўлларини типирчилатар ва чийилларди:

– Соткин, хоин! Ўла-ўлгунча тишлайман, ўла-ўлгунча!

Терговчи рўмолчасини олди-да, уни қизнинг оғзига тикди, бўйнидан тугун қилиб боғлаб қўйди. Сўнг қочиб қутулмоқчи бўлгандек уйдан югуриб чикди ва эшикни зичлиб ёпди. Ичкаридан стул оёқларининг полга такиллаб урилган овози қулоғига чалинди. Бу тиниб-тинчимас қароқчи қиз стул-пустули билан орқасидан отилиб чиқиб келишидан қўрққандек туфлиси билан бетон зиналардан тақ-туқ босганча пастга отилди. Қиз яшаган уй унча баланд эмасга ўхшаганди, аммо зинапоя бамисоли чуқур дўзахга олиб тушадигандек уни тобора пастга тортиб кетмоқда эди. Бурилишлардан бирида у қаршидан чиқиб келаётган бир ёши катта хотин билан тўқнашиб кетди. Хотиннинг мешдай қорни айрон тўла саночга ўхшарди: химарадиган жойи қолмаган, лиммо-лим қилиб тўлдирилган суюқликдан бошқа ҳеч нарса сезилмасди. Хотин калта-калта, семиз қўлчаларини силкитди-да, орқаси билан зинага кулади. Қиш ярми қазноқда ётган қарам бошига ўхшаш кенг юзи оппоқ оқариб кетганди. Терговчи ўзининг шум қисматини болохонадор қилиб сўкканча бошида заҳарли замбуруғларнинг бутун бир оиласи ўсиб чиққандек ҳис қилди. У пиллапоялардан зина

майдончасига сакраб тушди-да, кампирга ёрдамга шошилди. Кампир кўзларини юмиб ётар ва юз оҳангда мунгли чийилларди. Терговчининг виждони чидамади ва кўтармоқ учун кўлини кампирнинг белидан ўтказиб, эгилди. Зилдеккина экан, устига-устак, гоҳ у-гоҳ бу томонга оғиб кетмоқда эди. Азбаройи қаттиқ кучанганидан пешона томирлари ўкловдай бўртиб чиқди, ҳозир ёрилиб кетадигандек туюларди, бўйнининг ҳайдовчи қиз тишлаган жойи қаттиқ санчиб оғрирди. Яхшиямки, кўллари билан бўйнидан кучоқлаб, кампир унга ёрдам бериб юборди – охири бир амаллаб уни кўтариб турғазди. Бирок ўзининг ёпишқоқ бармоқлари билан кампиршо айна ярадан ушлаб олсам, оғриқдан баданидан нақ қора тер чикиб кетди. Кампирнинг оғзидан чириган олма хиди келарди. Ҳидга чидаёлмай, терговчи кўлини тортиб олди ва кампир ўша заҳоти шилқ этиб зинага ўтирди, шу туришида у тилларанг ловиядан қилинган дирилламага тўла қопга ўхшарди. Шу заҳоти кўркўрона ҳаракат билан унинг шимидан маҳкам ушлаб олди. Кампирнинг кўлларига балиқ тангачалари ёпишиб қолганди, у олиб келаётган пластик халтачадан эса иккита тирик балиқ – зоғора ва илонбалиқ сирғалиб тушиб кетди. Зоғорабалиқ бутун гавдаси билан эгилиб, зинапояда жон-жаҳди билан сакрарди, симга ўхшаш мўйловли илонбалиқ эса оғир ва сирли билангларди. Халтачадан чиққан сув аввал бир, кейин иккинчи зинани ҳўллаганча аста пастга қараб оқарди. Терговчининг қулоғига ўзининг овози чалинди:

– Қалайсиз, опажон, дурустмисиз?

– Белим синди, – деди тамшаниб кампир, – ичакларим ҳам узилган.

Кампир олган жароҳатларининг муфассал таърифини эшитиб, терговчи англадики, шўрлик бошига яна бир мусибат соя солиб турибди – афтидан, мусибатларнинг чек-чегараси йўқ эди. Мана шу зоғорабалиқдан кўра ҳам у кўпроқ омадсиз экан, илонбалиқ ҳам унга қараганда кўпроқ ютуқли вазиятда эди.

Хаёлига келган биринчи фикр шу бўлдики, у хайр-маъзурни насия қилиб, жуфтакни ростлаб қолиши керак, аммо бунинг ўрнига у кампир томонга энгашиб:

– Опажон, келинг, мен сизни касалхонага олиб бориб кўй! – деди.

– Оёғим синган, – нолиди кампир, – иккала буйрагим эзилиб кетган.

Ич-ичида ғазаб жўш урарди. Бу ҳам етмагандай, зоғорабалиқ шалоп этиб оёғига урилди, у оёғини бир силтаган эди, балиқ темир тўсиққа урилиб, учиб кетди.

– Балиқнинг ҳақини тўлайсан ҳали!

Терговчи биланглаб келаётган илонбалиқни ҳам тепиб юборди:

– Сизни касалхонага олиб бораман!

– Қанақа касалхонага! – бобиллаб берди кампир унинг оёқларидан ушлаб.

– Онажон, ахир белингиз синган, оёғингиз ҳам, ичакларингиз ҳам узилиб кетган, буйракларингиз эзилган. Хўш, касалхонага бормай, шу ерда ажалингиз етишини пойлаб ўтираверасизми?

– Ўлсам, сени ҳам ўзим билан олиб кетаман! – деди катъий оҳангда кампир унинг оёқларига янада маҳкамрок ёпишиб.

Терговчи ух тортди: нима қилсин энди? У зинага кўз югуртириб чиқди, нафаси ўчган зоғорабалиқ ва илонбалиққа нигоҳ ташлади, синиқ ойнадан кўриниб турган маҳзун сурранг осмон парчасига қараб қўйди. Нима қилса экан? Ташқаридан ичкиликнинг қуюқ хиди анқир ва кимдир жез идишни ураётгандек даранглаган овоз қулоққа чалинарди. Унинг вужуди муз қотгандек чунонам ичгиси келмокда эдики, асти қўяверинг.

Шу маҳал юқоридан маъюс кулги овози келди. Пошналар тақа-тақ қилди ва зинадан майда қадамлар билан гавдасини таранг тутганча ҳайдовчи қиз стулни ортмоқлаб тушиб келарди.

Терговчи хижолатли жилмайди. Қизнинг пайдо бўлишидан у пинагини ҳам бузмади, аксинча, мутлақо тескари-си бўлди – у хатто суянди ҳам. «Дардисар кампирдан кўра ёши маъқулроқ», ўйлади у. Жилмайдигани шунга эди. Дарров енгил тортди, гўёки тушқунликнинг зим-зиё қаърига умид қуёшининг кичик бир зарраси ёриб киргандек бўлди. У қизнинг оғзига тикқан рўмолча ямлаб ташланганди – терговчи

қизнинг ўткир тишларидан беихтиёр янада кўпроқ миннатдор бўлди. Стулга боғлаб қўйилгани учун у жуда ҳам секин юраётганди. Ҳар қадам ташлаганда стулнинг орқа оёқлари зинага тегиб кетаётганди. У қизга им қокди, қиз ҳам унга им қокди. Қиз кампирнинг ёнига етиб келиб тўхтади, худди йўлбарс думини у ён-бу ёнга ургани каби танаси билан бир тўлганиб қўйди ва кампирни стул билан қарсиллатиб уриб, кичқирди:

– Ол қўлингни!

Бошини кўтариб, кампир унга тикилиб қаради, қарганганнамо нимадир деб ямланиб гапирди, бироқ қўлларини олди. Ўзи ва кампир ўртасида маълум масофани ўрнатиш учун терговчи ўша заҳоти бир неча қадам ортга чекинди.

– Лоақал бунинг ким эканини биласанми? – кампирдан сўради ҳайдовчи қиз.

Кампир бошини чайқади.

– Шаҳар мэри!

Кампир шошиб ўрнидан турди ва аъзойи бадани қалт-қалт титраб, зина панжарасига тиранди.

Кампирга қараб туриб, терговчи ўзини тутиб туrolмади:

– Барибир сизни касалхонага олиб бораман, онажон, кўриб қўйишсин.

– Ундан кўра мени ечиб қўй, – талаб қилди ҳайдовчи қиз.

Йигит уни ечди ва стул зинага қулади. Қиз шишган қўлларини ишқалай бошлади. Терговчи бурилди-да, жуфтакни ростлаб қолди. Қиз унинг орқасидан чопгани эшитилиб турарди.

Эшикдан сакраб чиқиб кетаётганида кимдир қолдирган велосипедга урилди. Велосипед жангирлаб ва шарақлаб ерга учиб тушди, пиджаги тар этиб йиртилди, ҳайдовчи қиз эса орқадан унинг бўйнига арқон сиртмоқ ташлади. Сўнг арқонни шундай тортдики, сал бўлмаса, терговчининг нафаси бўғилаёзди.

Қиз уни ит ёки бошқа биронта жониворни етаклагандай кўчага олиб чиқди. Ёмғир шиғалаб ёғар, томчилар кўзга келиб тушар, ҳамма нарса тумандагидек хиралашиб кетганди. Бўғилиб қолмаслик учун терговчи арқондан ушлаб олди. Юзининг қаршисидан қандайдир думалоқ нарса учиб ўтди. Аввалига қўрқиб кетди, лекин кейин шалаббо бўлган, лойга

ботган тақирбош ўсмирни кўрди – у футбол тўпи ортидан чопиб борарди.

– Қўйиб юборсанг-чи, хоним, ахир одамлар кўрса, нима дейди, нега керак бу... – бурилиб ялинди терговчи.

Янада қаттиқроқ қисиш учун қиз арқонни силтаб қўйди.

– Тағин қочиб кетмайсанми?

– Қочмайман, қочмайман, ўлай агар.

– Сени ташлаб кетмайман, сени ёнимдан қўймайман, деб онт ич.

– Онт ичаман, онт ичаман.

Қиз арқонни бўшатди, терговчи уни итқитиб ташлади ва ғазабига эрк бермоққа чоғланган ҳам эдики, бирдан лўппи юзли қизнинг юмшоқ дудокларидан юракка тегувчи сўзлар эшитди:

– Худди ёш болага ўхшайсан-а, рост! Агар ёнингда бўлмасам, ҳар қандай одам сенинг адабингни бериб қўяди.

Мутаассир бўлган терговчи ичига оқиб кирган илиқликни ҳис этди, шиғиллаган ёмғир пардаси билан уни бахт қамраб олди, бундан унинг мижжалари эмас, балки кўзлари ҳам намланди.

Майда ёмғир чор атрофни – уйларни ҳам, дарахтларни ҳам майда калин тўр билан ўраб олганди. Қиз уни қўлтиқлаб олганини ҳис этди. «Ширқ» этган овоз эшитилди – қизнинг иккинчи қўлида пуштиранг соябон очилди ва у соябонни боши узра кўтарди. Мутлақо табиий ҳаракат билан у қизнинг белидан кучоқлаб олди ва ўз мажбуриятларига сўзсиз риоя этувчи ғамхўр ва хушёр эр каби соябонни қизнинг қўлидан олди. Бу соябон қаёқдан келиб қолди ўзи? Кўнглида яна гўлгула хуруж қила бошлади, бироқ бахт туйғуси уларни суриб ташлади.

Осмон тунд бўлганидан ҳозир эрталаб ё кундуз эканини билиш душвор эди. Соатни ҳалиги иблисвачча аллақачон ўмариб кетганди – вақт неча бўлганини ким ҳам айта оларди. Майда томчилар соябон матосига урилиб, эшитар-эшитилмас шитирларди. Бу товушлар машҳур «Шато Икем» оқ мусалласи каби ҳам тотли, ҳам қайғули, юракни орзиқтириб, ҳаяжонга солгувчи эди. Қизнинг белидан маҳкам кучоқларкан, у нафис шойи тунги қўйлак орқали муздек баданни ва диркиллаб турган илиқ қоринни ҳис этди. Улар бир-бирига маҳкам қапишиб,

Мусалласпазлик академиясининг энсиз бетон йўлкасидан кетиб борардилар, йўлка ёқалаб саф тортган падуб дарахтларининг япроқлари танноз аёлнинг очсариқ бўялган тирноқчалари янглиғ ялтиллари. Шахта билан ёнма-ён қад кўтарган терриконлар сутдай оппоқ, қайноқ буғ чиқариб нафас олар, атрофга куюк ҳиди тараларди. Баланд кувурлардан отилиб чиқаётган паға-паға тутун ҳаво таъсири остида қора аждарҳога айланиб, паст осилиб тушган осмонда бир-бири билан айқаш-уйқаш бўлиб айланиб юрарди.

Академия худудидан чиқиб, улар спирт ҳидли оқ тутун билан қопланган чоғроқ дарё қирғоғи бўйлаб ўсиб ётган толлар соясидан одимлаб кетишди. Паст эгилган шохлар дам-бадам нейлон соябонга суркалиб шитирлар, улардан йирик-йирик томчилар думалаб тушарди. Йўлкада хазон тўшалиб ётарди, улар ёмғирда ивиб, заррин товланарди. Терговчи қўққисдан соябонни ёпди-да, толларнинг қорая бошлаган шохларига тикилди:

- Жюгуога келганимга қанча бўлди?
- Мендан сўраяпсанми? Мен кимдан сўрай?
- Йўқ, бунақаси кетмайди, – хўрсинди терговчи. – Зудлик

билан иш бошлаш керак.

Лабларининг бурчаклари билан жилмайиб, қиз кесатди:

- Менсиз мириқиб тергов қилиб олишинг учунми?
- Айтмоқчи, исминг нимаиди?

– Ана, холос! – ҳайрон бўлди қиз. – Буни энди ҳеч нарсага ўхшатиб бўлмайди! Мен билан ётиб турсин-да, исминни билмасин.

– Кечир. Мен сўрагандим, лекин сен айтмагандинг.

– Ҳеч нима сўраганинг йўқ.

– Сўрагандим.

– Йўқ, сўрамагансан. – Қиз уни тепиб қўйди. – Сўрамагансан.

– Бўпти, сўрамаган бўлсам, сўрамагандирман. Энди сўраяпман. Хўш, нима экан исминг?

– Сўрашнинг ҳам кераги йўқ. Кел, сен Хантер бўл-да, мен Маккол¹ бўла қолай, биз иккаламиз шериклармиз, қалай?

¹ *Рик Хантер, Диди Маккол* – 80-йиллардаги Америка детектив сериали қаҳрамонлари.

– Бўпти, шерик, – у кизнинг белидан юқорироғига шапатаблаб кўйди.

– Энди қаёққа йўл оламиз?

– Сен ростданам тергов ишлари олиб бормоқчимисан?

– Сенинг эржонгинанг бошчилигида болаларни ўлдирадиган ва уларни тановул қиладиган ҳаромхўрларнинг жиноят-корона фаолиятини ўрганмоқчиман.

– Сени бир одамнинг олдига олиб бораман, Жюгуода нималар бўлаётганини у миридан-сиригача билади.

– Ким у?

– Бир ўп, кейин айтаман.

Йигит енгилгина унинг юзидан чўлп этиб ўпди.

– Сени Юй Ичининг ҳузурига олиб бораман, у «Ярим аршин» ресторанининг бошқарувчиси.

Улар ўшандай бир-бирини кучоклаганча Эшак кўчасига чиқишди, кош қорайиб қолганди ва қандайдир ўзига хос, хайвоний туйғу терговчига куёш аллақачон тоғ ортига беркинганини, йўқ, энди беркинаётганини айтгандек эди. Тасаввур кучи билан у кечки шафақнинг ажойиб манзарасини кўз олдига келтирди: жуда катта баркаш шиддат билан ерга интилади, унинг сонсиз нурларидан уларнинг томлари ҳам, дарахтлар ҳам, йўловчиларнинг юзлари, Эшак кўчасининг ялтироқ яшил тош плиталари ҳам мунг рангига бўялган қаҳрамон учун қандайдир боши берк кўча бўлиб кўринади.

Чу салтанатининг мустабид шоҳи Сян Юй бир кўлида найза, иккинчисида қудратли суворий юганини тутган кўйи Уцзян дарёсининг кечаю кундуз тошиб турувчи долғаларига қараганча қирғоқда қимир этмай турарди. Аммо ҳозир Эшак кўчасида куёш йўқ ва терговчи шигалаб ёғаетган ёмғирга шўнғийди-да, маҳзун ва ғамгин хаёлларга берилади. У бирданига ўзининг Жюгуо сафари мутлақо бемаъни, бошдан-оёқ ёпишмаган иш эканини англаб қолди, бундан фақат кулгига қолиш мумкин, холос. Ифлос хандақда бир жойга ғуж бўлиб, кўча фонусларининг хира ёғдусида яшилтоб, жигарранг ва кулранг жилваланиб, катта чирик қарам боши, ярим бош саримсоқпиез ва мужилган эшак думи сузиб юрибди. «Мана шу учта жонсиз буюмнинг ҳаммасини таназзулга юз тутган

сулола яловига тимсол қилиб олишим, – дилгир хаёллар су-
 рарди терговчи, – ёки ўзимнинг қабртошимга ўйиб тушири-
 шим жоиз бўлур эди». Фонусларнинг сариқ нурида майдалаб
 ураётган ёмғир ипак толаларидек ҳар томонга қараб учарди.
 Пуштиранг соябон оппоқ пашшакуш замбуруғни эслатарди.
 Ҳаво совиб, қорни очқади – хандақдаги сарқитларга кўзи туш-
 гани ҳамон шуни ҳис қилди. Айни вақтда шимининг орқаси ва
 пасти аллақачон ивиганини, туфлиси лойга ботганини, уларда
 ҳар одим ташлаганида сув ғўркиллаб чиқишини сизди – дарё
 ўтлари орасида сувилонлар шунақа овоз чиқариб сузади. Бун-
 га қўшимча тарзда ҳайдовчи қизнинг муздек танасидан қўли
 кесак бўлиб қолганди, кафти эса қизнинг қорнидаги ёқимсиз
 қулдирашни сезиб турарди. Биргина тунги қўйлақда ва латта
 тагчармли патли шиппақда қиз лой ва сувларни шалоп-шулуп
 кечганча кетиб бораркан, у ўзи кўрмаётганга, балки икки ир-
 кит мушук кўтариб олиб кетаётганга ўхшарди. Миясига эркак-
 лар ва аёлларнинг узок давом этган муносабатлари синфий
 кураш тарихига ўхшайди, деган фикр келди: гоҳ эркаклар,
 гоҳ аёллар ғолиб келади, аммо ғалаба қозонган тараф айни
 дамда мағлуб бўлади. Ҳайдовчи қиз билан унинг муносабати
 ҳам гоҳ «сичқон-мушук», гоҳ «эркак ва урғочи бўри» ўйинига
 ўхшайди. Бир қарасанг, ялашиб-юлқашган, бир қарасанг,
 бир-бирининг гўштини еган; ювошликда ҳам, ёвузликда ҳам
 уларга тенг келадиган йўқ – тарози палласи доим тенг туради.
 Мана бу бечора қиз, ҳа, у чиндан бечора эди, роса совқотган
 бўлса керак. Тирсиллаган ва ҳаяжонга тўла кўкраги энди узок
 вақт сақланган мева – ғўра банан ёки кўк олмага айланганди.

– Совқотдингми? – аҳмоқона савол терговчининг оғзидан
 чиқиб кетди, шу заҳоти қўшимча қилди: – Балки бирпасга се-
 никига қайтармиз, исиниб олиб, кейин қидирувни давом этти-
 рармиз, нима дейсан?

– Йўқ! – деди қиз совукдан тишлари такиллаб, қарахт бир
 ҳолатда инграниб.

– Сени совук олдириб қўймасам деб кўрқаман.

– Йўқ!

«Ўзининг яқин жанговар дўсти Макколнинг қўлидан
 тутганча изкувар Хантер майдалаб ураётган ёмғир остида,
 изғиринли куз тунида Эшак кўчасидан шошмай одимлаб

бормокда...» Бу сўзлар тизмасы унинг миясида видео экранидаги караокедек милтираб ўтди. У – азамат ва жасоратли эркак, шериги – қийик, гоҳо ювош ва меҳр булоғи қайнаган аёл. Эшак кўчасида зоғ учмайди, чуқурчаларда тўпланган сув хира ойнадек элас-элас йилтиллаб кўринади. У неча кундирки, Жюгуода ва унинг атрофида ивирсиб юрибди, лекин шаҳарнинг ўзи жумбоқлигича қолмокда, тунги шаҳар эса, алалхусус. Мана, охири у коронғи тун қўйнида бу сирли шаҳарчага қадам қўймоқда ва кўхна Эшак кўчаси унинг кўз ўнгида ҳайдовчи кизнинг оёқлари орасидаги илоҳий сўкмоқдай намоён бўлади. У шу заҳоти бу қадар аҳмоқона иттифоқ учун ўзини қаттиқ қойиди, бироқ рангпар ўсмир мисоли бетизгин хоҳиш тазйиқи остида миясида тинимсиз айланиб турган мана бу тасаввурнинг кушандаси бўлмиш қиёфадан ажралишга кучи етмади. Ҳайратомуз хотиралар бостириб келди ва ҳайдовчи қиз – тақдир берган азоб, уларнинг жисмлари оғир занжир билан боғлаб ташланган деган тушунча билинар-билинемас шакллана бошлади. У кизга нисбатан қандайдир туйғуни ҳис этмокда эди – билиш қийин: нафратми бу ёки ачиниш, ёхуд кўркумми, – бу асли севгининг ўзи эди.

Фонуслар ҳақкам-дуккам учрарди, кўчанинг ҳар иккала томонидаги дўкончаларнинг кўпи ёпиқ. Аммо уларнинг ортидаги саҳнларда чироқлар ёниқ. Гоҳ унда, гоҳ бунда босиқ тўқиллаган овоз қулоққа чалинарди ва терговчи англолмай боши қотди – нима қилишаётганикин?

– Эшакларни сўйишяпти, – шу заҳоти аста ирод қилди ҳайдовчи қиз.

Тош йўл бир соат ичидаёқ сирпанчиқ бўлиб қолганди, ҳайдовчи қиз сирпаниб кетди ва орқага ағдарилиб тушди. Терговчи унинг кўтаргани отилди ва у ҳам қизнинг ёнида чўзилиб қолди. Соябон синди ва қиз уни хандакқа улоқтирди. Майда ёмғир шивитга айланди. Тишлар орасидаги ёриклардан муздек шамол гувиллаб кира бошлади. Динг Гоуэр тезроқ юришни таклиф қилди. Энсиз ва зулматли Эшак кўчаси жиноятчилар уясидек юракка ваҳима соларди. «Маъшуқасининг қўлидан тутганча терговчи йўлбарс уяси томон яқинлашиб борарди» – бундан бошқа таъриф бериб бўлмайди. Кўп ўтмай «Ярим аршин» ресторанининг неон чироқларидан товланган

лавҳаси кўзга ташланди, бироқ шу топда қора юнглари ялтиратиб, йўлни эшакларнинг бутун бир подаси тўсиб чиқди.

Эшаклар зич уймалашиб олди. Йигирма бешта бўлса керак, чамалади у, ҳаммасининг ранги бирдек қоп-қора, бир туки ўзгамас. Семиз-семиз, юзлари ёқимтой, шунга қараганда ёш бўлса, эҳтимол. Совуқданми ёки Эшак кўчасини чулғаган қоронғидан кўрққаниданми, улар кучлари борица бир-бирига қисиларди; орқадагилари эса қисиб келиб, ўртадан биттасини, албатта, суриб чиқарарди, Эшак териларининг бир-бирига ишқаланиб чиққан овози баданга нинадай санчиларди. Терговчи эшаклардан бири бошини ҳам қилиб, бошқаси тумшугини осмонга қилиб олганига эътибор берди. Лекин барчалари катта-катта, юмшоқ қулоқларини диккайтириб олганди. Шу тариқа бир-бирини сиқиб, эшаклар олдинга ҳаракат қиларди. Туёқлари дуп-дуп қилиб, тош плиталарда сирпаниб-сирпаниб кетарди ва бу товушлар қарсақларга ўхшарди. Эшаклар подаси ҳаракатдаги кум тоғлари монанд уларнинг олдига келиб қолганди. Орқадан шошиб келаётган аллақандай боланинг қораси кўринди. Шошманг, шошманг, ахир бу унинг бор будини қоқиштириб кетган ўша тангачали бола эмасми? Бироқ Динг Гоуэр бир нима деб қичқиргунича, болакай бармоғини оғзига сукди-да, қаттиқ хуштак чалди. Бу хуштак ўткир пичоқдай тун пардасини кесиб юборди ва эшаклар бошларини кўтариб, ханграй кетди. Терговчининг эсида қолган бир нарса шу эдики, қичкирикқа тўлиқ эътибор бериш учун эшаклар ҳар доим оёқларини ерга тираб, бошларини кўтариб олади, булар эса юриб келаётиб ханграётганди. Бу ғалати ҳолдан терговчининг юраги ҳатто бир тутам бўлди. Хайдовчи қизнинг қўлини қўйиб юбориб, эшакларни ҳайдаб келаётган қора болакайни тутиб олиш ниятида жасорат билан олдинга ташланди, бироқ шу заҳоти бутун гавдаси билан ерга шалоппаб ағдарилди, бошининг орқаси яшилтоб плитага урилди. Қулоқларида ғалати визиллаган товуш янгради, кўз ўнгида эса иккита катта-катта сариқ доира ўйнай кетди.

Унинг яна кўриш қобиляти тикланиб, кўзлари кўра бошлаганда эшаклар подаси билан чўпон боладан ном-нишон қолмаганди. Рўпарасида фақат кимсасиз ва ҳувиллаган Эшак кўчаси ястаниб ётарди.

– Каттиқ тушдингми? – меҳрибонлик билан сўради унинг қўлларини маҳкам ушлаб олган ҳайдовчи қиз.

– Ҳечқиси йўқ.

– Нима бўлганда ҳам каттиқ урилдинг, – ҳиқ-ҳиқ йиғлади қиз. – Миянг чайкалган бўлса керак...

Шу сўзлардан кейин у боши ростданам оғриқдан тарс ёрилгудек бўлаётганини ҳис этди, кўз олди эса худди фото-негативга ўхшарди: қизнинг сочи, кўзи – ҳамма-ҳаммаси симобдай оппоқ эди.

– Омон қолмасмикансан деб қўрқаман...

– Бу қанақаси, «омон қолмасмикансан», мен текширувни энди бошляпман-ку! Нега ажалимдан беш кун бурун ўлдирмоқчи бўласан?

– Ким ўлдирмоқчи бўляпти? – чийиллади қиз. – Мен «омон қолмасмикансан» дедим, холос.

Бошининг зиркираб оғриши суҳбатни давом эттиришни йўққа чиқарди. Йигит қўлини узатди ва сулҳ маъносига қизнинг юзидан силаб қўйди. Кейин қўлини унинг елкасига қўйди. Худди жангдаги санитар аёлга ўхшаб, қиз унинг қўчани кесиб ўтишига ёрдам бериб юборди. Тўсатдан бежирим лимузиннинг чироқ кўзлари порлади, улов йўлқадан оҳиста бурилди, ҳар иккаласи ёркин чироқ нурлари остида қолди. «*Бизга суиқасд қилишмоқчимизми?*» У куч билан ҳайдовчи қизни итариб юборди, аммо қиз иккала қўли билан уни янада маҳкамроқ кучоқлаб олди. Аслида бунда ҳеч қанақа суиқасддан номнишон йўқ эди: лимузин қўча юзига чиқиб олди-да, парвоз қилгандек кўздан ғойиб бўлди. Мотор қувурчасидан отилиб чиққан оппоқ тутун парчаси қизил габарит чироқлари ёғдусида жуда чиройли кўринарди.

Мана, ниҳоят, «Ярим аршин» ресторани ҳам келди. У ерда ҳашаматли зиёфат берилаётгандек ҳамма ёқда чироқлар порлаб турарди.

Гуллар билан безатилган катта эшикнинг ҳар икки тарафида бўйлари бир метр ҳам келмайдиган иккита дастёр қиз турибди. Эгниларида бир хилда оч қизил либос, бир хилда баланд соч турмаги, бир-бирига ўхшаш чехраларда эса бир хилдаги табассум. Улар шу қадар ўхшаш эдики, ҳақиқий эмасдек, пластик ёки ганчдан ясалган ҳайкалчалардек кўринарди.

Уларнинг орқа томонидаги янги очилган гуллар шу қадар чиройли эдики, улар ҳам ҳақиқий эмасдек – ҳаддан ташқари гўзалликдан ҳаётийлик сезгиси бой берилади.

– Хуш келибсизлар, сизларни кўрганимиздан мамнунмиз.

Чой рангидаги шиша эшиклар ланг очилди.

Танобийда шиша тахтачалар билан қопланган устунда у кўриниши бежо, лойга беланган аёл ушлаб турган кексарок бир эркакни кўрди. Бу ҳайдовчи қиз иккаласининг акси эканига ақли етгач, терговчининг тарвузи қўлтиғидан тушди ва чиқиб кетишга чоғланган ҳам эдики, уларнинг олдида ақл бовар қилмас тезлик билан қизил либос кийган болакай сирпаниб келди – ўзи алпон-талпон юрадиганга ўхшарди. Унинг чийилдоқ овози кулоққа чалинди:

– Жаноблар, овқат ейдиларми ё чой ичадиларми? Рақс ташадиларми ё караоке куйлайдиларми?

Болача терговчининг базўр тиззасидан келарди, шу боис бирлари бошини кўтаришга, бирлари эгилишга мажбур бўлдилар. Улар бир-бирининг юзига қараб турар эдилар – катта ва кичик. Шундай бўлдики, терговчи унга тепадан туриб қарайди ва бу қандайдир лаҳзага маъюс кайфиятнинг олдини олишга ёрдам берди. Болачанинг юзида у қандайдир ёвуз ифодани пайқади, бундан орқаси муздай жимирлаб кетди. Ўз қадр туйғусига тўла, ресторандаги барча хизматчи ходимларга ўргатиладиган енгил табассум ортида адоват барибир сезилиб туради. Бу сиёҳнинг паст навли шоли қоғоз орқасига ўтиб кетганига ўхшайди.

– Ичгимиз ҳам, овқатлангимиз ҳам келиб турибди, – олдинга сапчиб чиқди ҳайдовчи қиз. – Мен – бошқарувчингиз, жаноб Юй Ичининг самимий ўртоғиман.

– Мен сизни таниб турибман, хоним. – Болача эгилиб, чуқур таъзим қилди. – Илтимос, тепада алоҳида хона мунтазир.

Шундай дея уларни бошлаб кетди. Йўл бўйи терговчи бир нарсадан таажжубда эди – бу болакай «Ғарбга саёҳат»даги митти иблисларга бунча ўхшамаса. Ҳатто унинг кенг шалвари ичида тулки ёки бўри думи яширинганга ўхшарди. У билан ҳайдовчи қизнинг пойабзали ялтиратиб тозаланган мрамар полда акс этар ва янада ифлосроқ кўриниб кетмоқда

эди. Ўзининг номуносиб кўринишидан терговчи уялиб кетди. Танобийда бир нечта ясан-тусан қилган аёл келбатидан куч ёғилиб турган эркаклар билан кучоқлашиб рақс тушарди. Баланд стулда ўтирган қора фрак ва оқ капалакнусха бўйинбоғдаги пакана рояль чаларди.

Ҳамроҳлар ўзларининг йўлбошловчиси билан айланма зинадан тепага кўтарилишди ва дид билан жиҳозланган хонага киришди. Уларнинг олдида икки нафар митти дастёр қиз таомнома билан югуриб келди.

– Бошқарувчи Юйни таклиф қилсангиз, – деди ҳайдовчи қиз, – айтинг, «тўққиз рақами» келди, денг.

Улар Юй Ичининг келишини пойлаб ўтиришаркан, ҳайдовчи қиз ҳеч бир хижолатсиз шиппакларини отиб юбордида, лой оёқларини юмшоқ гиламга арта бошлади. Хона иссиқ бўлганиданми, унинг бурни ачишиб, бир неча марта қаттиқ-қаттиқ акса урди. Бир гал у акса урмаса бўлмайдиган ҳолда эди ва у ўзига ёрдам бериш учун бошини орқага олди, юзини чирокнинг ғашга тегувчи ёруғига қўйди, кўзларини юмиб, оғзини очди. Қизнинг бу кўриниши терговчига ёкмади: бу ишқий эҳтиросга берилиб, ҳангининг моча пешобини хидлаганига ўхшаб кетарди.

Аксалар оралиғидаги танаффусларда терговчи ғижиниб гапирди:

- Нима бало, баскетбол ўйнаганмидинг?
- Апчу!.. Нима дединг?
- «Тўққиз рақами»га бало бормиди ҳозир?
- Мен унинг тўққизинчи ўйнаши эдим... Апчу!

2

Устоз Мо Ян, ассалому алайкум!

Мен Сизнинг мулоҳазаларингизни жаноб Юй Ичига етказдим ва у мамнун бўлиб: «Нима бўпти? У менинг ҳасби ҳолимни ёзишга киришади, деб айтмаганмидим, мана, киришибдику», деди. Қўшимча қилиб яна айтдики, «Ярим аришин» ресторанининг эшиклари Сиз учун ҳамиша очиқ экан. Яқинда шаҳар ҳокимияти унга пардоз ишлари учун озмунча маблағ ажратмабди, у ростдан суткасига йигирма тўрт соат иш-

лайди, жиҳозларга бой – бошдан-оёқ дабдабаю асъаса. Энг камтарона баҳолар бўйича у аллақачон уч юлдузликларга етиб олган... Улар яқинда бир гуруҳ японларни қабул қилишиганди, қисталоқлар вақтни яхши ўтказганларидан шунчалик хурсанд бўлишидики, уларнинг раҳбари «Турист» журнализга дастхат ҳам ёзди ва ресторанга энг яхши тавсия тақдим этди. Шу боис Жюгуога келсангиз, «Ярим аришин» ресторанида бир чақа ҳам тўламай, ҳаёт гаитини сурасиз.

Сизга юборилган «далил адабиёти» руҳидаги «Ярим аришинлик қаҳрамон» ҳикоясига келсак, у ерда менинг қаламим яйрагандан-яйради. Хатимда тушунтириб айтгандимки, бу асарни Сизга совга қилиб топишраман, Сиз унга мақолаларингизни ёзганингизда мурожаат қила оласиз. Танқидий фикрларингизни жоним билан қабул қилдим. Камчилигим – тасаввуримнинг ҳаддан ташқари бойлигидир, шу боис кўпинча дуч келган нарсаларни баён этаман, қандайдир зиддиятли нарсаларга бериламан-да, адабиётнинг асосий тамойилларидан четга чиқиб кетаман. Ўч олиш ва адабий меъёрларга мувофиқ ёзиш учун бутун юрак қўримни бериб, энди танқидингизни маълумот сифатида қабул қиламан.

Устоз, яқин вақтлар ичида Сиз Жюгуога келасиз деб умид қиламан. Агар бу ерда бўлмаган бўлса, ер юзида яшовчи ҳар бир инсон беҳуда яшабди, дейиш мумкин. Октябрда Маймун мусалласининг биринчи фестивали очилади – мисли кўрилмаган улуг воқеа бўлади, ўшанда бутун ой давомида ҳар куни қизиқ бир нарса бўлиб ўтади ва Сиз буни ўтказиб юбормаслигингиз керак. Келаси йилда, албатта, иккинчи фестиваль бўлиб ўтади, аммо биринчисидек у қадар улугвор бўлмайди, таъбир жоиз бўлса, биринчисига етишиш имкониятини кўрмайсиз. Барча сирларини билиб олиш ва Маймун мусалласини яратиш учун қайнотам уч йил шаҳардан жанубдаги Байюанлин тоғида маймунлар орасида яшади ва сал бўлмаса, ақлдан озаёзди. Бироқ яхши асар ёзолмаганинг каби Маймун мусалласини бошқача йўл билан яратолмайсан ҳам.

Сизга керак бўлган «Жюгуодаги ғайриоддий ишлар ҳақида қайдлар» китобини қайнотамдан олиб, бир неча марта ўқиб чиқдим, лекин кейинчалик уни топиб бўлмади. Мен шаҳар қўмитасининг тарғибот бўлимидаги оиналаримга қўнғироқ

қилдим ва қандай қилиб бўлмасин, Сиз учун бир нусха топишни илтимос қилдим. Бу китобчада бадниятли ишоралар тўлиб-тошиб ётибди ва уни бизнинг замондошимиз ёзганига ишубха йўқ. Аммо бу Юй Ичи экани савол остида қолмоқда. Наздингизча, бу Юй Ичи деганлари чала фаришта ва чала иблис бир зот. Уни Жюгуода бир маломат қилсалар, бир кўкларга кўтарадилар, аммо-лекин у – пакана, оддий одамлар у билан очиқчасига олишолмайдилар. Шу боис уни ҳеч нарса тўхтатолмайди ва у кўнглига келганини қилаверади. Афтидан, у ўзида инсоний яхшилик ва инсоний ёмонликни шу қадар ривожлантириб олганки, бу хислатлар унда бор бўйича намоён бўлади. Камтарона истеъдод ва чекланган билимга эга Сизнинг шогирдингиз бу одамнинг ички дунёсини қамраб ололмайди. У ерда олтин бор, фақат бу олтин Сизнинг қачон келиб, қачон уни қўлга киритишингизга мунтазир, устоз.

...Ушбу мактубимга қўшиб ўзимнинг «Ошпазлик санъатидан сабоқлар» деган яна бир асаримни юбормоқдаман. Ушбу асарга қўл уришдан илгари мен бугунги кунда оммавийлашган «неореализм» услубида ёзилган деярли ҳамма нарсани ўқиб чиқдим, муаллифлардан энг яхши нарсаларни олишга ва ўзимча ўзгартаришига ҳаракат қилдим. Устоз, ҳамон умид қилиб айтаманки, Сиз бу асаримни «Фуқаро адабиёти» муҳаррирларига ҳавола этишда ёрдамингизни аямайсиз, зеро, биладан: уларга ўз ишларимни тақдим қилишда давом этарканман, нефрит қошоналарда ва ёқут қасрларда истиқомат қиладиган ва ҳар кун сочини тарайдиган, Чан Эни кузатиш имкониятига эга бўладиган ушбу фаришталарнинг юракларини эза оламан.

Беташиши ижод тилайман!

Ҳурмат ила

шогирдингиз Ли Идоу

3

«Ошпазлик санъати сабоғи»

Қайнонам ўрта ёшлардаги ғоят мафтункор хоним бўлиб, хали ақлу фаросатига путур етмаган, соҳибжамол аёл эди. Бир вақтлар у ўз кизидан кўра ёшроқ, ёқимлироқ ва шахвонийроқ

эди. Унинг қизи – менинг хотиним – ғирт нодон эди, аммо бу ҳақда баъзи гапларни айтиб ўтмаса бўлмайди. Хотиним «Жю-гуо жибао» рўзномаси махсус рукнлари бўлимида ишлайди ва кескин фикрлар келиб чиқишига сабаб бўлувчи озмунча долзарб интервьюлар чоп этмаган. Жюгуо – унча катта шаҳар эмас, хотиним эса, айтиш мумкинки, таниқли шахс эди. Хотинимнинг юзи бугдойранг ва қотмадан келган, сарғиш сочлари худди занг босганга ўхшарди, оғзидан эса айниган балиқ хиди анқиб турарди. Қайнонам тўладан келган, нафис бадани оппоқ, сочлари мойлаб қўйилгандай қоп-қора эди, оғзидан эса Худонинг бермиш куни қовурилган гўштнинг ёқимли хиди гупуриб турарди. Хотиним билан қайнонам ўртасидаги ҳайратомуз бу тафовут, агар уларни ёнма-ён қўйилса, муқаррар тарзда синфий кураш ҳақида ўйлашга мажбур этарди. Қайнонам бой одамнинг емак-ичмагидан ғами йўқ чўрисига, хотиним эса қўл учида кун кўрувчи қашшоқ дехқоннинг кизига ўхшарди. Шунинг орқасидан хотиним билан қайнонам бир-бирини шунақанги ёмон кўрардики, уч йилдан буён гаплашишмайди. Хотиним таҳририят хонасида тунаб қолишни афзал биларди, ишқилиб, уйга келмаса бўлгани. Ҳар гал қайнонамни кўргани борганимда шунақанги жазавага тушардики, дунёдаги энг ифлос сўзлар билан ҳақоратларди, бу сўзларни қоғозга тушириб бўлмайди, бамисоли мен унинг тукқан онаси ҳузурига эмас, фоҳишаникига боргандайман.

Нафсиламрини айтганда, ўша вақтда кўнглимда қайнонам билан боғлиқ хира ҳаёлотлар туғилганди, лекин бу нохуш фикрлар минглаб йўғон пўлат занжирлар билан кишанбанд этилганди ва уларни ривожлантириш ёки ҳаётга татбиқ этишнинг асло иложи йўқ эди. Хотинимнинг қарғишлари эса бамисоли гуриллаган оловдай бу занжирларни куйдириб юборарди. Бир куни меники ҳам тутиб кетди:

– Башарти, қачондир мен онанг билан бирга ётгудек бўлсам, ҳаммасига сен айбдор бўласан.

– Нима?! – тутакиб кетди хотиним.

– Агар сен эсимга солмаганимда, гўзал хотиннинг куёви билан ишқий ўйин ўйнаши мумкинлиги ҳаёлимга келмаган бўларди, – узиб-узиб олдим. – Онанг билан мени ёшимиз ажратиб туради, орамизда қон-қариндошлик риштаси йўқ.

Дарвоқе, яқинда рўзномангизда бир ғоятда марокли мақола чоп этилганди, унда Жэк исмли нью-йорклик бир йигит ҳақида гап боради, у хотини билан ажрашиб, қайнонасига уйланади.

Хотиним қаттиқ чинқирди, кўзлари косасидан чиқди ва хушдан кетиб йиқилди. Дарҳол унга бир челак совуқ сув сепдим ва занглаган михни бурни ва юқори лаби ўртасига ҳамда бошмалдоғи билан кўрсаткич бармоғи ўртасига қададим. У менга кўзларини чакчайтириб қараганча ерда ётарди, энгил-боши ҳўл, лой-луй, худди куриб қолган дарахт танасига ўхшарди. Кўзлари ялт-юлт қилар, ғазабдан алангаланар, бу билан мени гоҳ ўтга, гоҳ сувга ургандек бўларди. Отилиб чиқаётган ёшлар қулоқлари томон жилдирарди. Шу лаҳзада миямга келган ягона нарсa шу бўлдики, кўлимдан келганча ундан ялиниб бўлса ҳам, ёлвориб бўлса ҳам кечирим сўраш, бас.

Уни жоним-жонимлаб ва қўнгилни беҳузур қилувчи бадбўй хиддан бурнимни жийириб, мен унинг лабларини ўпдим. Димоғимга эса қайнонамнинг лабларидан анкиб турувчи қовурилган гўшт хиди урилди. Бир култум брендидан ютсангда, шу лаблардан бўса олсанг – дунёда бундан ўтадиган лаззатли ширинлик бўларканми. Бир бўлак қовурилган гўштни газак қилиб, бренди ичган билан баравар-да. Шуниси қизиқки, йиллар бу лаблардан ёшлик жозибасини йўқотолмаганди, улар лаббўёқсиз ҳам ёқутдек товланиб, ҳўллигидан ширин тоғ узуми шарбати томиб турганга ўхшарди. Қизининг лабларини эса ҳатто шу узум пўстлоғи билан ҳам қиёслаб бўлмасди.

– Мени аҳмоқ қиламан деб ўйлама, – ингичка овозда чийиллади хотиним. – Биламан, сен онамни севасан, мени эмас. Онамни севганинг учун ҳам менга уйлангансан. Мени онамнинг ўрнига алмашгансан, холос. Мени ўпасан-да, онамнинг лабларини тасаввур қиласан, мен билан ишқий ўйин қиласан-да, онамнинг бадани ҳақида ўйлайсан.

Унинг сўзлари ўткир пичоқдай кескир эди. Фиғоним фалакка чиқди, бироқ ясама жаҳл билан унинг юзидан энгил уриб қўйдим-да, дедим:

– Нималар деб алжираяпсан, жоним?! Оғзим бор деб ҳар нарсани гапираверасанми? Нималар келмайди хаёлингга, тав-

ба! Нуқул алаҳсирайсан. Одамлар эшитса, ўлгудай кулишадик. Онанг билиб қолса, ёмон жаҳли чиқади... Мусалласшунослик номзоди, обрўли одам, бундай қилиш учун одамда на уят, на виждон қолиши, ҳайвондан ҳам бадтар бўлиши керак.

– Бировнинг кўзига чўп солиш бундан ортиқ бўладими? Аммо сен шуни хоҳлайсан! Балки сен ҳеч қачон бу ишни қилмассан, аммо-лекин ҳар доим шуни ўйлайсан. Кундузи ўйламасанг, тунда ўйлайсан; бедорликда ўйламасанг, ухлаганингда ўйлайсан; тириклигингда қилмасанг, ўлганингдан кейин қиласан!

– Бу билан мени ерга уряпсан, – сакраб турдим, – онангни ерга уряпсан, ўзингни ўзинг ерга уряпсан!

– Қизишма. Бир вақтнинг ўзида ширин гапларни гапириш учун юзта оғзинг бўлганда ҳам барибир мени алдаёлмайсан. Оҳ, нима деган одам бўлдим, нега яшаб юрибман! Тўсик бўлиш учунми? Мени ёмон кўришлари учунми? Мени айбдор санашлари учунми? Ўлмоғим керак, тамом, ўламан – ҳаммаси тамом бўлади... Ўламан, ана ундан кейин кўнглингизга келганини қилинглар. – Хотиним эшак туёқларидай қаттиқ муштумларини ўйнатганча сийналарини дўппослай кетди.

Ҳа, ҳа, у юзтубан ётарди ва қуриб қолган кўкрак қафасида фақат бир-бирига ўхшаган икки қора хурмо – сийналар кўриниб турарди. Қайнонамнинг сийналари-чи – ғуч, дуркун қизлардай; қуримаган ҳам, шалвирамаган ҳам. Ҳатто қалин тўқимали юнг свитер тагидан ҳам улар тоғ чўққиларидай қаттиқ туртиб чиққан. Қайнонам ва хотинимнинг сохт-сумбати бутунлай бир-бирига тескари ва ана шу тафовут куёвни гуноҳ жари ёқасига келтириб қўйганди.

– Бунда менинг нима айбим бор ўзи? – ўзимни тутиб туролмай ўшқириб сўрадим.

– Мен сени эмас, ўзимни айбляпман.

Муштумларини ёйиб, у ўзининг товук тангаларига ўхшаш қўллари билан эгнидаги кийимларини йиртишга тушди. Тугмалар ечилди ва сийнабанди кўзга ташлана бошлади. Эй Худойим-ей! Шу ҳолига тагин сийнабанд таққанига ўлайми?! Ахир бу оёқсиз одамнинг этик кийганига ўхшайди! Унинг қок суяк, қуриб қолган сийналарини кўрмаслик учун мен ҳатто тескари ўғирилдим.

– Бўлди қил. Тентаклик ҳам эви билан. Ўлмайсан, ўлсанг, отанг нима бўлади?

Қўллари билан полга тираниб, хотиним туриб ўтирди ва кўзлари бежо чакнади:

– Менинг отам сизлар учун бир баҳона, унга мусалласдан бошқа нарса керакмас. Мусаллас, мусаллас ва яна мусаллас! Ҳатто хотинидан ҳам унга мусаллас азиз. Отам тузук одам бўлганда, бунақа азобларга қолармидим!

– Сендақа фарзандни мен биринчи марта кўриб турибман, – оғзимдан чиқиб кетди.

– Шунинг учун, илтимос, мени ўлдир. – Тўрт оёқлаб туриб, у ўзининг тошдай қаттиқ бошини цемент полга қайта ва қайта ураркан, тўхтовсиз гапирарди: – Оёғингга бош уриб ёлбораман, ўлдир мени. Ошхонада янги ўткир пичок бор, қиличдай кескир, бор, ўшани олиб чиқ-да, мусалласшунослик номзоди, мени сўйиб ташла, ҳа, сўйиб ташла.

У бошини кўтариб, бўйнини чўзди, худди пати юлинган товук бўйнининг ўзи, сиёҳранг аралаш яшилтоб тусда. Териси ғадир-будир, учта қора холи бор, ирғиб чиққан кўкиштоб қон томирлари тез-тез урарди. Кўзлари гўлайган, оғзи осилган, манглайи чанг, чанг остидан қон томчилари сизиб чиқмоқда, сочлари қарға уясига ўхшаб боши устида тўзиб ётибди. Шу ҳам аёлми? Аммо бу аёл – менинг хотиним ва тўғриси айтганда, унинг ўзини тутиши мени даҳшатга солди, даҳшатдан кейин нафрат пайдо бўлди. Мен нима қилишим керак, ўртоқлар? Унинг кинояли табассумдан қийшайган оғзи автомобиль покришқасидаги кесикка ўхшарди ва ичимда у ақлдан озиб қолмаганмикан, деган ўй кечди.

– Хотинжон, – дедим, – мақол бор: «Эр-хотин бўлганлар юз кун меҳр-муҳаббатда яшайди. Юз кундан кейин эр-хотинлик туйғуси уммондан чуқурлашади». Биз иккаламиз кўп йиллардан бери бирга яшаймиз, наҳотки, сени ўлдиришга кўлим борса? Бориб, товук сўйганим яхши эмасми: иккаламиз мазза қилиб товук шўрва ичармидик. Сени ўлдирсам-чи – битта ўқнинг маргиман. Сен ҳам аҳмоғингни топибсан!

– Бундан чиқди, мени аниқ ўлдирмайсанми? – паст овозда деди у бўйнини силаб.

– Йўқ, ўлдирмайман!

– Мен эса сендан яна битта илтимос қиламан – ўлдир мени. – Шундай дея у гўё ҳамон ҳалиги ўткир пичокни ушлаб тургандек, қўлини бўйнидан юргизди. – Пих-х, аста пичок тортасан-да, томирларим кесилиб, қон фаввора бўлиб отилади. Ярим соатдан кейин мендан оппоқ тери қолади, холос ва шунда, – давом этди у қовоғини уйиб жилмаяркан, – сен чакалоқ гўшти ейдиган мана шу қари алвасти билан битта кўрпа остида ётасан.

– Бундоқ оғзингга қараб гапирсанг-чи, ифлос, қанжик! – кўпол сўкидим.

Ўртоқлар, мендек бир тарбияли ва зиёли одамни жирканч сўкишгача олиб келиш осон эмас, аммо менинг хотинжоним туфайли пичок бориб суякка қадалганди.

– Нималар деясан, ўзи, онангни... – жиғибийроним чикди. – Сени нега ўлдирарканман? Менга бу керакми? Яхши иш билан менга мурожаат қилмайсан, мана бунақа нарсалар бўлса, марҳамат! Ўлдиргиси келганлар, келиб сени ўлдираверсин, мени эса тинч қўй.

Шу сўзларни айтиб, ғазаб билан бир четга ўтдим. «Сен билан қатигимиз ивимаскан, – ўйладим, – нахотки, сендан қочиб қутилишим қийин бўлса!» «Хунцзун лема» шишасини бўйнидан тутдим-да, қултиллашиб оғзимга қуйдим. Кўзимнинг қири билан хотинимни кузатишни ҳам унутганим йўқ. Шошмай ўрнидан турди-да, хотиним мийиғида кулиб, ошхонага йўл олди. Жўмракдан оқиб чиқаётган сув товушини эшитганимда юрагим шув этди. Мен аста орқасидан бордим: хотиним бошини куч билан отилаётган сув остига қўйиб тик турарди. Тўғри бурчак остида эгилиб ва қоқ суяк орқасини чиқариб, у иккала қўли билан чинничанокнинг кир чеккаларига суяниб олганди. Хотинжонимнинг орқаси иккита озғин этли устихондан иборат бўлиб, ўттиз йилдан бери шамолда қоқланиб келади. Аммо-лекин бу қоқланган озғин этли икки устихонни қайнонамнинг дум-думалоқ думбалари билан қиёсламаган бўлардим. Аммо ўша думбалар кўз олдимдан сира кетмасди ва охири шуни англадимки, хотинимнинг рашк қилаётгани бежиз эмас экан. Оппоқ ва ҳеч шубҳасиз муздек сув шовқин билан унинг энсасига келиб тушмоқда ва ҳар томонга сачраб кетмоқда эди. Сочлари оқ пуфакчалар билан қопланган

хурмо кобиғининг парчаларига айланганди, сув остидан эса пик-пик йиғи овози келарди, донга бўкиб қолган курк товук ана шундай ғурк-ғурк қилади. Мен уни шамоллаб қолади деб кўрқдим ва қандайдир лаҳзада юрагимда ачиниш ҳисси пайдо бўлди. Назаримда бу нимжон аёлни бундай азобларга гирифтор қилиб, оғир жинойт содир этганга ўхшаб кетдим. Унга яқинлашдим ва орқасидан туртдим: бадани муздек эди.

– Бас қил, – тўнғилладим. – Ўзингни қийнаб нима қиласан? Яқин қариндошларни ташвишга соладиган ва душманларимизни суюнтирадиган аҳмоқликлар қилишимизга не ҳожат?

Қаддини кескин тик тутиб, у қонталаш кўзлари билан менга тешиб юборгудек қаради. Шу тахлит у чурқ этмай уч сонияча турди ва юрагимда шундай ваҳимали кўркув пайдо бўлдики, нима қилишимни билмай қолдим. У эса тўсатдан шарақлатиб пештахтадан яқинда маъдан буюмлар дўконидан сотиб олинган ялтироқ пўлат пичокни олди-да, у билан сийнаси атрофида ярим доира чизди, сўнг томоғига қадаб, пастга қараб тортди.

Ўзимни йўқотиб, хотинимга ташландим, панжасидан тутиб, пичокни тортиб олдим.

– Ифлос! – дедим унинг ҳозиргина содир этган қилиғидан қаттиқ жирканиб. – Ҳаётимни барбод этмоқчимисан! – Бор кучим билан пичокни тўсиқ тахтага улоқтирдим. Пичок тиғи ёғочга нақ икки энлик кириб кетди – уни чиқариб олиш учун тузуккина тер тўкишга тўғри келарди. Кейин муштумим билан деворга шунақанги қаттиқ урдимки, девор ҳатто гувиллаб кетди, кўшнилари эса кичкириб юборишди: «Нима бўлди, ҳой кўшнилари, тинчликми?!» Қафасдаги қоплондек ғазабнок гир айланардим.

– Ортиқ чидолмайман, – ух тортдим. – Жин урсин, ортиқ бундай яшаб бўлмайди.

Ўн мартадан кўпроқ айланганимдан кейин яна бирмунча вақтгача у билан яшашим керак, деган хулосага келдим. Ҳозир ажрашишга ариза бериш крематорийда ўзимга жой буюртма қилиш билан барабар эди.

– Бугуноқ ҳаммасини жой-жойига қўййлик! – дедим. – Ота-онангнинг олдига борамиз, ким ҳақ, ким ноҳақ, улар ҳал

қилсин. Орамизда бир нима бўлганми, йўқми, буни ўзинг онангдан сўрайсан.

– Нима бўпти, борамиз, – рози бўлди хотиним. Юзини сочиқ билан артаркан. – Қонхўрлик қилиб туриб сизлар кўркмас экансизлар, менга чикора!

– Ким бормаса, ўша даюс ва ҳароми, – қўшимча қилдим.

– Тўппа-тўғри, – қувватлади хотиним. – Ўша даюс ва ҳароми.

Ошпазлик академиясига олиб борадиган йўлда бизга машиналар сафи дуч келди: шаҳар ҳокимиятидагилар чет эллик меҳмонларни қабул қилмоқда экан. Олдинда яп-янги кийинган полициячилар мотоциклларда боришарди, барчалари қора кўзойнак такқан, оппоқ қўлқоплар кийган. Биз бир муддат жанжални тўхтатдик ва йўл четидаги болут дарахтлари қаторида икки дарахтдек қотиб турдик. Хандакдан жасадлари ириган жониворларнинг бадбўй хиди димокка уриларди. Муздек совуқ қўллари билан хотиним қўлимдан журъатсиз ушлаб олди. Мен чет эллик меҳмонлар тушган машиналар сафига нафрат билан қарарканман, хотинимнинг совуқ бармоқларини дил-дилдан ёмон кўриб кетмоқда эдим. Бошмалдоғи ҳаддан ташқари узун, қаттиқ тирноқлари тагидан яшилтоб кирлар кўзга ташланарди. Лекин унинг қўлини ўзимдан силтаб ташлашга жасоратим етмади – зеро, чўкканга чўп мадад деганларидек, у ўзи билмаган ҳолда ҳимоя қидирарди.

– Итдан тарқаган! – сўкиндим. Икки томонга чекиниб маҳобатли машиналар сафига йўл очиб бераётган оломон ичидан қандайдир тўқол кампир бошини буриб, менга қаради. Эгнига илиб олган қопдай узун юнг камзулга кўплаб оқ пластмасса тугмалар қадалган – ҳаммаси йирик-йирик. Мен ўзи оқ пластмасса тугмаларни жинимдан ёмон кўрардим. Болалигимда тепки билан оғриганимдан буён шунақаман. Шифокор хотиннинг бурнидан қандайдир бадбўй хид келарди, ҳалатининг кўкрагига эса катта-катта пластмасса тугмалар қадалганди. У саккизоёқ пайпаслагичига ўхшаш семиз, ёпишқоқ бармоқлари билан юзимга текканида, бирдан ўхчиб юборганман. Елкага шундоқ кўндириб қўйилган хумдек калла, дўмбоқ юз, мис тишга тўла оғиз. Кампир оломон ичида туриб мен томонга қараганида, жоним нақ ҳиқилдоғимга келди.

Кетмоқчи бўлиб, орқага бурилдим, аммо кампир йўрғалаганча биз томонга йўналди. Билсам, бу хотинимнинг таниши экан. Кампир оҳиста хотинимнинг қўлидан тутди-да, обдон сийпалай кетди. Айни вақтда ўзининг семиз танаси билан хотинимга тирғалиб келмоқда, сал бўлмаса, бир-бири билан ачомлашиб, ялашиб-юлқашишгача бориб қолишганди. Ё бафармони Худо! Хохласам, хохламасам, шу заҳоти қайнонам эсимга тушсами! Ундан мана бунақа қиз туғилиши керак эди ҳам. Мен бир ўзим Ошпазлик академияси томонга одимлаб кетдим, ниятим – қизини тарбиялашга болалар уйдан олганми, балки туғруқхонада унга бошқа болани адашиб бериб юборишганми – шуни зудлик билан тагига етиш эди. Борди-ю, ҳаммаси мен ўйлагандек бўлиб чикса, унда нима бўлади?

Хотиним менга етиб олди ва гўё ҳозиргина сўй деб томоғига пичоқ тираганини унутиб юборгандай, ҳиринглаб гапирди:

– Хўй, номзод, биласанми, мана бу катта ёшдаги хотин ким?

Мен, йўқ, билмайман, дедим.

– Бу шаҳар қўмитаси ташкилий бўлим бошлиғи Хунинг қайнонаси!

Ўзимнинг катта одам эканимни билдириб қўймоқчидек, хи-м, дедим.

– Нега «хи-м» дейсан? Одамларга баланддан туриб қараш одатингни ташласанг бўларди. Ўзингни ҳаммадан ақлли деб билганинг-билган. Гап бундай, бугундан бошлаб мен рўзномада маданият ва турмуш бўлимини бошқараман.

– Табриклайман, маданият ва турмуш бўлимининг мудири! Энди сенга жанжал кўтариш тажрибангни баҳам кўрадиган мақола ёзиш қийин бўлмас деб умид қиламан.

Изоҳимдан тараддудланиб, хотиним тўхтади:

– Жанжал кўтариш дейсанми? Ахир мен энг одобли аёлман-ку. Мендақаси кундузи чироқ ёкиб қидирса, топилмайди. Менинг ўрнимда бошқаси бўлганида, кўз очиб кўрган эри қайнона билан ҳалигиндақа ишлар қилиб юришини билган заҳоти уни асфаласофилинга жўнатган бўларди!

– Қани, юр, тезроқ, – шартта кесдим. – Иккаламиздан қай биримиз ҳақ эканимизни ота-онанг ҳал қилсин!

– Мени аҳмоқ деб ўйлаяпсанми? – деди хотиним тўхтаб ва уйқудан уйғонгандек. – Нега сен билан борарканман? Анови қари фоҳиша билан кўзларингни биё-биё қилишларингни томоша қилиш учунми? Сизларда на уят, на виждон борлиги етти иқлимга маълум, менга эса номус азиз. Ёруғ дунёда эркак дегани Худо уриб ётибди – тутни қоксанг, эркак тўкилади, хўш, сендан нима кўрибман? Ким билан хоҳласанг, ётавер. Мен ҳаммасидан қўлимни ювиб, қўлтиғимга суртдим. – Шу сўзларни айтиб, хотиним шартга орқага бурилди-да, кетди-қўйди.

Куз шамоли дарахт шохларини чайқар, заррин япроқлар унсиз ерга тўкиларди. Хотиним нафосатли куз манзараси орасида одимлаб борар ва бу гўзаллик билан қора кўланка ўртасида қандайдир алоқа мавжуд эди. У мен билан шу қадар беэҳтирос ажрашдики, ҳатто бироз каловландим. Хотинимнинг исми – Юань Мэйли, Гўзал Юань. Унинг исми ва тўкилаётган кузги япроқ Яньтай мусаллас заводи ишлаб чиқарган «Чжаньюй» мусалласининг хуш бўйи билан ғамгин лирик шеърни ташкил этади. Мен ундан кўзимни узмай қараб турардим, лекин у бир марта ҳам қайрилиб қарамади: *«Бурчининг олий туйғуси ва масъулият орқага қарашга изн бермайди»*¹.

Сирасини айтганда, мен, эҳтимол, у бурилиб қарайди, ҳеч бўлмаганда кўзининг кири билан бир қарра нигоҳ ташлаб қўяди, деб умид қилгандирман, бироқ «Жюгуо жибао» рўзномасининг маданият ва турмуш бўлими мудир лавозимини бажаришга киришаётган аёл бошини бурмади. У лавозимини бажаришга кетмоқда. Мудира Гўзал Юань. Мудира Юань. Мудира.

Мудиранинг қораси Денгиз неъматлари кўчасидаги оқ деворлар ва яшилтоб томли бинолар ортида ғойиб бўлди. Ўша ёқдан мовий осмонга хилма-хил каптарлар галаси кўтарилди. Кўкда учта қатта-қатта пушти, сарик ҳаво шарлари сузиб юрарди, улардан йирик-йирик иероглифлар, кашта қилиб тикилган ол тасмалар осилиб турарди, ерда эса бир парижонхотир эркак нима қилишини билмай тек турибди. Бу эр-

¹ Қадимги Хитой адаби Сима Сянжудан иқтибос.

как мен, мусалласшунослик номзоди Ли Идоу эдим. «Умид қиламанки, *Ли Идоу, сен пуфакчалар билан қопланган Ли-цюаньуэ дарёсининг алкоголь ҳидига тўла сувларига ўзингни отиши ва ўз жонингга қасд қилиши даражасига ҳали етганинг йўқ. Ҳа-да, ўзи шу етмаётганди. Асабларим ҳўкиз терисидай мустаҳкам, глаубер тузи солинган каустик сода билан ошланган – на ишқаланиб ейилади, на йиртиб бўлади. Ли Идоу, Ли Идоу...*» Бошини азод кўтариб ва кўкрагини гўдайтириб у олға одимлаб кетди. Мана, у Ошпазлик академияси худудиди, қайнонасининг эшиги олдида.

«Бу ишни албатта бир ёқлик қилмаса бўлмайди. Агар ортимдан кемани ёқиб юборсам, қайнонамдан бир иш чиқар, ҳолбуки, унинг менга тўғри келмаслиги эҳтимолга жуда яқин. Бу, ҳеч шубҳасиз, тўққизинчи долга каби жуда улуғ ўзгарishi бўлади, у бутун шахсий ҳаётимни остин-устин қилиб юборади». Эшикда хат осиглик: «Ошпазлик бўйича эрталабки машғулот Махсус ошпазлик марказининг амалий машғулотлар аудиториясида ўтади».

Қайнонамнинг бемисл ошпазлик қобиляти, Академияда уни юлдуз деб аташлари тўғрисида анчадан бери эшитар эдим, бироқ унинг машғулотларни қандай олиб боришини сира кўрмагандим. Ли Идоу ҳам қайнонасининг маърузасига тушиш, унинг сарвдек қоматидан лаззатланишга аҳд қилади.

Мусалласшунослик академиясининг чоғроқ орқа дарвозасидан кириб, Ошпазлик академияси кампуси худудиди пайдо бўлдим. Мусалласнинг хуш бўйлари ҳали анкиб турарди, аммо димоққа гўшт хиди келиб уриларди. Чор атрофда кўплаб хилма-хил гул ва дарахтлар кулф уриб, яшнаб ётибди. Улар учун мусалласшунослик номзоди – калтабин жоҳил ва улар кўзларининг қири билан гердайганча ўзларининг кўзга ўхшайдиган япроқчалари билан менга қараб-қараб қўядилар. Ҳовлида тўқ кўк либос кийган ўнтача қоровул эринибгина у ёқдан-бу ёққа бориб-келиб турибди. Менга кўзлари тушиб, худди йиртқич ҳидини олган този итлардек, улар жонландилар. Уларнинг чалпақдек юпка кулоқлари динг бўлади, бурунларидан кескин пишқириқ отилиб чиқади. Лекин мен ҳеч нимадан кўркмайман: қайнонамнинг исмини тилга олишим ҳамон улар ўша заҳоти ўзларининг суёт ҳолатларига

қайтишларини биламан. Кампуснинг жойлашуви Сучжоудаги Камтар амалдор боғига ўхшаш қандайдир жумбоқнамо эди.

Йўлка ўртасида негалиги номаълум чўчка жигари рангидаги баҳайбат харсанг турибди, сарғиш лок билан унга: «Ажойиб қоя осмонга ишора қилади», деб ёзиб қўйилган. Қоровуллардан рухсат олиб, махсус овқатланиш тадқиқот марказини топмагунимча йўлкалар бўйлаб кезинаман, пўлат тўсиқлардан биттама-битта юриб ўтаман, «гўшт» болалари бокиладиган улуғвор бинони ҳам, фавворали кўтарма тепаликни ҳам, ноёб қуш ва ҳайвонлар қўлга ўргатиладиган хонани ҳам ортда қолдираман, қандайдир қоронғи ғорга кириб бораман ва айланма зинадан пастга тушиб, ҳамма нарса чароғон ёритилган жойга келиб қоламан. Бу ерга бегоналар киритилмайди. Ёш аёл менга эътибор беради ва кийимларимни алмаштиришимни айтади.

– Сизникилар айни доцентни видеога олишяпти, – дейди у мени шаҳар телеканалининг шарҳловчиси деб ўйлаб.

Цилиндр шаклидаги оқ ишчи қалпоқни киярканман, янги совун ҳидини туяман. Шу топ аёл мени таниб қолади:

– Биз хотинингиз Юан Мэйли билан бирга мактабда ўқиганмиз. Мен ўшанда яхши ўқирдим, фақат у таниқли журналист бўлди, мен эса қоровулман. – У мунг билан гапирарди ва нафратли нигоҳи билан юрагимни ўйиб-ўйиб олмоқда эди, гўё унинг порлоқ истикболини мен барбод этгандек. Мен узр сўрагандек бош ирғайман, шу заҳоти унинг чехрасидаги мунгли ифода мамнуният билан алмашади ва аёл мағрур оҳангда дейди:

– Иккита ўғлим бор, иккови ҳам бир-биридан ақлли.

– Сен уларни махсус овқатланиш бўлимига топширмоқчи эмасмисан? – ғазаб билан сўрайман ундан.

Аёлнинг юзи бирдан қип-қизариб кетади. Аёл кишининг қизил чехрасига қарашга аслида ҳавасманд эмасман ва катта-катта одимлар билан амалий машғулотлар аудиторияси томон йўл оламан. Орқамдан қоровул хотиннинг тишлари орасидан гапириб қолгани қулоғимга етиб келади:

– Шошма ҳали, сен одамхўр йиртқичларнинг эсларингни киритиб қўядиганлар ҳам топилиб қолар.

Қоровул хотиннинг сўзларидан кўнглим алғов-далғов бўлиб кетади: одамхўр йирткичлар деб у кимни айтяпти? Наҳотки, мен улардан бири бўлсам? Хотирамага шаҳар бошқармасининг масъул амалдорлари бу машхур таом тортиладиган базми жамшидларда ирод этган сўзлари қалқиб чиқади: «Биз тановул қилаётган нарсалар ҳаргиз одам гўшти эмас, бу махсус технология бўйича тайёрланадиган тансиқ таом». Бу тансиқ таомни тайёрловчи ҳозир кенг, ёп-ёруғ хонада талабалар билан машғулот ўтказаятган менинг соҳибжамол қайнонамнинг ўзгинаси. У чироқларнинг чароғон нури остидаги минбар ортида турибди ва мен унинг чинни гулдондек силлиқ ва ярқираган моҳтоб чехрасини кўриб турибман.

Маърузани ҳақиқатан ҳам шаҳар телестудияси операторлари тасвирга туширмоқда эдилар. Улардан Цян фамилияли, оғзи ва юзи маймунга ўхшаб олдинга туртиб чиққан бирини биламан, у махсус мавзулар бўлими мудири бўлиб, бир вақтлар битта дастурхонда ўтириб ичганмиз. Елкасига камерани осиб олиб, аудитория бўйлаб у ён-бу ёнда кезиб юрибди. Унинг юзи оппоқ, бақалок ёрдамчиси чироқни кўтариб олганча орқасидан қора симни чувалтириб келади ва Цяннинг кўрсатмасига биноан чўғдай қизиган чироқ нурини гоҳ қайнонамнинг юзига, гоҳ диққат билан қулоқ солаётган талабаларга тўғрилайди. Қулайроқ жойни топиб, ўтириб оламан ва унинг кулранг-қора кўзларидаги нафис ёғдучаларни ҳис этаман, бу кўзлар менда икки сониягина тўхтаб олади. Мен хиёл хижолат тортаман, бошимни солинтираман ва шу аснода столга пичоқ билан чуқур ўйиб ёзилган тўртта иероглиф кўзимга ташланади: *«Мен сен билан ётишни истайман»*. Бамисоли тўртта тош шуурим баҳри муҳитига тушиб, кўпикли мавжлар кўтаради. Аъзойи баданим қарахтлашгандек бўламан, заиф электр токи таъсирида нар бақанинг оёқлари силкинганидек, қўл ва оёқларим диркиллаб бошлайди, юрагимнинг аллақарида англаб бўлмас нотинчлик хуруж қилади... Қайнонамнинг бир маромдаги, қулоққа хуш ёқувчи нутқи тўлқин-тўлқин бўлиб, тобора бостириб келади, ўзининг ҳайбатли оқими билан танамни қоплаб олади ва орқа миям бўйлаб олдинма-кейин лаззат спазмалари юриб ўта бошлайди...

– Қадрли талабалар, «тўрт модернизация»нинг шиддатли ривожланиши негизда халқ турмуш даражасининг доимий кўтарилиши шарофати билан тикиб ейилган овқат эстетик лаззатга айлангани хусусида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Шу боис ошпазлик фақат маҳоратгина эмас, юксак санъат ҳам. Тажрибали ошпазнинг қўли жаррохнинг қўлидан кўра ишончлироқ, сезгирроқ бўлмоғи керак; рангни рассомдан ҳам нозикроқ идрок этмоғи, хидни полиция итидан кўра ўткирроқ сезмоғи, тили илон тилидан кўра ҳаракатчанроқ бўлмоғи шарт. Бу барча сифатлар ошпазда жамулжам бўлиши лозим. Миждозларнинг мазали таом ейиш талаби муттасил ортиб боради. Уларнинг диди нозик бўлади, бироқ беқарорликларига бориб, улар янгиликка ўч бўладилар ва эскисидан воз кечадилар. Уларнинг кўнглини олиш, мамнун этиш осон эмас. Аммо биз уларнинг талабларини иложи борида яхшироқ қондиришимиз учун таомларимизга хилма-хиллик киритишимиз ва қунт билан, зўр бериб ўрганмоғимиз керак. Шаҳримизнинг гуллаб-яшнаши ҳам ва албатта, ҳар биримизнинг келажагимиз ҳам шу билан боғлиқ. Бугунги машғулоти бошлашдан олдин мен сизларга бир тансиқ таомни тавсия этмоқчиман.

Электрон дастакни қўлига олиб, у катта-катта қилиб оҳанрабо тахтасига бешта иероглифни ёзади: «циндуи яцзуи-шоу» – димланган ўрдақбурун. Талабаларга ёни билан қия бурилганча қоматини тик тутиб ва сиполик билан ёзади. Кейин стол тагидаги тугмачани босади, девордаги парда аста сурилади: жанговар ҳаракатлар харитасини саркарда ана шундай очади. Парда ортида, маълум бўлишича, катта аквариум яширинган экан, унда ажойиб юнгли ва пардадор панжали бир нечта ўрдақбурун безовта сузиб юрарди.

– Ҳозир мен сизларга таом рецептини бераман ва уни қандай тайёрлаш тафсилотларини ҳикоя қиламан, – дейди қайнонам, – шу боис, илтимос, ўзингизга қайд этиб боринг. Ўз вақтида мана шу миттигина, кўримсизгина жонивор туфайли пролетариатнинг буюк устози, кўпқиррали истеъдод соҳиби Энгельс жуда ноқулай аҳволда қолганди. Бу ҳайвонот олами эволюциясида ноёб тухум қўядиган сутэмизувчиларнинг ер юзида маълум бўлганлари ичида ягона ходиса ҳисобланади. Ўрдақбурун, шубҳасиз, ноёб жонивор, шу боис ундан таом

тайёрлаганда, айникса, хушёр бўлмоқ керак, чунки хато ҳаракатлар бу қимматли маҳсулотни уволга чиқариши мумкин. Шу боис, кўлингиз ўрганиши учун ўрдакбурундан таом тайёрлашдан олдин барчангизга тошбақаларда машқ қилишингизни маслаҳат бераман. Ундан кейин сизларни таом тайёрлашнинг маълум усуллари билан таништиришга изн бергайсиз.

Демак, ўрдакбурунни оламиз, уни сўямиз ва қони оқиб чиқиши учун панжасидан тахминан ярим соатга осиб қўямиз. Эътиборингизни бир нарсага қаратмоқчиман: кумуш пичокдан фойдаланиш ва қирқим иложи борича кичик бўлиши учун тумшукдан пастга қараб сўйиш керак. Қон оқиб чиқиб кетгач, ўрдакбуруннинг терисини шилиш учун тахминан етмиш беш даражали иссиқ сувга соламиз. Кейин авайлаб ичак-чавокларини, жигарини, юрагини ва бор бўлса, тухумларини чиқариб ташлаймиз. Ўт қопи ёрилиб кетмаслиги учун, айникса, жигарга жуда эҳтиёт бўлиш керак. Акс ҳолда ўрдакбурун ейишга яроқсиз бўлиб қолади ва уни фақат ташлаб юбориш керак бўлади. Ичакларни олиб, намақобда яхшилаб ювиш учун уларни ағдарамиз. Тумшук ва панжаларини қайноқ сувга солиб ювамиз, тумшукдаги каттик ўсимтани ва панжадаги дағал терини обдан артамиз. Эҳтиёт бўлинг, панжадаги пардалар бус-бутун қолиши шарт. Ичак-чавокларни ювиб, уларни қизиган ёғда бир қовуриб оламиз ва ўрдакбуруннинг ичига жойлаймиз. Кейин туз сепамиз, саримсоқпиез, тўғралган занжабил, қалампир, кунжут мойи ва бошқа масаллиқлар соламиз – зинҳор чучук масаллиқлар сола кўрманг ва тўқ қизил рангга кириб, хушбўй хид пайдо бўлгунча паст оловда димлаймиз. Тухумлар ва ичак-чавокларни одатда бир вақтнинг ўзида мойда қовурадilar, шуларни қўшиб лаҳм тўғралади. Анча катта ва етилган тухумлар кўпроқ бўлса, уларни алоҳида тансиқ таом сифатида тайёрлаш мумкин, унда димланган тошбақа тухумларини тайёрлаш рецептидан фойдаланилади.

Димланган ўрдакбурун рецептини тугаллаб, қайнонам ғоят муҳим қарор эълон қилиш олдидан чоғланган бош қўмондон мисоли сочларини тараб қўяди ва талабаларга диққат билан кўз югуртириб чиқади – ҳар ким унинг илиқ нигоҳини ўзича ҳис этади.

– Энди эса димланган бола рецептга ўтамиз, – расмий оҳангда деди у.

Юрагимга занглаган бигиз суқилгандай бўлди. Назаримда, у ёқдан отилиб чиқаётган совуқ суюқлик кўкрагимда тўпланмоқда ва ички аъзоларимни босмоқда эди. Вужудимни ваҳима чулғайди, кафтларимдан ёпишқоқ тер чиқади. Барча талабалар кизарадилар, инсон жинсий аъзолари ҳақидаги ҳикояни биринчи марта эшитаётган тиббиёт талабалари каби ҳаяжондан уларнинг юраги кучлироқ ура бошлайди. Ўзларини бу уларга таъсир қилмаётгандай қилиб кўрсатиш учун кучларининг борица ҳаракат қилмоқда эдилар, аммо натижа тескари бўлиб чиқаётганди: пир-пир учган юзлари ва нотабий йўталиб кўйишлар ташвиш ва ҳаяжон даражасидан гувоҳлик берарди.

– Бу Ошпазлик академиясининг фахри, айтиш мумкинки, дастуримизнинг асос-негизи, – давом этади қайнонам. – Асос бўлувчи ашёни топиш хийла қийин ва унинг нархи ҳаддан ташқари баланд, шу боис биз ҳар кимга ҳамма нарсани ўз қўли билан қилиб кўриш имконини тақдим этолмаймиз. Мен ҳаммасини муфассал намойиш қиламан, сизлар эса диққат билан қараб боринглар. Уйда маймун ёки чўчка боласида машқ қилишингиз мумкин.

Биринчи галда, у таъкидлаб айтди, ошпазнинг юраги тош бўлиши ва кўнгилчанлик қилмаслиги керак.

– Биз ўлдирадиган ва тансиқ таомлар тайёрлайдиган болачалар аслида ҳеч қанақа одамлар эмас, булар майда жониворлар, холос. Уларни қатъий қоидаларга мувофиқ ва Жюгонинг ривожланаётган иктисодиётининг махсус эҳтиёжларини қондириш ва шаҳарнинг равнақи учун ҳар икки томоннинг розилиги бўйича ишлаб чиқарадилар. Бундоқ олиб қараганда, улар аквариумда сузиб юрган мана бу ўрдакбурунлардан қилча фарқ қилмайди. Ўзингизни хотиржам тутишингизни ва ҳаётга эрк бермаслигингизни илтимос қиламан. Сиз ўзингизча минг, ўн минг марта, булар одамлар эмас, булар одам қиёфасидаги майда жониворлар, деб такрорлашингиз мумкин. – Қайнонам таманно билан таёкчани қўлига олади ва аквариум қиррасига уриб қўйиб, яна бир марта қайтаради:

– Бундоқ олиб караганда, улар билан ўрдакбурунлар орасида ҳеч қандай фарқ йўқ.

Деворда осиглиқ телефон гўшагини олиб, у қандайдир кўрсатмалар беради, кейин эса талабаларга мурожаат қилади:

– Бу аъло таом қачонлардир, шубҳасиз, бутун дунёни лол қилгувсидир, шу боис уни тайёрлашнинг бирон-бир босқичида биз тирноқча ҳам беғамликка йўл қўймаслигимиз керак. Умуман, уй ҳайвонларида ўлим олдидан ҳаддан ташқари ҳиссий зўриқиш гўштдаги гликоген таркибига таъсир қилиши мумкин, моддалар алмашинуви бузилиши эса тайёр маҳсулот таъмини ёмонлаштиради. Шу боис тажрибали қассоб ҳар доим гўшт сифати яхшироқ бўлиши учун жониворнинг ҳаётини яшин тезлигида узишни афзал билади. Гўштга бораётган болалар оддий уй ҳайвонларига нисбатан анча юқори зехнга эга, бинобарин, ушбу аъло таом асосий зирвасининг юқори сифатини таъминлаш мақсадида уларда яхши кайфиятни тутиб туриш ғамини ейиш лозим бўлади.

Одатда уларни калтак билан уриб гаранг қиладилар, аммо бунда юмшоқ тўқималарда кон қуйилиши содир бўлиб, ҳатто бош косаси учиб кетиши мумкин, бу тайёр маҳсулотнинг ташқи кўринишида жиддий акс этади. Сўнгги вақтларда калтакдан фойдаланишдан аста-секин бош тортмоқдалар, унинг ўрнига этиль спирти билан этни ўлдирмоқдалар. Мусалласпазлик академиясининг яқинда олиб борган тадқиқотлари натижасида алкоғолнинг янги тури кашф этилди – унинг таъми ширин, лекин у қадар ўткир эмас, бироқ таркибида спирт ҳаддан ташқари кўп – бу бизнинг барча талабларимизга жавоб беради. Тажриба шуни кўрсатадики, бундай эт ўлдириш чоғида спирт зарралари тўқима хужайраларига ёриб киради ва кўкрак сутининг ҳидини бирмунча сусайтиради, илгари бу нарсa болалар гўшtidан таом тайёрлаш чоғида озмунча ташвиш келтириб чиқармасди. Бундан ташқари, ўтказилган кимёвий тадқиқотлар шуни кўрсатдики, этиль спирти билан эт ўлдирилгандан кейин ўлган болалар гўштининг озуқалик қиймати анча ошди. – Шундай дея қайнонам яна телефон гўшагини олади: – Олиб келинг!

Қайнонам гўшакка наридaн-бери айтган бор-йўқ гап шу бўлди ва беш дақиқа ўтгач, эгнига оппоқ халат кийган ва

бошига оппоқ чорси қалпоқ қўндирган икки нафар ёш қиз махсус ясалган ўртача катталиқдаги замбилда қип-яланғоч «гўшт» гўдакни олиб киради. Ташдан қараганда қизларни чиройлиқкина деб айтиш мумкин эди, бироқ уларнинг ўлиқдек оппоқ юзларини кўриб, кайфингиз учиб кетади. Улар замбилни тўсиқ тахта устига қўядилар ва қўлларини тушириб, бир четга ўтадилар. Қайнонам назар солиш учун пуштиранг «гўшт» бола устига энгашади, юмшоқ кўрсаткич бармоғи билан унинг қўкрагига туртиб қўяди ва мамнун ҳолда бош ирғайди. Қаддини тиклаб, у яна кескин оҳангда эслатади:

– Бу одам қиёфасидаги кичкина жонивор эканини ҳаргиз унутмаслигингиз керак.

У шу гапни айтиши билан одам қиёфасидаги кичкина жонивор ўгирилди. Сесканиб кетган талабалар босиқ «вой!» деб юборди. Ҳамма, шу жумладан, мен ҳам гўдак ўтиришга ҳаракат қиляпти, деб ўйладик. Яхшиямки, бундай эмас экан: у фақат ўгирилди, холос ва аудитория бўйлаб унинг ширин, босиқ ва бир текис отаётган хуррак овози таралади. Думдумалоқ, дўмбоқкина, қизил бетчаси талабалар томонга юзланганди. Табиийки, мен томонга ҳам. Рўпарамизда чиройли, бакувват, сочлари қоп-қора, киприклари узун-узун, бурни саримсоқпиёз бўлтагидай кичкина ва лаблари пуштиранг жажжи бола турарди. Тушида конфет сўраётгандек у шу лаблари билан тамшаниб қўяди. Уйланганимга уч йил бўлди, аммо хотиним билан орамизда фарзанд йўқ, мана бу гўдак менга шунақанги ёқиб кетдики, унинг олдига югуриб боргим, бетчаси ва киндигидан ўпиб олгим, митти оёқчаларидан тишлагим келиб кетди. Оёқчалари дўмбоқ-дўмбоқ, оёқдан тўпикқа ўтадиган жойда бурмачалар бор. Унга талабалар, айниқса, талаба қизларнинг нечоғли ҳаяжон билан қараб турганларидан фаҳмлайманки, уларнинг қалби мана шу жажжигина инсонга нисбатан беғубор меҳр билан тўлиб-тошган. Шу аснода гўдаккинанинг бир текис отаётган хурагини аудитория бўйлаб янграган қайнонамнинг овози босиб кетади, унинг сўзлари бир-биридан совуқ ва ёқимсиз эди:

– Ҳар иккала қулоғингизга кўрғошиндай қуйиб олинг: юрагингиздаги носоғлом ҳисларни таг-туғи билан битта қўймай йўқотинг. Акс ҳолда биз машғулоти давом эттирол-

маймиз. – Болани кўлидан тутиб, уни бир юз саксон даража айлантиради, бола ёнламаси билан талабалар томонга, юзи билан ўрдакбурунлар сузиб юрган аквариумга қараб қолади. – У инсон эмас, – дейди муаллима, чақалокни киндигидан туртиб. – Инсон эмас.

Бамисоли бу сўзларга норозилик билдиргандай, гўдак (ел чиқариб юборади) тагин шунчалик баланд овозда ел чиқардики, бу унинг гавдасига сира мос келмасди. Талабалар бир-бирларига қараганча ўн сонияча қотиб қолишади, кейин эса аудиторияни тўлдириб қаҳ-қаҳа янграйди. Қайнонам ўзини базўр тутиб турарди, бироқ охири чидолмай, у ҳам талабаларга кўшилиб кула бошлади.

Талабаларни тинчлантиришга ҳаракат қилиб, у столни тақиллатади.

– Бу ярамас тирранчадан ҳамма нарсани кутса бўлади, – дейди қайнонам. Талабалар яна кулади, аммо қайнонам кулгини кесади: – Кулишиб олдик, етар. Барча тўрт йиллик ўқиш даврингиздаги бу энг муҳим машғулотивингиз. Агар «гўшт» болани тайёрлаш санъатини яхши эгалласангиз, қаерга борманг, ҳеч нарсадан қўрқмайсиз. Чет элга боришни хоҳламайсизми? Бундай таомни тайёрлашни ўрганиш доимий виза олиш билан баравар. Хоҳ янки бўлсин, хоҳ чулчит бўлсин, хоҳ бошқа биронтаси бўлсин, битта ҳам ажнабий олдингизда ип эшолмайди.

Афтидан, унинг сўзлари нишонга тегди, чунки талабалар яна диққатларини бир жойга тўплайдилар, ручкаларини оладилар, кўллари билан дафтарларини чангаллайдилар ва нигоҳларини қайнонамга қадайдилар.

– «Гўшт» бола уйку ҳолатида турибди, биз нима қилмайлик, у барибир ҳеч нарсани сезмайди, қаршилиқ кўрсатиши мумкинлигини айтмаса ҳам бўлади. У бахтли уйку оғушида.

Қайнонам кўлини силтайди ва кўрсатмаларга мунтазир оқ кийимли иккала қиз яқин келади ва унга ёрдам бера бошлайди. «Гўшт» болани тепасида илмоғи бор куш қафаси шаклидаги махсус тагликка жойлайдилар. Илмоқ билан қафасни тахтаси устидаги ҳалқага осиш мумкин бўларди, оқ либосдаги ёрдамчи қизлар шундай қиладилар ҳам. «Гўшт» боланинг бутун танаси қафасда, тагликдан фақат оппоққина,

дўмбоқкина бир оёқчаси осилиб қолади – қараб, кўзинг тўймайди.

– Қилиниши керак бўлган биринчи иш, – тушунтиради қайнонам, – бу қонни чиқариб юбориш. Айтиб қўяй, бир вақтлар айримлар, агар шундай қилинмаса, «гўшт» боладан кўпроқ хушбўй ҳид келади ва тўйимлилиги ортади деб билишган. Бунда улар бир нарсага таянганлар: қорейликлар ит гўшtidан таом тайёрлаганда бир томчи ҳам қон чиқармаганлар. Бир неча қарра қилинган синовлар ва таққослашлардан кейин биз шундай хулосага келдикки, қони чиқариб юборилган «гўшт» боладан келувчи хушбўй ҳид шу амал қилинмаган боланиқидан анча кучлироқ экан. Мақсад оддий: қон қанчалик яхши чиқариб ташланса, гўштнинг ранги шунча тоза бўлади. Агар қон охиригача чиқариб ташланмаса, тайёр маҳсулотнинг ранги паст, ҳиди ўткир бўлади. Шу боис бу амалга бепарво қараб бўлмайди.

Қўлини чўзиб, қайнонам болани оёғидан тутати. Бола ўзининг қафасида бир нима деб чулдирайди ва талабалар унинг нима деётганини англаш учун диққат билан қулоқ соладилар.

– Кесадиған жойни танланг, – давом этади қайнонам, – «гўшт» бола бус-бутунлигини иложи борица яхши сақлаб қолишни эсдан чиқарманг. Одатда оёқ панжасидан кесилади ва қизил қон томири аниқланади, қон чиқа бошлаши учун кейин у қирқилади.

Шу заҳоти унинг қўлида тол барги шаклидаги қумуш пичоқ ялтиради – у боланинг оёқчасига йўналтирилган эди... Мен кўзимни қисаман, назаримда, қафасдаги болақайнинг чинқариб йиғлаганини эшитгандек бўламан, айни вақтда сурилган стол ва стулларнинг тарақ-туруғи остида талабалар баланд овозда бақариб-чақирганча аудиториядан чиқиб кета бошлайдилар. Кўзимни очиб, булар бари менга шундай туюлганини англайман. «Гўшт» бола йиғлагани ҳам, қичқиргани ҳам йўқ, оёқчасида эса кесиб олинган жой кўриниб турарди. Ипга тизилган гавҳардек қип-қизил қон томчилари оёқча тагидан қўйилган шиша идиш биргаликда қандайдир ажиб манзара ҳосил қилган. Аудиторияда ғайриоддий жимлик ҳукм суради. Ўғил-қиз – барча тала-

балар кўзларини катта-катта очиб болакайга ва оёкчадан оқаётган қонга қимир этмай қараб туришарди. Шаҳар телеканални камераси ҳам оёкчага ва унинг остидаги қонга йўналтирилганди, чарақлаган ёғду остида қон томирчалари биллурдек ялтирарди. Аста-секин талабаларнинг кирғоққа келиб урилган тўлқинга ўхшаш оғир ва чуқур нафасларини, шиша идишга томаётган қоннинг кулоққа хуш ёқувчи, чуқур дарада тошиб оқаётган ирмокнинг шарқирашига ўхшаш овозларини фарқлай бошлайман.

– «Гўшт» боланинг қони тахминан ярим соатларда битта қолмай оқиб тушади, – қайнонамнинг овози янграйди. – Иккинчи босқич шундан иборатки, зиён-заҳмат етказмасдан ичак-чавоқлари чиқариб олинади. Учинчиси – бу ҳарорати етмиш беш даражадан кам бўлмаган иссиқ сув ёрдамида тук коплмасини йўқотиш.

Ростини айтсам, қайнонам ўтказаётган ошпазлик санъати дарсининг бу ёғини тасвирлашга ҳушим йўқ, тоқатим тоқ, кўнглим беҳузур бўлиб кетди. «Кеч тушиб қолди, – ўйладим, – мусалласшунослик номзодининг одатдан ташқари фикрлар билан тўлиб-тошган миясини ичкилик билан қиздириб олмасам бўлмайди, кейин эса истеъдодимни одамхўрлар базми жамшидига исроф қилмай, «Қалдирғоч уяси» номи остидаги ҳикоямни миямда пиштаман».

ЕТТИНЧИ БОБ

1

Ҳайдовчи қизнинг сўзлари юрагини наштардек тилиб ўтди. Кўкрагини ушлаб, худди ошиқ йигитдек, афтини аянчли бужмайтирганча икки букилиб қолди. Нигоҳи қизнинг пушти оёқларига тушди, қўлларидан ҳам кўра ҳаракатчанроқ шу оёқлари билан қиз у ёқдан-бу ёққа эмакларди. Ғазабдан юраги тарс ёрилай дерди.

– Суюкоёқ! – деди тишлари орасидан терговчи, кейин бурилди-да, эшик томон йўналди.

– Йўл бўлсин, ҳой, мижоз? – кичкирди қиз. – Аёлни алдадинг, одаммисан сен?!

Терговчи кадамларини тўхтатмади. Кулоғи ёнидан ку-мушранг шиша қадах визиллаб учиб ўтди. Қадах эшикка бориб урилди, сакраб кетди ва гиламга тушди. Бурилиб қараб, у қизнинг оғир-оғир нафас олиб тик турганини, қўйлаги ёқаси очилиб кетганини, кўзлари ёшга тўлганини кўрди. Минг хил азоблардан жони ҳалқумига келиб, Динг Гоуэр босиқ оҳангда деди:

– Сенинг бунчалар уятсиз эканингни билмагандим, пака-на билан ётибсан-а. Пул учундир, хойнаҳой?

Қиз хириллаган овозда ҳўнграб йўғлаб юборди. Кейин бу ҳўнграшлар кулоқни тешиб юборгудек чинқириққа айланди, чинқириқнинг зўридан хира шиша қандилдаги темир шокилалар жингирлаб кетди. Қиз муштумлари билан сийнасини дўппослай, тирноқлари билан юзини тирнай, сочларини юла, бошини оппоқ деворга ура кетди. Телбаларча ўзини азоблаш-га кулоқ пардасини йиртиб юборгудек жазавали кичқириқлар эш бўлиб кетмоқда эди:

– Йўқол бу ердан! Йўқол-йўқол-йўқол...

Терговчида жон-пон қолмади. Бунақасини у сира кўрма-ганди. Назарида, қизил тирноқли кўли билан унга ажалнинг ўзи дахл қилганди. Оёғидан жилдираб пешоб оқиб туша бош-лади, ҳолбуки, у иштонни ҳўллаш фавкулудда одобсизлик эканини тушунарди. Жуда чаток бўлди-да, бироқ беҳуш бўлиб йиқилгандан кўра бу ҳам баҳарнав. Зеро, бу катта ҳиссий зўриқишдан кутулишга ёрдам берди.

– Илтимос, кераги йўқ... – ялинди у. – Илтимос...

Аммо унинг на ёлборишлари, на ўнғайсиз аҳволга ту-шиши ҳайдовчи қизни на ўзини қийнашдан, на қаттиқ кичқиришдан тия олди. У бошини деворга янада қаттиқроқ ура бошлади, бундан девор ҳар гал қаттиқроқ гувиллаган овоз чиқарар, ҳозир қизнинг мия қатиғи отилиб чиқади-гандек туйилмоқда эди. Югуриб бориб, терговчи уни белидан кучоклаб олди. Қаддини ростлаб, қиз унинг қўлларидан чиқиб кетди ва ўзини энди бошқача йўл билан азоблай бош-лади: ғазаб билан тишларини кафтининг орқа томонига бо-тирди. Кўрқитиш учун жўрттага эмас, балки росманасига тишлади ва кўп ўтмай қўл кип-қизил жишга айланди. Мана шундай иложсиз ва тушкун бир аҳволда терговчининг мия-

сига бир яхши фикр келди: у гуп этиб чўк тушди-да, кетмакет таъзим қила кетди.

– Онажоним, қалай, сени шундай атасам майлими, онажонгинам, бу тубан гуноҳкор банданинг бир қошиқ қонидан кечинг! Мурувват қилинг! Ахир айтадилар-ку, онанинг қалби шу қадар кенгки, унга ҳар икки олам сиғади, деб. Бу густоҳ нобакорнинг сўзини сўз деманг, унинг ўзи нимаю айтган сўзи нима бўларди.

Бу таъсир қилди. Қўлини кемиришдан тўхтади, кўзларини қисди, оғзини иржайтириб, боладай хўнграб йиғлай бошлади. Терговчи қаддини тиклади ва ўзининг юзига тарсаки тушира кетди – гоҳ ўнг, гоҳ чап юзига; кўриб, тавба қилиб, кинога тушаётган безори қаҳрамонми дейсиз.

– Одам эмассан, хайвонсан, ўғрисан, безорисан, қўтир кўппаксан, гўнг тўлдирилган қутидаги куртсан. Бу ҳаромини ўлгунча ур, абжағини чиқар... – ўзини сўка кетди терговчи.

Дастлабки бир жуфт зарбадан юзлари ёнди, бироқ кейини-га ҳўкиз тулупига зарба бергандай туйилди: оғримайди ҳам, кўкармайди ҳам – фақат юзлари ҳеч нарсани сезмай, қарахт бўлиб қолади. Салдан кейин эса бу қарахтлик ҳам ғойиб бўлди, фақат ёқимсиз тарс-турс овози эшитиларди ва ўз юзингга ураётгандай эмас, балки туксиз чўчка танасини дўппослаётгандай ёки марҳуманинг орқасига тепгандай бўласан. У қандайдир шафқатсизлик билан зарбалар беришда давом этди, бироқ аста-секин кўнглида севинч туйғуси ниш уриб, гўё бировдан қасдини ололмай юриб-юриб, хумордан чикқандек бўлди. Бир муддат у ўзини уришдан тўхтади ва сўзларга жо қилган куч қўлларига ўтди, бундан ҳар бир зарба янада қаттиқроқ, тарсакилар эса жарангдорроқ чиқди. У қизнинг оғзи ёпилганини, йиғидан тўхтаганини ва у сеҳрлангандек терговчига тумшайиб қараб қолганини кўрди. Терговчи ичида мамнун ва кинояли қулимсиради. Яна бир нечта қайноқ «қатлама» егандан кейин у қўлларини туширди. Йўлакай бўғиқ овозлар қулоққа чалинди.

– Мендан жаҳлингиз чикмасин, оймимқиз! – кўрқа-писа деди терговчи.

Қиз оғзини очиб ва ундан кўзини узмай, тек тураверди, унинг юзида қотиб қолган, уни даҳшатли ҳайкалга ўхшатиб

қўйган ифодадан терговчининг тепа сочи тикка бўлди ва бада-ни жимирлаб кетди. У аста кўтарилди ва ичида аланга олган ғазабни ширин сўзлар билан хаспўшлашга ҳаракат қиларкан, аста-аста эшик томон чекина бошлади.

– Илтимос қиламан, ортиқ жаҳлинг чиқмасин мендан, ўзи оғзим шунақа шалоқ – оғизмас, сассиқ пиёз бу. Тилнинг суяги йўқ, нима деганини ўзи билмайди. – У орқаси билан эшикка тиранди. – Олдингда ўзимни жуда ноқулай сезяпман, илтимос қиламан, мени кечир. – У куч билан эшикни итарди – эшикнинг ғийқиллаши қулоғини тешиб юбораёзди. – Чин виждоний сўзим, жин урсин, мени нима деб атасанг ҳам майли, сигир ямлаб ташлаган латтаман, мушук ё итнинг қусуғиман, мендақа маразни ёруғ олам кўрмаган ҳали, тўғриси ҳам маразман... – тўхтовсиз бидирларди терговчи ниҳоят орқасига муздек ҳаво келиб урилганини ҳис этиб. Аёлга сўнгги бор кўз ташлаб қўйди-да, ҳосил бўлган тиркишдан сирғалиб ўтди ва ўша заҳоти қиздан четланиб, эшикни гурсиллатиб ёпди.

Узоқ ўйлаб ўтирмай, терговчи адашган итдан кўра кўпроқ дахшатга тушган, тўрга илинган балиқдан кўра кўпроқ типирчилаган кўйи йўлак томон учди. Қаршисида пўрим кийинган миттигина эркак киши пайдо бўлди, у йўрғалаганча ўзидек митти дастёр киз билан изма-из келарди. Бир силтанган терговчи сал бўлмаса ҳар иккала пакананинг бошлари оша ғувиллаб ўтди, кўркқанидан жон-пони чиққан дастёр кизнинг додлаб юборгани парвойига ҳам келмади. Йўлак бошидаги бурчак ортига бурилди ва ёғ босган эшикни очди. У ёқдан ширин, нордон, аччиқ, тахир хидлар димокка уриларди. Эшикнинг нарёғида ҳамма нарсани паға-паға буғлар қамраб олганди, буғлар ичида майда одамчалар у ёқдан-бу ёққа бориб-келар, шайтончалар сингари бир ғойиб бўлиб, бир пайдо бўларди. Бирови пичоқда нимадир кесар, бирови жун ва патларни юлар, яна бирлари идиш ювса, бошқа бировлари зирва тайёрларди. Бир қарашда ҳамма ёқда тартибсизлик ҳукмронга ўхшарди, аммо аслида эса ҳамма нарсада тартиб бор эди. Унинг оёғига нимадир илашди ва пастга қараб музлаб қолган қора эшак лаш-лушларига кўзи тушди – элликтача бордир-ов. Шу заҳоти «Аждархо ва қакнус – яхшилик аломати» таоми, эшак гўшти базми эсига тушди. Бир нечта одамча

ишини тўхтатиб, қизиксиниб унга қараб қолди. Бу хонадан чикди-да, терговчи олға югуриб кетди, зинапояга дуч келди ва ён тутқичдан тутганча пастга тушди. Қулоғига аёлнинг жон талвасасида қичқирган овози чалинди ва қолган пешоби бир йўла оқиб тушди. Кейин чўккан жимликда миясига ножўя фикр келди: «Ҳа-а, сен хотиннинг!» Лайян қизил мармари тўшалган рақс майдонида ўйнаётган башанг либосли жуфтликка парво қилмай, у ажойиб мусиқанинг босиқ оҳангига хилоф равишда калтакланган, қўски, қўтир кўппак мисоли майдончани югуриб кесиб ўтди ва «Ярим аршин» ресторанининг жимжимадор улуғворлиги қўйнидан қора снаряд сингари отилиб чиқиб кетди.

Қандайдир кўчага етгандагина у эслади: ҳозиргина ресторандан чиқаверишда ундан чўчиб кетган эгизак паканалар қаттиқ чийиллаб юборганди. Нафасини ростлаб олгани деворга суянди ва рестораннынг ёрқин чироқларига нигоҳ ташлади. Эшик тепасидаги неон лавҳадаги чироқлар турфа хил рангда чарақларди ва қиялаб ёғаётган ёмғир томчилари гоҳ қизил, гоҳ яшил, гоҳ сариқ тусда товланарди. Оқшом чўкканини, киш яқинлигини, у муздек ёмғир остида орқаси билан сирпанчиқ тош деворга суяниб турганини фаҳмлади. «Фақат қабристондагина деворлар шунақа ҳўл бўлиши мумкин, – ўйлади у. – Жюгуода мени шусиз ҳам муттасил шум қисмат таъкиб қилади, бугунги оқшомда эса агар ажал комидан кутулиб чиққан бўлсам-да, жилла курса, йўлбарс инидан омон чиқиб ололдим». Шитирлаган тунги ҳавода ажойиб мусиқанинг ресторандан келаётган овози сингиб кетмоқда эди. У кулоқ тутди ва юрагини ғам чулғади: юмук киприклари орасидан бир нечта аламнок совук ёш томчиси отилиб чикди. Бир лаҳза у ўзини мусибатга йўлиққан шахзода деб тасаввур қилди, аммо унга ёрдамга келиши мумкин бўлган меҳрибон малика йўқ эди. Ҳаво нам ва совук, қўл ва оёқлари зирқираб оғриганидан ҳарорат нолдан пастга тушиб кетгани маълум бўлди. Жюгуодаги об-ҳаво бирдан қаҳрига олди. Қиялаб ураётган ёмғир ҳавода музлаб, шивитга айланмоқда эди. Улар ерга тушиб ўзаро бирикади-да, ер устида муз қатлами ҳосил бўлмоқда, узокда чарақлаб ёритилган шосседаги машина дам-бадам тойиб, йўл четига чиқиб кетмоқда эди. Худди бир

вактлардаги тушга ўхшаб, миясига Эшак кўчасидан чопиб бораётган қора эшаклар подаси қалқиб чикди. *«Наҳотки, шулар бари ҳақиқатан бўлганди? Ростданам анави ажибу ғариб ҳайдовчи қиз бормиди? Болаларни ейиш ҳақидаги иш муносабати билан Динг Гоуэр исм-шарифли терговчи Жюгуога жўнатилганмиди? Наҳотки, ўша Динг Гоуэр деганлари мен ўзим бўлсам?»* У кўли билан деворни силади – муздай. Оёғи билан депсинди – ер қаттиқ. Йўталиб кўйди – кўкраги санчиб оғриди. Йўтал овозлари олис-олисларга таралди ва зулмат қаърига сингиб кетди. «Хаммаси аслида қандай бўлса, шундайлиги кўриниб турибди», – деди юрагига босиб келган оғирликдан қутулишга кучи етмай.

Ёмғирнинг шивитли томчилари мушукнинг қичишган жойини тирнаётган тирноқлари мисол юзга аччиқ-аччиқ келиб уриларди. Ёноқлари яна қарахт бўлиб қолди, кейин эса яна қуйдира кетди. Шу аснода кўз ўнгида ҳайдовчи қизнинг совуқ чехраси намоён бўлди. У бир томондан иккинчи томонга чайқаларди ва васвасадан ҳеч қутулолмаётганди. Кейин совуқ чехра ўрнида меҳрибон чехра пайдо бўлди: у ҳам кўзи ўнгида чайқалар ва уни ҳам ҳайдаб юборишнинг иложи йўқ эди. Кейин ҳайдовчи қизнинг Юй Ичи билан ёнма-ён тургани кўринди, ғазаб ва рашк аланга олди, улар аралашиб кетди, ачиган мусаллас сингари юрагини ўйиб юбора бошлади. Ҳамон ҳуши батамом ўзига келмаган терговчи содир бўлиши мумкин бўлган энг расво иш амалга ошганини англади – у аёл қиёфасидаги бу иблисни севиб қолганди ва энди уларни биргина ришта боғлаб турарди.

Муштум кетма-кет кабристоннинг тош деворига келиб туша бошлади ёки бу ҳалок бўлган инқилоб курашчиларининг хотира ёдгорлиги эди.

– Суюқоёк! Суюқоёк! – баралла такрорларди терговчи. – Учига чиққан суюқоёк! Бир юан учун иштонини ечиб юборадиган фоҳиша! – қўлининг санчиб оғришидан юрагидаги дард тинди; у иккинчи қўлини мушт қилиб тугди-да, куч билан деворга муштлиди. Кейин эса деворга пешонасини ура кетди.

Ёрқин нурда унинг зулмат қўйнидаги гавдаси кўринди. Тунги қўриқчиликда юрган икки полициячи терговчи олдига келди.

– Бу нима қилганинг?

Аста бурилиб, у қўли билан кўзларини тўсди. Тили айлан-маётганди, гапиролмаслигини англади.

– Тинтув қил уни.

– Нимасини тинтув қилардим. Жиннилиги кўриниб турибди-ку.

– Шовкин солма, тушундингми?

– Жўна уйингга. Безорилик қиладиган бўлсанг – бўлимга олиб кетамиз!

Уни зим-зиё қоронғилик қўйнида қолдириб, полициячилар кетишди. Ҳаво совуқ бўлиб, қорни очкаганди. Оғрикдан боши тарс ёрилай дерди. Қоронғиликда хуши жойига келди ва полициячиларнинг саволлари уни ўзининг жонли ўтмиши ҳақида эслашга мажбур этди. *«Мен кимман? Мен – вилоят прокуратурасининг таниқли терговчиси Динг Гоуэрман. Динг Гоуэр ёш бола эмасди, у ишқий гўшаларда хумордан чиққунча даврини сурган ва пакана билан ётиб-турган аллақандай хотинни деб эсини емайди».*

– Қандай расвогарчилик! – паст овозда ғудранди терговчи, пешонасидан чиқаётган қонни тўхтатиш учун рўмолчасини оларкан. Кейин бир неча марта қонли сўлак туфлади. – Бугунги қилган ишларим ишхонадагиларнинг кулоғига бориб етсами, укаҳонларимнинг кулавериби ичаклари узилиши тайин. – У белини пайпаслаб кўрди, пўлат пақилдоқнинг жойида эканига ишонч ҳосил қилди ва енгил тортди. *«Олга, меҳмонхона топиш, тамадди қилиш, бир кеча дам олиш керак, эртага эса ишга, мана бу тўдани бутунича думидан тутмагунимча тинчимайман».* У «Ярим аршин» ресторанини барча шайтоний ишлари билан қолдириб, олға ва орқага қайрилиб қарама, дея ўзига буйруқ берди.

Терговчи қоронғи йўлдан юриб кетди, аммо бир қадам юрар-юрмас сирпаниб тушди ва энсаси билан ерга қаттиқ урилиб йиқилди. Ерга қўллари билан таяниб, унинг нақадар совуқ ва сирпанчиқ эканини ҳис этди. Оҳиста ўрнидан турди ва чайқала-чайқала йўлида давом этди. Йўл ноте-кис, музлаган бўлиб, юриш ҳаддан ташқари оғир эди. Умрида бунақа йўлдан юрмаганди. Ногаҳон орқага бурилиб қараганди, ресторан чироқларининг ёрқин шуъласи

кўзларини камаштирди ва юрагига санчилди. Бамисоли ўк еган йиртқич ҳайвондек вой деб ерга қулади, миясида кўк учқунлар рақс туша кетди, бошига қон урди, бош чаноғи ҳаво пуфагидек шишиб кетди – ҳар лаҳзада тарс ёрилиши ҳеч гап эмасди. Оғриқдан оғзи қақшайдию худди сув ташувчи аравасининг ёғоч ғилдирагидек бўғзидан отилиб чиққан кичкириқ йўлга терилган тошлар устидан тақир-тукур қилиб думалаб кетди. Мана шу товуш таъсири остида у беихтиёр ўзи ҳам ағнаб тушди. Шу ғилдиракка етиб олиш учун у думалаб кетарди, тагида қолмаслик учун ўзини олиб қочарди, тош йўл, тош деворлар, одамлар, уйлар – чор атроф уч юз олтмиш даража айланар, чарх урар ва бу айланишга чек-чегара йўқ эди. «Тўппонча!» – эслади у. У тўппончани олиб, сопидаги таниш чизикларни ҳис этиб, юраги бежо уриб кетди ва кўз олдидан ўтмишдаги жонли ишлар сузиб ўтди. *«Қандай қилиб бу қадар тубан кетдинг, Динг Гоуэр? Мастга ўхшаб, лойларга беланиб ётибсан. Пакана билан ётиб-турган аллақандай хотин туфайли бир уюм шаҳар ахлатхонасига айландинг. Ўша суюқоёқ шунга арзирмиди? Албатта, йўқ! Қани, тур ўрнингдан, қаддингни ростла, эркак эркакдай бўлиши керак!»* Қўлларига тираниб, ўрнидан турди. Боши даҳшатли айланарди. Кўз олдида тагин «Ярим аршин» ресторанининг чироқлари намоён бўлмоқда, яна ўша васваса. Уларга қаради дегунча бошида яшил учқунлар чарх ура бошлайди ва хуш чироғи ўчади. У наҳсли чироқларга қарамасликка ўзини зўрлади: уларнинг ёғдулари нашабанилик ва фахшни, даҳшатли жиноятларни ўзида мужассам этарди, улар ўз жозибаси билан зўр гирдоб сингари одамни қирғоқдаги бир дона майсадай қомига тортиб кетарди. Тўппонча оғзини сонига қўйиб, қаттиқ оғриқ билан чарх урган фикрларни ҳайдаш учун бир-икки айлантирди ва ингранганча қоронғиликда одимлаб кетди.

Зулматга кўмилган йўлнинг охири йўққа ўхшарди. Фонуслар йўқ, факат юлдузларнинг хира ёғдуси ҳар иккала томонда тош деворлар борлигини билдириб турарди. Ёмғир аралаш қор зимистон ичида тобора кучайиб борар, сирли ва ҳаяжонли шовқин соларди. Мана шу шовқинга қараб у тош деворлар ортида яширинган сонсиз ям-яшил қайинлар ва зумрад сувлар-

ни кўз олдига келтирарди, улар бир вақтлар шу шаҳарча учун жонларини фидо қилган қаҳрамонларнинг тимсолига айланганди. *«Халқ фаровонлиги учун ўн минглаб қаҳрамон ҳаётини фидо қилди, тирикликда бартараф этиб бўлмайдиган қийинчилик борми?»*¹ У ўзича сал ўзгартирилган, барчага таниш шу иқтибосни талаффуз этаркан, дилидаги оғриқ бироз кайтгандек бўлди. Ресторан чироқлари бир-бирига орқа қилиб саф тортган бинолар ортига яширинди, бошидан ошиб-тошиб ётган фикрлар тош деворлар ўртасида қисилиб қолган йўл ҳақида унутишга мажбур этди, вақт шувиллаб ўтарди, тун қоронғилиги муздек ёмғирнинг тартибсиз товушлари орасида шиддат билан олға думаларди, тун бағридаги шаҳарга итнинг хурган бўғик овози сирлилиқ бахш этарди – ўзи ҳам сезмаган ҳолда терговчи йўлнинг тош терилган қисмидан чиқиб олди ва парвонага ўхшаб, вишиллаб ёнаётган газ фонуси томон интилди.

Фонус ёруғида хунтун – пилак (узма) шўрва сотувчисининг обкаши турарди. Кичкина печкадаги кўмирдан заррин шуъла тараларди, чарс-чурс қилиб ёнаётган тарашалардан учкунлар сочиларди, қовурилган ловия ҳиди димокни китикларди, қозондаги пилакларнинг биқир-биқири кулоққа чалинарди, ундан шундай ёқимли бўй таралардики, киши ўзини тутиб туролмасди. У охириги марта бундай овқатни қачон еганини ҳам эслолмайди. Қорни бураб оғирди, каттиқ қулдираш овози келарди, оёғи резинадан қилинганга ўхшар ва гавдани кўтаролмасди, ўзидан каттиқ жирканиб кетди, манглайига реза-реза тер чикди ва кесилган теракдек сотувчи олдида гурсиллаб йикилди.

– Овқатингиздан озгина берсангиз, таксир, – деди у сотувчи чол қўлтиғидан кўтарганда.

Сотувчи уни буклама курсичага ўтқазди ва бир коса шўрва келтирди. Коса ва қошиқни олиб, шўрванинг иссиқ-совуқлигини ҳам сезмай терговчи уни бир кўтаришда ичиб қўйди. Бироқ очлик ҳисси ортса орткики, камаймади. У кетма-кет тўрт коса шўрвани паққос урганидан кейин ҳам тўйганини билмасди, бироқ гавдасини сал эгганди, битта пилак ташқарига отилиб чикди.

¹ Мао Цзедундан иқтибос.

– Яна ичасанми? – сўради чол.

– Йўқ. Қанча беришим керак?

– Нималар деясан, – меҳр билан унга қаради чол. – Мабодо, пулинг бўлса, тўрт фэн¹ бера қол, агар бўлмаса, сени меҳмон қилдим, деб ҳисобла.

Бу терговчининг ҳамиятига тегди, у чўнтагидан янгигина, шилдиروق, қирралари тигдек ўткир юз юанлик қоғоз пулни чиқарганини, уни мана бу чолга итқитганини, унга тепадан қараб туриб бурилганини ва ҳуштак чалганча йўлида давом этганини тасаввур қилди. Бепоеъ тунги кенгликни кесиб ўтадиган бу ҳуштак чуқур, унутилмас таассурот қолдиради. Бироқ чўнтаклари бўм-бўш эди. Пилакка қўшиб, у ўзининг қўполлигини ҳам, қийин аҳволини ҳам ютиб юборганди. Пилаклар ошқозонидан бирин-кетин кўтарилиб келмоқда эди, терговчи уларни обдан кавшарди-да, яна ютарди. Уларнинг таъмини энди-энди ҳис қилаётганди. «Кавш қайтаргувчи ҳайвонга ҳам айланиб бўлдим», – ғамгин ўйлади у, катмони, соати, чақмоқтоши, ҳужжатлари ва устарасини «сирпантириб» кетган балиқ тангачали иблисваччани болохонадор сўкишлар билан эслаб. Олифта Жин Ганжуан ҳам, ҳайдовчи қиз ҳам, машхур Юй Ичи ҳам эсига тушди. Юй Ичини ўйлагани заҳоти кўз олдида ҳайдовчи қизнинг гўч, таранг қад-қомати пайдо бўлар ва юрагида яна ғазабнок яшил олов гуриллаб ёна бошларди. Пилакларни еб ва ҳақини тўлашга имкони йўқлигидан, тушиб қолган ноқулай аҳволдан кутулиб чиқиш учун ўзини бу хатарли хотиралар ичидан юлиб олиб чиқди. Бор-йўғи тўрт фэн керак, ахир бу шармандалик-ку, гадойдан баттар. Арзимаган нарса деб қийин аҳволга тушиб ўтириш – ана сенга қаҳрамонлик. У катмонини ағдарди – сариқ чака ҳам йўқ. Ички кийимлари ҳайдовчи қизнинг у ўт қўйгандек қочиб чиққан уйидаги қандилда осилиб қолаверганди. Муздай тунги ҳаво суякларини қақшатиб юбормоқда эди. Бошқа иложи йўқлигини англаб, тўппончани чиқарди-да, уни астагина зангори гулли оқ сопол пиёлага қўйди. Тўппонча пўлатга хос кўкиштоб тусда ярақлаб кетди.

– Таксир, – гап бошлади у, – мен терговчиман, вилоят марказидан юборишди. Бу ерда қинғир одамларга дуч келдим, шип-

¹ Юаннинг юздан бири, Хитой майда чақаси.

шийдам қилишди, фақат шу тўппонча қолди. Ўзимнинг ишсиз сандироқлаб, еганига пул тўламай юрадиган текинхўрлардан эмаслигимни фақат шу билан исботлай оламан.

Чол шошиб чуқур таъзим қилди ва иккала қўли билан тўппончали пиёлани олиб, сайрай кетди:

– Ҳой, яхши одам, ҳой, яхши одам, тагин ҳам омадингиз бор эканки, пилак шўрва сотувчи – менга дуч келибсиз, мана-ви нарсангизни олинг, кўриб юрагим увушиб кетяпти.

– Қария, – мурожаат қилди унга Динг Гоуэр тўппончани олиб, – сиз атиги тўрт фэн сўрадингиз, демак, ёнимда хемирим йўқлигини олдиндан билгансиз. Билгансиз, лекин билиб туриб пилак пишириб бердингиз, гарчи бунни астойдил хоҳламасангиз ҳам. Мен ҳам сизнинг ҳимматингизни суи-истеъмол қилмоқчимасман. Агар бошингизга бирон иш туш-гудек бўлса, мени топишингиз учун исми шарифим ва манзи-лимни қолдираман сизга. Ручкангиз борми?

– Оддий бир оми одамда ручка нима қилсин! Азиз раҳбар, хурматли бошлиқ, бир қарашдаёқ сизнинг оддий одам эмасли-гингизни, сирли равишда, оддий халқнинг аҳволини ичидан билишга келганингизни дарҳол англагандим. Ҳеч қанақа исми шарифингизу манзилингиз керак эмас, фақат бир нарсани сўрайман сиздан – мени ўз ҳолимга қўйсангиз.

– Қанақа сир, падарига лаънат ҳаммасининг! – алам би-лан мийиғида қулди Динг Гоуэр. – Оддий халқнинг аҳволини ичидан билиш эмиш, бир замбил нажасман-ку! Дунёда мен-дан бахтсиз одамнинг ўзи йўқ. Нима ҳам дердим, демак, пи-лакларингизни текинга ебман-да. Ундай бўлса...

У тўппончани олди, обоймасини чиқарди, битта тилла-ранг патрончани суғурди-да, уни чолга узатди:

– Мана, эсдаликка олинг.

Чол қўлларини силкиди:

– Икки-уч коса суяқ пилак оши экан, бошлиқ, гапириш-га арзимаёйди. Сиз билан учрашганимнинг ўзи мен учун кат-та бахт, шундай олижаноб ва адолатпарвар одам билан-а. Шу бахт менинг уч умримга етади, ха, уч умримга...

Терговчи чолнинг қалт-қалт титраши тезроқ бошлани-шини хоҳларди, у чолнинг қўлидан тутди-да, унга патронни суқди. Чолнинг қўли иссиқдан ёнарди.

Шу топ орқада масхарали кулги янгради, худди қабртош устида ўтирган бойўғли увиллагандек туйилди. Қўрққанидан терговчининг боши елкаси ичига кириб кетди, оёғидан эса илиқ суюқлик оқиб тушди.

– Терговчи эмиш! – қулоғига чалинди кекса одамнинг овози. – Қамокдан қочиб келяпман, де, яхшиси!

Қалт-қалт қилганча у орқага ўтирилди ва баҳайбат чинор тагида эски ҳарбийча шинель кийган, қўлида овбоп қўшоғиз милтиқ тутган қария, йўлбарсга ўхшаб кетувчи йўл-йўл пахмок юнгли кўппак турганини кўрди. Кўппак генералга ўхшаб кимир этмай ўтирар, кўзлари иккита лазердай чарақларди. Ошхона эгасидан кўра терговчи кўпроқ шу кўппакдан даҳшатга тушди.

– Сизни яна ташвишга қўйдим, мухтарам Цю... – деди хушомадгўйлик билан овқатфуруш чол.

– Сени неча марта огоҳлантирдим, Тўртинчи Лю, бу ерда савдо қилма, деб, сен бўлсанг яна билганингдан қолмайсан!

– Мухтарам Цю, сизни тариқча хафа қилгим йўқ, лекин нима қилай, камбағаллик... Қизимнинг ўқишига пул тўлашим керак, тўламаса бўлмаса... Болаларга нон олиб бориш керак... Шаҳарга бош сукишга юрак қолмаган, тутиб оладилар, жарима соладилар, бу жаримани ярим ойда тўлаб кутулолмайсан...

– Ҳой, сен! – милтиғини дағдаға билан чайқади Цю. – Тўппончани бу ёққа ташла!

Динг Гоуэр итоаткорлик билан тўппончани унинг оёқларига иткитди.

– Қўлларингни кўтар! – навбатдаги буйруқ янгради.

Динг Гоуэр аста қўлларини кўтарди. Овқатфуруш мухтарам Цю деб улуғлаётган қотма чол бир қўлини бўшатиб, иккинчи қўли билан милтиқни қоқ ўртасидан ушлаб олди – оёқлари тиззадан букилган, ҳар лаҳзада отиш мумкин бўлиши учун қаддини тик тутганди ва полициячиларнинг «олтмиш тўққиз»ини кўтарди.

– Даққиюнусдан қолган тўппонча-ку! – деди у кесатик билан тўппончанинг ҳамма томонини синчиклаб қараб.

– Қурулни яхши тушунарсангиз, – «пахта қўйиш» имкониятини бой бермади Динг Гоуэр.

– Бу гапни тўғри айтдинг, – яйраб кетди чол ва баланд, хиркироқ овозда сўзларни чертиб-чертиб гапиришда давом

этди: – Ўз вақтида қўлимдан озмунчаси ўтмаганди – элликта бўлмаса ҳам ўттизта курул аниқ ўтганди. Чех маҳсулотию хан-янники, испан яримавтомат «астра»си ҳам, японларнинг саккиз зарядлигию «товуқоёқ»лари ҳам, браунинглар, кольтлар, мана бу. – У Динг Гоуэрнинг тўппончасини осмонга отди ва қўлини узатиб ёшига муносиб бўлмаган чакқон ҳаракат билан ҳавода тутиб олди. Чаккалари ёнидан ясси кетган, кўзлари киртайган, бурни илмоқсимон, на қош, на мўйлов, на сокол бор. Офтобда куйган, ажинлари тарам-тарам, юзи печкада ёниб битган дарахт танасига ўхшарди. – Бу тўппонча қизалоқлар ўйнайдиган ўйинчоққа ўхшайди! – деди у масҳараомуз.

– Отганда мўлжалга аниқ тегади, – деди бепарвогина терговчи.

Чол тўппончани яна бир карра қараб чиқди-да, сиполарча деди:

– Ўн метрдан нишонга аниқ тегса, бордир, ўн метрдан ортиғи – ортиқ.

– Сиз ўз ишингизни яхши биларкансиз, мухтарам зот.

Чол Динг Гоуэрнинг тўппончасини белига кистирди-да, «Ҳм» деб қўйди.

– Мухтарам Цю – кекса инкилобчи, – сотувчи чол гап қотди. – У Жюгуомиздаги ҳалок бўлган курашчилар ёдгорлигига қарайди.

– Ажабланмаса бўлади!

– Сен нима иш қиласан? – сўради кекса инкилобчи.

– Мен – вилоят прокуратураси терговчисиман.

– Хужжатингни кўрсат-чи.

– Ўғирлатиб қўйдим.

– Менга қолса, сен қочоқ жиноятчисан.

– Шунақага ўхшайман, лекин ундай эмас.

– Нима билан исботлай оласан?

– Сизларнинг шаҳар қўмитангизга, мэрингизга, полиция бошлиғига, шаҳар прокуратурасига қўнғироқ қилишингиз ва улардан Динг Гоуэр исм-шарифли махсус топшириқлар бўйича терговчини биласизларми, деб сўрашингиз мумкин.

– Махсус топшириқлар бўйича терговчи? – хиринглади кекса инкилобчи. – Сенга ўхшаган жипирикқа махсус топшириқлар бўйича терговчи лавозими тушиб қолибдими?

– Мен бир аёл кўлидан шу ҳолга тушдим, – деди Динг Гоуэр.

Аслида у ўзининг устидан ўзи кулмоқчи бўлганди ва бу сўзлар ўзининг юрагига ўқдай санчилишини кутмаганди. Ўзи хоҳламаган ҳолда овқатфуруш чол қаршисига чўк тушди-да, қонли қўллари билан қонли бошини муштлаб дўппослай кетди ва кулоқни батанг килгудек қичқирди:

– Мен аёл кўлидан ҳалок бўлдим, пакана билан ётиб-турган аёл кўлидан ҳалок бўлдим...

Кекса инкилобчи унга яқин келди-да, муздек милтиғи оғзи билан унинг энсасига туртди ва баланд овозда буйруқ берди:

– Қани, тур ўрнингдан!

Динг Гоуэр ёш тўла кўзлари билан унинг чўзинчоқ қопқора бошига қараганча аста ўрнидан кўтарилди – кадрдон жойидаги эски дўстини учратиб қолганлар ана шундай қарайди. Тобе ходим бошлиғига, янада тўғрироғи, узоқ сарсон-саргардонликдан кейин уйга қайтиб келган гумроҳ ўғил ҳам отасига ана шундай қарайди. Қаттиқ таъсирланиб, инкилобчи чолнинг оёқларидан кучоклаб олди:

– Мен тамом бўлган одамман, тақсир, мана шу аёл кўлидан ҳалок бўлганман... – ғудранарди у пиқ-пиқ йиғлаб.

Чол Динг Гоуэрнинг ёқасидан тутди, уни оёққа турғазди, кўзларига тешиб юборгудек тикилиб қаради. Қанча керак бўлса, шунча, ярим трубка тамакини чекиб бўлгунча қараб турди. Кейин тупурди, белидан тўппончани суғурди ва терговчининг оёғи тагига иткитди. Орқага бурилди-да, бир оғиз ҳам сўз айтмай, алпон-талпон юрганча у ердан узоқлашди. Баҳайбат малла кўппак ҳам индамай унинг ортидан эргашди. Унинг юнглари узра сув томчилари марвариддай йилтилларди.

Овқатфуруш ялтироқ сарғиш патронни тўппонча ёнига қўйди, шошиб идишларини обкашга илди, фонусни ўчирди ва обкашни елкасига қўндирди-да, жимгина юриб кетди.

Зулмат қўйнида Динг Гоуэр кўздан ғойиб бўлаётган овқатфуруш ортидан кимир этмай қараб қолди. Узоқдаги кўча фонуслари хира дайди чироқлардай милтираб кўринарди. Энди бўлса қоронғилик қўйнида баҳайбат чинор дарахти ёмғир томчилари остида унинг боши узра янада баландрок

шовуларди. Бутунлай саросимага тушганча терговчи ўрнидан турди, аммо тўппонча билан патронни олиш эсидан чиқмади. Нам ва совуқ ҳаводан барча суяклари зиркирарди. Бу нотаниш шаҳарга бегона бўлмиш ўзини гўё сўнгги соати келгандек ҳис қилмоқда эди.

Инкилобчи чолнинг даҳшатли нигоҳида у ушалмаган армонлардан, таъбир жоиз бўлса, темирнинг пўлатга айланмаслигидан бир аламни уқди ва унга юрагини очиб солишни хоҳлаб қолди. Шундай қисқа вақт ичида пўлат симни ютиб, пружинадан ҳожат чиқарган эркакни думи қисик қўтир кўппакка айлантирган куч қанақа куч экан? Наҳотки, Худо хусни жамолдан қисган бир ҳайдовчи қизнинг қўлидан шундай иш келса? Йўқ, бу зинҳор мумкин эмас, ҳаммасини бир аёл гарданига ағдавериш ҳам инсофдан бўлмайди. Бу ерда қандайдир сир бўлиши керак ва бу кўппак етаклаган баджаҳл чол сабаб нимада эканини, албатта, билади. «Бундай доно бошни бошқа ҳеч ердан топиб бўлмайди», – деди терговчи ва чолни кидириб йўлга тушди.

Ёғочдай қотиб қолган оёқларини судраб босганча, Динг Гоуэр чол кўппаги билан кўздан ғойиб бўлган томонга юриб кетди. Аллақаерда узоқдан кўприқдан ўтаётган тунги поезднинг шовқини қулоққа чалинади ва бу темир йўл шовқинидан янада қоронғироқ ва сирлироқ туйилмоқда эди. Йўл бир баландга кўтарилиб, бир пастга тушарди ва айниқса, бир баланд қияликда у сирпаниб, ўтириб қолди. Кўча фонуси ёғдусида бир уюм синик ғишт кўриниб турарди. Яна бир неча қадам юрганди, катта эски дарвоза олдида пайдо бўлди. Пештоқдаги фонус пўлат панжарани ва катта-катта қизил иероглифлар билан «Жюгуонинг ҳалок бўлган курашчилари ёдгорлик қабристони» деб ёзилган локли оқ ёғоч лавҳани ёритиб турарди. У дарвоза олдида чопиб борди-да, худди маҳбуслардай панжара чивикларидан маҳкам ушлаб олди. Чивиклар қўлларга ёпишиб, кафт терисини шилгудай эди. Каттакон малла кўппак вов-вов қилганча дарвоза томон ташланди, бироқ терговчи чекинмади. Охири чолнинг баланд, хирқироқ товуши эшитилди. Ғазаб билан сакраган кўппак тинчланди ва думини ликиллатди. Қоронғилик ичидан унинг

эгаси пайдо бўлди. Елкасидаги қўшоғиз милтиқ ва эгнидаги мис тугмали шинели унга салобат бағишларди.

– Қандай шамол учириб келди сени бу ерга? – тўнғиллаб сўради у.

– Таксир, мен ростданам терговчиман, вилоят прокуратураси томонидан юборилганман, – деди бурнини тортиб Динг Гоуэр.

– Нега юборишганди?

– Ғоят бир муҳим ишни аниқлаш учун.

– У қанақа муҳим иш экан?

– Жюгуонинг инсон киёфасини йўқотган айрим рахбарлари иши, улар болаларни ер эканлар!

– Мен ўзим уларни қаторлаштириб отиб ташлайман! – тутакиб кетди кекса инқилобчи.

– Ўзингизни босинг, таксир, ичкарига киришга рухсат беринг, ҳаммасини миридан-сиригача айтиб бераман.

Чол ён томондаги унча катта бўлмаган эшикни очди:

– Ўт!

Эшик чивикларида малла кўппакнинг лахтак-лахтак юнгларига кўзи тушиб, Динг Гоуэр иккиланди.

– Кирасанми ё йўқми?

Етти букилиб, Динг Гоуэр ичкарига сирғалиб ўтди.

– Эҳ, текинхўрлар, сенлар менинг кўппагимни нима деб юрибсанлар!

Чол ортидаги Динг Гоуэр дарвозанинг чап томонида жойлашган қоровулхонага кирди. Лошан қонидаги навбатчихона эсига тушди ва у ердаги қоровулнинг ит юнгларидай лахтак-лахтак сочи кўз ўнгида гавдаланди.

Қоровулхонада чироқ чарақлаб ёнарди. Деворлар оппоқ, иссиқ кат. Кат энлигидаги тўсиқ уни қозон турган плитадан ажратиб турарди. Плитада олов гуриллаб ёнар ва ҳавони қайин сакичининг хиди тутганди.

Кекса инқилобчи милтиқни деворга осди, шинелини катга ташлади ва қўлларини ишқаларкан, сўради:

– Тараша ёқиб, иссиқ катда ухлаш – менинг имтиёзим! – У Динг Гоуэрга қараб қўйди. – Мен инқилобга бир неча ўнлаб йиллик умримни бердим, муштумга тенг чандикларим еттита-

ми, саккизта – санаганим йўқ, қандайдир имтиёзга арзигулик хизмат кўрсатибманми?

– Хизмат кўрсатганда-чи, қотириб қўйгансиз бу ёғини, – тасдиқлади иссиқдан мудроқ босган Динг Гоуэр.

– Анави қанжиқнинг боласи, бўлим бошлиғи Юй эса қайин ёқишни бас қилиб, софорага ўтинг, деб талаб қилгани-қилган! Бор умримни инқилобга бердим, японларнинг пулемёти ўқиға учдим, энди на бола-чақа бор, на невара-чевара кўриш орзу-хаваси, уч-тўртта қайин ёғочини ёксам, осмон узилиб ерга тушармиди? Саксоннинг устидаман, қолган умримда қанчагина қайин ёқардим? Мен сенга битта гапни айтаман: Парвардигорнинг ўзи осмондан туриб, бу ерга келсин, ҳеч бўлмаса, у менинг қайин ёқишимга тўсқинлик қилмас! – Чол тобора авжига чиқиб кетмоқда эди. У қўлларини ҳар томонга силқитар, лабларининг бурчакларида кўпик пайдо бўлганди. – Боя сен нима деяётгандинг? Болаларни ейди дедингми? Одамларни! Эҳ, йиртқичлар! Кимлар экан ўшалар? Ҳаммасини эртага бориб отиб ташлайман! Кейин эса ўзим хабар қилиб, ҳаммасини айтиб бераман. Яна битта ўтириб чиқсам чиқарман – садкаи сар. Умрим мобайнида қанчаси билан олишиб, қанча ўлимдан қолмадим: сотқинлар, аксилинқилобчилар, япон босқинчилари билан олишдим. Мана, энди қариганимда одамхўрлар билан олишарканман-да.

Динг Гоуэрнинг аъзойи-бадани қақшамоқда эди. Кийимларидан кўтарилаётган буғдан намикқан кирнинг ёқимсиз хиди анқирди.

– Худди шу ишни мен текширяпман, – нидо солди у.

– Қанақа текшириш, падарига минг лаънат ҳаммасининг! – гумбурлади чол. – Олиб чиқиб, шартта-шартта отиб ташлаш керак, вассалом! Нимасини текширасан бунинг?

– Ҳозир, тақсир, қонунчилик ва ҳуқуқ-тартиботни соғломлаштириш даври. Рад этиб бўлмайдиган исботлар бўлмаса, бировни ҳе йўқ-бе йўқ, қандай отиб ташлайсиз?

– Унда тез текширгани жўна, бу ерда нега ўтирибсан амманнинг бузоғига ўхшаб? Сенинг синфий онгинг қаёққа гумдон бўлган? Меҳнатга иштиёқинг-чи? Душманлар одам еяпти-ю, бу бўлса оловда исиниб ўтирибди! Фирт буржуа унсури, империалистларнинг думи экансан!

Кекса инкилобчи унинг роса пўстагини қокди ва Динг Гоуэрнинг мудроғидан асар ҳам қолмади, юраги гурсиллаб ура бошлади. Мийиғида кулганча, кийимларини ечиб, охири қип-яланғоч бўлди-қолди, фақат оёғидаги титиғи чиккан туфлигини ўзида, холос. У печка олдида чордана қуриб ўтириб олдида, оловни кавлади ва бир нечта елимдор қайин тарашасидан ташлади. Оппок хушбўй тутун бурнига кириб, маза қилиб акса урди. Кийимларини тарашалар устига ёйиб, қуритгани оловга яқинроқ суриб қўйди. Улардан худди эшак терисидагидай бадбўй хид тараларди. Оловнинг хидидан бадани кучлироқ қичиша бошлади. У қашиниб, баданини ишқаларкан, маза қилмокда эди.

– Хариш бўлиб қолганмисан, онангни... – жеркиди чол. – Менда ҳам бир гал шунақа бўлганди – пичан устида ухлаб қолгандим. Бутун взвод хариш бўлиб қолганди, аъзойи-баданимиз кичирди. Қашийвериб, қон чиқиб кетарди, қичишиш эса босилиш ўрнига баттар авжига чиқарди, худди ичингдан чиқиб келаётгандай. Бу аҳволда жанг қилиб бўларканми? Қанчалаб одамни жангсиз йўқотдик. Шунда саккизинчи бўлим қўмондони ўринбосарининг миясига бир фикр келди. Кўкпиёз ва саримсоқпиёз сотиб олди, тош билан туйиб, атала қилди, туз, сирка қўшди, кейин ҳаммамизнинг баданимизга суртиб чиқди. Шунақанги ачитдики, теримиз ҳеч нарсани сезмай қолди, кейин мазаси бошланди, шундай маза қилдики, таърифига тил ожиз! Оддий халқ қўлбола табобатининг шарофатини кўринг – қичишишдан ном-нишон қолмади. Агар оғриб қолсам, мени давлат ҳисобидан даволашлари керак, инкилоб учун бошимни беришга тайёр эдим, шунинг учун ҳам мени давлат ҳисобидан даволашлари керак...

Кекса инкилобчининг сўзларида, инкилобий йиллардаги қийинчиликлар ва маҳрумиятлар ҳақидаги бу ҳикояда Динг Гоуэр алам ва норозилик оҳангларини очиқ ҳис этди. У чолга юрагини очмоқчи бўлиб келганди, натижада эса чолнинг ўзи унга дарду ҳасратларини дастурхон қияпти. Ҳафсаласи пир бўлган терговчи ҳеч ким бу дунёда ҳақиқатни топишда ёрдам беролмаслигини англади. Ҳар кимнинг ўз ҳақиқати бор, минг гапир – бекор, қорни тўқнинг қорни оч билан иши

йўқ. У кийимларини қокди, қотган лойларни кўчириб ташлади, чертиб туширди ва кийинди. Иссиқ кийим баданини қиздираркан, у арши аълода юргандек ҳузурланмоқда эди. Бироқ бир томондан вужудини ёқимли ҳаловат чулғаб келатган бўлса, бошқа томондан юраги мислсиз изтироблардан тобора қийналмоқда эди. Худди сувратдагидек, унинг кўз ўнгида қип-яланғоч ҳайдовчи қиз ва оёқлари айри, жўжа кўкрак, букри пакананинг тўшакда ишрат суриб ётишгани аниқ ва тиниқ намоён бўлди. Гўё у бир вақтлар уларни қулф тирқишидан ўз кўзи билан кўргандай. Ҳайдовчи қизнинг семиз ургочи илонбалиққа ўхшаш заррин баданидан заиф, аммо нохуш ҳид анқирди. У бу ҳақда қанча кўп ўйлагани сайин манзара шунча ёрқинроқ товланмоқда эди. Қурбакага ўхшаб ҳаммаёғига сўғал тошган Юй Ичи барча тўртала тирноқдор панжаси билан қизни ҳирс-ла силаб-сийпайди, унинг оғзининг бурчакларида тупук кўпикланади, у босиқ вақиллайди... Динг Гоуэрнинг юраги шамолдаги баргдай титраб кетди, кўксини ёриб, уни суғуриб олгиси ва қизнинг башарасига қараб отгиси келди... «Суюқоёқ, суюқоёқ, мараз, суюқоёқ!» Шунда воқеалар ривожини унга алайна-ошкор аён бўлади: бамисоли мармар ҳайкалдек улуғвор терговчи туфлиси учи билан қаймоқранг эшикни очади. Унинг кўз ўнгида катта қаравот пайдо бўлади – бошқа ҳеч нарса йўқ – қаравот устида ҳайдовчи қиз Юй Ичи билан қимир этмай ётибди. Юй Ичи қаравотдан қурбакадек сакраб тушади – қорни бошдан-оёқ жирканчли қизил доғ билан қопланган; у бурчакда турибди ва секин титраяпти – жўжа кўкрак, туя ўркачига ўхшаш букри оёқлари гоҳ ғилдирак бўлиб қайрилади, гоҳ тиззалари билан бир-бирига ёпишади, боши ҳаддан ташқари катта, кўзлари гўлайган, бурни қирғийсимон, лаблар йўқ, сарғиш тишлари сийрак, оғиз чуқурлиги қоп-қора бўлиб кўринади, ундан аллақандай чиринди ҳиди гупиллаб туради, дуккаклилар сути бетидаги пардадай юпка, қуриб қолган ва учиб турувчи, қарийб нарёқни кўрса бўладиган катта-катта қулоқ, худди орангутаннинг олд оёқларига ўхшаш ерга теккудек узун-узун қоп-қора қўллар, бутун баданини қалин жун қоплаган, оёқ тирноқлари илмоқ-илмоқ бўлиб қайрилиб ўсган, боз устига, улар керагидан ортиқроқ.

– Бунака таскараю таракқос билан бир тўшакда ётиш-га қандай кўнглинг борди?! – ўзини тутиб туролмай овоз чиқариб қичкириб юборди терговчи.

– Нималар деб алжираяпсан? – тўнғиллади мухтарам Цю. – Кимга гапиряпсан, онангни...

Баҳайбат малла кўппакнинг бўйин юнглари хурпайиб, дўк ургандек бир-икки ҳуриб қўйди.

...Қиз кўрқиб аста қичкиради ва яширинишга ҳаракат қилиб, наридан-бери адёлни ўз устига тортади – бунақасини кинода тез-тез кўриш мумкин; қиз титрайди ва худди шу паллада Динг Гоуэрнинг нигоҳи шундай бир таниш... шундай бир ёўч... таранг... хушбўй танага тушади. Юраги қонга беланади – қандай фожа! Кўзларда кўкиштоб ёғдулар жилваланади, тош қотган юзини пўлат рангидаги кўкиш тус қоплайди, лабларида нафратомуз табассум пайдо бўлади, бадани совуқдан жунжикади... У тўппончани олади, бармоғи тепкига минади, нозик ҳаракат, енгил туртки, нишон – пақ! – ўқ овози янграйди. Юй Ичининг орқасидаги тошойна чил-чил бўлади, ялтиллаган ойна синиклари жаранглаб полга сочилади, пакана қулайди. Терговчи тўппончани қинга яширади, бир оғиз ҳам сўз айтмай хонадан чиқади – зинҳор-базинҳор орқага бурилиб қарамаслиги керак! Шахдам одимлар билан «Ярим аршин» ресторанини тарк этади. «Кечир, кечир мени!» – алам-ли қичкиради қиз, чўккалаб ўтирган ва адёл билан ўзини сал яширган ҳолда, орқага бурилиб қарама, зинҳор-базинҳор орқага бурилиб қарама! Ана, у одамлар оқими ичида куёш нурига қўмилган кўчадан одимлаб бормоқда, ҳамма – эркаклар, аёллар, чоллар, кампирлар – унга қарайди, уларнинг нигоҳларида – эҳтиром ва кўрқув... Ҳов анави аёл унинг онасига икки томчи сувдай ўхшаш, кўзларида ёш... «Болажоним, – кампирларча титроқ лаблари билан пичирлайди у, – болажонгинам менинг...» Узун оқ кўйлак кийган қиз – заррин соч толалари елкаларига ёйилиб тушган – оломон орасини ёриб ўтиб бормоқда, қалин эгма киприклар остидаги кўзлари ёшдан ялтирайди, сийнаси ҳаяжондан бир кўтарилиб-бир тушади; бўғилади, у ёриб бораётган одамлар уммонининг чек-чегараси йўқдай ва мафтункор, нолаларга тўла овозда чорлайди: «Динг Гоуэр! Динг Гоуэр!» – аммо терговчи қайрилиб

карамайди, у ёк-бу ёкқа аланг-жаланг килмайди, гурс-гурс кадам ташлаганча ишонч билан кетиб бормоқда – фақат олға, қуёш истикболига томон кетиб бормоқда – охир-пировардида ол баркаш билан қўшилиб кетади...

Динг Гоуэрнинг елкасига кекса инкилобчининг вазмин қўли келиб тушди. Қуёш баркаши билан бир бутун бўлган терговчи сесканиб кетди ва фожиавий қаҳрамон тимсолидан ҳадеганда халос бўлавермади: юраги тинимсиз гурс-гурс килар, қўзлари – ёшли.

– Ичингга, онангни... қанақа жин кириб олган ўзи? – заҳархандалик билан қизиқсиниб сўради чол.

Қўзларини енги билан шоша-пиша артган терговчи хижолатомуз кулимсиради. Шиддат билан тошиб келган хаёллардан кейин ғамга тўлиб кетган сийна, афтидан, дарз кета бошлади, боши қўрғошиндай оғир, кулоқларида асаларилар ғўнғиллайди.

– Қаттиқ шамоллаганга ўхшайсан, ит эмган! – хотима ясайди кекса инкилобчи. – Ўзингга мундоқ кара! Маймуннинг кетига ўхшаб кип-қизилсан! – Бир ёнга бурилиб, чол бурчакдан қизил ёрлиқли битта сопол шишани олди ва уни силкитди: – Ҳозир сенинг бу касалингни тузатаман. Ичсанг, баданинг тозаланади ва ҳамма иллат битта қолмай чиқиб кетади. Мусаллас – бу энг биринчи даво, мингта дарддан халос қилади. Бир вақтлар мен Чишуй дарёсидан тўрт марта кечиб ўтганман ва икки марта Маотай шахарчасини кесиб чиққанман. Безгак туфайли ўзимизникилардан қолишимга тўғри келганди ва мусаллас казноғига беркиниб олгандим. Кўчада улар тўғри келганни отиб ташлапти, даҳшат, қалт-қалт титрайман. Ичсам, сал дадиллашсам керак, деб ўйлайман. Бир ўтиришда култ-култ-култ қилиб, роса уч косани бўшатибман. Кейин тинчландимгина эмас, балки руҳим кўтарилди, қалтирамай қўйдим. Қандайдир сўйилни олдим-да, ертўладан отилиб чиқдим, иккита оқни йиқитдим, винтовкалардан бирини олиб, Мао Цзедун қўшинигача етиб бордим. Ўша вақтларда «маотай»ни ҳамма ичарди – Мао Цзедун ҳам, Чжу Де ҳам, Чжоу Энълай ҳам, Ван Цзесан¹ ҳам. «Маотай» ичгандан кейин Мао Цзедун-

¹ ХКП раҳбарлари.

нинг бошига кўплаб буюк режалар кела бошларкан. Агар «маотай» бўлмаганда унинг бир ҳовуч жангчиларидан битта ҳам қолмаган бўларкан. Шунинг учун мусаллас хитой инқилобига шараф билан хизмат қилган. Сен уни ўзича миллий ичимлик бўлиб қолган деб ўйлагандирсан, ҳойнаҳой? Айнан шунинг хотирасига ичмоқ керак! Мен бор умримни инқилобга берганман, «маотай»дан озгина бўлса ҳам ичмасам, гуноҳ бўлади. Анави қанжикдан бўлганнинг бошлиғи Юй бўлса «маотай» ўрнига менга нукул қаёқдаги «хунцзун лэма»ни тикиштиради, садкаи одам кет, ит!

Чол сири кўчган дўлчага мусаллас қуйди-да, бошини орқага ташлаб, оғзини тўлдириб-тўлдириб бир неча марта ютди.

– Энди сен томоғингни ҳўлла. Тоза «маотай», бир томчи ҳам ясамаси йўқ. – Динг Гоуэрнинг кўзларидаги ёшни кўриб, нафратомуз лабини бурди: – Ичишга юрагинг бетламаяптими? Факат сотқинлар ва иғвогарларгина кўрқадилар, ичиб олиб, сирларини гуллаб қўйишдан хавфсирайдилар. Ёки сен сотқинмисан? Ё иғвогармисан? Йўқ. Унда нимадан ҳайиқасан? – У яна бир ҳўплади, арақ томоғида култ этди. – Ичмасанг, мен бундан ҳам хафа бўлмайман! Озгина «маотай» топиш мен учун ҳеч гап эмас деб ўйлаётгандирсан? Мени анави троцкийчи, бўлим бошлиғи Юй сиққани-сиққан, унга кучим етмайди. Ерга бир йиқилган қақнус бошқа турмайди ва йўлбарс ҳам текис жойда итларга тенг келолмайди!

Арақнинг кўнгилни алғов-далғов қилувчи хиди Динг Гоуэрнинг ҳисларини жунбушга келтириб юборди – ҳозир ичмаса, қачон ичади? Кекса инқилобчининг қўлидан дўлчани юлқиб олди-да, уни лабларига тақади, чуқур нафас олди ва куйдирувчи суюқлик оқимини тўғри ошқозонига йўллади. Унинг кўз ўнгида қатор пуштиранг нилуфарлар япроқ ёзди ва уларни қуршаб олган туманга хуш элтувчи нур келиб санчилди. Бу «маотай» нури, «маотай» моҳияти эди. Бир сониягина ичида унинг атрофидаги борлиқ – осмон, ер, довдарахтлар, Ҳимолай чўққисидаги одам оёғи тегмаган ялтироқ оқ қорлиқлар – барчаси ҳаддан ташқари гўзал бўлиб кетди.

Мийиғида кулган кекса инқилобчи унинг қўлидаги дўлчани олди-да, яна қуйди. Арақ шиша бўғзидан култиллаб

тушар, қулоқларда акс садо бериб жаранглар, оғиз эса сўлакка тўларди. Чолнинг чехрасида ифода этиб бўлмас меҳрибонлик жилва қиларди. Динг Гоуэр кўлини чўзди ва ўз овози қулоғига чалинди:

– Беринг бу ёкка, яна ичаман.

Чол болаларча қилиқ билан таранг қилган бўлди:

– Бошқа бермайман, кошки, уни топиш осон бўлса.

– Озгина беринг, илтимос! – ўқирди терговчи. – Ичгим келяпти. Ўзингиз қизиқтириб қўйиб, энди қизганяпсизми?

Чол дўлчани оғзига олиб борди-да, ютоқиб бир ҳўплади. Ғазабланган терговчи дўлчага ёпишди, лекин чол уни маҳкам ушлаб турарди, фақат тишлари сопол идишни тирнаб ўтди ва муздек арақ кўлига тўкилди. Терговчи баттар ғазабга миниб, дўлча учун кураш олиб бораркан, бир жанговар усул унинг эсига тушди: букилган тизза билан ракибнинг чотига зарба бериш. Кекса инкилобчи «вой!» деб юборди, дўлча терговчининг кўлида пайдо бўлди ва ундаги бор арақни бир томчи ҳам қолдирмай, тоқатсизлик билан ўзининг ичига қўйди. Яна ичгиси келди ва шишани кидириб, у ёк-бу ёкка аланглай бошлади. Жангда ҳалок бўлган азамат йигитдек у полда ётарди. Қизиқ устида йигитчани ўлдириб қўйгандек терговчининг кўнглини қаттиқ қайғу чулғади. Қизил белбоғли оқ шишага эгилиши ва уни ердан олиш, бу йигитчанинг ўрнидан туришига ёрдам бериб юбориш ниятида у нимағалигини англамаган ҳолда гурсиллаб чўк тушади. Хушрўй йигит эса бурчакка, девор томонга думалаб кетди, у ерда ўрнидан турди-да, бир метрга етмагунча тез ўса бошлади – шу ерга келганда ўсишдан тўхтади. *«Э-ҳа, девор ёнида турган мусаллас пири экан-да, менга масхарали қараб турган «маотай» руҳи экан-да»*. Терговчи сапчиб турди, уни тутиш учун ташланди ва боши билан гумбурлаб деворга урилди.

Боши хиёл айланди, аммо шу заҳоти катта ва муздек кўл унинг сочидан тутганини ҳис этди. Кимнинг кўли экани аниқ эди. Ўзини тартибга келтиришга ҳаракат қилганда сирпанчик, айқаш-уйқаш, кўнгилни беҳузур қилгудек бадбўй чўчка ичакчавоклари деб ҳис этган ва чол сал кўлини бўшатгудек бўлса, бу барча ёйилиб кетаётган лаки-лукилар қайта полга шалоплаб тушишини англаган ҳолда у оғриқдан ўтириб олди.

Боши қўл ҳаракати билан изма-из бурилди ва унинг рўпарасида кекса инқилобчининг офтобда куйган башараси намоён бўлди. Самимий табассум ўрнини тош ифода эгаллади ва чолнинг юзига қараб синфий зиддиятлар ва синфий курашнинг бутун ўткирлигини тасаввур қилиш мумкин эди.

– Эҳ, идора кули, итдан таркаган! Мен унга ичсин деб арақ сузай-да, у мойгимга аямай тепсин! Сен итдан баттар экансан, шу арағимни итимга берганимда, у лоақал думини ликиллатарди.

Чолнинг оғзидан сачраган томчилар кўзларини куйдирди, терговчи ҳатто оғриқдан додлаб юборди. Шу топ унинг елкасига катта-катта бақувват панжалар келиб тушди, бўғзидан эса ит тишлари бўғиб олди. Бўйнида итнинг қаттиқ юнгини ҳис қилиб, хатарли дақиқаларда тошбақалардай беихтиёр калласини елкалари ичига тортди. Юзини қайноқ нафас елпиб ўтди, кўппакнинг оғзидан айниган нарсанинг ачимсиқ хиди гупурарди. У ваҳима ичида кичкириб юборди ва кўз олдини қоронғилик босди.

Кўп ўтдими-оз ўтдими, нима ва қандай бўлганидан қатъий назар, бирмунча вақтдан кейин кўппак ўзини кўр қилиб қўйганига ишонч ҳосил қилган терговчининг кўзларида яна нур жилвалана бошлади. Булут ортидан кўринган қуёш каби нур кўзига ёриб кирмоқда эди, кейин эса кўз ўнгига қоровулхонада содир бўлган барча ишлар аниқ намоён бўлди. Чироқ остида ўтириб олган инқилобчи чол қўшоғизни тозаларди. У бу юмушини қаттиқ берилиб ва расмиятчилик билан бажарарди – ота ўзининг ягона боласини ана шундай чўмилтиради. Баҳайбат тарғил кўппак бир қучоқ қайин тарашаларига калласини қўйиб ва печкада чарх ураётган заррин учқунларга ўйчан тикилиб, олов олдида жимгина чўзилиб ётарди, шу туришида у университетнинг фалсафа профессорига ўхшаб кетарди. Қизик, у нима ҳақда ўйлаётганикин? Мушоҳада юргизувчи бу кўппак қиёфасининг ўзи бир сеҳрли эди. Кўппак печкадаги оловга кўз узмай қараб турарди, терговчи кўппакка шундай қарарди ва итнинг миясида юзага келган манзара – умрида бунақасини асло кўрмаганди! – унинг ўз миясида аниқ-тиниқ намоён бўла бошлаганди: шу қадар ғаройиб эдики, юракни чуқур ҳаяжонга соларди ва бунинг устига, осмонда сузиб юрган булутлар-

га ўхшаб, паст мусиқа унга жўр бўлмоқда эди. Бу шу қадар таъсирчан эдики, бурни ачишди, гўё тили танглайига ёпишиб қолгандай эди – худди мушт билан зарба берилгандай юзларидан қайноқ кўз ёшлари шашқатор оқа бошлади.

– Ҳап, сени қара-ю, ошна! – жеркиди чол. – Қордан қутулиб, ёмғирга тутилди, деганлари худди шу бўлса керак.

Ёшларини енги билан артиб, терговчи хафа бўлган оҳангда тилга кирди:

– Муҳтарам зот, мен бир аёл қўлидан ҳалок бўлганман...

Инкилобчи чол унга тикилиб қарадию шинелини эгнига ёпди, қўшоғизни елкасига илди ва кўппагига қарата:

– Кетдик айлангани, кўппаквой, бу ичи бўш тулуп шу ерда пик-пик қилиб йиғлаб ўтираверсин, – деди.

Кўппак шошмай ўрнидан турди, терговчига чуқур ҳамдардлик билан қараб қўйди ва чолнинг орқасидан эшик томон йўрғалаб кетди. Пўлат пружинали ёғоч эшик нам ва совуқ тунги шамол эпкинини ичкарига қўйиб юбориб, гурсиллаб ёпилди. Терговчи титраб кетди, ёлғизлик ва кўрқув туйғуси вужудини камради.

– Шошманглар! – қичқирди у. Терговчи эшикни очди ва чол билан кўппакнинг ортидан қувиб кетди.

Дарвозадаги фонус ёруғида уларнинг қиёфалари хира сояларга ўхшарди. Муздай ёмғир ҳамон тинмаганди, аммо энди, тунга келиб, у яна-да кучайганди ва унинг товуши аллакаерда майда жондорлар галаси судралиб юргандек аниқроқ қулоққа чалинади. Чол қабристоннинг тўрида, куюк зулмат қўйнида одимлаб борарди. Унга юкиниб кўппак ҳаракат қилар, кўппакнинг ортидан терговчи судралиб келарди. Аввалига фонуснинг хира ёғдусида тош тахтачалар ётқизилган энсиз йўлканинг ҳар икки тарафида саф тортган, ибодатхона шаклида кузалган сарвларни ҳали ҳам фарқласа бўларди, аммо-лекин бирмунча вақтдан кейин чор атроф жаҳаннамий зулмат қаърига фарқ бўлди. «Пешонангдан чертиб кетса, билмайсан», деган қоронғилик шу бўлишини терговчи энди англади. Қоронғилик қуюқлашгани сари муздек ёмғир томчиларининг дарахт шоҳларига келиб урилаётгани шундоққина эшитилиб турарди. Мана шу тартибсиз товушлар юракни кўпроқ ғашликка тўлдирмоқда эди. Кўппаги билан қоровул чолнинг

борлигини фақат хид ва шитирлашдан билса бўларди, у дилни бир тутам қилувчи ёлғизликни ҳис этди. Зулматнинг азбаройи катта куч билан босиб тушиши, ҳа, тўғри маънодаги босиб тушиши одамни бир зувала хамирдай ёйиб юбориши ҳеч гап эмасди. Даҳшат чулғаган терговчи ям-яшил қайинлар ва зумуррад сарвлар ортида яширинган қабрларнинг ҳидини туйди. Дарахтлар юзлари офтобда куйган ва лабларида риёкорона табассум ўйнаган, елкама-елка саф тортиб турган бакувват йигитларга ўхшарди, авзоларидан ниятлари бузук кўринарди; уларнинг пойларида, сарғайган ўтлар билан қопланган мазор дўнгсаларида қаҳрамонларнинг тўсли руҳлари савлат тўкиб ўтирарди. Бутунлай ҳушига келиб, у савқитабий ила тўппончасига ёпишди, шунда кафти тердан намиққанини сезди. Қоронғида ғалати қичкириқ қулоғига чалинди, ёнгинасида қанотларини пат-пат қилиб нимадир учиб ўтди. Унинг кушлиги аниқ эди, лекин қанақа куш? Бойўғлимикан? Қулоғига чолнинг йўталгани ва кўппакнинг хургани чалинди. Тириклар олами ичида мана шу иккала овоз терговчини тинчлантирди, у ҳам атайлаб баланд овозда йўталиб қўйди ва бу йўтали нечоғли бемаъни эканини ўзи ҳам ҳис қилди. «Ҳойнаҳой, чол қоронғида мен томонга қараб кинояли кулиб қўйган бўлса керак, – ўйлади у, – ҳатто мана бу мутафаккирга ўхшаб кетадиган кўппак ҳам устимдан кулаётган бўлиши керак».

Қоронғилик кўйнида яшилтоб чироқчалар йилтиллаб кетди, агар кўппак бўлмаганида, уни бўри деб ўйлаши аниқ эди. Ўзини тутиб туrolмай, у қаторасига яна бир неча марта йўталди ва шу аснода юзига фонус ёруғи келиб урилди. Кўзларини қўли билан тўсиб, норози оҳангда сўзлашга оғиз жуфтлаганди, бироқ нур бошқа томонга сурилди ва оқ қабртошни ёритди. Афтидан, тош тахтига ўйиб ёзилган йирик-йирик иероглифлар яқинда оч қизил рангга бўяб чиқилган. У буни кўриб ҳатто титраб кетди. Ёзувни-ку ўқий олмади, чунки қизил рангдан кўз олди қоронғилашиб кетди. Чироқ қандай тўсатдан ёнган бўлса, ўшандай ўчди, аммо кўз олдида ҳамон ранг-баранг нуқталар рақс тушарди, қоровулхонадаги печкада қайин тарашалари гуриллаб ёнганидек миясида ҳам ҳамма нарса ланғиллаб ёнди. Олдинда қоровул чол оғир нафас оларди, ёмғирнинг ногора қоқиши аста-секин тинди ва

бирдан шу якин атрофда шунақанги дахшатли гумбурлаган овоз тарқалдики, худди тоғлар қулаб, ер ёрилганга ўхшаб кетди. Терговчи ҳатто сапчиб тушди. Бу қанақа портлаш эканини билиб бўлмасди, ҳа, сирасини айтганда, бу уни унчалик қизиқтирмасди. Муҳим жиҳати шуки, нур ҳалок бўлган қаҳрамонларнинг қабртошини ёритган пайтдан буён унда ақл бовар қилмас бир жасорат тўлқини мавж урмоқда, мусалласга ўчликдан келиб чиқувчи рашк, «бевалик мусалласи»нинг жирканч беқарорлиги, муҳаббат мусалласининг саргардонликлари ва кечинмалари уни бутунлай тарк этиб, шўртанг тер ва бадбўй пешобга айланганди. У эса қозоқ чўлидаги қизиққон суворийдек эпчил бўлиб қолганди, арақ абжир, тўхтатиб бўлмайдиган, аини вақтда нафис ва дағал, таваккал ва ҳазил-мутойибани жонидан яхши кўрувчи испан тореадорига ўхшаган коньякка айланганди. Бамисоли аччиқ қизил қалампирга оғзини тўлдириб, кўк пиёздан тишлаб, тишларини кўкиштоб саримсоқпиёз бўлтагига ботириб, қуритилган занжабилни чайнаб ёки обдан туйилган қора мурчни ютиб юборган каби терговчи ўзини кучли оловда жизғанақ бўлаётган думба ёғдек, йўқ, янги узилган гуллардан тўкилган гулчамбардек ҳис қилди; коктейлли қадах лабидаги кўпикка ўхшаб, руҳи кўтарилиб, ўзига келди ва «Цюансин дацюй» шишасидек ажойиб шаклли тўппончасини олиб, паканабўй граппа сингари кескин ва маккорона ҳаракат ила ўқдай учиб, кўз очиб-юмгунча «Ярим аршин» ресторанига қайтиб келгандек, пахтадек оппоқ эшикни тепиб очгандек, тўппончани ҳайдовчи қиз ва унинг тиззасида ўтирган паканага ўқталгандек ва «пақ, пақ» отиб, уларнинг каллаларини учириб юборгандек бўлди. Булар барчаси бутун дунёга машхур, аччиқ, ширин-нордон таъмили, ҳўплаб-ҳўплаб ошқозонга қуйиладиган, ўткир қиличдек энг мушкул муаммони ҳам бир ҳамладаёқ ё у ёқлик, ё бу ёқлик қиладиган «Даоцзю» мусалласининг таъсирига ўхшарди.

2

Иним Идоу!

Хатингни ва «Ошпазлик санъатидан сабоқлар» ҳикоянгни олдим.

Жюгуога боришимга келсак, мен олдиндан бошлиқлар билан гаплашиб қўйдим. Қўйиб юборишга кўнгиллари йўқ, ахир,

мен ҳарбийман-да. Бунинг устига, яқинда майор унвонини олдим (икки юлдуз кам), бироқ битта планка қўшилди, қўшимча қилиб берилган планкали учта юлдуз бошқача кўринарди-да, шу боис жуда хурсандман, деб ҳам айтолмайман. Энди яшашга ҳам, ризқимизни топишга ҳам, ҳикоялар ёки янги замон ҳарбийларининг ҳаётини акс эттирадиган «репортаж адабиёти»ни ёзиш учун ротанинг бошқа жангчилари қаторида сафда юриш машғулотлари билан шуғулланишга тўғри келади. Гарчи сўнгги йилларда Жюгуо тез ривожланаётган бўлса-да, ҳужжатлар маъносида адабий ашёлар тўплаш учун бирон ёққа бориш жуда ноқулай. Сафардан бош тортмоқчимасман, бундан кейин бор кучим билан ҳаракат қиламан, қулай баҳоналар керагидан ортиқ тўлиб-тошиб ётибди.

Жюгуодаги Маймун мусалласининг биринчи фестивали қизиқарли воқеа бўлиши кутилмоқда. Умид қиламанки, ўша вақт келганда, мусалласдош жуфтликлар орасида хушчақчақлик авж палласига етганда бошлари оғриган ва оёқларининг мадори кетган ичкилик ишқибозларининг чайқалган сафларида менинг ҳам семиз қиёфамни кўриш мумкин бўлади.

Ҳозир романнинг энг қийин жойига келиб қолганман. Бу беқарор шахс, махсус ишлар бўйича терговчи, у бутунлай издан чиқиб кетган. Ҳаттоки, у ўзини отиб ўлдирсинми, ё бўлмаса, беажал ўлиб кетсинми, билолмаяпман. Олдинги бобда у бўкиб ичиб олди. Ижодий машаққатлардан қочиб кетолмаганим боис мен «бор-э» дедим-да, ўзим ҳам ичиб олдим. Бироқ талтайиб, тантиқланиб кетмадим, фаришталарга ўхшаб, кўкларга парвоз қилмадим, аммо-лекин нақ дўзах азобида гирифтор бўлганим рост. У ерда яхши нарсалар анқога шафе.

Сенинг «Ошпазлик санъатидан сабоқлар» асарингни бир оқишомда ўқиб чиқдим (яна бир неча қайталаб ўқидим). Сенинг бу ёзганларинг ҳақида бир нима дейишим тобора мушкуллашиб борапти. Борди-ю, бир нарса дейишга мажбур бўлсам, эҳтимол, такрорлаган бўларман: ягона усул олдин ҳам йўқ эди, ҳозир ҳам йўқ, — у ёқдан-бу ёққа ташилайверасан, ҳеч қандай меъёр туйғуси йўқ... хуллас, шундай кетаверади. Шу боис чайналган ҳақиқатни яна такрорлашдан кўра

индамай кўя қолганим маъқул. Аммо сенинг илтимосингни бажараман ва «Фуқаро адабиёти»га кираман: агарда Чжоу Баони жойида учратолмасам, кўлёмани унинг столи устида қолдираман ва хат ёзаман. Чоп қилишига арзийдимийўқми – бу ёғи энди омадга бозлиқ. Лекин тажриба шуни кўрсатадики, бу ҳикояни чоп этиши анов-манов иш эмас. Гарчи биз сен билан бирон марта кўришмаган бўлсак-да, барибир самимий дўстлар бўлиб қолдик, шу боис қандай бўлса, шундай гапиряпман.

Эртами-кечми, «Фуқаро адабиёти»да кўлёмаларни танлашининг мезонларига мувофиқ анча юқори савияда ёза олишингга ишонаман. Бунга вақт кўрсатади, шу боис тушқунликка тушишининг кераги йўқ.

Ҳаммаси бўлиб сен олтига кўлёмга юбординг, жумладан, «Ярим аришинлик қаҳрамон»ни ҳам. Агар Жюгуога бориш насиб қилиб қолса, «Фуқаро адабиёти»га кириб, уларни олиб бораман. Почтадан юбориш хатардан холи эмас ва ортиқча даҳмаза ҳам. Бирор нарса юборгани ҳар гал почтага кирганимда, бир неча кунгача ҳаловатим бузилади. Дарча ортидаги анави ходимлар ҳар доим юзларини шундай бир қиёфага солиб ўтиришадики, гўё жосусни кузатаётган ёки бомба топиб олгандек. Худди халтангда аксининқилобий китобчалар бордек қараб ўтиришади.

«Жюгуодаги ғаройиб ишлар ҳақида қайдлар»ни тополмаган бўлсанг, кўявер. Сўнги бир неча йил ичида бунақа ғалати ва бемаъни китоблар озмунча чиқмадими! Уларнинг кўпи бир чақага қиммат, ҳеч нарсага ярамайди.

Ижодий муваффақиятлар тилайман.

Мо Ян

3

Ассалому алайкум, устоз Мо Ян!

Сизнинг Жюгуога келмоқчи эканингизни билиб, ўзимда йўқ шодман. Шогирдингиз Сизнинг келишингизга шунчалар интиққи, шоир айтгандек, «юлдузларга қарайман, ойга қарайман, фақат олис тоғлар ортидан қуёш чиқишини кутаман яккаш».

Менинг бир нечта синфдошим шаҳар партия қўмитасида ва шаҳар бошқармасида ишлайди (оддий ишда эмас – уларнинг амалдорлик қалпоқларини у қадар катта деб бўлмасида, у қадар кичик ҳам эмас). Шу боис, агар у ёки бу ташикilotдан таклифнома ёки хат керак бўлса, шуларга мурожаат қила оламан, улар дарров ҳожатимни чиқарадилар. Хитойдаги бошлиқлар муҳри ҳужжатларни жуда яхши кўрадилар ва ўйлайманки, ҳарбийлар ҳам бундан мустасно эмас.

Ҳикояларга келсак, ростданам жуда бошим қотган. Боз устига, муҳтарам Чжоу Бао ва Ли Сяобаодан озгина хатфаман. Шунча қўлёмани топириб қўйибман, улар эса ҳеч нима бўлмагандай бемалол ўтиришибди – бир энлик жавоб ёзиб юборишга ярашмайди – бу гирт ҳурматсизлик-ку. Тўғри, уларнинг бош қашинишга қўллари тегмайди, агар ҳар бир бошловчи ёзувчининг хатларига жавоб ёзишса, бошқа ҳеч нарсага уларнинг вақти бўлмасди. Мен буни яхши тушунаман, аммо юрагим тобора зардобга тўлиб кетяпти. Ахир, бежиз айтмаганлар-да, «Роҳибга эмас, Буддага қара» деб. Яхши ёзганманми-ёмонми, нима бўлганда ҳам ёзувчи сифатида Сиз мени тавсия этяпсиз-ку! Мен, албатта, бу ярамас йўл эканини тушунаман, бу адабиётнинг ривожланишига хизмат қилмайди, лекин шунга қарамай, бу кайфиятнинг олдини олиш учун бор кучимни сарфлайман. Мен сувни кўрмай этик ечадиганлардан эмасман, биров ўзини томдан ташила-са, орқасидан эргашиадиганлардан ҳам эмасман. Ҳар қандай қийинчиликларга қарамай, ёзавераман, ёзавераман.

Академиямизда ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, Маймун мусалласи фестивалига тайёргарлик кўриш билан банд. Куллийетда менга топириқ берилган, унга кўра фестиваль вақтида сотиладиган хушбўй мусаллас учун асос сифатида бизда сақланаётган шиғобахш дамламанинг бир қисмидан фойдаланишим керак. Агар яхши чиқса, мўмайгина пул мукофоти тегуши тайин, бу эса мен учун гоят муҳим. Бироқ пулни деб, наҳотки, мен ёзишдан воз кечсам? Йўқ, мен бундан кейин ҳам ёзмоқчиман, қувватимнинг ўндан бир қисмини дамламага сарфласам, қолган тўққиз қисмини – ижодга бағишлайман.

Ўзимнинг сўнгги асаримни юборяпман, у «Қалдирғоч уяси» деб аталади. Сиздан илтимос, устоз, у ҳақда ўз фикрингизни

билдирсангиз. Ўзимнинг илк ижодимни таҳлил қилиб чиқдим ва шундай хулосага келдимки, асарларимнинг чоп этилишидаги қийинчиликлар уларнинг ижтимоий муаммолар билан боғлиқ эканидир. Шундайин, «Қалдирғоч уяси»да ана шу муаммо бор. Ҳикоя сиёсатдан ҳам, пойтахтдан ҳам узоқ. Башарти, уни ҳам чоп этишининг иложи бўлмаса, демак, Парвардигорнинг мендан юз ўғиргани шу бўлади.

Сизга чексиз ҳаловат тилайман!

Шогирдингиз Ли Идоу

4

«Қалдирғоч уяси»

Кайнонам қалдирғоч уяларини тўпловчилар оиласида дунёга келган ва аввалига айнан мана шу туфайли у мендаги «Олоросо» шеррининг муаттар бўйи, унинг бир текис ва тўқ ранги, нафис ва нозик ҳиди ва юмшоқ таъми билан «йиғлаб кўришган» деб билардим – бу шеррини узоқ сақлаш мумкин, қанча кўп турса, шунча яхшиланиб бораверади, кишлоқда қопланган батат пояларидан ясалган қўлбола ичимлик эмасди зинҳор, у лойка, аччиғи оғизни куйдиради, маҳкам қискичдек томоғингдан олади – на ўликсан, на тирик.

Ҳозирда бадий асарларда одат бўлиб қолганидек, айтишим мумкинки, бизнинг тарихимиз энди-энди бошланяпти. Бироқ менга ҳам, сизга ҳам тааллуқли киссани тафсирлашга киришишдан олдин, мухтарам ўқувчилар, бундан кейин мутолаангиз жараёнини енгиллаштириш учун уч дақиқани махсус ахборот муқаддимасига бағишлашимга изн берсангиз: унинг мутолаасига бир ярим дақиқа кетади, қолган бир ярим дақиқада эса ўқиб чиққанингизни ҳар томонлама ўйлаб кўришингиз мумкин. Кимдир, падарига кусур, қарғага етаман деб, чумчуқ бути йирилиб ўлган экан, деб кулиши мумкин, яъни боланинг дарди кўзада, кампирнинг дарди ғозада. Қулгидан бир неча юз миллиони қотиб ўлмайдими, қайтага туғилишни режага солишда ташвишнинг камайгани қолади, шунда кайнонам менга чақалоқлар туғиб бериш учун қари бўлса ҳам дуркун вужудидан тўла равишда фой-

даланиши мумкин. «Сафсата сотавермасанг-чи! Бас, бунча вайсадинг!» – кулоғимга жаҳлли ўшқириқ чалинади, сизнинг тоқатсизлигингизни кўраман – Ички Монголияда ишлаб чиқариладиган «чўл мусалласи» – цаоюан байзцоэнинг қуйиб қўйгандек ўзи. Секин айтасизми – Харбин гаолянидай шунақанги каллага тепадики, тўққизинчи долға дейсиз: олтамиш даража-я, ўх-хў, аччиқлигини унинг!

Саланган – жарқалдирғочнинг бир тури. Танасининг узунлиги тахминан ўн саккиз сантиметр келади. Танасининг юқори қисмидаги патлар қорамтир ёки кўк аралаш тўқ қўнғир, пастки томони – кулранг-оқ тусда. Қанотлари ингичка ва анча қиска, тўқ қизил тусли. Гала-гала бўлиб яшайди, ҳашаротлар билан озиқланади. Ғорларда уя қуради; уяларини сўлак безларидан ажралиб чикувчи қотаётган сўлакдан қуради.

Саланганнинг ватани – Тайланд, Филиппин, Индонезия, Малайзия. Хитойда улар Гуандун ва Фуцзян қирғоқбўйи вилоятларида жойлашган кимсасиз ороллардагина учрайди. Ҳар йили июннинг бошида уя қуради ва тухум қўяди. Бундан олдин, қўшилгандан кейин, нар ва мода саланган олдинма-кейин учиб ҳавода ағдарилганда, нари тош деворга келиб ёпишади ва сўлагини чиқариб, ипак курти ипак ўрагандек, боши билан айлантира бошлайди. Тиниқ елим сўлак иплари деворга ёпишади ва уя ҳосил қилиб, қотади. Тадқиқотчиларнинг кузатишларича, уя қуриш вақтида нар саланган емайди ҳам, ичмайди ҳам. Бу қушдан ўта қаттиқ куч талаб қилувчи машаққатли жараён. Биринчи уя фақатгина сўлакдан қурилади, унда аралашмалар бўлмайди, оппоқ, тиниқ бўлиб, ғоят баланд сифати билан ажралиб туради. Шу боис халқ ичида уни «оқ уя» – бай ян ёки «амалдор уяси» – гуан ян деб аташади. Агар одам уяни олиб ташласа, қуш яна биттасини қуриб олиши мумкин. Аммо энди сўлак етарли бўлмайди ва у ўз патларини ишга солишга мажбур бўлади. Сўлак ажратиб чиқариш анча сабъ-ҳаракатни талаб қилади, гоҳо унда ҳаттоки қонни кўришади, шу боис бу уялар нарх даражаси бўйича анча қуйи гуруҳни ташкил этади, улар «патли уялар» – мао ян ёки «қонли уя» – сюэ ян дейилади. Борди-ю, саланганни бу уядан ҳам махрум қилишса, у учинчисини қуришдан бўйин товламайди. Бу ҳолда қурилиш

воситалари сифатида у асосан сув йўсинларидан фойдаланади, сўлак ҳаддан ташқари кам бўлганидан бундай уянинг озуқалик аҳамияти бўлмайди.

Қайнонамни биринчи марта кўрганимда, у қўлидаги куш муш игна билан синчковлик ила содали эритмада ювилган қалдирғоч уясидаги аралашмалар – қон излари, патлар ва сув йўсинларини кидириб топарди. Бунинг «қонли уя» экани энди менга аён эди. Жаҳли чиққан жажжи ўрдакбурундай лабларини шишириб, у вайсарди:

– Буни қаранглар, тагин қалдирғоч уяси эмиш! Нуқул патлар-ку. Қарға уясидан ҳеч фарқи йўқ.

– Бунинг нимасидан хафа бўласиз, – деди жавобан хотинининг сўзларига менинг раҳбарим профессор Юан Шуанъюй. – Бизнинг кунларимизда ҳаммаёқни сохталик босиб кетган, ҳатто саланганлар ҳам буни ўрганиб олган. Менимча, яна ўн минг йилдан кейин, агар одамзод ўша замонларгача яшаб қололса, саланганлар итнинг ахлатидан ҳам уя қуришнинг уддасидан чиқади, – сўзини тугаллади у, ўзи махсус ясаган қоришмадан бир ҳўплаб – мусалласда орхидеянинг маст қилувчи ажойиб ҳиди сезилиб турарди.

Қўлида бу каттакон уяни ушлаганча, у нима қилишини билмай, эрига, менинг бўлажак қайнотамга қараб турарди ва унинг қўллари титрамоқда эди.

– Худо ҳаққи, ҳатто ақлга сиғмайди, қандай қилиб қанақадир итнинг мияси олтиндан қиммат бўлиши мумкин! Наҳотки, шу нарса кўпчилик айтаётгандай сирли бўлса? – Шундай дея қайнотам нафратомуз уяни яна бир назардан ўтказди.

– Кошки, мусалласдан бошқа бирор нарсанинг фарқига борса! – пичинг қилди аёл сал қизариб, сўнг уяни суриб қўйди-да, миттигина куюндай тинчиди-қолди.

Ўша куни оқшомда уларникида биринчи марта меҳмон бўлдим. Хотинимнинг гапига қараганда, онаси ўзининг маҳоратини намоиш қилмоқчи экан, мен унинг уяни суриб ташлашини ва ўрнидан туриб кетишини кутмаганимдан хиёл саросималандим.

– Ташвиш қилманг, – тасалли берди менга чол, – қайтади. Мен мусалласларни яхши билганимдай, у ҳам уяларни билишда ягона. Бугунги кундагиси – дунёдаги энг яхши тажрибалардан бири бўлди.

Ҳақиқатан ҳам, қайнотам башорат қилганидек бир-мунча вақт ўтгач, қайнонам қайтиб келди. У уядан барча қоришмаларни олиб ташлади-да, ундан шўрва пиширди. Қайнотам ва хотиним шўрвани ичишдан бош тортишди. Қайнотам, бу шўрвадан товук ахлатининг ҳиди келяпти, деди, хотиним эса қон ҳиди келяпти, бу шўрвада ғараз ва тошюрақлик аралашган, бу – инсоннинг ҳар қандай ёвузлик манбаи эканига гувоҳдир, деди. Хотинимнинг юраги ҳамдардлик ҳиссига тўлиб-тошганди, унинг Бонндаги Жониворларни ҳимоя қилиш Бутунжаҳон лигасига аъзо бўлиш учун ариза бериши бежиз эмасди.

– Сяо Ли, – деди менга қараб қайнонам, – бунақа бемазагарчиликларга эътибор қилма. Уларнинг муруввати – соф риекорлик. Конфуций айтгандики, «мард эркак ошхонага йўламаслиги керак», аммо столга ўтиргач, ўзи гўшт қайласига йўқ демаган экан. Гуручни теришга ҳам қаршилиқ қилмаган, гўштни эса қиймалашган, ўқиш ҳақи сифатида ўқувчилардан ўн тугунлик сурланган гўшт қабул қилишган. Истамасалар – кераги йўқ, ўзимиз еймиз, – давом этди қайнонам. – Хитойликлар қалдирғоч уясини минг йилдан буён еб келишади. Бу дунёдаги куч берувчи энг қимматли восита. Ташқи кўриниши у қадар кўркем эмас, лекин жудаям тўйимли таом. Болаларнинг бўйи ўсиши ва ривожланишига имкон беради, аёлларнинг ёшлиги ва жозибасини сақлашда кўмаклашади, қарияларнинг эса умрини узайтиради. Гонконг Хитой университети профессори Хэ Голи яқинда қалдирғоч уясида ОИТС-дан сақловчи ва уни даволашда қўл келувчи модда борлигини аниқлади. Агар анави қиз, – қайнонам хотиним томонни кўрсатди, – қалдирғоч уяси шўрвасидан ичганда, манавиндақа чиллашир бўлиб юрмасди.

– Чиллашир бўламанми-миллашир бўламанми, барибир бу исқирт овқатингиздан емайман, – деди жирканиб хотиним ва менга тикилди: – Қалай, ширин эканми?

Қайнонамни ҳам, хотинимни ҳам хафа қилгим йўқ эди.

– Нимаям дердим... – дудмалландим.

– Тулки, – хотима ясади хотиним, қайнонам эса менга шўрвадан сузиб, кизига ўқрайиб қаради. – Сизнинг эса тушингизга жин-ажиналар кириб чиқади.

– Қанақа жин-ажиналар экан тагин? – қошларини кўтарди қайнонам.

Хотиним ҳам тиниб-тинчидиганлардан эмасди:

– Саланган галаси келиб, энсангиздан чўқийди.

Қайнонам ҳам бўш келай демасди:

– Е, ич, Сяо Ли, унинг гапларига парво қилма. Кеча у хўкиздай денгиз қискичбақасини паққос урди, аммо улар келиб қискичлари билан бурнимдан қисиб олади деб кўркмади-ку. – Кейин сўзида давом этди. – Болалигимда қуш уяси йиғувчиларни кўргани кўзим, отгани ўқим йўқ эди. Шаҳарга келиб эса уларни ёмон кўрганим учун ўзимни ёмон кўриб кетдим. Эндиликда қалдирғоч уяси шўрвасини тобора кўпроқ одамлар иштаха билан туширишмоқда, чунки бой одамлар кўпайиб кетди-да. Лекин шундайм пуллларинг мил-мил бўлса-да, бу сенга биринчи даражали «амалдор уяси»ни манзират қилишади, бу биринчи навли мол бўлиб қолади, дегани эмас. «Сиам тортиқлари» деб аталувчи тайланд уялари Пекин бойларининг дастурхонини безамоқда. Бизга, яъни Жюгуога ўхшаган ўртача шаҳар аҳолисига фақат «қонли уялар»гина насиб қилади. Уларнинг бир килосини саккиз минг юандан сотишади, оддий одамларнинг ҳамёни чидамайди.

Бу гапларни қайнонам жудаям жиддий ва мақтанмасдан айтмоқда эди. Балки бу қалдирғоч уяси деган матоҳ ростданам ажойиб нарсадир, аммо виждонан айтадиган бўлсам, таъм қаёқда – бемазаки, нарёқ-берёғи йўқ. Менга қолса, бунинг олдида қовурилган чўчка гўштининг ўлса, ўлиги ортик.

Қайнонам қалдирғоч уясининг афзалликларини миямга қуйишдан чарчамаётганди. Озуқалик қимматини тугатиб, уни пишириш усулларига ўтди, лекин бу мени унчалик ҳаяжонга солмади. Бироқ қалдирғоч уяларини қандай йиғишлари ҳақидаги ҳикоя, унинг ўзи ҳақидаги ҳикоя озмунча қизиқиш уйғотмади.

Қайнонам авлод-аждоди қалдирғоч уяси йиғувчи бўлган хонадонда дунёга келган. Ҳали она қорнидалик пайтидаёқ у саланган кичкириғини эшитган, улардан озуқа моддалари олган. Онаси ўзи қалдирғоч уясини жонидан севган, бошқоронғи вақтида-ку, Худо берган-қўйган. У кўпинча

қалдирғоч уясини эридан яшириб еган ва бу ишда шунчалик устаси фаранг бўлиб кетганки, бир марта ҳам қўлга тушмаган. Қайнонамнинг гапларига кўра, унинг онасининг тишлари туғилганидан пўлатдай мустаҳкам бўлган ва ҳатто қайишқоқ қалдирғоч уяларини бемалол чайнаб-чайнаб еб юраверган. У уяни ҳеч қачон бус-бутунича емаган – эрида ҳаммасининг миридан-сиригача ҳисоб-китоби бўлган – балки сал пастроғидан, уяларни йиғаетганда кесиклар қолган жойдан жуда усталик билан тишлаб узиб олган, шундай узганки, бунни пичоқда ҳам қилиб бўлмаган. Онаси биринчи даражали «амалдор уяси»ни ўғирлаб еган, уларга ҳали ишлов берилмаган ва ўз озуқалик хоссалари бўйича энг фойдалилари бўлган. Тайёрлаш жараёнида ҳар қандай тансиқ таом фойдали моддаларнинг катта қисмини йўқотади.

– Ҳар қандай тараққиёт қандайдир зарар келтиради, – жағ урарди қайнонам. – Оғиздаги таъм тотиш сезгиси қувончи учун одамлар ошпазликни ўйлаб топганлар, аммо айни вақтда дадиллик ва жасурликни бой берганлар. Шимолий қутб доирасида яшовчи эскимосларнинг чиниққан гавдалари, ҳаддан ташқари паст ҳароратга чидамлиликлари, шубҳасиз, уларнинг хом тюлень гўшти ейишлари билан боғлиқ. Вақти келиб улар хитойликларнинг мураккаб ва нозик ошпазлик санъатини эгалласалар борми, у ерда ортиқ яшаёлмайдилар. Қайнонамнинг онаси катта миқдордаги қайта ишланмаган қалдирғоч уясини билдирмай еган, шу боис унинг қизи тўрт мучаси соғлиғи билан ажралиб туради, туғилишдан унинг сочлари қарға канотидек қора, бадани пушти бўлган, у ҳар қандай ўғил чакалоқдан каттиқроқ кичқирган: туғилганда эса унинг оғзида тўртта тиш оқариб кўриниб турган. Қайнонамнинг отаси иримчи одам бўлиб, оғзида тиш билан дунёга келган фарзанд бехосият бўлади, деб эшитган экан, шу боис қизини денгиз бўйига олиб бориб, сувўтлар орасига ташлаб келган. Қишнинг қоқ ўртаси бўлиб, гарчи Гуандунда қаттиқ совуқ бўлмаса-да, декабрь тунларида суяклар чатнаб кетади. Қайнонам мана шу сувўтлар ичида туни билан маза қилиб ухлаган ва яшаб қолган, бундан қаттиқ таъсирланган ота уни уйга қайта олиб келган.

Қайнонамнинг гапига қараганда, унинг онаси гўзал бўлган, отасининг эса қошлари бароқ, кўзлари чуқур ботган, бур-

ни пачоқ, лаблари юпка ва эчкисоқол, ияги туртиб чиққан одам бўлган. Худонинг бермиш куни тик қояларга тирмашиб ва ёриқлардан ситилиб ўтиб юргани боис озгин бўлган ва ўз ёшидан кексароқ кўринган, башараси илондай совуқ бўлган. Ҳар куни қалдирғоч уяларини тагидан ейдиган она эса шу қадар кўп фойдали моддалар олганки, унинг оппоқ баданига сал боссанг, худди июнь ойидаги лолагулдек оқ сут чиқади. Онаси қалдирғоч уяси сотадиган одам билан Гонконгга қочиб кетганида, қайнонам энди бирга тўлган, кизалокни отаси парвариш қилган экан. У ҳар куни қизига қалдирғоч уясидан шўрва пишириб берар ва шуни еб-ичиб ўсган экан. Хотинимга қайнонам олтмишинчи йиллар бошида ҳомиладор бўлган экан. Замон оғир бўлиб, ўша вақтларда у битта ҳам қалдирғоч уяси емаган ва хотинимнинг маймундай бадбашаралиги шундан экан. Агар хотиним қалдирғоч уяси еганида, ишни ҳали ҳам тўғриласа бўларкан, аммо у бунга кўнмайди. Аслида у рози бўлганида ҳам ҳеч иш чиқмаслигини мен тушунардим. Ошпазлик академияси махсус таомлар маркази бошликлигига қайнонам яқинда тайинланди, бошлиқ бўлмай туриб эса қалдирғоч уясини топиш осон иш эмасди. Мен учун тайёрланган паст навли қалдирғоч уясини ҳам у жудаям расмий йўл билан топмаганди. Шунинг ўзидангина бўлажак хотинимдан кўра ҳам мен унга кўпроқ ёкишимни англадим. Хотинимнинг отаси илмий раҳбарим бўлгани учун унга уйланганим рост. Ажрашишимнинг асосий сабаби эса қайнонамнинг менга ёкиб қолгани эди.

Қалдирғоч уяси шўрвасини ичиб, қалдирғоч боласи гўштини еб, у соғлом ва бақувват ўсган. Тўрт ёшидаёқ жисмоний ва ақлий ривожланишда ўн яшар боладай эди. Қайнонам булар барчаси саланганнинг хизмати эканига қаттиқ ишонарди. Қайсидир маънода, дерди қайнонам, улар нар саланганни ва унинг қимматбаҳо сўлагини еб катта бўлишган, чунки туғилганда оғзидаги тўртта тишдан ҳатто унинг ўз онаси ҳам кўркқан ва шу сабаб қизини кўкраги билан боқмаган. «Сутэмизувчи бўлмай кетсин!» – ёзғирарди қайнонам ва инсонни энг бағритош, бемехр мавжудот деб биларди, чунки болаларини кўкраги билан бокишдан фақат инсон бўйин товлаган.

Қайнонамнинг онаси Жанубий Хитой денгизи соҳилларидаги овлоқ пучмоқда яшаган. Ҳаво очиқ кунларни

кизалоқ денгиз соҳилида ўтказган, у ерда яшилтоб-кулранг ороллар силсиласи кўриниб турган, баҳайбат серқоя ғорларда қалдирғоч уяларини тўплашган. Қишлоқча аҳолисининг кўпчилиги балиқчилик билан кун кўришган, уяларни фақат қайнонамнинг отаси ва унинг олти амакиси теришган. Бу хатарли, лекин ғоят фойдали иш уларга отамерос. Агар жуда хоҳлаганида ҳам бу ишни улардан бошқа ҳеч ким урдалай олмаган.

Қайнонамнинг айтишича, отаси билан амакиси жудаям чайир одамлар бўлган – баданида жирдан асар йўқ, вужудлари бой протеинлардан тўйинган, кип-кизил мушаклар эшиб чиқилган тўнкани эслатиб турган. Бундай мушакли одамлар маймунлардан кўра чакқонроқ ва абжирроқ бўлади. Қайнонамнинг отаси бир жуфт маймун боққан экан ва улар, қайнонамнинг сўзларига қараганда, отаси ва тоғаларига ўқитувчи бўлиб хизмат қилган экан. Уя йиғиш мавсуми тугаганда, улар олдингиларидан келган даромад ҳисобига яшашган ва кейинги мавсумга ҳар томонлама тайёргарлик кўриш билан машғул бўлишган. Деярли ҳар куни улар мана шу маймунлар билан тоққа йўл олганлар, уларни қоя ва дарахтларга тирмашиб чиқишга мажбур этганлар, улар маймунлар ҳаракатига тақлид қилганлар. Малай яриморотида қалдирғоч уяси йиғувчилар маймунларни шу ҳунарга ўргатмоқчи бўлишган, бироқ иш чиқмаган. Маймунларнинг феълини тушуниб бўлмайди ва шу нарса бояги ҳаракатларнинг натижасида кўринган. Қайнонамнинг эслашича, отаси аллақачон олтмишдан ошганига қарамай, қалдирғочдай учкур, маймундай абжир бўлган, сирпанчик ғаров таёғидан бемалол юқорига тирмашиб чиқаверган. Умуман, мерос ва касбий малака туфайли қайнонамнинг оиласи қояларга тирмашиб, дарахтларга ўрмалаб чиқиш усталари бўлган. Аммо-лекин энг кенжа амакиси олдида бошқалари ип эшолмаган. Чаққон илонга ўхшаб, ҳеч қанақанги мосламаларсиз у уялар ортидан бир неча ўнлаб метр баландликдаги чўққиларга тирмашиб чиқолган. Қайнонам бошқа амакиларининг кўринишларини яхши эслолмасди, лекин кенжасини аниқ-тиниқ ёдга оларди: туклари тўкилганидан аъзойи бадани балиқ тангачаларига ўхшарди, юзи курук, чуқур кўз косалари ичида қатта-қатта мовий кўзлар тинимсиз ўйноқлаб турарди.

Етти яшарлигида қайнонам биринчи марта ёзда отаси ва амакилари билан қалдирғоч уяси тергани оролларга борган экан. Оиланинг катта икки мачтали қайиғи бўлган экан. Унинг тўнг ёғи қалин қилиб суртилган қайин баргларида ўрмон хиди келиб турган. Ўша куни жануби-шарқдан шамол эсиб турган ва бирин-кетин қирғоққа шиддат билан тўлқинлар келиб урила бошлаган. Қуёш нурлари остида оппоқ қум ялтираб кўринган. Мана шу ўткир ёруғлик кейин унинг тушига кўп марталаб кирган ва бундан уйғониб кетаверган. Жюгуодаги ўрнида ётганча, у денгиз тўлқинларига қулоқ солган ва уларнинг ҳидини туйган. Отаси трубка буруқситганча қайиққа озик-овқат, ичимлик суви, ғаров таёқларини ортаётган укаларига кўрсатмалар бериб турган. Ниҳоят, амакиларидан бири шохларига бир парча қизил бахмал мато илиғлик ҳўкизни етаклаб келган. Ҳўкизнинг кўриниши кўрқинчли бўлган: кўзлари қонга тўла, тумшугида оқ кўпик. Қалдирғоч уяси тўплаш учун йўл олаётган қайиқни томоша қилгани балиқчилар қишлоқчаси болалари югуриб келган. Улар орасида бирга-бирга кўча чангитиб катта бўлган тенгқурлари ҳам бўлган: Ҳай Ян – Денгиз Қалдирғочи, Чао Шэн – Тўлқин Фарзанди, Ҳай Бао – Тюлень... Қишлоқ чеккасидаги қоя устида бир кампир пайдо бўлиб, митти Ҳай Баони чақира бошлаганда, болақайнинг кетишга ҳеч қўнгли бўлмаганини кўрсангиз. «Ян Ни, менга қалдирғоч тутиб келасанми? – деб илтимос қилибди Ҳай Бао. – Сен менга тирик қалдирғоч берсанг, мен сенга шиша зўлдир бераман». Ўша заҳоти кафтини ёзиб, қизга кўлида қисимлаб олган зўлдирни кўрсатган. Қайнонамнинг бунақа ажойиб болача – Ян Ни – Қалдирғоч Қиз исми борлигини ҳаёлимга ҳам келтирмагандим.

– Мана шу Ҳай Бао ҳозир ҳарбий округга қўмондонлик қилади, – хўрсинди қайнонам. Унинг сўзларида ҳаётдан қоникмаслиги, эридан норозилиги шундоқ билиниб турарди.

– Шу ҳам гап бўлди-ю, ҳарбий округ қўмондони эмиш, – онасини қайириб ташлади хотиним. – Мана, менинг дадам – олий ўқув юрти профессори, Мусалласпазлик академияси мутахассиси, бирон-бир ҳарбий уларга тенг келоладими?

Қайнонам мен томон ўгирилиб:

– Ҳар доим отасининг тарафини олиб, менга қарши туради, – деди ўқинч билан.

– Электр мажмуаси, – изох бердим. Изох бердим-у, хотиннинг менга ўқрайиб қараган нигоҳини ҳис этдим.

– Қалдирғоч уяси тўплашга сузиб кетиш кун, – ҳикоясини давом эттирди қайнонам, – энг ҳаяжонли воқеа ҳўкизни қайикқа ортиш бўлганди...

Ҳўкизлар жуда ақлли бўлади. Айниқса, ахта қилинмаганлари. Бу ерга нега олиб келишганини у билиб турарди. Бандаргоҳга яқинлашганда эса унинг кўзлари қонга тўлди. Оғир-оғир нафас олиб, ўжарлик билан бошини чайқар ва ерга шундай тиранардики, амаким оёқда базўр турарди. Қайик билан бандаргоҳнинг тош каллагига тагида лойқа сув шалошлаб турган энсиз эгма трап билан уланган. Олдинги оёқларини чеккага қўйган ҳўкиз ортиқ бир қадам ҳам юришни истамасди. Амаким сўрғичга ёпишиб олган чақалокдек бор кучи билан арқонни тортарди; ҳавочин шундай чўзилгандики, ҳозир жониворнинг бурнини йиртиб юборгудек эди. Оғриқ ҳаддан ташқари кучлилиги кўриниб турарди, аммо ҳўкиз ўламан саттор дегандай трапдан юришни хоҳламасди. Бурунни-ку, қўяверинг, жони қил устида эди! Ёрдамга бошқа амакилар ҳам етиб келишди, бироқ улар ҳам ҳўкизни қайикқа судраб кириш учун ҳар қанча чиранишмасин, барибир бу ишни удалаш уларнинг ҳам қўлидан келмади. Боз устига, ҳўкиз ғазаб билан тепиниб, амакиларимдан бирининг оёғини чўлоқ қилиб қўйди.

Кенжа амаким фақат эпчил-чаққонлиги билан эмас, балки бошқалардан кўра ақллироқлиги билан ҳам ажралиб турарди. Арқонни тўнгич ака қўлидан олиб ва нималарнидир гапириб, ҳўкизни қирғоқ ёқалаб етаклаб кетди. Қумда қатор излар қоларди – уники ва ҳўкизники. Кейин у қўйлагини ечдию ҳўкизнинг бошига ташлади ва ёлғиз ўзи жониворни трапнинг олдида олиб келди. Ҳўкиз юриб бораркан, трап камоннинг ёйидай эгилди. Ҳўкиз хатарни сизди ва жуда эҳтиёткорлик билан қадам ташлай бошлади, арқондан юришга узоқ вақт ўргатилган тоғ такалари циркда ана шундай ҳаракатланади. Ҳўкиз қайикқа чиқиб олиши ҳамон трапни олиб ташлашди ва ниҳоят шатир-шутир қилиб, елканлар кўтарилди. Кенжа амаким ҳўкизнинг бошидан қўйлакни олди. Жонивор туёқлари билан депсиниб, аъзойи бадани қалтираб кетди ва юракни эзадиган қилиб чўзиқ мўради. Аста-секин ер кўздан йўқола

бошлади, енгил туман пардаси тортилган орол эса эртақлар-даги тилла қасрдай аста яқинлашиб келарди.

Қайиқ унча катта бўлмаган қўлтиқчада лангар ташлади ва яна ўша кенжа амаким ҳўкизни қайиқдан тушишга мажбур қилди. Худди ибодат қилаётгандай, ҳамма жиддий эди. Тиканли буталар ўсиб ётган чўл оролга қадам қўйиб, даҳшатли ҳўкиз қўйдай ювош бўлди-қолди. Унинг қон тўла кўзлари тиниқлашди ва уларда кенжа амакимнинг кўзларини тўлдириб турган мовийлик каби баҳри муҳитнинг ложувард туси акс этарди.

Аста-секин кош қорая бошлади. Денгиз юзасида қизил мавжлар ўйнарди, орол узра қулоқни батангга келтиргудек кичқириб қушлар парвоз қиларди. Барча очиқ осмон остида тунади ва бутун тун ҳеч ким чурқ этиб оғиз очмади. Эртаси кун тонгда нонуштадан кейин отам: «Қани, ишга!» – деб буйруқ берди ва қалдирғоч уяси тўплашдек сирли ва хатарли иш бошланди.

Оролда қўплаб қоронғи ғорлар бор эди. Бир катта ғор олдида отам меҳроб тиклади, бир даста қурбонлик пулини ёқди, бир неча бор етти букилиб таъзим бажо келтирди, кейин эса буйруқ берди: «Қурбонликка ҳўкизни келтиринглар!» Олтовлон амаким югуриб бориб, ҳўкизни ерга йикитишди. Шуниси ажабланарлики, ҳўкиз ҳеч қандай қаршилик кўрсатмади. Уни йикитишди эмас, балки унинг ўзи тошлоқ ерга узала тушиб ётди, деса, тўғрироқ бўлади. Пўлат каби яшилтоп-кумушранг шоҳли баҳайбат бош қудратли бўйинга шундай ўрнашгандики, гўё унга маҳкам пайвандлаб қўйилгандек. Унинг гавдаси яхши ният билан ўзини ғор пирига қурбон келтиришга азму қарор қилганини яққол намоён этиб турарди. Қалдирғоч уялари шу пирнинг мулки эканини ва баҳайбат ҳўкизни отам амакиларим билан унга бадал қилиб бағишлаганини мен ўшанда англаб етгандим. Борди-ю, пир бутун ҳўкизни ейишга кодир экан, унда унинг ашаддий даррандалиги турган гап. Ҳатто бу ҳақда ўйлаш ҳам кўркинчли. Ҳўкизни ерга йикитиб, амакиларим тезда ўзларини четга олишди. Отаси белбоғидан унча катта бўлмаган ялтироқ болтачани суғуриб олди-да, уни иккала қўли билан ушлаб, жонивор томон йўналди. Бамисоли улкан кафт қизалокнинг юракчасини сикди. Юракча гоҳ урар, гоҳ тўхтаб қолар ва энди ҳеч қачон қайтиб урмайдигандек туйиларди.

Ота бир нима деб гудранди, унинг чакнок қора кўзларида қўркув ва иккиланиш яширин эди. Шунда унинг отасига ҳам, ҳўкизга ҳам раҳми келиб кетди. Икки хор-зор бўлган хилқат — мана бу қоқшол маймунга ўхшаган эркак ҳам, тошлар устида қимир этмай ётган ҳўкиз ҳам. Болтани қўлига олган киши ҳам, унинг қурбони ҳам муқаррар нарса содир бўлишини хоҳламаётганди, бироқ ҳар иккаласи ҳам қандайдир тийиб бўлмайдиган куч ҳукми остида эди. Қизнинг кўзи ғор оғзига тушди — ғоят ғалати шаклда эди, қулоғига у ёқдан келаётган ажиб товушлар чалинди, ғорнинг совуқ нафасини ҳис этди ва тўсатдан ҳар иккалови — отаси ҳам, ҳўкиз ҳам қоядор ғорнинг пиридан қўрқди. Ҳўкиз кўзини юмиб ётарди ва узун киприкларининг учи пастки қовоғи устига текис чизикдай тушганди. Бир кўзининг ҳўл бурчагида кўк пашша изғирди. Пашша қизнинг шунақанги жонига тегдики, кўзи чеккаси қичишиб кетди. Ҳўкиз эса қимир этмади. Унга яқинлашаркан, отаси саросимага тушгандек атрофга аланглади. У нимани кўрмоқчи бўлганди? Аслида у ҳеч нимани кўрмаётганди, унинг бошини кўтаргани ва атрофга аланлагани ички бўшлиқдан гувоҳлик берарди, холос. Болтачани чап қўлига олиб, ўнг қўлига туфлади, кейин унга болтачани ташлаб, чап қўлига туфлади. Охири у иккала қўли билан болтани ушлади ва ўзини бардам тутишга ҳаракат қилгандек, оёқларини керди. Сўнг чуқур нафас олди ва нафасини сақлаб турди. Унинг юзи бўзарди, кўзлари косасидан чикди, болтани баланд кўтардию куч билан пастга туширди. Болта ҳўкизнинг бошига санчилиб, жиқ этгани қизнинг қулоғига чалинди. Отаси нафасини чиқарди ва ичида бир нима узилгандек иккала оёғида зўрға турарди. У эгилиб, болтачани чиқариб олишга ҳаракат қилгунича озмунча вақт ўтмади. Ҳўкиз бўғик овоз чиқарди, бир неча марта бошини кўтаришга уринди, аммо бўйин пайлари аллақачон чопиб ташланган бўлиб, бундай қилолмади. Кейин унинг танаси силкина бошлади, мия бу ҳаракатларни назорат қилмаётгани аниқ эди. Отаси яна болтачани кўтарди ва шиддат билан яна бир марта чопди. Ҳўкизнинг бўйнидаги жароҳат кенгайиб борарди. Навбатдаги ҳар зарбадан болта бўйинга тобора чуқурроқ ботмоқда эди. Ниҳоят, қора қон фаввора бўлиб отилди ва унинг ҳиди қайнонамнинг димоғига келиб урилди. Отасининг қўли қонга беланганди, болтача сирпаниб кетмоқда эди, шу

боис болтачани дам-бадам майсага артарди. Қон унинг юзига ҳам сачраганди. Чопилган трахеядан қулқиллаб кўпик пуфакчалари отилиб чиқди ва қайнонам томоғидан ушлаб, тескари ўтирилди. У иккинчи бор ҳўкизга қарашга таваккал қилганида, ҳўкизнинг боши ниҳоят, танадан ажраб бўлганди. Болтачани иткитиб, отаси бошини қонли қўллари билан шохларидан кўтарди-да, ғор олдидаги меҳроб олдига олиб борди. Ўлими олдидан ҳўкизнинг юмуқ кўзлари энди катта-катта очилганини қайнонам тушунолмади. Кўзлар ҳамон ўшандай денгиз рангида – ложувард тусда эди ва уларда ён-атрофдаги одамларнинг қора қиёфалари акс этарди. Ҳўкиз бошини меҳроб устига кўндириб, отаси бир қадам ортга чекинди, бир неча жумла гапни ғудраниб гапирди, кейин чўккалаб олди-да, ғор оғзи томонга бурилиб таъзим қила бошлади. Амакилар ҳам тошли ерга тиззалаб ўтирганча, қайта-қайта таъзим бажо келтиришди.

Курбонлик расми тугади, отаси билан амакилари ўз мосламаларини қўлларига олишди-да, ғор ичкарасига одимлаб кетишди, қайнонамни эса қайиқ ва озиқ-овқатларга кўз-қулоқ бўлиб туриш учун ташқарида қолдиришди. Улар бамисоли сувга чўккан тошдек товушсиз, изсиз ғор ичига кириб, кўздан ғойиб бўлишди. Қайнонам кўзлари чакчайган ҳўкиз боши ва лоши билан ёлғиз қолди, лошдан эса ҳамон қон оққани-оққан эди, қайнонамни ваҳима чулғади. Атрофда чексиз денгизу осмон ястанган. Орол устида кўплаб йирик-йирик қушлар айланиб учиб юрарди, қайнонам уларнинг номини ҳам билмасди. Қоя тирқишидан бир нечта катта-катта семиз каламуш чиқиб келди ва чийиллаганча ҳўкиз лошига ташланди. Қайнонам уларни ҳайдашга ҳаракат қилди, лекин бу махлуқлар роса ярим метрга сакраб, унга ташланди. Қизалоқ кўксида уларнинг тирноқларини ҳис этди ва қичкириб, ғорга отилди.

Зим-зиё қоронғиликда пайпасланиб, йиғлаб отасини ва амакиларини чақирди. Бирдан олд томон ёришиб кетди – у боши узра еттита гуриллаб ёниб турган машғалани кўрди. Ўлик мавсумда отаси бундай машғалаларни ўзи ясарди, узунлиги бир метр келадиган, тишларида ушлаб туриш мумкин бўлсин учун хийла ингичка дарахт шохлари қора мойга ботириларди; у жудаям кўп машғалани олдиндан тайёрлаб қўярди. Ёруғни кўриб, қайнонам дарҳол йиғидан тўхтади, чунки бу ибодатнинг ваҳимали муҳитидан томоғига бир нарса келиб

тикилиб қолганди. Отаси ва амакилари шуғулланган ишга нисбатан унинг қўркуви ҳеч нимага арзимаслигини англади.

Ғор жуда катта эди – баландлиги олтмиш ва эни саксон метр. Унинг ўлчамларини қайнонам кейин ўзининг болалик таассуротлари бўйича хотирасида қайта тиклашга ҳаракат қилганди. Ғорнинг узунлигини, албатта, аниқ айтилмасди. Аллақерда сув шалдирарди, тепадан тушаётган томчилар қаттиқ чакилларди ва рутубат ҳукм сурарди. Бошини орқага ташлаб, мана шу машғалалар ёниб турган ҳув тепага қаради. Олов отасининг, амакиларининг юзларини ёритиб турарди. Машғала ёғдусида кенжа амакисининг юзи ёқутдан ранг олгандек қип-қизил товланиб, ўзининг ғайриоддийлиги билан эътиборни тортарди. Бу ғаройиб манзарани ўпкага чуқур кириб борувчи ажойиб ҳид ва таъмли «Кликонинг беваси» шампан мусалласига қиёс қилиш мумкин – бу ҳид ва таъм асло бошқаларга ўхшамасди. Чарсиллаб ёниб турган машғалани ушлаган ва қоядор деворга қарийб ёпишиб олган амакиси пичоқ билан ялтиллаган сутдай оқ ўсимта томон чўзилди. Мана шу қалдирғоч уяси эди.

Умуман олганда, қайнонам ғорга кирганда юраги ўйнаб кетган ва нафаси бўғилганди, бу қорамойли машғалалардан ҳам, кенжа амакисининг ғалати юзидан ҳам эмасди, балки ғорда изғиб юрган саланганлар галасига кўзи тушганидан эди. Безовталанган қушлар уяларидан учиб чиққан, бироқ учиб кетишга шошилмаётганди. Улар оппоқ капалаклар галасидек, турфа оҳангларда чуғурлаганча ғорда айланиб учарди ва бу нолакор товушлардан томирлардаги қон тўхтаб қолай дерди. Қушларнинг қичқириқларида қайнонамнинг қулоғига алам ва ғазаб нидолари чалинади.

Отаси ғор девори ёнида узун яшил ғаров таёғида жойлашиб олганди, у ерда ўнтадан ортиқ аллақачон қотиб бўлган уялар бор эди. Оқ қийқ танғилган бошини орқага ташлаб ва бурун парракларининг чуқур жойларини шишириб, у оқ сопли пичоғи билан чўзилди-да, бир ҳаракат билан уяни кирқди. Ҳавода уни тутиб олди ва белига боғлаб олган халтачага солди. Бир нечта унча катта бўлмаган қора нарса пастга учди ва аста тўп-тўп этиб қайнонамнинг оёқлари остига келиб тушди. Эгилиб ва атрофни пайпаслаб қараса, улар пачоқланган тухумлар экан. Қайнонамнинг кўнгли вайрон бўлди. Бунинг устига,

отасидан қаттиқ хавотирда эди, у бир неча ўнлаб метр баландликда уя териб ва фақат силлиқ ғаров таёғигагина ишониб, ҳаётини хавф остига қўйганди. Қалдирғочлар гала-гала бўлиб, данкур-дункур машғалага ташланар, бу билан бамисоли уни ўчиришга ва ўз зурриётларини омон сақлаб қолишга ҳаракат қиларди. Аммо олов сўнгги дақиқада уларни чекинишга мажбур қиларди. Уларнинг кўкиштоб қанотлари оловга тегай-тегай деганда, улар шиддат билан бир томонга кетарди. Отаси эса бу ҳужумларга эътибор бермасди. Ҳатто қалдирғочлар қанотлари билан унинг бошига урганида ҳам нигоҳи фақат уяга қадалган бўларди. Ишончли ва аниқ ҳаракатлар билан бирин-кетин уяларни қирқиб оларди.

Машғалалар ёниб битмоқда эди, отаси билан амакилари тош деворга суёғлик ғаров таёқлари бўйлаб пастга сирғалиб тушишди. Улар янги машғалалар ёқишди, белларидаги халталарни уялардан бўшатишди ва уларни оқ кийик устидан териб қўйишди. Отаси одатда уяларни битта машғала ёниб тугагунча тўпларди. Укалари эса, айтиш мумкинки, уч навбат ишлашда давом этардилар. Отаси йиғилган уяларни каламушлардан асраш ва эндиликда сал кучдан қолган вужудига дам бериш учун пастда уяларга қоровуллик қилиб турарди. Барчалари кизнинг қаршиларида пайдо бўлганини кўриб, ҳам хайрон қолишди, ҳам суюнишди. Отаси ўз билганича ғорга кириб келгани учун унга танбеҳ бера бошлади ва қизалоқ ташқарида бир ўзи қолганидан кўрқиб кетганини очик айтди. «Кўрқиб кетдим», деган сўз оғзидан чиққани ҳамон отасининг чехраси бирдан ўзгарди. «Оғзингни юм!» – деди у вишиллаб ва қизга бир тарсаки туширди. Қалдирғоч уяларидан унинг қўли ёпишқоқ бўлиб кетганди. Фақат шундагина у ғорда «йиқилиб тушиш», «сирпаниб кетиш», «ўлиб қолиш», «кўрқиб кетиш» каби сўзларни тилга олмаслик кераклигини англади, акс ҳолда мусибат рўй беради. Қиз хўнграб йиғлай бошлади. «Йиғлама, Ян Ни, – тасалли берди кенжа амаки, – сенга қалдирғоч тутиб бераман, дедим-ку».

Улар биттадан трубка чекишди, белбоғ халтачалар билан терли баданларини артишди ва машғалаларни олиб, ғор тўрига юриб кетишди. «Модомики, шу ерда экансан, – деди отаси, – уяларга кўз-қулоқ бўлиб тур, мен эса ҳали тераман». Улар ҳар куни тўрт машғала навбати билан ишлашга келишиб олишди.

Отаси машъалани тишида тишлаб, нари кетди. Форда жилға оқарди, жилғада эса қайнонамнинг кўзи илонларга тушди. Атрофда чурук ғаров таёқлари ва чирмовуқлар ётарди, тошларда эса қуш ахлатлари қатлам-қатлам бўлиб кетганди. Кенжа амакисидан кўзини узмасди: ахир, у қалдирғоч тутиб бераман, деганди-да. Бир нечта ғаров таёғидан тармашиб чиқиб, у ўн метрдан кўпроқ баландликда пайдо бўлди. Қояда турса бўладиган тирқишни топди, таёқни чўзди-да, уни тирқишга жойлади. Кейин яна бир таёқни чўзди, уни биринчисига қия қўйди, учинчисини эса ҳалиги иккаласининг тагидан жойлаштирди. Ўзига яраша шундай бир кўприкча ҳосил бўлдики, қараб юрагинг увушиб кетади. Кенжа амаки замбуруғ шаклидаги катта-катта оқ уялар ёпишган сумалакларга етиб олиш учун мана шу лиқилдоқ мосламага оёқ қўйди. Уялар ўнтадан кўпроқ эди. Ғорнинг бошқа жойларида қалдирғочлар ўз уяларидан учиб чиқди-да, қўрққанидан ҳавода айланиб юрди, мана шу уяларда қушлар тинч эди. Эҳтимол, улар уялари ҳар қандай хатардан холи эканини англаб қолишган. Иккита уядан палапонларнинг бошлари кўринди. Яна бир нечта қалдирғоч сумалакларда бошларини пастга қилиб осилиб турар ва енгил, бежирим уя қуриладиган оппоқ, тиниқ ипни ажратиб, тумшукларини тез-тез қимирлатарди. Кенжа амакиси ғорнинг совуқ ва сирпанчиқ деворига бармоқлари билан тармашиб, оёқлари билан тираниб, улкан илон янглиғ аста-аста улар томон яқинлашиб келаётганини билмасди. Барча саланганлар саккиз тирноғи билан тошга маҳкам тармашиб олиб, кунт билан уя қуарди. Мокидек калта тумшуклари у ёқдан-бу ёққа чакқон бориб келар, уялар эни ва бўйига тез катталашиб борарди. Табиатда саланганларнинг уя қуришини жуда камдан-кам кўриш мумкин ва юқори лавозимдаги амалдорлар қалдирғочларга бу қанчалик қимматга тушишини тасаввур ҳам қилолмайдилар. Уя йиғувчиларнинг меҳнати нечоғли оғир ва хатарли экани, нималар эвазига қўлга киритишлари уларнинг етти ухлаб тушига кирмайди.

Кенжа амаки мана шу замбуруғсимон сумалакнинг энг катта дўнглигида қарийб оёғи осмондан бўлиб осилиб турарди. Бундай аҳволда қандай ўзини ушлаб туриш мумкинлиги ҳеч кимнинг ақлига сиғмасди. Машъала алангаси унинг аллақерида, биқин томонида лопилларди. Уя халтачаси эса

титиғи чиккан, жикқа хўл байроққа ўхшаб белида осилиб турарди. Қирқилган уяларни халтага сололмаслиғи тушунарли эди. Отаси эса девордан сирғалиб тушиб олганди ва бошини орқага қилиб, қўлида машғала билан кенжа укасини кузатарди, унинг ҳаёти гумбаз шифти остида, том маънода, қил устида турарди. У қирқилган уяларни териб олишга чоғланарди.

Қайнонамнинг гапига кўра, бу кадар кўп уяни у бошқа ҳеч қачон кўрмаган. Маълумки, агар эски уялар бузилмаган бўлса, қалдирғочлар келаси йил савқитабий ила уларни «таъмирлаб» олади ва уялар похол шляпа катталигидек бўлиши мумкин. Зарарланмаган уялар соф, ҳеч бир қоришмасиз, сўлақдан қурилган, яъни уларнинг сифати юқори бўлган.

Кенжа амаки ўтқир уч қиррали пичоқ тутган қўлини чўзди. Унинг гавдаси илонга ўхшаб, кўрқинчли чўзилди. Сочларининг учидан йилтиллаб тер томчиларди. Пичоқ қарийб улкан уянинг чеккасига тегай деб қолди, ана, тегди, деса ҳам бўлади... ҳа, тегди! Амаки пичоқни уя тагидан у ёқдан-бу ёққа қараб юргиза бошлади. Ундан шаррос тер қуйиларди. Уядан учиб чиккан қалдирғочлар ғайриоддий жасорат ила данкур-данкур ғазаб билан унинг башарасига ташланарди. Уя тошда маҳкам турарди, у кўп ёшга кирганди, қоя билан барабар ўсиб чикканга ўхшарди. Шу боис кенжа амакининг олдидаги вазифа ғоят оғир эди: у ҳеч бир иккиланмасдан, кўзларини юмишга мажбур қилиб, ғазаб билан ҳужум қилаётган қушларга эътибор бермай, ўз ишини давом эттириши керак эди.

Бу улкан уя охири бир ёнга сурилгунча нақ юз йил ўтди-ёв. Яна бир уринса, тамом, оқ олтин қуймаси тўғри пастга тушиб келади.

«Ҳа, амаки, бўш келманг, яна озгина!» – беихтиёр қайнонамнинг оғзидан отилиб чиқди бу сўзлар. Шу заҳоти кенжа амаки бутун гавдаси билан пастга шўнғиди, уя девордан ажралди ва аста айланиб, парвоз қилганча пастга туша бошлади. Унинг қайнонам ва отасининг оёқлари остига келиб тушгунича озмунча вақт ўтмади. Уя билан изма-из кенжа амаки ҳам йиқилди – унинг барча ноёб қобилятлари бу гал бекор кетмаганди. Ҳа, у ўн метрдан ҳам баландроқдан йиқилиб тушиши ва шикаст емаслиғи ҳам мумкин эди. Аммо бу гал жуда ҳам баланд эди ва аҳволи ҳам мақтагулик эмасди. Унинг сочи-

либ кетган миялари қалдирғоч уясига сачраганди. Амакининг машғаласи ҳали ҳам ёнарди, фақат ғордан оқиб ўтувчи кичкинагина ариқча суви уни ўчирди.

Кенжа амакининг ўлимидан беш йил ўтиб қайнонамнинг отаси йикилиб нобуд бўлди. Бироқ қариндошларнинг ҳалокати уя йиғувчиларни тўхтатиб қололмади. Отасининг ишини қайнонам давом эттиролмасди, бироқ амакилари уйда боқиманда бўлиб қолишни ҳам истамасди. Иссиқ ёз кунларининг бирида у кенжа амакининг қонига бўялган каттакон уяни орқалаганча, умрида биринчи марта мустақил ҳаёт йўлига қадам қўйди. Ўшанда у ўн тўрт ёшда эди.

Афтидан, қалдирғоч уяси тайёрлаш бобида таникли мутахассис бўлиб етишиш унга насиб этмаганди. Ҳар гал у нина билан уяларни қоришмалардан тозалаганда, кўз олдида юракни ларзага солувчи ва кўнгилни пора-пора қилувчи манзара пайдо бўларди. Ҳар бир уяни бунинг ортида қандай машаққатлар, одамларнинг ҳам, қалдирғочларнинг ҳам қон ва кўз ёшлари пинҳон эканини билган ҳолда чексиз ҳурмат ва диққат-этибор ила пиширарди. Қалдирғоч уяси тайёрлашнинг бебаҳо тажрибасини у ана шу тариқа эгаллаганди. Жюгуода ошпазлик бўйича ақл бовар қилмас юксакликка етишгандан кейингина, яъни «ўшт» болалар пишира бошлагандагина у мана шу азоблардан халос бўлди.

– Тўксонинчи йилларда Хитойда қалдирғоч уясига талаб бениҳоя ошди, – чуқур изтироб ила баён этди қайнонам, – бу ҳунар эса мамлакат жанубида қарийб йўққа чиқди. Энди уя йиғувчилар ўзлари билан ғорга гидравлик ҳавозалар ва мустақил электр манбаларини олвадилар. Одамлар ўзлари учун бирон-бир хавфсиз уяларни осон кесоладиларгина эмас, балки бунда қалдирғочларни ўлдирадилар ҳам. Сирасини айтганда, Хитойда ҳозир қалдирғоч уяси қолмаган ва тўплайдиган нарсанинг ўзи йўқ. Шу боис мавжуд талабларни қондириш учун Жануби-Шарқий Осиё мамлакатларидан жуда катта миқдорда уялар олиб келишга тўғри келади. Нархлар осмонга чиқиб кетган. Гонконгда уяларнинг бир килограмми икки ярим минг Америка доллари туради ва нархлар янада ўсиб бормоқда. Бу бошқа мамлакатлардаги уя тўпловчилар орасида чинакамига талваса келтириб чиқарди. Ўша пайтлар отам укалари билан йилда бир марта тўпларди. Таиландда эса

уларни бир йилда тўрт марта йиғадилар. Яна йигирма йилдан кейин фарзандларимиз бу қанақа таом бўлди экан, деб хайрон бўлишлари мумкин, – хотима ясади қайнонам, қалдирғоч уяси шўрвасини охиригача ичиб қўйиб.

– Умуман, бугунги кунда ҳам қалдирғоч уяси шўрвасини кўпи билан мингтача хитой боласи татиб кўрган, – эътироз билдирдим. – Бу ўзи бор нарсамиз ё йўқ нарсамиз – халққа бунинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ. Шу боис ташвишланмаса ҳам бўлади!

САККИЗИНЧИ БОБ

1

Ҳурматли иним Идоу!

Ҳикоя ва хатингни олдим. «Қалдирғоч уяси» мени ўйлантириб қўйди. Кичкинализимда отам бойларнинг дастурхонида «Тўя пайпоғи», «Айиқ панжаси», «Маймун мияси», «Қалдирғоч уяси» каби тансиқ таомлар бўлишини айтарди. Мен тўяни кўрганман, унинг катта-катта гўштдор тўғи борлигига шубҳа йўқ, гарчи ейишимга тўғри келмаган бўлса-да, унинг таъми ёмон бўлмаса керак. Тўғри, болалигимда «От тўғи» таомидан тотиб кўрганман. Уни акам уйга олиб келган эди, ҳаром ўлган бир отдан билдирмай кесиб олган экан, уларнинг корхонасида бўлганман. Албатта, ҳеч қанақанги сардор ошпаз ҳақида гап бўлмаганди, ойим уни шўр сувда шунчаки қайнатганди. Гўшти жуда оз чиққанди, лекин шўрваси – таърифга сўз йўқ! Ҳалигача эсимдан чиқмайди, мазаси оғзимда қолган. Янги йилда ака-укалар учрашганимизда, ҳар доим ўшани эслаймиз. Бу бир минг тўққиз юз олтимининчи йилда бўлганди. Замон оғир эди, шу боис бундай воқеани унутиб бўлмайди. Айиқ панжасига келганда эса, икки йил олдин бир саноатчи мени зиёфатга таклиф қилди ва охириги таомни олиб киришганда ликобчада қоп-қора нимадир турарди; мезбон гердаийб шундай деди: «Айиқ панжаси, ҳозиргина Хэйлуңзьяндан олиб келинди». Унинг гапига учиб, ўша заҳоти чўп билан бир бўлак узиб олдим-да, оғзимга солиб, шошмай чайнай бошладим – таъмини билмоқчи эдим. Бу қандайдир шилимиш ва ёпишқоқ бир нарса бўлиб, айтарли ҳиди йўқ, бироқ бадхўр эмасди, қайнатилган чўчка оёғига ўхшарди.

Ичимда шундай ўйласам ҳам ташдан тўхтовсиз мақтардим – бунча мазали таом бўлмаса! Мезбон ўзи ҳам тотиб кўрида, рисоладагидек кўпчимабди, деди. Кейин эса сардор ошпазни сўка кетди. Мен «кўпчимабди» деган сўзнинг маъносини тушунмагандим-у, аммо сўрашга иймангандим. Кейин Пекиндаги ресторанда ишлаган бир ошнамдан қизиқсиниб «кўпчимабди» деган сўзнинг тагида қандай маъно бор деб сўрагандим, у менинг қоқланган айиқ панжаси еганимни, аслида уни аввал сувда кўпчитиб, намиқтириб олиш кераклигини айтганди. Агар панжа янги бўлса, бу талаб қилинмайди, аммо уни пишириш ҳам жўн иш эмас. Ерда чуқурча қазини, оҳак сепиб чиқиш, унга панжани қўйиш, яна оҳак билан устидан ёпиш ва илиқ сувни чалитиб сепиш, уларни реакцияга киритиб, иссиқ ажралиб чиқартириш керак, панжадан тукларни фақат шу йўл билан кетказиш мумкин. Унинг гапига қараганда, айиқ панжасини пишириш учун вақт ва сабр керак: у қанча кўп димланса, шунча яхши. Бу дегани, агар уни кечки дастурхонга тортмоқчи бўлсанг, эрта тонгдан ҳаракатингни қиласан. Умуман, кўп уринмайсан. Эсимда: отам айтгандики, қишда айиқ овқатланмайди, нафсини ором олдириш учун панжасини сўради, шу боисдан ҳам у жуда қадрли саналади. Менимча, бу пуч гап. Ё бўлмаса, «Маймун мияси» таомини олайлик. Мен буни ростданам маймун мияси деб ўйлабман. Кейинчалик менга айтишларича, бу ўрмон замбуруғларининг бир тури экан. Бу нарсанинг ўзини емаганман, лекин замбуруғдан қилинган ошқозон дорисидан кўп ичганман. Яқинда поездда доришунослик корхонасида ишлайдиган бир мутахассис қиз билан танишиб қолдим. У бу ҳандорини бунча кўп миқдорда қандай ишлаб чиқаришларини айтиб берди. «Маймун мияси»га бошқа ўрмон замбуруғларини аралаштирар ва яна одатдаги, қуритилган замбуруғлардан ҳам қўшарканлар. Мен лол қолдим, буни қаранглар-а, дориларга химикат қўйишлари хаёлимга келмаганди! Ҳатто дориларда ҳам қаллобликдан тап тортмайдиган бўлишса, умуман ҳақиқий нарсанинг ўзи қолдимикан? Ниҳоят, бу даҳшатли «Қалдирғоч уяси» ҳақида айтмоқчиман. Мен ҳеч қачон уни кўрмаганман ҳам, емаганман ҳам. «Қизил қошонадаги уйқу» романидан бир лавҳа эсимда, сил касалига чалинган Лин Дайюй айланиб келиб «Қалдирғоч уяси» ишўрасини ичаверади, демак,

бундан чиқди, ёмон нарса эмаскан, аммо унга оддий одамнинг ҳамёни чидамайди. Бироқ нима учун бу қадар қимматлиги миямга келмайди. Ярим умринг меҳнатда ўтиб ҳам бир неча жин тополмаслигинг мумкин. Сенинг ҳикоянгдан кейин «Қалдирғоч уяси» таомидан саккиз чақирим нарига қочаман: биринчидан, қиммат, иккинчидан эса, бу қадар шафқатсизлик айнан у билан боғлиқ. Мен қалдирғоч уяси овловчиларининг сурбет рақибларидан эмасман, аммо уларнинг сўлак ва қондан уя қўйишларини эслаганинг он бирдан ғалати бўлиб кетасан киши. Менинг нуқтаи назарим сенинг ҳикояндаги мана шу аёлникига ўхшаи. Қалдирғоч уяларининг, қайнонанг айтганидек, қандайдир ғалати хоссалари борлигига шубҳа қиламан. Гонконгда улар жуда оммалашиб кетган, лекин бир қарагин-а, кўчаларда кимлар юрибди: дуч келган ҳар бир одам – ўтқир бурунли ва япасқи юзли калтабақай. Биз, шандунликлар, кўк пиёзли картошка нони еймиз, шу боис бўйдан ҳам Худо берган, кўчаларда гўзал аёлларимиз кўрганларнинг кўзини куйдиради, тўғри, ёппасига гўзал деб бўлмаса ҳам, юздан битта, мингдан битта, албатта, топилади. Бу нимадан? Бу тансиқ таомларнинг озуқалик қимматини картошканинг ёнига қўйиб бўлмайди. Шундай ифлос нарсани тановул қилиш учун иунча пулни совуриш гирт аҳмоқлик эмасми? Саланганлар уйчаларининг шафқатсизларча йўқ қилиб юборилиши-чи? Бу энди иунчаки аҳмоқлик эмас. Сўнгги йиллар ичида, айниқса, ҳикоянгни ўқиганимдан кейин бир нарсани англадим: овқатга келганда, биз, хитойликлар, ўзимиздан ўзимиз ўтиб кетдик. Бирон ғаройиб нарсадан лаззатланиш имкони борларнинг кўпчилиги бунинг учун ўз чўнтақларидан тўламасликларини айтиб ўтириш шартмикин? Айни вақтда оддий халқ ҳам қоринни нима биландир тўйдириши керак-ку. Биз атрофимизда гўштлар тоғ-тоғ бўлиб ётган ва мусалласлар дарё бўлиб оққан замонда яшаямиз ва сен ҳикояларингда тасвирлаган амалдорлар аёллардай тегманозик сичуан бой мустабид, мутлақо ўрдак панжасининг пардаларини тамадди қиладиган Лю Венцайдан ҳам ўтиб тушганлар. Бундай нарсалар кунда бўлиб турадиган ҳолга айланган аллақачон. Бир неча йил аввал рўзномаларда мана шу мавзудаги мақолалар кўзга ташиланиб қолганди, бироқ улар ҳеч кимни ҳаяжонга солмаганди. Гоҳо кулгили қилиб расмларини чизишарди, энди эса шу ҳам йўқ.

Ўзимизнинг асосий мавзумизга қайтадиган бўлсак, нуқтаи назаримча, «Қалдирғоч уяси»да сиёсий бўёқлар қуюқлашиб кетган. Сал ғазабингни босиб, ҳикоянгни бошқатдан ёзиб чиқсанг, яхши бўларди, деб биламан. Қалдирғоч уяси тўплашдек дунёнинг ўзидек қадимий ва сир-асрор билан йўғрилган ғоят хавфли машғулот мавзусида анча жозибадор нарсаяратилиши мумкин.

Жюгуога сафаримга келсак, бошиқлар, бир ҳисобдан қариши эмас. Аммо-лекин жўнагунимча ҳозир ишлаётган романимнинг қоралама нухасини тугатиб қўймасам ҳечам бўлмайди. Сизларнинг маймун мусалласи биринчи фестивали санаси эсимдан чиққани йўқ ва бу вақтга келиб ишларимни бир ёқли қиларман деб ўйлайман.

Қўлёмангни тезкор почта орқали топшириши шарти билан қайтариб юборяпман. Олганинг ҳақида хабар берарсан.

Қаламинг бундан-да ўткир бўлсин!

Мо Ян

2

Устоз Мо Ян!

Хатингизни, тезкор юборган қўлёмангизни ҳам олдим. Бундоқ қараганда, шунча пулни сарф қилишингизнинг кераги йўқ эди, оддий буюртма билан ҳам юборсангиз бўларди. Бир неча кун кейинроқ келарди-ю, зарари йўқ эди. Барибир мен ҳозир «Мусаллас фаришта» номи остида асар ёзаяпман ва «Қалдирғоч уяси»ни тўғрилашга ҳозирча киришаётганим йўқ.

Менинг «Қалдирғоч уяси» асарим Сизда қанчалаб туйғуларни жунбушга келтирибди, устоз! Сиз ҳатто қайнатилган от туёғи еганингиздаги ёшлик йилларни эслабсиз. Энди гарчи ҳикояни ҳеч қачон босмасалар-да, унинг ўзи тайёр ютуқ: агар у бўлмаганда, Сиз мана бундай узун хат ёзармидингиз!

Сиз ҳақсиз, қалдирғоч уясининг фойдалилигини жуда муболагалаштириб юборганман. Ўйлашимча, уларни протектига анча бой қуш чиқиндиси сифатида тавсифлаб ўтишим мумкин эди. Уларда, албатта, ҳеч қанақанги сеҳрли хусусият йўқ. Акс ҳолда улардан кунига учтадан ё биштадан еб юрган одам росманасига ўлмас бўлиб қоларди. Ҳикояда ёзил-

ганидек, «Қалдирғоч уяси» шўрвасидан атиги бир марта татиб кўрганман. Жюгуога келсангиз, Сиз ҳам баҳраманд бўлишингиз учун, албатта, иложини қиламан. Таомнинг ўзи – ўнинчи ўриндаги иш, асосийси, бунинг нима эканини билганингиз қолади.

Мени жуда безовта қилаётган нарсага келсак, бундан қутулишга, албатта, ҳаракат қиламан. Ҳозирги вазиятда, жунбушга келган тўйгуларни тутиб туриш қанчалик қийин бўлмасин, қилинган ишларни кўриб чиқмоқ зарур. Жамиятнинг бундай ўзгариб кетиши учун ҳар биримиз масъулмиз. Хизмат бурчим бўйича бутун дунёдан келтирилган машҳур мусалласлардан ичишимга тўғри келади. Қимматлиги бўйича улар «Қалдирғоч уяси»дан унча кўп фарқ қилмайди ва одамлар ҳам уларни ўз кўзлари билан аниқ кўрмаган деб қўрқаман. Масалан, фарангларнинг «Жерве-Шанбертен» ва «Романи-Конти»си, олмонларнинг «Лэй» ва «Доктор»и, италянларнинг «Барбареско» ва «Лакрина-Кристи»си ва ҳ.к. Уларнинг ҳар бири чинакам хазина, ҳеч шубҳасиз, маъбудлар нўш этадиган обиҳаёт. Тезроқ келинг, устоз. Шогирдингиз бошқа ҳеч нарса билан мақтанолмайди, аммо машҳур мусалласлардан бир-бир қадаҳ отиб олишга келганда, Сизга бўлган ҳурматимни аъло даражада адо этурмен. Уялиш керак эмас, бу чайқовчи амалдорлар жигилдонларига уришганидан кўра биз ичиб олганимиз яхши.

Гапирай десам, гапларим кўп, лекин Сиз барибир яқинда Жюгуога қадам ранжидида қиларкансиз, шахсан учрашгунча чидайман. Бир-биримизнинг кўзимизга қараганча, қадаҳлар қўтарамиз ва хумордан чиққунча гаплашамиз!

Ўзимнинг янги асарим «Маймун мусалласи»ни юборяпман ва сизнинг танқидий фикрларингизни кутиб қоламан. Аввалига катта ҳажмни режаслаштиргандим, бироқ сўнгги кунларда шунақанги чарчадимки, бир амаллаб тугатиб қўя қолдим. Ўқиб чиққанингиздан кейин қайтариб юборманг. Жюгуога келганингизда ўзингиз билан бирга ола келарсиз. Бир кунгина дам оламан, кейин эса яна бир ҳикоя ёзишни бошлайман. Ана шундан кейин «Қалдирғоч уяси»ни тўғрилайман.

Ижодий муваффақиятлар тилайман.

Шогирдингиз Ли Идоу

Агар «Юанжю», «Маймун мусалласи»ки бошқа иероглиф билан шундай талаффузда ёзилса, «Юан мусалласи» бўлиб қолади. Уни ким ихтиро қилган? Менинг қайнотам, Юан Шуанюй, Жюгуодаги Мусалласпазлик академиясининг профессори ихтиро қилган. Жюгуони буюк ватанимиз харитасидаги тобдор дур деб аталса, Мусалласпазлик академияси – Жюгуомизнинг дури, қайнотам эса академиянинг энг ёрқин, энг жилвагар дури. Бу ҳурматли инсоннинг шогирди, кейинчалик эса унинг куёви бўлганимдан бир умр фахрланаман. Омадимга қанчаларнинг ҳавасию ҳасади келишини айтолмайман. Бу ҳикоямни «Маймун мусалласи» дейми ё «Юан мусалласи» – шунинг устида узоқ мулоҳаза қилдим. Гоҳ унисини айтиб кўрдим, гоҳ бунисини, барибир ҳам «Маймун мусалласи»да тўхталдим. Қайнотам комусий билимга эга ва палаги тоза инсон. Маймун мусалласини қидириб топгани Байюанлин тоғига боришга ва у ерда маймунлар орасида яшашга, очик осмон остида овқатланиш ва ётиб-туришга, ўйлаган иши бари учун ҳар қандай қийинчиликка чидашга тайёр эди.

Ичмайдиган ўқувчилар қайнотамнинг билимлари ҳақида қандайдир тасаввур ҳосил қила билмоқлари учун маърузаларидан муфассал парчалар келтиришни мақсадга мувофиқ деб топаман. Уларнинг ёзма нусхаларини қайнотам бир неча йил муқаддам тарқатиб юборган, «Мусалласпазликнинг келиб чиқиши»дан таълим берганди.

У вақтда мен ёш, мияси бўм-бўш талаба эдим. Бу мусалласпазлик эҳромига камбағал деҳқон оиласидан келиб қолган эдим, мусаллас нима эканини билмасдим. Қайнотам оқ костюмда, қўлида асо билан савлат ила минбарга кўтарилганида мен мусалласни зирвалар солинган сув деб билардим. Бу чол бизга нима каромат кўрсатаркан деб ҳайрон бўлгандик. У эса ҳали бирон калима сўз оғзидан чиқмай туриб хиринглаб кулдида, ички киссасидан унча катта бўлмаган бир шишачани олди, тикинини суғурди, бир қултум ютди ва лабларини чапиллатиб тамшанди: «Нима ичдим, ҳамкасабалар?» «Жўмракдан олинган сувни», – кимдир жавоб берди. «Қайнатилган яхна сув», – уни тўғрилади бошқа бир талаба. «Тиниқ суюқлик», – яна

бир овоз аниклик киритди. Кимдир эса: «Мусаллас», – деди. Бунинг мусалласлигини мен аниқ билардим – унинг хушбўй хиди димоғимга келиб урилганди, аммо босиқ овозда: «Пешоб», дедим. «Баракалла!» – чапак чалиб юборди қайнотам. – Мусаллас деган талаба ўрнидан турсин». Узун сочини орқага ташлаб олган қиз ўрнидан турди. Чўғдай кизариб қиз қайнотамга қаради, кейин нигоҳини пастга қаратди ва сочи учини ўйнай бошлади: кинода кўравериб, ўрганиб қолгани бор гап. «Бунинг мусалласлигини қаёқдан билдингиз?» – сўради қайнотам. «Ўхидидан билдим», – элас-элас кулоққа чалинди қизнинг овози. «Ўхид билиш қобилиятингиз ўткирлиги нимадан?» – давом этди профессор. Қиз баттар қизариб кетди, юзи лов-лов ёнарди. «Ўўш, нимадан?» – қисти-бастига олди қайнотам. «Мен... сўнгги бир неча кундан бери барча хидларни сезадиган бўлиб қолганман...» – деди қиз янаям паст овозда. «Ҳа-а, тушундим! – зеҳн қулфи очилгандек қайнотам пешонасига шап этиб урди. – Ўтиринг!» Нимани тушунди? Сиз тушундингизми? Мен эса у айрим қизларда ой кўрганда хид билиш сезгиси кучайишини ва тасавури фаолроқ ишлашини тушунтиргандан кейин англагандим. Шу боис башарият тарихида кўпгина буюк кашфиётлар ой кўриш даври билан узвий боғлиқ бўлган. «Энди пешоб деган талаба ўрнидан турсин!» – деди жиддий оҳангда қайнотам. Кулоқларим шангиллаб кетди, кўз олдимда ранг-баранг учқунлар рақс туша бошлади, бошимга калтак келиб тушгандай бўлдим. Чолнинг қулоғи бунақа сезгирлигини туш кўрибманми?! «Туринг, туринг, уялманг!» – такрорлади у. Менинг хижолатим бутун гуруҳнинг эътиборини тортганди ва албатта, ой кўрган анави узунсоч қизнинг ҳам. Унинг исми Жин Манли эди – соф жосусона от.

Кейин орамизда нималар бўлганини бошқа пайт ҳикоя қиларман. Кейинчалик у ҳам қайнотамга аспирант бўлди. *«Лаънати, бу сассиқ тилим бошимга бало бўлди, тил эмас бу, бало. Эҳ, Ли Идоу, Ли Идоу, уйдан чиқиб кетаётганингда ота-онанг сенга нималар дейишганди? Кам гапириб, кўп тингла, дейишмаганмиди? Сен-чи? Оғзингга латта тиқса ҳам тийилмайсан-а. Қизилиштонни биласанми, дарахтдаги тешикка тумшуғи тиқилиб ўлади, айнан тумшуғи унга панд беради. «Исминг нимаиди?» – «Ли Идоу». – «Ҳа-а, демак, сен*

мусалласнинг мужассам руҳи экансан: тасаввуринг бунчалик бойлиги бежиз эмас экан-да». Бу сўзлардан сўнг бутун гуруҳ қотиб-қотиб кулди. Қўлини кўтариб, қайнотам кулгини босди, яна бир кулгум ютди ва чапиллатиб тамшанди: «Ўтир, Ли Идоу. Тўғрисини айтсам, сен менга ёқиб қолдинг. Бошқаларга ўхшамайсан».

Кўзларимни чакчайтириб, ўтирдим, қайнотам эса тикинни ёпди, шишачани чайқатди, уни баланд кўтарди, кўчадан тушган ёрқин қуёш нурлари оқимидаги пуфакчалардан завқланди ва баланд овозда чертиб-чертиб шундай деди: «Қадрли ҳамкасабалар, бу суюқлик муқаддас, бусиз инсон яшолмайди. Бугун ислохотлар ва ошкоралик даврида у янада каттарок роль ўйнамоқда ва ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, агар у бўлмаганда Жюгуонинг уйғониши ҳақидаги барча гаплар пуч бўлиб қоларди. Мусаллас, бу – мусиқа, рангтасвир, шеърият, ракс. Мусалласпаз ўзида кўплаб малакаларни мужассам этган санъатқордир. Умид қиламанки, сизлардан уста мусалласпазлар етишиб чиқажак, Барселонадаги Бутунжаҳон кўргазмасида олтин нишонни қўлга киритиб, мамлакатни шон-шухратга чулғаяжаксиз. Яқинда эшитиб қолдим, кимдир бизнинг касбимиз ҳақида ёмон фикр билдирибди, мусалласпазлик – истиқболсиз иш, дебди. Ҳамкасабалар, сизларга дангал айтоламанки, борди-ю, бир кун келиб ер қурраси парчаланиб кетгудек бўлса, спирт молекулалари ўша-ўша коинотда айланиб юраверажак».

Гулдурос қарсақларимиз остида қайнотам чехрасида ибодат чоғидагидек улуғвор тавфиқ ила шишачани баланд кўтарди, чехра киноқаҳрамон сингари яшнарди. Мен уялиб кетдим: нима жин уриб бундай мўътабар суюқликни пешобга тенглаб юрибман? Охири бориб пешобга айланса, айланиб ўлмасмиди.

«Бу муқаддас суюқликнинг келиб чиқиши ҳали-хануз жумбоқ, – давом этди қайнотам. – Бир неча минг йил муқаддам мусаллас ирмоқлари бирлашиб, Хуанхэ ва Янцзи дарёларини ҳосил қилган. Аммо манбаларни қидириб топишнинг иложи бўлмапти. Фақат тимсолларга таяниш қолган, холос. Самовий кенгликнинг спектрал тадқиқоти ўтказилиши чоғида мамлакатимизнинг фалақшунослари очиқ коинотда катта микдордаги спирт зарралари борлигини аниқлаганлар. Яқинда фазо ке-

масидаги парвози чоғида америкалик астронавт аёл куюк мусаллас ҳидини туйибди, ширакайф бўлгандек, бир ажойиб хузурни ҳис этибди. Энди жавоб беринг-чи: спиртнинг бу зарралари қаердан келиб қолган? Америкалик астронавт аёл туйган хушбўйлик қандай пайдо бўлган? Бошқа сайёрадан келиб қолганми? Ё эҳтимол, бу зарралар шу ердан, ўзимизнинг Жюгуодан бориб қолгандир? Тасаввурингиз қанотларини кенгрок ёйингиз, ҳамкасблар!

Аждодларимиз мусалласнинг кашф этилишини илоҳларга тақаганлар, — давом этди қайнотам, — ва бу ҳақда озмунча гўзал ва ҳаяжонли ривоятлар тўкимаганлар. Илтимос, сизларга тарқатилган varaқларга бир назар солинг.

Қадимги мисрликлар мусалласни Осирис кашф этган дейишади, чунки бу илоҳ марҳумлар салтанатининг ҳукмдори бўлган, мусалласни эса аждодлар руҳини халос этиш йўлида қурбон келтириш мумкин бўлган, токи улар қанот чиқариб, жаннат сарҳадларига етиб боролсинлар. Ҳатто, биз тириклар ҳам ширакайф чоғимизда ўзимизни кушдек енгил ҳис эта-миз, худди ҳозир қанот қокиб учиб кетадигандай бўламиз. Бинобарин, мусалласнинг моҳияти — парвозни ҳис этишда. Қадимги Месопотамия аҳолиси биринчи мусалласпаз шараф тожини Нух бошига қўндирган. Уларнинг эътиқодича, Нух тошқинидан кейин одамзод наслини қайта яратгангина эмас, балки касалликларнинг олдини олиш воситаси сифатида му-салласни одамларга инъом ҳам қилган. Улар ҳатто Нух мусал-ласпазлик билан шуғулланган жойни ҳам кўрсатишган.

Қадимги юнонларда мусаллас маъбудди Дионис бўлган. Олимпнинг барча маъбудлари ичида у хушчақчақлик, халос-корлик, эркин рух парвози рамзидир.

Айрим динлар мусалласнинг келиб чиқишини бошқача изоҳлайдилар. Буддавийлик ва исломда мусалласга муносабат салбий, у турли-туман ёмонликлар манбаи. Насронийликда эса мусаллас Исо Масиҳнинг қони, унинг дунёни кутқаришга интилиши зуҳури сифатида эъзозланади. Мусаллас нўш этиб, насроний Худо билан қўшилиб кетишга, у билан узвий алоқада бўлишга умид боғлайди. Насронийликда мусалласга баланд рутба берадилар, у моддий бўлишига қарамай, Худо билан руҳий бирлашувни акс эттиради. Лекин бир нарсадан огоҳлантириб қўяй: мусалласни мутлақо моддий моҳият си-

фатида тушунган одам ҳеч қачон ҳақиқий уста бўлмайди. Мусаллас руҳийдир ва бу ҳақдаги эслатма шу пайтгача кўплаб тилларда сақланиб қолган. Инглиз тилида ўткир ичимликларни spirits деб аташади, Францияда эса алкоголь таркиби юқори бўлган мусалласларни spiritueux тоифасига мансуб берадилар. Бу сўзларда ўзак битта – spirit, рух.

Аммо биз, нима бўлганда ҳам, моддиюнчилармиз ва мусалласни шунинг учун ҳам руҳий деймизки, у туфайли жонимиз қанот ёзиб, парвоз қилади. Бироқ парвоз қилавериш чарчаган жонимиз ерга қайтиб келади ва биз барибир мусалласнинг ибтидосини эски қўлёзмалардан қидиришимизга тўғри келади. Бу ҳаддан ташқари мароқли машғулот. Энг қадимги ҳинд диний-фалсафий битиклари Ведаларда сома ва яна бир баома деган алкогольли ичимлик эслатилади. Унисидан ҳам, бунисидан ҳам қурбонликларда фойдаланганлар. Кўҳна китобда «нордон мусаллас» ва «ширин мусаллас» кўп марталаб учрайди. Худди ўшандай қадимги Хитой битиклари тошбака косасида учрайди: «Бу мусаллас Да Цзя учун, Дин учун», бу – марҳумлар Да Цзя ва Динга бағишланган маросимий мусалласни билдиради. Ушбу битиклар орасида «чан» иероглифи ҳам учрайди, у Хан Бан Гунинг «Оқ йўлбарс танобийсидаги мулоҳазалар тўплами»га изоҳларида қуйидагича талқин қилинади: «Чан – юзта гиёҳ хушбўйини жамловчи ичимлик». Чан бу – ажойиб мусаллас. Ушбу иероглиф бошқа яна бир «чан»ни англатади – «бемалол», «ёқимли», «мириқиш», «саркаш», «қўнимсиз»; «чан» қуйидагича келиб чиққан: чанда – «эркин, фаросатли», чанкуай – «руҳнинг қувноқ ва ёқимли жойлашуви», со юян – «фикрларни эркин ифода этиш», чан уцзу – «тўсиқсиз», чан-сян – «эркин фикр», чанъин – «хоҳлаганча ичиш»... Мусаллас, бу – эркинлик доираси. Жаҳоннинг бошқа минтақаларида бугунги кунда мусаллас ҳақида топилган энг қадимги ёзма гувоҳликлардан бири мусаллас шишаси тиқини ҳисобланади, у Мисрдаги қадимги мозорлар қазилмаларида топилган, эрамизгача ўн иккинчи асрда тахт юргизган фиръавн Рамзес IIIнинг мусалласхонаси муҳри билан яхши сақланган.

Нисбатан энг қадимги даврларнинг алкоголь ичимликлари ҳақидаги ёзма гувоҳликлардан яна бир нечтасини келтиришимга изн берсангиз. Бу хитой тилидаги «ен» сўзи бўлиб,

«ширин мусаллас»ни англатади, қадимги хинд «бўжа»¹си эса кунжарадан олинган ичимлик. Ҳабаш қабилаларидан бири-нинг тилидаги «бўса» сўзи арпадан қилинган ичимликни билдиради. Қадимги гаэлча «сервисна», қадимги немисча «пиор», қадимги скандинавча «юло», қадимги саксонча «бере» – бу тилларда пивони шундай аташган. Мўғул чўлларидаги кўчманчи чорвадорлар бия сутини азалдан «қимиз» деб келганлар, оссурияликлар эса «мацун» дейишган. Қадимги юнонлар асални «меликатон», қадимги римликлар – «аква мула», кельтлар эса «шушень» деб атаганлар. Қадимги скандинавлар кўпинча тўйга асал совға қилганлар ва «асал ойи» ибораси бутун дунёда ҳалигача қўлланади. Бундай гувоҳликлар турлитуман қадимги тамаддунларнинг ёзма маданиятида мавжуд бўлиб, уларнинг барчасини келтиришнинг имкони йўқ.

Қайнотамнинг маърузасидан олинган муфассал иқтибослар сизни қаттиқ зериктириб қўйган бўлиши керак, шу боис сизлардан кечирим сўрайман. Мен учун ҳам бу ҳаддан ортиқ зерикарли, аммо на чора, яна бироз сабр қиласиз, тезда тугайди, хотима бутунлай яқин қолган.

«Ёзма манбалар эраמידан олдинги ўнинчи асрдан бошлабгина мусаллас тарихини кузатиш имконини беради ва бундан афсусланмай бўлмайди. Мусалласнинг бундан олдинроқ пайдо бўлганига эса шак-шубҳа йўқ. Қадимшунослик топилмалари бунга ишончли асослар тақдим этади. Луншандан топилган мусалласбоп сопол учоёқ, Даханкоудан топилган мусалласбоп ажойиб шакл-шамойилли «цзун» ва «цзя» деган идишлар, Испаниядаги Алтамир ғори қоясига солинган тасвирлар мусаллас билан боғлиқликни кўрсатади. Булар барчаси мусаллас тарихини ўн минг йилдан кўпроқ деб ҳисоблашга асос бўлади.

Ҳамкасабалар, – давом этди қайнотам, – мусаллас – бу тирик жон бирикмаси, табиат ижодининг гултожи ва табиий равишда туғилиши мумкин. Мусаллас қанднинг ферментлар таъсири остида, бошқа моддалар қўшиш билан спиртга айланиш жараёнида олинади. Табиатда қанд таркибли ўсимликлар захираси битмас-туганмасдир, узумга ўхшаганлари эса ферментлар таъсирида осон парчаланади. Дейлик, қандайдир

¹ Биздаги «бўза» бўлиши мумкин.

нам чукурчада узум доналари тўпланиб қолди, уларни у ерга шамолми, сувми ё кушларми олиб келиб ташлаган, тегиш-лича сув ва иссиқлик миқдори мавжудлигида узум меваси қобиғидаги ферментлар фаоллашуви мумкин ва узум шарбати ажойиб мусалласга айланади. Бизнинг мамлакатимизда азалдан «Маймунлар мусаллас қилади», деган ибора қўлланиб келади, «Пэнлундаги тунги суҳбатлар» номли қадимги асарда бундай ёзилган: «Хуаншан тоғида маймунлар кўп. Баҳор ва ёзда тош чуқурчаларга меваларни тўплайди ва ўша ерда мусаллас бижғийди, хушбўй ҳиди юз қадам наридан димокқа урилади». «Син сулоласи хилма-хил маълумотларнинг норасмий тўплами»даги тасодикий мақолаларда бундай дейилади: «Гуансида, Пинлэ туманида ва бошқа жойдаги тоғларда маймунлар кўп. Улар мевалар тўплайдилар ва мусаллас қилдилар. Ўрмон кесувчилар ўраларни топадилар, уларда бир неча хум мусаллас тўпланади. Одатдан ташкари хушбўй ва таъми татимли бу мусалласни «Маймун мусалласи» деб аташган.

Модомики, маймунлар меваларни териш ва уларни тош билан чуқурчаларга жойлаш, улардан бижғитиб мусаллас олиш қобилятига эга эканми, башарият аجدодлари ҳам шундай қилган бўлишлари ҳеч гап эмас. Бошқа мамлакатларнинг ёзма манбаларида ҳам мусаллас қилувчи маймунлар ҳақидаги ҳикояларга ўхшаш хангомалар учрайди. Масалан, француз мусалласпазлари орасида шундай бир нақл бор: кушлар гоҳо инларига меваларни йиғадилар, бироқ баъзи сабаблар билан уларни чақишга улгурмайдилар ва вақти келиб бу инлар мусаллас идишига айланади. Эҳтимол, одамлар куш ва ҳайвонларни кузатиб мусаллас қилишни ўргангандир. Балки, қанд таркибли ўсимликларнинг пайдо бўлиши мусалласнинг табиий пайдо бўлишига олиб келгандир, шу боис биз мусаллас бўйи инсониятдан анча олдин ер юзида анкирди, деб гапирамыз.

Одамлар қачондан мусаллас қила бошлаган? Биринчи навбатда, бу табиий мусалласнинг борлиги қачон аниқланганига боғлиқ. Ўлимдан қўрқмаганлар ёки чанқокдан ўлганлар тош чуқурчалар ва куш уяларидаги мусалласдан ичганлар. Бу сеҳрли ичимликдан татиб кўриб ва бундан кейин қувноқлик бошланишини англаган одамлар энди бу мусаллас омборлари-ни қидириб топишга отланганлар. Барча мусаллас топилиб ва

ичилиб кетгандан кейин уни тайёрлаш хоҳиши пайдо бўлган. Хоҳишдан кейин тақлид қилишга ўтилган: маймунларга ўхшаб, одамлар меваларни тош ўраларга босиб қўйганлар. Барча уринишлар ҳам самара беравермаган: баъзан мевалар шунчаки қуриб қолган, ё бўлмаса ириб-чириб кетган. Одамлар мусаллас қилишни маймунлардан ўрганишдан бир неча бор воз кечган, аммо ичимликнинг жозиба кучи барибир уларни дадилроқ тажриба ўтказишга ундайверган. Одамларнинг тажрибаси ортган ва табиат кучи шарофати билан мева мусалласи пайдо бўлган. Севинчлари ичига сиғмаган одамлар ўз ёрларидagi гулханлар атрофида яланғоч бўлиб олиб, рақс тушганлар. Мусаллас қилишни эса кўчатлар ўтқазиб, ҳайвонларни қўлга ўргатгандан кейин ўрганганлар. Улар таомининг асосига гўшт ва балиқдан ташқари, донли экинлар кириб келгач, донни бижғитишни тажриба қила бошлаганлар. Балки одамлар тасодифан шунга келиб қолишгандир, балки бу тепадан юборилган амрдир. Лекин сопол тувакда спиртнинг дастлабки томчиси тўпланганда инсоният тарихида янги, ажойиб саҳифа очилган. Бу – порлоқ тамаддуннинг бошланиши бўлиб қолган. Маъруза тамом бўлди», – эълон қилди қайнотам.

У мусалласли шишачани култ-култ қилиб охиригача сипқорди, лабларини чапиллатиб қўйди, кейин чўлпиллатди, ниҳоят, уни ички киссасига суқди, жилдини қўлтиққа урди, менга совуққина қараб қўйди, унинг нигоҳи сермаъно эди, бошини кўтарди, кўксини чиқарди ва тўғрига қараганча аудиториядан чиқиб кетди.

Тўрт йилдан сўнг мен бу бўлимни тугатдим ва қайнотамга аспирант бўлдим. Менинг «Афсунгарлик реализми, Лотин Америка насри ва мусалласпазлик» мавзусидаги магистр даражасидаги ишим қайнотамнинг олий мақтовига сазовор бўлди, ҳимоя «шоҳ ва бутуқларсиз» ўтди, уни ҳатто «Мусалласпазлик академияси янгиликлари»нинг биринчи устунида чоп этиш учун тавсия қилишди. Шундан кейин қайнотам мени ўзига аспирант қилиб олганди. Мен мусалласлар ишлови жараёнида мусалласпаз ҳис-туйғуларининг физикавий ва кимёвий жиҳатлари ва уларнинг алкоголь маҳсулотининг асосий характеристикасига таъсири тадқиқоти билан машғул бўлдим. Қайнотам бу мавзунини маъқуллади, муаммонинг за-

монавийлигини таъкидлади ва уни ғоят муҳим ва қизиқарли иш дея эътироф этди. Диссертацияни ёзиб бўлишдан олдин у менга бу йилни кутубхонада ўтказишим, тегишли адабиётни ишлаб чиқишим, ашё тўплашим, кейин эса шошмасдан мавзуни баён этишга киришишим кераклигини тавсия этди.

Қайнотамнинг кўрсатмаларига амал қилиб, Жюгуонинг шаҳар кутубхонасида ҳужжатлар тўплашга бошим билан шўнғиб кетдим ва бир куни «Жюгуодаги ғаройиб ишлар ҳақида қайдлар» номи остидаги китобга дуч келдим. Ундаги бир воқеа менда бошқача қизиқиш уйғотди. Қайнотамга бу китобни кўриб чиқишни тавсия этарканман, китоб уни бу қадар ўзига ром қилиб олишини тасаввур ҳам қилмагандим: у маймунлар орасида яшаш учун Байюанлин тоғига жўнашга азму қарор қилди. Матнни бутунича келтираман: хоҳланг – ўқинг, хоҳланг – ўтказиб юборинг.

Жюгуода Сун Вэн деган бир одам яшаган, у катта мусаллас ишқибози бўлган экан. Жуда кўп ичаркан, бир ўтиришда бир неча доу мусалласни кўрдим демас экан. Бир вақтлар оиласи, ўн цин ҳосилдор ери, ўн хоналик, томи сополчанокли данғиллама уйи бўлган экан-у, ҳаммасини ичиб тамомлаган экан. Асли люлик бўлган хотини болаларини олибди-да, бошқа эрга тегиб кетибди. Сун Вэн эса сочлари тўзиган, кирчир аҳволда кўчама-кўча юриб, тиланчилик қила бошлабди. Мусаллас сотиб олаётган одамларга ҳаваси келиб, уларга қуллуқ қилар, пешонаси ёрилгунча оёқларига бош ураркан ва шу тарика мусалласхўрларнинг раҳмини келтираркан. Бир куни унинг олдига соқоли оппок, аммо чехраси ёш бир одам келиб шундай дебди: «Юз чакирим жануби-шарқий томонда Байюнлин номли тоғ тизмаси ётибди. Уни қалин ўрмон қоплаган, ўрмонда маймунлар яшайди, улар тош ўраларда мусаллас қилади. Сен фурсатни қўлдан бермай, тўғри ўша ёққа бор ва мусалласдан тўйиб-тўйиб ич, бу ерда бир култур тиланиб юргандан кўра у ерда беминнат, хоҳлаганингча ичасан». Бу сўзларни эшитиб, Вэн чолга таъзим қилди ва раҳматни ҳам насия қилиб жўнади. Уч кун йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, тоғ этагига етиб келибди. Юқорига қарабди, у ерда қалин дарахтзордан ўзга ҳеч вако йўқ эмиш, ҳатто ёлғизоёқ йўл ҳам кўринмабди. Шу боис шох-шаббаю чирмовуқларга тирмаша-тирмаша дарахтзор оралаб юриб кета бошлабди.

У ўрмоннинг энг қалин жойига бориб қолибди, бу ердаги қадимги дарахтларнинг учи кўккача етиб, куёшни тўсиб турар, ерга тангадай офтоб тушмас, чирмовуклар дарахт шохларига ўралиб, қушлар қийқириғи қулоқни баганга келтираркан. Бирдан унинг рўпарасидан катталиги ҳўкиздай келади-ган бир махлуқ пайдо бўлибди, кўзлари яшиндай чақнармиш, момақалдирокдек ўкирармиш, бундан дарахтлар титраб, майсалар хурпаярмиш. Вэн қаттиқ кўрқиб кетибди ва орқа-олдига қарамай қочибди, бир вақт чуқур чоғга дуч келибди, ўзининг бир дарахт учида осилиб турганини кўрибди-ю, ёруғ дунёдан насибаси узилганига ишончи комил бўлибди, бироқ димоғига мусаллас ҳиди келиб урилибди-ю, сал ўзига келиб, дарахтдан тушибди ва хушбўй ҳид келаётган томонга юриб кетибди. Чор атрофни қалин бутазор қоплаган, раъно гулларнинг бўйи ҳавони тўлдирган, дарахтларнинг шохларида эса анвои мевалар ҳил-ҳил пишиб ётибди экан. Миттигина оқ маймунча ғуж-ғуж пушти меваларни узар ва сакраб-сакраб қочиб қоларкан. Вэн маймуннинг изидан тушибди ва шу пайт тўсатдан олдинда бир яланглик пайдо бўлибди. У ерда бир неча ўнлаб чи энлиқдаги ва бир чжан чуқурликдаги ўйиғи бор харсанг турармиш. Маймун меваларни ўйикка ғириллатаркан ва қошинга урилгандек жарангдор овоз тараларкан. Мусаллас ҳиди димоқни қитиқлабди. Яқинроқ бориб, Вэн не кўз билан кўрсинки, ўйикнинг ичи тўла қип-қизил мусаллас эмиш. Қўлларида думалоқ елпиғичга ўхшаш катта-катта япроқ тутган бир гала маймун пайдо бўлибди ва япроқларда мусалласдан пайдар-пай олиб, ича бошлабди. Бироздан кейин улар чайқалиб, тиржайишиб, кўзларининг пахтасини чиқара бошлабдилар, бу жудаям мароқли кўринибди. Вэнга кўзлари тушиб, маймунлар чийиллаб юборибди ва бир неча чжан нарига чекинибди. Уларга эътибор бермай, Вэн ҳалиги чуқурликка эгилиб, кит сувни ҳўплагандай, мусалласни симира бошлабди. У бошини кўтаргунча анча вақт ўтибди. Ичкари шипшийдам бўлибди, Вэннинг оғзида ажойиб ҳид қолибди ва ўзини осмону фалакда парвоз қилиб юрган фаришталардай ҳис қилибди. Кейин ширакайф маймунлар сафига бориб қўшилибди – у ҳам ирғишлаб, қаттиқ-қаттиқ кичкирибди, маймунлар билан тез киришиб кетибди. Шу тариқа у ҳалиги харсанг олдида қолибди, чарчаганда ухлар, бедор чоғида эса мусаллас нўш

этар, гоҳо маймунлар билан кўнгил очарди. Доим вақти чоғ бўлганидан одамлар олдиға қайтишни ўйламай ҳам қўйибди. Қишлоқдагилар уни ўлдига чиқаришибди, бу ривоятлар барча болаларға ёд бўлиб кетган экан. Орадан йигирма-ўттиз йил ўтибди ва бир ўрмон кесувчи олис тоғларға бориб қолибди. Қалин ўрмон ичида унга кўзлари зийрак, зехни тийрак, соч-соқоли оппоқ бир қария дуч келибди. Ўрмон кесувчи уни тоғлар пири деб ўйлаб, қўрққанидан ер ўпиб, тазарру қила бошлабди. Унга диққат билан разм солғач, қария сўрабди: «Исминг Сан Сян эмасми?» «Ҳа, Сан Сянман», – тасдиқлабди ўрмон кесувчи. «Мен сенинг отангман», – дебди Вэн, бу унинг ўзи экан. Болалигида ўрмон кесувчи отасини ичкиликбоз, бир тийинга қиммат, у тоғларда чириб кетган, деб эшитган экан. Ҳозир эса уни кўриб, ҳайратдан лол қолибди. Вэн бошиға тушган савдоларни сўзлаб берибди, ўғлининг кўнглигидаги иштибоҳларни тарқатиш учун исбот тариқасида қадимги замонларда оилада рўй берган воқеаларни ҳикоя қилиб берибди. Ўрмон кесувчи унинг отаси эканига иқдор бўлибди ва уйға юринг, у ерда ўзим сизға ғамхўрлик қиламан, деб ялинибди. Вэн бунга илжайиб қўйибди: «Мен хоҳлаганимча ича оладиган мусаллас кўлинг борми?» У ўғлиға, шу ерда тура тур, дебди-да, маймундай чирмовуқларға тирмашиб ўрмонға кириб кетибди. Кўп ўтмай у катта ғаров таёғини кўтариб келибди, унинг ҳар иккала учиға қизил гуллар тақилган эмиш, таёқни ўғлиға бераётиб, Вэн бундай дебди: «Бу ғаровда маймун мусалласи бор. Ич ундан, соғлиғинг тикланиб, юзингға ёшлик таровати қайтиб келади». Уйға қайтиб келиб, ўғил таёқнинг учларидаги гул тикинларни суғуриб олиб, ичидагини тоғораға қуйибди. Бунақа кўм-кўк, зангори рангдаги хушбўй суюқликни одам боласи умри бино бўлиб кўрмаган экан. Ўрмон кесувчи ўзидан катталарни ҳурмат қилар экан, бу суюқликни қайнотасиға, у эса ўз навбатида хўжайини Лю исмли бойға олиб борибди. Мусалласдан татиб кўриб, у озмунча ҳайратланмабди ва уни қаердан олиб келдиларинг, деб сўрабди. Қайнота куёвининг ҳикоясини унга такрор сўзлаб берибди, Лю доруғаға етказибди, доруға эса мўъжизавий ичимликни топиб келиш учун йигирма-ўттиз одамни тоққа жўнатибди. Узоқ кидиришибди, бироқ чор атрофда ўтиб бўлмас қалин ўрмонзору тиканли чакалакзордан

бошқа ҳеч нарса кўринмас экан. Улар икки қўлларини бурунларига тикиб қайтишибди.

Бу ҳужжатни ўқиб, ноёб хазинага дуч келганимни англадим, хизмат кўрсатиш бўлимида тезгина нусха кўчирдим, қайнотамнинг уйига олиб бордим ва унга топширдим... Бу уч йил аввал шом чоғи рўй берганди. Қайнотам билан қайнонам дастурхон устида жигиллашиб ўтиришганди. Ташқарида жала авжга минганди – яшин чакнаб, момақалдиروق гумбурларди. Чакмоқларнинг узун-узон, тўрсимон мовий ришталари дамбадам дераза ойнасида пайдо бўлар, унда ваҳимали титроқ шуълалар қолдирарди. Сув томчиларини қокиб тушириш учун бошимни силкидим. Мен дўлда қолиб кетгандим ва энди қошларим ўртаси ачишиб, кўзларимдан ёш қуйиларди.

– Чиққан қиз чиғириқдан ташқари, – менга қараб, жаҳл билан пишиллади қайнонам. – Ўз аравангни ўзинг торт, бу ер сенга қозихона эмас.

Бу гапларни эшитиб, бу ерда бир англашилмовчилик борлигини англадим ва тушунтириб беришини талаб қилмоқчи бўлиб чоғланган ҳам эдимки, бунинг ўрнига қаттиқ акса уриб юбордим. Бурним кичишиб кетди, қайнонам эса пайтдан фойдаланиб қовоғини уйганча ғудурлади:

– Наҳотки, сен ҳам хотинини бир ютум мусалласга олмайдиганлардан бўлсанг? Наҳотки...

Унинг нимани назарда тутаётганини мен ўшанда тушунмагандим, аммо ҳозир, албатта, тушунаман. Ўшанда рўпарамда юзи чўғдай ёнган ва юраги нафратга тўла вайсақи хотингина бор эди. У менга мурожаат қилгандек туюлганди, қотиб қолган, қаҳрли нигоҳлари эрига қадалганди. Унинг бировга бунақа қараганини ҳеч қачон кўрмагандим ва ҳозир ҳам шуни ўйласам, баданим жимирилаб кетади.

Университет профессори қиёфасини саклаган ҳолда қайнотам столда сипо ўтирарди. Чироқнинг илиқ нури остида унинг оппоқ сочлари ингичка ипак толаларига ўхшарди, бироқ чакмоқнинг мовий ёғдусида яшилтоб соя уграсини эслатарди. У қайнонамга эътибор бермасди ва бутун фикри зикри мусалласда эди. Унинг олдида «Клико беваси» шишаси турарди – денгизорти қизининг илиқ сийнаси нафосати монанд тилларанг суюқлик ва олдинма-кетин тепага қўтарилиб келаётган вишилдоқ пуфакчалар бу қизнинг пойинтар-сойин-

тар шивирлашига ўхшарди. Жонга ва туйғуларга ором бергувчи ажойиб мева бўйи – ундан қанчалик ўпкангга чуқур тортсанг, шунча ўзингда қолади. Дарҳақиқат, фазилати бўйича тенги йўқ мусаллас. Бундай мусалласга бир бор нигоҳ ташлаш яланғоч қиз баданини мириқиб томоша қилишдан кўра ёқимлироқ, ундан бир қарра бўса олиш қиз лабларини ҳирс ила сўргандан-да аълороқ...

Бир кўли билан у яшмадек яшилтоб шишани эркалаб силарди, иккинчиси билан баланд оёқли қадахни ўйнарди. Қадахни меҳр билан кучоқлаб олган узун бармоқлари шиша бўйлаб ҳаракат қиларди. Ёрқин электр ёғдуси суюқликнинг майин рангини товлантириши учун қадахни кўзи баробар кўтариб ундан олам-олам завқ оларкан, чехрасида бетокатлик акс эта бошлаганди. Кейин қадахни бурни учига олиб келди, унинг хидидан чуқур нафас олди-да, лаззатдан оғзини ним очганча, нафасини бироз ушлаб турди. Сўнг тилининг учи ва лабларини хиёл ҳўллади ва кўзлари ҳаяжондан чакнаб кетди. Бир кўтаришда у қадахни бўшатди ва нафас олмай, мусалласни оғзида тутиб турди. Унинг юзлари думалоқлашди, ияги чўччайди. Шунда унинг юзида битта ҳам тук йўқлигини пайқаб, лол қолдим. Эркакнинг юзи эмасди. У ҳеч нарса билан қиёс қилиб бўлмайдиган лаззатдан баҳраманд бўлиш учун мусалласни оғзида айлантларди. Чехрасига қизил доғлар бўртиб чиқди – худди нотекис суртилган бўёққа ўхшарди. Унинг ютмасдан оғзида айлантлариб турган мусалласи менда жисмоний нафрат уйғотмоқда эди: ўзимни ифлос сувга чўкиб кетаётгандек сезмоқда эдим. Яшин чакнаб, бутун хона яшил нурга тўлди. Мана шу яшил титроқ орасида у мусалласни ютиб юборди ва мен мусалласнинг томоғидан қандай оқиб ўтганини кўрдим. У лабларини ялади, кўзлари намланди – худди ҳозиргина ўксиб-ўксиб йиғлаб олганга ўхшарди. Мен аудиторияда унинг мусалласни қандай ичишини илгари кўргандим, аммо бунда ҳеч қанақа ғайритабиийлик бўлмасди. Унда эса бу қилиғини шу қадар эзмалик ва ҳафсала билан адо этардики, кўрган одам ғалати бўлиб кетарди. Нима учунлигини билмадим-у, лекин қайнотамнинг қадахни ўйнаб ичишдан топган ҳузури бир жинсли муҳаббат билан шуғулланувчи эркакларни эсимга тушириб юборганди. Бундай одамларни-ку кўзим билан кўрмаганман, аммо

танҳоликда қолиб, улар қайнотамнинг шиша ва қадахни ўйнаганидаки ишни қилсалар ва худди шундай лаззат олсалар керак, деб ўйладим.

– Қандай жирканч! – Қайнонам столдаги овқатчўпларни улоқтирди, болохонадор қилиб сўқинди, сўнг туриб, ётоқхонасига кириб, эшикни тарақлатиб ёпди, мен нима қилишимни билмай ёлғиз қолдим. Ўшанда қайнонамнинг нимадан бу қадар дарғазаб бўлганини билмагандим, лекин энди биламан.

Қайнотамнинг таъби тирриқ бўлганди. У қўллари билан стол қиррасига таяниб ўрнидан турди ва қимир этмасдан ётоқхона эшигига жуда узоқ тикилиб қолди. Унинг чехрасидаги таассуф ўрнини зудлик билан алам ифодаси эгаллади, кейин эса ғазаб аланга олди. Таассуфни у чуқур нафас олиб, нафас билан чиқариб ташлади, тикин билан шишани ёпди ва этсиз суякка тўла қопдай чайқалиб қўйди-да, диванга чўкди. Чолгинага бирдан раҳмим келиб кетди, унга тасалли бермоқчи бўлдим, аммо мен нима дейишни билмасдим. Кейин портфелимдаги нусхани, бу ерга келишимдан мақсадимни эсладим. Қоғозни шоша-пиша чиқариб, унга бердим. Барибир ҳам тилим уни дада деб аташга ўрганмаганди ва ҳар доим унга «устоз» деб мурожаат қилардим. Бунга хотиним тиштирноғи билан қарши эди, бироқ унинг ўзи, хайриятки, бунга монелик қилмасди. Унинг фикрича, уни устоз деб аташим қулайроқ ва табиийроқ чиқармиш, куёвнинг қайнотасини «дада» деб чақиритишни эса у учига чиққан иккиюзламачилик деб биларди.

Мен чой дамладим, аммо сув чала қайнаганди ва янги солинган чой сув бетида сузиб юарди. Ҳар қанча яхши дамланмасин, унинг чойни хушламаслигини билардим. Шундай бўлса-да, ташаккур маъносида кафтини дўлча қопқоғи устига қўйди, кейин эса хаёли қочган ҳолда сўради:

– Яна айтишиб қолдиларингми? Жанжаллашавер, жанжаллашавер, сира ҳам бўш келма! – Бу сўзларда ҳар иккала авлоднинг оилавий муносабатларида ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмаслигига аламнок ишонч сезилиб турарди. Мўъжазгина меҳмонхона бўлмасини қайғули муҳит чулғаб олганди.

Унга нусхани бердим:

– Устоз, бугун кутубхонада мана бу ҳужжатни кўриб қолдим, жуда ғалати эканми, бир қараб чиқинг-а.

Унга мана бу ҳужжат ҳам, мен ҳам бир тийинга қиммат эканим яққол кўриниб турарди – бу меҳмонхонада қизининг эридан бошқа ҳамма бир пул эди. Нима бўлганда ҳам у менинг кетишимга ва диванга ўзини ташлаб, «Кликонинг беваси»дан, кейинги лаззатдан бахраманд бўлиш илинжида эди. Ҳурмат юзасидангина, фақат ҳурмат юзасидангина қувиб юбормади, пировард-окибатда, ҳаддан ташқари кўп ишқий ишратлардан сўнг заифлашган қўлини узатиб, мендан қоғозни олди. Мен уни қизиқтиришга ҳаракат қилдим:

– Устоз, бу мусаллас қиладиган маймунлар ҳақида. Улар Жюгуодан унча узоқ бўлмаган Байюанлин тоғларида яшайди.

Шу сўзлардан кейин у истамайгина мен берган варақларни олди-да, эринчоқлик билан кўз югуртириб чиқа бошлади, кўзлар менга тол баргидан эмаклаб борувчи икки кекса чигирткани эслатди. У шу аҳвода қолганида эди, мен бутунлай ханг-манг бўлиб қолган бўлардим. Бу уни мутлақо билмаслигимни билдирарди. Аммо мен уни тушунардим. Бу ҳужжат унда қизиқиш уйғотишини билардим ва эҳтимолки, кўнглини кўтаради ҳам. Мен уни руҳлантормоқчи эдим ва зинҳор ундан бир нарса тама қилмоқчимасдим. Ёши ўтинқираб қолган бу одамнинг юраги тубида кичкина ва қулгини қистатар даражада содда ҳирс яшириниб ётганига кўнглимда ишонч ортиб бормоқда эди: силлик тўкилиб тушган мўйна, ангишвонадек оғиз ва камбағалнинг супрасидек қулоқлар, қип-қизил турқ, калта оёқлар, на ит, на мушук – мен эсам мана шу махлук томон интилганим-интилган эдим, эгизакдай мени ўзига тортгани-тортган эди. Албатта, бу туйғулар – турган-битгани пучак, зеро улар ҳеч нарсага асосланмаганди. Худди кутганимдек, унинг кўзлари бирдан ёнди, шалпайган танаси силкиниб тушди, қизариб кетган қулоқлари ва титраётган бармоқларидан унинг қанчалик ҳаяжонга тушганини билса бўларди. Бу махлук унинг ичидан сакраб чиққандек, юқорига уч чи ўрмалаб кетгандек ва ипак ипига ўхшаш меҳвар бўйлаб унинг боши узра сакраётгандек ва сирпанаётгандек туюлиб кетди. Мен ҳаддан ташқари бахтиёр эдим, ўзимда йўқ ҳаяжонда эдим, қувончим ичимга сиғмай, чинакамига янграмоқда эди.

У яна бир қарра мана шу варақларга кўз югуртириб чиқди ва кўзларини юмиб, ўзи билмаган ҳолда уларни бармоқлари билан черта бошлади. Кейин кўзини очди ва:

– Мен азму қарор этдим! – деди.
 – Қанақа азму қарор?
 – Шунча йиллар мен билан ишлаб, наҳотки, шугина нарсага фаросатинг етмаса?!

– Устозининг фикрларини бошдан-оёқ англаш учун шоғирднинг истеъдоди ва билимлари ҳамиша ноқисдир.

– Яна ўша сийка гап! – деди у ғамгин оҳангда. – Маймун мусалласини топиш учун Байюанлин тоғига бормокчиман.

Вужудимни ғайриоддий бир туйғу чулғади ва тез орада мен азалдан кутиб келган нарса содир бўлажагини ҳис этиб, шу заҳоти ташвишга тушдим. Туриб қолган сувдек турғун ҳаёт ҳадемай осмонга сапчиган тўлқинга айланажак, сўнгсиз гурунглар мавзуси тўсатдан янгроқ торлардай садо беражак, бутун шаҳар оёққа қалқажак ва бутун Жюгуо, бутун Ошпазлик академияси ва мен ўзим бутунлай романтик адабиёти билан оддий халқ адабиёти чатишиб кетган муҳитга ғарқ бўлажакмиз. Булар бари шаҳар кутубхонасидаги менинг тасодифий топилмам натижаси эди. Қайнотам маймун мусалласи кидириб Байюанлин тоғига йўл олади, унинг ортидан олдинма-кейин унинг ўзини кидириб, гуррас-гуррас одамлар йўлга чиқади. Аммо овозимни чиқариб айтган гапим шу бўлди:

– Устоз, ўзингиздан қолар гап йўқ, бундай ҳангомаларни кўпинча бекорчихўжа адабиётчилар тўкиб чиқарган бўларди. Уларни ҳаёл меваси деб билмоқ керак, зиғирча ҳам ичида жиддий нарса йўқ.

У аллақачон ўрнидан туриб, ўзини жанг майдонига отишга шай жангчи каби иродасини жамлашга ҳаракат қиларди.

– Қарор қабул қилинди, энди бир сўз ортиқча.

– Устоз, бу жудаям қалтис қарор, аввал уни қайнонам билан бир маслаҳатлашиб олсангиз дуруст бўлармиди?

У менга совуқ қараб қўйди:

– Унинг энди менга ҳеч қандай дахли йўқ.

Худди уйқуга ётаётгандай, у соати ва кўзойнагини ечди-да, эшикка йўналди, ҳеч бир иккиланмай эшикни очди ва ўшандай шиддат ила ёпди. Гарчи бизни юпқа тахта ажратиб турса-да, бироқ бошқа-бошқа оламга тушиб қолгандик. Эшикни очганида ёмғирли окшомнинг нам ҳавоси билан уйга шамол, ёмғир ва момақалдиروқ овози ёпирилиб кирди, эшик ёпилганда эса барчаси бирдан тинди. Мен кимир этмай турар ва кумлоқда

узоклашган сайин уй шиппагининг пасайиб бораётган шалопшулуп овозига кулок тутардим. Кўп ўтмай бу овоз ҳам тинди. У кетиши билан меҳмонхона бўлмасида чуқур бўшлик вужудга келди. Гарчи хона ўртасида дароз ва барваста коматли камина ўтирган бўлса-да, шундай сезги мавжуд эдики, мен одам эмасман ва бетон харичалик қимматим йўқдай. Ҳаммаси шу қадар тезлик билан содир бўлдики, худди тушда кўргандай. Аммо лекин бу рўё эмасди. Хонтахтадаги қўл соатининг иссиғи ҳали кетиб улгурмаганди, диванда менинг ксеронусхаларим айқашуйқаш бўлиб ётарди, столда у меҳр билан эркалатиб силаган мусаллас шишаси ва қадаҳ серрайиб турарди. Кундуз чироғи гувилларди, девордаги эски русумли соат чиқ-чиқ қиларди. Ётоқхонаси эшигидан ҳойнаҳой ўзини қучоклаганча қаравотда юзтубан ётган қайнонамнинг бурни ва оғзи билан нафас олиши кулокка чалинарди – кишлоқ аёли қайноқ ва суюқ ширгуручни хўриллатиб ичганда шунақа овоз чиқади.

Узоқ ўй суриб тургандан кейин унга ҳаммасини айтиб беришга қарор қилдим. Аввалига эшикни қия очдим, кейин дадиллик билан ичкари кириб бордим. Такиллашлар орасидаги танаффусда унинг пиқ-пиқ йиғлагани эшитилди, кейин йиғи тезда хўнграшга ва бурун қоқишга ўтди. Қизиқ, бурнини нимага қоқди экан? Бу мутлақо бемаъни савол хира пашшадай миямда айлангани-айланган эди. Аёлнинг не воқеа содир бўлганидан воқифлигини билиб турардим, аммо мутлақо нотабиий оҳангда гап қотдим.

– У кетди... Байюанлин тоғига бораман, деди... Маймун мусалласини кидириб топармиш...

Қайнонам яна бурун қоқди. Нимага қоқяпти экан ўзи? Хўнгир-хўнгир тинди, элас-элас шитирлаш кулокка чалинарди; унинг қаравотдан турганини ва эшикка ё бўлмаса ўйма нақшли ёғоч ромчага солинган уларнинг тўй суратлари осиглиқ деворга хўмрайиб тикилиб турганини кўргандек бўламан. Мен ҳар доим қайнонамдан завқланиб келганман, чунки ажодларимизнинг авлоддан-авлодга ўтиб келаётган тасвирига ўхшарди. Қайнотам унга қараганда ёш ва кўркам кўринарди: лабларининг бўртиқ бурчаклари унинг қувноқлиги ва шўхлигидан дарак берарди, сочининг ўртасидан фарқ ўтган, ўткир пичокдан қолган чандикка ўхшаш унинг оқ йўли бошни қоқ иккига бўлиб турарди. У бир ёнига эгилди, қайнонамнинг

силлик таралган сочларидан уч сантиметрлар наридаги унинг учли ияги эрининг ҳокимиятини ҳам, унинг муҳаббатини ҳам тимсоллаб турарди. Мана шу ҳокимият ва муҳаббат юки остида қайнонамнинг чехраси – бахтдан ял-ял ёнарди. У аёл кўйлагидан хушрўй йигитчани эслатарди. Чехрасида ҳали ҳам қалдирғоч уяси тўпловчилар наслига мансуб излар сақланиб қолганди – бу одамлар қийинчиликлару баланд қояларга тирмашиб чиқишдан кўркмасдилар, бу эса Янгуйфэй руҳидаги унинг ҳозирги ҳиссий ва назокатли гўзаллигига бутунлай зид эди. Бундай бўлишга у қандай эришди экан? Нима учун унинг кизи шу қадар таскараки, бутун хитой халқи шаънига иснод келтиради?! Она – фил суягидан ясалган ҳайкал бўлса, киз – унинг лой нусхаси. Эртами, кечми, охири бу саволларга, албатта, жавоб топаман. Ромчадаги ойнага яқин орада латта тегмаган ва аллақасдан ўргимчак келиб, унда нафис тўрлар тўқиб ташлаганди, тўрлар устини ҳам юпқа кулранг чанг қоплаган. Бу тарихий ёдгорликка қараб туриб, қайнонам нималарни ўйлаётган экан? Ўтган бахтли кунларни эслатибдимикан? Лекин бундай кунлар умуман бўлган-бўлмаганидан беҳабарман. Менинг тасаввуримча, биргаликда бир неча ўн йиллар яшаган эр ва хотин босиқ, ўз туйғуларини жиловлашга моҳир одамлар бўлиши керак. Уларнинг бахти ҳам – агар бахт нашидасини суришган бўлса – қандайдир нимранг, лоқайд, ноаниқ, алам таъмли, мусаллас тоғораси тагидаги лойқа чўқиндидай қуюқ ва ёпишқоқ эди. Тўйдан уч кун ўтгандан кейин ажрашиб кетадиганларнинг иши бошқа: бу қизикқон қизилёл чавандозлар, бу ҳисларнинг ловуллаган алангаси, унинг шафаги атрофидаги бутун оламни ёритишга ва то жири томчиламагунча яллиғи билан куйдиришга кодир. Бу жазиллаган тушки офтоб, тропик бўрон, ўткир қилич, аччиқ мусаллас, бўёғи қалин суртилган ёрқин рангтасвир. Бундай никоҳлар башариятнинг маънавий бойлигини ташкил этади. Юқорида тилга олинган, шилимшиқ бақатўнга айланганлар эса инсоннинг юрагидаги ғайратни сўндиради ва тарихий тараққиёт жараёнига тўғанок бўлади. Шу боис олдинги тусмолларимдан бош тортдим: эски фотосуратга қараб тураркан, қайнонам ўтмишдаги бахтли кунларни эсламаган, эрининг унда нафрат уйғотган сифатларини ҳаёлида ўгириб чиқаётган бўлса, эҳтимол. Кўп ўтмай воқеалар тахминларим тўғри эканини кўрсатажак.

Яна эшикни тақиллатдим:

– Айтинг-чи, сизнингча биз қандай иш тутишимиз керак? Уни қайтаришга ҳаракат қилайликми ёки Академия раҳбариятини бундан воқиф этайликми?

Қайнонам бир дақиқа жим қолди. Ҳатто унинг нафаси эшитилмасди ва мен ташвишлана бошладим. Кейин эса у кўққисдан қаттиқ чинқариб юборди. Бундай товуш фақат мосо¹ гарови кесигига ўхшаган кенг очик оғиздан чиқиши мумкин эди ва бу на унинг ёшига, на қад-қоматига, на унга хос бўлган орасталикка муносиб эди. Бу зиддиятдан юрак беихтиёр увушиб кетарди. Ҳамма нарсани юракка бундай яқин олиб, у қовурилган оққушдай яланғоч қолиши ва деворга қоқилган михлардан бирига ўзини осилиши мумкин эди. Фотосуратли ромча осилган жойдами? Ёки таквим бор жойдами? Дастлабки иккитаси заифрок, сўнггиси ҳам қайнонамнинг гўзал танасини, қараб тўймайдиган бу гўзалликни кўтаролмайди. Менинг хавотирларим очикчасига муболағали эди. Лекин қайнонамнинг тасвири бўлмайдиган фарёдидан аъзойи баданим музлаб кетгани рост. *«Фақат тақиллатибгина эшикни жим қилиш мумкин».*

Мен эшикни шунчаки тақиллатмаётгандим, балки уни юпатиб, ақлини киргазиб қўйишга ҳаракат қилдим. У бу пайтда чалкашган туя юнги калавасини эслатарди, калаванинг учини топиш жўн иш эмас ва аниқ, бир маромдаги тақиллатиш ва «уцзяпицзю» дамламаси каби юпанч сўзлари билан чидама ила ўзига келтиришга тўғри келди. Хўш, ўшанда мен айнан нима дегандим? Ўйлашимча, тахминан мана бундай гапларни айтмоқчи бўлгандим: қайнотам кўп йиллардан бери бир куни қош қорайганда Байюанлин тоғига бош олиб кетишни ўйлаб юрарди, мусаллас учун жонини гаровга қўйишга тайёр. Унинг кетишини қайнонам билан зинҳор боғлаб бўлмайди. Нима бўлганда ҳам у Маймун мусалласини қидириб топади ва бу билан бутун инсоният тараққиётига хисса қўшган бўлади, мусалласпазлик маданиятини янада бойитади, унинг тарихида янги давр очади, халқ руҳини чиниқтиради, мамлакат шаънини улуғлайди ва Жюгуога сармоявий фойда келтиришнинг янги манбасини муҳайё қилади. Яна айтдики, йўлбарс инига кирмасдан йўлбарсваччани қўлга киритиб бўлмайди. Май-

¹ Бамбукнинг бир тури, кунига 40 см. ўсади.

мун мусалласини тоғдаги маймунлардан бошқа қаердан топса бўлади? Мен яна ишонч билан айтдимки, хоҳ мусаллас билан бўлсин, хоҳ усиз бўлсин, қайнотам охири қайтиб келади ва хотини билан биргаликда ошини ошаб, ёшини яшайди, вассалом.

– Қайтиб келадими ё келмайдими, тупурдим ўша сассик такага! – чийиллади қайнонам. – Жуда кўзимиз учиб турибди, у қайтиб келсин деб. Ҳечам қайтиб келмасин! Тоғларда ўлиги чирисин! Баданидаги юнглار ўсиб, ўзи ҳам маймунга айланиб кўя қолсин!

Унинг сўзларидан сочим тикка бўлиб, баданимдан совуқ тер чиқди. Илгари уларнинг муносабати у қадар яхши эмаслигини ўзимча сал-пал тусмоллардим ва гоҳо ғижиллашиб қолишганини кўрардим. Бироқ қайнонамнинг қайнотамга кашшоқ деҳқонлар бойни, ишчи синфи сармоядорларни ёмон кўрганидан ҳам кўпроқ ёмон кўришини тасаввур ҳам қилмагандим. Неча ўнлаб йиллардан бери юрагимга чуқур ўрнашиб қолган «синфий нафрат Тайшан тоғидан ҳам залворлироқ» эканига бўлган эътиқод кулаб тушди. Бир одам бошқасини бу қадар ёмон кўриши бир ҳисобдан ажойиб ва шубҳасиз, бу қайсидир маънода бутун инсоният хазинасига қўшилган ҳисса. Буни инсон туйғулари ботқоғида қийғос очилган заҳарли кўкнор гулига қиёс қилиш мумкин. Ахир унга тегинилмаса, истеъмом қилинмаса, у гўзаллик шакллардан бири сифатида яшайверади ва кишини қандайдир ёқимли, беозор гулдан кўпроқ ўзига маҳлиё этарди.

Қайнонам қайнотамнинг барча кирдикорларини ҳикоя қилишга тушди ва унинг ҳар бир сўзи юракни тешгудек жангларди:

– Шу ҳам одам бўлдим! Шу ҳам эр бўлдим! Қанча йиллардан буён аёлни бир четга қўйиб, мусалласга шайдо. Аёл гўзаллигини мусаллас билан қиёслашдек мана бу чиркин амалиётни айнан шу жорий этди, энди унга мусаллас ҳам хотин, мусаллас шишалари ҳам хотин, қадахлар ҳам хотин... Аслида мен сенга ҳеч қанақа қайнона эмасман, фан номзоди Ли. Бир марта ҳам бола туккан эмасман – бу аҳволда бола туғиб бўладими! Сенинг хотининг эса асранди, мен уни ахлат идиши ичидан топиб олганман.

Мана, ҳаммаси фош бўлди. Елкамдан оғир юк олиб ташлангандай нафас чиқардим.

– Сен, фан номзоди, жудаям фаросатли одамсан. Мен тирноқ остидан кир қидирадиганларни ёмон кўраман. У менинг қизим эмаслигини аллақачонок фаҳмлаган бўлишинг керак. Шу боис, менимча, биз сен билан яқин дўстлар бўлишимиз мумкин ва мен сенга кўп билмаган нарсаларингни айтиб бераман. Мен аёлман, Гугунг¹ дарвозаси олдидаги тош арслонмасман ёки томдаги флюгер² эмасман, аллақандай қўшалок жинсли махлуқ ҳам эмасман. Бир аёл нимани хоҳласа, мен ҳам шуни хоҳлайман, аммо худди шу нарсадан бебаҳраман... Менинг азобларим билан кимнинг неча пуллик иши бор...

– Нега ўшанда ажрашиб қўя қолмагансиз?

– Мен заиф аёлман, одамларнинг гап қилишидан кўркканман...

– Қандай ваҳшийлик.

– Ҳа, ваҳшийлик. Нега ажрашмаганим сабабини айтишим мумкин. Чунки, у мен учун махсус «Симэн Цин» деган гиёҳдан аччиқ мусаллас тайёрлаганди. Ичсанг, мияга шунақанги ширин хаёллар кела бошлайдики, ҳар қандай висол лаззати бунинг олдидан ўтаверсин... – Аёлнинг овозида тотли хижолат оҳанги қулоққа чалинди. – Бироқ сен пайдо бўлгандан буён бу мусаллас негадир таъсир қилмай қўйди...

Ортиқ эшикни чертгим келмади.

– Аёл неча ўнлаб йиллар давомида зирвада ивитилган айиқ панжасидек, паст оловда жизгин кабоб бўлиб юрди, энди эса, ниҳоят, етиб келди. Азизим фан номзоди, наҳотки, ундан келаётган муаттар бўй овози қулоғингга чалинмаётган бўлса...

Эшик катта очилди. Димланган айиқ панжасининг илоҳий бўйи ичкарига ёпирилиб кирди. Чўкаётган одам қайиқ четидан тутгани каби мен эшик кесақисидан ушлаб қолдим...

4

Ўқ буғдойранг паканага тегди ва худди парвозга шайлангандек, унинг танаси баландга отилди. Бироқ кўрғошиннинг иссиқ бўлтаги марказий асаб тизимини тез ишдан чиқарди

¹ Пекиндаги қадимги император саройи, ҳозирда музей.

² Шамол йўналишини кўрсатадиган асбоб.

ва қўл-оёқлар тартибсиз силкина бошлади. Ҳаммаси равшан бўлди: мусалласпазлик фанлари номзоди «Ярим аршинлик қаҳрамон» ҳикоясида тасвирлаган ўзининг сирли сеҳргарлик қобилятини пакана энди намоён этолмасди — ҳавода сузолмайди ва қўлвор илондек шифтда ёпишиб туролмайди. Бунинг мутлақо акси: бир неча сантиметр тепага сакраб, тана ҳайдовчи қизнинг тиззаларидан сирғалиб тушди-да, полга қулади. У полда шиддат ила чўзилди, юксак кучланишли линиянинг симлари қишки шамол остида сакрагани каби оёқ мушаклари таранглашди. Мум суртилган эман полда қон ва мия қатиги чаплашиб ётарди. Кейин пичоқ остидаги хўрозча бўйни каби битта оёқ бир чўзилиб, бир букила бошлади, бу шу қадар кучли содир бўлдики, бутун тана бир текис айланди. У ўн қарра айланиб думалади, оёқлар энди силкинмай қўйганди ва қолгани бундай бўлди: пакананинг танаси ҳаракатдан қолди ва уни тўйиб бўлмас титроқ босди. Аввалига бутун тана ерга урилиб титради, кейин тананинг алоҳида-алоҳида қисмлари титрай бошлади. Шундай тасаввур уйғонардик, бир вақтлардаги футбол ишқибозлари сингари мушаклар гуруҳлари «Мексика тўлкини» ҳосил қилди. Титроқ чап оёқ бармоқларидан бошланди, тўпиқдан сонга ўтди ва ундан юқорилаб, ёнламасига елкагача етиб борди, у ерда кураклардан юриб ўтиб, ўнг елкага етди ва у ердан сонга, тўпиққа ва ўнг оёқ бармоқларига тушди, кейин эса ҳаммаси тескари йўналишда такрорланди. Бу анча узоқ давом этди ва охири титроқ тўхтади. Пакананинг оғзидан «ух» деган товуш чиқди ва жонсиз тана бирдан шалпайди-қолди. У ўлган эди ва тропик ботқоқларида ғужғон ўйнаган тимсоҳлар ичидаги қора тимсоҳга ўхшарди.

Пакананинг жон беришини кузатаркан, Динг Гоуэр иккала кўзини бир дақиқа ҳам ҳайдовчи қиздан олмаётганди. Пакана қизнинг силлик тиззаларидан сирғалиб тушди, қиз пружинали матрац солинган, оппоқ чойшаб тўшалган каравотга юзтубан ағдарилди. Каравотда тартибсиз сочилиб ётган ғалати шаклли ёстиқ ва ёстиқчалар ўрдак патиға тўлдирилганди ва қизнинг боши пушти гулли катта ёстиққа тушганида терговчи бир нечта майда пат ҳавога енгил кўтарилганини кўрди. Ҳайдовчи қизнинг кенг керилган оёқлари каравотдан осилиб турарди, мана шу гавда ҳолати юрагида тўпланиб қолган ҳамма нарсаси

ни алғов-далғов қилиб юборди. Ҳайдовчи қизнинг шиддаткор эҳтироси хотирига келди ва шу заҳоти юрагининг бир четида яшириниб ётган рашк ҳисси ўртаниб қўйди. Терговчи лабини тишлади, аммо кўксиди авж олган ғазаб алангаси ярадор йиртқичнинг азобларига монанд эди ва унинг ичидан ўтли бир оҳ отилиб чиқди. Пакананинг жонсиз танасини бир тепиб, у тутун чиқиб турган тўппончани қўлида тутганча ҳайдовчи қизга яқин борди. Қизнинг қип-яланғоч бадани янги куч билан ҳам муҳаббат, ҳам нафрат уйғотди: у қизнинг ўлганидан умидвор эди, ундан ҳам кўпроқ ҳушдан кетганига ишонгиси келмоқда эди. У қизнинг бошини кўтарди: ярим очик, юмшоқ, тарангликдан асар йўқ лаблар ортида чиғаноққа ўхшаган тишлар ялтирарди. Терговчининг кўз ўнгидан бирдан Лошан қони олдидаги кузги тонг лип этиб ўтди, ўшанда қиз мана бу лаблари билан уни тўпориларча қаттиқ ўпган ва у лабларнинг муздай, юмшоқ, салкигина эканини – ғалати-да – худди эски уводага ўхшашлигини ҳис этганди. Шу топ қошлар оралиғида терговчининг кўзи мошдеккина қора тешикчага тушди, кўз косаси атрофида эса темир рангидаги майда зарраларни илғаш мумкин эди ва у бунинг ўқ илдизлари эканини англади. У чайқалиб кетди, томоғига яна қўнғилни айнитувчи чучук суюқлик қуйилиб келди. Ҳайдовчи қиз олдида чўк тушди ва томоғидан отилиб чиққан қон қизнинг ясси қорнини оч қизил ранга бўяди.

«Мен уни ўлдирдим!» – қўрқиб кетди терговчи.

Қўлини узатиб, кўрсаткич бармоғи билан тешикни туртиди ва унинг иссиқлигини, йиртилган қирралар терини қираётганини ҳис этди. Сизги қандайдир ғоят таниш эди. Хотираларга кўмилиб, у охири бу сезги болалигидан қолганини, янги чиққан тиш устидан тилни юргизганда шундай бўлишини эслади. Бунинг учун ўғлини сўққани ҳам эсига тушди. Бу лўппи юзли, думалоқ кўзли, тоза кийимда ҳам, ифлос кийимда ҳам бесаришта кўринувчи, елкасига китобхалта ортмоқлаган, бўйинбоғини қинғир-қийшиқ қилиб таққан ва қўлида тол чивиғи тутган болакай тилининг учи билан тишини туртиб, унинг олдида келганди. Терговчи унинг бошидан силаб қўйди, у эса хафа бўлиб, хивич билан дадасининг оёғига бир туширди: «Сизни қаранг-у! Нега тегинасиз? Бундан одам тентакка айланиб қолиши мумкинлигини бил-

майсизми?» Бошини бир томонга қийшайтириб, кўзларини қисди, унинг жиддий гапираётгани шундоқ кўриниб турарди. «Нодон болакай! – жилмайди терговчи. – Бундан тентакка айланиб қолмайсан, лекин агар тишларингни тилинг билан яласанг, қийшиқ ўсиб қолиши тайин...» Бостириб келган барча хотиралардан кўнглида қайноқ тўлқин кўтарилди. У шошиб кўлини ҳайдовчи қиздан олди ва кўзларига ёш қалқди. Эшитилар-эшитилмас қилиб ўғлининг исмини шивирлаб айтдида, муштумини тугди ва пешонасига шап уриб, сўкинди:

– Галварс! Қанақа галварссан, Динг Гоуэр, бундай қилишга қандай кўлинг борди!

Ўшанда болакай унга норози қиёфада қараб қўйган, бурилган ва кетганди. Маҳкамгина жажжи оёқчаларида тез ҳаракат қилганча, у ёқдан-бу ёққа ўтиб турган автомобиллар орасида жуда тез кўздан ғойиб бўлганди.

«Энг аввало, икки ёқлама қотиллик учун ўлим жазоси берилиши тайин. Аммо ўғлим билан кўришмоғим керак». Сўнг хаёлан бамисоли ер юзининг нариги чеккасидай олис вилоят марказига кўчди.

Атиги биттагина патрони қолган тўппончани ушлаб, у ресторан эшигидан югуриб чикди. Кираверишда турган митти хотин-қизлар унга ёпишиб олишди, бироқ уларни силтаб ташлади-да, ҳаётини таваккалга қўйиб, кўчадан ғизиллаб ўтиб турган машиналар оқимига кўндаланг тарзда олға интилди. Ҳар икки томондан дам-бадам тормозларнинг ёқимсиз ғийқиллашлари эшитилди. Ҳатто бир машина орқадан келиб урилди, озгина тезлигини оширган ҳам эди, пиёдалар йўлагига учиб чикди. Ресторан томондан кичкириқ овозлари янгради. У кучининг борица сўлган япроқлар қоплаган йўлқадан чопиб кетди, хаёлида эса ҳозир каллаи саҳар эканини ва ёмғир ювган кенгликларда қондай қип-қизил тонг булутлари уймалашаётганини тасаввур қилди. Совуқ ёмғир тун бўйи тинмади, ҳаммаёқ сирпанчиқ эди, тўс боғлаган бақалоқ дарахтлар эса эртақлардагидек чиройли кўринарди. Улар ғўлалар ётқизилган таниш йўлдан чопиб кетаётганини бир қарашда англай олмади. Сутдай оппоқ буғ кўтарилиб турган хожат ариқларида дудланган чўчка калласи, ковурилган қайлалар, тошбақа косаси, димланган креветкалар ва унинг соусида чўчка оёқчалари сузиб юрарди. Латта-путталарга ўралган бир

қанча қария узун чўплар билан бу мазали таомларни тутиб олар эди. Уларнинг лаблари ёғдан осилиб турар, юзлари кип-қизил эди – бу чиқиндиларнинг озуқа қуввати анча баландлиги кўриниб турарди. Сал наридан ўтиб кетаётган велосипедчиларнинг юзи бирдан нафратомуз қийшайди ва улар хайратдан қичкирганча тартибсиз равишда велосипедлари билан тангу тор йўл бўйи зовурга йиқилиб тушишди. Велосипедлар ва таналар сувнинг текис юзасини жунбушга келтирди, ачиган мусаллас кунжараси ва хайвонлар ўлиги ҳидининг бирикуви шу даражада бадбўй эдики, у қайт қилиб юбораёзди. Деворнинг шундоқ ёнидан югуриб бораркан, аллақандай дўнгсага дуч келиб, ағдарилиб тушди. Орқадан бетартиб қичкириқлар янгради: «Ушла уни, ушла!» Ўрнидан туриб, атрофига олазарак қаради: бир гала одам оёққа турган ва тинимсиз қичкирарди, бироқ ҳеч ким унинг орқасидан боришга юраги бетламаётганди. У олға югуриб кетди, лекин бу галгиси хиёл секинроқ эди. Хаяжондан юраги шунақанги қаттиқ уриб кетдики, кўкраги санчиб оғриди. Мана, ҳалок бўлган жангчиларнинг таниш ёдгорлиги. Ҳамишабахор дарахтларнинг ибодатхонага ўхшаш шохлари айрича табарруклик ва поклик ҳисси уйғотарди.

«Нега югуриб кетяпман ўзи? – ўйлади у. – Қазо ҳукмидан қочиб қутулолмайсан, жазони эса, бирданига бўлмаса ҳам, барибир оласан, ундан ҳеч ким қутулиб қолмаган!» Лекин оёқлари аввалгидек уни олға бошлаб кетарди. Шохдор чинор тагида таёқдай типпа-тик ҳалиги пилакфуруш турарди. Саватлардан буғ паға-паға бўлиб кўтариларди. Сийрак булут лахтаклари орасидан ойнинг нуқсонли чехрасини дамбадам яширгандай, пилакфурушнинг юзи буғлар ортидан бир кўриниб, бир кўринмасди. Миясида сарғиш патрон тутган чолнинг қиёфаси элас-элас милтиллаб кўринди – патронни ейилган таом учун ҳақ эвазига олганди. «Ўша патронни ўзимда олиб қолсам бўларкан», – ўйлади у, аммо ошқозони унга шу пилакларнинг чўчка гўшти ва кўкпиёз билан биргаликдаги таъмини эслатди, кишки кўкпиёз энг хуштаъм ва энг қиммат ҳисобланади... Уни кўлидан ушлаб, бозор айлантиради, яқиндаги кишлоқлардан келган дехқонлар молларини ерга ёйиб, чўнкайиб ўтирар ва совуқ бўғирсоқларни кавшар эдилар, тишларида пиёз бўлаклари тикилиб қоларди. Чол кафтини очади, унга шу чиройли патронни кўрсатади ва енгил ту-

тун яширган чехрасида қандайдир ёлворганнамо ифода пайдо бўлади. Чолнинг нима истаётганини билишга ҳаракат қилиб, диққат билан тикилади. Шу топ унинг фикрларини итнинг хуриши бузади. Ердан чиқдими, осмондан тушдими, худди кўланкадек, рўпарасида йўлбарсга ўхшаган хув анавиндаги тарғил кўппак пайдо бўлсами. Ҳуриши узокдаги ўтлок майсалари учидан оша-оша аллақандай олисдан келарди, бу ерда эса яқиндан, тенг ярмига паст эшитиларди. Кўппак жағини бир очиб, бир ёпиб, оғир бошини қандайдир ғалати ирғар эди, аммо у ёқдан тик этган товуш эшитилмасди, худди тушдагидай, ҳамма нарса аллақайда сирғалиб ғойиб бўлмокда эди. Тонг чироғини ёқиб, қуёшнинг қизил баркаши энди-энди кўтарилиб келарди, лекин унинг нурлари чинорнинг сийрак япроқлари орасига киришга улгурган ва хира кўлкалар ҳосил қилганди, кўлкалар кўппакнинг сарғиш юнги устидан тўрдай қоплаб олганди. Кўппакнинг нигоҳида ғазаб ёки нафрат ифодаси йўқ эди, хуриши ҳам кўркинчли эмасди, фақат бўпти, биродар, энди йўлингдан қолмасанг бўларди, деяётгандай дўстона ишора қиларди, холос. Терговчи чайналиб, чолга бир нима деди, бироқ сўзини шамол учуриб кетди. Чол баланд овозда қайта сўради ва ғудраниб: «Мен ўғлимни қидириб топишим керак», – деди.

Кўппакка им қоқиб, ундан одоб доирасидаги масофага чекиниб, терговчи чинорни айланиб ўтди ва ҳалок бўлган жангчилар ёдгорлиги қоровулини кўрди. Қоровул дарахтга суяниб кўшоғизни кўксига босиб тик турарди, милтиқ оғзи бурчак остида дарахт шохлари томон йўналганди. Чолнинг унга ташлаган нигоҳида у ҳам шошиш кераклигига сирли шамани укди. Азбаройи эҳтиром ила терговчи унга таъзим бажо келтирди ва рўпарада кўриниб турган бинолар томон елиб кетди. У ер осуда ва кимсасиз эди. Орқадан ўк овози янгради, у савқитабий ила ерга ётди ва пуштиранг буталарнинг сўлган япроқлари ортига яшириниш учун бир томонга думалади. Яна бир ўк овози янгради ва ўша томонга қараб, катта қора тошдек осмондан тушиб келган катта қора қушни кўришга улгурди. Чинор шохлари титраб кетди ва тонгнинг қизғиш яллиғида ерга бир нечта сариқ япроқ тўкилиб тушди – чинакамига гўзал манзара, кеч кузнинг таронаси эди бу. Қоровул чол дарахтга суянганча ҳамон ҳаракатсиз турар, милтиқнинг

иккала нили учидан кўкиштоб тутун эшилиб чикарди. Тарғил кўппак эса эгаси уриб туширган катта қора қушни тишларида тишлаб, дарахтнинг нариги томонидан чол томон чопиб келарди. Ўлжани ерга қўйиб, шу ерга жойлашиб олди – унинг кўзларида қуёш нурлари олтиндай акс этарди.

Биоларга етгунча ўтлари ўсиб кетган хиёбонни кесиб ўтишга тўғри келарди, у ерда бир нечта ёши ўтинкираган одам қушларни тоза ҳавога олиб чиққан, бир гала бола-бақра арғамчида сакрабодом ўйнади. Тўппончани белига қистириб, у ўзини гашт қилиб юрганга солди ва улар олдидан ўтиб кетди. Бироқ уйларга яқинлашгач, жиддий хатога йўл қўйганини англади: у ерда эрта тонгданок шаҳарча бозори жонланиб кетганди. Кўплаб одамлар ерга ёйиб қўйилган моллари қаршисида чўнқайиб ўтирарди. У ерда кўхна русумли девор соатлари, қўл соатлари, «маданий инкилоб» даврида кенг оммалашиб кетган Мао Цзедун тасвири туширилган нишончалар, Раиснинг ганч ҳайкалчалари ва карнайли граммофонга ўхшаш бошқа кўплаб эски буюмлар бор эди. Харидорлар йўқ ва сотувчилар ҳар замонда ўтиб турган йўловчига еб қўйгудек бўлиб қарарди. Бунинг тузук, «халта» эканини ич-ичидан ҳис этди Динг Гоуэр, мана бу сотувчилар эса фуқаро кийимидаги полициячилар. Терговчи уларга узоқроқ тикилиб қарагани сайин неча ўнлаб йиллар давомида тўплаган тажрибасига таяниб, бу ҳақиқатан ҳам шундайлигига шубҳаси қолмаётганди. У хушёрлик ила ўзини кумушранг терак панасига олди ва нималар бўлаётганини кузата бошлади. Иттифоқо, уйлардан бирининг бурчаги ортидан етти-саккиз нафар ёш йигит ва қиз чиқиб келди. Уларнинг юзларидаги ифода ва ўзларини тутишларидан бу гуруҳнинг ўсмирлари аллақандай ноқонуний иш билан шуғулланишини, уларга ўртада шахдам қадамлар билан юриб келаётган, эгнига тиззадан келадиган узун кулранг халат кийган, бошига қизил қалпоқча кўндирган, бўйнига Син сулоласига оид мис мунчоқ таққан қиз етакчилик қилаётганини англаб етди. Ногаҳон унинг кўзи қизнинг бўйнидаги бир нечта ажинга тушди ва оғзидан чет эл тамакисининг ўткир ҳиди анқийганини туйди. У нотаниш қизнинг юзига синчиклаб қарай бошлади, шунда аста-секин ўзининг юпқагина пилласидан чиқиб келаётган куртга ўхшаб, ҳайдовчи қизнинг юз қиёфаси чиқиб кела бошлади, қошлари

оралиғидаги думалоқ тешиктан эса қизғиш қон тизиллаб отилди. Қон қошлар оралиғи бўйлаб пастга оқиб тушаркан, оғизни қоқ иккига бўлди, кейин оқишда давом этди, киндикка етди, яна қуйироқ тушди, сўнгра қизнинг танаси бирданига тенг иккига бўлинди ва ичак-чавоқлар билқиллаб ерга тўкилди. Қаттиқ қичкириб, терговчи бурилди-да, туёғини шиқиллатиб қолди. Аммо шаҳар бозорчасидан чиқиб олиш учун қилган барча уринишлари чиппакка чиқди. Пировард-оқибатда, у эски тўппончалар ғарами олдига келиб ўтирди ва ўзини харидорга ўхшатиб, занг босган бу қақир-кукурларни бир-бир айлантириб кўра бошлади. Қиз унинг орқасига келиб олгандай ва ўзининг қоқ иккига бўлинган танасини қандайдир яшил қоғоз тасма билан айлантириб боғлаётгандай ҳис қилди. Бу ишни қиз ниҳоятда тезлик билан бажармоқда эди. Аввалига қаймоқ рангли пластик қўлқопчалардаги қўллари лип-лип қилаётгани кўриниб турганди, бироқ кўп ўтмай қўллардан фақат иккита чаплашиб кетган доғ қолди, холос, улар на-микқан, сувдан чиқариб олинган сувўтларнинг нозик толаларига ўхшаш феруза рангли қоғоз тагига сингиб кетди. Мана шу ферузадан қудратли ҳаётий куч келиб чиқмоқда эди. Қоғоз тасма ўз-ўзидан айланарди ва кўз очиб-юмгунча қизнинг аъзойи-баданини маҳкам ўраб чиқди. Терговчининг бадани жимираб кетди, лекин хотиржам қиёфада чиройли кўринишдаги тўппончалардан бирини танлади ва занг босган ўқдонини айлантиришга ҳаракат қилди. Минг уринса ҳам барибир ўқдон айланмади. «Узоқ турган шансай сиркаси борми?» – сўради у. Сотувчи аёл йўқ дегандай бош чайқади. Терговчи афсусланганнамо хўрсинди. «Устасиман деб мақтанасан-у, аслида ҳеч балони билмайсан, – деди сотувчи аёл. – Узоқ турган шансай сиркаси йўқ, лекин оқ корейс сиркаси бор, шансайникига қараганда зангни юз баравар яхши кетказади». Шундай дея оппоқ, нозик қўлини қўлтиғига суқди, ниманидир кидириб, у ерни анча кавлади. Терговчининг нигоҳи ногоҳ аёлнинг гулдор пушти сийнабанди тагига яшириб қўйилган иккита шишачага тушди. Шишачалар яшил рангда эди, бироқ тиниқ эмасди, кўпгина мамлакатларда русумли мусалласлар учун идишларни ана шунака хира шишадан ясашади. Бундай шиша айниқса қиммат кўринади: унинг шишалиги аниқ, аммо қайси томондан қарама, шишага ўхшамайди, шу боис бундай

идишлар қандайдир кимматбаҳо буюмдай эътиборни тортади. Шундай ўйларни кўнглидан кечираркан, иккинчи ўй шуурини банд қилди: барқашда бола ўтирмагани аниқ эди, аммо қайси томондан қарама, боланинг ўзгинаси, шу боис гарчи бу нарса бола бўлмаса-да, лекин унинг баҳосини ўлчаб бўлмайди. Ниҳоят, қўл сийнабанд тагидан битта шишачани олиб чиқди. Ундаги эгри-бугри харфларни ўқишнинг иложи йўқ эди, аммо терговчининг нафсонияти кўзиб кетди ва худди ҳар қандай чет тилини биладигандай, сулуқатли оҳангда гапирди: «Бу ё виски, ёки бренди?» «Бу сенга керак бўлган корейс оқ сиркасининг ўзи», – деган жавоб эшитилди. Шишачани оларкан, терговчи кўзини кўтарди ва сотувчи аёлнинг чехрасида унга бир қутича сигаретани отган ўз бошлиғининг чехрасидаги ифодани кўрди, бироқ тикилиб қараб англадики, улар бирига у қадар ўхшаш эмас экан. Аёл илжайганди, оғзидан иккита сўйлоқ тиш чарақлаб кўринди – соддаликнинг жонли тимсоли. Терговчи шишачани олганди, оғзига оқ кўпик тошиб чиқди. «Сирка эмиш, – деди терговчи, – пиводай кўпиришини қаранглар». «Сенингча, бутун дунёда фақат пиво кўпирадими?» – истехзоли илжайди сотувчи аёл. Терговчи ўйланиб қолди. «Сен ҳақсан, мен эса ноҳақман, – аёлнинг гапини маъқуллади терговчи. – Қисқичбақалар пиво эмас-у, лекин улар ҳам пуфакчалар чиқаради». Шундай дея кўпирган суюқликдан тўппонча ўқдонига томизди. Димоғига спирт ҳиди келиб урилди. Худди каттакон яшилтоб қисқичбақадек кўпик қоплаган револьвер чатнарди. Қўлини узатиб, бармоғидан чаён чаққандек оғриқ ҳис қилди. «Қурол савдоси қонунга ҳилоф эканини биласанми?» – деди овозини кўтариб. «Мени ростданам қурол сотади деб ўйлаяпсанми?» – нафратомуз лабини бурди сотувчи аёл. Унинг қўли кўлтиғига шўнғиди, у сийнабандини суғурди-да, бир-икки қоқди. Сийнабанд чок-чокидан сўкилиб кетди, терговчининг олдида зангламайдиган пўлатдан Америкада ясалган пружинали ажойиб кишанлар ялтираб кетди. Терговчининг кўз ўнгида сотувчи аёл кўзлари ирғиб чиққан, кушбурун, қошлари бароқ, чакка соқоллари малларанг полициячига айланди-қолди. У Динг Гоуэрнинг қўлидан тутди-да, ўзининг ва терговчининг қўлига икки бор ширқиллатиб кишан кийдирди. «Энди бизни битта занжир боғлаб турибди, бир-биримиздан ҳеч қаёққа

қочиб кетолмаймиз. Мени орқангда қўтариб юриш учун тўққизта ҳўкизнинг ёки иккита йўлбарснинг қуввати бўлмаса, албатта». Мана шу қалтис паллада Динг Гоуэрға Худонинг ўзи ғойибдан куч ато этди, шекилли, хиёл эгилиб, ҳалиги барзанги полициячини осонлик билан елкасига опичлаб олсами! Бу девқомат полициячи бамисоли қоғоздан ясалган бўлиб, деярли вазни йўқдай эди. Бу орада кўпик ғойиб бўлган, занг бутунлай кетиб улгурганди ва тўппонча ҳозир заводдан чиққандай яраклаб турарди. Ҳеч бир қийналмасдан у эгилди-да, ердан револьверни олди, панжа бўғини билан унинг вазни-ни, кафти билан эса тафтини ҳис этди. «Чинданам қулинг ўргилсин қурол-да!» – деди унинг елкасига осилиб турган полициячи. Кучли ҳаракат билан у барзангини тўс қоплаган девор томонга улоқтирди. Кўплаб ёш новдалар ва кекса бутуқлар чатишиб, бир ғаройиб нақш ҳосил қилганди. Уларға илашиб туриб қолган қизил япроқлар ёрқин бўёқдек нақшни янаям очиб юборганди. Полициячи деворға урилиб, аста сакраганча унинг оёқлари остига шалоп этиб тушди. Аммо резина тасмадек чўзилган кишан ҳамон уларни билакларидан тутиб турарди. «Американики, дедим-ку! – тиржайди полициячи. – Ечишни хаёлингга ҳам келтирмай қўя қол!» Ич-ичидан ваҳимага тушиб, Динг Гоуэр револьвер оғзини мана шу чўзилган, деярли тип-тиниқ кишанга қўйди-да, тепкини босди. Қаттиқ силтовдан қўли сакраб тушди ва револьвер сал бўлмаса учиб тушаёзди. У пастга қаради, кишан лоақал тирналмабди ҳам. Яна бир ўк узди, натижа ҳамон ўшандай. Бўш қўли билан полициячи чўнтагидан сигарета ва чакмоқтошни олди. Сигарета Американики, чакмоқтош Японияники – иккаласининг ҳам сифати аъло. «Жюгуода ўзларинг хон, қўланкаларинг майдон экан!» – деди Динг Гоуэр. «Бизнинг замонда пулдорлар ва очкўзлар қорни ёрилиб ўлса, қўли калталар очдан ўлади, – деди полициячи хиринглаб. – Атрофда пуллар учиб юради, ҳамма гап уларни тутишда». – «Модомики, шундай экан, демак, сизларнинг Жюгуонгизда болалар гўштидан таом пиширишлари ҳақиқат экан-да?» «Сени қара-ю, бола гўштидан қилинган таомдан татиб кўрмаганмисан ҳали?» – кинояли тиржайди полициячи. «Сен-чи, еб кўрганмисан?» – «Сен чинданам емаганмисан?» – «Мен еган бола ҳақиқий эмасди, турли маҳсулотлардан тайёрланганди». – «Ҳақиқий эмаслигини

каёқдан билиб ўтирибсан? Прокуратурага сенга ўхшаган овсарларни келтириш керак экан!» – «Алдаб нима қиламан, оғайни, – икром бўлди Динг Гоуэр, – мени бир аёл йўлдан урди бу ерда». «Биламан, биламан, уни ўлдирганингни ҳам биламан, бунинг учун ўлим жазоси берилади». «Бу турган гап, – маъқуллади Динг Гоуэр. – Аммо мен аввал вилоят марказига боришим ва ўғлим билан кўришишим керак, ундан кейин эса ўз ихтиёрим билан прокуратурада ҳозир бўламан». – «Сабаб жиддий, – хўрсинди полициячи. – Шўрлик ота-оналар. Бутун дунёда шу гап. Нима бўлса, бўлар, қўйиб юбораман!» Шу сўзларни айтиб, у эгилди, оғзини очди ва кишанни тишлаб узди. Ўқлардан бу кишанга жин ҳам урмаганди, полициячининг оғзида эса бўккан лағмондай узилиб тушди. «Хар қандай қийинчиликка қарамай, сени тириклайин тутиш буюрилган, оғайничалиш, лекин сени қўйиб юбораман – қанчалик катта жавобгарликни бўйнимга олаётганимни биларсан. Лекин менинг ҳам ўғлим бор, юрагингдан нелар ўтаётгани менга кундай равшан, шунинг учун ҳам қўйиб юбораман». Динг Гоуэр унга чуқур таъзим қилди: «Бу яхшилигингни у дунёю бу дунё эсимдан чиқармайман, биродар».

Терговчи шамолдай елиб кетди. Катта дарвозадан ўтиб, ҳашамдор лимузинлар қўйиб қўйилган бир ҳовлига кўзи тушди, лимузинларда башанг кийинган одамлар ўтирарди. Бу ерда қандайдир иш борлигини ҳис этиб, у шошиб бир тор кўчага бурилди. У ерда ўз ўйлари билан банд бир этикдўз қиз ўтирарди, юзида ҳеч қандай ифода йўқ. Ранг-баранг пластикдан ясалган лавҳали ресторанча эшигидан қалин бўянган бир аёл отилиб чиқди-да, унинг йўлини тўсди. «Келсинлар, муҳтарам зот, – ўтинди аёл, – егулик-ичгуликларнинг ҳамма хилидан бор! Тўйгунингизча еб-ичинг, ҳаммаси йигирма фоиз чегирмаси билан». Шундай дея у юзи билан терговчига ёпишиб олди, юрагидан эҳтирос тошиб келмоқда эди. «Егим ҳам, ичгим ҳам келгани йўқ», – кўлини силтади Динг Гоуэр. Аёл унинг кўлидан тутди-да, ичкарига судради: «Егингиз-ичгингиз келмаётган бўлса, кераги йўқ, бирпас ўтириб, оёқларингизга дам берсангиз-чи!» Терговчи ғазабланиб уни итариб юборди ва аёл йиқилиб, йиғламсираганча кичқирди: «Акажон, тез бу ёққа келинг, бир безори мени уряпти!» Динг Гоуэр аёлнинг устидан ҳатлаб ўтиб кетмоқчи эди, бироқ аёл

унинг оёқларидан кучоклаб олди. У бутун гавдаси билан аёлнинг устига ағдарилди, кейин ўрнидан турди-да, жаҳл билан бир тепди. Аёл қорнини ушлаб, ерда думалай кетди. Эшикдан чап қўлида шиша ва ўнг қўлида ошхона пичоғи тутган бақувват йигитча отилиб чиқди. Иш чатоқлашганини кўриб, терговчи жуфтакни ростлаб қолди. У ўзини бардам сезмоқда эди, худди осмонда сузиб кетаётган булутдек ёки тошқин дарёдек кучанмасдан, оёқларини енгил ва бир текис ташлаб чопиб борарди, юраги ҳам бир текис урар, нафас олиши ҳам бир текис эди. Бироз югуриб орқага қаради: унинг ортидан қувган йигитча бетон симёғоч олдида тўхтади ва оёқларини кенг ёйиб, кичик ҳожатини чиқара бошлади. Шу аснода ўзида қаттиқ чарчоқ ҳис қилди, юраги қаттиқ-қаттиқ ура бошлади, аъзойи-баданидан совуқ тер қуйилди. Оёқлари пахтадай бўшашиб, унга бўйсунмаётганди.

Иштахани китиклаган ҳид уни уч ғилдиракли аравача олдида бошлаб келди. У ерда бир йигитча товада юпка пиширар, ёнида турган кампир эса, кўринишидан онаси бўлса керак, харидорлар билан ҳисоб-китоб қиларди. Қорни шунақанги очқагандики, назарида, рўпарасидан фил чикса, тириклайин еб қўйгудек эди, аммо овқат сотиб олишга ёнида хемири ҳам йўқ. Аллақайдан учиб келган яшил ҳарбий мотоцикл аравача олдида кескин тормоз бериб тўхтади. Қўрқиб кетган терговчи шартта қорасини ўчирмоқчи бўлди, бироқ мотоцикл аравачасида ўтирган сержантнинг: «Бизга иккита юпқангдан пишир, хўжайин!» – деган қичкириғини эшитди-ю, енгил нафас олди.

Аскарларга разм солди: бири бўйдорроқ, кўзлари қатта-қатта, қошлари куюқ, наригисининг эса гавдаси ҳам келишган, истараси ҳам иссиққина. Улар аравача олдида келишди-да, сотувчи билан у ёқ-бу ёқдан гап сота бошлашди. Сотувчи жазиллаб турган юпқаларга аччиқ кизил қайла кўшиб берди ва аскарлар ея бошладилар. Юпқалар иссиқ бўлганидан, уларни у қўлларида-бу қўлларига олиб, пуф-пуфлаб тишлар, лаззатдан ва қўллари куйганидан тинимсиз уф-уф қилардилар. Арзимаган вақт ўтганига қарамай, ҳар бири учтадан юпқани жиғилдонга уриб бўлишди. Бўйи пастроғи шинели чўнтагидан шиша олди-да, бўйдорига қараб: «Оласанми?» – деб таклиф қилди. «Оламан-да, нега олмай», – маъқуллаб жилмайди бўйдори. У шишадан оғзини тўлдириб ҳўплади, кейин ичига

ҳавони тортиб, лабларини қаттиқ чўлпиллатди: «Зўр нарса-да, гап йўқ». Шериги ундан шишани олди-да, лаззатланганидан кўзларини қисиб ича бошлади. «Тўппа-тўғри, – тасдиқлади у. – Мана шу, менинг билишимча, энг керак нарса!» Бўйдори мотоцикл аравачасига чиқиб ўтирди, иккита катта-катта нўш пиёз олиб арчди ва бўйи пастроқ хизматдошига узатди: «Ма, газак кил, ҳақиқий шандун ароғи экан». – «Менда қалампир бор эди». Шундай дея бўйи пастроғи шинели чўнтагидан бир нечта чўғдай қизил қалампир чиқарди: «Ҳақиқий хунан қалампири, кетадими?» Сўнг болаларча қўшиб қўйди: «Қалампир емаган одам – инқилобчи эмас, инқилобчи бўлмаган одам эса – аксилинқилобчи»¹. «Ҳақиқий инқилобчи деб, пиёз еганни айтишади», – унга эътироз билдирди бўйдори. Кайфлари ошгач, улар бири нўш пиёзларни, иккинчиси ҳовучидаги қалампирларни силтаб, бир-бирига ҳужум қила бошлади. Бўйдори нўш пиёз билан шеригининг бошига туртди, униси эса қалампирни хизматдошининг оғзига тикди. Юпкафуруш уларни ажратишга шошилди: «Нега уришасизлар ўртоклар? Менга қолса, ҳар икковингиз ҳам аъло инқилобчисизлар». Аскарлар кайфи тирриқ ва у ердан ғазабланганча турли томонларга қараб кетишди, уларни ажратиб қўйган юпкафуруш эса қотиб-қотиб кулди, Динг Гоуэр ҳам кулиб юборди. «Сен нега товукдай қақаглаб куласан? – сотувчи унга ўшқириб берди. – Боядан бери қараб турибман – сен яхши одам эмассан!» «Йўқ, мен ёмон одам эмасман», – шошиб жавоб берди у. «Яхши одамлар сенга ўхшаб кулармиди?» «Бу қанақаси – менга ўхшаб?» – ҳайрон бўлди терговчи. Тез ҳаракатлар билан кампир, худди ҳаводан олгандек, бир кичкина думалоқ кўзгуни олди-да, унга тутди: «Мана, ўзинг қара!» Терговчи кўзгуни олди, унга қаради ва даҳшатдан қотиб қолди: унинг қошлари ўртасида ҳам ўқ тегиб ҳосил бўлган дум-думалоқ тешик бор эди ва ундан қон сизиб турарди. Яна бош чаноғи орасидан бош миянинг иланг-биланг йўлларида ялтироқ ўқ ҳаракат қилаётгани кўринди. Кичқириб, у бир парча қизиган темир парчасидек кўзгуни улоқтирди. Кўзгу ерда думалаб кетди ва унниққан қизил деворда куёш аксини туширганча қирраси билан туриб қолди. Деворга катта-катта

¹ Мао Цзедуннинг кенг тарқалган мулоҳазаси.

иероглифлар билан нимадир ёзилганди. Тикилиб қараб, у ғалати шиор сўзларини ўқий олди: «Барча кучни ичкиликбозлик ва фаҳшни йўқотишга қаратайлик!» Шиорнинг маъноси кундай равшан эди, у деворга яқин келиб, иероглифларга қўлини теккизганди, худди чўғда қиздирилган темирдай, улар ҳам бармоқларини куйдирди. У ўгирилди: аскарлар аллақаёққа ғойиб бўлган, юпқафуруш билан онаси ҳам қораларини ўчирганди. Терговчи ташлаб кетилган мотоцикл олдига келди. Мусалласли шиша ўша-ўша мотоцикл аравачасида ётарди. У шишани олиб, чайқади, унинг тагидан сон-саноксиз майда пуфак инжулари кўтарилди. Худди заррин ловиядан сиқиб олингандай қанақадир яшилтоб рангда эди. Ҳатто тикин орқали ҳам хушбўй хид димокқа урарди. У шошиб, тикинни суғурди, сирпанчик ва муздек шиша оғзига ўзининг яллиғланган оғзини қўйиб, бемисл хузурни ҳис этди. Суртма мойга ўхшаб, яшил суюқлик гул тутган ўқувчилар каби уни кутиб олаётган ички аъзолар сари томоғидан бемалол сирғалиб ўтди. У анча ўзига келиб олди – узоқ қурғокчиликдан кейин саховатбахш ёмғирни олқишлаб, ўсимликлар ана шундай қад ростлайди – ва шиша қандай бўшаганини ҳам сезмай қолди. Уни қўлида бир-икки айлантирди ва унда ҳеч нарса қолмаганидан афсусланиб, шишани бир четга итқитди, мотоциклга ўтириб, рулдан тутди. Стартларни айлантириб, мотоциклнинг титрашини сизди, у бамисоли қаттиқ пишқириб, туёғи билан ер тепиниб ва ёлларини силкитган бедов отдек олдинга ташланишга шай эди. Педаль босилди – мотоцикл бир сакраб, йўлга чиқиб олди ва тариллаганча тезлигини ошира борди. Оёқлари орасидаги механизм қандайдир олий зеҳнга эга-ю, уни бошқаришнинг ҳечам кераги йўқдек туйиларди – эгардан учиб кетмаслик учун рулдан ушлаб, маҳкам ўтирсанг бўлди. Моторнинг тариллаши отнинг кишнашигача бориб етди, оёқлари тулпор танасининг илиғини шундоқ сезиб турарди, димоғига эса от терисининг кайф берувчи хушбўй хиди келиб урилди. Бирин-кетин ялтироқ автоуловлар ортда қола бошлади, қўрқувдан пахтаси чиққан кўзлар ила қараб турган рўпарадагилар эса йўл четига қочиб чиқарди. У ўзини ҳар икки томонидан музлар отилаётган музёра кемадек, тўлкинни ёриб бораётган катердек ҳис қилмоқда эди. Бу сезги уни маст қиларди. Бир неча марта у ҳозир тўкнашиб

кетгудек бўлди, ҳатто ваҳимали кичкирик қулоғига чалинди. Бироқ энг сўнгги онда мусибатдан қутулиб қоларди: тўқнашувгача жуда-жуда оз қолганида бу ялтироқ рўдаполар унга ва унинг бедовига йўл берганча ажраб кетарди. Олдинда дарё кўринди, ундан ўтадиган кўприк йўк эди, чуқур дарада эса баланд-баланд қалпоқлар ҳосил қилиб, музлик дарёси қутуларди. У рулни ўзи томон тортди, мотоцикл ҳавога кўтарилди, қоғоздай енгил бўлиб қолган тана кучли эсаётган шамолдай айланиб кетди, йирик-йирик чакноқ юлдузлар эса боши узра шу қадар яқин келиб қолгандики, кўл узатсанг, етгудай. «Наҳотки, осмонга учиб чиққан бўлсам? Учиб чиққан бўлсам, унда энди фаришта эканман-да?» – ўзича мулоҳаза қилди у. Илгари қўлидан келмайдиган ҳамма нарса бу қадар осон бўлиб қолса-я! Шу заҳоти мотоциклнинг чириллаб айланаётган бир ғилдираги отилиб кетди, кейин яна биттаси ва яна биттаси отилди. Даҳшатга тушганидан у кичкириб юборди ва унинг кичкириғи дарахт шохлари орасида эсаётган шабада сингари дарахтлар устидан бир тушиб, бир кўтарилиб сузиб кетди. Пировард-окибатда у ерга қулаб тушди, ғилдиракларидан ажралган мотоцикл шохлар орасида беўхшов осилиб қолганди, аллақаяқдан пайдо бўлган бир гала олмахон унинг темирларини тишларди. У олмахонларнинг тиши темирни чирик пўстлоқдек кемира оладиган даражада ўткир ва қаттиқ бўлишини тасаввур ҳам қилмаганди. У увушган оёқларини уқалай бошлади. Оёқлари олдингидай ўзиники бўлгач, на лат еганини, на бирон жойи тирналганини кўрди. Кейин саросима ичида олазарак бўла бошлади. Кўкка бўй чўзган дарахт таналарини ток занглари чулғаган, унинг бўғинларида эса қийғос очилган қизилгуллар бамисоли тарам-тарам букланган қоғозга ўхшарди. Зангларда қирмизи ва яшил данакли узумга ўхшаш ғуж-ғуж мевалар осилиб турарди, улар гўё ажойиб яшмадан йўнилгандек янги ва ширадор эди. Нимранг пўстлоқларидан уларнинг ширага тўқлиги кўзга ташланарди – мусалласпазлик учун тайёр хомашё. Ҳайдовчи қизмиди ёки бошқа биронта номсиз хонимчамиди-ей, гўё ҳозир тоғда бир оппоқ сочли профессор маймунлар билан биргаликда дунёдаги энг аъло мусаллас тайёрлаётганини айтганди. Бу мусалласнинг, бу соҳибжамолнинг бадани Голливуд юлдузлари баданидан ҳам силлиқроқ, нигоҳлари фаришталар

нигохидан ҳам мафтункорроқ, фусункор лаблари ҳам марғуброқ эмиш... Мусаллас эмас, балки илоҳ ато этган тош, буюк мусаввир мўйқаламидан чиққан дурдона асар. Айқаш-уйқаш шохлар орасидан боғлам-боғлам чароғон нур тушиб туради, уларда оқиш тутун эшилади ва мана шу тутун ичида унга маймун кўринади. Улар сакрар, тишларини иржайтирар ва афтларини буриштирар, наслдошларининг битини қарарди. Оппок бароқ қошли бакувват эркаги – сардори бўлса керак – битта япроқни юлиб олди, найча қилиб ўради ва пуфлаб чалди. Хуштак товушини эшитиб, шу заҳоти қолган барчаси югуриб келди – шунчалик ҳам одамга ўхшаган бўладими, ё алҳазар! – уч қатор бўлиб сафга тизилди: бири «эркин туриш» буйруғига, бири «ғоз туриш» ёки у ёқ-бу ёққа алангланча «тенглаш» буйруғига итоат этгандек эди. «Ана, томоша! – ўзича кулиб қўйди терговчи. – Оёқлари тарвақайлаган, бели букчайган, бошлари олдинга туртиб чиққан – низомга мутлақо тўғри келмайди. Уларга қандай талаб қўйиш мумкин? Одамларни ҳам фахрий қоровуллик ротасига ярим йиллик қаттик машқлардан кейин танлаб олишга рухсат берилади, машқларда иккала оёқни битта қилиб тушовлаб қўядилар, орқаларига тахта боғлайдилар ва ухлаганда бошга ёстик қўйдирмайдилар. Бу ерда эса – маймунлар!» Маймунлар думларига ҳассадай таяниб юрадилар. *«Шохлари синиб кетмаслиги учун сермева дарахтларнинг шохларига тиргович қўядилар. Маймунларда ҳам худди шунақа экан. Одамларга ҳам қариганда тутқичли ҳасса керак бўлади. Кўҳна Пекин кўчалари – хутунлардан бири «Цянчуайгун» – Олд Ҳасса кўчаси деб аталган. Модомики, Олд Ҳасса бор экан, демак, Орқа Ҳасса кўчаси ҳам бўлиши керак. Барча қадимги хутунларга ҳам олд, ҳам орқа ҳассалар керак бўлади. Маймунларга ҳам керак, фақат улар ҳассаларига орқалари билан таянадилар, шу боис дарахтга чиқаётганларида уларнинг оч қизил орқаси бор бўйича очилиб кетади»*. Кекса нар маймун бир нима деб буйруқ берди, маймунлар ҳар томонга тумтарақай қочиб кетди ва чирмовукларга тирмашиб чикқач, чайқалиб, ҳалиги қирмизи, яшилтоб, йирик-йирик узум бошларини уза бошладилар. Узумларнинг донаси ҳақиқатан ҳам жуда йирик эди, ҳар бири пинг-понг соққасидек келарди. Оғизга тишни камаштирадиган нордон сўлак тўлиб келади; терговчи лабларини артди ва бир бош

узумни узгани кўлини узатди, аммо мевалар ҳаддан ташқари баланда осилиб турарди: кўрмоқ бору емак йўқ, деганлари шу бўлса керак. Бошларига меваларни қўйиб олган маймунлар қудукқа ўхшаш ўра олдига югуриб келишди, меваларни шалоплатиб ўрага ташлашди ва у ердан сулув жонондек жозибадор мусаллас ҳовури ёпишқоқ тумандай паға-паға бўлиб кўтарилмоқда эди. Бўйинини чўзиб, терговчи ўша «ўра»га қаради: у ерда бамисоли бринж кўзгудек ойнанг тилларанг баркаши акс этарди. Маймунлар бир-бирига ёпишганча осилиб турарди – худди эртаклардагидек. Гўзалликда тенги йўқ рангасвир асари! Ичак узадиган даражада кулгили нозкарашмаларга тўлаки, тасанно айтмай иложингиз йўқ. «Эҳ, фотоаппарат бўлганидами, бу ажойиб манзарани чирқ этиб сувратга олардим! – хаёлидан ўтди. – Бутун журналистика олами донг қотиб қоларди! Бир миллион долларлик, агар юанда бўлса, саккиз миллион юанлик халқаро мукофотни олган бўлардим. Умримнинг қолганини яхши еб, яхши ичиб, дориламон яшаган, университетга кириши ва уйланиши учун ўғлимга ҳам қолдирган бўлардим. Ўғлимнинг барча тиши чиқиб бўлган ва қоквош қизалоқдек, олдинги катта озиқ тишлари ўртасида кемтиги бор». Шу топ маймунлар олдинмакейин «ўра» ичига отилиб-отилиб туша бошлади. Ой акси парчаланиб кетди, тилла пистончалардек ялт-юлт қилиб ҳар томонга сочилди, маймунлар эса қуюқлашган қанд қиёмининг томчиларига айланиб, шувиллаганча «ўра»нинг тўс қоплаган деворларига иниб келди. Деворда икки тасма бўлиб, тилларанг-қизил линчжи¹ ўсиб ётарди. Қизилбош турна учиб келди, шу ўтнинг поясидан тумшуғига илдириб олди, узун оёқларини чўзди, қанотларини қокди ва ойдин ёруғида кўкка парвоз қилди. Ўтни тўғри ой маъбудаси Чан Эга совға қилгани олиб борди. Ой юзасини юмшоқ тилларанг қум қоплайди. Унда иккита йўл изи бор. Улар Америка астронавтиларидан қолган ва бу излар ҳатто ярим миллион йилдан кейин ҳам йўқолмайди. Бу астронавтлар арвоҳларга ўхшардилар. Ойда қуёш шунақанги чараклайдики, кўзни очиб бўлмайди. Ана, у ойдинда турибди: бошида кумушранг сочларнинг бутун бир боғлами, на мўйлов, на соқолдан нишона бор, жулдур кийим-

¹ Линчжи – замбуруғнинг бир тури.

да, юзи чандикларга тўла. Бир қўлида эман қовғаси, иккинчисида – ёғоч чўмич. У қовғадан чўмични баланд кўтариб мусаллас олади ва мусалласни оҳиста ерга тўқади, у ерда мусаллас нимранг оч сариқ арик бўлиб ҳар ёкка оқиб кетади ва худди ҳозиргина қазиб олинган каучук муми каби резинасимон моддадай тезда қотади. Азбаройи иштаҳани келтирадиган, шундоқ оғизга солгинг келади. «Сен Жюгуодаги Мусалласпазлик академиясининг ўша мияси айниган профессори эмасмисан?» – тилда савол айланади.

«Мен – ойнинг фусункор нурида турувчи Хитой кироли Лирман, – тилга кирди чол. – Қирол Лир даҳшатли бўрон орасида ер ва осмонни қарғаган, мен эса ойдинда туриб одамларга салавотлар ўқийман. Қадимги афсоналар ҳам бориб-бориб ҳақиқатга айланиши мумкин, мусаллас эса... Мусаллас – инсониятнинг буюк кашфиётидир. Мусаллас бўлмаганда, Библия бўлмасди, Миср эҳромлари бўлмас эди, Буюк Хитой девори, мусиқа, қалъалар, бу қалъаларни олиш учун қамал нарвонлари ва манжаниклар, ядронинг парчаланиши бўлмасди, Уссури дарёсидаги кета балиқлари, балиқлар ва қушларнинг кўчиши бўлмасди. Она қорнидан ҳомила мусаллас ҳидини туярган, аъло навли мусаллас мешларини тимсоҳ терисидан ясарканлар. Уста мусалласпазлар учун ус ҳарбий санъати ҳақидаги романлар чинакам кашфиётлар ҳисобланган. Цюй Юан¹ қайғусининг сабаби нимада эди? Унда мусаллас йўқ, шундан дили хуфтон эди. Юннанда гиёҳвандлик савдоси авж олган ва гиёҳванд моддаларни истеъмол қилганлар, бунга сабаб эса – яхши мусалласнинг йўқлиги. Цао Цао ғаллани тежаш мақсадида мусаллас ишлаб чиқаришни тақиқловчи фармон эълон қилган – доно одамларнинг аҳмоқлик қилишларига ажойиб мисол. Мусалласни тақиқлаб бўларканми? Мусаллас ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишни тақиқлаш – бажариб бўлмайдиган вазифа, бу одамларга қовушиш ва насл қолдиришни тақиқлаш билан барабар. Бунга барҳам бериш Ернинг тортишиш кучини йўқ қилишдан ҳам қийинроқ иш; Ньютон бошига тушган олма тепага кўтарилгандагина мусалласни тақиқлаш мумкин. Ойдаги кратерлар – ахир, булар бемисл гўзал қадахлар эмас-

¹ Қадимги Хитой шоири, «Мунзавийнинг дарду ноласи» достони муаллифи.

ми? Рим Колизейини эса улкан мусаллас омборхонасига айлантириш мумкин эди. «Суанмэйжю», «Чуецин», «Чуанюанхун», «Тоупинсян», «Жинянчун», «Кансижуй», «Синхуасин», «Лянхуабай» – булар бари, умуман, ёмон мусалласлар эмас, аммо менинг Маймун мусалласимга нисбатан булар ер билан осмонча фарқ қилади. Қайсидир каллаварам бир куни нима деганмиш – «мусалласга пешоб қўшса бўлади» эмиш – унинг тасаввур кучига офаринлар бўлсин. Японияда уринотерапия кенг тарқалган: ҳар куни наҳорда бир пиёладан пешобингни ичиб турсанг, кўплаб касалликлардан фориғ бўласан. Ли Ши-жэн ҳам асосли равишда таъкидлагандики, бола пешоби ички яллиғланишларда ёрдам беради. Чинакам шайдойилар эса мусалласдан олдин бирон нима тамадди қилганини ким кўрган? Жин Ганжуан сингари одамларнинг мусалласдан олдин бола гўшти ейишига келсак, бу шундан далолат берадики, ундайлар мусалласни қандай ичиш кераклигини билмайдилар...»

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

1

Устоз Мо Ян, ассалому алайкум!

Агар янглишмаётган бўлсам, Сизга ҳаммаси бўлиб саккизта асар юбордим, аммо «Фуқаро адабиёти»нинг жаноб муҳаррирларидан ҳамон сас-садо йўқ. Ёш адибга нисбатан бундай совуққонлик кўрсатиш ярашмайди, деб биламан. Модомики, бу дўконни очдингми, муаллифларга нисбатан тўғри муносабатда бўлиш керак. Аммо замонлар ўзгаряпти, яъни осмон буриляпти, ер айланяпти, сен кўтариласан, мен эса тушаман, дегандек гаплар. Гуллар юз кун очилиб турмаганидай, одамларга минг кун дориломон яшаш насиб этмаган, агар тоғнинг тоғ билан кўришиши қийин бўлса, одамнинг одам билан учрашиши осон. Ким билади, балки бир кун келиб, мана шу икки ярамас, Чжоу Бао ва Ли Сюбао қармоғимга илинар! Бундан кейин, устоз, «Фуқаро адабиёти»га, бунақа боқибегамлар бошқарадиган ушбу нашириётга бошқа қўлёзма юбормайман. Бизлар бой одамлар эмасмиз, лекин ўзимизга етганча ғуруримиз йўқ эмас. Дунё кенг, нашириёт деганлари Худо уриб ётибди. Ё гапим нотўғрими, устоз?

Биринчи Маймун мусалласи йиллик фестивалини ўтказишга тайёргарлик асосан тугалланди. Мен бу ерда бизда туриб қолган шифобахш дамламани қандай сотиб юборишни ҳам ўйлаб қўйганман. Намуналарни мусаллас-ароқ маҳсулотлари бўйича шаҳар тажриба гуруҳига олиб бориб бердим, бир нечта чашинагир олдин тишларини тозалаб ва оғизларини чайиб, уларни текширди ва яқдиллик билан шундай яқунга келдики, бу мусалласнинг ҳиди гоятда ноёб, қотмадан келган, қошларини ғамгин чимирган соҳибжамолни эсла-тиб туради. Мусаллас-ароқ маҳсулотларининг номларини тасдиқлаш бўйича шаҳар уюшмаси ушбу мусалласни «Бемор Си Ши» деб аташга қарор қилди. Мен бу номни ўринли деб топмадим, чунки «бемор» сўзи бахтсиз сўз ва истеъмолчиларда салбий фикрлар пайдо қилиши муқаррардир, бу эса савдога таъсир қилмай қолмайди. Шунинг учун «Бемор Си Ши» номини «Гўзал Си қошини чимиради» ёки «Дай Юй гулларни дафн этади» номи билан алмаштиришни таклиф қилдим. У номда ҳам, бу номда ҳам маъно – бемор соҳибжамол – сақлаб қолинади, бироқ анча мулоим жаранглайди ва қўп даражада ҳамдардлик ҳисси келтириб чиқаради. Уюшма аъзолари шунақанги ҳасадагўй ва қайсар халқ эканки, ўламан саттор, ён беришни истамаймиз, деб туриб олди. Сабр-косам тўлиб кетди ва ишчани қўлтигимга тиқиб, мэр котибаси ҳузурига йўл олдим, менинг тортигимдан шунчалик суюниб кетдики, бир сўзлимга шунчалик қойил қолдики, мени тўғри хонасига олиб кирди. Ҳикоямни тинглаб, мэр муштумчаси билан столга урди, чиройли кўзларини чақчайтириб ва ҳайратдан терилган қошларини кўтариб, сакраб турди. Кейин столга яна бир мушт туширди, ўзини ўриндиққа ташлади ва телефонга ёпишди. Бир дақиқача у кимнингдир нўстагини қоқди, кейин эса гўшаки олган Уюшма раиси сўроққа тутилди. Бунисининг нақ жонини суғуриб олди, қаттиқ танқид қилди, лекин танқид ҳаққоний эди. Котиба ўзининг ҳақлигини тўла англаган, суҳбатдошига Тайшан тоғидек босим ўтказиб гапирарди; у бамисоли чумоли инига қайноқ сув қуяр, асалари уясига тутун буруқситар ёки қисқичбақалар гуж жойга чўп тикарди. Мен нўстаги қоқилган раисни кўролмасам-да, уни ўзимча аниқ тасаввур қила олардим, у чордана қуриб полда ўтирибди ва унинг бошидан ҳар томчиси ловия донасидек ке-

ладиган тер қуйляпти. Мэр мени мақтовларга кўмиб юборди, нафақат Маймун мусалласи биринчи йиллик фестивал олдидаги, балки бутун Жюгуо олдидаги хизматларимни таъкидлади. Шундан кейин ҳаммасини астойдил бир бошдан сурштира кетди: уйдаги ишларим қалай, иш жойимда қандай, ишдан ташқари нималар билан шуғулланаман, дўстларим билан муносабатларим... Юрагимга бамисоли баҳорий илиқлик қуйилгандай бўлди ва ҳеч нарсани яширмай, ҳаммасини очиб ташладим. Мэр Сизнинг ишингиз қандай кетаётганига ҳам қизиқди ва Маймун мусалласи фестивалида иштирок этишига Сизни шахсан таклиф этди. Гап хизмат сафари тўловлари ва овқату жой пуллари тўлашга келганда, котиба фақат пишқириб қўя қолди: «Жюгуода ишлаб чиқарилган биргина яроқсиз мусаллас ўн беш-йигирмата Мо Янни қабул қилишига етади».

Устоз, бу янги мусаллас номини танлаш ҳуқуқини Сизга илинишига мен қатъий қарор қилдим. Бу энди «Соҳибжамол Си қошларини чимиради»ми ё «Дай Юй гулларни дафн этади»ми, қайси бири бўлиши Сизга боглиқ. Борди-ю, Сиз бундан ҳам ажойиброгини тавсия қилсангиз, нур устига нур. Мэр ундаги ҳар бир иероглиф учун минг юандан тўлашга рози. Бундан ташқари, бу мусаллас учун реклама ёзишни Сиздан илтимос қилишига ботиндик. Қанча туришидан қатъий назар, бутун мамлакат, бутун дунё «Соҳибжамол Си қошларини чимиради» ёки «Дай Юй гулларни дафн этади» мусалласи ҳақида билиши учун марказий телевизион каналдаги прайм-таймда уни чиқаришига тайёр. Шу боис бу реклама матни жуда катта аҳамиятга эга. У қизиқарли ва ҳазиломуз, шунингдек, томошабинлар қизалоқ Лин Дайюй ёки эгачи Си Шини кўра олгулик ҳаяжонга солувчи рамзлар билан ёзилмоғи керак: чимирилган қошлар, сийнага босилган қўллар, омоч елкада, олчадек инжа лаблар шамолда чайқалаётган мажнунтолдек ниманидир пи-чирляётир. Айниқса, ишқ азобига гирифторм бўлганлар орасидан бахтсизлари, шунингдек, мумтоз адабиёт анъаналарида тарбияланган, қаттиқ ҳаяжонланган ёшларнинг муайян типни орасидан уни сотиб олишига қурби етмаганлари охириги иштонини гаровга қўйиб бўлса ҳам сотиб олсинлар. Ичадилар – лаззатланадилар, у улар учун ишқ дардига даво ёки ўз мақсадига эришмоқ учун «шакар қобиқли снаряд» бўлади.

Сизнинг мутлақо таъсирчан, юракни пораловчи рекламанинг йўналтирувчи кучи остида мусалласнинг таъми ачинарли, эҳтимолки, дилни мафтун этувчи муҳаббатнинг муаттар бўйи бўлиши, майда буржуазия қатламидан чиққан жуда кўп ёш хитойликларнинг қалбларидаги дарднинг олдини олиши мумкин, улар тақлид қилиш учун романтик адабий қаҳрамонлар орасидан намуналар қидириб топишни яхши кўрадилар, уларнинг қалбларини поралаётган туйғулар ўз жонларига қасд қилишгача олиб бормаслиги учун мусаллас уларга гўзал орзулар, умид, куч бағишлаши мумкин. Шундагина бу мусаллас муҳаббат мусалласи бўла олади ва у дунёни ларзага солади. Ундаги камчиликлар эса ёрқин ифодаланган ўзига хосликка айланади, бу омма эътиборини ўзига жалб этади. Аслида, устоз, таъмдаги афзаллик бор-йўғи ўрганиб қолганлик оқибатидир. Атрофдаги барча одамлар нимани яхши деб атаса, бунинг нимаси яхши, деб оғиз очишга ҳеч ким журъат этолмайди. Омма афзал кўрган нарсаларда энг олий қудрат ва ҳокимият яширинган бўлади, бу шаҳар қўмитаси ташикий бўлими мудирининг оддий партия ходими устидан ҳокимиятига ўхшаши бир нарсаси. Мабодо, у сен яхшисан деса, сен хоҳ яхши бўл, хоҳ ёмон, сен барибир яхши бўласан, бунинг акси ҳам худди шундай. Бундан ташиқари, егулик ва ичгуликка ҳаддан ташиқари ружу қўйилганда, улар ҳирсга айланади, эскисидан янгисини афзал кўришади, қандайдир таваккалга боришини исташади, ўткир сезгиларни қидирадилар. Ана шундай мазахўракларнинг кўпчилиги анъаналарни ўзгартирадилар, анъанавий усулларда пиширилган нарсаларга менсимай қарайдилар. Оппоқ, хушбўй сояли пишлоқ – доуфу жонга теккач, могор босган, ҳидли доуфуну истеъмол қила бошлайдилар; ажойиб юмшоқ чўчқа гўштидан зада бўлишгач, айниган, қуртлаган чўчқа гўштини тановул қиладилар. Худди шу маънода ҳақиқий, мўъжизавий мусалласлар ва тансиқ таомлар энди томоқдан ўтмай қолганда, маза-таъми галати, аччиқ, ўткир, шўр, нордон ниманидир қидириб қоладилар, нима бўлганда ҳам оғиздаги шиллиқ қопламани ва тилдаги таъм рецепторларини жунбишга келтирса, бас. Шу боис, токи керакли томонга бошлаб кетаётган эканмиз, биз сотолмайдиган мусаллас бўлмайди. Модомики, роман ёзаётган экансиз, бир неча сатр қоралаб қўярсиз деган умиддаман. Мэримиз ўз

нуқтаи назарини бу қадар куйиб-пишиб ҳикоя қилаётган экан, Сиз ҳеч шубҳасиз катта қалам ҳақи оласиз ва эҳтимол, унча катта бўлмаган рекламага кетган пул романингиз устидаги ярим йиллик меҳнатингиз эвазига бериладиган қалам ҳақидан анча-мунча ортиқ бўлади.

Бундан таишқари, сўнгги вақтларда мен мэр билан суҳбатлар натижасида тугилган оламулмўл зоя устида кўп ишладим: у «Мусаллас тузуклари» лойиҳасини ташиқил этиши бўйича ижодий гуруҳ тузишимни ва боишчилик қилишимни хоҳлаяпти. Кўриниб турибдики, «Мусаллас тузуклари» мусалласга дахлдор ҳамма нарса учун асосий қонун бўлиб қолади. Агар бунда муваффақиятга эришадиган бўлсак, муболагасиз айтиши мумкинки, мусаллас учун янги давр очилади, у минг йиллар давомида порлаб туражаск ва кўплаб авлодлар фойдасига хизмат қилажаск. Бу тарихий миқёсдаги фаолиятдир ва мен Сизни гуруҳ ишида иштирок этишига чин қалбим билан таклиф этаман. Агар ёзининг иложини тополмасангиз, жилла қурса, бизнинг бои маслаҳатчимиз бўларсиз. Магарки, бу ишимиз жўнашиб кетса, умид қиламанки, Сиз йўқ демагайсиз.

Хатим бу қадар пойинтар-сойинтар ва бемаъни чиққани учун кечирим сўрайман, аммо бу пойма-пойлик асосан, табиийки, мусаллас туфайлидир. Мактубга «янги реаллик» руҳидаги, кеча кечқурун кайф остида, хаёлим жойида бўлмаган пайтда яратилган асаримни илова қиляпман ва Сизнинг танқидий баҳонгизни кутиб қоламан. У чоп этишига муносибми ёки йўқми – бунни ҳал этиши Сизга ҳавола. Мен уни бахтли рақам чиқиши учун ёздим. Ҳар доим «тўққиз» рақамига эътиқод қилиб келганман ва ушбу «Мусаллас шаҳри» номи остидаги ҳикоям тўққизинчисидир, «тўққиз» эса «мусаллас» – «жю» деб талаффуз қилинади. Унинг янги юлдуздай порлашини, менинг зулмат қоплаган ўтмишимни, шунингдек, олдинда ётган, қадам изи тушмаган йўлни мунаввар қилишини иштайман.

Сизнинг келишингизни интизорлик билан кутаман, муҳтарам устоз. Бу ердаги тоғлар Сизга мунтазир, бу ердаги сувлар мунтазир, қирчиллама йиғитлару дуркун қизлар мунтазир. Ёи аёлларимиз гулга ўхшашади, уларнинг лабларидан самовий мусиқага монанд мусаллас бўйи уфуриб туради...

Эҳтиром ила тинчлик ва хотиржамлик тилаб қоламан!

Шогирдингиз Ли Идоу

Бизнинг мусаллас шахримиз Жюченгга ер куррасининг ҳар қандай нуктасидан тайёрада ҳам, кемада ҳам, туяда ҳам, эшакда ҳам, ҳаттоки урғочи чўчкада ҳам етиб келиш мумкин. Барча йўллар Римга олиб борганидай, барча ахлат зовурлари Жюченгга қараб оқади. Дунёда гўзал жойлардан кўпи йўқ, лекин кўркамликда Жюченгдан ўтадигани мингтадан битта. Башарти, дудмал ифодаларни суиистеъмол қилмай, тўғрисини айтадиган бўлсак, бундай шаҳар умуман йўқ! Бизнинг Жюченг одамларининг феъли тўп нилидек тўппа-тўғри. Фақат тўп нилида яна қирқим бор, одамларимизнинг ҳатто қорнида ҳам йўқ бу нарса: оғзига таёкни солсанг, нариги учи орқа тешигидан чиқиб турибди-да, лоақал афтлари бужмайиб қўйсачи. Бизнинг Жюченг одамларининг феъли шунақа. Яна ҳам тушунарли бўлиши учун шуни айтаманки, Жюченг Жююонинг маъмурий маркази. Мабодо, ниманидир фаромуш қилган бўлсам, мени тўғри тушунишларингизни илтимос қиламан.

Жюченгдан юз ли нариданоқ ҳар томонга таралаётган мусаллас ҳидини туясан, эллик ли наридан эса димоғи чатоқлар ҳам уни фарқлайдилар. Булар менинг ҳаёлотим меваси эмас, балки айни ҳақиқатдир: Жюченг устидан учиб ўтадиган «боинг»лар ҳар доим ҳе йўқ, бе йўқ бевосита ва жонли, кўрган кўзни ва эшитган қулоқни қувонтириб, ширакайф ҳолатда доира ясайдилар ва ўмбалок ошадилар. Шундай таассурот пайдо бўладики, гўё уларнинг қўлидан келмайдиган иш йўқ, таъбир жоиз бўлса, булутларни шудгор қилиб, ёмғир экадилар, ўзларини мутлақо бошқача тутадилар, яъни луанни¹ титратадилар ва қакнусни уриб туширадилар. Лекин барибир ҳам хавфсизлик таъминланган бўларди, ўртоқлар, хонимлар ва жаноблар, дўстлар, ташвишланишга ҳожат йўқ, тайёрада сиз ҳам худди мусалласга тўйиб олган кучукваччадай сямимий ва қувноқ бўлиб қоласиз. Ушбу таърифдан ташқари, хушбўйлик, ердаги ва арши аълодаги энг ажойиб муаттар бўй бамисоли ҳаммани Жюченгга учиб келишга ва унинг таъсирини ўзида синаб кўришга чорлаб туради.

¹ Луань – афсонавий қуш, фалак соҳиблари элчиси.

Жюченгнинг қоқ марказида мэрия ва партия шаҳар қўмитаси жойлашган. Шаҳар қўмитаси ҳовлисида катта оқ мусаллас тоғораси турибди, мэрия ҳовлисида эса – катта қориндор сопол мусаллас хуми, фақат унинг ранги қора. Тагин бунинг ортида қандайдир киноя бор, деб ўйламанг, ҳечам унақа эмас. Ошқоралик ва ислохотлар эълон қилинган вақтлардан буён халқ оммаси ҳаётини жадал яхшилаш мақсадида барча жойлардаги асил ҳолатни МК¹ қарорлари руҳига мувофиқ келтириш ғояларини илгари сурдилар, йўлларини ўйладилар, бош қотирдилар. Қанақанги йўллар ва шакллар юзага келмади, дейсиз: «тоғ ёнида яшасанг, ризқингни тоғдан топ», «сув бўлса, сув сот», «гўзал жойлар бўлса, туризмни ривожлантир», «тамаки ўсса, сигарета ишлаб чиқар»... Охири, ўн йилдан сал кўпроқ давом этган шиддатли кўтарилишдан кейин Гунченг – арвоҳлар шаҳри, Янду – тамаки шаҳри, Баочжуши – пакилдоқлар шаҳри ва ҳ.к. вужудга келди. Жюгуомизнинг ўзига ҳослиги шундаки, бизда мусаллас кўп ва у жудаям сифатли, шу боис партия қўмитаси ҳам, мэрия ҳам унга маҳкам ёпишиб олишган: Мусалласпазлик академиясига асос солинди, мусалласпазлик музейи қурилишига тайёргарлик кетмоқда, ўн икки эски мусаллас заводларида ишлаб чиқариш кенгайтирилди, жуда ҳам йирик учта янгиси қурилди, уларда энг яхши жаҳон технологиялари татбиқ этилди. Мусалласга зўр бериш махсус хизматлар бутун бир соҳаси ривожланишига олиб келди, ресторан хизматлари ва нодир ҳайвону паррандалар боқиш ҳам шунга қиради. Энди мусалласнинг хушбўй ҳиди бутун Жюгуо бўйлаб таралмоқда. Ҳар бир эшик ортида ажойиб мусалласни топиш мумкин, минглаб ресторанларни айтмайсизми, уларнинг ёрқин чироқлари кечаю кундуз ёниб туради, мусаллас ва пуллар дарёдай оқади. Машҳур мусаллас ва тансиқ таомлар Жюгуога кўплаб хорижлик, ватандош хўрандаларни ўзига тортмоқда. Жюгуога диққатга сазовор жойларни кўришга, мусалласдан тўйиб ичиб, яхши таомлар баҳам кўришга келганлар ичидан энг кўп эътибор, албатта, мусалласнинг улгуржи савдогарларига қаратилади, уларнинг шарофати билан Жюченгнинг ажойиб мусалласи жаҳоннинг энг олис бурчакларида обрў-эътибор қозонмоқда. Биздан

¹ Марказий Қўмита.

уларга ажойиб мусаллас – «мэй жю» окиб боради, улардан бизга эса долларлар – «мэй юан» окиб келади.

Сўнгги йиллар ичида ҳар йили давлатга тўланадиган солиқлар аллақачон юз миллионлаб юанга етди, бу эса озмунча ҳисса эмас. Айни вақтда Жюгуо аҳолисининг ҳаёт даражаси анча кўтарилди. Аҳоли аллавақтдан бери нисбатан бекаму кўст яшамокда, энди эса «ўртача тўқлик»ка ҳаракат кетмокда ва «катта тўқлик»ни орзу қилмокда. «Катта тўқлик», деганда нима тушунилади, деб сўрашингиз ўз-ўзидан маълум, жавоб тайёр: коммунизм, ана гап қаерда. Энди, шу жойгача мутолаа қилиб келиб, азиз ўқувчилар, шаҳар партия қўмитаси ва мэрия ҳовлисидаги мусаллас тоғорасию мусаллас хуми замирида қанақа маъно ётганини тушунгандирсиз?

Хў-ўш, азиз ўқувчилар, шу ерда ўзимнинг бетайин валдирашларимни тугатаман-да, ҳикоямнинг мавзуси, Жюченгга ўтаман. Токи сиз, хонимлар ва жаноблар, Жюгуодан келтирилган ажойиб мусалласнинг рангидан завқ олиб, унинг хушбўй хидидан хидлаб, тилингизнинг учи билан мазасидан татиб кўргунингизча қулоқ тутиб турасиз, мен эса чарчоқ нималигини билмай у ҳақда ҳикоя сўзлайман, яна мусаллас ҳақида сулув кизлар ижро этадиган қўшиқлар тинглайсиз. Мириқиб лаззатланинг, уялманг: кадрдон дўстлар учрашиб қолса, минг чирпит мусаллас ҳам камлик қилиб қолади; фикрлар айри чиқиб қолган жойда эса суҳбатни келган жойидан давом эттиришигина қолади, холос. Рўпарангиздаги тоқчаларда – Жюгуонинг энг аъло мусалласлари, столларда эса анвою ансим тансиқ таомлар. Қанча хоҳласангиз ва нима хоҳласангиз, ейверинг ҳам, ичаверинг ҳам, марҳамат! Ичкиликлар бепул, овқатлар ҳам. Ҳозирги тадбир – Жюченгдан келтирилган янги маҳсулот тақдиротини ўтказиш бўйича қўмита бошлиғи сифатида мен азалданоқ киши бошига овқат учун беш цзяодан¹ олишни ният қилиб қўйгандим. Бироқ мэр айтдиларки, бу биз томондан сурбетлик қилинган бўлур эди, буни фоҳиша номига ёдгорлик иншооти тиклаган билан тенг бўлиб қолади, дедилар. Бу беш цзяога эшак хўжалигининг ярмини ҳам сотиб ололмайсан, шугина нарсани ундириб олиш раво бўлармикан? Бунинг устига, ҳозир дастурхон устида ўтирган барча одам-

¹ Цзяо – юаннинг ўндан бир қисми.

лар бу ерга келиш учун узоқ йўлда пайлари чўзилган бизнинг азиз меҳмонларимиз ва агар биз сизлардан еган овқатингизга пул оладиган бўлсак, бундан хабар топган Арши аълодагилар ўттиз икки тишларини барабар кўрсатиб кулмайдиларми? Тишлари тўкилиб, тиш дўхтирларининг чўнтаклари қаппайгани қолади, холос. Кези келганда айтиб қўяй, Жюченг стоматологик клиникасида зарбдор илмий-техник гуруҳи тадқиқотларининг натижалари бўйича яқинда протезлаш учун ашё ишлаб чиқилган, у ҳеч қачон ейилмас экан, шунинг учун агар кимдасир тиш борасида муаммо туғилгудек бўлса, зудлик билан ўша ёққа йўл олинг ва даволанинг – бу бепул. Ўзингизга шундайларини қўйдиригки, иссиқ ҳам, совуқ ҳам, аччиқ ҳам, ширин ҳам уларга писанд бўлмасин: қаттиқ нарсани асалдай узиб оласиз, темирни сакичдай чайнайсиз, ўткир тишларингиз орасида ҳар қанақанги тошдай қаттиқ маҳсулот тегирмондаги бугдой каби янчиلىб кетади. Буни гапнинг даромади учун айтдим-қўйдим, келинг, энди ўзимизнинг асосий мавзумизга қайтайлик. Бизнинг Жюченгдаги мусалласпазлик тарихи ози ёки кўпи билан уч минг йил деб ҳисоб қилинади. Қадимшунослик қазилмалари чоғида топилган буюмлар олис замонлар ҳақида кўплаб маълумотлар тақдим этади. Мана бу видеолавҳани томоша қилинг: бу жой Юэгуандуй деб аталади. Унинг тагида – қадимги харобалар, у ердан уч мингдан ортиқ буюм олиб чиқилган. Шулардан ярми – мусаллас идишлари: хилма-хил қадахлар, косалар, катта-катта қориндор туваклар, кўзалар, учоёқ қадахлар – умуман, йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Экспертларнинг ҳисоблашича, Юэгуандуйнинг ёши уч ярим минг йил бўлиб, бу ҳам сўнгги Ся сулоласи замони эди. Ҳатто ўша олис замонларда ҳам бу ерда мусаллас ва пул дарёдай оккан ва ажойиб мусаллас ҳиди таралиб турган. Бизнинг замонда мусалласпазлар орасида ифлос одат тарқалган: ҳар ким ўзининг йўлбарс терисига ўхшаган яловини баланд кўтаришга интилади, биттаси айтадики, унинг мусалласидан буюк Юй¹ тўйиб ичганмиш, иккинчиси дейдики, унинг мусалласидан Кансининг² кайфи ошиб қолганмиш, яна бирининг айтишича, Ян-гуйфэй унинг мусалласидан ичмаса туролма-

¹ Афсонавий Си сулоласининг илк ҳукмдори.

² Канси (1654–1722) – Цин сулоласининг иккинчи ҳукмдори.

ганмиш, тўртинчи бирининг мақтанишича, хон У Ди унинг мусалласидан тотмагунча на қўли, на оёғи ҳаракатга келганмиш. Таъбир жоиз бўлса, «сохта қарашлар кенг тарқалган» ва катта зарар келтирмоқда. Биз эса Жюченгда ҳақиқатнинг аниқ далиллари кидирмоқдамиз ва улар билан одамларни ишонтирмоқдамиз. Мана бу ғиштни бир қаранг, дўстлар. Бу ғишт ғайриоддий, сувратли, Шарқий Ханга тегишли ва шу ерда, Жюченгда топилган. Унда мусаллас ишлаб чиқариш тасвирланган. Шу нарсани мамнуният билан таъкидлаймизки, ўша вақтдаги Жюгуода мусаллас ишлаб чиқарилаётганда: ёқ меҳнат тақсимооти ва ўзаро ҳамкорликка амал қилинган: тасвирнинг юқоридаги чап бурчагида бир аёл чап қўли билан ачитқи тоғораси узра катта думалоқ қозонни ушлаб турибди, ўнг қўли билан эса тоғорадаги совитилган сувни шопирмоқда. Мусаллас тоғорасининг чап томонидаги киши мусалласни идишларга қуйиш жараёнини диққат билан кузатяпти. Сувратнинг пастки қисмидаги анави киши обкашда қовғаларни олиб келяпти – у сувнинг меъёрини кузатиб борадиган масъул хизматчи. Бу ерда бир неча минг йил мукаддамги мусалласни ишлаб чиқариш жараёни яққол намоён этилган. У устозим Мо Ян ўзининг машхур «Гаолян мусалласи» асарида тасвирлаган мусаллас тайёрлаш жараёнига аниқ мос келади. Энди «Мусаллас дўкони» деб аталган иккинчи ғиштга қаранг. Кўчадаги дўкон олдида мусалласли талай хум, дўкон орқасида хўжайин турибди, юқоридан чап томонда суюнганидан ирғишлаб-ирғишлаб иккита мижоз дўкон томонга келмоқда. Мана бу эса учинчи ғишт, у «Зиёфат» деб аталади. Унда етти одам тасвирланган – учтаси ўртада, ўнг ва чап томонда иккитадан – барчалари бўйлари бўйича бир текис сафланган. Уларнинг олдида чирпитлар ва қадахлар қўйилган, дастурхонда ноз-неъматлар тўлиб-тошиб ётибди. Барчалари бир-бирига таом узатмоқда ва худди биз бугунги кунда қилганимиздек, «олинг-олинг», «ичинг-ичинг» қилганча чирпитларни кўтариб турибди. Шу ерда жағимни тиндираман. Ушбу учала ғишт хитой халқининг мусаллас истеъмол қилиш маданиятига айнан Жюченгда асос солинганини узил-кесил ва асосли тарзда тасдиқлайди. Улар мусаллас тарихи атрофида пайдо бўлган ёлғон уйдирмаларни бутунлай рад этади, буюк Юй шишаларини ҳам, Сян Юй чирпитларини ҳам чил-чил синдиради. Ян-

гуйфэйни Жюгуомиздан каниз қилиб берадилар ва ҳар гал у қайноқ булоқ сувида ғул қилишга ҳозирланганда, бочкасига Жюгуомизда тайёрланган гаолян мусалласидан қуйиб берганлар. Акс ҳолда қаёқдан унинг қўллари бу қадар силлиқ, унинг ўзи фараҳбахш баҳор ёмғири остидаги қийғос гуллаган олма дарахтидай тароватли бўларди? Хан Гаосу – Жюгуо аҳлининг ўғлони. У туғилганда она кўкрагида сут бўлмагани ва отаси уни илитилган мусаллас билан боққанди. Ахир, ўткир мусалласда ўсган гўдакни она сути билан боқилган гўдакка тенглаштириб бўладими? Шу боис, мактанчоқ ва ўтрукчилар, тезда мусалласларингизни дарёга тўкинглар. Тарих мусалласи – бу Жюченг мусалласи, айнан жюченгча мусаллас – мумтоз хитой маданиятининг эгаси.

Ўртоқлар, турли-туман ёлғон-яшиқларни тўқийдиганлар барчага маълум ҳақиқатни эсларидан чиқарганлар – томчилатма спирт биринчи марта Хан сулоласи даврида пайдо бўлган, буюк Юй замонларида эса спиртни фақат ачитиш жараёнида олганлар. Хан сулоласи ғиштларидаги тасвирлар шуни тасдиқлайдики, мусалласпазлик тарихидаги инқилобий ўзгаришлар Жюгуода бошланган.

Дўстлар, Жюченгнинг ажойиб мусалласи Лисюанхэ – Мусаллас чашмаси сувларига ўхшаб кўп асрлардан бери қуйилиб ётибди ва ўзининг етуклик палласига кириб бўлган. Син сулоласи бошида Фудатан мусалласпазлик корхонаси – «Қатта шадрофат танобийси», шунингдек, ким яратгани номаълум «Бубуцзяоцзю» – «Нозик хиромон» мусалласи пайдо бўлган. Бу Фудатан мусалласпазлик корхонасида ва умуман Жюченгда биринчи «Юнъю дасюй» – «Булут ва ёмғир» аччиқ мусалласи пайдо бўлиши учун асос бўлди.

Ривоятга кўра, Син султони Шунжи ҳукмронлиги даврида фамилияси Юан, исми И, лақаби эса Санлю бўлган бир ўртаҳол сайёр дўкон очади, кейинроқ мусалласхона курадида, мусаллас ишлаб чиқара бошлайди. Ўша замондаги Жюченг мусалласпазларининг анъанавий усуллари эгаллаб, ўз мусаллас русумини яратиш ҳақида орзу қила бошлади, аммо, афсуски, касал бўлиб, бевақт ўлиб кетди. Унинг эзгу орзуси уч авлоддан кейингина ушалди. Юаннинг Жю исмли эвараси аждодлар касбини давом эттириб, у бозор савдоси бўйича янада бой тажрибасига таяниб император Жянлун ҳукмронлиги

даврида Жюченгнинг шарқий дарвозаси ортида бир парча ер ажратиб олди – бу Ньюэржин, яъни Қизқудук кўчасидаги Зур-ёдбахш Она эҳроми ёнида жойлашган – ва у ерда ўз касби корини изга қўйди.

Миш-мишларга караганда, Зурёдбахш Она эҳроми остида «денгиз кўзи» жойлашганмиш ва агар уни безовта қилинса, бутун Жюченгни ер ютармиш. Бу фалокатдан қутулиб қолиш учун одамлар эҳром қурганлар, олтиндан маъбуда ҳайкалча ясаганлар ва уни «денгиз кўзи»нинг қоқ устига ўрнатганлар. Эҳромни кўплаб зиёратчилар зиёрат қилганлар, айниқса, ҳар йили тўртинчи қамария ойининг саккизинчи кунда эҳром байрамида одам тўлиб-тошиб кетган. Бу кунлари фақат тутатқилар тутатилмай, балки ҳамма жойда чинакам байрам руҳи ҳукмрон бўлган экан. У ерда зодагон хонадонларнинг хонимлари ва бекалари бўлиб, кўплаб фирибгарлар оломонга қўшилиб кетар, айёрлик билан хонимларнинг сийналаридан ғижимлаб ва думбаларидан чимчилаб олар, бунни кўрганлар қотиб-қотиб кулар ва қийқирар эканлар. Фэн-шуй¹ бўйича мусаллас ишлаб чиқариш ва сотиш учун қулай жой айнан мана шу эҳром бўлиб чиқибди. Юан Жю эҳромнинг ёнгинасидан таноб ер сотиб олибди, у ерда «Катта шарофат танобийси» номи остида дўкон қурибди, кейинчалик эса Қизининг қудуғи ёнидан шу номдаги кўчада мусалласпазлик устахонаси пайдо бўлибди.

Қизининг қудуғи Зурёдбахш она эҳромидан атиги бир ли узоқликда жойлашган экан ва унга сув Лисюанхэ дарёсидан оқиб келаркан. Шағал ва қумлардан сизиб чиққан қудук суви топ-тоза, тип-тиник, муздеклиги билан Жюченгдаги энг яхши-си саналаркан. Айтишларига караганда, мана шу қудукка бир вақтлар ҳуснда тенги йўқ аёл чўкиб кетган эмиш. Ўлимидан кейин у бир парча булутга айланганмиш-да, узоқ йиллар қудук устига соя ташлаб турганмиш. Эвара Юан қадимги замонларда Қизининг қудуғи машҳур «Бубуцзяоцзю» мусалласи учун ажойиб сифатли сув манбаи бўлганини ҳам унутмаган экан. Ажойиб мусалласлар устаси, бошқалар орасида яна шуниси билан ажралиб турар эканки, у узоқ тарихни чуқур биларкан.

¹ Фэн-шуй – мақсади борлиқ билан ижобий куч-қувват излаш бўлган таълимот.

Қизининг қудуғидаги сувни у Фудатан мусалласпазлик қорхонасида янги мусалласлар яратиш учун танлашининг боиси сувнинг мусаллас қони экани ҳам эмаскан, балки айнан унинг асосида ўтмишда «Бубуцзяоцзю» мусалласи яратилгани экан, шунингдек, ундан ҳам муҳимроқ жиҳати шунда эканки, маъбудлар – мусалласнинг жони экан. Қудуқнинг ўзи ҳам бой маданият тарихига эгаллиги диққатга молик.

Жон-жаҳд билан бир мақсадга интилиш, етук маҳорат, сувнинг тенгсиз манбаи – булар барчаси, албатта, антиқа ташаббусга асос бўлган. Бозорда «Юнью дасюй» мусалласи пайдо бўлиши билан уни ақл бовар қилмас омад кутиб турарди. «Катта шарофат танобийси»да харидорларнинг кети узилмас эди: калта қўйлакли чорикорлар ҳам, узун барли кийимдаги олимлар ҳам, муттаҳаму фирибгарлар ҳам дарёдай ўша ерга оқиб келарди. Келиб-кетувчилардан бири, Ли Сандоу исмли шоир – Ли Уч Доу, – си жанрида «Юнью дасюй» мусалласини алкаб, иккита шеър ёзди:

*Узоқ замон маъбуда баҳорни асир айлаб
Ўтмиш, қудуқ сувидан хушбўй булут таралар.
Ундан бир соҳибжамол оламга назар айлаб,
Одамлар май ишқиде юрак-бағрин поралар.*

*Сув – бу либос, хушбўй буг – ёр юзи лўппигина,
Мастона Лю Лин дарди шунчалик кўпмикин-а?*

*«Юнью»дан нўш этганга уйқу эрур бегона,
Тоглардан ҳам баландда кезар мисли девона.*

Озгина шўхликдан холи бўлмаса-да, ушбу шеърлар мазкур мусалласнинг барча фазилатларини мукамал акс эттириб турибди. Зурёдбахш она эҳроми олдида қад ростлаган «Катта шарофат танобийси» дўкони ва унинг орқасидаги мусалласпазлик қорхонаси маҳсулот истеъмолчига бевосита етиб бориши мумкин бўлган жой бўлиб қолганди. Маъбудага сиғингани эҳромга келувчиларнинг кўзи узоқдан зарҳал ранг устидан қора иероглифлар билан ёзилган катта лавҳага тушарди. Тез ёзишнинг ҳадисини олган мохир хаттот қўли билан ёзилган бежирим ва нафис хатлар бутун мамлакатга таниқли

буюк хаттот жаноб Жин Маогуй мўйқаламига мансуб эди. Кираверишдаги жуфт-жуфт нақшу нигорларни таниқли олима хоним Ма Куни жаноби олиялари танлаганди. Мана, ўша хатлар:

*Кирсанг – чехрангни ўтдай куйдургуси эҳтирос,
Чиқсанг – мажруҳ қалбингни кафтга ол-да, олга бос.*

Дўкон ичидаги муҳит дид билан безатилгани, гўзаллиги ва дабдабалилиги билан ажралиб турарди ва бу барчага ёқар эди. Кириб келган меҳмоннинг кўзи дарҳол жюгуолик ранг-тасвир устаси Ли Мэннен жаноби олиялари мўйқаламига мансуб каттакон рангдор сувратга тушади. Сувратдаги ширакайф Ян-гуйфэйнинг кийими икки томонга айрилиб, бўлиқ бадани, айниқса, учи йирик қизил олчага ўхшаган сийналари очилиб қолганди. У ерга мусаллас нўш қилгани кирганлар чинакамига бадий завқ оларди.

У ердаги идишларни оддий Жюченг мусаллас дўконидаги қақир-кукурлар билан тенглаштириб бўлмасди: ҳар бир буюмда қандайдир ўзига хослик мавжуд. Мусаллас или-тиладиган чойнаклар гўзал аёл оёқчалари шаклида эди ва ҳажм жиҳатидан ҳам хилма-хил эди, шу боис муштарийлар ўзларига керагича – бир лян¹, уч лян, ярим жин² сотиб олишлари мумкин эди, бу оёқчани кўлда ушлаб туриш, ундан мусаллас нўш этиш – бу кўнгилга озмунча ҳузур, озмунча лаззат бахш этадими? Бундан ўтар гўзаллик, бундан ўтар нафосату назокат бўладими?! Қойил қолмай илож йўқ.

Бу нафосату назокатга тўла дўконнинг шуҳрати ортгандан-ортди ва у ҳақда қанақанги ривоятлар, қанақанги латифалар тўқилмади.

Улардан бирида айтишларича, цинлик Гуансюй ҳукмонлиги даврида совуқ киш окшомларидан бирида қалин қор ёғиб, ҳамма ёқни кўрпадай қоплаб олибди. «Катта шарофат танобийси» дўконининг мутасаддилари қоронғилик ичидан ҳамма ёғи қор, кўлида фонус билан аллақандай одам чиқиб келибди-да, дўконга кирибди. Унинг айтишича, бир нозик-

¹ Лян – оғирлик ўлчови, 50 г.

² Жин – оғирлик ўлчови, 0,5 кг.

таъб аёл меҳмоннинг «Юной» мусалласидан ичгиси келиб қолибди, шундай қорли оқшом бўлишига қарамай, қийналиб келганининг боиси шу экан. Бироқ ўша куни дўкондаги ҳамма мусаллас сотилиб кетгани учун хўжайин астойдил узр сўрабди. Лекин муштарий оёқ тираб туриб олибди. Унинг оққўнгиллигидан қўнгли ийиб, дўкондор гумаштасини мусаллас келтиргани омборхонага юборибди. Аммо омборхона очилар-очилмас муштарий кутишга сабри чидмай, фонуси билан ичкарига ўзини отибди. Гумашта ҳарчанд уриниб ҳам уни тўхтатолмабди, фонус бир нарсага урилиб, устидаги қоғоз ёниб кетибди, кўз очиб-юмгунча олов бошқа нарсаларга ўтиб, омборхона тезда ўт ичида қолибди – бунақа катта ёнғинни ҳеч ким яқин орада кўрмаган экан. Алангаланган мусаллас ҳар томонга қараб оқа бошлабди. «Катта шарофат танобийси» омборхонаси ва бутун дўконни ўз домига тортиб, аланга оқимлари биланглаётган аждарҳо каби, кўкиштоб учқунлар сачратиб, Зурёдбахш Она эҳромига етиб борибди ва ҳаял ўтмай ундан бир уюм кул қолибди, холос. Шуни унутмангки, азиз ўқувчилар, ўша куни тунда жуда кўп қор ёққан экан, бамисоли яшма ва зумрад парчалари билан қоплангандай, ер бўйлаб оловнинг зангори ирмоқлари югураркан, айникса, бу оппоқ қор устидан ғоятда ажибу ғариб кўринар, бунини тасвирлашга қалам тили ожиз экан. Бу даҳшатли ёнғиннинг сабаби ва унинг келиб чиқиш сири номаълумлигидан турли-туман миш-мишлару тусмоллар оғиздан-оғизга ўтаркан, ёнғин туфайли дўконнинг овозаси янада кўпроқ тарқалибди, «Катта шарофат танобийси» қайтадан барпо этилганда, ишлари олдингидан ҳам яхшироқ юришибди. Даҳшатли ёнғин унга ажойиб реклама вазифасини ўтабди, деяверинг.

«Юной дасюй» нафақат аччиқлиги, ширинлиги ва таъмининг зўрлиги билан, балки бекиёс ҳиди билан ҳам ажралиб туради. Бир куни баҳор охирида мусалласпазлик қорхонасидаги ишчилардан бири мусаллас солинган тўқима саватни очаркан, эҳтиётсизлик билан уни тушириб юборибди. Мусаллас кўчага оқиб кетибди, кўчани зумдаёқ ширин хид тутибди ва ўша ерда сайр қилиб юрган йигит ва қизларнинг кўзларидан ёш тирқирабди, юзлари қизарибди ва зехнлари умуман ўтмаслашиб қолибди. Сал наридан учиб ўтаётган қушлар галаси тўхтаб, бир жойда айланаверибди, қаёққа учиб

кетаётганлари эсларидан чиқибди ва тап-тап ерга туша бошлабди. Дарҳақиқат, кайф балиқни сув тубига шўнғишга мажбур қилади, учиб кетаётган ғозни ерга қўндиради, қўнгилни аврайди ва руҳларни оёққа турғизади. Минглаб туйғуларни кўзгатади. Ишқий туйғуларни санаб, адоғига етиб бўлмайди. Қуйидаги сатрлар бежиз эмас:

*«Юнью» паймонасидан томогин ҳўллаб олган
Одамнинг кўз олдига жилвалар қилар дунё.
Шунинг-чун фаришталар осмонда маст-мустағриқ,
Бандаларга томчи ҳам насиб этмагай аммо.*

Азиз меҳмонлар, дўстлар, мен «Юнью» мусалласи ҳақида кўп гапларни айтдим. Фақат қуйидагиларни қўшиб қўймоқчиман, холос: менинг қайнотам Юан Шуаньюй, Жюгуо мусалласпазлик академиясининг профессори, «Юаньюй»нинг муаллифи ўша жаноб Юан Жюнинг олтинчи авлодидаги нева-ра ҳисобланади. Академия профессори сифатида у хонадонига авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ноёб усулларни жону дили билан баҳам кўради. Унинг раҳбарлиги остида партия шаҳар қўмитаси ва шаҳар ҳукумати ғамхўрлиги ва кўрсатмалари шарофати билан ошқоралик ва ислохотлар сиёсатининг бедов тулпорига биз Жюгуода қандайдир ўн йил ичида ажойиб мусалласларнинг ўндан ортиқ турини яратдик, уларни «Юньюй»га таққосласа бўлади, баъзи жиҳатлари билан ундан ўтиб тушади. Масалан, «Люй и чунде», «Хунзун лема», «Ижиен чусин» – «Бир қарашда севиб қолиш», «Хошаоюн» – «Ёнаётган булут парчалари», «Синъен Син» – «Дайюй гулларни дафн этади»... Қайнотам, профессор Юан бир ўзи Байюанлин тоғига сочлари тўзган ва кир-чир аҳволда, бола юзли кекса чол – маймунлар билан дўстлашиш, бу жониворлардан ўрганиш, улардан олган билимларни вужудига жо этиб, «аждоқларининг анъанавий касб-корини давом эттириш», «ташқарида орттирилган тажрибадан фойдаланиш», «ўтмишни бугунга хизмат қилишга мажбур этиш», хорижий нарсани Хитойга, маймунларни – одамзод хизматига қўйиш, пировард-оқибатда муваффақиятга эришиш, бир томчиси шаҳарларни вайрон этишга кодир Маймун мусалласи билан кўз очиб-юмгунча дунёда донг қозониш учун сафарга чиқиши янада кўпроқ илҳом бағишлайди!

Маймун мусалласининг тантанали тақдимоти Маймун мусалласи биринчи йиллик фестивалида бўлиб ўтади!

Маймун мусалласидан бир томчи татиб кўргандан минг лян тилла топиш осонроқ!

Хеч иккиланмасдан, дўстлар, зудлик билан Жюгуога келинг!

Фурсатни бой берманг!

3

Иним Идоу, асарингни олдим.

Ҳозиргина наириётда ишлайдиган бир ошнам келиб қолди ва мен унга «Мусаллас шахри»ни ўқигани бердим. Ўқиб чиқиб, у кафти билан столга бир туширди ва: «Қойил! Мана буни тижорат дейдилар!» – деди. Уяна айтдики, агар ҳикоя ҳажмини етмиш-саксон минг белгига етказсанг ва расмлару фотосуратларни қўшсанг, уни алоҳида китоб қилиб, наишр эттирса бўларкан. Унинг наириёти шу ишга қўл ураркан. Сизларнинг шахрингиздан молиявий мадад талаб этилади, шунингдек, сен юз минг нусхасини сотиб олишни кафолат беришинг керак бўлади. У, модомики, Маймун мусалласи биринчи фестивалига келувчилар учун барибир реклама ашёлари тайёрлашинг керак экан, нима учун мана бу расмли наишр улар сирасига киритилмаслиги керак? Ўшанда фестиваль меҳмонлари китобни сотиб олишлари мумкин, унда Жюгуо тарихи ҳам, ажойиб мусалласлари ҳақидаги маълумотлар ҳам бўлади – реклама маъносиди ҳам қулай, ҳам салобатли, ҳам тежамли, ҳам таъсирчан. Буни ажойиб гоя деб биламан ва сен уни мэр билан муҳоама қилишинг мумкин. Бу китоб учун наириётга эллик мингга жарақлатиб тўлаб қўйишларингизга тўғри келади. Бор-йўғи эллик минг, ахир Жюгуода бу сизлар учун арзимаган нарса-ку. Бу масала қандай ҳал бўлгани ҳақида иложи борица тезроқ хабар беришингни илтимос қиламан. Менинг ошнам шунақанги қизиқиб қолдики, кетишидан олдин унга сенинг манзилингни бердим ва у, ҳойнаҳой, сен билан бевосита боғланади.

Янги мусалласлар учун номлар тўқиш, шунингдек, «Мусаллас тузуклари» тузиш гуруҳида иштирок этишимга келганда, бу тадбирларда иштирок этишдан наф олиш рўй-

рост кўриниб турибди. Ўйлайманки, камтарликни бир четга йиғиштириб қўйиб, бирмунча вақтдан кейин розилигимни билдираман. Романнинг охирги қисмини тугатаман-у, ҳайт деб Жюгуога йўл оламан. Ўшанда ҳаммасини гаплашиб оламиз.

Ижодий муваффақиятлар тилайман!

Мо Ян

4

...Ҳа-а-а! Жин Ганжуан ҳамда еб ташланган ва ҳожатхоналарга оқизиб юборилган гўдакларни ўйлаб, Динг Гоуэр кўнглида айиқдек ухлаб қолган масъулият ва адолат туйғулари алангаланиб кетди, хушнинг барча томонларига ўрмалаб кетаётган зулматни чараклатиб юборди. Қулоқ супрасининг тугунчасида ва буруннинг айни учида у каттиқ оғрикни сезди, бамисоли уларга ҳалокатли заҳар суртилган ўткир бир нарса санчганга ўхшади. У беихтиёр туриб ўтирди. Кўз олдидаги барча нарса чир айланди, боши тол чивигидан тўкилган саватдай баҳайбат туйилиб кетди. Шишган қовоқларини базўр ажратиб, баданидан учтами ё тўрттами катта-катта кулранг хира кўланка отилиб чиққандек бўлди. Улар ерга бўғиқ, юмшоқ шалоплаб тушди ва чирсиллаган овозда қаттиқ кичкириб юборди. Бу қанақа махлуқ бўлди экан – қушми ёки йиртқич ҳайвонми? Ҳаёлига булдуруқ қушлар ва ёввойи қуёнлар, учар аждарҳолару қанотли олмахонлар келди – уларни Жюгуода боплаб тайёрлашади. Унинг рўпарасида яшилтоб кўзлар чараклади. У кум тўлиб қолгандек кўз олмаларини куч билан айлантирар ва шу тариқа уларни кўз ёши билан ҳўлламоқчи бўларди. Кўзларига арзон ароқ ҳидли ёш қалқди. У кафтининг орқаси билан ёшларни артди ва манзара сал тиниклашгандай бўлди. Энг аввал етти-саккизта катта-катта кулранг каламушларга разм солди, улар ўзларининг жирканч кора кўзларини ғазаб билан йилтиллашиб, шу томонга қаради. Чўзинчок тумшуклар, ликиллаган мўйловлар, салқи қоринлару узун ва ингичка думлар юрагини бир тутам қилди, чўзилиб очилган оғзидан ажойиб ичимликлар, тансиқ таомлар ва одам нажаси оралиғидаги бадбўй суюклик отилиб чиқди. Томоғидан ўткир тиғ тортилгандек бўлди, димоғи қаттиқ ачишди, бурун

катакларига ҳам ўша ифлос нарса тикилгандай эди. Кейин кўзи деворда қия осиглиқ турган қўшоғизга тушди. Шу билан боғлиқ хотиралар эса уни парокандалик ҳолатидан олиб чиқди. Шу заҳоти бояги ваҳимали қочоқлик, арвоҳга ўхшаган чол, ноқонуний пилакфуруш, кекса инқилобчи – жангда ҳалок бўлганлар ёдгорлиги қоровули, шунингдек, қизил белбоғли «маотай»нинг рақс тушаётган руҳи ва йўлбарс зотли баҳайбат малла кўппак эсига тушди... Рамзлар беҳисоб, аммо тирмашиб туришга ҳеч нарса йўқ эди – гўё бирданига юзлаб очилган гулга қарагандайсан. Тушга ўхшайди-ю, бироқ ўхшамайди ҳам, ўнг ва рўё бир вақтда рўй бериб тургандай. Шу заҳоти яна ҳайдовчи кизнинг ҳашамдор шакллари эсга тушди. Унинг елкасига сакраб чиқиб олган ва бағоят эпчиллик билан бўйнига тишини ботирган каттакон каламуш фикрларни чалғитувчи нарсалардан фориг бўлиб, воқеликка қайтишга мажбур қилди. Бутун гавдаси билан силкиниб, каламушни отиб юборди, лекин рўпарасида пайдо бўлган ҳайратомуз манзарани кўриши билан беихтиёр отилиб чиққан аянчли фарёд лабларида қотиб қолганди. Оғзини катта очиб, у ўз катида юзтубан ётган кекса инқилобчига маъносиз қараб турарди, чолнинг устида эса ўнтача бакувват каламуш ғужғон ўйнарди. Бу оч махлуқлар – каламушлар оч бўлмагандир ҳам – чолнинг бурун ва қулоқларини бутунлай кемириб ташлаганди, бир вақтлар бу қадар доно мулоҳазаларни ирод қилган лабларсиз, милклари туртиб чиққан оғизга қараб бўлмасди, қоплаб турган терисидан маҳрум бош чаноғи ҳам ҳаддан ташқари даҳшатли кўринарди, бу муртад махлуқлар бир вақтлар қуролни маҳорат билан ўйнатадиган кўлларини ғажиб ташлаганди, энди улардан пўстлоғи шилиб олинган тол новдасига ўхшаб, оппоқ суякларгина қолганди. Терговчи жанглarda тобланган кекса инқилобчига нисбатан муносабати яхши эди, нима бўлганда ҳам кийин вазиятда унга ёрдам қўлини чўзганди, шуларни дилдан кечириб, каламушларни ҳайдагани олдинга интилди. Бироқ у энди ташланмоқчи бўлиб турганида, каламушларнинг кўзлари бирданига рангларини ўзгартира бошлади: қопқорадан қип-қизилга, қип-қизилдан пуштига, ундан яшилга ўтди. Кўркканидан Динг Гоуэр орқага тисланди ва деворга суянди. Ортиқ чекинишга имкон қолмаганди. Каламушлар сафга тизилиб, тишларини иржайтириб ва мўйловларини

ўйнатиб, ҳар лаҳзада ҳужумга шай ҳолда унга ғазаб билан тикилиб турарди. Терговчи деворда осиглиқ милтиққа орқаси билан урилди ва унинг бирдан мияси ишлаб кетди. Шартга бурилди-да, милтиқни қўлига олди, каламушларни мўлжаллади, бармоғи билан тепкини пайпаслаб топди – душманни қарши олгани тайёр эди.

– Жойингдан қимирлама! – қичқирди у. – Яна бир қадам боссанг, ҳаммангнинг калланг кетади!

Гўё калака қилаётгандек, каламушлар бир-бирига қарар ва дик-дик сакради.

Ғазабдан томоғи бўғилиб, терговчи тишларини ғичирлатди:

– Оббо, ифлослар-ей! Менинг ким эканимни ҳозир била-санлар!

Шундай дея у тепкини босди, ўқ товуши момақалди-роқ-дек гумбурлади ва порлаган олов ортидан хона бўйлаб паға-паға тутунлар суза кетди. Тутунлар тарқалгач, у каламушлар кўшинидан талайгинаси қирилганини кўриб, мамнун бўлди. Омон қолганлари уларни фақат тўрт панжа билан дунёга келтирган ота-оналаридан миннатдор бўлганча тўсинлар ва бўғотлар орасига тумтарақай қочиб қолди ва зумда кўздан йўқолди. Бу ўқ билан каламушларни қочирибгина қолмай, кекса инқилобчининг башарасини илма-тешиқ қилиб юборганини кўриб, терговчини ваҳима босганча ўзини деворга ташлади, оёқлари букилди ва гангиб полга сирғалиб тушди. Юзидан қаттиқ руҳий изтироб чекаётгани кўриниб турарди. «Албатта, чол аввал ўлган, кейин эса каламушлар унинг жасадини тасқараю тараққос ҳолга келтирган, – ўйларди у. – Аммо унинг ғалвир қилиб ташланган бошини кўриб, ҳаммаси шундай бўлганига ким ишонарди?! Ҳамма, аввал уни отишган, ундан кейин эса каламушлар унинг дабдаласини чиқарган, деб ўйлайди. Эҳ, Динг Гоуэр, Динг Гоуэр, бу гал ҳатто Янцзи дарёси бўлса ҳам барибир энди ўзингни оқлай олмайсан, Янцзи Хуанхэдан ҳам лойқароқ бўлади». «Авлиё пайдо бўлганда, Хуанхэдан ҳам тиникроқ бўлади, фонуслар ҳамма нарсани ёритади, сув устидан олов ёқиб туширадилар. Ўша фонус нимадан экан? Қовоқ, қовун ва тарвуз. Фонус нимадан? Фонус нимадан? Ошқовоқ, бодринг билан бошқаси, сенинг калланг эса бўм-бўш». Руҳи бутунлай чўккан махсус ишлар бўйича терговчининг қулоқларида бир вақтлар болали-

гида такрорлаб юрадиган, сирли маъно яширинган мусикий бу санок аввалига гўё узокдан келаётгандек бўлиб, кейин эса яқиндай туйилиб, аввалига ноаниқроқ, кейин эса болалар овозларининг жўрлигида бутун улуғворлиги билан табиий равишда ва эркин куйилиб келмагунча жаранглаб тураверди. Бир неча юз боладан иборат хор олдида дирижёр ўрнида эса у анчадан бери кўришмаган ўғли турарди. Оппок кўйлаги ва зангори калта иштони бир бўлиб, денгиз узра парвоз қилиб юрган танҳо чағалайдай, мовий осмонда сузиб кетаётган бир парча оқ булутдай кўринарди. Терговчининг кўзларидан икки томчи илитилган мусалласдек нимранг суюқлик оқиб тушди, юзи ва оғзи чеккаларини хўллаб ўтди. У ўридан турди-да, қўлларини чўзиб ўғли томон интилди, лекин оқ-қўк киёфа шошмайгина нарига сузиб кетди. Кўзлари олдида эса яна каламушлар билан биргаликда ижод қилган ҳаддан ташқари шафқатсиз қотиллик манзараси пайдо бўлди, бу қотиллик бутун Жюгуони ларзага солиши аниқ эди.

Ўғлининг мафтункор киёфаси қабристон коровулхонасидан олиб чикди. Кўчада кўзи йўлбарсдек тарам-тарам рангдаги, уни ўтакаси ёрилгудек қўрқитиб юборган бахайбат кўппакка тушди. У панжаларини олдинга узатиб, тўқ яшил те-рак остида ёнбошлаб ётарди ва оғзидан қон оқарди: афтидан, нимадандир захарланиб ўлганди. Ўлгудек қўрқиб кетган терговчи эгилди-да, дарвозадаги ит кириб чиқадиغان туйнукдан сирғалиб ўта бошлади. Нотекис, ўйдим-чукур асфальт кўчада зоғ учмасди. Фақат йўл устидаги бетон симёғочнинг сояси узун чўзилганди. Қаттиқ эсанкираганча тўхтади, ботаётган қуёшга тикилиб қаради, қуёш нуридан унинг юзи кип-қизил кўринарди. Нима қилсам экан, деб узок ўйланиб турди, бироқ миясига биронта жўяли фикр келмади.

Жюгуодан ўтадиган поезднинг тарақа-туруғидан унинг қаёққа қараб юриши маълум бўлди. Темир йўл станцияси томонга қараб кетяпман, деган хаёлда битта-битта одимлаб йўлга тушди. Аммо дарё унинг йўлини тўсиб қўйди. Кечки ғубор қўйнида дарё тилларанг тусда товланарди ва эшакларнинг элас-элас қулоққа чалинган шалоплашлари остида бир канча сербезак қайиқлар ботаётган қуёш томон сузиб борарди. Афтидан, қайиқларда ёлғиз севишган жуфтликлар ўтирарди: зеро, фақат севишганларгина телбаларга ўхшаб,

бир-бирини кучоклаб, бир-бирига жим тикилиб ўтиришлари мумкин. Қайиқлардан бирининг қуйруғида бўйинини чўзган ва гавдасини тик тутганча ўрта бўйли, эски бичимли кийимдаги барваста бир аёл эшак эшарди. Эшак заррин сув сатҳини қиймалабгина қолмай, балки ириган жасадлар бадбўйини ҳамда дарёда тўлиб ётган мусаллас қуйкасининг иссиқ ҳовурини кўтармоқда эди. Аёл эшакни жуда маромини келтириб эшарди, гўё у қайиқни бошқаряпти эмас, балки буни саҳнада тасвирлаётгандек. Қайиқ яқингинадан ўтиб кетди, унинг ортидан яна бири ўтди, кейин яна ва яна. Барча йўловчилар ошиқ-маъшуклар сингари бир-бирига қапишиб олган, қуйруқда ўтирган барча қайиқчи аёллар ҳам қайсидир махсус ўқув юртида жиддий таълим олгандек. Ўзи сезмаган ҳолда терговчи саккиз бурчакли бетон тахтачалар ётқизилган йўлакдан мана шу қайиқлар лашкари билан изма-из қирғоқ ёқалаб юриб кетди. Куз адоғига етай деб қолган, бу вақтга келиб, сохилбўйи тераклар ва толларнинг барглари тўкилиб бўлган, шохдаги қолган-қутганлари эса заррин шалдирок қоғоздан қирқилганга ўхшарди – худди қимматбаҳо тошга ўхшаб, ғоятда чиройли эди. Қайиқлар ортидан одимлаб бораётган Динг Гоуэрнинг юраги сал-пал босилди ва барча дунёвий ташвишлар бирин-кетин, аста-секин хотирасидан ўча бошлади. Кимдир кўтарилиб келаётган қуёшга пешвоз юрса, у ботиб бораётган қуёш томон ҳаракат қиларди.

Бурилишдан кейин дарё кенгайиб кетди. Кўплаб қадимги қоналарнинг деразаларида чироқ ёқила бошлаганди. Қайиқлар олдинма-кейин қирғоқда боғлаб қўйилмоқда эди. Бир-бирини деб ақлдан озган бу барча жуфтликлар турнакатор бўлиб қирғоққа тўкилдилар ва терговчи ҳам бориб қолган шаҳарнинг гавжум кўчаларига сингиб кетди. Унга ҳаммаси тарихий қаллобликка ўхшаб кўринарди. Кўчалардаги одамлар соялар мисоли эди. Бу ўпирилишдан унинг жисми ҳам, жони ҳам ором олгандай бўлди ва у энди одимламаётганди, балки сузиб борарди.

Одамлар оқими ичида юриб бораркан, Зурёдбахш она эхромига кирди, у ерда бир нечта чиройли-чиройли аёл юзлари қизил ва лаблари қирмизи маъбуданинг тилла ҳайкалчаси олдида чўк тушиб ўтирар ва чуқур-чуқур таъзим қиларди. Барчалари туфлиларининг пошнасига кетлари билан тираниб олганди. Терговчи ана шу учли пошналарга узоқ маҳлиё бўлиб қараб қолди,

миясида эса улардан канча чуқурликдаги ўйиклар қоларкин, деган фикр айланарди. Устун панасида яшириниб олган тақирбош будда роҳиби тўнкайган думбаларга қараб лой юмалоқларини отарди. Лой ҳар бориб текканда тиз чўккан хонимлардан биттаси чийиллаб юборарди. Бундай пайтда роҳиб дарҳол кафтларини жуфтлаштирар, кўзларини юмар ва будда ибодатига жўр бўлиб ғўнгилларди. Бу жиккак роҳибнинг хаёлида не борлигига ақли етмай, Динг Гоуэр унинг олдида борди ва букилган ўрта бармоғи билан унинг тақир бошига нуқиб чертди. Роҳиб қиз бола товушида чийиллаб юборди. Терговчи устига шу заҳоти бутун бир оломон ёпирилиб келди: Лу Син ҳикоясининг қаҳрамони А-Кю каби уни безориликда ва ёш қизчага тегажўғлиқ қилишда айблай бошлашди. Ёнида пайдо бўлган полициячи уни ёқасидан тутди, эҳромдан судраб чиқди ва бир тепиб, дарвозадан кўчага чиқариб юборди. Эҳром зинаси олдида арзимаган саркитлар учун талашган итдай керишган Динг Гоуэр лаби ёрилганини, бир тиши кимирлаб ётганини, оғзида эса қоннинг кўнгилни айнитувчи таъми борлигини сезди.

Кейин у букри кўприкдан юриб кетди ва тагидаги сувнинг жимирлашини, фонус ёғдуларининг аксланишини, бир ёниб, бир ўчишларини кўрди. Сувдан бир катта қайиқ сузиб келарди, ундан мусиқа ва кўшиқ янграрди, бамисоли бу фаришталарнинг тунги сайри эди.

Салдан кейин у ичкилик сотиладиган ошхоналардан бирига кириб қолди. Стол атрофида кенг гардишли шляпалар кийган ўнтакча одам ўтирарди, улар мусаллас ичиб, балиқ тановул қилмоқда эди. Димоғига келиб урилган хушбўйдан оғзи шундоқ сувга тўлди-кўйди. Яқинроқ бориб, егулик у-бу нарса сўрамоқчи бўлди-ю, бироқ ўзининг ташқи кўриниши туфайли ноқулай эди. Бироқ яланғоч сувдан тоймас, деганларидек, очлик ҳам ўз ишини қилди: пайт пойлаб туриб, у кутурган шердек столга ташланди, бир шиша мусаллас ва баликни ушлади-да, жон ҳолатда қочиб қолди. Анча жойгача чопиб боргач, шовкин ва кичкириклар келмаяптимикин, дегандек қулоқ тута бошлади.

Қандайдир девор панасига ўтиб, овқатланишга тутинди. Балиқдан факат килтаноклар қолганди, шуларни ҳам чайнаб-чайнаб ютиб юборди. Мусалласни бир томчи ҳам қолдирмай сипқорди.

Сўнг атрофда кезинди, сувда юлдузлар аксининг жи-мир-жимир қилиши, каттакон қизил ой баркаши сув бети-да заркокил болакайдай ирғишлашидан завқланди. Сувдаги хушчақчақлик овозлари тобора баландроқ жарангламоқда эди. Овозлар келаётган томонга синчиклаб қараб, дарё оқими бўйлаб яқинлашиб келаётган катта гулдор елкан-ли кемани кўрди. Кема чироқлардан ялт-юлт қиларди, па-лубада қадимги бичимдаги либосларда қизлар пип ва шэн¹ товушлари остида қўшиқ айтар ва рақс тушардилар. Бири биридан тансиқ таомлар билан тузалган столда ажойиб му-салласлар жуда мўл эди, ўнтача башанг кийинган эркак ва аёл бармоқларида кўнгилочар ўйинлар ўйнар, жарима чир-питлари билан косалар айлантириларди. Эркаклар ҳам, аёл-лар ҳам – барчалари бирдек очкўзлик билан овқатнинг чан-гини чиқарарди. Аёллардан бири оғзини катта очиб, урғочи чўчкадай, хатто бошини кўтармасдан ҳаммасини пок-покиза туширарди. Барини кўриб турган Динг Гоуэрнинг кўзлари тиниб, эсхонаси чиқаёзди. Кема яқинроқ сузиб келди, энди йўловчилар аник-тиник кўриниб, уларнинг бадбўй нафасла-ри, овози кулоқка чалина бошлаганди. Терговчи кўплаб та-ниш башараларни ажрата олди: Жин Ганжуан, ҳайдовчи киз, Юй Ичи, бўлим мудирин Ван, партия котиби Ли... Битта ба-шара эса ҳайратомуз даражада унинг ўзини эслатарди. Аф-тидан, унинг жондек дўстлари, жазмани ва душманлари мана шу одамхўрлик оқшомида бирга тўпланишганди. Нима учун одамхўрлик дерсиз? Шунинг учунки, якунловчи таом сифа-тида тилла суви югуртирилган катта баркашда ўтирган, мой-лари оқиб турган ва атрофга мўъжизавий хушбўй ҳид тарат-ган, юзида мафтункор табассум ўйнаган дўмбоққина болакай олиб кирилганди.

«Бу ёққа, мухтарам Динг Гоуэр, давраимизга кел...» – инжиқ, аммо истарали ҳайдовчи қизнинг нозик овози кулоққа чалин-ди. Қиз оппоқ кўлчасини баланд кўтариб, бир неча марта уни имлаб қақирди. Унинг ортида турган басавлат Жин Ганжуан миттиқад Юй Ичига таъзим бажо келтирди ва унинг қулоғига бир нима деди. Жин Ганжуаннинг чехрасида самимий табас-сум ўйнади, Юй Ичи эса маъкуллагандек тиржайиб қўйди.

¹ Қадимий Хитой мусика асбоблари.

«Мен норозилик билдираман!» – деди Динг Гоуэр ва қолган-қутган кучини тўплаб, гулдор елканли кема томон интилди. Бироқ йўлда усти ёпилмаган катта ўрага дуч келди, у ерда ичкилик вақтидаги барча ейилган ва ичилган нарсалар, ундан кейин эса Жюгуо аҳолисининг қусуқлари ачиб-бижиб ётарди; уларнинг катта ва кичик ҳожатлари шу ерга келиб тўпланар ва тасаввур қилиш мумкин бўлган ҳар қанақанги жирканч ахлатлар сузиб юарди. Бу хилма-хил вируслар, бактериялар ва микроорганизмлар учун энг қулай жой, пашшалар учун жаннат, личинкалар учун дориламонлик эди. Бу жой унинг сўнгги кўналғаси бўлиши мумкин эмаслигини тушунарди ва иссиқ шалтоқ оғзига киришини ҳис этиб, шошиб: «Мен норозилик билдираман! Мен норози...» – дея олди, холос. Ахлат мутлақо ибосизлик билан унинг оғзига тикилди, ернинг тортиш кучи муттасил уни қуйига тортар эди ва бир неча сониядан кейин барча орзулар, адолат, кадрқиммат, номус, муҳаббат ва қўплаб бошқа муқаддас тушунчалар алоҳида муҳим ишлар бўйича жонкуяр терговчи ортидан ҳожатхонанинг энг тубига чўкиб кетди...

ЎНИНЧИ БОБ

1

Иним Идоу!

Мен 27 сентябрь куни Жюгуога борадиган поездга чипта буюриб қўйдим. Жадвал бўйича у 29 сентябрь куни тунги соат 2 дан 30 дақиқа ўтганда етиб боради. Жуда ноқулай вақт, аммо илож қанча – бошқа поезд йўқ, шу боис сени безовта қилишга мажбурман.

«Маймун мусалласи»ни ўқиб чиқдим ва шу муносабат билан фикрларим оз эмас. Учрашганимизда батафсил сўзлаб бераман.

Энг яхши тилаклар билан

Мо Ян

2

Ёзувчи Мо Ян, ўрта ёшлардаги киши, тўладан келган, сочлари сийрак, кўзлари киртайган ва оғзи қийшиқ, ётади-

ган қаттиқ ўринда – агар ўтирадиган қаттиқ ўрин билан қиёслаганда – нисбатан қулай жойлашиб олган – ва кўзида уйқудан асар йўқ. Поездда ёритишининг тунги қондасига амал қилинган, бош устидаги чироқ ўчирилган ва полдаги лампалар сарғиш нур бериб милтиллайди. Манови Мо Ян иккаламиз ўртамизда умумийлик талайгина, аммо тафовутлар ҳам оз эмас. Мен, дейлик, дарвеш саратон бўлсам, Мо Ян эса мен эгаллаб турган чиганоқ. Мо Ян – мени шамол ва ёмғирдан ҳимоя қилувчи илъяна, совуқ киши шамоли уриб кетмаслиги учун елкамга солиб оладиган ит пўстаги, тагли-тугли хонадон қизларини авраш учун тақиб оладиган ниқоб. Гоҳо шундай туйиладики, бу Мо Ян деганлари мен учун оғир юкдай, бироқ дарвеш саратон ўз чиганогини ташлаб кетолмагани каби мен ҳам уни ташлаб кетишим амримаҳол. Фақат қоронғиликда, у ҳам бўлса, қисқа муддатгагина шундай қилишим мумкин, холос. Кўриб турибман, у энсиз ётоқ жой бўйлаб юмиоқ ёйилмоқда, жажжжигина ёстиқча устида хумдай калласи у ёқ-бу ёққа тинимсиз айланмоқда: узоқ ёзувчилик меҳнат йиллари давомида бўйин умуртқаларининг суяклари чиқиб, қотиб қолган, шу боис бўйни қийинчилик билан бурилади. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, бу Мо Янни кўрсам, кўнглим беҳузур бўлади. Ҳозир унинг миясида қанақанги бўлар-бўлмас ўйлар ғужғон ўйнаётганини битта ўзи билади: мусаллас тайёрлайдиган ва ой нуруни сипқорадиган маймунлар; пакана билан олишган терговчи; ўз сўлагидан ин қурадиган салаган қалдирғочлари; гўзал хоним қорни устида рақс тушаётган пакана; ўз қайнонаси билан ишқий ўйинлар ўйнайдиган мусалласпазлик фанлари номзоди; гўдакдан таом тайёрлашни видеотасмага муҳрлаётган шарҳловчи; қўлёмалар учун қалам ҳақи, чет элга саёҳат, турли-туман сўжишлар... Сира ақлим бовар қилмайди: миянг шунақа қаланги-қасанги фикрлар билан тўлиб ётганида лаззат ҳақида қандай гаплашиб бўлади?

– Жюгуога келдик, Жюгуога! – Чайқалганча ва компостер¹ билан кафтига урганча ушоққина, қилтириқ проводник аёл кўринди. – Жюгуо, чипта олмаганлар бўлса, тезда олинглар, тезда.

¹ Чипта, чек кабиларга тешик-тешик белги кўядиган асбоб.

Бир лаҳза Мо Ян билан қўшилиб кетаман, у ўзининг тоқчасида ўтирибди, мен ҳам, бинобарин, ўзимнинг тоқчамдаман. Қорним дам бўла бошлайди, бўйнимни буролмайман, олдингидай хотиржам нафас ололмайман, оғзимда қанақадир бемаза таъм. Ана, у неча йиллардан бери эғнидан ташила-майдиган кулранг пиджаги чўнтагидан жетонни чиқаради, чипта олади, сўнг ўз тоқчасидан бесўнақай сакраб тушади ва ўз чиганогини қидирган дарвеш саратонга ўхшаши ҳаддан ташиқари сассиқ оёқлари билан ҳаддан ташиқари сассиқ туфлисини пайпаслаб қидира бошлайди. Бир-икки йўталади, юзи ва оёқларини артадиган кир патли сочиққа ифлос пиёласини шошиб ўрайди, уни кулранг сафар халтасига суқади, сўнг бир неча дақиқа тўнкадай жим ўтиради, икки кўзини пастки тоқчада хуррак отиб ётган аёл – доришунослик фабрикаси билан савдо-сотиқ қилиши бўйича агентга тикади, кейин ўрнидан туради ва чайқала-чайқала вагон эшиги томон юриб кетади.

Перронга тушиб келарканман, фонусларнинг нимранг сариқ ёғдусида куз ёмғирининг оқ томчилари рақсини кўраман. Платформада жон асари кўринмайди, фақат кўк шинель кийган бир нечта киши шошмай у ёқдан-бу ёққа бориб келарди. Вагон эшиклари тагида азобли узун тундан кейинги товуқлар мисол проводник аёллар қўнишибгина жим туришарди. Поезд ичи жимжит, гўё у ерда тирик жон йўқдай. Вагонларнинг нарёгида сув қаттиқ шариллайди: ҳойнаҳой, цистерналарга сув олинмоқда. Олдинда прожектор чарақлаб ёниб турибди. Вагонлар ёнида френч кийган қандайдир одам учи ўткир болгача билан эринчоқ қизилиштон каби гилдиракларни уриб-уриб қўяди. Поезд ёмғирда ивиб кетганди, у нафасини ростлаб пишқиради, фонуслар ёғдуси остида ярақлаган, олис станциялар томон чўзилган темир излар ҳам ҳўл. Афтидан, ёмғир узоқ ёққан, лекин вагонда буни пайқамаяндим.

Жюзуо вокзали тинч ва жимжит, бу қадар тинч ва жимжит бўлади деб ўйламагандим. Кўз ёмғири шивалаб ёғиб, фонуслар чарақлаб, ёрқин ва илиқ нур таратиб туриши, ҳўл темир излар ялтиллаши, мана бунақа сал-пал салқин ва тоза ҳаво ҳукм суриши, темир излар остидаги ерости йўлаги бу қадар қоронғи бўлиши хаёлимга ҳам келмаганди. Бунда изкуварлик романларида учрайдиган майда станциялардан

нимадир бор ва бу менга ёқарди. «...Динг Гоуэр темир йўл тармоқлари тагидаги ерости йўлагидан кетиб бормоқда, пиширилган боладан келувчи қуюқ хушбўй ҳид димоғига маҳкам ўтириб қолганди. Тилларанг баданли боланинг юзидан тўқ қизил мой томчилари йилтиллаб оқарди, оғзининг бурчакларида сирли табассум ўйнарди...» «Тақ-туқ, тақ-туқ» қилганча олға сузиб бораётган поездни кўзларим билан кузатиб қоламан, ниҳоят, муюлиш ортида қизил дум фонуси кўздан ғойиб бўлади. Фақат аллақандай жуда олисдан, тунги зулмат ичидан унинг жангир-жунгири қулоққа чалингандан кейин халтамни оламан, ерости йўлкасига тушаман ва унинг камқувват чироқлар хира ёритган нотекис қопламаси бўйлаб одимлай кетаман. Ғилдиракли халтамни судраб юраман, лекин у ёмон тарақлайди, шу боис уни ортмоқлаб оламан. Ерости йўлаги жуда узун экан, қадамим товуши одатдагидан баландроқ жарангларди, кўнглим эса қандайдир бўмбўш эди. Динг Гоуэрнинг Жюгуодаги саргузаштларини мана шу ерости йўлаги билан боғлаш керак. Мана шу атрофда «гўшт» болалари савдоси юрадиган махфий бозор бўлиши шарт, ичкиликбозлар, фоҳишалар, тиланчилар, қонагон итлар ҳам шу ердан келиб чиқиши лозим, жиноий ишни очишга олиб боровчи муҳим ришталарни у айнан мана шу ердан топади. Воқеа содир бўлган жойнинг ноёблиги – муҳим омил, у асарнинг муваффақиятини белгилайди, моҳир адиб ҳар доим ўз қаҳрамонларини муттасил алмашиб турадиган вазиятда ҳаракат қилишга мажбур этади, чунки бу нафақат муаллифнинг айрим сакталикларини ҳаспўшлашга имкон беради, балки ўқувчи фаоллигини мутлоаа жараёнига сафарбар ҳам қилади». Шу тариқа мушоҳада юритаркан, Мо Ян бурчак томон бурилади ва титиғи чиққан адёл тагида гужанак бўлиб ётган чолни, унинг ёнгинасида яшилтоб мусаллас ишиясини кўради. «Жюгуода қашшоқларнинг ҳам ичадиган нарсаси борлигидан хабар топиб, ўзимни енгил ҳис қилдим. Манови мусалласишунослик фанлари номзоди Ли Идоу дегани бор-ку, қанча ҳикоя ёзган бўлса, ҳаммаси фақат ва фақат мусаллас ҳақида, қашшоқлар ҳақида лоақал тўрт қатор бир нарса ёзса-чи. Қашшоқ ароқхўрга на пул керак, на овқат керак, унинг кўрганбилгани фақат ичишга пул сўраш, вассалом; ичиб олгандан кейин эса ашуласини вадаванг қўяди ё чарх уриб рақс туша-

ди, худди фариштадай ҳаволарда парвоз қилади. Бу Ли Идоу деганлари ҳам қизиқ одам экан-да, тавба, унинг асли-насли нима ўзи, ажабо! Минг гапни айлантирмагин, бир нарсага тан бериш керак: у юборган барча ҳикоялар, охир-оқибат, менинг романимни ўзгартириб юборди. Кўзда тутилганига кўра, менинг Динг Гоуэримдан Хантернинг супердетективига ўхшаган ажойиб қаҳрамон чиқиши керак эди, у эса энг тубан ароқхўрга ва бир тийинга қиммат одамга чиқиб ўтирибди. Бундан кейин Динг Гоуэр ҳақида ёзганинг билан ҳеч нарса чиқмайди, шунинг учун мен Жюгуога келдим: илҳом учун келдим ва алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчининг жамоат ҳожатхонасида чўкиб ўлганидан дурустроқ якунга арзирли бирор нарса ўйлаб топиш учун келдим».

Вокзалдан чиқаверишида у Ли Идоуни кўрди. Қандайдир ички туйғу билан ушбу қотма, юзи учбурчак дароз одам мусалласишunosлик фанлари номзоди ва айни вақтда ҳаваскор ёзувчи эканини пайқай олди. Киши юрагини сескантириб юборадиган даражада чақнаб турган мана шу катта-катта кўзлар томон йўналди.

У темир тўсиқ ортидан узун ва ориқ қўлини узатди:

– Янглишмасам, устоз Мо Янсиз, шундайми?

Мо Ян унинг муз каби совуқ қўлини қисиб қўйди:

– Сени кўп ташишига қўйдим, Ли Идоу!

Чиқаверишида чипталарни текиширадиган навбатчи аёл Мо Янни таништиришни таклиф қилганида Ли Идоунинг зардаси қайнаб кетди:

– Қанақа чипта? Олдиндаги одам кимлигини биласанми, ўзи? Бу менинг устозим Мо Ян, «Қизил гаолян» фильми сценарийсини ёзган, шаҳар қўмитаси ва мэрияси таклифи бўйича келган фахрли меҳмон!

Мо Янга тикилганча аёл қотиб қолди. Мо Ян ўзини ноқулай сеза бошлади ва шоша-пиша чиптасини чиқарди, аммо Ли Идоу уни турникетдан узатди-да:

– Унга эътибор қилманг! – деди жеркиниб.

У Мо Яннинг елкасидан халтасини олди ва ўз елкасига ташлади. Бўйи тахминан бир метр саксон сантиметрлар бор, Мо Яндан бир калла баланд. Лекин Ли Идоунинг эллик жинча енгиллигидан ўзига тасалли берди.

– Хатингизни олиб, устоз Мо, – илҳомланиб сўз бошлади Ли Идоу, – уни ўша заҳоти шаҳар қўмитасига маълум қилдим ва шаҳар қўмитаси котиби Ху шундай деди: «Хотирингиз жам бўлсин, қўнгилдагидек кутиб оламиз». Кеча тунда мен сизни бу ерда машинада кутиб ўтирдим.

– Ахир хатда йигирма тўққизинчи кунни тонгда етиб бораман деб кўрсатгандим-ку, – ҳайрон бўлди Мо Ян.

– Менинг қўрққаним – вақтидан олдин келсангиз, нотанини шаҳарда бир ўзингиз қолиб кетасиз, деб ўйладим-да. Ўзимча шундай тўхтамга келдимки, мен бекорга борсам борамай, аммо сизни маҳтал қилиб қўйсак, бу яхши иш бўлмасди.

– Ҳақиқатан ҳам сизларни овора қилиб қўйибман-да, унда, – самимий жилмайди Мо Ян.

– Шаҳар ҳокимиятидагилар сизни бўлим бошлиғи ўринбосари Жин кутиб олишини хоҳлашганди, бироқ мен уларга икковимиз бир-биримизга бегона эмаслигимизни, ҳеч қандай маросим-паросимнинг кераги йўқлигини айтдим, шу боис мен сизни кутиб олганим – энг яхши йўл.

Биз майдонда турган дабдабали лимузин томон йўналдик. Майдонни турли шаклдаги фонуслар чарогон қилиб ёритиб турар, ёмғир ювган лимузин янада муҳташамроқ кўринарди.

– Машинада бош бошқарувчи Юй кутяпти, – деди Ли Идоу. – Бу улар ресторанининг машинаси.

– Бу қайси бош бошқарувчи Юй?

– Юй Ичи, албатта.

Мо Яннинг юраги зашланди, миясида Юй Ичининг кўп-лаб тавсифлари бирин-кетин милтиллай бошлади. Аввал-бошданоқ бу пакананинг терговчига ҳеч қандай алоқаси йўқ, аммо пировард-оқибатда унинг кўринишларидан бирида ўлади ва воқеалар шундай давом этавергудек бўлса, айтиши мумкинки, арвоҳлар ва иблисларсиз бир иш чиқмаган. «Афтидан, менинг «Терговчи Динг Гоуэрнинг қайдлари» қўлёзмам ёқиб юборишга арзиркан, холос», – ўйлади у.

– Бош бошқарувчи Юй, албатта, келаман, деди, – давом этди Ли Идоу. – Сиз билан биринчи бўлиб танишишидан мамнун бўлишини айтди. Бу одам – ўзимизники, сиз, устоз, ҳеч бир ҳолда... ташқи кўринишига қараб мулоҳаза юрийтиш керак эмас. Сиз унга ҳурмат кўзи билан қарасангиз, у буни юз баравар яхшилик билан қайтаради.

Шу паллада машина эшиги очилди ва ундан пакана бир киши сакраб тушди, дарҳақиқат бўйи бир метрдан ошмасди – бир жи экани аниқ. Бақувват гавдали, дид билан кийинган, маълумоти яхши жентльменга ўхшарди-ю, бир айби – пакана.

– Мо Ян, оббо ярамас-ей, охири келибсан-да! – машинадан тушгани ҳаманоқ хунук хириллаганча томоғи йиртилгудек қичқириб, деди у. Мо Яннинг олдига югуриб борди, бир қўлидан тутди ва уни аямай силкий кетди, кўп йиллардан бери кўришмаган яқин дўстини учратиб қолгандек.

Мо Ян бу таранг, тиним билмас қўлчани сиқаркан, ичини ит тирнарди. Унинг романида Динг Гоуэр паканани қандай ҳолатда ўлдиргани эсига тушди. Бу нимага ҳам керак эди? Шундай галати одамча, баҳоси йўқ, худди мурвати охиригача бураб қўйилган ўйинчоқ. У ҳайдовчи қиз билан ишқий ўйинлар қилган бўлса, бунинг нимаси ёмон? Уни ўлдириб бекор қилган, уни Динг Гоуэр билан қалин дўстлаштириб қўйиши керак эди, болаларни ейиш ҳақидаги ишни биргаликда ҳал қилишсин эди.

Юй Ичи Мо Ян олдига машина эшигини катта очди ва оғзидан мусаллас ҳидини гупиллатиб, ёндаги ўриндиққа чиқиб олди:

– Фан номзоди эртаю кеч фақат сен ҳақингда гапирди. Сени илоҳий санам деб билади бу нусха. Лекин энди бизлар танишиб олдик ва бундоқ қарасам, сен у қадар кўркам эмассан, ниманг биландир арзон арақфурушини эслатасан.

Бундай ташибеҳдан Мо Яннинг дили оғриди ва унинг жавобида кесатиқ садо берди:

– Ниҳоят, бош бошқарувчи Юй билан дўстлашиши имконига эга бўлдим.

Юй Ичи болалардай қувноқ кулиб юборди, кейин эса шундай сўз қотди:

– Қойил! Тасқара билан пакана дўстлашиб олди! Кетдик!

Рулдаги аёл – ўрта бўйли, пакана эмас – индамай машинани ҳайдаб борарди ва чурқ этиб оғиз очмаётганди. Фонусларнинг оч сариқ ёғдусида вокзалолди майдонда Мо Яннинг кўзи ёқимли чехрага, ингичка ва силлиқ бўйинга тушди-ю, беихтиёр юраги шув этиб кетди: романда Динг Гоуэрни чала ўлик ҳолига келтирган ҳайдовчи қизнинг ўзгинаси.

Фаралар кучли ёнди, уларнинг ёғдусида сачраган сув яшилтоб-оқ рангда товланиб кетди, аёл моҳирлик билан

бошқараётган машина майдондан чиқди. Лимузиннинг ичи бошдан-оёқ дабадабаю асъасага тўла эди. Асбоб-ускуна тахтаси устида патли ўйинчоқ йўлбарс чайқаларди. Худди тушдагидек мусиқа янграрди ва машина шу мусиқада сувдагидек сузиб борарди. Кенг ва текис кўчаларда ҳатто мушук кўринмасди. Жюгуо катта шаҳар: кўчаларнинг ҳар икки томонидан замонавий бинолар қад кўтарган. Шаҳар гуллаб-яшнаш даврини бошдан кечиряпти, деганда мусалласиунослик фанлари номзоди заррача муболага қилмаганди.

Юй Ичи билан изма-из Мо Ян «Ярим аршин» ресторанига кириб борди, унинг ортидан халтасини ортмоқлаган Ли Идоу келарди. Рестораннинг ичи чинакамига улғувор экан. Танобийнинг поли ҳақиқатан ҳам мармардан бўлиб, мум суртилганидан ялтирарди. Пештахта ортида дарбон – кўзойнак таққан қиз ўтирибди, пакана эмас.

Юй Ичи уч юз ўнинчи хонани очишни буюрди. Қўлида калит билан қиз туғмачани ҳаммадан олдин босиш ниятида лифт томон йўл олди. Лифт эшиги очилди, Юй Ичи сакраб лифтга кирди-да, ортидан Мо Янни тортди. Мо Яннинг бутун авзоидан ҳеч қаяққа шошмаётгани кўриниб турарди. Унинг ортидан Ли Идоу ва кўзойнакли қиз кирди. Эшик ёпилди. Лифт кўтарила бошлади ва унинг маъдан қопламасида ҳоргин, хунук башара акс этди. Кўриниши шунақа беўхшовлигини Мо Ян ҳатто тасаввур қилмаганди. Ҳа, сўнгги бир неча йил ичида яхишигина қариганди. Унинг башараси билан ёнма-ён кўзойнакли қизнинг уйқули юзи акс этарди. Мо Ян шошиб кўзини олди ва деворда милт-милт қилган рақамларга тикилди. «Ўлғудай чарчаган терговчи лифтнинг тор хонасида ўзининг қон душмани Юй Ичи билан юзма-юз бўлиб қолди, – хаёлидан кечарди унинг. – Душманлар бир-бирига қараб қўяди, унисининг ҳам, бунисининг ҳам кўзлари қонга тўлган...» Унинг нигоҳи кўзойнакли қизнинг туғмалари очиқ ёқаси остидан кўриниб турган бир парча оппоқ баданига тушиди; фикрларнинг шиддатли парвозида баданнинг бу бўлаги уюшмалар силсиласига айланди-ю, қалби олис ўтган кунлар ишлари билан тўлди. «Ўн тўрт ёшида қўлим тасодифан қиз бола сийнаси устида пайдо бўлган». «Ҳо-о, – қиқирлаб кулганди ўша қиз, – бу нарсаларга тегадиган бўлиб қолдингми? Кўрмоқчимисан?» «Ҳа, кўрмоқчиман», – дедим мен шартта. «Бўпти, кўра қол», – кинояли жилмайди қиз. Мен безгак тут-

гандай титраб кетдим ва нимчаси туғмаларини ечаётган қиз қўли билан кетма-кет қаришимда балозатликнинг катта қизил дарвозаси даҳшатли гумбурлаб очилди. Ҳатто мени нима ку-таётганини ўйлашга улгурмай, мен ўша ёққа талпиндим, си-гир ва қўйларни ҳайдаб юрган, қушларни томоша қилган бар-ча болалик йилларим бир зумда ўтмишига айланди, энди у ёққа қайтиб бориш мумкин эмас...

Лифт эшиги шовқинсиз очилди. Кўзойнакли қиз бизни уч юз ўнинчи хонага бошлаб борди, калит билан эшикни очди ва бизни қўйиб юбориш учун бир четга ўтди. Ҳеч қачон бундай олий тоифали меҳмонхонада яшаб кўрмаган Мо Ян қувлик ила жилмайганча бу дабдабали хонага гердайиб кирди-да, ўзини диванга ташлади.

– Бу биздаги энг яхши хона, тирноқ остидан кир қидирмай, яшаб кўр! – ҳамла қилди Юй Ичи.

– Ёмон эмас, – ҳамлани қайтарди Мо Ян. – Мен собиқ аскарман, тўғри келган жойда яшай оламан.

– Шаҳар ҳокимиятидагилар аввал сизни шаҳар қўми-тасининг меҳмонхона уйига жойлаштирмоқчи эдилар, – аниқлик киритди Ли Идоу, – бироқ у ерда барча яхши хоналар хорижий меҳмонлар, Маймун мусалласи биринчи йиллик фес-тивали иштирокчилари – гонконглик, макаолик ва тайванлик ватандошлари учун банд қилиб қўйилган.

– Бу ер ҳаммасидан яхши. Амалдорлар билан ош-қатиқ бўлишига тоқатим йўқ, – деди хитобан Мо Ян.

– Устоз тинчликни афзал кўриши ва озига қаноат қилишини билардим, – яна тиргалди Ли Идоу.

– «Қизил гаолян»ни ёзган одам қандай қилиб тинчликни афзал биладию озига қаноат қилади? – мийизига кулди Юй Ичи. – Ҳой, исқирт, тарғибот бўлимига ўтганингга бор-йўғи икки кун бўлибди-ю, бу ёқдан хушомад қилишга тушибсанми?

– Тили заҳарликда бош бошқарувчи Юй бутун Жюгуога маълум, – деди хижолатомуз Ли Идоу. – Сиз, устоз, эътибор қилманг.

– Ҳечқиси йўқ, – таъкидлади Мо Ян. – Менинг ҳам тилим ундан кам эмас.

– Ҳа, айтишини унутибман, устоз, мени ўтган ойда шаҳар қўмитаси тарғибот қўмитасига ўтказишди, – маълум қилди Ли Идоу. – Ахборот ишлари билан шуғулланаман.

– Докторлик ишинг нима бўлди? – ажабсинди Мо Ян. – Тугатдингми?

– Докторлик қочиб кетмайди. Сўз билан ишлаш кўнглимга кўпроқ ёқади, янгиликлар ахбороти адабий ижодга яқин.

– Худди шундай, – маъқулади Мо Ян.

– Ҳамишра Ма, Мо Янга иссиқ ванна тайёрла, – фармоиши берди Юй Ичи. – Яхшилаб ювиниб олсин, акс ҳолда ундан ачитқи ҳиди гунуриб турибди.

Кўзойнакли қиз итоаткорона «ҳм» деб қўйди-да, ваннахонага йўналди. Кўп ўтмай ўша ёқдан сувнинг чапилаши эшитилди.

Юй Ичи мусаллас бари эшигини очди, унда йигирма ўттизтача ишшлар териб қўйилганди, кейин Мо Янга бурилди:

– Нима ичамиз?

– Ўйлаб гапиряписизми? – эътироз билдирди Мо Ян. – Тунги соат уч – «Нима ичамиз»миш.

– Бу нима деганингиз? – бўш келмасди Юй Ичи. – Мусаллас нўш этмоқ – Жюгуога қадам ранжидида қилган ҳар қандай меҳмоннинг энг биринчи мажбурияти.

– Яхшиси, менга чой беринг, – оёқ тираб туриб олди Мо Ян.

– Жюгуода ҳеч қанақа чой-пой деган нарса йўқ, – ўзиникини маъқуларди Юй Ичи. – Бизда бунинг ўрнига мусаллас бор.

– Бировнинг ибодатхонасига ўзининг каломуллоси билан бормайдилар, устоз, – яна луқма отди Ли Идоу. – Айтадиларку, аравасига тушганнинг қўшигини айт, деб.

– Бўпти, бўпти! – таслим бўлди Мо Ян.

– Ўзингга ёққанини танла, – таклиф қилди Юй Ичи.

Мо Ян барга яқин борди. Ёрлиқлари ярақлаган бу барча сара мусалласларга бир қарашдаёқ боши айланиб кетди.

– Эшитишимча, ичишга келганда кўпларга имтиёз берар эмишсан? – гиж-гижлади Юй Ичи.

– Умуман олганда, ичкиликка ишқибоз эмасман ва мусалласларни яхши билмайман, – тан олди Мо Ян.

– Камтарлик ҳам эви билан-да, маҳмадона! – деди Юй Ичи. – Сен Ли Идоуга ёзган барча хатларни ўқиганман.

Мо Ян мусалласпазлик фанлари номзодига норозиларча нигоҳ ташилади.

– Бош бошқарувчи Юй ўзимизнинг одам, – шошиб бидирлади у. – Ҳеч нимадан қўрқининг кераги йўқ.

Юй Ичи «Люй и чун де» ишисини танлади:

– Сен ҳозир поезддан тушинг, шу боис, кел, унча аччиқланмасдан ича қолайлик.

– «Люй и чун де» – ажойиб нав, – қувватлади Ли Идоу. – Қайнотамнинг ижодларидан бири. Мусалласнинг негизини тоза тилларанг ловия суви маҳсулоти ташиқил этади, унга ўнлаб юқори баҳоли шиғобахш, хушбўй гиёҳ қўшилади. Ичиб, қўлогинга кунхоу¹ жўрлигидаги мумтоз қўшиқни ёш қиз ижро этаётгандай маза қиласан. Бу мусаллас чуқур бадиий маъно билан тўлиб-тошган, олис ўтмиш кунлардаги воқеаларни эс-лашга мажбур этади.

– Аллақандай чўпчакларингни бас қилсанг-чи, – унинг гапини чўрт кесди Юй Ичи. – Нима десам, ишонаверади бу пайтавақулоқлар, деб ўйлаганмидинг?

– Мени шунинг учун ҳам тарғибот бўлимига ўтказишганди, – тиниб-тинчимасди Ли Идоу. – Тагин Маймун мусалласи фестивалида тарғибот эҳтиёжлари учун. Нима бўлганда ҳам мен фан номзодиман-да.

– Салкам номзод, – узиб олди уни Юй Ичи.

Бирдан учта биллур қадаҳ олиб, уларни «Люй и чун де» билан тўлдирди. Қадаҳлардаги мусаллас зумрад рангда товланарди.

Жюуго сафарига отланишдан олдин Мо Ян мусаллас бўйича махсус китобларни варақлаб кўрган ва баҳолашнинг айрим қоидаларини билиб олганди. Қадаҳни олиб, аввал бурнининг учини унга теккизиб ҳидлади, кейин бурун катакларини тўлдирган хушбўй ҳидни ҳайдаш учун кафтини силтаб қўйди, сўнг қадаҳни яна бурнига олиб борди, чуқур нафас олди ва нафасини ушлаб турди, кўзларини қисиб, чуқур хаёлга толгандек қилиб кўрсатди ўзини. Орадан анча вақт ўтди, ниҳоят, кўзини очди ва тилга кирди:

– Ростданам ёмон нарса эмас экан: қадимийлик ҳиди келиб турибди, жонон ва улугвор мусаллас. Ҳа, гап йўқ.

¹ Кунхоу – чолғу асбоби.

– Ўзинг пандавақига ўхшаган бўлсанг ҳам ақлинг балога етаркан, – мақтаб қўйди Юй Ичи.

– Мо Ян устозимнинг мусалласга нисбатан туғма истеъдоди бор, – луқма ташлади Ли Идоу.

Мамнун бўлган Мо Ян оғзининг таноби қочди. Шу лаҳзада кўзойнак таққан қиз қайтиб келди:

– Ванна тайёр, бош бошқарувчи.

– Қани, олдик. – Юй Ичи Мо Ян билан қадаҳ тўқиштирди. – Чўмилиб олганингдан кейин бироз дам оласан. Икки соат ухлаб олишинг мумкин, нонушта еттида, ортингдан мана бу жонончалардан биттасини юбораман.

Қадаҳни сипқориб, у Ли Идоунинг тиззасидан чертди:

– Кетдик, номзод.

– Шу ерда ётаверсангиз ҳам майли, – таклиф қилди Мо Ян. – Туя чўкса, жой топар.

– Бу ердаги қоидаларга кўра эркаклар бир хонада ётиши тўғри келмайди, – им қоқди Юй Ичи.

Ли Идоу нимадир деб ёпиштирмоқчи бўлди-ю, аммо Юй Ичи уни эшик томонга туртди:

– Бора қол энди.

Бу вақтда мен Мо Яннинг чиганогидан чиқиб олгандим, ҳомуза тортдим, тупурдим, туфлимни ва пайпогимни ечдим. Шу топ кимдир эшикни аста тақиллатди. Мен энди туширилган шимимни шошиб кўтардим, қўйлагимни тартибга солдим ва эшикни очгани йўналдим. Ичкарига кўзойнакли Ма суқулиб кирди. Унинг оғзи қулоғида эди, уйқусираган кўзлари юмилиб-юмилиб кетмоқда эди. Мо Яннинг томирларидаги қон гупуриб кетди, лекин у ҳаддан ташқари жиддий оҳангда:

– Нима гап? – деб сўради.

– Бош бошқарувчи ваннага озгина «Люй и чун де» мусалласидан қўйишни буюрди.

– Ваннага мусаллас қўйиши?

– Бу бош бошқарувчимизнинг ихтироси. Унинг айтишича, ювинганда мусалласдан фойдаланиши соғлиқ учун зояга фойдали эмиш, мусаллас вирус ва бактерияларни ўлдираркан, мушакларни бўшаштириб, қон айланишини яхшиларкан.

– Ҳа-да, бунинг ажабланарли ери йўқ, – хўрсинди Мо Ян. – Бу ерни Жюгуо, Мусаллас мамлакати деб қўйибдилар.

Ма очилган шишани олди-да, ваннахонага йўл олди. Мо Ян унинг ортидан кетди. Ваннахона бугга тўла эди, шифтда пага-пага буглар сузарди ва шаҳватни қўзғатарди. Ма ваннага шишанинг ярмидан кўпрогини қўйди ва атрофни мусалласнинг эҳтиросни жунбушга келтирувчи хушбўй ҳиди тутди.

— Ана, бўлди, устоз Мо, тезда киринг!

Жилмайганча қиз эшик томон йўналди. Мо Ян унинг жилмайишидаги ҳирсий ҳиссиётни элас-элас ҳис этди, уни ушлаб, ял-ял юзидан ўтиб олиш учун сал бўлмаса ташланаёзди. Бироқ тишларини қисиб, бу ниятидан қайтди ва унинг чиқиб кетишига йўл берди.

Ваннадан чиқиб, юраги дук-дук қилганча бироз турди ва кийина бошлади. Хона ичи баҳордагидай илиқ эди. Қип-ялангоч бўлиб ечинди-да, чиқиб қолган қорнини уқалади ва хушқад эмаслигини тан олганча ўзини ойнага солиб қаради. Ҳозиргина хато иш қилишдан қутулиб қолганидан ўзини таб-риклаб қўйди.

Кейин қуйдирадиган даражадаги иссиқ сувга тушиди-да, аста чўка бошлади. Сув устида фақат боши қолди ва уни ваннанинг айлана қиррасига қўйди. Мусаллас қўшилгандан кейин сув ҳарир яшилтоб тусга кирганди. Бамисоли сонсиз игналар санчилгандек аъзойи-бадани чимиллар, хиёл оғритаётган бўлса-да, аммо ҳаддан ташқари ёқимли эди.

— Оббо, падарингга қусур пакана-ей, ҳаётдан қандай роҳат олишини билади, аблаҳ! — деди қойил қолиб роҳатланганча.

Бир неча дақиқадан кейин оғриқ ўтиб кетди, томирларидаги қон равон югуриб оқди, бўгинлари жой-жойига тушиди. Яна бир неча дақиқадан кейин пешонасини тер томчилари қоплади. Аъзойи-баданини фақат яхши терлагандаги каби қандайдир ҳаловат чулғади. «Неча йиллардан бери бунақа терламагандим. Вужудимдаги барча хилтлар битта қолмай чиқиб кетди... Динг Гоуэрни «Люй и чун де» мусалласли ваннага ўтқозиш, кейин эса, дейлик, бир аёлни киритиб юбориш керак эди. Трилларларда бунақаси камдан-кам учрайди...»

Мо Ян ювиниб бўлди, гиёҳ ҳиди анқиб турган халатни елкасига солди ва эринибгина диванга чўзилди. Ичгиси келди, бардан оқ узум мусалласли шишани олди ва энди очаман деб турганида хонага яна Ма хонимча учиб кирди. Бу гал ҳатто эшикни чертиб ҳам ўтирмади. Мо Ян хиёл асабийлаш-

ди, шошиб халати белбогини тортди ва оёқларини яширди. Сирасини айтганда, «асабийлашиди» деб айтиши унча тўғри бўлмасди, бу кўпроқ бахт ҳиссини туйиши эди.

Қизгина ундан шишани олди, очди ва қадаҳни тўлдира-
кан:

– Устоз Мо, бош бошқарувчи Юй буйруғи билан келдим – сизни уқалаб қўярканман, – деди.

Мо Янни тер босди ва тутила-тутила:

– Зарурмикан шу? Ахир, ҳадемай тонг отиб қолади! – дея олди, холос.

– Бу бош бошқарувчининг буйруғи, илтимос, йўқ деманг.

Мо Ян каравотга узанди ва қиз уни уқалай бошлади. Бирор кор-ҳол рўй бермаслиги учун Мо Ян бутун вужуди билан муздек совуқ кишанлар рамзига диққатини жамлади.

Нонушта вақтида Юй Ичи нуқул ҳингир-ҳингир қулар, киноя қилар, бундан меҳмон ўзини жуда ноқулай ҳис этмоқда эди. Бир оғиз гап ортиқча, барибир уни сўз билан ифода қилиб бўлмасди.

Стол олдида пишқирганча Ли Идоу югуриб келди. Унинг кўзлари остидаги кўк доираларга ва оқарган юзига қараб, Мо Ян раҳми келган оҳангда қизиқсиниб сўради:

– Мижжа қоқмаганга ўхшайсанми?

– Марказий рўзномага зудлик билан ашё керак бўлиб қолувди, шу билан шуғулланишимга тўғри келди, – уҳ тортди Ли Идоу.

Мо Ян унга мусаллас қўйди.

– Устоз Мо, – деди Ли Идоу қадаҳни бўшашиб, – шаҳар қўмитаси котиби Ху сизнинг эрталабдан шаҳарни томоша қилишингизни хоҳлаяпти, куннинг иккинчи қисмида эса сизнинг шарафингизга зиёфат бермоқчи.

– Котиб Ху жуда банд одам – шу шартмикан?

– Бундай қилиб бўлмайди, ахир! Сиз бу ерда қадрли меҳмонсиз, бунинг устига, бизлар Жюгуода зўр донг таратиши умидида сизнинг ажойиб қаламингизга ишонамиз!

– Қўйсангиз-чи, қанақа ажойиб қаламим бор экан менинг? – хижолат тортди Мо Ян.

– Овқатдан ол, иним Мо Ян, овқатга қара! – тумишук суқди Юй Ичи.

– Овқатга қаранг, олиб ўтиринг, – уни қувватлади Ли Идоу.

Мо Ян стулни суриб, оппоқ дастурхон ёзилган столга тирсақларини қўйди. Баланд деразалардан тушиб турмиш чарақлаган қуёш нури унча катта бўлмаган ресторан танобийсининг ҳар бир бурчагини ёритарди. Худди олислардан келётгандек, тепадан жазнинг майин овози қулоққа чалинарди. Труба юракни эзиб нола қиларди. Унинг баданини уқалаган кўзойнакли Ма эсига тушди.

Нонуштага олти нав газак тортилганди: улар оч яшил, оч қизил рангда товланиб, кўзни қувнатарди. Яна сут, чала пиширилган тухум, тортлар, мураббо, ширгуруч, гажак бўғирсоқлар... ҳаммасини санаб адо қилиш қийин. Хитой ва Европа таомлари аралаш эди.

– Менга бўғирсоқ ва бир коса бўтқа кифоя, – деди Мо Ян.

– Ноз қилмай, олдингга қўйганини еявер-да, – ҳужум қилди Юй Ичи. – Жюгуода овқат мўл.

– Мусалласнинг қанақасини хуш кўрасиз, устоз? – унга мурожаат қилди Ли Идоу.

– Эрталабдан ва оч қоринга ичмайман.

– Бир қадаҳ олмасангиз бўлмайди, – оёқ тиради Юй Ичи. – Бизда қоида шунақа.

– Устозимиз Монинг ошқозони чатоқ, – деди Ли Идоу. – Уни занжабилли қадаҳ билан қиздирамиз.

– Сингилжоним Ян, мусалласжондан қуй бизларга! – қичқирди Юй Ичи.

Мадан ҳам юзи нозикроқ ва нафисроқ официантой пайдо бўлди. Унга қараб Мо Ян ҳанг-манг бўлиб қолди.

– Дўстим Мо, менинг ресторанимдаги қизлар қалай экан? – деди Юй Ичи аста тирсаги билан туртиб.

– Ариш аёлодан тушиб келган фаришталар-ку, – бидирлаб гатирди Мо Ян.

– Жюгуо фақат ажойиб мусалласлари билан эмас, балки сулув аёллари билан ҳам машҳур, – гапга қўшилди Ли Идоу. – Си Шининг ҳам, Ван Чжаоцзюннинг¹ ҳам онаси Жюгуодан.

Юй Ичи ва Мо Ян қаҳ-қаҳ уриб кулишди.

¹ Ван Чжаоцзюнь – узоқ ўтмишдаги тўрт сохибжамоллардан бири, Фарбий Хань сулоласи (эрамиздан аввалги I аср) даврида яшаб ўтган.

– Нега куласизлар? – Ли Идоу мутлақо жиддий эди. – Менда исботи бор буларнинг.

– Аравани қуруқ обқочма, – унинг гапини кесди Юй Ичи. – Чўпчак тўқишига келганда Мо Янга тенг келадигани йўқ, у устаси фаранглардан!

– Ҳа-я, келиб-келиб устасининг олдида тилимдан илиниб ўтирибман, бу боланинг отага ақл ўргатгани билан барабар, – Ли Идоу ҳам қаҳ-қаҳ уриб кулди.

Шу тариқа кулги ва суҳбат билан нонушта ҳам ўтди. Кейин қизалоқ Ян келди-да, Мо Янга хушбўй ҳидли иссиқ патсочиқ берди. Мо Ян сочиқ билан юз ва қўлларини артди. Умрида ўзини бу қадар яхши ҳис этмаганди. Социқнинг силлиқ ва майинлигини тўйиб, ёноқларини ҳам артди. Бундан кўнгли тоғдай кўтарилди.

– Тушлик сеникида бўлади, хўжайин Юй! – эслатди Ли Идоу.

– Насиҳатларингни эшитай деб ўлиб турувдим! – тўнгиллади Юй Ичи. – Дўстимиз Мо бизнинг узоқдан келган меҳмонимиз, мезбон буни бир лаҳза бўлсин унутишига ҳақи йўқ!

– Устоз Мо, мен машина чақиртирдим, – деди Ли Идоу. – Истасангиз – яёв юриб борамиз, истасангиз – машинада кетамиз.

– Ҳайдовчи ўзининг ишини қила қолсин, – қатъий деди Мо Ян. – Биз эса яёв томоша қилиб етиб оламиз!

– Буниси зўр бўлди, – хотима ясади Ли Идоу.

3

Мо Ян ва Ли Идоу Эшак кўчасидан кетиб боришмоқда.

Кўча чиндан ҳам эскирганидан яшилтоп тўсга кириб қолган тош тахталар билан қопланганди. Ўтган тунда ёққан ёмғирдан ҳўл бўлиб, оралиқлардаги тирқишлардан бадбўй ва муздек шабада эсарди. Ли Идоунинг ҳикояларини эслаб, Мо Ян тўсатдан қизиқсиниб сўради:

– Бу ерда ҳақиқатан ҳам аллақаяёқдан қора хўтик пайдо бўладими?

– Ривоятда шунақа дейилган, – жавоб берди Ли Идоу. – Аслида уни ҳеч ким кўзи билан кўрмаган.

– Бу кўчадан минглаб эшак арвоҳлар ўтиб-нетиб юрган бўлиши керак.

– Мана бу гап энди ҳақиқатдан узоқ эмас. Бу кўчанинг ёши камида икки юз йил ва бу ерда қанча эшак ўлдирилганини тасаввур ҳам қилиб бўлмайди.

– Ҳозир бир кунда нечта эшакни ўлдиришлари мумкин?

– Камида йигирмата бўлса кераг-ов!

– Шунча эшакни қаердан олишади?

– Кушхона бор эканми, демак, эшакни топиш ҳам қийин бўлмаса керак-да.

– Шунча эшак сўйиладиган бўлса, демак, ҳамма гўшт сарф бўлиб кетадими?

– Гоҳо бу ҳам етмай қолади.

Рўпарадан кўриниши деҳқонга ўхшаши, нўхта урилган ик-кита семиз эшак етаклаган одамга кўзлари тушиди.

– Эшагингни сотасанми, ҳамқишлоқ? – унга яқин бориб сўради Мо Ян.

Деҳқон Мо Янга совуқ қараши қилди, чурқ этмай, шахдам одимлаганча, йўлида давом этди.

– Эшакни қандай сўйишларини кўришни истайсизми? – сўради Ли Идоу.

– Албатта, истайман.

Улар бурилиб, деҳқонга эргашишиди. «Сун. Эшак гўшти савдоси» лавҳали дўконга етгач, деҳқон тўхтади-да, чийиллаб қичқирди:

– Эшаклар келди, хўжайин!

Дўкондан ўрта ёшлардаги тепакал киши отилиб чиқди:

– Нега бунча ҳаялладинг, чол Жин?

– Солда ушланиб қолдим-да.

Тепакал дўкон ёнидаги ёғоч дарвозани ланг очди:

– Ҳайда ичкарига!

– Муҳтарам Сун... – унга яқин борди Ли Идоу.

Тепакал аввалига сал тисланди ҳам:

– Оббо, огайни-ей, эрталабдан отволибдилар-да?

Ли Идоу Мо Янни кўрсатиб:

– Бу таниқли ёзувчи, Пекиндан келган, Мо Ян, устоз Мо. «Қизил гаолян» фильми сценарийси муаллифи, – деди.

– Сени қара-ю, қўйсанг-чи, – хижолатланди Мо Ян.

Тепакал Мо Янга бошдан-оёқ разм солди:

– Қизил гаолян, дейсанми? Биламиз, биламиз, ундан ажабтовур мусаллас олса бўлади.

– Устоз Мо эшакларнинг қандай сўйилишини кўрмоқчилар. Тепакал ошкора саросималанди:

– Бу... Бу... Ҳар томонга қон сачрайди, бекорга ҳамма ёғини қон юқи қилгани қолади-да.

– Бўпти, обқочма. Устоз Мо шаҳар қўмита котиби Хунинг меҳмони, Жюгуомиз ҳақида мақола ёзади.

– Э-ҳа, журналистми? Унда, келинг. Келинг, кўринг, – шошиб қолди тепакал. – Камтарона дўконимизга реклама бўладиган бўпти-да.

Мо Ян Ли Идоу билан эшакларга эргашиб орқа ҳовли томон йўл олди. Тепакал эшаклар атрофида парвона, эшаклар эса бундан хуркиб, орқага бурилар ва ўзларини ундан олиб қочарди.

– Эшаклар ундан азроилдан кўрққандай кўрқади, – изоҳ берди Ли Идоу.

– Бугунги молларинг бир тийинга қиммат, Жин бобо, – яқун ясади охирида тепакал.

– Лаблари юпқа, бадани қора, ловия нони билан боққанман – бундан бошқа тагин қанақасидан керак сенга? – молини мақтарди Жин.

– Нон билан, дейсанми? Манави иккаласини гормонлар билан боқишган экан, гўштининг бадбўйи димогингни ёради!

– Гормонларинг билан нима ишим бор, онангни...! – тутақди Жин. – Гапир, оласанми, йўқми? Олмасанг, мен кетдим. Эшак гўшти оламан, деганлар тиқилиб ётибди.

– Қизишмасанг-чи, биродар! Энди кўришиб турибмизми биз, ҳақиқий эшак эмас, қозғоз эшак олиб келсанг ҳам оламан сендан, ёқиб, рўзгор пирига худойи қиламан ҳеч бўлмаганда.

– Қанча дейсан, айт! – қўлини чўзди Жин.

Тепакал ҳам қўлини узатди. Енг ичига яширинган қўллар бир-бирини сиқди.

– Ҳайвонлар билан савдо қилувчиларда шунақа удум бор, – шивирлади Ли Идоу ҳайрон бўлган Мо Янга. – Ҳар доим бармоқлари билан ушлашиб, бор барака қилишади.

Савдолашаётганларнинг юзларида қанақанги ифодалар зоҳир бўлмади, худди пантомима театри актёрларими, дейсиз.

Мо Ян уларни зўр қизиқиши билан кузатиб турарди.

– Бўлди, ортиқ кўтаролмайман! – деди тепакал қўлини силтаб. – Бир чақа ҳам кўтармайман.

– Менам бермайман! – сотувчи қўлини силтади.

Тепакал қўлини тортиб олди:

– Айтдим-ку, сариқ чақа ҳам кўтармайман деб. Бермасанг – ана, катта кўча!

Сотувчи хўрсинди:

– Эҳ, Тепакал Сун, биродарим, дўзахдан қўрқмадинг-а! Сен кўрнамакнинг ёввойи эшаклар бир умр гўштингни кемиришин-да!

– Аввал сени кемиришади, э, садқаи эшакфуруш кетгур!

Сотувчи эшаклардан нўхталарни ечиб ола бошлади. Савдо пишганди.

– Энажоним Ман! – қичқирди тепакал. – Жаноб Жинга бир чирпит қўйиб бер.

Ўрта ёшлардаги, бошдан-оёғигача мойга беланган аёл пайдо бўлди, бир қўлида мусаллас солинган оқ коса бўлиб, уни эшак сотувчига берди.

Эшакфуруш косани олишига олди-ю, ичишига шошилмади, балки аёлга тикилди:

– Ана, келинжон, бугун бир жуфт қоп-қорасидан олиб келдим. Мана шу икки ажойиб эшакнинг ич-қоринларини анча вақтгача эрмак қиласан.

Аёл унга томон тупуриб:

– Кошки бу жуда топилмайдиган матоҳ бўлса, лекин оғзинг тегмаса, қийин экан. Сенинг уйингдагилар-чи, оғизбурунларидан чиққунча ейишади! – деди.

Жин бобо қаҳ-қаҳ уриб кулди ва хўрр-хўрр қилиб мусалласни ютоқиб ича бошлади. Косани бўшашиб, бекага узатди, нўхталарни белига чирмаб, баланд овозда:

– Тушдан кейин пулга кираман, калбои, – деди.

– Бор, ишингни қил, – жавоб берди тепакал. – Бева ойимтилла Суйга ҳурматингни билдириб қўйгани «муллажиринг»дан сотиб олишни унутма.

– У аллақачон ўзига эр топиб олган, шу боис кекса Жиндан кўнглинг тўқ бўлсин. – Шу сўзларни айтиб, Жин катта-катта одимлаб, кўчадан юриб кетди.

Тепакал шошиб асбоб-ускуналарини тўплади-да, тайёрлана бошлади.

– Сизлар журналист билан ҳов, анави ерга бориб туринглар, биродар, – мурожаат қилди у Ли Идоуга. – Бўлмаса, уст-бошларингга қон сачраши мумкин.

Мо Ян эшакларга қаради: улар нўхтасиз бўлиб, бурчакка гуж бўлиб олганди, ҳатто қочиб кетиши ёки ҳанграшига ҳам ҳаракат қилмасди, фақат дир-дир қалтирарди, холос.

– Эшак қанча ёвуз бўлмасин, – изоҳ берди Ли Идоу, – Сунни кўрганда, қалтирашдан бошқага ярамайди.

Қўлларида қон юқи ёғоч болгани тутганча тепакал эшаклардан бирининг орқасидан келди-да, унинг оёғига – туёғидан сал юқорига зарба берди. Жонивор орқаси билан ерга ўтириб қолди. Яна бир зарба тушди – бу зарба мангалайдан берилганди – ва эшак ерга чўзилиб қолди, тўрт оёғи тўрт томонга тарвақайлаб турарди. Наригиси ўша ўша қочиб кетишига уринаётганди, бамисоли деворни ўйиб юбормоқчидай, у кучининг борича боши билан деворга тирашиб турарди.

Тепакал темир тоғора кўтариб келди ва ётган эшакнинг бўйни остидан қўйди. Кейин ихчам пичоқ олди, бўйиндаги қизил қон томирни қирқди ва тоғорага пуштиранг қон фавворадай тизиллаб отилиб туша бошлади.

Эшакларнинг қандай сўйилишини кўриб, Мо Ян Ли Идоу билан бирга Эшак кўчасига чиқди.

– Даҳшатли манзара, – хўрсинди Мо Ян.

– Буниси ҳолва, илгариларига қараганда буниси анча шафқатли-ку!

– Илгари қанақа бўлганди?

– Син сулоласининг сўнгги йилларида бу ерда, Эшак кўчасида аъло эшак гўштининг донги кетганди. Улар бунга қандай эришишган? Ерда узун тўртбурчак хандақ қазिशган, устидан қалин тахталар тўшаб чиқишган, тўрттала бурчагидан ўйилган думалоқ тешикларга эшакларнинг оёқларини тиқишган, ишўрлик қимир этолмай қолган. Кейин устидан қайноқ сув қуйиб, терисини шилишган. Харидорлар гўштнинг хоҳлаган қисмидан танлашлари мумкин бўлган, қассоб харидорнинг истагини бир лаҳзадаёқ адо этган – баъзан шундай

бўлганки, гўштнинг бари сотиб олинган, эшак ҳали бутунлай ўлмаган бўлган. Буни ҳар қанча ёвузлик десангиз арзийди, тўғрими?

– Бундан ортиқ даҳшати бўлмаса керак, – бидирлади Мо Ян лол қолганча.

– Яқинда Сюэ хонадони дўкони эшак ўлдиришининг бу усулини янгилади ва бирмунча вақт улар қўллари қўлларига тегмай савдо қилишди, бироқ шаҳар ҳокимиятидагилар аралашиб, бу амалиётга чек қўйишди.

– Чек қўйиб, яхши қилишибди!

– Фақат гўштнинг таъми унчалик яхши бўлмай қолди, бу томони ҳам бор.

– Қайнонанинг сўзига қараганда, гўштнинг сифатига жонивор ўлими олдидан ҳис қиладиган қўрқув таъсир қилади – ҳикояларингдан бирида сен ўзинг шу ҳақда ёзгандинг.

– Хотирангизга беш кетдим аммо-лекин, устоз!

– Мен бир вақтлар тириклай қовурилган балиқ егандим, биласанми, ҳатто уни зирвада қовуриб пиширилаётганда ҳам худди бир нима демоқчи бўлаётгандек оғзини каппа-каппа очиб-юмаверган.

– Овқат тайёрланаётгандаги тошбағирликларга истасанча мисол келтириши мумкин. Менинг қайнонам – бу борада тенгсиз мутахассис.

– Қайнонам билан қайнотанг ҳикояларда ва ҳаётда катта фарқ қиладими?

– Осмон билан ерча, – қизариб кетди Ли Идоу.

– Ашаддий одамсан-да, дўстим, – деди тўлқинланиб Мо Ян. – Бинобарин, ҳикояларингни бир кун келиб чоп этишса борми, хотининг ва қайнотанг сени қайнонам билан ўша заҳоти тириклай қовуришади!

– Ишқилиб, чоп этишсин-да, у ёғи нима бўлса бўлар – хоҳ қовуриб есинлар, хоҳ буглатиб есинлар, хоҳ димлама қилиб!

– Сени еб нима барака топишарди?

– Топишмаса, ундан нарига.

– Кел, бу мавзу хусусида бугун кечқурун гаплашсак, – таклиф қилди Мо Ян. – Сенинг қобилиятингга тан бермай илож йўқ, истеъдодда мендан ўтишингга келсак, бу бор гап.

– Мени жуда мақтавордингиз-ку, устоз.

Зиёфат «Ярим аришин» ресторанида ўтмоқда.

Мо Ян столнинг тўрида ўтирибди. Мезбоннинг ўрнида шаҳар қўмита котиби Ху жойлашган. Бундан ташқари зиёфатда шаҳар ҳокимиятининг бообрў вакиллари иштирок этмоқда. Юй Ичи ва Ли Идоу ҳам қатнашмоқда. Тажрибали Юй Ичи анча сипо қўринади, Ли Идоу, аксинча, ўзини гоят ноқулай, паришонхотир ҳис этмоқда эди.

Котиб Ху қўринишдан ўттиз ёшларда, «давлат» сўзининг иероглифи сингари семиз ва осилган юзи чорси шаклда, кўзлари катта-катта, сочи орқага таралган.

– Бирор нарса ижро этиб беринг, бўлим бошлиги Жин... – иштишийди Мо Ян.

– Қулги бўлишимни истасангиз, жоним билан! – жўрт-тага таранг қилади у.

Жин ўрнидан туради, йўталиб қўяди ва ажойиб овозда рулада¹лар билан зўриқса ҳам қизармасдан ва оғзи билан ҳавони ушламасдан, Пекин операсидаги узун арияни ижро этиб беради. Ария ёруғ дунё зўравонларидан қўрқмайдиган, парокандаликка қариши турадиган ҳамда ҳалоллик ва тўғрилиқка чорлайдиган бир амалдор ҳақида эди. Кейин мушт бўлиб тугилган қўлларини кўкрагига қўяди:

– Яхши чиқмаган бўлса, узр сўрайман!

Мо Ян ҳаяжонини шовқин билан ифода этади.

– Сизга бир саволим бор, устоз Мо, – мурोजаат қилади бўлим бошлиги муовини Жин. – Мусалласга пешоб қўйиши нимага керак эди?

– Бу шунчаки... ўхшатиш... – қизаради Мо Ян. – У жиддий тушунишига арзимайди-ку.

– Агар устоз Мо «Сингилжон, олға қадам бос»ни² ижро этиб берса, уч қадаҳ мусаллас ичаман, – дейди Жин.

– Ўзи ичишига йўқман, – хижолат тортади Мо Ян, – қўшиқ айтиши эса умуман қўлимдан келмайди.

– Ҳақиқий эрак, албатта, мусалласдан кейин қўшиқ айтади. Қани, бўла қолинг. Аввал ўзим ичиб беришим мумкин! – тиқилинч қилади Жин.

¹ Рулада – куйнинг, ашуланинг мохирона тез айтиладиган қисми.

² «Қизил гаолян» фильмидаги қўшиқ.

У ўз олдига учта қадаҳни қўяди ва лиммо-лим қилиб тўлдиради. Кейин эгилади-да, чуқур нафас олади. У бошини кўтарганда, учала қадаҳни тишлари билан ушлаб тургани кўринади. У аста бошини орқага ташлайди, қадаҳларнинг оёқчалари тепада бўлиб қолади, кейин бошини туширади ва қадаҳлар жойига қайтади.

– Қойил! – қичқиради меҳмонлардан бири. – «Мэйхуанинг уч япроғи!»

– Бу бўлим бошлиғи Жиннинг шоҳона ижроси, устоз! – изоҳ беради Ли Идоу.

– Гап йўқ! – тасанно айтади Мо Ян.

– Илтимос, ёзувчи Мо! – мурожаат қилади унга Жин.

Мо Яннинг олдига учта қадаҳни қўйишади ва тўлдиришади.

– Менда «Мэйхуанинг уч япроғи» зинҳор чиқмайди, – дейди у ташивишли оҳангда.

– Биттадан кўтарсангиз ҳам бўлаверади, – бағрикенглик билан рози бўлади Жин. – Устоз Мони ноқулай аҳволга солишимиз дуруст эмас.

Мо Ян учала қадаҳни сипқоради ва боши қаттиқ айлана бошлайди.

Хамма уни қўшиқ айтишига ундайди.

Мо Ян оғзига бир нима бўлгандай ҳис қилади ва тили ўзига бўйсунмайди.

– Бир нарса куйласангиз-чи, ёзувчи Мо, – бўлим бошлигининг муовини Жин унинг атрофида гиргиттон бўлади. – Бу ёқда мен «сувошти кемаси»ни сиз учун ичаман.

Зўр-зўраки ва хириллаганча Мо Ян чўзиб хиргойи қилади: «Сингилжон, дадил олға қадам бос, олға қадам бос ва орқага қарама...» Охиригача айтолмайди, чунки ичилган нарса ташиқарига оқиб чиқади.

Хамма шовқин солиб, «Балли, балли», дейди.

– Бўларкан-ку, – дейди Жин. – Энди «сувошти кемаси»ни ичиш гали менга.

У катта бир қадаҳга пиво ва қадаҳчага ароқ қўяди, ароқни пивога аралаштиради, ана шу аралашмали қадаҳни кўтаради-да, охиригача сипқоради.

Шу паллада ресторан танобийсига хандон отиб қулганча бир аёл кириб келади:

– Қани анави ёзувчи? Келинлар, унинг учун уч қадаҳ мусалласни ўзим кўтараман!

– Мэрнинг муовини Ван, – шивирлайди Мо Янга ёнида турган Ли Идоу. – Қани, ичишни ким қойиллатаркин?!

Мо Ян яқинлашиб келаётган мэр муовинини кўради: кенг юзли, оппоқ ва нозик, кузги тошқин каби чехрасида латофат барқ уриб турибди, нам кўзлари чақнайди, либоси башанг – Хан ёки Тан давридаги рутбали хонимнинг худди ўзи.

Юксак одоб доирасидан чиқмаслик учун Мо Ян ўрнидан туради, лекин бунинг ўрнига ўзи ҳам истамаган ҳолда стол тагига кириб кетади. Стол тагига унинг қўлогига жарангдор аёл саси келиб урилади:

– Ие, сизга нима бўлди, буюк ёзувчи? Ҳозирдан бутазорга шўнғиб кетдингизми? Йўқ, бунақаси кетмайди. Қани, чиқаринлар уни бу ёққа. Ичсин. Ичмаса, бурнидан чимчилаб, оғзидан қўяман.

Икки бақувват қўл уни стол тагидан суғуриб олади ва қарасаки, ўзининг ундай оппоқ нилуфар илдизи янглиз мармар қўлчаси билан мэр муовини қалин ва катта чинни косани олади, у мусалласга лиммо-лим эди, гамза билан уни бурни тагига олиб боради:

– Қани, тагигача сипқорасан!

Мо Ян беихтиёр оғзини очади, фариштага ўхшаш мэр муовинига косадагининг ҳаммасини қуйишига имкон тугдиради. У мусалласнинг қўлт-қўлт қилиб томоғидан оқиб ўтаётганини эшитади, аёлнинг қўлидан баданининг ҳиди анқиётганини ҳис қилади. Юраги бирданига миннатдорлик туйғусига тўлиб-тошади ва кўзларидан ёш жилгадай оқа кетади.

– Нима бўлди сенга, ҳой ёзувчи? – мэр муовини Ван ҳайрон бўлади унга мулоийм нигоҳини қадаганча.

Ўзини қамраб олган ҳаяжонни базўр босиб, титроқ овозда тилга киради :

– Мен севиб қолганга ўхшайман.

Тамом.

МУНДАРИЖА

БИРИНЧИ БОБ	3
ИККИНЧИ БОБ	45
УЧИНЧИ БОБ	87
ТЎРТИНЧИ БОБ.....	130
БЕШИНЧИ БОБ	182
ОЛТИНЧИ БОБ.....	214
ЕТТИНЧИ БОБ	252
САККИЗИНЧИ БОБ	300
ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ	343
ЎНИНЧИ БОБ.....	367

Адабий-бадиий нашр

МО ЯН

МУСАЛЛАС МАМЛАКАТИ

Роман

Таржимонлар: **А. Файзулла, С. Алижонова**

Мухаррир *С. Саидмуродов*
Рассом-дизайнер *Ш. Қурбонов*
Техник муҳаррир *Б. Каримов*
Кичик муҳаррир *Г. Ералиева*
Мусахҳиҳ *М. Ишонхонова*
Компьютерда саҳифаловчи *К. Голдобина*

Нашриёт лицензияси А1 № 158. 14.08.2009.
Босишга 2018 йил 23 майда рухсат этилди.
Бичими 84×108^{1/32}. «Газетная пухлая» қоғози.
«Times New Roman» гарнитурасида офсет
усулида босилди. Шартли босма табоғи 20,58.
Нашр табоғи 20,73. Адади 3000 нусха. Буюртма № 17-574.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20.
Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.

*e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz*